

АЛМАТИНСКИЙ ГУМАНИТАРНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ
г.АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН

«ФИНАНСОВЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ПРИ ПРАВИТЕЛЬСТВЕ РОССИЙСКОЙ
ФЕДЕРАЦИИ, г.МОСКВА, РОССИЯ

**Экономика ғылымдарының докторы, профессор
Назарова Вера Леонидовнаның
70 жылдығына арналған «Экономиканы цифрландыру
жағдайындағы есеп, аудит және талдау механизмдері» атты
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының
материалдары.
2022 жылғы 23 ақпан**

**Материалы Международной научно-практической
конференции «Механизмы бухгалтерского учета, аудита и
анализа, в условиях цифровизации экономики», посвященную
70 – летию доктора экономических наук, профессора
Назаровой Веры Леонидовны
23 февраля 2022г.**

**Materials of the International Scientific and Practical Conference
"Mechanisms of Accounting, Audit and Analysis, in the Conditions
of Digitalization of the Economy", dedicated to the 70th anniversary
of Doctor of Economics, Professor
Nazarova Vera Leonidovna
February 23, 2022**

Алматы, 2022

УДК УДК 657
ББК 65.052
Э40

Редакционно-издательский совет: Корвяков В.А. (председатель), Назарова В.Л., Сейтхамзина Г.Ж. (зам. Председателя), Бекенова Л.М., Мезенцева Т.М., Ахатова Э.Х., Бертаева К.Ж., Иембердиева Б., Жантаева А.А., Даузова А.М., Алайдаркызы К., Анламасова Ж.Т.

Экономика ғылымдарының докторы, профессор Назарова Вера Леонидовнаның 70 жылдық мерей тойына арналған «Экономиканы цифрландыру жағдайында есеп, аудит және талдау механизмдері» атты Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары 2022 жылғы 23 ақпан=Материалы Международной научно-практической конференции «Механизмы бухгалтерского учета, аудита и анализа, в условиях цифровизации экономики», посвященную 70 – летию доктора экономических наук, профессора Назаровой Веры Леонидовны, 23 февраля 2022г.=Materials of the International Scientific and Practical Conference "Mechanisms of accounting, audit and analysis, in the context of digitalization of the economy", dedicated to the 70th anniversary of the doctor of economic sciences, professor Nazarova Vera Leonidovna, February 23, 2022/– Алматы: Алматинский гуманитарно-экономический университет, 394стр.

В сборник включены доклады, представленные на Международную научно-практическую конференцию «Механизмы бухгалтерского учета, аудита и анализа, в условиях цифровизации экономики», посвященную 70 – летию доктора экономических наук, профессора Назаровой Веры Леонидовны, 23 февраля 2022г. по секциям «Механизмы бухгалтерского учета, аудита, анализа и статистики обеспечивающие стратегию развития рынка», «Роль финансов в развитии стратегии рынка», «Экономика, состояние и ее развитие в современном мире».

УДК УДК 657
ББК 65.052

ISBN 978-601-08-1993-1

© Алматинский гуманитарно-экономический университет, 2022
© Коллектив авторов, 2022

О НАУЧНЫХ ДОСТИЖЕНИЯХ ДОКТОРА ЭКОНОМИЧЕСКИХ НАУК, ПРОФЕССОРА – НАЗАРОВОЙ ВЕРЫ ЛЕОНИДОВНЫ

Сегодня идет сложный процесс реформирования науки, поиск путей и возможности ее развития. В решении этих задач важное значение имеет повышение результативности научных разработок. При этом главным творцом, реальным носителем и проводником науки являются личности. Одной из таких личностей является доктор экономических наук, профессор Назарова Вера Леонидовна, которая всегда имеет активную жизненную позицию!

Научные труды Назаровой Веры Леонидовны в области методологии, теории и практики бухгалтерского учета, анализа и аудита стали крупным вкладом в сокровищницу экономической науки. Они широко известны отечественным и зарубежным экономистам.

Научные труды Назаровой Веры Леонидовны отличают актуальность рассматриваемых проблем, глубина анализа, а также разносторонность интересов. Она на протяжении многих лет исследует экономические проблемы развития государственности в условиях рыночных преобразований, являясь несомненным лидером по ряду научных направлений и, в первую очередь, по совершенствованию бухгалтерского учета, анализа и аудита. Ею опубликовано более 300 работ общим объемом более 600 п.л., в том числе опубликовано 8 монографий, 9 учебников, 7 учебных пособий с грифом РУМС при КазЭУ им. Т. Рыскулова.

Важной и плодотворной вехой в научной жизни Назаровой Веры Леонидовны стала работа в Алматинской академии экономики и статистики в должности заведующей кафедры. Немало сил отдала Вера Леонидовна воспитанию новых поколений экономистов. Ее знают как великолепного преподавателя. Ее блистательные лекции по бухгалтерскому учету останутся в памяти студентов надолго. Она проводит занятия не только со студентами, магистрантами, но и тренинги по международным стандартам финансовой отчетности, бухгалтерскому учету в отраслях, бухгалтерам-практикам (Центральный дом бухгалтера, БИКО). Так же проводит занятия по повышению педагогического мастерства в институте повышения квалификации КазЭУ, является научным консультантом по написанию магистерских диссертаций. Консультирует по вопросам учета и налогообложения аспирантов, соискателей, молодых преподавателей и практикующих бухгалтеров.

Ее ученики работали и работают в разных вузах и учреждениях Казахстана, ближнего и дальнего зарубежья заведующими кафедр, учеными, хозяйственными руководителями, членами правительства. Немало экономистов гордятся тем, что являются учениками Назаровой Веры Леонидовны. Многогранный, природный и потрясающий талант, безграничная доброта этой прекрасной женщины и ученого не перестают удивлять учеников и коллег. Все, кому посчастливилось встречаться, учиться или работать с Верой Леонидовной, вспоминают этот период своей жизни с огромной теплотой и признательностью судьбе за возможность находиться рядом с ней.

Заслуги Назаровой Веры Леонидовны в науке признаны не только в Казахстане, но и далеко за его пределами. Она является постоянным участником и докладчиком на ежегодной Международной конференции «Исраиловские чтения» - Иссык-Кульский форум бухгалтеров и аудиторов стран центральной Азии, проводимой г. Чолпон-Ата (Кыргызская Республика). Ее доклады всегда неординарны и вызывают неподдельный интерес аудитории.

Еще одним интересным направлением профессиональной деятельности Веры Леонидовны являлась работа в редакции научно-практического журнала «Статистика, учет и аудит» Алматинской академии экономики и статистики. В этот период она занимается вопросами учета, анализа и аудита экономических субъектов.

Основным научным направлением исследований Веры Леонидовны является разработка теории и методологии бухгалтерского учета и анализа повышения эффективности

хозяйствования экономических субъектов. Она разработала теоретические основы поиска и определения конкретных форм и структур учетно-аналитических исследований.

Вера Леонидовна - как признанный методолог в сфере бухгалтерского учета, анализа и аудита подготовила и успешно защитила прекрасную докторскую диссертацию на тему: Стратегический учет: поиск экономических решений. Цель подготовки диссертации состояла в разработке методологии системного подхода к анализу, обобщении теоретического и практического опыта по внедрению принципов стратегического управленческого учета, обоснованию и разработке его модели применительно к современным предприятиям Республики Казахстан. Для достижения поставленной цели в ходе исследования решались следующие задачи: раскрыть сущностное содержание и принципы организации стратегического управленческого учета как одного из важного компонента рыночного механизма ведения бухгалтерского учета на предприятии; определить новые подходы к классификации определения издержек производства в стратегическом управленческом учете; изучить опыт зарубежных стран по внедрению элементов стратегического управленческого учета в контексте их использования на предприятиях современного Казахстана; рассмотреть организационные системы стратегического управленческого учета в современных промышленных предприятиях; раскрыть содержание и специфику производственного учета и калькулирования себестоимости продукции как способов практической реализации функций стратегического учета в контексте управления издержками производства применительно к складывающимся рыночным условиям хозяйствования; определить состав, порядок получения и передачи информации, используемой для контроля и регулирования затрат с целью обоснования концепции построения развитой информационно-контрольной системы управления издержками производства; оказать процесс развития управленческого учета по местам возникновения затрат и центрам ответственности; выработать рекомендации по усилению контроля управленческих решений, определяющих эффективность потребления ресурсов на основе современных достижений в стране и за рубежом; разработать принципы составления управленческой отчетности по сегментам деятельности предприятий на основе потоков информации и распространения ее в производственной и реализационной сферах; обосновать методологию и методику обоснования безубыточной продажи промышленной продукции в условиях рынка.

На основе глубокого осмысления архивных, статистических и научных материалов Вера Леонидовна сумела разработать собственное видение проблемы стратегического учета. Предложенные новые теоретические положения, выводы и предложения, методологические и методические рекомендации были достаточно аргументированы и критически оценены по сравнению с известными решениями. Отличительной особенностью изложения материалов докторской диссертации Веры Леонидовны стала то, что диссертация выполнена на основе информационной базы которая живет в реальных условиях, испытывая характерные для настоящего времени трудности. В диссертации от анализа сложившейся практики, Вера Леонидовна переходила к формализации объекта исследования и разработке рекомендаций, позволяющих реализовать поставленные цели.

В целом работа была выполнена и защищена на высочайшем уровне!

Диссертационная работа на соискание ученой степени доктора экономических наук Назаровой Веры Леонидовны имела огромное практическое значение для экономики Казахстана. Так, в диссертации выдвинуты и аргументированы методологические и методические рекомендации направленные на повышение эффективности промышленных предприятий с помощью стратегического управленческого учета. Результаты, полученные в ходе исследования способствовали развитию теории и практики стратегического управленческого учета и организацию контроля применительно к промышленным предприятиям в условиях рыночных отношений. Посредством практического осуществления намеченных в диссертации мероприятий по совершенствованию бюджетирования учета и анализа производственных затрат стало возможным повышение

обоснованности, а также эффективности принимаемых стратегических управленческих решений промышленных предприятий Казахстана.

Полученные в диссертационной работе Назаровой Веры Леонидовны были внедрены в учебных программах Алматинской академии экономики и статистики, университета «Туран», книготорговой компании «All&Companу». Теоретические выводы, сформулированные в диссертационном исследовании, использованы при разработке курсов лекций, практикумов и проведении занятий со студентами КазЭУ им.Т.Рыскулова, Университетов «Туран», «Кайнар», «Международного бизнеса (UIB), в филиале Московской академии труда и социальных отношений, АО Казахстанско-Британском техническом университете, на тренингах по повышению квалификации практикующих бухгалтеров, ИД «БИКО» и др.

Основные положения и выводы диссертационного исследования докладывались, обсуждались и получили одобрение на 30 международных, региональных и республиканских научно-практических конференциях, в частности: Проблемы инновационного развития нефтегазовой индустрии» (Алматы, КБТУ, 2-4 мая, 2007г.); «Проблемы инновационного развития нефтегазовой индустрии.(Алматы, 3-4 апреля, 2009г.); Методологические проблемы развития экономики, социальных отношений и социальной политики в Республике Казахстан, Актуальные проблемы современных наук - 2009 (27-28 июня 2009г.Болгария г. София) ; Инновационное развитие в экономике, социологии, образовании, юриспруденции, управлении проектами, медицине, экологии.- Сборник научных статей по итогам международной научно-практической конференции 23-24 ноября 2012г. Санкт-Петербург; Seattle-2013: 4th International Academic Research Conference on Business, Education, Nature and Technology. icet International Center for Education & Technology 2013, USA; Известия Исык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. Международный теоретический и научно-практический журнал №1,2,3 2011-2015гг.; Concepts of principles «Science: Integrating Theory and Practice» в г. Bozeman, штат Montana (USA) 24-25 февраля 2014 г.; Россия и Европа: связь культуры и экономики Материалы VIII международной научно-практической конференции 28.02.2014. Прага 2014г. и др.

О достоинствах Веры Леонидовны можно рассказывать бесконечно!

Внимательное отношение к ученикам и коллегам снискали ей глубочайшее уважение. Высочайшая культура общения и интеллигентность, глубокая порядочность и необычайное трудолюбие - это и всеобщая любовь, и преданность учеников, друзей, и коллег, самое главное, просто признательность.

Уважаемая и любимая ВЕРА ЛЕОНИДОВНА!

Поздравляю Вас с юбилеем! Пусть Ваша жизнь будет полна внимания и заботы со стороны родных вам людей, будьте здоровы и энергичны.

Пусть душевный мир и взаимопонимание царит в Вашем доме.

Желаю Вам, прежде всего, долголетия и здоровья. Передавайте свою душевную мудрость подрастающему поколению, а мы Вам будем благодарны за это.

*С глубоким уважением,
Арзыбаев Атабек Алибекович – доктор экономических наук,
Кыргызский национальный Университет им. Ж.Баласагына
г.Бишкек, Кыргызская Республика
e-mail: atabek.arzybaev@gmail.com*

Секция - **МЕХАНИЗМЫ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА, АУДИТА, АНАЛИЗА И СТАТИСТИКИ ОБЕСПЕЧИВАЮЩИЕ СТРАТЕГИЮ РАЗВИТИЯ РЫНКА**

BLOCK FINANCING AS A TOOL FOR IMPROVING INTERBUDGETARY RELATIONS

B. B. Sultanova*, D.S. Akhmetkaliyeva

Al-Farabi Kazakh National university, Kazakhstan, Almaty

e-mail: bbakut_sul@mail.ru

For 30 years of its independence, the foundation of a modern public finance management system was laid in the Republic of Kazakhstan. Work continues to improve the system of interbudgetary relations and ensure transparency and stability, as well as to strengthen the independence of each level of government in the allocation of budgetary resources.

In this regard, special attention has recently been paid to block financing in order to improve intergovernmental fiscal relations. The provision of block transfers is a general trend in intergovernmental fiscal relations in developed countries. Currently, Kazakhstan has also taken a course towards consolidation and reduction of subsidies from the republican budget. However, there is still no clear idea of the future mechanism of their distribution, especially since the fact of consolidation of subsidies is not a solution to the problems of late or more equitable distribution of interbudgetary subsidies.

In his message to the people Kazakhstan's president, Kassym-Zhomart Tokayev (2021), noted the following: "The allocation of funds from the republican budget should not depend on the penetrating power of akims, some personal preferences, and other subjective factors. To reboot the budgeting process, a more widespread use of the per capita financing mechanism is required, and it is necessary to introduce an objective method of allocating budget limits. It is necessary to simplify budget processes, radically reduce bureaucracy in this matter, and expand the use of digital tools in planning budget execution. It is necessary to introduce a block budget with increased responsibility of administrators of budget programs. The government needs to develop a package of amendments to budget legislation and by-laws. "

In the case of a block transfer, the direction of expenditures is formulated rather broadly (for example, financing of education), while specific items of expenditure (salary increases, payment for Internet access, purchase of new equipment) are selected by the recipient of the transfer, possibly from a list previously established by the authority providing the transfer ... For a block transfer, the key is the requirement to achieve a certain result, and not an item of expenditure. In other words, the provision of a block subsidy is more focused on monitoring results rather than regional spending.

Certain experience in the provision of block subsidies has been accumulated in foreign practice: the consolidation of targeted transfers has become a trend in the development of intergovernmental fiscal relations in developed countries. Thus, a focus on results and long-term financing in the provision of block subsidies is typical for the USA, Canada, Australia, and the European Union (Deryugin et al., 2016). If we focus on foreign practice, then the consolidation of subsidies should be based on the principle of "greater flexibility - greater responsibility," that is, the recipient regions are given more rights to use the funds of subsidies, and the federation is aimed at assessing the results achieved through their use. Moreover, the specific implementation of this principle occurs in each country in its own way.

A.N. Deryugin, I.Y Arlashkin, K.A. Proca, A.S. Gangan (2015) offer three options for block transfers that can be applied to Kazakhstani realities: consolidation according to the principle of "one program, one subsidy", consolidation into several broad-based subsidies (for example, a capital block subsidy, a block subsidy for road activities, a block subsidy for public sector reforms,

block subsidy to support the economy), as well as a radical option to consolidate all subsidies into a single block subsidy.

The most important difference between these options for consolidation is how the priorities (directions) of co-financing are set at the republican level and how they are reflected at the regional level. Under the first option, separate lists of priorities are formed for each state program. Accordingly, the recipient region reflects the priorities it has chosen in a regional program similar to the republican one.

Under the second option, separate lists of priorities are formed for each block subsidy, but the priorities themselves are formulated in the context of government programs. For example, under a block capital subsidy, the recipient region chooses the priority “construction of kindergartens” (education program) but does not choose “construction of libraries” (cultural program). Accordingly, the priorities chosen by him are reflected in the regional program, similar to the republican one.

As part of the third option, a single list of priorities is formed. Unlike the previous options, priorities are formed not in the context of government programs, but in the form of development problems that must be solved by the region through subsidies. That is, the region is offered not an event, but a problem, the solution of which it must develop independently. For example, the priority "rural development" can be reflected in various regional programs - employment, education, culture, agriculture, resettlement, etc. - depending on how rural areas are planned to be developed in the region. Accordingly, the recipient region must not only select priorities, but also provide a plan for achieving them,

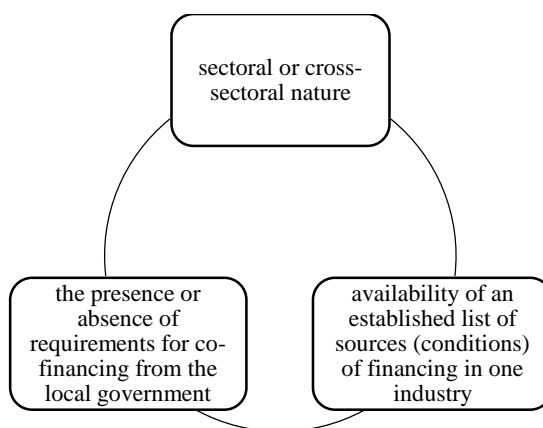
If we are talking about reorienting the system of subsidies to results, then an essential additional condition for the successful implementation of the second and third options is also the provision of subsidies on a medium-term basis (3-6 years). In this case, the subsidy agreement is concluded at the beginning of the subsidy cycle, and subsidies are allocated annually by the federation in a predetermined amount. This imposes serious restrictions on the republican budget. Under the current conditions of a return to one-year budget planning, consolidation in accordance with the second and third options seems unlikely.

Thus, the first option is relatively easy to implement, and, unlike the other options considered, does not require sustainable multi-year co-financing, that is, it creates fewer restrictions on the federal budget.

The second option, in contrast to the first, ensures the consistency of sectoral co-financing priorities with each other and depends less on the content (structure) of state programs. Unlike the third option, it allows maintaining separate control over budget investments, road construction, reforms and economic support, and also requires lower costs at the stage of concluding agreements, since it involves only an assessment of regional programs, but not an assessment of the plan to achieve the selected priorities.

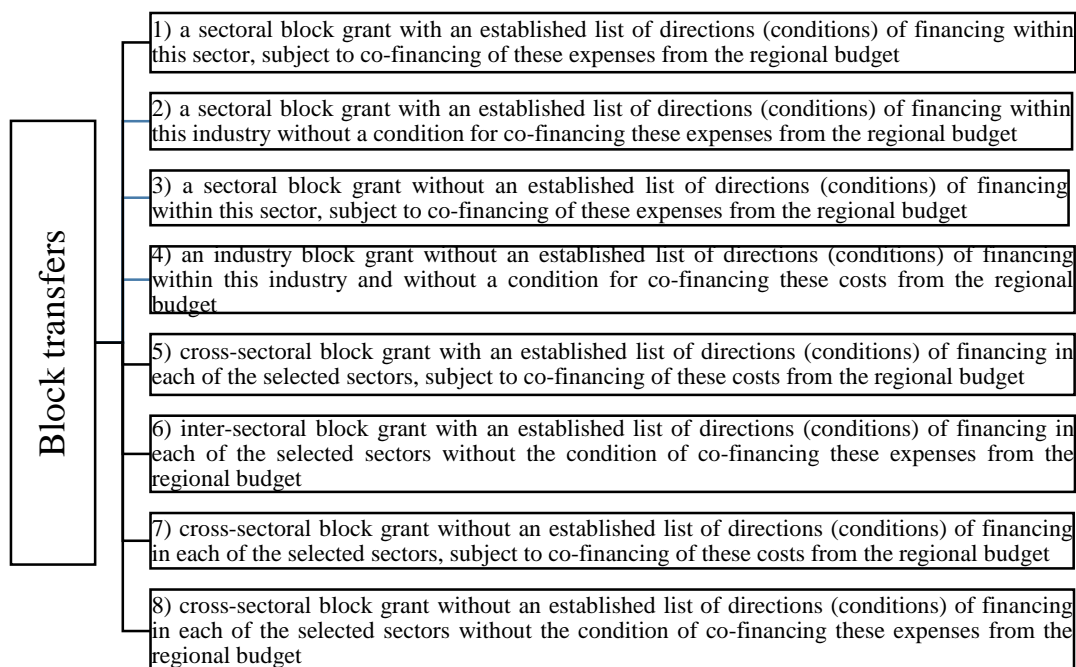
The third option, in contrast to the first, ensures the consistency of sectoral co-financing priorities and does not depend on the content (structure) of state programs. And unlike the second option, it provides a greater degree of freedom to the regions in choosing the priorities of budgetary policy and methods of their implementation and provides joint planning of capital and current expenditures in relation to specific results.

There are also different types of block transfers. So, according to A.G. Siluanov(2018) there are 8 main types of block transfers. This classification of block transfers is created according to three key characteristics, presented in the picture below.

Picture 1. Key characteristics of the classification of block transfers A.G.Siluanov(2018).

Thus, based on various combinations of these three characteristics, 8 types of block transfers can be distinguished. They are shown in picture 2.

Picture 2. Types of block transfers according to the classification of A.G. Siluanov (2018).

Block transfers can be allocated both based on co-financing from regional (local) budgets, and without the condition of co-financing.

In the first case (co-financing of expenses), the following goals can be achieved:

- spending on certain industries or on certain areas within selected industries increases. At the same time, regional (local) authorities do not have the opportunity to replace their expenses in these areas, financed from their own revenues, with block transfers from the republican (regional) budget.

- a certain guarantee is provided that the regional authorities, with the help of a block transfer, really realize their priorities, and not only maximize the budget, since the regional authorities allocate funds from their own revenues to co-finance the selected areas.

In the second case (the transfer is provided on a per capita basis with / without considering budgetary provision and without a co-financing condition), vertical alignment is more efficiently carried out and incentives are created for the regions to attract the population to their territory.

The degree of decentralization of management decisions within the framework of block transfers is expressed in two aspects:

- mono-sectoral or cross-sectoral nature of the funds provided.
- in the presence or absence of additional conditions for spending funds within the selected industry or group of industries.

The cross-sectoral approach is preferable when the territorial approach to management dominates, and the single-sectoral approach is preferable when the sectoral approach to management dominates.

The presence or absence of additional conditions for spending funds within the selected industry or group of industries directly depends on the degree of development of the administrative apparatus and democratic procedures in the regions and municipalities. With a developed decentralized structure, a well-functioning system of democratic procedures and the development of civil society, additional conditions for spending block transfer funds within a selected industry or group of industries become unnecessary. With the underdevelopment of these institutions, it is necessary to control from the side of the direction of the use of these funds. In this case, it may be necessary to formalize separately the control procedures for the allocated funds (for example, performance audit).

However, it should be noted that without considering the motivation for the transition to the principles of block financing, as well as without settling issues such as the level of consolidation, the distribution formula, ensuring the transparency of the transfer mechanism, sanctions for failure to achieve performance indicators, the transition to block transfers will not change the existing situation. That is, the presence of many ineffective transfers or late delivery of transfers to end users.

One of the issues that arises during the implementation of the block financing program is its audit and accountability. There are currently no specific procedures for auditing block transfers in the country. This is primarily because block financing is not widely used in the budgeting process. If we consider the foreign audit experience, one should pay attention to the use of this type of budget transfers in the United States. Block transfers in this country are often allocated to federal budgets for various programs, such as LIHEAP (Low-income home energy assistance program), CDBG (Community development block grant) MCH (Maternal and Child Health) and many others. A fundamental concept of block grant accountability is that the federal government must be confident that the funds are spent for the purposes of the program established by federal legislation. And more recently, an agreement is being formed that the federal government should hold accountable the recipients of grants, but at the same time exempt them from many procedural and contingent requirements. For example, one of the SABG & MHBG (Substance Abuse and Mental Health Block Grants) programs, which is aimed at combating substance abuse and mental illness, is undergoing federal and local audits. Federal audits can be conducted either by the Office of the Inspector General of the US Department of Health and Human Services, or by the US Audit Office, as part of a so-called Single audit (SAMHSA, 2021). A single audit is used as a reporting mechanism for all types of federal transfers (Kerri et al., 2019). A local audit, in turn, is carried out either by state auditors or by independent audit companies.

The purpose of consolidating targeted interbudgetary transfers into block transfers is primarily to address the issues of reducing the state budget deficit by reducing the volume of financial assistance to regional governments, reforming public finances, improving the quality of public services in the regions, increasing the level of responsibility and transparency of actions of recipients of transfers. At the same time, the strategic objectives of consolidation should be to provide more flexibility and accountability to the regions.

References:

1. Tokayev K.K. President's message to the people of Kazakhstan dated September 1, 2021 Available at <https://informburo.kz/novosti/kasym-zomart-tokayev-vystupaet-s-poslaniem-narodu-kazaxstana-live>. Accessed 19.11.2021

2. Deryugin, A.N., Arlashkin, I.Yu., Proka, K.A., Gangan, A.S. (2015). On the problems of providing inter-budgetary subsidies to regions. *Russian Entrepreneurship*, vol 16 (24), pp. 4393-4402.
3. A.G. Siluanov. (2018) Ways to improve interbudgetary relations in the Russian Federation. *Russian Journal of Entrepreneurship*, vol 200 (2), pp 43-50.
4. Deryugin A.N. Arlashkin I.Yu. Proca K.A.Gangan A.S.(2016) Block transfers: the experience of the USA, Australia and Canada. *Financial Journal*, vol 6(1), pp 41-49.
5. Grants Oversight of The Substance Abuse and Mental Health Services Administration. Available at: <https://www.samhsa.gov/grants/oversight>. Accessed 19.11.2021
6. Kerri L. Tassin; Tammy R. Waymire; Christopher S. Hines. (2019) A Historical Evaluation of the Single Audit: Thirty Years from Initial Legislation to Uniform Guidance. *Journal of Governmental & Nonprofit Accounting*, Vol 8(1), pp 21-35.

DIGITAL TRANSFORMATION OF THE ECONOMIES OF THE EAEU COUNTRIES: PRIORITIES AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Sergazieva M.R. - candidate of Economic Sciences,
Rysbaeva S.K. - master of Economics, *Galymzhan D. Y.* - master of Economics
Shymkent University, Shymkent, RK.
e-mail: dana_9716@mail.ru

Today, the main agenda for most countries of the world, including the countries of the Eurasian Economic Union, is digital transformation and the creation of a hyper-competitive digital economy. The organizational and technological basis for the functioning of structures and institutions of the digital economy are digital platforms (for example, an IT platform based on blockchain). An important role in them is played by a unified IT architecture, unified digital standards, IT security and data protection. Digital platforms provide new levels of cooperation between companies from different industries and sectors of the economy, which leads to the creation of new products and services, new network connections, as well as new global value chains and network effects. In modern conditions, integratively distributed network platforms are being created, characteristic of the new neuro-network technological structure [1].

The "Digital Agenda" of the Eurasian Economic Union is of great importance for the dynamic development of the digital economy in the Eurasian Economic Space. The successful implementation of the digital agenda and national projects "Digital Economy" in the countries of the Eurasian Economic Union is crucial for improving the competitiveness of the EAEU countries on world markets in the context of increasing global innovation hypercompetition. Eurasian cooperation within the framework of the implementation of the "Digital Economy of the EAEU" and "Digital Eurasia" programs is aimed at creating conditions for the emergence of new breakthrough and promising end-to-end neuro-digital technologies and platforms, including wireless communication technologies, biometrics, virtual and augmented reality, artificial intelligence, e-government, network security, the use of which is designed to ensure the realization of competitive advantages of the countries of the Eurasian Economic Space [2].

In March 2017, at a meeting of the Eurasian Intergovernmental Council in Bishkek, the heads of government of the EAEU countries discussed key areas of activity of the Eurasian Economic Union. In 2017, the key priorities in the work of the EAEU Commission were the issues of further digitization of the common economic space, the development of industries with high integration potential, reducing the number of obstacles to business activities and creating conditions for exporting products manufactured in the Union countries to third-country markets. Special attention was paid to the issues of the digital agenda, the development and adoption of a strategy for the formation of a single digital space of the EAEU [3].

The digital agenda of the Eurasian Economic Union was initiated by the decision of the Supreme Eurasian Economic Council No. 21 dated December 26, 2016 "On the Formation of the Digital Agenda of the Eurasian Economic Union". The EAEU digital agenda includes a range of topical issues for the EAEU on digital transformation within the framework of the development of integration, strengthening of the common economic space and deepening cooperation of the member states in the field of digital economy.

The institutional and legislative basis for the implementation of the Digital Agenda of the EAEU was the adoption of the document "Main directions for the implementation of the digital Agenda of the Eurasian Economic Union until 2025", which were approved by the presidents of the EAEU countries at the meeting of the Supreme Eurasian Economic Council of the EAEU in October 2017 in Sochi [4]. The main task is the development and implementation of a policy agreed with the countries of the Union in the field of the development of the Internet economy, the formation of common rules for digital trade, common standards for information exchange and ensuring e-protection. The main directions of the implementation of the digital agenda of the EAEU until 2025 are: digital transformation of economic sectors and cross-sectoral transformation; digital transformation of markets for goods, services, capital and labor; digital transformation of integration processes management processes; development of digital infrastructure and ensuring the security of digital processes [5].

An important initiative is the creation of a unified digital platform of the EAEU. The digital platform is a system of tools that supports the use of digital processes, resources and services by a significant number of subjects of the digital ecosystem and provides the possibility of their direct interaction. The integration of the digital infrastructure of the EAEU countries is important, which involves not only the introduction of common standards, but also the overall management of infrastructure, the formation of full-fledged digital transport corridors. It is also planned to include three important elements in the digital integration within the EAEU:

- EAEU Data X - a single subsystem for the transmission and exchange of data in electronic form. It is a platform that can be used for the exchange of information, and ultimately for the exchange of legally significant protocols between private companies.;

- The EAEU ID is a single space of electronic trust. It includes identification, authentication, authorization, and digital archive services. This will allow, for example, to issue certificates to citizens of one country on the territory of another in digital format;

- The EAEU Geo is a geoinformation system and cartographic services that facilitate the control of transportation and traceability of goods [8].

According to the calculations of the World Bank, the implementation of the joint digital agenda until 2025 will bring an additional increase in the total GDP of the EAEU to 1% per year, as well as 8 million jobs and cost savings for businesses in the amount of \$ 50 billion [6].

In the future, the institutions of the EAEU countries face the task of creating Eurasian digital ecosystems, as well as participating in the formation of global standards and regulatory rules in the global digital markets. Since January 1, 2018, the customs services of the Union countries have been working under the new Customs Code of the EAEU, which regulates and puts into operation the mechanism of electronic tax returns and other tools of digital customs administration. Digitalization should significantly simplify the process of removing barriers in the internal markets of the Union. A roadmap has been formed for 2018-2019 to eliminate exemptions and restrictions. In the near future, the EAEU intends to form free trade zones and sign an agreement on trade and economic cooperation with a number of countries: Iran, Israel, Singapore, Serbia, India, Egypt and China.

Programs of digital transformation and development of the digital economy have been developed and adopted in all EAEU countries. So in Russia, on July 28, 2017, the program "Digital Economy of the Russian Federation" was approved. It is planned to allocate 100 billion rubles for the implementation of this program for the next three years. Its goal is to organize the systematic development and implementation of digital technologies in all areas of life (economy, entrepreneurship, public administration, social sphere and urban economy). The program of digital

development of the economy is planned to be implemented by 2024. To manage the program, five basic directions of the development of the digital economy in Russia for the period up to 2024 have been identified: regulatory regulation; personnel and education; formation of research competencies and technical reserves; information infrastructure; information security. According to the new "May 2017" Decree of the President of Russia V.V. Putin, the program "Digital Economy of the Russian Federation" should be adjusted and presented before October 1, 2018 at a meeting of the Presidential Council for Strategic Development and priority projects [7].

At the beginning of 2017, the state program "Digital Kazakhstan" was developed in Kazakhstan, which was adopted and approved in December 2017. Its main goal is to accelerate the pace of development of the country's economy and improve the quality of life of the population through the use of digital technologies in the medium term, as well as create conditions for the transition of the republic's economy to a fundamentally new development trajectory, which in the long term will ensure the creation of the digital economy of the future. In the short term, projects on digitalization and technological re-equipment of existing sectors of the economy and government structures will be implemented, digital infrastructure will be developed. In the long term, the program is aimed at "creating the digital industry of the future."

The implementation of "Digital Kazakhstan" will be carried out in five key areas: digitalization of economic sectors; transition to a digital state (SmartCity concept); implementation of the digital Silk Road; development of human capital; creation of an innovative ecosystem [8].

A national digital agenda has been developed in Armenia. In 2017, the Republic of Armenia developed the "Agenda for Armenia's Digital Transformation until 2030", which is a long-term framework document defining the main directions and goals of the country's digital transformation. Six key directions of Armenia's digital development have been identified: digital government, cybersecurity, private sector, institutional framework, digital skills and infrastructure. By 2030, Armenia plans to achieve 100% digitalization in the state—business relationship, and 80% in the provision of services to citizens. In order to effectively coordinate the promotion of the national digital agenda and generate new initiatives, the Armenian government established the Digital Armenia Foundation in 2017. The immediate priority is to create a unified digital platform for public services in the country [9].

In Belarus, digital transformation has been identified as a key priority of national development. The country also has a state program for the development of the digital economy and information society for 2016-2020. It includes such subprograms as "Information and communication infrastructure", "Informatization Infrastructure" and "Digital transformation". The digital strategy of Belarus is based on three main provisions: the creation of the most attractive conditions for the work of advanced IT companies, the total elimination of barriers to the introduction of new technologies, the formation of an ecosystem of innovations [10].

The Kyrgyz Republic has developed a nationwide digital transformation program "Taza koom", which has become an integral part of the long-term development strategy of Kyrgyzstan until 2040. In the spring of 2017, President Almazbek Atambayev presented the digital transformation program "Taza Koom" in the Kyrgyz Republic, the purpose of which is to develop a state based on the data industry, technologies and digital infrastructure. The project is a key component of Kyrgyzstan's Sustainable Development Strategy for 2018-2040 [11], which was approved in early 2018.

The digital agenda of the Eurasian Economic Union (EAEU), the creation of a joint digital transformation program and the space of electronic trust, cooperation in the use of cryptocurrencies were discussed by the heads of government of the Union countries within the framework of the forum "Digital Agenda in the Era of Globalization" on February 2, 2018 in Almaty (Republic of Kazakhstan). Its sessions were attended by members of the Board (ministers) of the Eurasian Economic Commission (EEC), official delegations of Azerbaijan and Tajikistan, as well as representatives of a number of large international IT companies.

In the near future, the most important task is to consolidate efforts in developing a unified strategy and a common program for digital transformation and development of the digital economy

of the EAEU member states, including the formation of a single digital space of the EAEU and the creation of a unified digital platform architecture for national departments, structures and institutions, as well as for integration management structures of the Eurasian Economic Union.

References:

1. The main directions of the implementation of the digital agenda of the NPP until 2025 were approved at the meeting of the Council. Access mode: <http://d-russia.ru/osnovnye-napravleniya-realizatsii-tsifrovoj-povestki-eaes-do-2025-goda-utverzhdenny-na-zasedanii-soveta.html>
2. Dyatlov S.A. Eneuro-networked hypercompetitive economy. - St. Petersburg: Publishing House of SPbGEU, 2017. - 133 p.
3. Minasyan K. The challenges of digital transformation require the consolidation of the efforts of the EAEU countries. Access mode: http://egov.ifmo.ru/news_egov/news_17_03_15-1
4. What was discussed at the EAEU forum "Digital Agenda in the era of globalization". Access mode: <http://d-russia.ru/o-chem-govorili-na-forume-eaes-tsifrovaya-povestka-dnya-v-pohu-globalizatsii.html>
5. The Prime Ministers of the EAEU countries discussed formats and mechanisms of interaction in the digital sphere. Access mode: <http://www.eurasiancommission.org/ru/nae/news/Pages/2-02-2018-3.aspx>
6. Sarkisyan T. Shaping the digital space: on the results of the work of the EEC. Access mode: <http://d-russia.ru/formiruya-tsifrovoe-prostranstvo-o-rezultatah-raboty-eek-za-2017-god.html>
7. Digital Agenda of the Russian Federation. Access mode: <http://d-russia.ru/tsifrovaya-povestka-rossijskoj-federatsii.html>
8. Digital Agenda of the Republic of Kazakhstan. Access mode: <http://d-russia.ru/tsifrovaya-povestka-respubliki-kazahstan.html>
9. Digital Agenda of the Republic of Armenia. Access mode: <http://d-russia.ru/tsifrovaya-povestka-respubliki-armeniya.html>
10. Digital Agenda of the Republic of Belarus. Access mode: <http://d-russia.ru/tsifrovaya-povestka-respubliki-belarus.html>
11. Digital Agenda of the Kyrgyz Republic. Access mode: <http://d-russia.ru/tsifrovaya-povestka-kyrgyzskoj-respubliki.html>

**ОЦЕНКА ФИНАНСОВОГО ПОЛОЖЕНИЯ МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В
НОВЫХ УСЛОВИЯХ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ**

*Абдыкадыров П.М.
преподаватель Жалал-Абадского
государственного университета
(г.Жалал-Абад, Кыргызская Республика).*

Одним из важнейших вопросов является текущее экономическое положение малых предприятий региона, теоретический, методический и практический опыт. Несомненно, эта задача ставит перед исследователями задачу изучить управление малым бизнесом. Большинство исследователей считают, что расширение экономической ориентации малого бизнеса приведет к снижению цен, увеличению количества рабочих мест, расширению ассортимента товаров и повышению качества услуг, тем самым улучшив качество жизни населения. Эти исследователи показывают краткосрочные и долгосрочные структурные эффекты, связанные с потенциальными региональными малыми предприятиями: влияние производства, специализации и конкуренции будет способствовать снижению производственных затрат, увеличению использования ноу-хау и обеспечению эффективной и действенной организации производства. В результате повысится производительность труда в реальном секторе экономики. Исследователи говорят, что постоянно меняющееся

открытие рынка поднимает вопрос об экономической конкурентоспособности малого бизнеса.

С тех пор, как Кыргызстан стал независимым государством, произошли значительные изменения в различных секторах экономики, а также ряд несоответствий. В результате стало ясно, что эффективных методов и моделей рыночных отношений недостаточно. Причем такие ключевые вопросы возникают в процессе развития малого и среднего бизнеса, внедрения новых экономических механизмов, правильного формулирования структурной, договорной и инвестиционной политики. В этом контексте развитие малых и средних предприятий, улучшение социально-экономических показателей населения через регулирование повышения конкурентоспособности их продукции, создание новых рабочих мест и поиск оптимальных путей развития регионов являются наиболее актуальными проблемами.

Для полного и подробного исследования структуры имущества и их источников проводим исследования и проанализируем структуру имущества и источников его формирования.

Таблица 1 - Структура имущества организации и источников его формирования малого предприятия

Показатель	Значение показателя				Изменение	
	на начало периода		на конец периода		(гр.4-гр.2), тыс. сом.	(гр.4 : гр.2), %
	в тыс. сом.	в % к валюте баланса	в тыс. сом.	в % к валюте баланса		
1	2	3	4	5	6	7
Актив						
1. Имобилизованные средства	2342045023	63,7	2269889904	60,6	-72155119	-3,1
2. Оборотные активы, всего	1332707650	36,3	1478892630	39,4	+146184980	+11
в том числе: запасы (кроме товаров осомруженных)	113397166	3,1	120756102	3,2	+7358936	+6,5
в том числе: -сырье и материалы;	113397166	3,1	120756102	3,2	+7358936	+6,5
НДС по приобретенным ценностям	60903528	1,7	59950072	1,6	-953456	-1,6
ликвидные активы, всего	1061209052	28,9	1202187003	32,1	+140977951	+13,3
из них: - денежные средства и краткосрочные вложения;	837937316	22,8	927652171	24,7	+89714855	+10,7
- дебиторская задолженность (срок платежа по которой не более года);	223271736	6,1	274534832	7,3	+51263096	+23
Пассив						
1. Собственный капитал	1644635166	44,8	1732564096	46,2	+87928930	+5,3
2. Заемный капитал, всего	1643412776	44,7	1626344108	43,4	-17068668	-1
из них: - долгосрочные кредиты и займы;	904233174	24,6	876006138	23,4	-28227036	-3,1
- краткосрочные кредиты и займы.	739179602	20,1	750337970	20	+11158368	+1,5
3. Привлеченный капитал	386704731	10,5	389874330	10,4	+3169599	+0,8
Валюта баланса	3674752673	100	3748782534	100	+74029861	+2

Примечание: Выполнено автором

Структура активов организации на конец первого квартала 2020 г. характеризуется соотношением: 60,6% иммобилизованных средств и 39,4% текущих активов. Активы организации за анализируемый период несколько увеличились (на 2%). Учитывая рост активов, необходимо отметить, что собственный капитал увеличился еще в большей степени – на 5,3%. Опережающее увеличение собственного капитала относительно общего изменения активов следует рассматривать как положительный фактор. Рост величины активов организации связан, в основном, с ростом следующих позиций актива баланса (в скобках указана доля изменения данной статьи в общей сумме всех положительно изменившихся статей):

- Денежные средства – 79702246 тыс. сом. (45,6%)
  - Дебиторская задолженность (платежи по которой ожидаются в течение 12 месяцев после отчетной даты) – 51263096 тыс. сом. (29,3%)
  - Долгосрочные финансовые вложения – 13000845 тыс. сом. (7,4%)
  - Основные средства – 11127482 тыс. сом. (6,4%)
- Одновременно, в пассиве баланса наибольший прирост наблюдается по строкам:
- Займы и кредиты – 114657244 тыс. сом. (44,4%)
  - Нераспределенная прибыль (непокрытый убыток) – 51931410 тыс. сом. (20,1%)
  - Кредиторская задолженность: задолженность по налогам и сборам – 40644094 тыс. сом. (15,7%)
  - Добавочный капитал – 35997520 тыс. сом. (13,9%)

Среди отрицательно изменившихся статей баланса можно выделить "Прочие внеоборотные активы" в активе и "Прочие долгосрочные обязательства" в пассиве (-82435693 тыс. сом. и -115365218 тыс. сом. соответственно).

Таблица 2 - Оценка стоимости чистых активов малого предприятия

Показатель	Значение показателя				Изменение	
	на начало периода		на конец периода		тыс. сом. (гр.4-гр.2)	± % ((4-2) : 2)
	в тыс. сом.	в % к валюте баланса	в тыс. сом.	в % к валюте баланса		
1. Чистые активы	1644635166	44,8	1732564096	46,2	+87928930	+5,3
2. Уставный капитал	158049442	4,3	158049442	4,2	–	–
3. Превышение чистых активов над уставным капиталом	1486585724	40,5	1574514654	42	+87928930	+5,9

Примечание: Выполнено автором

Чистые активы организации по итогам марта 2020 г. намного (в 11 раз) превышают уставный капитал. Это положительно характеризует финансовое положение малого предприятия, полностью удовлетворяя требованиям нормативных актов к величине чистых активов организации. Более того следует отметить увеличение чистых активов на 5,3% в течение анализируемого периода. Приняв во внимание одновременно и превышение чистых активов над уставным капиталом и их увеличение за период, можно говорить о хорошем финансовом положении организации по данному признаку.

Таблица 3 - Определение неудовлетворительной структуры баланса малого предприятия

Показатель	Значение показателя		Изменение (гр.3-гр.2)	Нормативное значение	Соответствие фактического значения нормативному на конец периода
	на начало отчетного периода	на конец отчетного периода			
1	2	3	4	5	6
1. Коэффициент текущей ликвидности	1,2	1,31	+0,11	не менее 2	не соответствует
2. Коэффициент обеспеченности собственными средствами	-0,5	-0,35	+0,15	не менее 0,1	не соответствует
3. Коэффициент восстановления платежеспособности	x	0,77	x	не менее 1	не соответствует

Примечание: Выполнено автором

Поскольку оба коэффициента на конец марта 2020 г. оказались меньше нормы, в качестве третьего показателя рассчитан коэффициент восстановления платежеспособности. Данный коэффициент служит для оценки перспективы восстановления предприятием нормальной структуры баланса (платежеспособности) в течение полугода при сохранении имевшей место в анализируемом периоде тенденции изменения текущей ликвидности и обеспеченности собственными средствами. Значение коэффициента восстановления платежеспособности (0,77) указывает на отсутствие в ближайшее время реальной возможности восстановить нормальную платежеспособность. При этом необходимо отметить, что данные показатели неудовлетворительной структуры баланса являются достаточно строгими, поэтому выводы на их основе следует делать лишь в совокупности с другими показателями финансового положения организации.

Использованная литература:

1. Арзыбаев А.А., и др. Международные стандарты финансовой отчетности. Бишкек 2016 г. Изд. Макспринт 320 стр.
2. Статистический ежегодник Кыргызской Республики. - Бишкек, 2005-2019 гг.
3. Мусакожоев Ш.М. Стратегия инновационной модернизации экономики. - Бишкек, Полиграфкомбинат. Б 2018 г. – 163 с.
4. Култаев Т.Ч. Об одном методе совершенствовании управления и организации аграрного производства. Вестник ОшГУ. – Ош, 2019г. - №1,2. – С.209 - 212.
5. Жусупбаев А.Ж. Задача оптимального распределения сельскохозяйственной техники между крестьянскими хозяйствами. Наука и новые технологии. - Бишкек, 2018.- №2. -С.91-95.

НАЛОГОВЫЙ УЧЕТ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ, МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДИКА

Абдыкалыкова Т.Н.

аспирантка Международного университета
инновационной технологии
(г.Бишкек, Кыргызская Республика),
e-mail:t.abdykalykova@mail.ru

Составление финансовой отчетности по международным стандартам предполагает соблюдение основополагающих правил, которые определяют общий подход к подготовке и представлению финансовых отчетов (1). Представляется целесообразным рассмотреть эти правила, поскольку это поможет получить общее представление о принципиальной основе применения международных стандартов. Прежде всего, необходимо отметить, что применение Международных стандартов финансовой отчетности базируется на двух принципах: непрерывности деятельности и начисления:

Принцип непрерывности деятельности предполагает, что предприятие действует и будет продолжать действовать в обозримом будущем (по крайней мере в течение 1 года). Отсюда следует, что предприятие не имеет ни намерения, ни необходимости ликвидировать или сокращать масштабы своей деятельности. Поэтому активы предприятия отражаются по первоначальной стоимости без учета ликвидационных расходов. Если же существует такое намерение или необходимость, то финансовая отчетность должна констатировать этот факт в следующем порядке:

- отражать оценку имущества по ликвидационной стоимости;
- производить списание активов, которые не могут быть получены в полном объеме;
- осуществлять начисление обязательств, в том числе налоговых, в связи с прерыванием договоров и экономическими санкциями.

Принцип начисления исходит из того, что доходы и расходы предприятия отражаются по мере их возникновения, а не по мере фактического получения или выплаты денежных средств или их эквивалентов. Таким образом, этот принцип предполагает:

- признание результата операции по мере ее совершения;
- отражение операций в отчетности того периода, в котором они были осуществлены;
- формирование информации об обязательствах к оплате, в том числе налоговых, и обязательствах к получению, а не только о фактически произведенных и полученных платежах.

Реализация принципа обеспечивает признание доходов и расходов по мере возникновения экономических выгод и потребления ресурсов. Финансовые отчеты, подготовленные на основе принципа начисления, информируют пользователей не только о прошлых сделках, включающих оплату и поступление денежных средств, но и о будущих обязательствах заплатить денежные средства и будущих поступлениях денежных ресурсов. Принцип начисления дает возможность прогнозировать влияние совершенных операций на финансовое положение.

Бухгалтерский и налоговый учет является функцией управления, в том числе управления правильностью формирования налогооблагаемых баз и расчетами с бюджетом и внебюджетными фондами по налогам. На сегодняшний день превалирует мнение руководства и специалистов бухгалтерских служб организаций о первоочередной задаче бухгалтерского учета в подготовке отчетностей только для государственных органов (в основном для налоговых целей). Поэтому считаем, что налоговое право должно строиться с учетом действия экономических законов, а бухгалтерский учет должен обеспечивать соответствующей информационной базой для составления налоговых деклараций. При учете налогов, формировании налогооблагаемых баз и расчетов по налогам следует

исходить из требования приоритета экономического содержания над юридической формой, а не наоборот. “Только в бухгалтерском учете формируется качественная информация о налогах, так как правильность определения налогов зависит от соблюдения допущений, требований, правил и принципов бухгалтерского учета. Не бухгалтерский учет должен быть приспособлен под пресс налоговой системы, а наоборот, процедуры расчетов по налогам должны быть максимально интегрированы с требованиями и правилами ведения бухгалтерского учета” (2 с. 34).

Финансовый результат организации характеризуется такими элементами(3):

– доходы – это увеличение экономических выгод в течение отчетного периода в форме притока или увеличения активов, либо уменьшения обязательств, которые в итоге приводят к увеличению собственного капитала (за исключением вкладов владельцев в уставный капитал). Доход включает в себя выручку, полученную в результате основной (уставной) деятельности организации, и доходы, полученные в результате неосновной деятельности. Выручка, полученная от основной деятельности, может фигурировать под различными названиями, такими, как реализация, вознаграждения, проценты, гонорары и рента, – в зависимости от типа предприятия. Примером доходов от неосновной деятельности могут служить доходы от реализации внеоборотных активов и внереализационные доходы от переоценки активов и рыночной стоимости ценных бумаг;

– расходы – это уменьшение экономической выгоды в отчетном периоде в форме оттока или использования активов или возникновения обязательств, которые ведут к уменьшению собственного капитала. Расходы включают в себя затраты и убытки, возникающие в ходе основной деятельности предприятия. К таким затратам относятся затраты на производство продукции (работ, услуг), амортизация и т. п. Убытки могут возникать в результате стихийных бедствий, продажи внеоборотных активов, а также в результате внереализационных операций.

Существуют также качественные критерии информации, содержащейся в финансовых отчетах, которые призваны делать информацию полезной для пользователей. Это такие критерии, как прозрачность, значимость, достоверность и сопоставимость.

Прозрачность (понятность) является основным качеством информации, так как предполагает ее быстрое восприятие пользователями. Однако пользователи, в свою очередь, должны иметь достаточные знания в области ведения бизнеса и бухгалтерского учета.

Достоверность. Информация достоверна в том случае, когда она не имеет значимых ошибок и объективна. Достоверная информация отвечает следующим требованиям:

– полное представление – информация должна полностью отражать факты хозяйственной деятельности. Например, баланс должен полностью представлять все сделки, которые приводят к возникновению активов и обязательств;

– преобладание сущности над формой – информация должна принимать во внимание не столько юридическую форму сделок и иных фактов хозяйственной деятельности, сколько их экономическую сущность. Например, по договору аренды предприятие может передать актив другой стороне таким образом, что документально юридическое право собственности передается, в то время как за предприятием оставлено право пользования будущим экономическим эффектом, включенным в актив. В этом случае отчет о продажах не будет полностью отражать регистрируемую сделку;

– нейтральность – информация должна быть нейтральной в целях обеспечения ее надежности. Финансовые отчеты не являются нейтральными, если информация в них представлена таким образом, что позволяет достичь заранее определенных результатов. Иными словами, информация в отчетах не должна быть сфабрикованной, а должна отражать только те факты, которые реально имели место. Она должна быть свободной от односторонности при принятии решений заинтересованными пользователями с целью получения predetermined результатов;

– осмотрительность – это соблюдение в процессе принятия решений достаточной

меры осторожности в оценке активов и пассивов. При этом предполагается, что актив или доход не преувеличены и обязательства и затраты не занижены. Это означает, что признание доходов происходит только при условии фактического получения выгоды или при наличии высокой степени уверенности в ее получении, а признание расходов и потерь происходит по мере появления реальной возможности их возникновения.

Сопоставимость. Информация, содержащаяся в финансовой отчетности организации, должна быть сопоставимой во времени и сравнимой с информацией других предприятий, для идентификации тенденции финансового положения и результатов деятельности. Поэтому измерение и отражение всех хозяйственных операций должно проводиться последовательно, в соответствии с выбранной учетной политикой. Данный принцип вовсе не означает единообразия. Однако для обеспечения сопоставимости данных необходимо знать учетную политику, ее изменения и последствия этих изменений с точки зрения финансовых результатов в течение текущего периода и за ряд лет.

На практике часто необходимо найти оптимальное сочетание всех качественных характеристик исходя из потребностей пользователей и приоритетов самих предприятий. Относительная важность характеристик определяется на основании профессиональной оценки специалистов.

Важно также сказать об элементах финансовых отчетов. Таковыми называются финансовые операции, сгруппированные в классы в соответствии с их экономическими характеристиками. Эти элементы необходимы для оценки финансового положения и финансовых результатов деятельности организации. Классификация элементов финансовых отчетов выглядит следующим образом.

Активы – это контролируемые организацией ресурсы, использование которых, возможно, вызовет в будущем приток экономической выгоды. Будущая экономическая выгода, воплощенная в активе, – это потенциал, вкладываемый прямо или косвенно в приток денежных средств или их эквивалентов. Будущие экономические выгоды от использования активов могут возникать в тех случаях, когда:

- актив используется обособленно или в сочетании с другим активом для производства товаров и услуг, предназначенных для реализации;
- актив обменивается на другие активы;
- актив используется для погашения обязательств;
- актив распределен между владельцами (собственниками) организации.

Многие активы, например, счета дебиторов и собственности, связаны с юридическими правами, включая право на владение. Однако при определении существования актива право на владение не является основным. Например, арендуемая собственность является активом, если организация контролирует выгоды, которые должны быть получены от ее использования.

Налоговые обязательства – это существующая на отчетную дату реальная задолженность организации, возникающие в силу правовой нормы, погашение которой вызывает уменьшение экономической выгоды в виде оттока ресурсов, чтобы удовлетворить претензии налоговых органов. Что касается прочих видов обязательств, они могут возникать в силу действия договора или либо делового договора доверия.

Погашение обязательств может осуществляться различными способами:

- оплатой;
- передачей других активов;
- предоставлением услуг;
- замещением данного обязательства другим;
- обменом обязательства на собственный капитал;
- снятием требования со стороны кредитора (4).

Существует также будущее обязательство, которое определяется решением руководства организации приобрести активы в будущем и не является причиной для появления настоящего обязательства. Однако в некоторых случаях компания может

признать в качестве долга будущие выплаты. Это характерно для тех случаев, когда они базируются на ежегодных закупках или носят постоянный характер. В качестве примера таких обязательств можно привести существующие гарантийные обязательства и отчисления в пенсионные фонды. Такие выплаты могут быть значимы для пользователей финансовых отчетов при принятии решений, так как они являются показателями правовых или других ограничений способности предприятия.

Таким образом, с обретением хозяйственной самостоятельности все большее число отечественных предприятий включается в международный бизнес, поэтому приведение отечественной учетной информации в соответствие с международными стандартами становится одним из значимых факторов интегрирования Кыргызской Республики в мировую экономику, а для этого прежде всего необходимо изучать и применять прогрессивные зарубежные принципы и методики бухгалтерского и налогового учета. Развитие международных экономических связей, инвестирование капитала в зарубежные государства обусловило необходимость унификации применяемых в мире форм и методов учета на основе достижений национального счетоводства и национальных традиций.

Применение международных стандартов отчетности может предоставить предприятию не только мощные средства улучшения производства, но и значительные конкурентные преимущества, такие как: отражение результатов деятельности предприятия в более простой и реалистичной форме; возможность сравнения финансового положения предприятия с финансовым положением иностранных компаний, что дает лучшее восприятие со стороны западных партнеров; более совершенная система бухгалтерского и налогового учета, которая позволит принимать лучшие решения при ценообразовании и налогообложении. В этой связи, МСФО представляют собой систему стандартов учета и отчетности, которая обеспечивает достоверной информацией не только внешнего пользователя – инвестора, налоговых органов, но и органы управления предприятием.

Использованная литература:

1. Налоговый кодекс Кыргызской Республики от 17 октября 2008 года № 230 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.08.2015 г.).
2. Пояснение к Закону Кыргызской Республики от 29 апреля 2002 года № 76 «О бухгалтерском учете» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.05.2015 г.). Методическое указание. Бишкек: 2015 г. 78 стр.
3. Арзыбаев А.А. и др. Международные стандарты финансовой отчетности. Учебник для ВУЗов. Бишкек 2015 г. Изд. "КНУ им.Ж.Баласагына" 320 стр.
4. Арзыбаев А.А. Организационные и методические аспекты учета и аудита капитала. Монография. Алматы, 2011г. 164 с.

ФИНАНСОВАЯ ОТЧЕТНОСТЬ О ПРИЗНАНИИ ДОХОДОВ И РАСХОДОВ ПРЕДПРИЯТИЙ И ИХ НАЛОГОВЫЙ АНАЛИЗ В СООТВЕТСТВИИ С МЕЖДУНАРОДНЫМИ СТАНДАРТАМИ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ

Абдыкалыкова Т.Н.,
Аспирантка Международного университета
инновационной технологии
(г.Бишкек, Кыргызская Республика,
e-mail: t.abdykalykova@mail.ru)

Аннотация. Данная статья посвящена финансовой отчетности о признании доходов и расходов, их оценке и налоговому анализу, а также реализации принципа обеспечивает признание доходов и расходов по мере возникновения экономических выгод и потребления ресурсов. Финансовые отчеты, подготовленные на основе принципа начисления, информируют пользователей не только о прошлых сделках, включающих оплату и поступление денежных средств, но и о будущих обязательствах заплатить денежные средства и будущих поступлениях денежных ресурсов. Налоговый анализ является функцией управления, в том числе управления правильностью формирования налогооблагаемых баз и расчетами с бюджетом и внебюджетными фондами по налогам. В этих условиях налоговыми нормативными документами для учета фактов, связанных с налоговыми обязательствами, организациям предписывается ведение налогового учета при исчислении налогов. Между тем введение налогового учета и анализа не устранило, а значительно усложнило порядок исчисления и уплаты налогов, привело к излишним трудовым и финансовым затратам на содержание.

Ключевые слова: Признание доходов и расходов, налоговый анализ, налоговый учет, оценка, экономика, анализ, налоговые расчеты, финансовая отчетность; учет; налоговые обязательства; доходы; расходы; налоговые отношения.

Составление финансовой отчетности по международным стандартам предполагает соблюдение основополагающих правил, которые определяют общий подход к подготовке и представлению финансовых отчетов. Представляется целесообразным рассмотреть эти правила, поскольку это поможет получить общее представление о принципиальной основе применения международных стандартов. Прежде всего, необходимо отметить, что применение Международных стандартов финансовой отчетности базируется на двух принципах: непрерывности деятельности и начисления: 1). Принцип непрерывности деятельности предполагает, что предприятие действует и будет продолжать действовать в обозримом будущем (по крайней мере в течение 1 года). Отсюда следует, что предприятие не имеет ни намерения, ни необходимости ликвидировать или сокращать масштабы своей деятельности. Поэтому активы предприятия отражаются по первоначальной стоимости без учета ликвидационных расходов. Если же существует такое намерение или необходимость, то финансовая отчетность должна констатировать этот факт в следующем порядке:

- отражать оценку имущества по ликвидационной стоимости;
- производить списание активов, которые не могут быть получены в полном объеме;
- осуществлять начисление обязательств, в том числе налоговых, в связи с прерыванием договоров и экономическими санкциями; 2). Принцип начисления исходит из того, что доходы и расходы предприятия отражаются по мере их возникновения, а не по мере фактического получения или выплаты денежных средств или их эквивалентов. Таким образом, этот принцип предполагает:

- признание результата операции по мере ее совершения;
- отражение операций в отчетности того периода, в котором они были осуществлены;
- формирование информации об обязательствах к оплате, в том числе налоговых, и

обязательствах к получению, а не только о фактически произведенных и полученных платежах.

Реализация принципа обеспечивает признание доходов и расходов по мере возникновения экономических выгод и потребления ресурсов. Финансовые отчеты, подготовленные на основе принципа начисления, информируют пользователей не только о прошлых сделках, включающих оплату и поступление денежных средств, но и о будущих обязательствах заплатить денежные средства и будущих поступлениях денежных ресурсов. Принцип начисления дает возможность прогнозировать влияние совершенных операций на финансовое положение[1].

Информация, содержащаяся в финансовой отчетности организации, должна быть сопоставимой во времени и сравнимой с информацией других предприятий, для идентификации тенденции финансового положения и результатов деятельности. Поэтому измерение и отражение всех хозяйственных операций должно проводиться последовательно, в соответствии с выбранной учетной политикой. Данный принцип вовсе не означает единообразия. Однако для обеспечения сопоставимости данных необходимо знать учетную политику, ее изменения и последствия этих изменений с точки зрения финансовых результатов в течение текущего периода и за ряд лет. На практике часто необходимо найти оптимальное сочетание всех качественных характеристик исходя из потребностей пользователей и приоритетов самих предприятий. Относительная важность характеристик определяется на основании профессиональной оценки специалистов. Важно также сказать об элементах финансовых отчетов. Таковыми называются финансовые операции, сгруппированные в классы в соответствии с их экономическими характеристиками. Эти элементы необходимы для оценки финансового положения и финансовых результатов деятельности организации. Классификация элементов финансовых отчетов выглядит следующим образом.

Активы – это контролируемые организацией ресурсы, использование которых, возможно, вызовет в будущем приток экономической выгоды. Будущая экономическая выгода, воплощенная в активе, – это потенциал, вкладываемый прямо или косвенно в приток денежных средств или их эквивалентов. Будущие экономические выгоды от использования активов могут возникать в тех случаях, когда:

- актив используется обособленно или в сочетании с другим активом для производства товаров и услуг, предназначенных для реализации;
- актив обменивается на другие активы;
- актив используется для погашения обязательств;
- актив распределен между владельцами (собственниками) организации.

Многие активы, например счета дебиторов и собственности, связаны с юридическими правами, включая право на владение. Однако при определении существования актива право на владение не является основным. Например, арендуемая собственность является активом, если организация контролирует выгоды, которые должны быть получены от ее использования.

Налоговые обязательства – это существующая на отчетную дату реальная задолженность организации, возникающие в силу правовой нормы, погашение которой вызывает уменьшение экономической выгоды в виде оттока ресурсов, чтобы удовлетворить претензии налоговых органов. Что касается прочих видов обязательств, они могут возникать в силу действия договора или либо делового договора доверия.

Погашение обязательств может осуществляться различными способами:

- оплатой;
- передачей других активов;
- предоставлением услуг;
- замещением данного обязательства другим;
- обменом обязательства на собственный капитал;
- снятием требования со стороны кредитора[2].

Существует также будущее обязательство, которое определяется решением руководства организации приобрести активы в будущем и не является причиной для появления настоящего обязательства. Однако в некоторых случаях компания может признать в качестве долга будущие выплаты. Это характерно для тех случаев, когда они базируются на ежегодных закупках или носят постоянный характер. В качестве примера таких обязательств можно привести существующие гарантийные обязательства и отчисления в пенсионные фонды. Такие выплаты могут быть значимы для пользователей финансовых отчетов при принятии решений, так как они являются показателями правовых или других ограничений способности предприятия.

Таким образом, с обретением хозяйственной самостоятельности все большее число отечественных предприятий включается в международный бизнес, поэтому приведение отечественной учетной информации в соответствие с международными стандартами становится одним из значимых факторов интегрирования Кыргызской Республики в мировую экономику, а для этого прежде всего необходимо изучать и применять прогрессивные зарубежные принципы и методики бухгалтерского и налогового учета. Развитие международных экономических связей, инвестирование капитала в зарубежные государства обусловило необходимость унификации применяемых в мире форм и методов учета на основе достижений национального счетоводства и национальных традиций.

Применение международных стандартов отчетности может предоставить предприятию не только мощные средства улучшения производства, но и значительные конкурентные преимущества, такие как: отражение результатов деятельности предприятия в более простой и реалистичной форме; возможность сравнения финансового положения предприятия с финансовым положением иностранных компаний, что дает лучшее восприятие со стороны западных партнеров; более совершенная система бухгалтерского и налогового учета, которая позволит принимать лучшие решения при ценообразовании и налогообложении. В этой связи, МСФО представляют собой систему стандартов учета и отчетности, которая обеспечивает достоверной информацией не только внешнего пользователя – инвестора, налоговых органов, но и органы управления предприятием. Налоговый анализ является функцией системы управления, в том числе управления правильностью формирования налогооблагаемых баз и расчетами с бюджетом и внебюджетными фондами по налогам. На сегодняшний день превалирует мнение руководства и специалистов бухгалтерских служб организаций о первоочередной задаче бухгалтерского учета в подготовке отчетностей только для государственных органов (в основном для налоговых целей). Поэтому считаем, что налоговое право должно строиться с учетом действия экономических законов, а бухгалтерский учет должен обеспечивать соответствующей информационной базой для составления налоговых деклараций. При учете налогов, формировании налогооблагаемых баз и расчетов по налогам следует исходить из требования приоритета экономического содержания над юридической формой, а не наоборот. “Только в бухгалтерском учете формируется качественная информация о налогах, так как правильность определения налогов зависит от соблюдения допущений, требований, правил и принципов бухгалтерского учета. Не бухгалтерский учет должен быть приспособлен под пресс налоговой системы, а наоборот, процедуры расчетов по налогам должны быть максимально интегрированы с требованиями и правилами ведения бухгалтерского учета” [3, с.34].

Финансовый результат организации характеризуется такими элементами[4]:

- доходы – это увеличение экономических выгод в течение отчетного периода в форме притока или увеличения активов, либо уменьшения обязательств, которые в итоге приводят к увеличению собственного капитала (за исключением вкладов владельцев в уставный капитал). Доход включает в себя выручку, полученную в результате основной (уставной) деятельности организации, и доходы, полученные в результате неосновной деятельности. Выручка, полученная от основной деятельности, может фигурировать под различными названиями, такими, как реализация, вознаграждения, проценты, гонорары и рента, – в

зависимости от типа предприятия. Примером доходов от неосновной деятельности могут служить доходы от реализации внеоборотных активов и внереализационные доходы от переоценки активов и рыночной стоимости ценных бумаг;

- расходы – это уменьшение экономической выгоды в отчетном периоде в форме оттока или использования активов или возникновения обязательств, которые ведут к уменьшению собственного капитала. Расходы включают в себя затраты и убытки, возникающие в ходе основной деятельности предприятия. К таким затратам относятся затраты на производство продукции (работ, услуг), амортизация и т. п. Убытки могут возникать в результате стихийных бедствий, продажи внеоборотных активов, а также в результате внереализационных операций.

Использованная литература:

1. Налоговый кодекс Кыргызской Республики от 17 октября 2008 года № 230 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 03.08.2015 г.).

2. Арзыбаев А.А. Организационные и методические аспекты учета и аудита капитала. Монография. Алматы, 2011г. 164 с.

3. Пояснение к Закону Кыргызской Республики от 29 апреля 2002 года № 76 «О бухгалтерском учете» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.05.2015 г.). Методическое указание. Бишкек: 2015 г. 78 стр.

4. Коллектив авторов. Международные стандарты финансовой отчетности. Учебник для ВУЗов. Бишкек 2015 г. Изд. "КНУ им.Ж.Баласагына" 320 стр.

КОММЕРЦИЯЛЫҚ ҰЙЫМДАРДЫҢ ШОҒЫРЛАНДЫРЫЛҒАН ЕСЕПТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ ТАЛДАУ

*Агабекова Г.Н. – э.ғ.к., аға оқытушы.,
Исмаилова М.И. - студент, Қалдыбай А.Б. - студент
Мирас университет, Шымкент қ., Қазақстан
e-mail: guljanka_a@mail.ru*

Шоғырландырылған қаржылық есептіліктің негізгі мақсаты - бас және еншілес банктердің қызметін бірыңғай кәсіпорын ретінде ұсыну.

Бас банк - бір немесе бірнеше еншілес немесе тәуелді серіктестігі бар банк. Еншілес банк - жарғылық капиталының 50%-дан астамы бас банкке тиесілі екінші деңгейлі банк.

Тиісті заңнамаға сәйкес еншілес немесе тәуелді серіктестіктерге қатысу үлесі толық болатын жағдайларды қоспағанда, Қазақстанның заңнамасына сәйкес еншілес банктердің басқа еншілес банктер құруға құқығы жоқ.

Филиал - бұл бас банк едәуір ықпал ететін және еншілес ұйым болып табылмайтын заңды тұлға.

Шоғырландырылған қаржылық есептіліктің құрамына кіретін банктің және оның аффилиирленген тұлғаларының қаржылық есептілігі ұқсас қаржылық-шаруашылық қызмет үшін бірыңғай есеп саясатын қолдану арқылы жасалған [1].

Шоғырландырылған қаржылық есептілікті ұсынатын бас банк барлық шетелдік, сондай-ақ отандық еншілес ұйымдар мен банктерді топтастыруы керек, қоспағанда:

- жақын арада сату үшін сатып алынған еншілес компаниялар, еншілес ұйымдарға инвестициялар бақылау уақытша болады);

- қатаң, бұл ақша қаражатын бас банкке аудару мүмкіндігін азайтады ұзақ мерзімді шектеулермен жұмыс істейді еншілес немесе тәуелді ұйымдар.

Бақылаудың болуы оған өзінің еншілес ұйымдарының қызметінен пайда табу мақсатында өзінің қаржылық және басқа саясаттарын анықтауға құқық береді. Егер инвестор инвестордың дауыс беретін акцияларының 50 пайызына иелік еткен жағдайда

ғана бақылау жүзеге асырылады, егер банктерде бақылау жоқ екендігі нақты көрсетілмесе, банктерге бақылауды анықтау тәртібі Ұлттық Банктің нормативтік құқықтық актілерімен белгіленеді. мұндай сатып алу.

Еншілес және тәуелді серіктестіктерді тікелей сатып алу бас банктің олардың дауыс беретін акцияларын сатып алуы кезінде жүзеге асырылады. Еншілес немесе тәуелді серіктестіктердегі дауыс беретін акцияларды жанама сатып алу, егер оларды бас банктің еншілес немесе тәуелді компаниясы сатып алған болса, жүзеге асырылады [2].

Бас банк келесі жағдайларда инвестицияланған ұйымдардың дауыс беретін акцияларының жартысын немесе одан көп бөлігін сатып алуды бақылауды жүзеге асыра алады:

- басқа инвесторлармен жасалған келісімдер нәтижесінде дауыстардың жартысынан көбін жинады;

- жарғыға немесе келісімге сәйкес инвестиция нысанының қаржылық-экономикалық саясатын басқару құқығы егер а;

Директорлар кеңесі мүшелерінің көпшілігін тағайындай алады немесе алмастыра алады:

- егер көпшілік Директорлар кеңесінің отырысында дауыс беру құқығына ие болса.

Қаржылық есеп беруді пайдаланушылардың қаржылық-шаруашылық қызметтің нәтижелері және барлық топтардың қаржылық жағдайы туралы ақпаратқа деген қажеттілігі бір ғана есеппен қамтамасыз етілген. Бас банк еншілес ұйымдарының қаржылық есептілігін шоғырландырады, егер оның жарғылық капиталдағы үлесі:

- Дауыс беретін акциялардың 20% -дан астамы;

Дауыс беретін акциялардың 20 пайызы немесе одан азы, бірақ бұл басқа инвесторлардың келісімі нәтижесінде елеулі ықпал ету істеу құқығын алады.

Егер бас банк еншілес компанияның барлығына емес, тек бір бөлігіне иелік етсе және сыртқы акционерлер болса, онда миноритарлық үлес бар. Миноритарлық пайыз - бұл бас банктің меншігінде емес еншілес ұйымдардың таза активтері мен таза кірісінің үлесі.

Шоғырландырылған қаржылық есептілікте бас банктердің еншілес ұйымдарға инвестициялары меншікті капитал әдісі бойынша есептеледі, ол келесі ерекшеліктермен сипатталады:

- инвестиция сатып алу кезіндегі сатып алу құны бойынша өлшенеді;

- тәуелді ұйымның инвестициядағы таза пайдасының үлесі баланстық құнын арттырады және шығындардың үлесін азайтады;

Төленуге тиісті дивидендтер сомасы инвестицияның баланстық құнының төмендеуі ретінде қарастырылады.

Егер бас банк еншілес ұйымға айтарлықтай әсер етпесе, үлестік қатысу әдісі тоқтатылады. Қалған инвестициялар банктің қаржылық салымдары ретінде қарастырылады [3].

Шығындар әдісі келесі жағдайларда банктің жеке қаржылық есептілігінде оның еншілес ұйымдарға инвестицияларын көрсету үшін қолданылады:

- болашақтағы филиалдарға инвестициялар сату үшін сатып алынбаған (сатып алынған күннен бастап алты айдан аспайды);

- Филиалдар мерзімді уақыт шектеулеріне ұшырайды қызмет етеді.

Шоғырландырылған қаржылық есептілікте анықталғандай, ұзақ мерзімді шектеулердің қатаң шарттары:

- оның дивидендтік саясатына қатысуға құқығы бар филиалдар үкіметтердің бақылауында болуы мүмкін;

- олардың қызметіне, шетелдегі таза табысына тәуелді ұйымдар аударым шектелген елдерге аударымдар;

- филиалдардың қызметіне саяси шектеулер жағдайдың өзгеруіне әкелуі мүмкін.

Топ мүшесі шоғырландырылған қаржылық есептілікті бас банкке ұсынбауға құқылы, егер соңғысы мұны және миноритарлық акционерлердің келісімін талап етпесе. Бас банктің

оның еншілес және тәуелді ұйымдарының шоғырландырылған қаржылық есептілігіне енгізілген есептілігі белгілі бір күні жасалуы керек. Ол үш айдан аспайтын кезеңдердегі қаржылық есептіліктегі әр түрлі күндерге негізделуі мүмкін.

Мұндай қаржылық есептілікті шоғырландыру үшін өзгерістер осы күндер аралығында болған маңызды операциялар немесе басқа оқиғалар нәтижесінде енгізіледі [4].

Шоғырландырылған есептілік нысаны Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі белгілеген мерзімде ұсынылуы және тәуелсіз аудиторлармен келісілуі керек. Бас банк деректерді Ұлттық Банк белгілеген тәртіпте және тиісті талаптарға сәйкес жариялайды. Шығару күніндегі кез-келген міндеттемелерді шегергендегі еншілес ұйымның баланстық құны мен оның активтерінің баланстық құны арасындағы айырмашылық пайда мен залал туралы шоғырландырылған есепте пайда немесе шығын құрамында танылады.

Халықаралық стандартқа (ҚЕХС 27) сәйкес бас банктер мен еншілес ұйымдардың қаржылық есептілігі активтер, міндеттемелер, меншікті капитал, кірістер мен шығыстардың ұқсас баптарын қосу арқылы шоғырландырылады.

Шоғырландырылған қаржылық есептілікте жалпы топ туралы ақпарат ұсынылуы үшін мыналар қажет:

- бас компанияның әрбір еншілес ұйымға салған инвестицияларының баланстық құны және әрбір еншілес компанияның капиталының бас бөлігі есептен шығарылады (22 ҚЕХС);

- есепті кезеңдегі еншілес ұйымдардың таза пайдасының аз бөлігі, бас компанияның иелерін шегергенде пайда сапасын көрсететін топтық пайданы түзету үшін пайдаланылған және есептелген;

Қосылған еншілес ұйымдардың таза активтерінің жеткіліксіздігі

Үлес шоғырландырылған баланста бас компаниялардың акционерлерінің меншікті капиталы мен міндеттемелерінен бөлек көрсетіледі және есептеледі.

Өз кезегінде, таза активтердің аз бөлігі мыналардан тұрады:

- Инициалдар ХҚЕС 22 «Субъектілерді біріктіру» сәйкес есептеледі қосылу күніндегі сомалар;

- қосылу сәтінен бастап ұйымдар капиталының өзгеруіндегі аз үлес.

Кесте 1. Бас және еншілес компаниялардың жеңілдетілген балансы

Банктың атауы	Бас компания	Еншілес компания
Ақша қаражаттары	200000	35000
Басқа активтер	840000	70000
Активтер жиынтығы	1040000	105000
Кредиторлық қарыздар	100000	20000
Акционерлік капитал: атаулы құны 1000 теңге қарапайым акциялар	900000	75000
Бөлінбеген пайда	40000	10000
Міндеттемелер мен капиталдың жиынтығы	1040000	105000

Шоғырланған ұйымға 100% үлесті кәсіпорынның баланстық құнына толық сәйкес келетін бағамен сатып алды делік. Еншілес компанияның баланстық құны 85000 теңгені құрайды. (105000-20000). Бас компанияның бухгалтерлік есебінде бұл операция келесі түрде жазылады:

Дт 1471 «Еншілес ұйымдарға инвестициялар» 85000

Кт 1001 «Қолма-қол ақша» 85000

Бас және еншілес ұйымдардың баланстық деректерін реттеу үшін келесі жұмыс кестесін құру қажет.

Кесте 2. Шоғырланған баланс құруға арналған жұмыс кестесі

Баптар	Бас компанияның балансы	Еншілес компания балансы	Түзету жазбалары		Шоғыр-ланған баланс
			дебет	кредит	
Ақша қаражаты	115000	5000		50000	150000
Ұзақ мерзімді қаржылық салымдар	85000	-	-	85000	
Басқа да активтер	840000	70000	820000		910000
Барлығы	1040000	105000			1060000
Кредиторлық қарыз	100000	20000			120000
Акционерлік капитал	900000	75000	75000		900000
Бөлінбеген пайда	40000	10000	10000		40000
Барлығы	1040000	105000	85000	85000	1060000

Еншілес ұйымдарға инвестициялар шоғырландырылған баланста болмауы керек (2-кесте). Бұл операция шоғырландырылған балансты құру кезінде активтер мен жарғылық капитал шоттарының қайталануын болдырмайтын «Түзетулер» бағанында көрсетілген. Баланста көрсетілген шоғырландырылған жарғылық капитал бас компанияның жарғылық капиталына тең.

Сонымен, қаржы-шаруашылық қызметінің шоғырландырылған нәтижелері (кірістер мен шығыстар туралы есеп) бір компания үшін бас компанияның қаржылық нәтижелерін еншілес ұйымдармен біріктіріп, шоттардың қайталануын болдырмау үшін ішкі операцияларға түзетулер енгізеді.

Қолданылған әдебиет:

1. О бухгалтерском учете и финансовой отчетности. Закон Республики Казахстан от 28 февраля 2007 г., №234-III
2. Тулешова Г.К. Финансовый учет и отчетность в соответствии с международными стандартами. Часть 1 - Алматы, 2014. - 270с.
3. Назарова В.Л. Бухгалтерский учет хозяйствующих субъектов: Учебник/Под ред. проф. Н.К.Мамырова. Изд. 3-е доп. и перераб. Алматы: 2014, 315 с.
4. Сотникова Л.В. Внутренний аудит.-М:Статинформ, 2017.-141с.

РЕАЛИЗАЦИЯ РЕГЛАМЕНТИРОВАННЫХ ОТЧЕТОВ И ИХ ХАРАКТЕРИСТИКА В СИСТЕМЕ 1С-БУХГАЛТЕРИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

*Ажибекова А.Д. - старший преподаватель, Исмаилова М. - студент
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан
e-mail: Aysulu_azhibekova@mail.ru*

Бухгалтерская отчетность представляет собой единую систему данных об имущественном и финансовом положении предприятия, о результатах его хозяйственной деятельности, составленную на основе данных бухгалтерского учета. Статистическая отчетность составляется по данным статистического, бухгалтерского и оперативного учета и отражает сведения по отдельным показателям хозяйственной деятельности предприятия, как в натуральном, так и в стоимостном выражении[1]. Оперативная отчетность составляется на основании данных оперативного учета и содержит сведения по основным показателям за короткие промежутки времени – сутки, неделю, декаду и т.д. ее данные используются для оперативного контроля и управления процессами производства и

Активы	Код строки	На конец отчетного периода	На начало отчетного периода
Активы		-	-
Денежные средства и эквиваленты денежных средств	01	1 800	6 589
Краткосрочные финансовые инвестиции	02	-	-
Прочая краткосрочная дебиторская задолженность	03	8 537	6 170
Запасы	04	3 824	4 250
Долгосрочные финансовые инвестиции	05	-	-
Долгосрочная дебиторская задолженность	06	-	-
Основные средства (за вычетом амортизации)	07	322	429
Нематериальные активы (за вычетом амортизации)	08	-	-
Прочие активы	09	5 524	7 256
Итого активы (сумма строк с 01 по 09)	10	20 007	24 694
Обязательство и капитал		-	-
Обязательства		-	-
Краткосрочные финансовые обязательства	11	-	-
Налоговые обязательства	12	534	1 134
Долгосрочные финансовые обязательства	13	-	-
Долгосрочная кредиторская задолженность	14	-	-
Прочие обязательства	15	8 747	8 519
Итого обязательства (сумма строк с 11 по 15)	16	9 281	9 653
Собственный капитал		-	-
Уставный капитал	17	141	141
Резервный капитал	18	3 344	3 344
Нераспределенная прибыль (непокрытый убыток)	19	7 241	11 555
Прочие резервы	20	-	-
Итого капитал	21	10 726	15 040
Итого капитал и обязательства (стр.16 + стр.21)	23	20 007	24 694
Руководитель	Шин Евгений Леонидович		
	(Ф.И.О.)	(подпись)	
Главный бухгалтер			
	(Ф.И.О.)	(подпись)	

В результате проведенного анализа финансового состояния ТОО «GERKONASIA» для оптимизации структуры баланса можно выделить следующие мероприятия:

1. Для сокращения дебиторской задолженности и ее доли в составе текущих активов предприятию ТОО «GERKONASIA» необходимо выбирать надежных партнеров по бизнесу и оптимальную схему взаимодействий с ними, осуществляя:

- оценку деловой репутации партнеров;
- оценку масштабов деятельности партнеров;
- оценку рискованности бизнеса партнеров и их финансовой прочности;
- систематический анализ финансового состояния партнеров по их публичной отчетности;
- систематический контроль за задолженностью партнеров и управление ею;
- оценку последствий от смены партнеров;
- контроль на этапе заключения договоров с покупателями товарной продукции (работ, услуг). Для этого необходимо в договоре предусмотреть в качестве формы расчета за выполненные работы по инкассо в безакцептном порядке. Преимущество такой формы расчетов для исполнителя работ по договору состоит в том, что заказчик обязан оплатить немедленно по предъявлении документов о сдаче работ исполнителем, то есть в

безакцептном порядке. Другое дело, что заказчик не всегда согласен с такой формой расчетов, но это уже вопрос, решаемый договаривающимися сторонами.[3]

При возникновении безнадежных долгов, предприятию необходимо обращаться к принудительному взысканию долгов через арбитражный суд для:

- взыскания суммы долга с инфляционной надбавкой;
- взыскания недополученной суммы прибыли из-за отвлечения средств из оборота;
- взыскания штрафных санкций за нарушение договорных обязательств.

В случае просрочки исполнения договорных обязательств по оплате более, чем на три месяца необходимо обязать менеджеров истребовать задолженность путем предъявление иска в арбитражный суд. Только когда дебиторскую задолженность можно считать истребованной, учитывать ее в общеустановленном порядке и не списывать ее с баланса в течении срока исковой давности.[4]

Первая форма связана с истечением предельного срока исполнения обязательств по расчетам за поставленную по договору товарную продукцию. Предельный срок исполнения обязательств по расчетам, как было отмечено выше, - 3 месяца с момента фактического получения товара, приемки работ. Такая дебиторская задолженность называется просроченной (неистребованной).

Вторая форма связана с истечением срока исковой давности по исполнению обязательств между сторонами договора. Указанная работа по контролю дебиторской задолженности совмещается с анализом дебиторов, который позволяет исключить на будущее дебиторов с высоким риском.

2. ТОО «GERKONASIA» должно отслеживать и налаживать работу по формированию оборотных средств путем нормирования и контроля. Необходимо обратить внимание на открытие доступа к кредитным ресурсам банков, особенно к долгосрочным кредитам. Это поможет минимизировать величину коммерческого и налогового кредитов и сократить кредиторскую задолженность до оптимальных размеров, что позволит оптимизировать структуры пассива.[5]

3. Для увеличения роста объема выручки, а следовательно и получения дополнительной прибыли необходимо уделить особое внимание расширению рынка сбыта. Таким образом, на сегодняшний день в Казахстане в целом сложилась достаточно разветвленная структура розничного и оптового рынка сбыта строительных работ.

Разработка получения дополнительного дохода путем расширения рынка сбыта позволит получать дополнительную прибыль, а следовательно существенно улучшить финансовое состояние предприятия.

4. Для экономии расходов на доставку продукции от поставщиков, необходимо подобрать партнера, предлагающего более низкие цены на ее доставку. Это позволит предлагать клиентам продукцию по более низким ценам, что позволит не только упрочить на рынке свою позицию, но и даст возможность привлечения новых клиентов.

Для этого мы всю необходимую информацию по «GERKONASIA» обобщим в таблице 2.

АНАЛИЗ ДЕБИТОРСКОЙ ЗАДОЛЖЕННОСТИ ТОО «GERKONASIA»

В 1С программе в стандартных отчетах проделаем анализ ,который автоматически сформируется с помощью окна анализ счета 1210 по субконто

Начало периода 01.01.2019 г. Конец периода 01.04.2019г.— нажмем кнопку показать настройки, затем кнопку отбор-нажмем кнопкувыбрать из списка аналитика тоо «GERKONASIA»,затем кнопку сформировать

Таблица 2.

Состав дебиторской задолженности	На начало периода		На конец периода		Изменения	
	Сумма, тыс тг.	Уд. вес, %	Сумма, тыс. тг.	Уд.вес,%	Сумма, тыс. тг.	Уд. вес,%
Счета к получению	780	60,23	744	46,68	36	13,56
Векселя полученные		-	40	2,51	40	2,51
Прочая дебиторская задолженность	390	30,12	810	50,82	420	20,70
Авансовые платежи	125	9,65		-	125	9,65
ИТОГО:	1295,00	100,00	1594,00	100,00	299,00	

В зависимости от характера операции или события, требований нормативных правовых актов Республики Казахстан и способа обработки учетной информации, если это не противоречит законодательству Республики Казахстан, в первичные документы могут быть включены дополнительные реквизиты. Для более глубокого анализа субконто конкретных счетов и качественного контроля за взаиморасчетами в конце каждого периода составляется акт сверки взаиморасчетов с контрагентами, а именно с тоо «GERKONASIA» нужно выбрать номера договоров-сформировать

Таблица 3

Акт сверки взаиморасчетов договор № 13 от 28.02.2020 г

Составлен в том, что расхождений по поставке услуг исполнитель с одной стороны ТОО «GERKONASIA» И по оплате услуг АО «Фиалка» с другой стороны составлен в соответствии с заключенным договором

Задолженности по услугам нет и задолженности по оплате не имеется

№ пор	По данным организации заказчика		По данным организации подрядчика	
	Дт	Кт	Дт	Кт
ТОО «GERKONASIA» дог № 13 от 09.02.2016 г	10/02/25000			20/02/25000
«ЮКОЦСЭЭ»РГКП дог № 13 от 09.02.2016 г		20/02/25000	10/02/25000	
ИТОГО	25000	25000	25000	25000

Акт сверки взаиморасчетов 1 согласно договора № 13 от 28.02.2020 г
Составлен в том, что расхождений по поставке услуг с одной стороны
ТОО «GERKONASIA» и по оплате услуг **АО «Фиалка»** с другой
стороны составлен в соответствии с заключенным договором
Задолженности по услугам отсутствует и задолженности по оплате не имеется
Акт сверки согласован:

Подрядчик:
ТОО «GERKONASIA»

Заказчик:
АО «Фиалка»

М.П.

М.П.

На основании акта сверки взаиморасчетов проводится анализ дебиторской и кредиторской задолженности с контрагентами за любой период времени и с заданными контрагентами договорами, в регламентированных отчетах нажимаем кнопку регламентированные отчеты затем прочие, нажатием кнопки форма инв-4 Акт инвентаризации дебиторской и кредиторской задолженности - затем сформировать за указанный необходимый для нас период.

Использованная литература:

1. Международный стандарт финансовой отчетности (IAS) 1 «Представление финансовой отчетности» от 11.2017
2. Закон Республики Казахстан «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» от 28 февраля 2007г. №234-III ЗРК с изменениями и дополнениями от 26.12.2012 г.
3. Концептуальная основа составления финансовой отчетности, 2017
4. Сейдахметова Ф.С. Современный бухгалтерский учет. Учебное пособие. Издание 2-ое переработанное и дополненное. - Алматы: ТОО «Издательство LEM, 2016г.
5. Сейдаханова Ф.С. Бухгалтерская отчетность, её виды и назначение: Учеб. пособие. - Алматы: LEM, 2015.
6. Ержанов М.С. Основы бухгалтерского учета. Алматы, 2016 г
7. Нурсейтов Э.О., Нурсейтов Д.Э. Международные стандарты финансовой отчетности: теория и практика/ Справочное руководство. - Алматы: ТОО «Издательство LEM», 2017 г.

РАЗВИТИЕ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Айнабекова И.Т., Есенова М.Ж.

Таразский региональный университет им.М.Х.Дулати

e-mail: ainabecova_76@mail.ru

Современный учет - это наука, целью которой является предоставление знаний о том, как объективно вести регистрацию фактов и на этой основе определять сложившиеся результаты, применяя утвержденные правила и процедуры. Достижения в области научно-технического прогресса изменяют все аспекты бухгалтерского дела. В современных условиях необходимо дальнейшее развитие теоретических и методологических положений бухгалтерского учета.

Регулирование учета представляет собой определенную деятельность по внесению упорядоченности и организованности в учетную систему. Стержнем государственного регулирования служит законодательство - совокупность общеобязательных правовых актов, издаваемых органами государственной власти с соблюдением определенных

процедур установленной формы. Основными нормативными документами, регулирующими бухгалтерский учет, являются Закон Республики Казахстан от 28.02.07 г. № 234-III «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности», Указ Президента Республики Казахстан «О государственной программе развития и совершенствования бухгалтерского учета и аудита в РК на 1998-2000 годы» от 28.01.98 г. № 3838.

В настоящее время все организации, независимо от их вида, форм собственности и подчиненности, ведут бухгалтерский учет имущества, обязательств и хозяйственных операций согласно действующему законодательству и нормативным документам.

Развитие предпринимательства сопровождается возрастанием роли бухгалтерской информации в сферах управления, контроля и анализа предпринимательской деятельности. Своевременность, качество и достоверность этой информации достигаются высоким уровнем подготовленности и профессионализма бухгалтера.

Организация бухгалтерского учета представляет собой систему условий и слагаемых построения учетного процесса и организацию работы исполнителей в целях получения достоверной и своевременной информации о деятельности предприятия.

На предприятиях бухгалтерский учет осуществляет специальная служба – бухгалтерия. Это самостоятельное подразделение, возглавляемое главным бухгалтером или финансовым директором.

Задачей бухгалтерской службы является обеспечение формирования полной и достоверной информации о хозяйственных процессах и финансовых результатах деятельности предприятия, необходимой для оперативного руководства и управления, а также для ее использования инвесторами, поставщиками, покупателями, кредиторами, государственными органами, банками и иными заинтересованными лицами в соответствии со стандартами бухгалтерского учета, устанавливающими принципы и правила ведения бухгалтерского учета и составления финансовой отчетности.

Бухгалтерский учет — это сфера деятельности, которая оказывает влияние на многие стороны повседневной жизни общества. Достижения в области научно-технического прогресса изменяют все аспекты бухгалтерского дела. Географическая близость континентов и стран, тесные экономические связи, активное участие иностранных компаний в инвестиционной деятельности, расширяющаяся экспансия зарубежного капитала и т.п. заставляют по-новому взглянуть на учетную систему в целом. В настоящее время ученые, работающие в этой области, признают необходимость и целесообразность активизации усилий по сближению национальных учетных систем. Они призывают заложить в основу всей системы учета признак «понятности», определяющий ключевое качество любой учетной информации. Этот важный критерий нашел отражение во всех международных стандартах бухгалтерского учета. В нашей республике актуальность этого положения усугубляется в связи с переходом на государственный язык.

В современных условиях необходимо дальнейшее развитие теоретических и методологических положений бухгалтерского учета.

Существуют и другие обстоятельства, которые расширяют понятия учета в связи с международным пространственным охватом. В частности, получают распространение такие новые модификации учета, как:

- креативный — творческий, что делает современного бухгалтера творцом или «конструктором правды»;
- социальный, расширяющий традиционный учет и нацеленный на интересы пользователей информации;
- учет человеческих ресурсов, рассматривающий кадровый потенциал как один из важных ресурсов и, следовательно, его непереносимое включение в состав актива предприятия.

Сущность организации учетной системы предполагает целенаправленное упорядочение ее методики и технологии, а также совершенствование процессов сбора, обработки и обобщения информации. В общем виде учетная система подразумевает:

- организацию учета как процесса;
- организацию работы исполнителей.

Такое разграничение представляет возможность понять сущность деятельности каждого подразделения, а также элементов упорядочения любой части учета.

Следовательно, организация бухгалтерского учета представляет собой систему условий и слагаемых построения учетного процесса и организацию работы исполнителей в целях получения достоверной и своевременной информации о деятельности субъекта.

С возрастающими требованиями, предъявляемыми к бухгалтерскому учету, могут справиться лишь высококвалифицированные специалисты, владеющие теорией и практикой учета, хорошо разбирающиеся в отрасли по профилю своей деятельности. Только в этом случае можно выполнить задачи, поставленные перед бухгалтерским учетом Казахстана.

В настоящее время организация бухгалтерского учета в организации может осуществляться путем передачи, на договорных началах, ведения бухгалтерского учета специализированной бухгалтерской организации или бухгалтеру-специалисту, эта разновидность договоров - возмездного оказания услуг.

Возможна также передача данной деятельности аудиторам или аудиторским фирмам. При заключении договора важно обратить внимание на пункты, предусматривающие ведение бухгалтерского учета в соответствии с действующим законодательством о бухгалтерском учете и финансовой отчетности, а также ответственность за причиненные убытки.

Учет, формируя полную и достоверную информацию о деятельности субъекта, должен быть нацелен на решение следующих задач:

- контроль за движением имущества, использованием материальных, трудовых, финансовых и иных ресурсов;
- обеспечение законности совершаемых операций и сохранности имущества;
- своевременность в определении фактических затрат на производство продукции (работ, услуг);
- точность в отражении отчетности результатов деятельности субъекта;
- правильность в исчислении всех видов налогов и представление разносторонней учетной информации пользователям.

Реформа системы бухгалтерского учета в Казахстане имела целью разработку новой системы бухгалтерского учета, которая отвечала бы требованиям экономических преобразований, расширению связей и интеграции Республики Казахстан в мировое сообщество.

Переход на международные стандарты бухгалтерского учета дал возможность собственникам бизнеса объективно оценить результаты финансово-хозяйственной деятельности, а управленцам – составлять достоверную финансовую отчетность.

Закон устанавливает требования к применению различных стандартов бухгалтерского учета в зависимости от величины организации, которые согласно закону «О Предпринимательстве» в Республике Казахстан подразделяются на три формы ведения предпринимательской деятельности: малая, средняя и крупная.

Коронавирусный 2020-й потряс бухгалтерское сообщество не только количеством законодательных изменений, но и сломом привычного режима работы:

- Появилась возможность дистанционной работы. Мы научились эффективно работать из дома.
- Активно развиваются облачные сервисы. Компании переходят на [электронный документооборот](#). Раньше сдавали электронный отчет, а теперь начинаем работать с электронной «первичкой» и пр.
- Многие организации решили [перейти на УСН](#) — это один из способов сократить расходы и сохранить бизнес.

Перемены продолжатся в 2021 году и повлияют на профессиональную деятельность бухгалтеров.

Еще совсем недавно бухгалтеры фиксировали уже свершившийся факт:

- месяц прошел — начисляли зарплату, снабженцы купили материалы — оприходовали их прошедшим временем. То есть сначала было действие, а потом с небольшим отставанием появлялась запись в регистрах бухгалтерского и налогового учета.

А сейчас бухгалтерский учет совершает крутой вираж:

- бухгалтер начинает отражать не только то, что уже свершилось в коммерческой и хозяйственной деятельности, но и будущие события.

Современный бухгалтер начинает работать аналитиком на будущее, чтобы предотвратить отрицательные результаты. Никто не даст согласия на сделку, никто не подпишет первичный документ еще на стадии установки договорных отношений, если это повлечет убыток. Бухгалтеры отлично представляют себе последствия, ведь это им потом идти и разбираться с налоговой.

Предотвращение отрицательных результатов — это будущее направление бухучета: мы не знаем, каков будет результат, что происходит сейчас, но планируем как минимум до конца отчетного периода. Чтобы научиться этому, бухгалтеру нужны профессиональная подготовка и профессиональное чутье.

Бизнес продолжает «сжиматься», снижаются доходы, уменьшаются объемы работы. По прогнозам социологов и HR-менеджеров, это время может стать «золотым» для высококлассных специалистов.

Главные бухгалтеры будут востребованы, потому что сжатие одних компаний приведет к увеличению доходов других — это баланс. Возрастет спрос на профессионалов, которые умеют быстро отследить и освоить нововведения.

Тем более, что 2021 год встречает серьезными изменениями:

- **Нюансы бухучета.** Начал действовать новый федеральный стандарт бухгалтерского учета «Запасы». Это первый свод правил, проработанный как стандарт, а не как положение. Его еще предстоит внимательно проанализировать и научиться применять на практике. Меняются формы налоговых деклараций, путевых листов, порядок работы с ЭЛН.

- **Новые технологии.** Продолжится наступление новых технологий: ЭДО с контрагентами, виртуальная «первичка», электронная подпись и пр. 2020 год был пробным для системы АСК НДС-3, а значит, в ближайшее время начнется повсеместное внедрение этой информационной системы. Нас будут контролировать не по книгам покупок и книгам продаж, а по каждому счету-фактуре в отдельности.

Бухгалтер, который хочет остаться на плаву и, более того, стать успешным, востребованным на рынке труда специалистом, должен быть готов учиться. Новые компетенции будут способствовать профессиональному развитию, а кроме того, помогут предотвратить профессиональное выгорание.

Существует довольно обширный спектр и других обстоятельств, усиливающих требования к учету, ориентируя его на перестройку, связанную с насущными потребностями современности. Среди них можно отметить и то, что динамика происходящих явлений, многообразие хозяйственных процессов подчиняются общим законам, действующим в материальном мире, хотя в различных сферах экономики они имеют свои специфические особенности. Поэтому понимание сущности бухгалтерского учета немислимо без познания такой связи с другими науками и научными дисциплинами.

Из сказанного можно заключить: современный учет — это наука, целью которой является предоставление знаний о том, как объективно вести регистрацию фактов и на этой основе определять сложившиеся результаты, применяя утвержденные правила и процедуры

Использованная литература:

1. Закон РК «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности». № 234-III от 28.02.2007г.

2. Международные стандарты финансовой отчетности. Комитет по международным стандартам финансовой отчетности, на 01.01.2010г.

3. Сарсенгалиева, А. К. Совершенствование системы бухгалтерского учета и отчетности в Республике Казахстан / А. К. Сарсенгалиева. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2015. — № 9 (89). — С. 705-707. — URL: <https://moluch.ru/archive/89/18134/> (дата обращения: 29.11.2021).

4. Бухгалтерский учет за 14 дней [Электронный ресурс]: Экспресс-курс / С. Молчанов. - Новое, 11-е изд. - СПб.: Питер, 2013. - 352с. [http://lib.tarsu.kz/rus/all.doc/Elektron_res/Molchanov_Buchgalterski_uchet\(2013\).pdf](http://lib.tarsu.kz/rus/all.doc/Elektron_res/Molchanov_Buchgalterski_uchet(2013).pdf) 1

5. Теория бухгалтерского учета: учебник / Поленова, С.Н. - 3-е изд. - М.: Дашков и К, 2018. - 464 с. <http://www.iprbookshop.ru>

6. Бухгалтерский учет и аудит в финансовых организациях: учебное пособие / Шапошников, А. А., Гладкова Т.Ю., Кизь В.В. - Новосибирск: Новосибирский государственный университет экономики и управления «НИНХ», 2017. - 191 с. <http://www.iprbookshop.ru>

РАЗВИТИЕ УЧЕТА И АУДИТА КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ В СООТВЕТСТВИИ С МЕЖДУНАРОДНЫМИ СТАНДАРТАМИ

Айтыбекова А.А.

*аспирантка Международного университета
инновационной технологии,
г.Бишкек, Кыргызская Республика*

Проведенные исследования в рамках подготовки этой статьи говорят о том, что существуют некоторые особенности оценки системы внутреннего контроля в случае полной или частичной автоматизации учета, внутрифирменные стандарты могут содержать порядок действий аудиторов в этом случае. Если в организации действует широко применяемая система компьютерной обработки данных, то велика вероятность того, что допущенные при ее разработке ошибки уже устранены. Если же используется единичная программа, то у аудитора могут возникнуть серьезные сомнения в эффективности организации учета и контроля. Целесообразно проверить систему компьютерной обработки данных посредством реализации автоматизированных способов контроля. Первичная оценка системы внутреннего контроля может быть подтверждена по завершении второго этапа аудита, т. е. непосредственного выполнения аудиторских процедур. В этот период времени уже известна информация о выявленных в процессе проверки нарушениях и ошибках. Если выявленные искажения в отдельности или сумме являются существенными, то система внутреннего контроля не может быть признана эффективной. Таким образом, подтверждается и корректируется мнение о внутреннем контроле, которое сложилось при первичной оценке.

Во внутрифирменных правилах также должен найти отражение подход аудиторской фирмы к порядку расчета уровня существенности для проверки. Это один из наиболее важных внутренних стандартов аудиторских организаций. Связано это прежде всего с необходимостью формирования и представления аудиторами в определенной форме заключения по результатам проверки, содержащего мнение о достоверности данных отчетности клиента. Как известно, обоснованность показателей отчетности не должна быть установлена аудитором с абсолютной точностью, т. е. она должна быть достоверна во всех существенных аспектах. И здесь возникают трудности в поиске критериев отнесения искажений к существенным. Попытка решения этой проблемы предпринимается аудиторской фирмой посредством разработки соответствующего внутреннего правила.

Возможные варианты расчета уровня существенности содержатся в национальном стандарте "Существенность и аудиторский риск". В нем дается представление о количественной и качественной сторонах существенности. При подготовке внутренних правил аудитора интересует прежде всего ее количественная сторона – уровень существенности. Для его расчета аудитор должен определить базовые, т. е. наиболее важные, показатели, характеризующие достоверность отчетности. При этом могут быть выбраны как базовые показатели текущего года, так и усредненные их значения за текущий и предшествующий годы (4). Представляется целесообразным использование данных за отчетный год, поскольку аудитор определяет их достоверность, а показатели деятельности организации за предшествующий и отчетный годы могут значительно различаться.

Несмотря на предоставленную стандартом аудиторам самостоятельность в определении состава и количества базовых показателей, считаем этот момент весьма важным. Обратим внимание аудиторов на необходимость использования либо обобщающих показателей отчетности (собственный капитал, валюта баланса, краткосрочные обязательства, внеоборотные активы и др.), либо частных (сырье и материалы, нематериальные активы и др.). Первый случай может привести к негативным последствиям. Это связано с тем, что отклонение от реального значения может быть как в меньшую, так и в большую сторону, т. е. при суммировании допущенных ошибок по составляющим собственного капитала может быть получена величина, которая находится в пределах допустимого уровня существенности, тогда как с использованием этих данных пользователь отчетности может сделать неверный вывод о финансовом состоянии организации и, как следствие, принять необоснованное управленческое решение. Примером является собственный капитал, состоящий из уставного, добавочного, резервного капиталов и нераспределенной прибыли. При установленном на этапе планирования уровне существенности в 300 тыс. сом. и выявленном в процессе проверки отклонении величины добавочного капитала в меньшую сторону на 250 тыс. сом., а нераспределенной прибыли – на 150 тыс. сом. в большую сторону суммарная ошибка в 100 тыс. сом. будет находиться в пределах допустимого значения. В этой связи считаем целесообразным представлять в качестве базовых показателей совокупность частных показателей.

Выбор базовых показателей должен осуществляться в зависимости от их участия в расчете, во-первых, налоговых и других обязательных платежей в бюджет, во-вторых, аналитических показателей, характеризующих финансовое состояние организации. Аудиторские организации должны установить перечень важнейших показателей исходя из сложившегося круга клиентов и системы их налогообложения в соответствии с особенностями финансово-хозяйственной деятельности. Очевидно значение достоверности показателей, используемых при анализе финансового состояния организации для собственников, акционеров и других пользователей отчетности. В этой связи в качестве базовых показателей могут быть выбраны: собственный капитал и валюта баланса, участвующие в исчислении коэффициента автономии (независимости); долгосрочные пассивы, которые так же, как и отмеченные показатели, важны при расчете коэффициента финансовой устойчивости; величина заемного капитала, отношение которой к собственному капиталу применяется для определения плеча финансового рычага (левериджа). Соответственно максимально допустимая ошибка для этих показателей должна быть невысокой – 1-3 %. Можно, на наш взгляд, установить относительное минимальное значение показателя, которое будет применяться для исчисления уровня существенности. Например, в расчете будут участвовать те базовые показатели, удельный вес которых в валюте баланса проверяемого предприятия составляет не менее 10 %.

Устанавливая базовые показатели, следует принимать во внимание, что некоторые из них находятся между собой в определенной взаимосвязи. Так, валовая прибыль организации определяется в виде разности выручки от продаж и себестоимости продукции (товаров, работ, услуг). В свою очередь, валюта баланса складывается из величины собственного капитала и обязательств организации. Следовательно, и доля (в процентах)

для исчисления уровня существенности должна устанавливаться с учетом такой взаимосвязи (5).

Необходимо обратить внимание на возможность корректировки показателя существенности. Потребность в этом возникает в том случае, если в процессе проверки аудитором выявлены ошибки в учете и, как следствие, в отчетности. Для установления существенности выявленного отклонения нельзя сопоставлять его величину с рассчитанным на основе недостоверных показателей отчетности уровнем существенности. Если корректировка не производится, то можно утверждать, что количественный критерий существенности искажает действительную ситуацию и может послужить причиной необоснованных выводов и решений. Как показывает опыт, аудиторы практически не занимаются такой корректировкой.

Если все же аудиторская организация приняла решение о расчете единого уровня существенности, то, используя этот количественный критерий, необходимо определять, превосходят ли сначала по отдельности, а затем в сумме выявленные искажения предельно допустимую ошибку.

Помимо уровня существенности, аудитору необходимо предусмотреть во внутренних правилах порядок оценки аудиторского риска. Практически все предлагаемые специалистами в области аудита методики не позволяют дать точной оценки ввиду трудоемкости расчетов или затруднений при получении необходимой информации. Наиболее простой является мультипликативная модель, где аудиторский риск (АР) представлен в виде произведения его составляющих — внутрихозяйственного риска (ВР), риска средств контроля (РК) и риска необнаружения (РН):

$$AP = BP \times PK \times PH.$$

Однако всякая попытка упростить модель аудиторского риска сопровождается потерей точности расчета его допустимой величины. Кроме того, поскольку аудиторский риск и его составляющие представляются в долях (аудиторский риск, равный 0,1, должен считаться, на наш взгляд, высоким, так как он предполагает вероятность 10 неквалифицированных проверок из 100), то их значение всегда будет меньше единицы. Перемножая составляющие аудиторского риска, которые меньше единицы, получим аудиторский риск, который по своей величине будет значительно меньше любого из своих компонентов, что представляется логически неверным. В этой связи приходится делать вывод о невозможности использования наиболее распространенной модели аудиторского риска на практике.

Наиболее простой и понятный способ оценки аудиторского риска предложен в стандарте "Существенность и аудиторский риск". Требование стандарта сводится к необходимости использования не менее трех градаций в оценке аудиторского риска. Он может быть высоким, средним и низким. Эту систему градаций и хотелось бы предложить аудиторам при подготовке соответствующего внутреннего правила. Аудиторы должны учитывать, что оценка аудиторского риска тесно связана с принятым уровнем существенности и степенью надежности систем бухгалтерского учета и внутреннего контроля. Если аудитором сделан вывод о невозможности полагаться на систему внутреннего контроля при проверке по причине обнаруженных нарушений требований нормативных актов при отражении информации в учете и отчетности, аудиторский риск будет оценен как высокий. Аудитору в данном случае необходимо снизить до минимума риск необнаружения с тем, чтобы обеспечить допустимое значение аудиторского риска в целом. Это возможно посредством уточнения характера аудиторских процедур, планируемых аудитором, изменения их количества, применения сплошных методов проверки и др. Если аудитору не представляется возможным доведение риска необнаружения до минимального значения либо если это очень трудоемкий процесс, который не оправдывает затраты, аудитору следует подумать об отказе от проведения аудита этого экономического субъекта.

Мы рассмотрели лишь отдельные вопросы, которые должны быть урегулированы аудиторами самостоятельно и закреплены ими во внутрифирменных правилах аудита.

Таких вопросов, требующих большого внимания и усилий со стороны аудиторов, очень много. Это связано с тем, что национальные аудиторские стандарты предоставили большую самостоятельность аудиторам в решении отдельных проблем проведения проверки.

Использованная литература:

1. Арзыбаев А.А., и др. Международные стандарты финансовой отчетности. Бишкек 2016 г. Изд. Максспринт 320 стр.

2. Постановление государственной комиссии при Правительстве КР по стандартам финансовой отчетности и аудиту от 31 декабря 2002г. №36 «О предоставлении финансовой отчетности за 2002 год».

3. Постановление Госфиннадзора от 28 июля 2010 года № 18 «О Международных стандартах финансовой отчетности».

АНАЛИЗ ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ КОМПАНИИ И ПОРЯДОК ЕГО ВЫПОЛНЕНИЯ

*Акпарова А.А. - к.э.н., PhD, профессор
Кудайбергенов Н.А. - к.э.н., ассоц. профессор
Казахский Университет международных отношений и
мировых языков, г. Алматы, Казахстан
e-mail: aigul.akparova@mail.ru*

Финансовый анализ представляет собой один из наиболее существенных элементов экономического анализа и финансового менеджмента, занимая достаточно важное место в принятии решений по управлению финансами организации (предприятия) [1].

В современных экономических условиях деятельность каждого хозяйствующего субъекта является предметом внимания обширного круга участников рыночных отношений (организаций и физических лиц), заинтересованных в результатах его деятельности. На основании доступной отчетно-учетной информации указанные лица стремятся оценить финансовое положение предприятия. Основным инструментом для этого служит финансовый анализ, при помощи которого можно объективно оценить внутренние и внешние отношения анализируемого объекта: охарактеризовать его платежеспособность, эффективность и доходность деятельности, перспективы развития, а затем по его результатам принять обоснованные решения. Анализ финансового состояния предприятия - одна из составляющих коммерческого успеха, который позволяет оценить текущую позицию компании, учесть риски и благоприятные факторы, составить адекватный прогноз на будущее.

Одной из важных составляющих финансового анализа является анализ ликвидности, финансовой устойчивости, рентабельности деятельности предприятия. Финансовый анализ осуществляется на прочном фундаменте информационного обеспечения, центральным звеном которого выступает система учетно-аналитического обеспечения. Информационное обеспечение финансового анализа включает данные бухгалтерского учета, статистического учета, разнообразную маркетинговую информацию [2]. Финансовую деятельность организации за определенный период времени отражает отчет о прибылях и убытках, который раскрывает такие ключевые финансовые показатели работы предприятия, как выручка, себестоимость проданной продукции, прочие доходы и расходы, а также итоговый финансовый результат.

Рассмотрим отчет о прибылях и убытках организации за 2019-2020гг., в тыс.тг. (Таблица 1).

Таблица 1- Финансовые показатели организации за 2019-2020 гг.

Наименование показателей	За 2019 год, тыс.тг.	За 2020 год, тыс.тг.	Абсолютное изменение (+,-) тыс.тг.	Относительное изменение, %.
Доход от реализации продукции и оказания услуг	217 154	232 316	15 162	6,98
Доходы от финансирования	-	-	-	-
Прочие доходы	-	1 366	1366	-
Итого доходов	217 154	233 682	16 528	7,61
Себестоимость реализованной продукции	72 180	75 240	3060	4,23
Валовая прибыль	144 974	158 442	13 468	9,28
Расходы по реализованным товарам, работам и услугам	44 060	31 869	-12 191	-27,66
Расходы, связанные с выплатой вознаграждения	-	-	-	-
Амортизационные отчисления	124	127	3	2,42
Расходы на финансирование	-	-	-	-
Прочие расходы	5227	4930	-297	-5,7
Итого расходов	49 411	36 926	-12,485	-25,3
Прибыль до налогообложения	87 694	111 437	23 743	27,07
Расходы на налоги	16 600	15 400	-1200	-7,23
Итого чистая прибыль за период	71,094	96 037	24 943	35,08
<i>Примечание: составлено на основе бухгалтерского «отчета о прибылях и убытках» за 2019 и 2020 гг. [3].</i>				

Доход от реализации продукции и оказания услуг возрос на 6,98%, тогда как себестоимость продукции повысилась на 4,23%, валовая прибыль также возросла на 9,28%. По статье «Расходы» можно сказать, что расходы предприятия уменьшились на 25,3%. Расходы на налоги уменьшились 7,23%, , чистая прибыль предприятия за анализируемый период увеличивается на 35,08%, что говорит о положительной динамике в развитии деятельности организации.

Оценка ликвидности баланса предприятия возникает в связи с необходимостью определения степени платежеспособности, то есть способности полностью и своевременно выполнять свои денежные обязательства. Большая или меньшая текущая платежеспособность организации обусловлена большей или меньшей степенью обеспеченности оборотных активов собственными и долгосрочными финансовыми источниками.

Анализ ликвидности баланса заключается в сравнении средств по активу, сгруппированных по степени ликвидности, с обязательствами по пассиву, сгруппированными по срокам их погашения.

A1 – наиболее ликвидные активы – денежные средства на всех счетах и в кассе и краткосрочные финансовые вложения;

A2 – быстрореализуемые активы – краткосрочная дебиторская задолженность и прочие активы;

A3 – медленно реализуемые активы – запасы и налог на добавленную стоимость по приобретенным ценностям;

А4 – труднореализуемые активы – все внеоборотные активы и долгосрочная кредиторская задолженность.

П1 – наиболее срочные обязательства – кредиторская задолженность;

П2 – краткосрочные пассивы – краткосрочные займы и кредиты, задолженность перед участниками по выплате доходов, прочие краткосрочные обязательства;

П3 – долгосрочные пассивы – долгосрочные обязательства, доходы будущих периодов, резервы предстоящих расходов;

П4 – постоянные (устойчивые) пассивы – капитал и резервы.

Таблица 2.-Ликвидность баланса организации за 2019-2020гг.

Активы	2019	2020	Пассивы	2019	2020
А1	21 467	23 680	П1	15 667	13 350
А2	11 440	11 670	П2	0	0
А3	28 500	27 420	П3	24 350	25 820
А4	0	0	П4	21 390	23 600
Итого	61 407	62770		61 407	62770
<i>Примечание: составлено на основе бухгалтерского баланса [3].</i>					

Как видно из таблицы 2 баланс пассивов и активов составлен верно, что говорит о правильности ведения бухгалтерской отчетности в организации.

Таблица 3. Активы компании

Активы	2019	2020
А1-П1	5 800	10 330
А2-П2	11 440	11 670
А3-П3	4 150	1 600
А4-П4	-21 390	-23 600
<i>Примечание: составлено на основе бухгалтерского баланса [3].</i>		

Для определения ликвидности баланса следует сопоставить итоги групп по активу и пассиву. Баланс считается абсолютно ликвидным, если имеют место следующие отношения (таблица 4).

Таблица 4

Степень ликвидности баланса организации за 2019-2020гг.

Год	Определение ликвидности
2019	А1>П1, А2>П2, А3>П3, А4<П4
2020	А1>П1, А2>П2, А3>П3, А4<П4
<i>Примечание: составлено на основе бухгалтерского баланса [3].</i>	

Для более точного определения рассчитаем показатель текущей ликвидности на данных периодах [4].

$$\text{Текущая ликвидность} = (A1+A2+A3)/(P1+P2)$$

$$\text{Текущая ликвидность}(2019г) = (21467+11440+28500)/(15667+0) = 4$$

$$\text{Текущая ликвидность}(2020г) = (23680+11670+27420)/(13350+0) = 4,7$$

Коэффициент отражает способность компании погашать текущие (краткосрочные) обязательства за счёт только оборотных активов. Чем показатель больше, тем лучше платёжеспособность предприятия. Принимая во внимание степень ликвидности активов, можно предположить, что не все активы можно реализовать в срочном порядке.

Нормальным считается значение коэффициента от 1.5 до 2.5, в зависимости от отрасли. Значение ниже 1 говорит о высоком [финансовом риске](#), связанном с тем, что предприятие не в состоянии стабильно оплачивать текущие счета. Значение более 3 может свидетельствовать о нерациональной структуре капитала. Если рассматривать текущую ликвидность организации за 2019-2020гг, то можно заметить, что ликвидность возросла с 4 до 4,7, из этого можно сделать вывод что недостаточно активно используются оборотные активы. Кроме того, показатель текущей ликвидности за 2020 год возрос на 0,7.

Следующим немаловажным показателем, который необходимо рассчитать для получения нужной информации по финансовому состоянию предприятия является показатели рентабельности.

Подсчитаем рентабельность активов предприятия [5].:

$$РА = ЧП/А * 100\%$$

$$РА(2019г) = 71094/61407 * 100\% = 115,77\%$$

$$РА(2020г) = 96037/62770 * 100\% = 152,9\%$$

$$\text{Рентабельность продаж} = \text{ВП/Д} * 100\%$$

$$Р \text{ продаж} (2019) = 144974/217154 * 100 = 66,7\%$$

$$Р \text{ продаж} (2020) = 158442/233682 * 100 = 67,8\%$$

Рентабельность комплексно отражает степень эффективности использования материальных, [трудовых](#) и [денежных](#) ресурсов, а также природных богатств. [Коэффициент](#) рентабельности рассчитывается как отношение [прибыли](#) к [активам](#), ресурсам или потокам, её формирующим. Может выражаться как в прибыли на единицу вложенных средств, так и в прибыли, которую несёт в себе каждая полученная денежная единица. Рентабельность активов предприятия по сравнению с 2017 годом увеличилась на 37,13%, также увеличилась рентабельность продаж на 1,1%, это означает что идет рост доходов фирмы, увеличивается количество продаж, оказывается больше услуг, снижаются расходы на предприятии и уменьшаются издержки.

Организация в 2020 году стало более активно использовать свои фонды по сравнению с 2019 годом. Это дало предприятию высокое самофинансирование с самого начала периода и позволило работать с более крупными заказчиками продукции.

Исходя из анализа за 2019 и 2020 гг, было выявлено, что организация является финансово устойчивым, высоколиквидным, платежеспособным предприятием, имеющим хорошие тенденции к развитию и улучшению своего финансового состояния.

Использованная литература:

1. Крылов, С. И. Финансовый анализ: учебное пособие / С. И. Крылов. — Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2016. — 160 с.
2. Мишулина О.В., Панина Г.В. Экономический анализ и диагностика деятельности малого предприятия (финансовый анализ). Учебное пособие— Костанай: «ЧелГУ», 2020. — 82 с.
3. Бухгалтерский баланс организации за 2019-2020 гг
4. Савчук В.П. Финансовый анализ деятельности предприятия (международные подходы) [Электронный ресурс] // Корпоративный менеджмент. 2013.
5. Шеремет А. Д., Козельцева Е. А. Финансовый анализ: Учебно-методическое пособие. — М.: Экономический факультет МГУ имени М. В. Ломоносова, 2020. — 200 с.

КОММЕРЦИЯЛЫҚ ҰЙЫМДАРДЫҢ ЕСЕП САЯСАТЫН ҚҰРУДЫҢ НЕГІЗДЕРІ МЕН ҚАҒИДАЛАРЫ

Алайдарқызы К., Әлайдар Ж. Нартбаева А.С.

Алматы гуманитарлы экономикалық университеті

Танабаева Г. - аға оқытушы, Шымкент университеті

Нарықтық экономика жағдайында ұйымдар мен кәсіпорындардың қаржылық есептілік жөніндегі ақпараттық қызметі ұйымның өз ішінде де, сондай-ақ одан тыс тұрған қызмет пен өнімді пайдаланушылардың қалың тобы үшін де өте маңызды болып табылады. Бұл мәселе елдің әлеуметтік-экономикалық жағдайын дәл айқындап, өмірлік маңызды шешімдер қабылдаумен қатар, сыбайлас жемқорлықпен, кірісті жасыру немесе бұрмалап көрсету секілді келеңсіз құбылыстармен күресуге және инвестициялар тартуға қолайлы жағдай туғызуда шешуші рөл алады.

Демек, бүгінгі таңда бухгалтерлік есеп пен аудит жүйесін заман талабына сай жетілдіру ерекше мәнге ие болып отырғаны уақыт өткен сайын барынша сезіне түсуде.

«Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» [1] Қазақстан Республикасы Заңына сәйкес ірі кәсіпкерлік субъектілер мен көпшілік мүддесіне жұмыс істеуші ұйымдардың барлығы қаржы есептілігін ҚЕХС талаптары бойынша жүргізуі тиіс. Ал барлық шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері мұндай талаптардан босатылады. Олар үшін ҚЕХС-тың шағын және орта кәсіпкерлікке арналған жобасын негізге ала отырып бухгалтерлік есеп жүргізудің ұлттық стандарттары әзірленген. Дегенмен, шағын және орта кәсіпкерлікке жататын кәсіпорындар немесе ұйымдарға өз еркімен ҚЕХС-тын қолдануға болады.

1 Қаржылық есептің ұлттық стандартына сәйкес қаржылық есептілік бұл - ұйым қызметінің қаржы жағдайы мен қаржы нәтижелерінің құрылымдалған ұсынуы болып табылады. Жалпы қаржы есептілігінің мақсаты экономикалық шешімдер қабылдау кезінде пайдаланушылардың қалың тобы үшін пайдалы ұйымның қаржы жағдайы, қызмет нәтижелері мен ақшалай қаражатының қозғалысы туралы ақпарат беру болып табылады. Қаржы есептілігі сондай-ақ ұйым басшылығына сеніп тапсырылған ресурстарды басқару нәтижелерін де көрсетеді [2].

Осы мақсатқа жету үшін қаржы есептілігі ұйымның мынадай көрсеткіштері туралы ақпарат береді: активтер; міндеттемелер; өз капиталы; пайдалар мен залалдарды қоса, кірістер мен шығыстар; өз капиталындағы басқа да өзгерістер; ақшалай қаражаттың қозғалысы.

Бұл ақпарат, қаржы есептілігіне ескертпелерге басқа ақпаратпен қатар, пайдаланушыларға ұйымның ақшалай қаражаттарының болашақтағы қозғалысын және, атап айтқанда, олардың уақытқа бөлінуі айқындығына болжам жасауға көмектеседі. Жоғарыда аталған стандартқа сәйкес қаржылық есептілік мыналарды қамтиды:

- кезеңнің соңындағы қаржылық жағдай жөніндегі есептілік;
- кезең ішіндегі толық табыс жөніндегі есептілік;
- кезең ішіндегі үлес өзгерістері жөніндегі есептілік;
- кезең ішіндегі ақшалай қаражаттардың қозғалысы жөніндегі есептілік;
- есеп саясатының елеулі элементтерінің қысқаша сипаттамасын және басқа да түсіндірме ескертпелерді қоса, ескертулер;
- кәсіпорын есеп саясатын ретроспективті түрде қолданатын немесе өз қаржылық есептілігіндегі баптар жөнінде ретроспективті түрде қайта есеп беретін немесе кәсіпорын өз қаржылық есептілігіндегі баптарды қайта жіктейтін ең бастапқы салыстырмалы кезеңнің басындағыдай қаржылық жағдай жөніндегі есептілік.

Берілетін есептің деректеріне жабдықтаушылар, бәсекелестер, қазіргі және келешектегі инвесторлар. Қызметкерлер сондай-ақ министрліктер, ведомстволар, қалың көпшілік

мүдделі. Қаржылық есепте инвестициялық саясат ұсынуға және несие беру жөнінде шешім қабылдауға, болашақтағы ақша ағынын бағалауға, кәсіпорындардың ресурстары мен міндеттемелерін және оның басшы органдарының қызметін сараптауға қажетті ақпарат жинақталады.

Үкімет пен оның органдары берілген есеп ақпаратын сол кәсіпорынға қатысты экономикалық саясат пен салық шараларын белгілеу үшін пайдаланады. Оларға сондай-ақ субъектілер қызметін ретке келтіріп, салық салу саясатын жүзеге асыру үшін және табыстарды кіріске алу мен әр алуан статистикалық деректердің негізі үшін мәліметтер керек.

Жоғарыдағы мәселелер, яғни ұйымның бухгалтерлік есебі мен қаржылық есептілігінің дұрыстығы мен ұтымдылығына әсер етуші бірден бір фактор болып – бұл ұйымның есеп саясаты саналады[3].

Қазіргі нарықтық қатынастар жағдайында есеп беру көрсеткіштерінің рөлі басқару шешімдерін қабылдау, кәсіпорынның нарықтағы жағдайын анықтау кезінде өте маңызды болмақ. Сондықтан әрбір шаруашылық жүргізуші субъекті өздерінің қаржылық есептілік жүргізу алдында «ҚР бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» заңында көрсетілгендей есеп саясатын жасау қажет.

Ұйымның есеп саясаты – бухгалтерлік есеп жүргізу мен қаржылық есептілікті жасау үшін ұйымның қабылдайтын қағидаттары, негіздері және ережелері. Нақты талап болмаған кезде ұйым басшысы негізделген жіберулер мен сапалы мінездемелерге сәйкес ақпараттарды қаржылық есептілікке беруді қамтамасыз ететін саясатты өндеуі тиіс және ол мыналардан тұрады:

1) Есептеу қағидаты, яғни операциялар мен өзге де оқиғалардың нәтижелері олар пайда болған кезде (ақша қаражаттары немесе олардың эквиваленттері алынған немесе төленген кезде емес) танылады және есеп жазбаларында көрсетіледі және олар жататын кезеңдердің қаржылық есептілігіне енгізіледі.

2) Қызметтің үздіксіздігі, яғни қаржылық есептілік әдетте үздіксіз және кескінсіз болашақта операциялар жүргізетіндей жұмыс істейтін жіберулер негізінде дайындалады. Сөйтіп, ұйымның қызмет ауқымдарын таратуға және мәнді қысқартуға ниеті де, қажеттілігі де жоқ екені болжануда[4].

3) Түсініктілігі - есептілікте берілетін ақпараттың негізгі сапасы оның оңай түсініктілігі болып табылады.

4) Орындылығы, яғни ақпарат пайдалы болуы үшін шешім қабылдаған кезде пайдаланушылардың тұтынулары үшін орынды болуы тиіс. Ақпарат пайдаланушылардың экономикалық шешіміне ықпал еткен кезде, олардың өткен, осы және болашақтағы оқиғаларды бағалауға немесе қолдауға немесе олардың өткен бағаларын түзетуге көмектесіп орындылық сапасына ие.

5) Мәнділігі, яғни ақпараттың орындылығына оның сипаты мен мәнділігі әсер етеді. Ақпарат егер қаржылық есептіліктің негізінде қабылданған пайдаланушылардың экономикалық шешімдеріне оның қалып қалуы немесе бұрмалануы ықпал ететін болса мәнді болып есептеледі.

6) Сенімділігі, демек ақпарат мәнді қателер мен бір жақтылықтан ерікті болған кезде және оны қандай мақсатта елестететіні болмаса оның нені елестететіні негізінде күтілетіні анық көрсетілетіні сияқты пайдаланушылар оған сенім арта алатын болса сенімділік сапасына ие болады.

7) Салыстырмалылығы, яғни ұқсас операциялар мен басқа да оқиғалардың қаржылық нәтижелерін өлшеу мен көрсету барлық ұйымдар үшін оның болуы бойы бірізді және әр түрлі ұйымдар үшін бірізді жүзеге асырылуы тиіс.

Қаржылық есептіліктің 8 халықаралық стандартына сәйкес есеп саясаты – бұл ұйым қаржы есептілігін дайындау және ұсыну үшін қолданатын нақты қағидаттар, негіздер, келісімдер, ережелер және практика.

Есептік бағалаудағы өзгеріс – бұл активтің немесе міндеттемелердің баланстық құнын немесе активті кезең-кезеңмен тұтынудың активтердің және міндеттемелердің ағымдағы жай-күйін бағалау салдарынан болатын, сондай-ақ оларға байланысты күтілетін болашақ пайдалар мен міндеттерге байланысты өлшемін түзету. Есептік бухгалтерлік бағалаулардағы өзгерістер жаңа ақпарат алу немесе жаңа міндеттемелердің басталу нәтижесі болып табылады және тиісінше қателерді түзету болып табылмайды[5].

Бухгалтерлік есепті жүргізу әдістеріне шаруашылық қызмет фактілерін топтау мен бағалау әдістері, активтердің құнын есептеу, құжат айналымын қабылдауды ұйымдастыру, түгендеу (инвентаризациялау), бухгалтерлік есепшоттарын қолдану әдістері, бухгалтерлік есептің тіркелім жүйесі, мәліметті өңдеу мен басқа да сәйкес әдістер мен амалдар кіреді.

Ұйымның өзінің есеп саясатын өңдеу мүмкіндігі мен қажеттілігі бухгалтерлік есеп пен басқа екінші деңгейлі нормативтік құжаттар бойынша баптарда (стандарттарда) қарастырылған бухгалтерлік есептің кез келген мәселелерін шешудің көп түрлілігімен анықталады. «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есеп беру туралы» Қазақстан Республикасының заңы мен Бухгалтерлік есеп принциптерінде кәсіпорын өзінің есеп саясатын құруы барысында бұйрық немесе жарлық бойынша қажетті құжаттар тізімін бекітуі керек екендігі көрсетілген. Бұл бекітілетін құжаттардың қатарына мыналар жатады:

- бухгалтерлік есептің уақытылы және есеп берудің толық тиісті талаптарына сәйкес жүргізілуі;

- бухгалтерлік есеп жұмысын жүргізуде қолданылатын синтетикалық және аналитикалық шоттарының жұмысын жоспары;

- алғашқы есеп құжаттарының типтік нысандары;

- ұйымның ішкі бухгалтерлік қорытынды есеп құрудағы құжат нысандары;

- актив пен міндеттемелерді бағалау әдістері;

- актив пен міндеттемелерге түгендеу өткізу тәртібі;

- құжат айналымы ережелері мен есеп ақпараттарын өңдеу технологиясы;

- шаруашылық операциялары бақылау тәртібі;

- бухгалтерлік есепті ұйымдастыруға қажетті басқа шешімдер.

Кәсіпорынның қабылдаған есеп саясатын сол ұйымдағы бухгалтерлік есептің маңызды мәселелерінің бірі.

Нарықтық экономикаға өту барлық басқару жүйесін өзгеріске ұшырауына алып келді. Кез – келген басқару жүйесі сәйкесінше белгілі бір мәліметтерге сәйкес орнықтырылады. Ұйымның кез-келген түрінде мәлімет-тер жүйесінің негізін бухгалтерлік есеп құрастырады.

Ұйымның есеп саясаты жалпылама қабылданған, белгілі бір қағидалар жиынына негізделеді. Ол бас бухгалтермен жасалынып, ұйым басшысымен бекітіледі.

Есеп саясатының басты міндеттері:

- ұйымның қаржы – шаруашылық қызметін объективті көрсету;

- ұйым қызметін тиімді басқару мақсатында ұйым қызметі туралы толық және шынайы ақпараттарды қалыптастыру.

Есеп саясатын қалыптастыру кезеңдері мыналардан тұрады: бухгалтерлік есептің объектілерін анықтау; бухгалтерлік есепті жүргізу тәсілдерін таңдауға әсер ететін факторларды табу; талдау және бағалау; есеп саясатын құрудың бастапқы ережесін таңдау және негіздеу; нақты ұйым үшін бухгалтерлік есепті жүргізу тәсілдерін таңдау; таңдап алынған есеп саясатын рәсімдеу.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Дюсембаев К.Ш. Аудит и анализ финансовой отчетности: Учебн. пособие. /К.Ш. Дюсембаев, С.К. Егембердиева, З.К. Дюсембаева. — Алматы: Каржы-каражат, 2008.- 512с.

2. Ержанов М.С., Ержанова С.М. Учетная политика на казахстанском предприятии (практический аспект). - Алматы: Издательский дом "БИКО", 2005.-274с.

3. Ермолович Л.Л. Анализ финансово-хозяйственной деятельности предприятия.- Мн.: БГЭУ, 2015. –253с.

4. Ефимова О.В. Финансовый анализ. М.: Бухгалтерский учет, 2014. –289с.
5. Катаев А.Н., Островский О.М. О принципах бухгалтерского учета //Бухгалтерский учет. – 2005. - № 11.

ӘОЖ 657.471

ЖАУАПКЕРШІЛІК ОРТАЛЫҚТАРЫ БОЙЫНША БАСҚАРУШЫЛЫҚ ЕСЕПТІ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Алайдарқызы К., Әлайдар Ж.

*Алматы гуманитарлы экономикалық университеті
Танабаева Г. - аға оқытушы, Шымкент университеті*

Басқарушылық есептің принципіалды ерекшелігі шығындар мен табыстарды тек жалпы кәсіпорын бойынша ғана емес, сонымен қатар оларды ұйым ішінде қалыптастыру орындары және жауапкершілік орталықтары бойынша анықтау болып табылады.

Жауапкершілік орталығы бойынша жұмсалған шығындармен қатар өнім өндірісі, кәсіпорынның жабдықтаушы, өндірістік және коммерциялық қызметінің нәтижелері бақыланады. Жауапкершілік орталағының басшысы өз сегменті қызметінің нәтижесінде жауап береді.

Жауапкершілік орталықтарын бөлектеп көрсету олардың қызметтерін есепке алу, бақылау және басқару тиімділігін елеулі арттыруға мүмкіндік береді. Басшылары міндеттерінің өкілеттілігінің көлемі бойынша – бұл шығындар, сату, пайда және инвестициялар орталықтары.

Зерттеудің нәтижесінде қызмет көрсетуші ұйымдарда жауапкершілік орталықтары болып өндірістік цехтар, ұйымдастыру қызметі мен бөлімдер, яғни басшыларының өздері жұмсаған шығындары немесе алынған нәтижелердің дұрыстығына жауап беретін кәсіпорынның құрылымдық элементтері екенін анықтап отырмыз.

Шығындар орталығы басшысы шығындардың бөлінген бюджеті шеңберінде алға қойылған міндеттердің орындалуына жауап беретін, өнімдер мен қызметтерн шығаратын кәсіпорындардың басқарушылық жүйесінің бөлігі болады. Шығындар орталығы мысалы ретінде етті боршалау және сіңірден тазалау цехтарын, шұжық цехын, учаскілерді, атқарушылық бөлімдерді алуға болады.

Басқару есебін шығындардың пайда болу орындарының маңызы зор. Себебі, кәсіпорындарда бұлар - өндірістік ресурстарды бастапқы тұтынатын және шығындарды бақылау және басқару мақсатында сол бойынша өндіріс шығындарын жоспарлау, нормалау және есепке алуды ұйымдастыратын құрылымдық бірліктер мен бөлімшелерге (жұмыс орындарына, учаскілерге, цехтар мен тағы басқа да бөлімдерге) бөлінеді.

Басқарушылық есепті шығындардың пайда болу орындары және жауапкершілік орталықтары бойынша ұйымдастыру шығындарды басқаруды орталықтандырмай басқарудың барлық деңгейлерінде олардың қалыптасуын жекешелеп бақылауға, әр бөлімше қызметінің ерекшелігін ескере отырып, шығындарды бақылаудың ерекше әдістерін пайдалануға, өнімсіз шығындарға кінәлілерді анықтауға, ең соңында, шаруашылықты жүргізудің экономикалық тиімділігін елеулі арттыруға мүмкіндік береді [1].

Жауапкершілік орталықтары бойынша есепті ұйымдастыру кезінде әр орталықтың басшылары мен жауапты адамдарының өкілеттіліктері, құқықтары мен міндеттері саласын нақты анықтап, олардың көпшілігінде шығындарды ғана емес, сонымен қаатр олардың қызметі көлемін өлшеу, анықтауға мүмкіндігі болуына ұмтылу керек .

Өндірістік кәсіпорындарда шығындардың кез келген түрі үшін осындай шығындар орталығы болғаны дұрыс. Олардың құрамында шығындар шоғырландырылатындай болуы керек. Сонымен бірге шығындарды жоспарлау (бюджеттендіру) және есепке алудың егжей-тегжейлі дәрежесі талдау мен басқарушылық шешімдерді қабылдауға жеткілікті, бірақ артық болмайтындай болуы керек.

Шетелдік кәсіпорындар тәжірибесінде жауапкершілік орталықтары көбіне менеджерлерінің өкілеттіліктері мен міндеттерінің көлемі, сонымен бірге әрбір орталық орындайтын қызметтер бойынша жіктелінетінін көрсетеді. Бірінші белгісі бойынша жауапкершілік орталықтары шығындар, сату, пайда және инвестициялар орталықтары болып бөлінеді. Орындайтын қызметтеріне қарай негізгі және қызмет көрсетуші жауапкершілік орталықтары бөліп көрсетіледі.

Кәсіпорындарда шығын орталықтары басқа жауапкершілік орталықтарына кіруі немесе оқшау әрекет етуі мүмкін.

Сонымен бірге, біз шығындар орталығының негізгі екі типін бөліп, көрсетуді ұсынып отырмыз:

- нормативті шығындар орталығы;
- басқарушылық шығындар орталығы.

Нормативті шығындар орталығы – басшысы өнім бірлігіне жұмсалатын шығындардың жоспарлы деңгейінен артып кетпеуін қамтамасыз ететін бөлімше.

Басқарушылық шығындар орталығы – басшысы шығындар жиынтығының жоспарлы деңгейінің сақталуына жауап беретін бөлімше. Біздің жағдайда, бұл – бақылау мен басқару қызметінің іске асыратын әкімшілік-басқарушылық қызметкерлері және бухгалтерия болып табылады.

Кәсіпорындарда сатудан түсетін түсім мен өткізу, сату шығындарына жауап беретін маркетингтік-сату қызметін іске асыратын бөлімше жатады. Оларға өнім өндіру немесе сатудағы жоғарғы рентабельділік туралы ақпарат беріліп отырады, ал олардың қызмет нәтижесі ең алдымен натуралды және құндық көріністегі сату көлемі мен құрылымы бойынша бағаланады.

Өндірістік кәсіпорындағы пайда орталықтары басшысы тек шығынға ғана емес, сонымен қоса өз қызметінің қаржылық нәтижелеріне жауап беретін басқарушылық жүйенің бөлігіне жатады. Осындай орталық басшысы өнім өндіретін кәсіпорындар қызметінің пайда көлемі тәуелді болатын өндіріс пен сату көлемі, баға, шығындар сияқты барлық компоненттерін бақылау мүмкіндігіне ие болады. Әдетте пайда орталықтарына бірнеше шығындар орындары қосылады. Олардың қызметінің шығындары мен нәтижелері жалпы сомасы бухгалтерлік есеп жүйесінде көрсетіледі.

Өндірістік және қызмет көрсетуші кәсіпорындарындағы пайда орталықтарын, тиісті басқарушылық шешімдер қабылдауға өкілетті, жоғарғы буынды менеджерлер басқаруы керек [2].

Кәсіпорындардағы инвестиция орталығына салынған капиталдың ең жоғарғы пайдалылығын, оның тез қайтарылуын, өнім өндірісінің құнын өсіруді қамтамасыз ете алатын ұйымның басқарушы жүйесінің жоғарғы буынын жатқызуға болады.

Көпшілік жағдайда жауапкершілік орталықтары материалдық өндіріс сферасында құрылатынын және өнімдер мен қызметтерн шығаратын кәсіпорындардың да осыған жататынын атап кетуіміз керек. Бұл жерде жабдықтау, өндіру, өткізу және басқаруға жататын жауапкершілік орталықтары мен шығын орындарын бөліп көрсетеді. Жабдықтау үшін жауапкершілік орталығы шикізат пен материалды сатып алу және дайындауға жұмсалатын шығындарды ғана емес, материалдық құндылықтар шамасын, қойма-тоңазытқыш шаруашылығы жұмысының тиімділігін, материалдық ресурстар сапасын және т.б. да бақылайды.

Кәсіпорындардың соңғы мақсатына қол жеткізудегі жетекші рөлді өнімдер мен қызметтерн тікелей дайындайтын өндірістік орталықтар атқарады. Бұл орталықтар технологиялық желілерді, цехтар ішіндегі құрал-жабдықтар топтарының жинақтаушы

орындарын, негізгі және көмекші өндірістердің жекелеген цехтарының және жалпы ұйымның шығыстарын қорытындылайтын әртүрлі деңгейдегі шығындар орындарының жиынтығын көрсетеді.

Өнім өндіретін кәсіпорындар жауапкершілігінің әр орталығын шығындардың бірнеше орындарына бөлуге болады. Бұл жерге сонымен қатар қалыптастыру орны анық белгісіз шығындар енгізіледі.

Кәсіпорындардың шығындар орнының құрамынан өнім дайындалатын негізгі орындар мен негізгі өндіріс цехтары ішіндегі немесе одан тыс жерлердегі өндірістердегі көмекші, қызмет көрсетуші өндірістердің орнын бөліп көрсеткен дұрыс. Шығындардың негізгі орындарында көбінесе өнімді дайындауға жұмсалатын тікелей шығындар оқшауланса, көмекшілерде барлық шығындарды тұтастай, әдетте шығындар элементтері бойынша есептелінеді. Негізгі және көмекші орындарда шығындар элементтері немесе олардың маңыздылары бойынша ғана есептелінетін балаламалары да болуы мүмкін.

Кәсіпорындарда жауапкершілік орталықтары бойынша нақты жауап беретін қызметкер жауапты орталық пен шығындар орталығы оқшауланғаннан кейін, шығындардың нормативті немесе максималды рұқсат етілетін шамасы анықталады. Олардың нақты шамасы бастапқы құжаттар негізінде абсолюттік сомада немесе нормалардан ауытқуын анықтап және оларды арифметикалық жиынтықтау арқылы есептелінеді [3].

Шығындардың есептік топтамасы олардың қалыптастыру орындары бойынша төмендегі негізгі тәсілдердің бірі арқылы іске асырылуы мүмкін:

1. Өзара байланысты шоттарда қосарлы жазу принципін қолдану және шығындардың есептелген сомасын шығындардың бастапқы қалыптастырылған орнынан аралық және соңғы орындарға бір ізділік пен қайта бөлу арқылы.

2. Шығындардың жиынтық түрін олардың қалыптастыру орындары бойынша жинақтайтын арнаулы регистрлер (жиынтық ведомостілерді) мен есептерді пайдалану негізінде.

Басқарушы есеп жүйесінде қосарлы жазу әдісін пайдалану кезінде шығындар пайда болу орындары бойынша шоттардың арнайы жоспарын жасау тиімді болады. Ол қолданылып жүрген бухгалтерлік есеп шоттарының жоспарына байланыстырылуы немесе басқарушылық есептің арнаулы шоттарын қолдануға бағытталуы қажет. Бірақ ол кейбір шығындар орталығы кодының алғашқы екі-үш белгілерін белгілеу үшін ғана маңызды болады. Әрі қарай шығындардың өзінің орындарының шифрін нөмірлеу жүреді.

Басқарушылық есептегі жүйелі жазбалар баламаларының бірі шығындардың нормативті шамасынан ауытқу шоттарын жүргізу болып табылады. Бұл жағдайда шикізаттар мен материалдардың, өндіріс шығындарының, дайын өнімдер шоттарының дебеті мен кредиті бойынша айналымдары нормативті құнда белгіленеді. Жабдықтау, өндіру, өткізудің нормативті және нақты шығындары арасындағы барлық алшақтықтарды ауытқудың тиісті шоттарының дебеті немесе кредитіне жатқызады [4]. Сонымен шығындардың қалыптастыру орындары және орталықтары бойынша нормалар мен нормативтерден ауытқу ғана есептелінеді.

Жалпы кәсіпорындар бойынша шығындарды жинақтау үшін осыған ұқсас ведомость жасауға болады. Ондай кәсіпорындарда өндіріс көлемін немесе зауыттың ішкі бөлімшелерінің қызметін өлшеу өте қиын болады. Ол заттай (физикалық), шартты-натуралдық және құндық бірліктерінде көрсетілуі мүмкін. Заттай бірліктердегі көлемнің есебі дайын өнім, жартылай фабрикаттар қозғалысын есепке алу алғашқы құжаттамалар көмегімен жүргізіледі.

Көмекші және қызмет көрсетуші өндірістердің көрсеткен қызметтерін шамасын өлшеуіштер және басқа өлшеу қондырғылары көмегімен өлшеуге болады. Әр өндірістік бөлімше қызметінің көлемін анықтай беру міндетті емес. Көбінесе олардың шығындарын осы есептегі кезеңдегі цех немесе шұжық кәсіпорыны шығарған өнімнің шығарудың жалпы көлемімен салыстыру жеткілікті.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Кеулимжаев К.К., Джумагазина А.К. Вопросы совершенствования учета затрат на производства // бухгалтерский учет и аудит, 2005.- №6. – С. 29
2. Тайғашинова К.Т. Организация учета в производственной бухгалтерии // Методическое пособие. – Алматы: Полиграф сервис, 2010. – 34 с.
3. Бороткин А.С. Учет производственных затрат в промышленности. – М.: Финансы, 2016. – 112с.
4. Назарова В.Л. Бухгалтерский учет хозяйствующих субъектов: Учебник. /Под ред. Н.К. Мамырова. -Алматы: Экономика, 2008. – 298с.

ЭОЖ 657.471

ӨНДІРІС ШЫҒЫНДАРЫНА АУДИТ ЖҮРГІЗУДІҢ ӘДІСТЕМЕСІ

Алайдарқызы К., Әлайдар Ж.

Алматы гуманитарлы экономикалық университеті

Қазіргі кезде басқарудың ұйымдық құрылымының күрделенуіне байланысты ішкі бақылау қызметінің қызметі үлкен мәнге ие болуда. Бәсеке ортасында ішкі бақылаудың тиімді жүйесі ұйымның өміршеңдігінің кепілі және табысты қызметтің басты шарты болып табылады.

Шет елдерде ішкі аудит кең қолданылады. Бұл кезде алдын-ала және ағымдық бақылауға орын беріледі, өйткені шаруашылық операциялары аяқталғаннан кейін оның тиімділігіне, яғни ұйымның шаруашылық-қаржы қызметі барысында қолдан шығып кеткен кемшіліктерді жою шараларын қабылдауға ықпал ету мүмкін емес. Республикамызда ішкі бақылау жүзеге асырылады, бірақ ол әкімшіліктің кейбір ұйғарымдарының, үкіметтің нормативтік актілерінің орындалуын тексерумен, шаруашылық қызметін талдаумен шектеледі, әрі тек кезекті бақылау сипатына ие.

Ішкі аудит ішкі бақылаудың жалпы жүйесінің ажырамас бөлігі ретінде қарастырылады. Оған былайша түсінік беруге болады: ұйым қызметін, оның ішінде көрсетілетін қызмет ретінде жүргізілетін, тәуелсіз бақылау. “Ішкі аудит басқару шешімдерін қабылдауда қолданылатын қаржылық ақпараттардың дұрыстығын дәлелдеу үшін қажет. Сондықтан ішкі аудит қаржыны басқару жүйесінің құрамдас бөлігі болып саналады. Демек, ақпараттардың дұрыстығы әрдайым ішкі тәуелсіз аудиторлармен расталуды қажет етеді. Ішкі аудит басқару есебінің ажырамас және маңызды элементінің бірі болып есептеледі. Ішкі аудитке деген қажеттілік ірі ұйымдардың басшылары барлық басқару құрылымдарының қызметтеріне күнделікті бақылау жүргізбеуіне байланысты туындап отыр. Ішкі аудит осы қызметтер туралы ақпараттарды жеткізіп, менеджерлер есебінің дұрыстығын дәлелдейді.

Ішкі аудиттің негізгі артықшылығы – оның шығыны сыртқы аудитке қарағанда әлдеқайда төмен, яғни ішкі аудит көрсететін қызметтер 30-50%-ға арзан болады; ішкі аудит қызметтерін талап етілген уақытта алуға болады; ішкі аудиторлар ұйымның ішкі саясатын, басқару құрылымын, салалық еркшеліктерін жете меңгереді; тексеруге құрылымдық бөлімшелердің жоғары мамандандырылған мамандарын шақыруға мүмкіндігі бар; заңдылықтардың тұрақты сақталуына кепіл бере алады [1]. Егер сыртқы аудит шаруашылық субъектілерінде өткен шақтағы операциялардың дұрыстығы мен заңдылығын тексерсе, ал ішкі аудит арқылы ұйымның әрбір кезеңіндегі шаруашылық операцияларын алдын ала, ағымдағы және кейінгі бақылау жұмыстарын жүргізуге болады.

Ішкі аудитор ұйымның қаржылық-шаруашылық қызметіне байланысты орындалатын операциялардың дұрыстығына, заңдылығы мен шындығына бақылау жүргізіп, болған

кемшіліктерді анықтап, ұйымның алға қойған бағдарламаларының орындалуын тексеріп, басқару аппараттары дұрыс шешімдер қабылдау үшін толық ақпараттармен қамтамасыз етеді.

Ішкі аудиторлардың тәуелсіздігі сыртқы аудиторларға қарағанда өзгеше. Ішкі аудиторлардың тәуелсіздігі олардың ұйымдағы мәртебесімен, яғни атқаратын қызметтерімен, бағыныштылығымен, сондай-ақ объективтілігімен анықталады. Ал, сыртқы аудиторлар үшін тәуелсіздік ұйымның немесе оның басшылығы алдында қандай да бір міндеттемелердің немесе қаржылық мүдделердің болмайтындығымен ерекшеленеді[2].

Ішкі аудит бөлімінің жүзеге асырған қызметтерінің тиімді болуы ең алдымен аудиторлардың біліктілігіне байланысты, екіншіден олардың тәуелсіздігіне байланысты десек артық айтқандық емес. Себебі ішкі аудит тәуелсіздігі деп біз құрылыс ұйымы құрылтайшыларының жалпы жиналысында келісілген аудиторлардың немесе аудит бөлімінің нақты айқындалған құқықтары мен өкілеттілігін түсінеміз. Ішкі аудитор ұйымның ішінде кімнің жұмысын тексерсе де, оларға қызметі жағынан да, әкімшілік жағынан да тәуелсіз болуға тиісті. Дегенмен ішкі аудитор ұйымның ішінде бақылауды жүзеге асыратын болғандықтан тәжірибеде оның тәуелсіздігі сақтала бермейді. Бұған қарамастан ішкі аудит бөлімі ұйымның есеп бөлімінен немесе басқа да қызметтерінен дараланып, тек қана ұйымның жоғары басқару органына бағынышты болуы керек. Жол құрылысы ұйымында ішкі аудит өткізілетін құрылымдық бөлімше қызметкерлері жұмыстың көлемін, бақылау объектісін және аудиторларды қаржыландыру тәртіптерін тағайындауға тиісті емес, сондай-ақ есеп бөлімі немесе басқа да мамандардың жүргізетін ішкі шаруашылық бақылауымен шектеліп қоюдың да қажеттілігі жоқ.

Сонымен ішкі аудит алдына қойған мақсаттарға қол жеткізу үшін ұйымның, сондай-ақ оның барлық құрылымдық бөлімшелерінің қызметтеріне бақылау жүргізу арқылы өндірістің тиімділігін анықтап, болашақ даму жолдарын көрсететін ұсыныстар берумен қатар, өзінің атқаратын негізгі қызметтерін дер кезінде орындап отыруы қажет[3]. Демек, жол құрылысы ұйымындағы ішкі аудиттің негізгі міндеттері пайда болу жерлері мен жауапкершілік орталықтары бойынша шығындардың нақты жұмсалудың нормамен салыстыра отырып анықтау, құрылыс-монтаж жұмыстарына әсер етуші факторларды шығара отырып ауытқулардың себептерін табу, сонымен қатар орындалған жұмыстар мен қызметтердің сапасын тексеру болып саналады. Жоғарыда көрсетілген ішкі аудит міндеттері олардың атқаратын барлық қызметтерін қамтиды деген пікірден аулақпыз. Осы аталған міндеттермен қатар ішкі аудит бөлімі өндірістік ресурстардың тиімді пайдалануына жүйелі түрде бақылау жүргізе отырып, ұйымның табыстарының қалыптасуы бойынша бақылау жүргізе алады.

Экономикалық қатынастардың қарқынды даму тұсында шаруашылық субъектілерінің нарықта тұрақты орын алуы және бәсекелестікке қарсы тұруы алдыменен олардың есеп саясаты мен бақылау жүйелерінің дұрыс жолға қойылғанын білдіреді. Кәсіпорын қызметтерінің қандай өрісінде болмасын ішкі аудит жүйесінің атқаратын қызметтер өрісін кеңітпей, шаруашылық үрдісінде кездесетін кемшіліктер мен қарама-қайшылықтарды жою мүмкін емес. Сондықтан бүгінгі күні жол шаруашылығында басшыларды мазалайтын негізгі мәселенің бірі – бұл өндіріс ресурстарының тиімді, әрі үнемді пайдалануына үздіксіз бақылауды қамтамасыз ету саналады. Міне, осы мәселерді шешу мақсатында ішкі аудиттің маңызы мен қажеттілігі айқындала түседі.

Ресей ғалымдары А.Д. Шеремет және В.П. Суйц “Ішкі аудитор ұйымның қаржы-шаруашылық қызметіне бақылау, экономикалық талдау, қаржылық жоспарлау, маркетингтік зерттеу, басқарушылық кеңес беру, бюджетпен салық және басқа да міндетті төлемдер бойынша есеп айырысуды жетілдіру, басқару шешімдерін қабылдау үшін ақпараттардың дұрыстығын бағалау, сонымен бірге ұйымның мүліктерін тиімді пайдалану мен сақталуына бақылауды ұйымдастыру бойынша қызметтер атқарады”, - деп тұжырымдайды.

Демек, ішкі аудиттің міндеттеріне: қаржылық-шаруашылық қызметтерін бақылау, экономикалық талдау, сараптау жүргізу, бухгалтерлік есептің дұрыстығы мен олардың заңдылығын тексеру, қаржылық стратегияны өңдеу, маркетингтік зерттеу, басқарушылық кеңес беру, салықтық және басқа да қаржылық міндеттемелер бойынша есеп айырысуды жетілдіру, басқару шешімдері үшін қолданылатын ақпараттардың нақтылығы мен дұрыстығын растау, зиянды қызметтердің алдын алу, өндірістің экономикалық тиімділігін жоғарылатудың резервтерін шығару және оларды тәжірибеде нақты қолдану жөнінде ұсыныстар беру жатады[4].

Жоғарыдағы аудиттің мәнін сипаттайтын түсіндірмелерден ұққанымыз, ол сыртқы аудиттан маңызды, әрі түбегейлі айырмашылықтарға ие, атап айтсақ:

1) Ұйымның жетекшісіне немесе орынбасарына, басқармаға немесе акционерлер жиналысына тікелей бағынатындықтан, ішкі аудиттің тәуелсіздігі шартты. Бірақ, қандай жағдайда да, ішкі аудитор ұйым алдында еңбек келісім шартымен және ішкі тәртіппен (распорядок) анықталатын міндеттеме алады және қаржылық тұрғыдан мүдделі болады.

2) Ішкі аудиттің басты міндеті шынайы есептілікті растап отыру емес, ресурстардың жоғалуын болдырмау үшін бақылау шараларын қамтамасыз ету.

Осыған сүйене отырып, біз ішкі аудиторлардың негізгі қызметіне жатқызамыз:

- басқарманың әртүрлі буындарының қызметін тексеруді жүргізу;
- анықталған кемшіліктерді жою бойынша негізделген ұсыныстар мен басқарманың тиімділігін көтеру бойынша нұсқаулар беру;
- ұйымның қызметінің алуан жақтарын эксперттік бағалауды жүзеге асыру және оларды жетілдіру бойынша негізделген пікірлер ұсыну;

Көптеген экономистердің пікірінше, ішкі аудит ішкі бақылаудың неғұрлым дамыған нысаны болып табылады. Шаруашылық жүргізудің жаңа жағдайында ұлғайып келе жатқан қаржылық тәуекелділік (финансовый риск), жиі өзгеріске ұшырайтын отандық салық заңдылықтары, сондай - ақ оның пункттерінің бірнеше мәрте түсіндірілуі (неоднозначные трактовки его пунктов) ұйымда ішкі аудит бөлімін құруға жұмсалатын шығынды ақтайды.

Сондықтан шағын құрылыс ұйымдарында ішкі бақылаудың арнайы бөлімін құрудың қажеті жоқ, бақылауды ұйымдастыруды және жүзеге асыруды бас бухгалтер мен қызметтік бөлімшелердің жетекшілеріне тапсыруға болады, бірақ бөлімшелері бір-бірінен қашық орналасқан ірі құрылыс ұйымдарда бақылау қызметін тиімді координациялау қажеттігі туындайды. Сол себепті ірі құрылыс ұйымдарында, әртүрлі жауапкершілік орталықтарының қызметін тиімді координациялау үшін ішкі аудит бөлімін құрған орынды.

Құрылыс ұйымында ішкі аудит бөлімін құру бірқатар әдістемелік және ұйымдастыру – техникалық мәселелерді шешуді талап ететін күрделі процес б.т. ішкі аудит бөлімін ұйымдастыру бірнеше кезеңнен тұрады. Бұл сұрақтарды қарастырған кезде Қазақстан Республикасы «Аудиторлық қызмет туралы» заңына және оған енгізілген толықтырулар мен өзгертулердің баптары мен тармақтарына және аудиторлық қызмет стандарттарына сүйену керек.

Күрделі құрылымдық ұйымның бизнесін басқарудың өз ерекшелігі бар. Олардың басты ерекшелігі ішкі аудиторлық қызметке деген қажеттілікті туындатуда болып табылады. Ішкі аудиттің қажеттілігі және рөлі басқару құрылымының қызметімен байланысты болғандықтан жоғарғы басқару аппараты ұйымның күнделікті қызметін тікелей бақылаумен айналыспайтындықтан, орта және төменгі буын денгейінде жинақталатын менеджерлердің тапсырған есептерінің дұрыстығын растайтын немесе жоққа шығаратын ақпараттардың қажеттілігі, ішкі аудитке деген қажеттіліктің туындауының басты себебі[5].

Ішкі аудиттің сыртқы аудиттен басты ерекшелігі – ол ұйымның ішкі бақылау бөлімінің қатарына жатып, ұйым басшысының қол астында қызмет етіп, тікелей басқаруында болуында. Ішкі аудиттің тағы бір ерекшелігі өз қызметін жылдық жоспар бойынша да, тапсырма бойынша да жүзеге асырып, ұйымның бөлімшелеріне тәуелсіз тексеру жүргізіп компанияның, бірлестіктің үнемі бақылауында болуы.

Басқару жүйесіндегі ішкі аудиттің орнын зерттегенде ішкі аудит қызметінің мақсаты мен міндетіне, оның функцияларына және қағидатына тоқталуды талап етеді. Аудиттің міндеттері оның түрлеріне тікелей байланысты болғандықтан, ішкі аудит кезінде ақпараттар базалары кеңейіп аналитикалық іс-әрекеттердің бағытының өзгеруіне байланысты олардың саны ұлғая түседі.

Ішкі аудиттің мақсаты – ұйымның қаржы-шаруашылық қызметінде орын алған операциялардың дұрыстығына, шындығына, растығына бақылау жасау, кеткен кемшіліктерді дер кезінде анықтап, басқару жүйесіне хабарлауды қамтамасыз ету. Олар жоюға байланысты басқару шешімінің қабылдануына және оны жеделдетуге ықпал ету нәтижесінде бақылау үрдісінде қолданылатын ақпараттардың дұрыстығын қамтамасыз ету.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Радостовец В.К., Радостовец В.В., Фабдуллин Т.Ф., Шмидт О.И. Кәсіпорындағы бухгалтерлік есеп. – Алматы: Қазақстан – аудит орталығы, 2002. – 656 б.
2. Бухгалтерский учет и аудит в строительстве / В. А. Лукинов., А. А. Карпенко., С.С. Романова., Под. ред. В.А. Лукинова. – М.: Юрайт, 1998. – 474 с.
3. Назарова В. Л. Бухгалтерский учет в отраслях. – Алматы: Издательство “Экономика”, 2005. – 254 с.
4. Литвин Б.М., Пушкарь М.С., Наринский А.С. Учет затрат и калькулирование себестоимости в строительстве. – М.: Финансы и статистика. – 1984. – 125 с.
5. Основные положения по планированию и учету себестоимости строительно - монтажных работ. – М.: Стройиздат, 1986. – 44 с.

ӘОЖ 657.471

КОМПАНИЯЛАРДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АУДИТ ЖҮЙЕСІН ЕНДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Алибаева Ж.С.- оқытушы

Юнусова Д.Х.-«Есеп және аудит» мамандығының студенті

М.Сапарбаев институтының «Парасат» колледжі

Шымкент қ., Қазақстан

***Резюме.** В данной статье рассмотрены вопросы внедрения системы экологического аудита в казахстанских компаниях.*

***Summary.** This article deals with the implementation of the environmental audit system in Kazakhstan companies.*

Апатты әлеуметтік-экономикалық даму, табиғи ресурстарды және барлық экологиялық процестерді өзара қолданыстағы түрін ескере отырып қоршаған ортаға шектеулер қою, дамудың жаһандық тұжырымдамасын әзірлеу аса маңызды себебі болды. Ол айқын жаһандық ауқымын алып, Қазақстан Республикасының экологиялық мониторинг және қоршаған ортаны басқару тиімділігі өте төмен болған жағдайда жүзеге асырылады, бұл қоршаған ортаға заманауи технологиялардың әсерімен түсіндіріледі. Бұл жағдай айтарлықтай экономикалық залал, және түбегейлі жаңа, қоршаған ортаға қолайсыз факторларының көріністерінен әкеп соғатын экологиялық апатты аймақтарын, төтенше жағдайлардың пайда болуына өз ықпалын тигізеді. Осылайша, еліміздің жаңа қорларын табу, қолда бар және әлеуетті экологиялық және экономикалық проблемаларды шешу үшін инновациялық тәсілдерді әзірлеу және пайдаланудың айқын қажеттілігіне айналады. Біздің елімізде бұл экономикалық қайта құрулар жоғары болуына байланысты жақында пайда болды, өйткені аудитті жүзеге асыру үшін ғылыми-әдістемелік тәсілдерді әзірлеуді талап

етеді. Қызметтің кез келген жаңа саласы ретінде, экологиялық аудиттің тұжырымдамалық шеңберін, әдістемелік және ұйымдастырушылық нысандарын дамыту қажет.

Экологиялық аудиттің даму факторлардың бірі - оның қоршаған ортаны сақтауға, өңірлік экономиканың даму қарқыны мен тиімділігін арттыруға бағытталады:

- халықаралық инвестициялар аймақтағы өнеркәсіптің тартымдылығын арттыру мақсатында кәсіпорындардың экологиялық тиімділігін ынталандыру;

- табиғи ресурстарды неғұрлым тиімді пайдалану арқылы дайын өнім өндіру көлемінің өсуін қамтамасыз ету;

- қоршаған ортаның факторын арттыру арқылы отандық өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру;

- кәсіпорындардың «жасыл» имиджін жақсартуға ықпал ететін өнімдер үшін тұтынушы сұранысының өсуі;

- көгалдандыру процесі және энергияны үнемдеу, аз қалдықты технологияларды енгізу;

- технологиялық және экологиялық апаттарды алдын алу, көліктердің жоғары тозу салдарынан зиянды қалдықтардың жиналуын болдырмау;

- болашақ ұрпақтың денсаулығын сақтау, қоршаған ортаны жақсарту.

Халықаралық тәжірибені ескере отырып соңғы жылдары Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік экологиялық мониторинг мемлекеттік органдардың жұмысын ескере отырып, экологиялық менеджмент ретінде белгілі қоршаған ортаға әсерін азайту үшін проблемаларды шешуге бағытталған, кәсіпкерлік субъектілерінің бастамашылық қызметі болып табылады. Экологиялық менеджмент және экологиялық аудит саласындағы өнеркәсіп кәсіпорындарының қызметін жүзеге асыру қоршаған ортаға әсерді төмендету жолдары талдау және саралау пайдаланылады. Экологиялық аудит қоршаған ортаға теріс әсер етуге қатысты экономикалық және өзге де қызметтің нақты бағыттарын қамтиды, және қаржылық аудит, үрдістік аудит, төтенше жағдайлар және қоршаған ортаны қорғау және тұрақты байланысты тексерулердің басқа түрлері, оның ішінде, күрделі институт ретінде қарастырылуы тиіс.

Экологиялық аудит жүргізіледі:

- мемлекеттік және жергілікті кәсіпорындарды жекешелендіру үрдісіне;

- банкроттық рәсімін жүзеге асыру;

- міндетті экологиялық сақтандыру кезінде;

- инвестициялық шарттарда көзделген инвестициялық жобалар мен бағдарламаларды дайындау.

Экологиялық аудиттің мазмұны мен мақсаты:

- қоршаған ортаны қорғау және табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану және отандық заңнамасы талаптарына сәйкестігін, компанияны немесе жеке кәсіпкерді мемлекеттік бағалау;

- объектінің экологиялық тозу дәрежесін анықтау, қоршаған ортаға зиянды әсерін анықтау;

- сәйкестендіру және объектіде байланысты қоршаған ортаны қорғау жабдықтары мен технологиялар, қоршаған ортаны бағалау;

- жұмысшылардың денсаулығының жай-күйін, қоршаған ортаның әсерін бағалау;

- объектіге байланысты тиісті ақпарат алу үшін қажеттіліктерін анықтау.

Экологиялық аудиттің қағидалары:

- экологиялық аудиторлық ұйымдар және экологиялық аудит жүргізетін үшінші тараптардың аудиттелген ұйымның меншік иелері мен менеджерлер экологиялық аудиторлардың объективтілігі мен тәуелсіздігі;

- қоршаған ортаны қорғау мәселелерінде Экологиялық аудиторлар, экологиялық менеджмент және экономикалық қызмет субъектісінің ерекшелігіне байланысты кәсібилік және біліктілік;

- экономикалық қызмет түрлері бойынша берілген ақпараттың сенімділігі мен толықтығы;

- экологиялық аудит жөніндегі жұмысты жоспарлау;
- қоршаған ортаға әсерін барлық аспектілерін қамтитын кешенді экологиялық аудит;
- экологиялық аудит ақпаратының құпиялылығын сақтау.

Экологиялық аудит бақылау саласындағы қолданыстағы заңнаманы талдау, оның қалыптасуының негізгі қағидаларын бірқатар таңдауға мүмкіндік береді:

- қоршаған ортаға зиян келуін болдырмау;
- адам өмірі мен денсаулығын қорғау;
- қоршаған ортаны қорғау;
- флора мен фаунаның қорғау;
- табиғи ресурстарды ұтымды пайдалануды қамтамасыз ету;
- экологиялық ақпаратқа еркін қол жеткізу;
- қоршаған ортаны басқару үшін төлем;
- шаруашылық және өзге де қызметтің экологиялық талаптардың интеграциялық компаниялары;

-жалпы қабылданған халықаралық принциптер мен нормаларға сәйкес қоршаған ортаны қорғау саласындағы отындық заңнаманы үйлестіру.

Қазақстан Республикасының заңнамаларына сәйкес аудиттің ең маңызды қағидаларына келесілер жатады:

- қоршаған ортаны қорғау саласындағы тәуелсіз бақылау;
- қоршаған ортаның жай-күйі туралы нақты ақпаратты алуға әркімнің құқығын құрметтеу;

- экологиялық заңнамасын бұзғаны үшін жауапкершілік. Экологиялық аудит саласындағы халықаралық стандарттардың пайда болуы ең маңызды халықаралық экологиялық бастамалардың бірі болып табылады.

Оның құрамында үш бағыт бойынша құжаттар әзірленген және дамыған жүйесіне енгізілген:

- экологиялық менеджмент жүйелерінің құру және пайдалану;
- экологиялық аудит және бағалау құралдары;
- өнім сапасының стандарттары.

Барлық экологиялық аудит мүмкіндіктерін жүзеге асыру мүмкін болмай отыр. Сонымен қатар, экологиялық аудиттің ұйымдық-құқықтық базасы жеткіліксіз. Жоғарыда айтылғандардың негізінде, ол экологиялық аудит және оның практикалық жүзеге асырудың ұйымдық және құқықтық тетіктерін теориялық даму қажеттілігі туралы қорытынды жасауға болады. Міндетті экологиялық аудит және мемлекеттік экологиялық бақылауды арасындағы айқын қарым-қатынас орнату үшін қажет. Олардың ұқсастығы міндетті экологиялық аудит уәкілетті мемлекеттік органның шешімі, сондайақ мемлекеттік экологиялық бақылау арқылы жүргізілуі мүмкін табылатындығында. Сонымен қатар, олар ортақ мақсатқа ие, экологиялық және табиғи ресурстар заңнамасының кәсіпкерлік субъектісі талаптарына сәйкестігін тексеру болып табылады. Олардың негізгі айырмашылығы міндетті экологиялық аудит қоршаған ортаға әсер ету туралы экономикалық ұйым оңтайландыру үшін нақты ұсыныстар әзірленуі тиіс, яғни мемлекеттік экологиялық мониторинг қоршаған орта мен табиғи ресурстар заңнама және тиісті әкімшілік шаралар және заңды жауапкершілікті қолдануға байланысты. Алайда, экологиялық аудит, оның тапсырма бірегей, нақты орындайды, қоршаған ортаны қорғау мақсатында жүзеге асырылып іс-шаралардың тиімділігі, толықтығы мен негізділігін бағалауға өзінің экологиялық саясатты жүзеге асыру бойынша кәсіпорындардың (ұйымдардың) ықпал, бағытталған алдын алу іс-шараларды іске асыру үшін басымдықтарды қалыптастыру болып табылады. Қолданыстағы заңнама тәртібі мен салық салу мақсаттары үшін, ерікті қоршаған ортаны өткізу шығындарын тағайындау тәртібін белгілейді. Бұл заң экологиялық аудитті жүзеге асыру арқылы қоршаған ортаның сапасын жақсартуға ұмтылады.

Қазақстанда экологиялық аудит өндірілетін өнімдердің қауіпсіздігін, қоршаған ортаның ластануын бақылауды қамтамасыз етеді, жылжымайтын мүлік сатып алуды немесе сату сияқты салаларда қолданылуын талап етеді. Мемлекеттің рөлі технологияларды дамыту үшін экологиялық аудит, экологиялық менеджмент талаптарын кеңінен енгізу үшін жағдай жасау ережелерін қалыптастыру деп мәлімдейді, олардың қоршаған ортаға әсер ету тұрғысынан өндірістік кәсіпорындардың ашықтығын арттыру және жағымсыз әсерінің мониторингін ұйымдастыру шараларын азайту үшін қабылданған экономиканың экологиялық көрсеткіштердің динамикасын қамтиды.

Экологиялық аудит (экологиялық аудиторлық) - тексеру және экологиялық менеджмент және Қазақстан Республикасындағы талаптарды сақтауына зиянды әсерлерінен қоршаған ортаны қорғау жөніндегі азаматтардың заңды тұлғалар мен жеке кәсіпкерлер қызметінің бағалау болып табылады өткенді және қолданыстағы экологиялық маңызды проблемаларды анықтау үшін жүргізіледі.

Ерікті экологиялық аудитті жүргізу ақылы негізде жүзеге асырылатын болғандықтан, осыған мүдделі кәсіпорын немесе кәсіпкер осы тұлға жеткілікті біліктілікке ие болуы қажет. Бұл жағдайда экологиялық аудит жөніндегі жұмыс туралы, қоршаған ортаны қорғау саласындағы арнайы уәкілетті мемлекеттік орган берген лицензияның иелену арқылы қызмет ете алады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Экологический контроль в действии /Под ред. Колосова М.М. М.: Альтернатива, 2013. - 67 с.
2. Экологический учет для предприятий /Межправительственная рабочая группа экспертов по международным стандартам учета и отчетности. -М.: Финансы и статистика, 2017.
3. Кодекс Республики Казахстан «Экологический кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.01.2019 г.)
4. Экологический учет и аудит: Сборник статей. М.: ФБК-ПРЕСС, 2017. - 192 с.

ҚАРЫЗ АЛУШЫНЫҢ НЕСИЕГЕ ҚАБІЛЕТІН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕМЕСІ

*Андыбаева Г.Т., Ысқақ А. - студенті
Нархоз университеті
e-mail:GAT71@mail.ru*

Қарыз алушының несиеге қабілеті – бұл оның өзінің борыштық міндеттемелерін несие беруші алдында толық және мерзімінде есеп айырыса алуы. Клиенттің несие қабілеттілігін бағалаудың маңыздылығына ешкім күмән келтірмейді.

Несие қабілеттілігін бағалау қазіргі кезде кредиттік органдар, банктер және микро-қаржы ұйымдары тарапынан өзекті бола бермек.

Ұйымның несиеге қабілетін бағалау үшін банк, әрине, қаржылық жағдайын көрсететін ақпаратты қажет етеді. Қарыз алушының несиеге қабілетін бағалау несиегер мен қарыз алушы арасындағы несиелік қатынас үдерісінің барлық сатысында маңызды болып табылады.

Несие алғысы келеген ұйымдардың несиеқабілетін бағалауда оның басты ақпарат көзі бухгалтерлік баланс пен оған қоса түсіндірме жазба. Балансты зерттеу компанияның қандай қаражатқа ие екенін және бұл қаражат қандай мөлшерде несие беретінін анықтауға көмектеседі. Алайда банк клиенттерінің несие қабілеті туралы негізделген және жан-жақты қорытынды жасау үшін баланстық ақпарат жеткіліксіз.

Балансты талдау тек несиелік қабілеттілік жәйлі жалпы пікір қалыптастырады, ал оның дәрежесі туралы қорытынды жасау үшін ұйымдардың даму перспективасын, олардың

өміршеңдігін бағалайтын сапалық көрсеткіштерді есептеу қажет. Сондықтан несиелік көрсеткіштерін есептеу үшін ақпарат көзі ретінде мыналарды пайдалану керек: жедел есеп деректері, техникалық инвестициялық жоспар, банктерде жинақталған ақпарат, клиенттер туралы мәлімет, жеткізушілер туралы ақпарат, арнайы бағдарламалар бойынша зерттеу деректерін өңдеу нәтижелері және т.б.

Фирмалар, әсіресе ірі компаниялар туралы ақпараттың басқа көздері – коммерциялық журналдар, газеттер, каталогтар, мемлекеттік есептер және т.б. Кейбір банткер тіпті осы компанияның бәсекелестеріне жүгінеді. Мұндай ақпаратты өте мұқият пайдалану керек, бірақ ол өте пайдалы болуы да ғажап емес.

Кей жағдайда банктер өздерінің ақпаратын несиелік берушімен қарым-қатынаста болған басқа банктердің деректерімен салыстырады. Ақпараттың тағы бір көзі – несиелік басқарудың ұлттық қауымдастығы жанындағы өзара несиелік ақпарат алмасу қызметі – компания бүкіл ел бойынша жеткізушілерден алған несиелік туралы ақпарат беретін ұйым.

Несиелік қабілеттілік компанияның қаржылық жағдайы туралы көрініс береді. Несиелік қабілеті жоғарлаған сайын оның қаржылық тұрақтылығы мықты бола бастайды.

Баланстың өтімділігін талдау кәсіпорынның несиелік қабілеттілігін бағалаудың негізгі сатысы. Төменде активтерді өтімділігіне орай, пассивтерді өтеу уақытына байланысты топтастыру 1-ші кестеде көрсетілген.

1 кесте – активтер мен олардың қалыптасу көздерін топтастыру

№	Активтер			Қалыптасу көздері		
	2	3	4	5	6	7
1	A1	Ең өтімді активтер	Ақша қаражаттары және қаржылық қысқа мерзімді активтер	П1	Тезірек төленуге тиісті міндеттемелер	Кредиторлық берешек
2	A2	Тез өткізілетін активтер	Қысқа мерзімді дебиторлық берешектер, басқа да қысқа мерзімді активтер	П2	Қысқа мерзімді міндеттемелер	Қысқа мерзімді міндеттемелер және несиелер
3	A3	Баяу өтетін активтер	Қорлар, қосымша құн салығы, аяқталамаған өндіріс	П3	Ұзақ мерзімді міндеттемелер	Банктің ұзақ мерзімді міндеттемелері
4	A4	Қиын өтетін активтер	Ұзақ мерзімді активтер	П4	Тұрақты міндеттемелер	Меншікті капитал

Ескерту: автормен құрастырылған

Баланс абсолютті өтімді болып саналады, келесі жағдайлар орын алса:

A1>П1- кәсіпорын жоғары өтімді активтер есебінен жедел қарыздарды өтей алады.

A2>П2 - тез өтетін активтермен рташа мерзімдегі қарыздарды өтей алады.

A3>П3 – ақырын өтетін активтер есебінен ұзақ мерзімдегі қарыздарды өтей алады.

A4>П4 – кәсіпорын айналымнан тыс активтерден көп меншікті капиталға ие.

Келесі сатыда кәсіпорынның өтімділігін сандық бағалау жүргізіледі (2-ші кесте):

Келесі кезекте несиелік қабілетін талдау үшін іскерлік белсенділік көрсеткіштерін қарастырамыз. Ол үшін келесі көрсеткіштер есептеледі:

1. айналым капиталы айналымдылығы коэффициенті=түсім/қысқа мерзімді активтердің орташа жылдық мөлшері

2. дебиторлық берешек айналымдылығы коэффициенті=түсім/дебиторлық берешектің орташа жылдық мөлшері

3. кәсіпорынның кредиторлық берешегі коэффициенті=түсім/ кредиторлық берешектің орташа жылдық мөлшері
 4. қорлардың айналымдылық коэффициенті=өзіндік құн/қорлар
 Бұл көрсеткіштердің сипаттамасын талдау барысында бірден қорытындыда көрсетеміз.

2 кесте – кәсіпорынның өтімділігін сандық бағалау

№	Есептеу формуласы	Сипаттамасы	Нормативтер
1	2	3	4
1	Ағымдағы өтімділік коэффициенті $A1+A2+A3/P1+P2$	Ағымдағы қарыздарын өтеу мүмкіндігін көрсетеді	$K_{аө}>2$
2	Аралық өтеу коэффициенті $A1+A2/P1+P2$	Тез өтетін активтер есебінен несиелері мен қарыздарын өтей алу мүмкіндігін көрсетеді	$K_{арө}>0,7$
3	Абсолютті өтімділік коэффициенті $A1/P1+P2$	Қарыздары мен несиелерін ақша қаражаттары есебінен өтеу мүмкіндігін көрсетеді	$K_{абө}>0,2$
<i>Ескерту: Ескерту: автормен құрастырылған</i>			

Кәсіпорынның табыстылығын сипаттайтын көрсеткіштер несиеқабілетін талдауда маңызды көрсеткіштер. Олардың ішіндегі негізгілері активтердің рентабельдігі, меншікті капиталдың рентабельдігі және сатылған өнім рентабельдігі.

Активтердің рентабельдігін табу үшін таза пайданы активтердің орташа жылдық мөлшеріне бөлеміз. Бұл көрсеткіш активтерге салынған қаражаттардың 1 теңгесіне қанша таза пайда келетінін білдіреді.

Меншікті капиталдың рентабельдігі таза пайда мен меншікті капиталдың орташа шамасының қатынасына есептеледі. Меншікті капиталдың бірлігіне келетін таза пайданы білдіреді.

Сатылған өнім рентабельдігі сатылған өнім бірлігіне келетін таза пайданы көрсетеді. Оны табу үшін таза пайданы түсімге бөлеміз.

Қаржылық тұрақтылық көрсеткіштерін зерделеу несиеқабілетін талдаудың маңызды бөлігі (кесте 3).

3 кесте - қаржылық тұрақтылық көрсеткіштері

№	Есептеу формуласы	Сипаттамасы	Нормативтер
1	2	3	4
1	Тәуелсіздік коэффициенті Меншікті капитал/ баланс валютасы	Мүлік құнындағы меншікті капиталдың үлесін сипаттайды	$K_{тәуелс}>0,5$
2	Қаржыландыру коэффициенті Меншікті капитал/қарыз капиталы	Қаншалықты компанияның инвестициялық тартымды екенін білдіреді	$K_{қарж}>1$
3	Меншікі және қарыз қаражаттары капиталы қатынасы коэффициенті	Қарыз капиталының тиімді пайдаланылуын білдіреді	-
4	Маневрлік коэффициенті	Коэффициенттің төменгі мәні меншікті қаражаттардың көп бөлігі айналымнан тыс активтерде екенін, яғни қозғалыссыз екенін көрсетеді	$K_{маневр}>0,2$
<i>Ескерту: Ескерту: автормен құрастырылған</i>			

Осылардың ішінде кең таралғаны Альтманның модельдері. 5 факторлы Альтманның моделді келесідей:

$$Z = 1,2 * K1 + 1,4 * K2 + 3,3 * K3 + 0,6 * K4 + K5 \quad (1)$$

Мұнда Z – кәсіпорынның несиеқабілеттілігі дәрежесі интегралдық көрсеткіші

K1 – меншікті айналым капиталы/ активтер сомасы;

K2 – таза пайда/ активтер сомасы;

K3 – салыққа дейінгі пайда / активтер сомасы;

K4 – меншікті капитал/ қарыз капиталы;

K5 – түсім/ активтер сомасы.

Несиелік қабілеттілігі көрсеткішін есептегеннен соң оның мәні банкроттық тәуекелінің деңгейімен салыстырылады. Келесі кестеде Альтман индикаторына байланысты кәсіпорыны сыныбының сипаттамасы берілген (4 - кесте).

4 кесте – несиеқабілеттілік сыныбы

№	Альтман көрсеткіші	Кәсіпорынның несиеқабілеттілігі	Банкроттық тәуекелі
1	2	3	4
1	1,8<	Өте төмен	Өте жоғары
2	1,81-2,7	Төмен	Жоғары
3	2,8-2,9	Қалыпты	Қалыпты
4	>2,99	Жоғары	төмен

Ескерту: Ескерту: автормен құрастырылған

Қорытындылайтын болсақ ұйымның несиеқабілеттілігі талдау – бұл оның тиімділігін қаржылық бағалау. Ол өтімділікті, рентабельдікті, айналымдылықты және қаржылық тұрақтылықты бағалау болып табылады. Бұдан басқа ұйымды банкроттық тәуекелі деңгейі бойынша жіктеуге мүмкіндік беретін несие қабілеттіліктің қолданыстағы скорингтік модельдері бойынша бағалау қажет.

Осылайша, несие қабілеттілігін бағалау- көпжақты және шығармашылықты талап етеді, сонымен бірге қарыз алушы тарапынан және басқа да көздерден алынған ақпараттың күштілігіне және шынайылығына байланысты

Несиеқабілетін объективті бағалаудан қарыз алушының өзінің кредиттік міндеттемелерін орындауы және соның салдарынан несиелік ұйымдар мен жалпы банктік жүйенің қаржылық тұрақтылығы байланысты.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Дюсембаев К.Ш. Қаржы есептілігін талдау.- Учебник. - Алматы: Издательство «Экономика», 2013

2. Андыбаева Г.Т. Канабекова А.К., Абитова А.К. Экономикалық талдау.- Оқулық: Экономика баспасы, 2016

3. Махмадов О. С. Анализ ликвидности как фактор финансовой устойчивости кредитной организации // Финансовый менеджмент. – 2018. – № 2.

4. Махмадов О. С., Худойназаров Д. А., Гаюров Г. Х. Кредитование и порядок определения кредитоспособности заемщика в современных условиях // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2015. – № 2-8 (181).

ПРИНЯТИЕ ИНВЕСТИЦИОННЫХ РЕШЕНИЙ

*Арышев В.А., к.э.н.,
профессор университета «Туран», Казахстан,
Иванюк Т.Н., к.э.н.,
профессор университета «Туран», Казахстан*

***Резюме:** для оценки инвестиционных проектов на практике могут использоваться различные методы, каждый из которых имеет как преимущества, так и свои недостатки. Наиболее точным методом оценки инвестиционных проектов является метод чистой приведенной стоимости.*

Успешность и самодостаточность бизнеса в немалой степени зависит от принимаемых инвестиционных решений. Именно поэтому качество инвестиционных решений было и остается весьма важной проблемой. При проведении инвестиционного анализа аналитик может использовать любые методы экономического анализа. Однако, инвестиционная деятельность имеет свою специфику, которая требует применения специальных методов инвестиционного анализа [1]. Инвестируя денежные средства в проект, большинство фирм используют значительные суммы своих финансовых ресурсов. В случае принятия необоснованного решения возможны довольно серьезные последствия. В этой связи должностные лица, информирующие администрацию по вопросам принятия решения о капиталовложениях, должны использовать специальные методы оценки эффективности капитальных вложений, гарантирующие качество инвестиций.

Важной особенностью принятия инвестиционных решений является необходимость учета фактора времени. Известно, что сумма денежных средств, которая имеется сегодня, дороже той же номинальной суммы, но полученной в будущем, то есть, через некоторое время. Этот временной фактор получил название «стоимость денег во времени» [2]. Поэтому некорректно сравнивать сегодняшние денежные средства и будущие поступления денежных средств непосредственно.

Для того чтобы сравнить текущие денежные средства и будущие поступления денежных средств используется прием, который дает возможность приведения стоимости потоков денежных средств к одному определенному моменту времени. Как правило, в качестве такого момента времени используется нулевой период. Этот прием позволяет каждый будущий поток денежных средств преобразовывать таким образом, что в результате получается его «приведенная стоимость», то есть его стоимость на «нулевой» период.

Таким образом, потоки денежных средств каждого периода пересчитываются в приведенные стоимости. Полученные значения суммируются и получается общая приведенная стоимость всех будущих потоков денежных средств, которые поступят от проекта. Эта приведенная стоимость теперь может сравниваться с первоначальным оттоком денежных средств, то есть инвестицией. На основании этого сравнения можно принять правильное решение о внедрении или отклонении проекта.

Основной целью новых инвестиций является повышение прибыли акционеров на вложенный капитал. Оценка инвестиций предполагает отбор таких вложений, выгоды от которых превышают затраты, а поступления денежных средств от инвестиции значительно превышают стоимость утраченных возможностей акционеров вложить деньги в другие объекты. Менеджеры фирм используют в своей практике такие методы инвестиционного анализа, как метод периода окупаемости (Payback period, PP), метод бухгалтерской (учетной) нормы доходности (Accounting rate of return, ARR), метод чистой приведенной стоимости (Net present value, NPV), метод внутренней нормы доходности (Internal rate of return, IRR). Эти методы позволяют дать реальную оценку эффективности инвестиций [3].

Аналитики, выбирая метод оценки эффективности инвестиции, должны определить, соответствует ли данная инвестиция стратегическому направлению фирмы и имеются ли бюджетные ограничения [4]. Каждый из методов оценки эффективности инвестиций имеет как преимущества, так и недостатки, которые можно показать на условном примере практической оценки конкретных инвестиционных возможностей.

Период окупаемости (PP). Для оценки эффективности инвестиционного проекта с помощью этого метода используется понятие периода окупаемости инвестиций, которым является расчетный период времени для возмещения первоначальной суммы капиталовложений. Правило метода окупаемости состоит в том, что проект принимается, если период его окупаемости меньше максимально допустимого инвестором количества лет.

Метод окупаемости имеет определенные преимущества. Он прост, легко понятен и может применяться как на малых, так и на крупных предприятиях при принятии решений, например, о замене оборудования. При этом достаточно проанализировать только прогнозы расхода первоначального капитала и притока денежных средств на ближайшие три – пять лет. Менеджеры предпочитают инвестировать в активы с более короткими периодами окупаемости, чтобы уменьшить риск неприбыльных долгосрочных инвестиций. Чем быстрее проект может окупить первоначальные затраты, тем лучше.

Однако, оценка методом окупаемости (PP) заостряет внимание на поступлениях от осуществления проекта и на скорости этих поступлений, а не на уровне доходности или общей прибыли. Помимо этого, в качестве недостатка следует отметить то, что этот метод не учитывает стоимость денег во времени и денежные потоки, возникающие по истечении периода окупаемости инвестиций. Кроме того, нет научно обоснованного критерия в определении максимально допустимого инвестором срока окупаемости проекта.

Бухгалтерская (учетная) норма доходности (accounting rate of return, ARR). Для оценки эффективности инвестиционного проекта с помощью этого метода берется средняя годовая ожидаемая величина прибыли, которую обеспечивает инвестиционный проект, и рассчитывается в процентном отношении к средней стоимости инвестиций. Таким образом, определяется учетная норма доходности (ARR). Правило учетной нормы доходности состоит в том, что проект является приемлемым, если его учетная норма доходности превышает минимальную целевую учетную норму доходности, установленную фирмой.

Метод учетной нормы доходности имеет определенные преимущества. Это его понятность и простота расчета. Многие фирмы используют этот метод как важный показатель эффективности. Его легко рассчитать, так как имеется необходимая информация.

Недостатком этого метода является то, что он использует балансовую прибыль (а не денежные потоки) в качестве оценки прибыльности проектов, а также не учитывает временную стоимость денег.

Рассмотренные выше методы оценки инвестиций не учитывают стоимость денег во времени. С этих позиций наиболее удобным является **метод чистой приведенной стоимости (Net present value, NPV).**

При использовании метода чистой приведенной стоимости будущие притоки и оттоки денежных средств оцениваются с использованием временной стоимости денег. Это позволяет менеджерам, принимающим решения, оценить экономический эффект и затраты по инвестиционному проекту на единый момент времени.

Чистая приведенная стоимость (NPV) рассчитывается путем дисконтирования будущих чистых денежных потоков от инвестиционного проекта по требуемой ставке доходности и последующего вычитания суммы первоначальных капитальных вложений.

Если чистые денежные потоки от использования инвестиций будут получены в конце года с требуемой ставкой доходности для фирмы, то можно определить величину чистой приведенной стоимости (NPV).

Умножение будущих денежных потоков на соответствующий коэффициент дисконтирования дает текущую стоимость этих денежных потоков. Текущая стоимость первоначальных капиталовложений определяется как сумма этих капиталовложений и показывает отток денежных средств.

Правило принятия решения на основании показателя чистой приведенной стоимости заключается в том, что если NPV положительна (т.е. больше нуля), инвестиционный проект следует принять, если она отрицательная, то проект отклоняется. Положительная NPV означает, что текущая стоимость доходов превышает текущую стоимость затрат, и, следовательно, увеличивает благосостояние инвесторов. Если NPV равна нулю, то благосостояние инвесторов не возрастает, и поэтому проект не является привлекательным.

Метод чистой приведенной стоимости (NPV) не имеет существенных недостатков и является приоритетным при принятии инвестиционных решений.

Еще одним методом оценки инвестиционных проектов является **метод внутренней нормы доходности (Internal rate of return, IRR)**. Внутренняя норма доходности соответствует ставке дисконтирования, при которой чистая приведенная стоимость инвестиций равна нулю. То есть, IRR – это учетная ставка доходности, при которой инвестиции точно возмещаются дисконтированными чистыми поступлениями от них. IRR показывает ожидаемую доходность инвестиционного проекта. Для расчета IRR нужно взять две ставки дисконтирования, одна из которых дает положительное значение чистой приведенной стоимости (NPV), а другая – отрицательное значение NPV. По мере повышения ставки дисконтирования чистая приведенная стоимость инвестиции уменьшается до тех пор, пока не будет равна нулю. Затем, используя формулу линейной интерполяции, можно рассчитать внутреннюю норму доходности (IRR).

Правило принятия решения по показателю IRR заключается в том, что инвестиция является приемлемой, если IRR превышает требуемый уровень доходности. В противном случае инвестиционный проект должен быть отклонен.

Метод IRR довольно популярен на практике, связан с NPV и легок в понимании. Однако, этот метод имеет ряд недостатков. Так, в результате расчетов получаем расчетный показатель, который не дает информации о размерах инвестиции. Кроме того, проекты могут иметь несколько IRR, что может привести к неправильным решениям при выборе взаимоисключающих проектов.

Таким образом, при рассмотрении инвестиционных проектов на практике могут использоваться различные методы их оценки, каждый из которых имеет как преимущества, так и свои недостатки. Наиболее точным методом оценки инвестиционных проектов является метод чистой приведенной стоимости. Применение этого метода дает возможность учитывать стоимость денег во времени, и, следовательно, позволяет менеджерам принять более правильное инвестиционное решение.

Использованная литература:

1. Этрилл П., Маклейни Э. Финансовый менеджмент и управленческий учет для руководителей и бизнесменов. М.: Альпина Паблишер, 2020
2. Друри Л. Управленческий и производственный учет. М.: ЮНИТИ-Дана, 2019
3. Аткинсон Э.А., Банкер Р.Д. и др. Управленческий учет. М.: Издательский дом «Вильямс», 2019
4. Иванюк Т.Н., Арышев В.А. Бизнес-анализ в принятии управленческих решений (теория, методика, кейс-практика). Учебное пособие. – Алматы: Унив-т «Туран», 2020

АУДИТ КОНСОЛИДИРОВАННОЙ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ

Атчабарова А.М.

*доцент Казахского Университета Международных Отношений
и Мировых Языков имени Абылай хана
г. Алматы Республика Казахстан*

Аудит, как новое явление, пришел в Казахстан вместе с рыночной экономикой и прочно утвердился в повседневной практике. Термин «аудит» происходит от латинского «audit» - слушание.

Доктора экономических наук Шеремет А.Д и Суйц В.П. глубоко исследовав данную проблему, пришли к выводу что «аудит – это независимая проверка бухгалтерской (финансовой) отчетности с целью выражения мнения о степени достоверности этой отчетности» [1, с. 22].

Согласно Закону РК «Об аудиторской деятельности» аудитом является проверка в целях выражения независимого мнения о составлении финансовой отчетности и прочей информации в соответствии с законодательством Республики Казахстан» [2].

Эти два определения схожи, и применительно к нашей теме исследования, можно сделать вывод, что аудит консолидированной финансовой отчетности – это проверка данной консолидированной финансовой отчетности в целях выражения независимого мнения о степени ее достоверности и соответствии с законодательством РК.

Согласно статье 5 п.2 Закона РК «Об аудиторской деятельности», организации, для которых аудит является обязательным и которые в соответствии с законодательством Республики Казахстан публикуют в периодических печатных изданиях годовую финансовую отчетность, обязаны публиковать вместе с годовой финансовой отчетностью и аудиторский отчет [2]. Обязательному аудиту подлежат: банки; кредитные товарищества; организации, осуществляющие отдельные виды банковских операции; организации, осуществляющие деятельность на рынке ценных бумаг; страховые организации; накопительные пенсионные фонды; организации, осуществляющие управление пенсионными активами; инвестиционные фонды; субъекты естественной монополии; предприятия с иностранным участием; акционерные общества; иные организации, предусмотренные законодательными актами РК.

Цель аудита финансовой отчетности определена Международным стандартом аудита МСА-200 «Цель и общие принципы аудита». Цель аудита финансовой отчетности – это предоставление возможности аудитору выразить мнение в отношении того, подготовлена ли финансовая отчетность по всем существенным аспектам в соответствии с концептуальной основой представления финансовой отчетности [3, с. 162].

В ходе аудита консолидированной финансовой отчетности должны быть получены достаточные и уместные аудиторские доказательства, позволяющие аудиторской организации с приемлемой уверенностью сделать выводы относительно:

соответствия консолидированной финансовой отчетности группы документам и требованиям нормативных актов, регулирующих порядок ведения бухгалтерского учета и подготовки финансовой отчетности в Республике Казахстан;

соответствия консолидированной финансовой отчетности группы тем сведениям, которыми располагает аудиторская организация о деятельности группы.

Консолидированная финансовая отчетность, является основным информационным документом, подтверждающим возможность и экономическую целесообразность взаимодействия с данной организацией, а также своеобразным способом рекламы ее деятельности. От того, насколько грамотно и привлекательно составлена финансовая отчетность, может в значительной степени зависеть результат предстоящих переговоров о сотрудничестве [4, с.15].

Мнение аудиторской организации о достоверности консолидированной финансовой отчетности может способствовать большему доверию к этой отчетности со стороны пользователей, заинтересованных в информации о группе. Вместе с тем пользователи финансовой отчетности не должны трактовать мнение аудиторской организации как полную гарантию будущей жизнеспособности группы либо эффективности деятельности его руководства. Аудиторское заключение, содержащее мнение аудиторской организации о степени достоверности финансовой отчетности, не должно трактоваться как гарантия аудиторской организации в том, что не существуют какие-либо иные (помимо изложенных в аудиторском заключении) обстоятельства, влияющие или способные повлиять на консолидированную финансовую отчетность группы.

Аудит консолидированной финансовой отчетности обязан проводиться на основе этических принципов, к которым относятся: независимость; честность; объективность; профессиональная компетентность; добросовестность; конфиденциальность; профессиональное поведение [5].

Независимость - принцип аудита, заключающийся в обязанности отсутствия у аудитора при формировании его мнения финансовой, имущественной, родственной или какой-либо иной заинтересованности в делах проверяемого экономического субъекта, превышающей отношения по договору на осуществление аудиторских услуг, а также какой-либо зависимости от третьих лиц.

Честность - принцип аудита, заключающийся в обязательной приверженности аудитора профессиональному долгу, а также следовании общим нормам морали.

Объективность - принцип аудита, заключающийся в обязанности применения аудитором непредвзятого, беспристрастного и самостоятельного, не обусловленного каким-либо влиянием, подхода к рассмотрению любых профессиональных вопросов и формированию суждений, выводов и заключений.

Профессиональная компетентность - принцип аудита, заключающийся в том, что аудитор должен владеть необходимым объемом знаний и навыков, позволяющим ему обеспечивать квалифицированное, качественное, отвечающее современным требованиям оказание профессиональных услуг.

Добросовестность - принцип аудита, заключающийся в обязанности оказания аудитором профессиональных услуг с должной тщательностью, внимательностью, оперативностью и надлежащим использованием своих способностей. Принцип добросовестности подразумевает усердное и ответственное отношение аудитора к своей работе, но не должен трактоваться как гарантия безошибочности в аудиторской деятельности.

Конфиденциальность - принцип аудита, заключающийся в том, что аудиторы и аудиторские организации обязаны обеспечивать сохранность документов, получаемых или составляемых ими в ходе аудита, и не вправе передавать эти документы или их копии (как полностью, так и частично) каким бы то ни было третьим лицам либо устно разглашать содержащиеся в них сведения без согласия собственника (руководителя) экономического субъекта, за исключением случаев, предусмотренных законодательными актами Республики Казахстан.

Профессиональное поведение - принцип аудита, заключающийся в соблюдении приоритета общественных интересов и в том, что аудитор должен поддерживать высокую репутацию профессии и воздерживаться от совершения поступков, несовместимых с оказанием аудиторских услуг и способных подорвать уважение и доверие к аудиторской профессии, нанести ущерб ее общественному имиджу [1, с. 32].

При проверке консолидированной отчетности аудитору следует опираться на следующую информацию:

1) Консолидированная отчетность компании.

2) Расшифровки статьи «Долгосрочные финансовые вложения» в отчетности материнской компании и отчетности дочерних компаний.

- 3) Учетную политику дочерних предприятий и материнской компании.
- 4) Отчетности компании.
- 5) Аудиторские отчеты о проверке отчетности предприятия компании.
- 6) Синтетические регистры бухгалтерского учета предприятий компании, на основании которых была составлена их отчетность (в случае, если аудит финансово-хозяйственной деятельности таких предприятий не проводится).
- 7) Акты сверки расчетов между предприятиями компании.
- 8) Расшифровки между предприятиями компании в виде следующих счетов:
  - отчет о финансовых операциях между предприятиями компании;
  - отчет о реализации собственной продукции другими предприятиями компании;
  - отчет о приобретении материальных ценностей у предприятий компании и их реализации третьим предприятием.
- 9) Расчеты по приведению отчетности предприятий компании к сопоставимому виду.
- 10) Расчеты применения процедур консолидации.

Прежде всего, проводится визуальная и простейшая счетная проверка финансовой отчетности по формальным признакам и по существу: наличие всех необходимых форм и приложений, реквизитов и подписей; правильность и ясность заполнения отчетных форм; итог баланса и все промежуточные итоги, взаимная увязка показателей отчетных форм и основные контрольные соотношения между ними и т.п. Затем аудитор знакомится с пояснительной запиской к балансу, в которой раскрывается важная информация организации, включая сведения о рисках и неопределенности ситуации, которая может отразиться на ее финансовом положении, о любых ресурсах и обязательствах, не нашедших своего отражения в финансовой отчетности. В частности, в ней излагаются основные факторы, повлиявшие в отчетном году на хозяйственные и финансовые результаты деятельности организации, а также на решения по итогам рассмотрения в организации годовой финансовой отчетности и распределения итоговой прибыли.

В пояснительной записке должны быть приведены данные и о динамике важнейших экономических и финансовых показателей работы организации за ряд лет, описание будущих капиталовложений, осуществляемых экономических мероприятий и другая информация, интересующая возможных пользователей финансовой отчетности [4, с.15].

Сам процесс проведения аудита консолидированной отчетности должен включать в себя следующие этапы:

- 1) Изучение основной и неосновной деятельности объединения (компании);
- 2) Проверка правильности отражения инвестиций;
- 3) Проверка правильности отражения счетов и корреспонденции;
- 4) Проверка правильности применения процедур консолидации;
- 5) Проверка правильности заполнения форм консолидированной отчетности;
- 6) Проведение аналитических процедур;
- 7) Представление письменной информации по результатам проведения аудита;
- 8) Составление аудиторского отчета;

Остановимся на характеристиках содержания этих этапов аудиторской проверки консолидированной отчетности.

- 1) Изучение основной и неосновной деятельности объединения.

Ознакомление с группой основывается на МСА-310 «Знание бизнеса клиента». При аудите консолидированной финансовой отчетности аудитору необходимо иметь знания о бизнесе группы в объеме, достаточном для выявления и понимания событий, операции и принятой практики, которые смогут существенно повлиять на финансовую отчетность, проверку или аудиторский отчет.

В ходе аудита полученная ранее информация оценивается, обновляется и пополняется. Приобретение знаний о бизнесе группы является непрерывным процессом сбора и оценки информации и соотнесения приобретенных знаний с доказательствами и информацией на всех стадиях аудита.

Знание бизнеса группы служит основой для выражения профессионального суждения аудитора. Понимание деятельности группы помогают оценить риски и выявить проблемы, планировать и выполнять аудит эффективно и рационально, оценить доказательства [3, с. 187-188].

Согласно МСА-230 «Документация» при ознакомлении с группой для эффективности проверки важно разработать и систематизировать рабочие документы, которые содержат: информацию, касающуюся юридической и организационной структуры группы; извлечения из юридических документов, устава, договоров и протоколов (копии); информацию об отрасли, экономической конъюнктуре и правовой базе, в условиях которых группа осуществляет свою деятельность; информацию о процедурах, осуществлявшихся в отношении финансовой отчетности дочерних, ассоциированных и совместных предприятий [3, с. 171-172].

2) Проверка правильности отражения инвестиций. Этот этап состоит из двух частей:

- определение правильности деления инвестиций материнской компании по категориям, в том числе степени отнесения инвестиций к вложениям в дочерние предприятия;
- определение обоснованности отражения значительных инвестиций по цене их осуществления.

Вначале необходимо получить расшифровку всех вложений материнской компании в другие общества и соответственно вложений дочерних предприятий. Данная расшифровка должна быть подтверждена либо юридическими документами о вложениях в другие общества, либо аудиторским заключением, отражающим эти вложения материнской компании. На основании этих расшифровок определяют правильность деления инвестиций на инвестиции в дочерние общества, в зависимые общества и отнесения инвестиций к незначительным. Следует обратить внимание на правильность определения инвестиций, которые не являются вложениями в дочерние предприятия, но должны учитываться в составе консолидированной отчетности по правилам применяемым к отчетности дочерних обществ.

3) Проверка правильности отражения счетов и корреспонденции. Данный этап весьма важен, так как эти данные приводят отчетность к сопоставимому виду и проверяется правильность выполнения следующих процедур, необходимых для составления сопоставимой отчетности:

- а) перегруппировка счетов и корреспонденции, а также статей отчетности;
- б) пересмотр статей состава и содержания статей отчетности на предмет их соответствия принятым материнской компанией методам бухгалтерского учета. Здесь сопоставляют используемые методы и способы оценки активов и пассивов, определения финансовых результатов, которые зафиксированы в Учетной политике предприятий компании;
- в) приведение отчетности и корреспонденции счетов к одному отчетному периоду;
- г) пересчет показателей отчетности, которые составлены в разных валютных оценках, в валюту, применяемую материнской компанией;
- д) проверка взаимных обязательств между подразделениями компании. Здесь нужно обратить внимание на проведение сверки расчетов и обязанностей между этими подразделениями.
- е) Внесение корректировок в консолидированную отчетность.

4) Проверка правильности применения процедур консолидации. Особую роль на данном этапе играет аудит правильности осуществления процедур консолидации. Оттого, насколько правильно будут выполнены эти процедуры в целом, зависит как имущественное состояние компании, так и конечные результаты его деятельности.

Аудитор должен проверить правильность выполнения следующих процедур: а) вычитание взаимных расчетов и обязательств и их отражение на счетах бухгалтерского

учета, б) вычитание выплаченных дивидендов, в) вычитание промежуточных результатов, г) элиминирование инвестиций.

Обязательным условием при аудите является наличие документов, подтверждающих сверку взаимных обязательств между всеми предприятиями компании на конец отчетного периода.

Более сложной процедурой аудита является проверка правильности осуществления процедуры элиминирования инвестиций. Сложность состоит в том, что существует несколько подходов к определению понятий чистые активы, собственные источники, цена фирмы. Соответственно от выбранного аудитором подхода к определению этих понятий будет зависеть результат их работы.

5) Проверка правильности заполнения форм консолидированной финансовой отчетности.

Данная проверка сводится к уточнению полноты заполнения самих форм отчетности, составление которых регламентировано в законодательном порядке. Прежде всего, проводится визуальная и простейшая счетная проверка финансовой отчетности по формальным признакам и по существу: наличие всех необходимых форм и приложений, реквизитов и подписей; правильность и ясность заполнения отчетных форм; итог баланса и все промежуточные итоги, взаимная увязка показателей отчетных форм и основные контрольные соотношения между ними и т.п.

В пояснительной записке должны быть приведены данные и о динамике важнейших экономических и финансовых показателей работы организации за ряд лет, описание будущих капиталовложений, осуществляемых экономических мероприятий и другая информация, интересующая возможных пользователей финансовой отчетности [4, с.15].

б) Проведение аналитических процедур.

Методика аудиторских проверок – это совокупность специальных приемов (методов), применяемых для обработки экономической информации в целях аудита. Многообразные приемы можно объединить в три группы: определение реального состояния объектов, анализ, оценка.

Приемы первой группы - это осмотр, пересчет, измерение, позволяющие определять количественное состояние объекта; лабораторный анализ, цель которого - определение качественного состояния объекта; запрос; документальная проверка [1, с. 219].

Для сравнения отдельных показателей отчетности используются аналитические процедуры (приемы второй группы). На стадии планирования анализ помогает аудитору планировать характер, время и объем других аудиторских процедур, на стадии проведения существенных проверок – обрабатывать значительную детализированную информацию, на финальной стадии делать общий обзор финансовой информации.

7) Представление письменной информации по результатам проведения аудита.

Перед тем как представить аудиторский отчет, аудиторская организация должна представить письменную информацию по результатам проведения аудита.

Цель этого документа заключается в доведении до руководства проверяемого предприятия сведений о методах, использованных при проведении проверки, о всех отмеченных аудитором ошибках, нарушениях, неточностях, о том, какие меры должны быть приняты для устранения отмеченных недостатков, об основных результатах аудиторской проверки.

Письменная информация составляется в 2-х экземплярах, один представляется руководству предприятия, второй – остается у аудиторской организации. Письменная информация является конфиденциальным документом.

8) Составление аудиторского отчета.

Выражение мнения аудитора должно быть изложено в таком порядке, чтобы оно в равной степени удовлетворяло потребности всех пользователей консолидированной отчетности. Учитывая значимость аудиторского заключения (отчета) в нем следует показать мнение по следующим вопросам:

-правильно ли консолидированная финансовая отчетность отражает имущественное и финансовое положение компании;

-соответствует ли во всех существенных аспектах отчетность предписаниям нормативных документов по ее составлению;

- достаточно ли для проведения полноценного анализа финансово-хозяйственной деятельности компании информации в пояснительной записке об отчетности дочерних и зависимых обществ, отчеты которых не были включены в формы отчетности.

Таким образом, аудиторский отчет, связанный с проверкой консолидированной финансовой отчетности должен содержать основные положения согласно МСА 700 «Аудиторский отчет по финансовой отчетности», а именно:

1) Установление стандартов и предоставление руководства в отношении формы и содержания аудиторского отчета

2) Сбор и оценка аудиторских доказательств для выражения мнения

3) Оценка и обзор подготовки финансовой отчетности в соответствии с концептуальной основой предоставления финансовой отчетности

4) Оформляя такой отчет нужно письменно придерживаться определенных правил, в состав которых входит внесение следующих элементов:

а) заголовок;

б) адресат;

в) вступительный или вводный параграф;

г) масштаб аудита (описание характера аудита со ссылкой на международные стандарты или соответствующие национальные стандарты работы, выполненной аудитором);

д) мнение аудитора по финансовой отчетности. Аудитор должен описывать аудит, включая: а) проверку на основе тестирования; б) оценивание принципов бухгалтерского учета; в) оценивание значимых оценок, сделанных руководством при подготовке финансовой отчетности; оценку общего представления финансовой отчетности; выражения мнения.

е) дата отчета;

ж) адрес аудитора;

и) подпись аудитора.

Для подтверждения мнения по аудиту консолидированной финансовой отчетности субъекта аудитор необходимо выполнить аудиторские процедуры, получив при этом достаточные доказательства, позволяющие ему заявить, что аудит представляет разумную основу для выражения мнения [3, с. 260].

Использованная литература:

1. Шеремет А.Д., Суйц В.П. Аудит: Учебник. – 5-е изд., перераб. И доп. – М.: ИНФРА-М, 2006. – 448 с. – (Высшее образование).

2. Закон Республики Казахстан от 20 ноября 1998 года «Об аудиторской деятельности» с учетом изменений и дополнений.

3. Ержанов М.С., Даулетбаков Г.Б., Ержанова А.М., Байдиқов А.М. / Под ред. д.э.н. М.С. Ержанова / Аудит – 1: Учебник – Алматы: Издательство «Бастау», 2005. – 382 с.

4. Дюсембаев К.Ш., Дюсембаева З., Егембердиева С. Методика проведения предварительных аналитических процедур при аудите финансовой отчетности организации // Учет и финансы. – 2007. - № 2(8). – с.15-22.

5. Дюсембаев К.Ш. Теория и эволюция аудита: монография – Алматы, Экономика, 2012.-722с.

КЫРГЫЗСТАНСКАЯ ПРАКТИКА УЧЕТА И АНАЛИЗА ФИНАНСОВОГО ПОЛОЖЕНИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

Бабакулова Ч. М.

*преподаватель Жалал-Абадского
государственного университета
г.Жалал-Абад, Кыргызская Республика*

В условиях развития рыночных отношений залогом выживания и стабильного функционирования на рынке для любого производственного предприятия малого бизнеса является его финансовая устойчивость. Она отражает такое состояние финансовых ресурсов, при котором малое предприятие, свободно маневрируя денежными средствами, способно путем эффективного их использования обеспечить бесперебойный процесс производства и реализации готовой продукции, и, кроме того, финансировать затраты по расширению и обновлению своего производства. Определение границ финансовой устойчивости малого предприятия относится к числу наиболее важных экономических проблем в условиях перехода к рынку, поскольку недостаточная финансовая устойчивость может привести к отсутствию у малого предприятия средств для ведения финансово-хозяйственной деятельности, для развития производства, что, в конечном счете, через неплатежеспособность хозяйствующего субъекта, ведет к его банкротству. Поэтому, с целью оценки финансовой устойчивости малых предприятий, необходим анализ финансового состояния, отражающий анализ и оценку наличия, размещения и использования финансовых ресурсов малых предприятий.

Анализ финансового состояния малых предприятий должен быть направлен не только на оценку текущей финансовой деятельности, но и на осуществление постоянной работы по улучшению финансового состояния хозяйствующего субъекта. Детализированный анализ финансового состояния позволит выявить направления, по которым необходимо вести эту работу, и, в соответствии с полученными результатами анализа, можно ответить на вопрос, каковы важнейшие способы улучшения финансового состояния в конкретный период его функционирования, а также каковы перспективы его финансово-хозяйственной деятельности. Финансовое состояние малого предприятия является важной характеристикой его деловой активности и надежности. Оно определяет конкурентоспособность предприятия, его потенциал в деловом сотрудничестве, является гарантом эффективной деятельности как самого предприятия, так и его партнеров. Однако устойчивое финансовое положение хозяйствующего субъекта вовсе не является подарком судьбы, это результат умелого руководства, основывающегося не в последнюю очередь и на результатах анализа финансового состояния.

В условиях рынка одним из основных показателей развития малого предприятия является показатели рентабельности, которые характеризуют эффективность работы предприятия в целом, доходность различных уровней направлений деятельности. Они более полно, чем прибыль, отражают окончательные результаты хозяйствования, т.к. их величина показывает соотношение эффекта с наличными и потребленными ресурсами. Показатели рентабельности используют, как инструмент в инвестиционной политике и ценообразовании. Поскольку получение прибыли является обязательным условием коммерческой деятельности, а финансовая устойчивость предприятия в значительной мере определяется размером полученной прибыли, анализ финансовых результатов становится весьма актуальным.

Проведем расчет показателей рентабельности предприятия МП«Мечта» за 2018-2019-2020гг., отражающих эффективность финансово-хозяйственной деятельности, на основании данных Отчета о финансовом положении и Отчета о результатах финансово-хозяйственной деятельности.

Таблица 1 - Анализ рентабельности продаж на основе МП«Мечта» за 2018-2019-2020гг. (тыс. сом).

Показатели	Года			Отклонение в сумме 2020 года к:		Темп изм 2020 г в соотн. к:	
	2018	2019	2020	2018	2019	2018	2019
Выручка	290636,7	340772,5	413074,4	122437,7	72301,9	142	121
Валовая прибыль	167474,1	204258,5	254080,2	86606,1	49821,7	152	124
Чистая прибыль	22320,1	54089,3	129253,0	106932,9	75163,7	579	239
С/с полная	197648,0	213232,3	237850,3	40202,3	24618,0	120	112
Операционная прибыль	56510,4	92020,8	136010,0	79499,6	43989,2	241	148
Коэффициент валовой прибыли	57,6	59,9	61,5	3,9	1,6	107	103
Коэффициент чистой прибыли	7,7	15,9	31,3	23,6	15,4	407	197
Коэффициент рентабельности продаж	19,4	27,0	32,9	13,5	5,9	169	122
Коэффициент рентабельности основной деятельности	28,6	43,2	57,2	28,6	14,0	200	133

Все показатели рентабельности за рассматриваемый период, приведенные в таблице, имеют положительные значения, поскольку организацией получена как прибыль от продаж, так и в целом прибыль от финансово-хозяйственной деятельности за данный период. Исключительно высокая рентабельность наблюдается в 2020 году. Коэффициент рентабельности валовой прибыли с 2018 года по 2020 год имела возросла на 3,9 то есть на 6,7%. Рост показателя свидетельствует об эффективности осуществления основной деятельности предприятия. Это означает, что к концу 2020 года в 1 соме реализованной продукции находится 61 тыйын валовой прибыли. Коэффициент рентабельности чистой прибыли за два года возросла на 307,4% и к концу 2020 года на сом реализованной продукции приходилось 31 тыйын чистой прибыл. Коэффициент рентабельности продаж увеличился на 69,3%, а коэффициент рентабельности основной деятельности увеличился в два раза.

Таблица 2
Анализ рентабельности источников капитала МП«Мечта» за 2018-2019-2020гг.
(тыс. сом).

Показатели	Года			Отклонение в сумме 2020 года к:		Темп изм 2020 г в соотн. к:	
	2018	2019	2020	2018	2019	2018	2019
1	2	3	4	5	6	7	8
Чистая прибыль	22320,1	54089,3	129253,0	106932,9	75163,7	579	239
Собственный капитал на начало	105976,6	105049,7	275125,0	169148,4	170075,3	260	262

Собственный капитал на конец	105049,7	275125,0	332363,2	227313,5	57238,2	316	121
Средняя величина собственного капитала	105513,2	190087,4	303744,1	198231,0	113656,8	288	160
Устойчивые источники финансирования на начало	230692,9	234427,8	347061,2	116368,3	112633,4	150	148
Устойчивые источники финансирования на конец	234427,8	347061,2	333807,4	99379,6	-13253,8	142	96
Средняя величина устойчивых источников финансирования	232560,4	290744,5	340434,3	107874,0	49689,8	146	117
Коэффициент рентабельности собственного капитала	0,21	0,28	0,43	0,21	0,14	201	150
Коэффициент рентабельности инвестированного капитала	0,10	0,19	0,38	0,28	0,19	396	204

Анализируя рентабельность источников капитала можно прийти к следующим выводам: рентабельность собственного капитала растет стабильными темпами. Так на период с 2018 по 2020 год наблюдается рост на 0,21 то есть 101% и к концу 2020 года составил 0,43 это говорит, что 1 сом инвестированного собственного капитала приносит 43 тыйына чистой прибыли. Коэффициент рентабельности инвестированного капитала также растет ускоренными темпами, тому свидетельство рост на период с 2018 года по 2020 год на 0,28, а в относительном выражении рост составил 296%. Также на период с 2019 по 2020 год отмечается рост на 0,19, что в относительном выражении составил 104%. К концу 2020 года на 1 сом инвестированного капитала приходится 38 тыйынов чистой прибыли. Это подтверждает эффективность использования собственного капитала и привлеченных на долгосрочной основе заемных средств.

Использованная литература:

1. Закон Кыргызской Республики от 29 апреля 2002 года № 76 «О бухгалтерском учете» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 22.05.2020 г.).
2. Арзыбаев А.А. Организационные и методические аспекты учета и аудита капитала. Монография. Алматы 2020г. 164 с.
3. Методические рекомендации по подготовке и представлению финансовой отчетности в соответствии с МСФО, утверждены постановлением Госфиннадзора от 25.01.2011 года №2;

КӘСІПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ

Баймедетов С.Д. - доктор PhD

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

e-mail: Baimedetov_1973@mail.ru

Қазіргі уақытта мемлекет кәсіпорынның дамуына және тұрақтылық жағдайына көп көңіл аударылып жатыр. Нарықтық қатынастар жағдайында кәсіпорынның қаржылық жағдайының маңызы өте зор. Кәсіпорынның қызметінің қаржылық нәтижесі экономиканың дамуына тікелей әсерін тигізеді. Ал кәсіпорынның қаншалықты дамуын, тек кәсіпорынның қаржылық тұрақтылық жағдайын дұрыс талдау арқылы көруге болады. Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын бағалау мен бақылау, объективті ғылыми негізделген және үйлесімді басқару, өндірістік, әсіресе қаржылық шешімдер қабылдау үшін оның жағдайын талдау қажет. Тек терең және ұқыпты талдау негізінде ғана оның қызметін объективті бағалап, кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын нығайту немесе жақсарту және оның іскерлік белсенділігін арттыруға бағытталған басқару шешімдерін қабылдау үшін нақты ұсыныстарды орындау қажет.

Қаржылық тұрақтылық – бұл әрдайым төлем қабілеттігін кепілдендіретін белгілі бір шоттар жағдайы. Нарық жағдайында кәсіпорынның өміршенділігінің кепілі мен жай-күйінің орнықтылығының негізі оның қаржылық тұрақтылығы болып табылады. Ол ақша қаражатын еркін орын алмастыра отырып, оны қолданып, тиімді пайдалану жолымен өнімді өндіру мен сатудың үздіксіз процесін қамтамасыз ете алатын өзінің қаржы ресурстары жағдайын көрсетеді. Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын талдау жұмысын біліктілікпен жүргізу арқасында, кәсіпорынның қаржы-шаруашылық қызметінің нәтижелері мен нарықтық тұрақтылығын дұрыс талдап, ғылыми негізделген баға мен қорытынды беруге, өндірістің өсуі мен оның тиімділігін арттыруды қамтамасыз ететін, жоғарыда көрсетілген елімізді ұзақ мерзімді бірінші кезектегі мақсатына ойдағыдай жетуге болады. Нарықтық жағдайда кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы қазіргі кезде еліміздің экономикасына ең үлкен әсерін тигізеді.

Нарықтық қатынастар жағдайында кәсіпорынның қаржылық жағдайының маңызы өте зор. Бұл кәсіпорындардың тәуелсіздікке ие болуымен, сондай ақ олардың меншік иелері, жұмысшылар, коммерциялық серіктестіктер және басқада контрагенттер алдында өзінің өндірістік кәсіпкерлік қызметінің нәтижелері үшін, толық жауапкершілікте болумен байланысты. Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы жөніндегі сұрақтарды қарастырмас бұрын, «кәсіпорынның қаржылық жағдайы» дегеніміз не, соны анықтап алған жөн. Әртүрлі әдебиеттерде бұл ұғым әр түрлі түсіндіріледі.

Профессор А. Д. Шеремет «Кәсіпорынның қаржылық жағдайы қаржыны тарату, пайдалану және оны қалыптастыру көздерімен (меншікті капитал және міндеттемелер, яғни пассивтер) сипатталады» деп жазған [1].

Профессор Н. А. Русак бұл ұғымды былайша анықтайды: «Кәсіпорынның қаржылық жағдайы қаржы ресурстарын жасау, тарату және пайдаланумен сипатталады. Кәсіпорынның қаржылық жағдайы кәсіпорынның қалыпты өндірістік, коммерциялық және басқада қызмет түрлері үшін қажетті қаржы ресурстарымен қамтамасыз етілуімен және оларды мақсатқа сай, тиімді тарату және пайдаланумен, сондай ақ басқада шаруашылық субъектілермен қаржылық қарым – қатынаста болу, төлеу қабілеттілігі және қаржылық тұрақтылықпен сипатталады. Кәсіпорынның уақтылы төлеу мүмкіндігі, оның қаржылық жағдайының жақсылығын көрсетеді» деп жазған [2].

Жоғарыда берілген анықтамалар қарастырылып отырған ұғым мәнін жеткілікті дәрежеде ашпайды. Бір қатар түрлі әдістермен есептелетін бірыңғай көрсеткіштерге қарағанда қаржылық жағдай түрлі көрсеткіштерді есептеу нәтижесінде және олардың жалпы бағалауға тигізетін әсерін зерттеу негізінде анықталатыны анық. Қорыта келе, кәсіпорынның қаржы жағдайы әлсіз және өмір сүру қабілеті жоқ, кәсіпорындарға аяусыз

қарайтын бәсекелі нарықтық экономика жағдайындағы кәсіпорынның сенімді болуын, тұрақтылығын және келешегі барлығын қуәландыруы тиіс. Кәсіпорынның қаржылық жағдайы осы кәсіпорынның белгілі бір кезеңдегі қаржылық тұрақтылығын және оның өз шаруашылық қызметін үздіксіз жүргізуі мен өзінің қарыз міндеттемелерін уақытылы өткізуі үшін қаржы ресурстарымен қамтамасыз етілуін көрсетеді.

«Қаржылық менеджменттің теориясы мен практикасында кәсіпорынның қаржылық – экономикалық жағдайын талдауына үлкен көңіл аударады. Осы мақсатпен бухгалтерлік баланстың есептеулері, кірістері мен шығындарын бағалау, ақша қаражаттарының айналуы мен жеке капиталдарын бағалау, сонымен қатар салық және статистикалық есеп беруін нақты қарастырады. Бұл үшін, есеп беру периодының басы мен аяғында тікелей және жанама талдау белгілі бір құжаттар формасының есеп беруінің абсолютты, қатыстылық және басқада кемшіліктерін, сонымен қатар өтімділік коэффициенттерін қарастырады. Бірақ бұндай жағдайға жақындағанда қаржылық менеджменттің бір жағын, яғни ұйымдастырушылық бақылауын қарастырмайды. Бұл жағдайда кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын бақылау механизмін құру және қаржылық директордың мұндағы рөлі, қаржылық – экономикалық службалар мен кәсіпорынның ұйымдастыру мен қызмет етуі көп әсерін тигізеді» [3].

Ал кәсіпорынның жалпы қаржылық тұрақтылығы, ол ең алдымен әрдайым табыстың шығыннан артуын қамтамасыз ететін ақша ағымының қозғалысын көрсетеді. Нарық жағдайында ол ең бірінші өнімді өткізуден түсетін табыстың тұрақтылығын талап етеді және оның мөлшері мемлекетпен, жабдықтаушылармен, несие берушілермен, жұмысшылармен және тағы басқалармен есеп айырысу үшін жеткілікті дәрежеде болуы тиіс. Сонымен қатар кәсіпорынның одан әрі дамуы үшін, барлық есеп айырысулар мен барлық міндеттемелерді орындағаннан кейін, осы кәсіпорында өндірісті дамытуға, оның математикалық-техникалық базасын жаңартуға және де әлеуметтік климатты жақсартуға және басқаларға мүмкіндік беретіндей дәрежеде табыс қалуы қажет.

Кәсіпорынның қаржылық қызметінің қалыпты болуы, әсіресе өз кезеңіндегі қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін қажетті жағдайларды туғызады, оны төлеу қабілеттілігінің кепілі болып табылатын өнім өндірудің үздіксіздігін және кәсіпорынның қаржылық жағдайының тұрақтылығын қамтамасыз етеді. Қаржылық жағдайды жақсы білуді қаржылық тұрақтылықтан бастаған жөн және оған мыналар жатады:

- кәсіпорын активтерінің құрылымдық және құрамдық динамикасын талдау;
- кәсіпорын активтерінің қалыптасу көздерінің құрамдық және құрылымдық динамикасын талдау;
- кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығының абсолюттік және салыстырмалы көрсеткіштерін талдау;
- кәсіпорынның төлем қабілеттілігін және несие қабілеттілігін талдау;

Кәсіпорынның өндірілетін өнім және өндіріс технологиясымен тығыз байланысқан қаржылық тұрақтылығының маңызды факторларының бірі – активтердің тиімді құрамы мен құрылымы, сондай ақ кәсіпорынның басқару стратегиясын дұрыс таңдап алуы болып табылады. Ағымдағы активтерді басқару өнері – кәсіпорын шотында оның ағымдағы жедел қызметі үшін қажет болатын қаржының ең төменгі соммасын ұстаудан тұрады.

Қаржылық тұрақтылықтың ішкі маңызды факторларының бірі – бұл қаржы ресурстарының құрамы мен құрылымы, олардың басқару стратегиясы мен тактикасының дұрыс таңдалып алынуы. Кәсіпорынның өз қаржы ресурсы, соның ішінде таза табысы қаншалықты көп болса, соншалықты ол өзін жайлы сезіне алады. Сонымен бірге тек таза табыстың көлемі ғана емес, сонымен қатар оны тарату құрылымы, әсіресе өндірісті дамытуға бағытталған бөлігі де өте маңызды болып табылады.

Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығына қарыздық капиталдар нарығындағы қосымша жұмылдырушы қаражаттар үлкен әсерін тигізеді. Кәсіпорынның ақша қаражаттарын қаншалықты көп тарататын болса, оның қаржылық мүмкіндіктері де соншалықты жоғары болады, алайда, сонымен бірге қаржылық тәуелділік те өседі – яғни

кәсіпорын өз кредиторлармен уақында есептесе ала ма, жоқ па? – деген қауіп туады. Және де бұл жерде кәсіпорынның қабілеттілігінің қаржылық кепілінің бір түрі ретінде резервтерге үлкен роль берілген.

Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығына әсер ететін мынадай ішкі факторларды атап көрсетуге болады:

- кәсіпорынның салалық топқа жатуы;
- шығарылатын өнімнің құрылымы және оның жалпы төлем қабілеттілігі бар сұраныстағы үлесі;
- төленген жарғылық капиталдың үлесі;
- төленген жарғылық капиталдың мөлшері;
- шығындардың көлемі, олардың ақшалай табыспен салыстырғандағы динамикасы;
- қорлар мен резервтерді, олардың құрамы мен құрылымын қоса алғандағы мүлік пен қаржы ресурстарының жағдайы;
- кәсіпорынның басқару тиімділігі;

Кәсіпорынның тұрақты қаржылық жағдайын қалыптастыруды, оның өз контрагенттерімен өзара қарам-қатынасы әсер етеді. Сондықтан да серіктестіктермен реттелген іскерлі қатынаста болу – жақсы қаржылық жағдайдың бірден-бір шарты болып табылады. Әрине, акционерлер өз жинақ қорларын тұрақты тиімділікке ие және дивиденттерді ұқыпты төлейтін қаржылық тұрақты кәсіпорындарға салады. Инвестициялық тартымдылығы болуы үшін, тек бүгінгі күні ғана емес, болашақта да кәсіпорынның қаржылық жағдайы көршісіне қарағанда жақсы болуы тиіс. Қаржылық жағдай кәсіпорынның бәсекелестік қабілетін және оның іскерлік қарым-қатынастағы потенциялын анықтайды, кәсіпорынның өзінің және оның серіктестіктерінің өзінің қаржылық және басқада қатынастар тұрғысындағы экономикалық қызығушылықтары қаншалықты дәрежеде кепілдендірілгенін бағалайды.

Кәсіпорынның қаржылық жағдайының объективті дұрыс бағасын алудың ең жақсы тәсілі, бұл талдау, ол кәсіпорынның даму бағытын бақылауға, оның шаруашылық қызметіне кешенді түрде баға беруге мүмкіндік береді және осындай жолмен басқарушылық шешімдерді өңдеумен кәсіпорынның өзінің өндірістік кәсіпкерлік қызметі арасында байланыстырушы қызмет атқарады.

Жоғарыда көрсетілген тізімдерді, қаржылық инструменттерді қолдану және кәсіпорынды дамыту, әртүрлі тәуекелдерді есептеу, бағалы қағаздармен жұмыс жасау, дивиденттік және инвестициялық саясатқа қосуға болады. Бірақ бұл әдістер орта және ұсақ кәсіпорындарға емес, тек аса үлкен кәсіпорынға сәйкес келеді. Яғни, мұнда көрсетілгендей экономикалық және қаржылық аймақта ең басты маман ретінде қаржылық директор, қазіргі уақытта бухгалтерлік, қаржылық, статистикалық, экономикалық, салықтық службалардың жұмыстарын нақты білуіне міндетті. Яғни, оның жұмысының дұрыстылығы, кәсіпорынның қаржылық және экономикалық жағдайы, басқа кәсіпорындар мен банктер арасындағы қаржылық қарым-қатынасы соған тікелей байланысты болып келеді.

Бір жағынан, барлық экономикалық-қаржылық қызмет бөлімдерді және сонымен қатар мамандардың тобын: бухгалтерлер, экономика, қаржы, программалау және заңгер мамандарын басқара алады. Бірақ кез келген топтың алдындағы тұрған қаржылық-экономикалық қызметінің мақсаттары өзгермейді. Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы жағдайы дамуы үшін, ең бастысы мамандарға алдына қойған мақсаттарды нақты көрсету және түсіндіру, құжаттардың орындалуының мерзімділігі, есептемелердің максималды автоматтандырылуы болып табылады. Практикада көрсетілгендей нақты көрсетілген қаулы, қаржылық директор мен алдыңғы қатарлы мамандар: бас бухгалтер, экономикалық-жоспарлау бөлімінің бастығы және қаржылық бөлімнің бастығы арасындағы түсініспеушілікті тудырмайды.

Жоғарыда айтылғандарды қорыта келсек, кәсіпорынның төлем қабілеттілігі деп, оның дер кезінде өзінің барлық міндеттемелері бойынша төлемдер жүргізуге дайындығын түсіну керек деп айтуға болады. Бірақ бұл үшін кәсіпорынның есеп айырысу, валюта және басқада

шоттарда ақшалары болуы керек. Кәсіпорынның тек қарыздарды өтеуге ғана емес, сонымен қатар үздіксіз өндіріс үшін қаржылары болуы керек. Ағымдағы төлем қабілеттілігі баланс жасау мерзімімен анықталады. Кәсіпорын жабдықтаушыларына, банктік қарыздар және басқада есеп айырысулар бойынша қарыздар жоқ болса төлем қабілетті деп саналады.

Кәсіпорынның төлем қабілеттілігінің маңызды көрсеткіштерінің бірі – несиеге қабілеттілігі. Төлем қабілеттілігі «несиеге қабілеттілік» түсінігімен салыстырғанда кеңірек ұғым. Кәсіпорынның несиеге қабілеттілігін бағалаудың басты әдісі – оның ресми бухгалтерлік есеп берулерін талдау. Осыған сүйене отырып, банк мыналарды бағалауы керек:

- кәсіпорынның төлем қабілеттілігін және өтімділігін;
- айналым қаражаттарын және алған несиені пайдаланудың тиімділігі;
- барлық қарыз міндеттемелерді, несиенің сұралған соммасын қоса, өтімді қаражылармен жабуын;
- шаруашылық айналымда меншікті айналым қаражаттарының болуын;
- кәсіпорынның табыстылығын (рентабельділігін) бағалау;

Кәсіпорынның несиеге қабілеттілігін бағалау белгілі бір уақытта және динамикада жүргізіледі. Талдау негізінде банк қарыз алушыға несие беру мүмкіндігі туралы қорытынды жасайды.

Жоғарыда айтылған мәліметтердің барлығы, сонымен қатар, кәсіпорынның табыстылығы, қызметінің тиімділігі, іскерлік белсенділігі, кәсіпкерлік тәуекелділігі, кәсіпорынның банкрот болу ықтималдылығы және тағы басқа факторлар, кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын бақылауды ұйымдастырады.

Қазіргі уақытта болып жатқан нарықтық қатынастар кәсіпорындардың шаруашылықты жүргізуші субъект ретінде құқық жағдайларында едәуір нығайтып, олардың көптеген өндірістік және қаржылық мәселелерді өз бетінше шешуіне мол мүмкіншілік болады. Кәсіпорындар бұрынғыдай жоғарғы жақтың жөн сілтеуімен емес, контрагенттерді қазіргі кезде өз қалауы бойынша алады. Олардың өздеріне іскер серіктерді қаншалықты және қатесіз таңдауымен нарықтық қатынастар негізінде мүмкіндігінше тез және дұрыс бағдар тауып, ұстауына қарай жұмыстарының тиімділігі әр түрлі. Басқаша сөзбен айтқанда, шаруашылықты жүргізуші субъектілерінің қызметінің жетістіктері басқару деңгейіне, қабылданған шешімдердің объективтілігі, нақтылығы, шұғылдығы мен ғылыми негізделуіне тікелей тәуелді. Кәсіпорынның қаржы тұрақтылығын бағалау, объективті, ғылыми негізделген және үйлесімді басқару, өндірістік, әсіресе қаржылық шешімдер қабылдау үшін оның қаржылық жағдайын талдау қажет.

Қолданылған әдебиеттер:

1. «Методика финансового анализа» Шеремет А. Д. – Москва 1995г
2. «Кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау» К. Ш. Дүйсенбаев, - Алматы 2001жыл.
3. «Финансовая устойчивость предприятия в условиях инфляции» Радионова В.М., Федотова М. А. – Москва 1995г.
4. Умбеталиев А.Д, Керимбек Г.Е. Кәсіпорын экономикасы Астанасы 2005ж.

НЕГІЗГІ КАПИТАЛДЫҢ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫН ЖОҒАРЫЛАТУ

*Баймедетов С.Д. - доктор PhD,
Игликова Ә.Н. - экономика магистрі
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті
e-mail: Baimedetov_1973@mail.ru*

Кәсіпорынның негізгі өндірістік қорлары экономикалық болашақтық материалдық базасын, олардың өндірістік аппаратын құрайды. Негізгі қорлардың құрамын сапалы жетілдіру, оларды пайдаланудың тиімділігін жақсарту еңбек өнімділігін көтерудің, өнімнің өзіндік құнын төмендетудің негізгі факторлары болып табылады.

Кәсіпорынның техникалық мүмкіншілігін тиімді пайдалануды көтерудің негізгі жолдары – бұл өндіріс үрдістерінің механизациясы және автоматизациясы, құрал-жабдықтардың тұрып қалуын резервтік қуаттылықтың жүктеуін реттеу жолымен төмендету, негізгі номенклатураға кірмейтін өнім дайындау, құрал-жабдықтардың ауыстыру коэффициентін көтеру техниканы автоматтандырылған басқару жүйесімен жабдықтауды, ғылыми техникалық жетістік шараларын жүргізу және т.с.с.

Өнімнің өндірісін өсіру, өзіндік құнын азайту, өнім сапасын жақсарту, мүлікке салықтың азаюы және баланстық өсімнің түсуі, кәсіпорынның негізгі құралдарын пайдалануын жақсарту оның қаржылық нәтижелеріне әсер етеді.

Кәсіпорында негізгі құралдарды пайдалануды жақсарту мына жолдармен жетуге болады:

- кәсіпорындағы негізгі құралдарды арендаға беру немесе артық жабдықтардан, машина және басқа негізгі құралдарын жасату;
- құралдарды жөндеулерді уақытында және сапалы түрде жоспар бойынша өткізіп тұру;
- жоғары сапалы негізгі құралдармен мүліктену;
- қызмет көрсетуші персоналдардың квалификациялық деңгейін көтеру;
- шамадан тыс моралды және физикалық тозуды болдырмау мақсатында негізгі құралдардың, әсіресе активті бөлімді уақытылы жаңартып отыру;
- өндіріс процесіне материал және шикізат дайындығын сапалы жақсарту;
- өндірістің механизация және автоматизация деңгейін жақсарту;
- экономикалық мақсатта жөндеу қызметтерін орталықтандыру;
- өндірісті концентрациялау, мамандандыру және құрамалау деңгейлерін жақсарту;
- азқалдықты, қалдықсыз, энерго және отынүнемді – жаңа техника және жетілдірілген технологияны ендіру;
- машиналар мен жабдықтарды, тоқтаулар мен жұмыс уақытын жоғалтуларды қысқарту мақсатында ұйымның өндірісі мен еңбегін жетілдіру;
- кәсіпорында негізгі құралдарды пайдалануды жақсартудың жолдары сол немесе басқа кезеңде болған нақты шарттарға байланысты болады.

Негізгі өндірістік қорлардың құрылымына әсер ететін негізгі факторлар болып төмендегілер табылады:

1. шығарылатын өнім сипаты;
2. шығарылатын өнім көлемі;
3. механизация және автоматизация деңгейі;
4. мамандандыру және коопирациялау деңгейі;
5. кәсіпорындардың климаттық және географиялық орналасу жағдайлары.

Бірінші фактор ғимараттардың көлеміне және құнына, тасымал құралдарының және жеткізетін құрылғылар үлесіне әсер етеді. Қанша шығарылатын өнім көлемі (екінші фактор) көп болса, сонша құрал-жабдықтардың және арнаулы жетілдірілген жұмыс машиналарының үлес салмағы артады. Қорлардың құрылымына үшінші және төртінші

факторлардың әсер етуі дәл осындай сипатта. Климаттық жағдайлардан ғимараттармен құрылыстар үлесу байланысты.

Негізгі қорлардың өндірістік құрылымына концентрацияның, мамандандудың, коопирациялау және өндірісті біріктірудің дамуы әсер етеді, оған тағы да капиталдық құрылыс әсер етеді. Құрылыстың құнын төмендету арқылы, мысалға өндірістік ғимараттардың, негізгі қорлардың салмақты элементі үлесінің жалпы құнын төмендетуге болады және осының арқасында жаңа кәсіпорынның негізгі қорларына салынған шығындардың тиімділігін көтеруге болады.

Негізгі өндірістік қорлардың құрылымын жақсартуға төмендегілер мүмкіндік береді:

- құрал-жабдықтарды жаңарту және модернизациялау;
- станок және машиналардың жетілдірілген түрлерінің үлесін көтеру нәтижесінде құрал-жабдықтардың құрылымын жетілдіру, әсіресе мәрелік операцияларды орындайтын станоктар, автоматты және жартылай орындайтын станоктар, әмбебап агрегаттық станоктар, автоматтық машиналарды, сандық бағдарламалармен басқарылатын станоктар;
- ғимараттарды және үйлерді жақсы қолдану, бос алаңдарда қосымша құрал-жабдықтар орналастыру;
- құрылыс жобаларын дұрыс жасау және кәсіпорынның құрылыс жоспарларын жоғары сапалы орындау;
- аз пайдалынатын және артық құрал-жабдықтарды және оның бөлек топтарының арасында дұрыс пропорцияларды қамтамасыз ететін құрал-жабдықтарды орнату.

Құрылыс көлемі артқан сайын кәсіпорын алдында терең бір проблема болып капитал салымдарының тиімділігін көтеру табылады, яғни капитал салымдарының бірлігіне келетін материалдық өндіріс саласында қайтарымды көтеру немесе жоғары әлеуметтік нәтижеге жету. Капитал салымдарының тиімділігі - өте ауыр көрсеткіш, оның жақсаруы келесі факторлардың кешенінен байланысты болады:

1. Инвестициялық циклды қысқарту, яғни қандай да бір құрылыс объектісін қаржыландырудың басы және оны пайдалануға енгізу аралығы. Бұл кезеңді қысқарту 2 мәселені шешуге мүмкіндік береді:

а) құрылыс объектісіне жұмсалатын халық шаруашылығынан алаңдайтын құралдар, демек олар өнімдерді пайдалану өндірісінде және халықаралық пайдаға қатыспайтын уақытын қысқарту;

б) негізгі қорлардың табиғи және моральдық тозуының арасындағы айырылысты қысқарту;

Бұл мәселелер құрылыстың негізгі объектілеріне капитал салымдарын біріктіру, құрылыс ұзақтығын және қуаттарды меңгеру мезгілін қысқарту есебінен шешілуі мүмкін.

Негізгі құрылыс объектілерінде капитал салымдарын біріктіруді көтеру олардың қолдануға тез енгізуіне және аяқталуына жәрдем береді.

Құрылыс ұзақтығын және кәсіпорындарды реконструкциялау қысқарту – қазіргі замандық құрылыс өндірісінде бірден-бір маңызды мәселе болып табылады. Біздің елімізде құрылыс ұзақтығының қолданылатын нормалары өте жиі сақталынады, нормативтен 1,5 – 2 есе артатын нақты мезгілі белгіленген құрылыс объектілері кездеседі.

Бұл мәселені шешуде маңызды болып құрылыстың ары қарай индустрияландырылуы табылады, ол құрылыстық өндіріске машиналарды кең көлемде енгізу және құрылыстың өнеркәсіптік базаларын дамыту есебінен болуы керек.

Құрылыстық өнеркәсіптік базаларының технологиясын және ұйымдастыруын жетілдіру төмендегілерді қамтамасыз ету қажет:

- заводтық дайындау, өнімді тасымалдау және объектілерді тұрғызу сатыларында толық еңбек сыйымдылығын төмендету;
- құрылыстың материал сыйымдылығын және отын-энергетикалық ресурстардың шығындарын төмендету;
- эксплуатацияға енгізілетін объектілердің сапасын көтеру;
- эксплуатациялық объектілердің қажетті сапамен қамтамасыз еткенде құрылыстың

құнын төмендету.

Құрылыс ұзақтығын қысқарту үшін құрылыс объектілерінің техникалық дайындалған және жабдықтауды жақсарту үлкен маңызға ие. Құрылыс бөгелістерінің көпшілігі территорияның құрылысты салуға уақытына дайын болмауы (барлық бөгелістердің 10% мөлшерінде), техникалық құжаттамаларының уақытына дайын болмауы (7% мөлшерінде), құрылыста техникалық және технологиялық үзілістер және т.с.с. объектілерді енгізу мезгіліне құрылысты материалдармен, бұйымдармен және конструкциялармен өзіндік өнеркәсіптік кәсіпорындардың қуаттылығын меңгеру уақытын қысқарту инвестициялық циклдың қысқаруына әсер етеді.

2. Транспортта және құрылыста өнеркәсіптік базаларының еңбек өнімділігін көтеру. Құрылыс өндірісінің барлық буындарында және соның ішінде кәсіпорындардың өнеркәсіптік базаларына еңбек өнімділігін көтеру резервтері жұмыс уақытының жоғалуын қысқарту, техниканы жақсы пайдалану және ең алдымен ауыр қол еңбегімен байланысты болады.

Еңбек өнімділігі тиімді өсуі үшін құрылыс бөлшектерінің және конструкциялардың заводтық дайындылығын көтеру табылады. Бұл еңбек операцияларын құрылыс алаңдарынан заводқа аудару операциясы техникалық жетістіктің міндетті бағыттарының бірі.

3. Құрылыстың сапасын көтеру. Құрылыс өндірісінде біткен объектілердің ақырғы өнімнің сапасы тек қана олардың ұзақ уақыт пайдалануында ғана әшкереленеді. Өз кезегінде бұл ақырғы өнім сапасы объектілерді тұрғызуға қолданған барлық материалдардың, бұйымдардың және конструкциялардың сапасы қиыстырылады. Осылайша құрылысқа қызмет көрсететін әрбір өнеркәсіптік кәсіпорында құрылыспен дайындалған объектінің сапасы сол немесе өзге өлшемде қалыптасады. Бұл жағдай өндірістік кәсіпорындарда жобалауда, олардың қызметін жетілдіруде және өндірілетін өнімнің сапасының бағасын анықтайтын болуы қажет.

4. Құрылыстың басқару жүйесін жетілдіру, соның ішінде құрылыс материалдары, бұйымдар және конструкциялар өнеркәсіптерінің кәсіпорындары, олардың ведомствалық бағыныштылығына байланысыз. Техникалық жетістік жүрісінде өндіріс буындарының саны көбейеді, құрылысқа қатысатын ұйымдар арасындағы байланыстар қиындайды және біржола жедел шешім қабылдау және тарату талаптары көбейеді. Басқару жүйесін бірқалыпты жетілдіру, өндірісті жоспарлаудың барлық сатыларында сенімді есептерін пайдалану, басқарушылық еңбектің механизациясы және автоматизациясы - өнеркәсіптік құрылыс базалы кәсіпорындардағы техникалық жетістіктің сипатты элементтері болып табылады.

5. Құрылыс құнын төмендету – көптеген фактор санына байланысты нәтижелі көрсеткіш. Еңбек үрдістерінің көп мөлшерін құрылыстан заводқа ауыстырғанда құрылыс құнымен берілген заводтық өндірістің рөлі артады. Бірақ онымен завод өнімінің өзіндік құнының төмендеуіне алып келмейді. Кейінгі шығындарға талдау жасап және заводының өзіндік құнын төмендеткен өнімді немесе оның өндіріс технологиясын өзгерткен кезде келесі деңгейлерде артық шығындарға алып келмейтінін көрсету қажет. Белгіленген шаралардың тиімділігі құрылыс өндірісі деңгейінде тек қана нәтижелік шығындармен бағалануы мүмкін.

Шетел тәжірибесінде машиналарды жетілдірудің аталған бағыттарды пайдалану үшін тенденциялар байқалды. Экскаваторлардың кең номенклатурасын құру, мини экскаваторларды қоса сипатты болып табылады.

Үзіліссіз қозғалыстағы экскаваторлардың өнімділігінің негізгі факторы болып оның автоматтандырылуының деңгейін көтеру табылады. Үзіліссіз қозғалыстағы экскаваторлардың сенімділігін арттыру осы заманғы топталған бұйымдарды және материалдарды пайдалану жолымен жүреді, сонымен қатар жұмыстан шыққан және эксплуатацияда тексерілген детальдарды пайдалануға мүмкіндік беретін оның унификациясын жоғары деңгейге көтеру. Үзіліссіз қозғалыстағы экскаваторлардың

универсалдығын және қолдану облыстарын кеңейту әр түрлі ауыстырылатын жұмыс құрал-жабдықтарды пайдалану арқылы жүзеге асырылады.

Жетекші елдердің тәжірибесінде автогрейдерлерді шығарушылар қуаттылығы және массасы әр түрлі типтегі автогрейдерлерді шығаруға үлкен көңіл бөледі. Бір типтік автогрейдерлердің кеңейтумен бірге дәстүрлі машиналар да жетіледі. Жетілдіру негізінде келесі бағыттарда жүреді: жүргізушінің еңбегіне жайлы жағдай жасау, жаңа шуды басатын, кондиционер орнатылған кабиналар жасау, техникалық күтіммен қызмет көрсету аралық мерзімін едәуір ұзартуға мүмкіндік беретін жаңа майлағыш жүйелерін қолдану, машиндерді құрастырудың модульдық әдісін дамыту.

Отандық және шетелдік тәжірибені құрылыста қазіргі машиндерді құрастыру және қолдану облысында зерттеу олардың дамуының келесі бағыттарын анықтауға мүмкіндік береді: машинистің еңбек жағдайын ары қарай жақсарту, кабиналарды машиннің негізгі тораптарының жұмысын бақылайтын информатика құрылғыларымен және қоршаған ортадан қорғайтын жүйелерімен жабдықтау; вибрациялы машиндерді пайдаланып еңбек өнімділігін арттыру, оларды автоматтық басқару құралдарымен және жұмыс циклын түгелдей автоматтандыруға мүмкіндік беретін борттық электронды есептеуіш машиналармен жабдықтау.

Құрылыстың өнімділігін және сапасын көтерудің қажетті шарты болып қажетті нәтижеге мүмкіндік беретін құрылыс машиндерінің тиімділігі жоғары жұмыс органдарын қолдану және іздеу табылады. Прогрессивті бағыттары болып әр түрлі құрылыс материалдарымен жұмыс жасай алатын универсалды және көпфункционалды машиндерді шығару. Техниканы жетілдірудің қажетті шарты болып машиндерге қызмет көрсетуге еңбек сыйымдылығын төмендеткенде олардың сенімділігін көтеру табылады.

Кәсіпорынның негізгі қорларын тиімді пайдалануды көтерудің, жоспарлаудың негізгі формасы болып техникалық дамуының, өндірісті ұйымдастырудың және кәсіпорынның техникалық қайта құралдануының жоспары табылады.

Техникалық даму және өндірісті ұйымдастыру жоспарында негізгі өндірістік қорларды пайдалануды көтеру шаралары келесі тарауларға топталған:

1. Прогрессивті технологияларды енгізу, өндірісті механизациялау және автоматтандыру;
2. Құрал-жабдықтардың қозғалыстағысын модернизациялау және көнергенін ауыстыру;
3. Өндірісті басқаруды, жоспарлауды және ұйымдастыруды жетілдіру;
4. Ғылыми-зерттеулік және тәжірибелі-конструкциялық жұмыстар;
5. Ғылыми еңбекті ұйымдастыруды енгізу.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Кәсіпорынның 2018 жылғы негізгі қорлар амортизациясының журналы.
2. Савицкая Г.В. Экономический анализ.-М:ИНФРА-М, 2004
3. Хамзин С.К. Құрылыс өндірісінің экономикасы. Алматы: «Баспа», 2017 ж.

ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА АУДИТА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Баймуханова С.Б.

д.э.н., и.о. профессора кафедры Финансы и учет КазНУ им. аль-Фараби

Автоматизация и современные информационные технологии, бесспорно, повышают производительность труда, и как результат наблюдается устойчивая связь между уровнем цифровизации бизнес-процессов и эффективностью компаний [1].

Использование новой технологии в аудите финансовой отчетности на предприятиях играет значительную роль в решении главных задач аудиторской проверки. Относительно аудиторской организации это, прежде всего, вопросы компьютеризации, программного обеспечения к вычислительной технике и т.п., что, на сегодняшний день, остается актуальным.

В свое время М. Портер, рассматривая вопросы увеличения конкурентоспособности экономических субъектов, отмечал, что информационная технология трансформирует способ ведения, компанией своей предпринимательской деятельности, воздействуя на весь производственный процесс. Более того, такая технология изменяет и форму самого продукта, т.е. сущность товаров и услуг на физическом уровне. Оказываемое информационной революцией влияние на конкуренцию осуществляется тремя способами:

- формирует конкурентное преимущество, демонстрируя новые возможности обойти конкурентов в производительности;
- преобразовывает отраслевую структуру и, таким образом, определяет новые конкурентные правила;
- создает абсолютно новые виды бизнеса, нередко непосредственно на базе уже существующих процессов и операций в компании [2; с. 86].

Чтобы достичь максимальной производительности работы аудитора следует применять новейшие технические средства, программные обеспечения, а также использовать компьютерную обработку данных для осуществления контроля за деятельностью компании.

Трудно представить проведение аудиторской проверки без использования компьютеров и программных средств в сфере компьютерной информации, которые призваны помочь аудиторам решать различные задачи и вопросы, в области:

а) методического обеспечения: разработка сложных аналитических таблиц, создание различных диаграмм, ускорение традиционных аудиторских операций и процедур (арифметического пересчета, группировки и ранжирования), более эффективное применение экономико-математических методов в аудите и т.д.

б) коммуникационного и информационного обеспечения: ускорение процессов извлечения и обработки сведений и информации из базы данных клиента, осуществление рационального документирования информации, приобретенной аудитором в процессе проведения проверки; возможность использования электронной почты, а также средств Интернет для поиска необходимой справочной информации о ценах, поставщиках товароматериальных ценностей и т.д.

в) прочие задачи: использование различных возможностей при редактировании текста и электронных таблиц, а также при формировании аудиторского отчета и рабочих документов аудитора; создание презентаций баз данных и т.д.

Тем самым новейшие технологии при обработке данных дают возможность с помощью компьютерной техники обрабатывать значительные объемы учетной информации.

Как правило, компьютерные аудиторские программы призваны автоматизировать все рутинные операции, выполняемые аудиторами при проведении аудиторских проверок. Компьютерные аудиторские программы значительно снижают трудоемкость и вероятность

возникновения каких-либо ошибок, а, следовательно, и сроки проведения аудиторских проверок. В свою очередь, сокращение трудоемкости и сроков проведения аудиторских проверок может привести к значительным сокращениям расходов и росту производительности труда специалистов в компании, в результате чего происходит значительное увеличение экономических показателей и эффективности деятельности компании. При отсутствии разнообразия программных средств по автоматизации аудиторских услуг, зачастую используются зарубежные разработки, с введением некоторых изменений аудиторских компаний с учетом законодательства Республики Казахстан.

На сегодняшний день одной из главных проблем в РК является создание единой и собственной казахстанской аудиторской программы.

Некоторые аудиторские компании, а также практикующие аудиторы в недостаточной мере применяют специализированные аудиторские программные обеспечения. Связано это с определенными факторами ограничивающие их применение:

1. Повседневное использование аудиторами и аудиторскими компаниями программных продуктов и обеспечений всеобщего назначения (электронные таблицы, системы управления базы данных, текстовые редакторы и т.д.);

2. Неполная и недостаточная информированность аудиторов и аудиторских компаний касательно компьютерных программ по автоматизации аудиторской деятельности.

Также актуальным на сегодняшний день является изучение рынка программных продуктов в части автоматизации аудиторской деятельности, для определения необходимости и возможности их внедрения, так как автоматизация аудита позволила бы аудиторам выполнять качественно и в кратчайшие сроки все этапы проверки начиная от планирования аудита и подготовки, заканчивая составлением аудиторского отчета.

Основные предпосылки по автоматизации аудиторской деятельности:

1. Достаточно высокий уровень развития рынка компьютерных программных обеспечений;

2. Наличие широкого ассортимента компьютерных систем бухгалтерского учета;

3. Стандартизация аудита;

4. Необходимость обработки большого объема информации и трудоёмкость аудиторских процедур и операций;

5. Применение аудиторами математических моделей анализа в процессе аудиторской проверки, они могут рассматриваться, как объект автоматизации, так как в большинстве подобных задач заложена математическая основа.

Как правило, большинство крупных аудиторских компаний самостоятельно вносят необходимые изменения в уже разработанные зарубежные аудиторские программы. Делается это, для того чтобы адаптировать зарубежные аудиторские программы под стандарты, применяемые в Республике Казахстан, а также исходя из особенностей компаний-клиентов, которые заказывают аудиторские услуги.

Внедрение собственной единой программы аудита для нашей страны является важнейшим шагом к пути совершенствования системы контроля.

Следовательно, единая программа аудита будет являться достаточно важным инструментом по обеспечению эффективной деятельности компаний и использования финансовых ресурсов. Одно из преимуществ внедрения единой программы аудита заключается в том, что она представляет объективное и независимое мнение руководству компании. Тем самым, результаты внутреннего аудита и рекомендации аудиторского состава могут принести значительную пользу компаниям в выполнении определенных функций и в достижении стратегических целей.

К специальным программным обеспечениям аудиторской деятельности можно отнести такие программы как: IT Audit: Аудитор. Данная программа предназначена для автоматизации деятельности аудиторской фирмы в планировании и проведении аудиторских проверок. В данной программе имеется возможность интеграции с такой

распространённой программой как 1С, а также присутствует возможность загрузки данных из MS.Excel, что позволяет автоматически заполнить рабочие документы аудитора данными бухгалтерского учета. Также широко применяются программное обеспечение AuditXP «Комплекс аудит», Экспресс Аудит: ПРОФ.

Цифровая трансформация аудита – одна из главных тенденций Эпохи перемен. Цифровизация аудита отражает тенденцию изменения компаний в эпоху перемен, когда радикально меняются традиционные бизнес-модели. Аудиторы на себе ощущают влияние эволюции операционной среды, сбоев в цикле деловой активности, изменений в организационных моделях и общей цифровизации процессов. Трансформация технологий приводит к трансформированию самого подхода аудиторов к выполнению своей работы:

- совершенствуется сетевое взаимодействие;
- внедряется автоматизация;
- высвобождается дополнительное время на анализ областей, требующих субъективного суждения;
- повышается качество аудита, анализа и выводов.

Цифровой аудит способствует достижению поставленной аудиторами цели: «совершенствуя бизнес - улучшать мир» – за счет повышения уверенности и доверия, в частности за счёт технологии «блокчейн», облегчающих взаимодействие в сложном деловом мире.

Использованная литература:

1. Казакова Н.А. Влияние цифровой экономики на образование и профессиональное развитие специалистов финансового рынка // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2019. – Т. 15, № 8. – С. 1394 – 1405.
2. Портер М.Э. Конкуренция: Пер. с англ.: Учебное пособие. – М.: Издательский дом. «Вильямс», 1995. С. 86 – 104.
3. Мельник М.В. Условия успешного использования профессиональных стандартов. Учет. Анализ. Аудит.2016. № 3. С. 55-64.

ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТЕ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

*Балтаева С.А. - «Е же А» 3 курс студенті
e-mail: Sabilabaltayeva@gmail.com
Ғылыми жетекші – м.э.н., Бекжанова Г.А.
e-mail: galiab-81@mail.ru
Алматы технологиялық университеті*

Бухгалтерлік есеп жүйесін реформалау экономикалық қайта құру талаптарына жауап беретін жаңа қатынастар жүйесін жасауға, қатынастарды кеңейтуге және Қазақстан Республикасының әлемдік қауымдастыққа кіруіне бағытталған.

Бухгалтерлік есептің халықаралық стандарттарына көшу бизнес иелеріне қаржылық-шаруашылық қызметтің нәтижелерін объективті бағалауға, менеджерлерге сенімді қаржылық есептілік жасауға мүмкіндік берді.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің 01.31.2013 жылғы №50 Ұлттық стандарт бұйрығын бекітті [1]. ҰҚЕС қорларды, негізгі құралдарды, материалдық емес активтерді, кірістерді, шығыстарды есепке алудың қарапайым ережелерін және қағидаларын жеңілдетілген түрде сипаттайды.

«Кәсіпкерлік туралы» Заңға сәйкес бизнесті жүргізудің үш түріне:

- шағын;
- орта;

- үлкен.

Осы топқа бөлінген ұйымның қызмет көлеміне байланысты бухгалтерлік есептің әртүрлі стандарттарын қолдануға қойылатын талаптарды белгілейді (1-кесте).

1 кесте – Кәсіпкерлік қызметке байланысты стандартты қолдану

№	Бизнес нысаны	Критерийлер	Қолданылатын бухгалтерлік есеп стандарттары
1	2	3	4
1	Шағын	50 қызметкерге дейін және бір жылдағы кірісі АЕК-тен 60 000 есе аспайды	ҰҚЕС (Ұлттық қаржылық есептілік стандарт) Шағын орта бизнес үшін (Халықаралық қаржылық есептілік стандарт)
2	орта	50-ден асатын, бірақ 250-ден аспайтын адам, бір жылдағы кірісінің орташа жылдық мөлшері 325 000 есе АЕК-тен аз	Шағын орта бизнес үшін (Халықаралық қаржылық есептілік стандарт)
3	Үлкен	250-ден астам адам немесе кірісінің жиынтық құны 325,000 АЕК-тен асады	Халықаралық қаржылық есептілік стандарттары
<i>Ескерту: интернет көзінен алынды [2]</i>			

1-кестеде көрсетілген бизнестің түрлері бойынша қай бухгалтерлік есепті жүргізудегі қолдану стандартты ашып көрсетілді. Және де бизнес түрлерінің критерийлері мысалы, шағын бизнес үшін 50-қызметкерге дейін, бір жылдағы кірістері айлық есептік көрсеткіштері 60 000 теңгеден аспау керек.

Орта кәсіпкерлер үшін 50-ден асатын 250-ден аспайтын адам санымен, кірісінің мөлшері 325 000 айлық есептік көрсеткіш төмен болуы қажет.

Үлкен бизнестер үшін қызметкерлернің адам саны 250-ден жоғары, активтерінің көлемі 325 000 айлық көрсеткіштен асатын ұйымдар халықаралық қаржылық есептілік стандартты қолданады.

Сондай-ақ, «Кәсіпкерлік туралы» Заңда жекелеген қызмет түрлерімен айналысатын жауапкершілігі шектеулі серіктестіктер шағын бизнес ретінде жіктеуге тыйым салынады. Мысалы, егер 10 адамнан тұратын жауапкершілігі шектеулі сері аудиторлық қызмет көрсететін болса және жиынтық активтері 50000 АЕК-тен асса, бұл шағын бизнеске жатпайды.

Шағын орта кәсіпкерлер қызметті жүзеге асыратын серіктестіктердің бухгалтерлік есепті реттеу заңды құжаттарға жоғарда айтылды. Оларға ҚР заңнамалары мен стандарттар туралы қарастырылды.

Осыдан, ең алдымен, ЖШС Есеп саясатын қалыптастыру кезінде қандай бухгалтерлік есеп стандарттарын қолданатындығын шешуі керек.

Жауапкершілігі шектеулі серіктестіктер бухгалтерлік есепте қолданылатын стандартты таңдау үшін ҚЕХС және ҰҚЕС негізгі бухгалтерлік аспектілерін салыстыруы керек.

ҚЕХС пен ҰҚЕС арасында көптеген айырмашылықтар бар.

ҰҚЕС - бір ұлттық өнім және ҚЕХС - халықаралық кеңесі әзірлеген 45 стандарттан тұрады.

ҰҚЕС - бұл ең қарапайым, стандарт, ол ХҚЕС-тен айырмашылығы, жылдың аяғында қалыптасқан қаржылық есептілікті ұсыну мақсаты, бухгалтерлік ақпаратты дайындауға және өңдеуге үлкен шығындарды қажет етпейді.

Сондықтан, Ұлттық стандарт шағын кәсіпкерлік субъектілері үшін өте ыңғайлы, олар үшін ҚЕХС қолдану көбінесе рұқсат етілмеген және негізделмеген, сонымен қатар ауыр процесс болып табылады.

«Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» Заңның 6-бабының 2-тармағына сәйкес, есеп саясаты Қазақстан Республикасының заңнамасының талаптарына сәйкес жасалады [3]. Есеп саясаты ұйым бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік жасау үшін қабылдаған нақты қағидаттарды, негіздерді, ережелерді, ережелер мен практиканы білдіреді. Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік, халықаралық стандарттар немесе қаржылық есептіліктің ұлттық стандарттары туралы, шағын орта бизнес үшін ҚЕХС, олардың негізінде шоттар үлгілік жоспары қызметтің қажеттіліктері мен сипаттамалары көрсетіледі.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Сведения и материал с сайта: <https://pro1c.kz/>
2. Сведения и материал с сайта: <https://www.klerk.ru>
3. Сведения и материал с сайта: <https://www.zakon.kz/5012510>

УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ УЧЕТ: ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ПРИНЯТИИ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ

*Батырханова Ұ.А. – магистрант
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан
e-mail: asel_4747@mail.ru*

Сегодня это уже риторический вопрос для большинства казахстанских предприятий, которые пришли к выводу о необходимости управленческого учёта как насущной потребности. Однозначно, менеджмент любой компании сегодня имеет в своём арсенале те или иные инструменты управленческого учёта. Согласитесь, такой управленческий метод как планирование и контроль присутствуют в любом бизнесе, иначе этот бизнес просто не существовал бы. Другой вопрос, - на каком уровне в компании внедрён управленческий учёт. Это, безусловно, зависит от размеров и отраслевой специфики компании, потребностей управленцев и собственников, сложившейся практики, уровня подготовленности менеджеров и бухгалтеров. Особое внимание хочется обратить на роль бухгалтера в процессе внедрения, поддержания и развития управленческого учёта на предприятии, потому что именно чёткая организация информационной базы является одной из основных предпосылок эффективности управленческого учёта. А если бухгалтер имеет ещё и знания основ управленческого учёта, навыки анализа и стремление применить всё это на пользу своего предприятия, то это поистине бесценный работник. Например, такие зарекомендовавшие себя в Казахстане сертификации бухгалтеров, как Сертифицированный бухгалтер-практик (САР - Certified Accounting Practitioner), Сертифицированный международный профессиональный бухгалтер (СІРА - Certified International Professional Accountant) в составе квалификационных экзаменов отдельно содержат такой предмет, как «Управленческий учёт».

Менеджерам предприятий (управленцам) нужна простая и понятная для неспециалистов в бухгалтерском учёте информация, позволяющая оценить деятельность предприятия и принимать решения в условиях быстро меняющейся внешней среды, роста конкуренции, усложнения деятельности компаний, глобализации рыночных процессов. Для этих целей наряду с традиционными системами учёта (бухгалтерский и финансовый учёт) применяется управленческий учёт.

В настоящей статье будут коротко освещены следующие вопросы:

- Понятие управленческого учета, его сравнение с бухгалтерским (финансовым) учетом.

- Управленческий и производственный учёт
- Развитие управленческого учёта и его особенности в современных условиях.
- В чём необходимость применения инструментов управленческого учёта.
- Основные области применения управленческого учёта.

Управленческий учет - представление финансовой и нефинансовой информации в виде, удобном для менеджеров компании в целях принятия управленческих решений, планирования и контроля.

Управленческий учет, с одной стороны очень тесно связан с бухгалтерским (финансовым) учетом, но, с другой стороны, имеет свои принципиальные отличия. Бухгалтерский учет имеет множество определений. Коротко же можно определить его следующим образом:

Бухгалтерский учет - это система сбора, идентификации, измерения, регистрации, хранения и обобщения информации о фактах хозяйственной жизни.

Финансовый учет представляет собой формирование финансовой отчетности предприятия на основе данных бухгалтерского учета для удовлетворения информационных потребностей внешних пользователей. В дальнейшем мы не будем проводить границы между бухгалтерским и финансовым учетом, поскольку они представляют собой практически единый процесс и имеют единую цель [1].

Итак, основной целью бухгалтерского (финансового) учета является предоставление внешним пользователям информации о финансовом положении компании на определённую отчётную дату, финансовых результатах её деятельности, движении денежных потоков и изменениях в собственном капитале за отчётный период. Внешние пользователи на основании финансовой отчётности принимают определённые экономические решения, например, решения о финансировании компании, приобретении или удержании её долевых инструментов, заключении хозяйственных договоров с данной компанией, трудоустройстве в данную компанию и т.п. Примеры внешних пользователей: банки и другие кредитные организации, существующие и потенциальные инвесторы, поставщики и покупатели. Особой категорией внешних пользователей являются государственные органы, которые на основе финансовой отчётности предприятий принимают решения на уровне государственных финансов: формирование налоговой политики, развитие или сдерживание отдельных отраслей экономики и регионов страны, составление и анализ исполнения государственных бюджетов и т.д.

Управленческий учет, как наука, т.е. как самостоятельный раздел знаний, существует не одно десятилетие. Этапы бурного роста мировой экономики (конец 19 века, послевоенные периоды двух мировых войн), развитие отношений собственности, глобализация рыночных процессов вызывали необходимость поиска наиболее эффективных методов управления бизнесом. Современный управленческий учёт широко использует сложные математические методы и разнообразное прикладное программное обеспечение. На сегодняшний день методы и приёмы управленческого учёта достаточно глубоко разработаны, и сам по себе учёт является одной из наименее динамично развивающихся областей управления. Современные управленцы изучают большой спектр уже разработанных инструментов учёта и творчески применяют их, тем самым, развивая науку управления.

За последние десятилетия (и особенно в момент перехода к рыночной экономике) многие казахстанские предприятия, как в производственных отраслях, так и в сфере услуг, встали перед лицом кардинальных изменений условий, в которых они вели свой бизнес. Этот период характеризовался, с одной стороны, снижением объёмов государственного регулирования экономики и приватизацией компаний, и, с другой стороны, развитием конкуренции со стороны иностранных компаний.

Став частными (приватизированными), казахстанские компании столкнулись с необходимостью принимать самостоятельные решения относительно выбора ассортимента и объёма производимых товаров и услуг, выбора поставщиков, рынков сбыта, ценообразования, приобретения оборудования, использования новейших технологий и т.п. Одновременно, проникновение иностранных компаний на местные рынки привело к созданию в Казахстане напряжённой конкурентной среды. Всё это привело к стремительно возрастающей роли управленческого учёта в современных условиях [2].

В создавшейся конкурентной среде выжить можно было лишь, взяв ориентир на новый базовый приоритет, такой как «Сфокусированность на удовлетворении потребителей», к основным элементам которого можно отнести следующее:

1. Эффективность затрат: Имеется в виду тщательный учет затрат в разрезе отдельных видов продукции, видов деятельности и подразделений компании. Управленческие ошибки из-за неправильной информации о затратах были весьма вероятны и дороги. Например, если в результате неточного учёта были завышены отнесённые затраты на конкретный продукт, то, соответственно, были повышены цены на этот продукт, что приводило к потере потребителей. Если же, наоборот, в результате неточного учёта были занижены отнесённые затраты на продукт, то цены, установленные на основе информации о затратах, не позволяли реально покрыть затраты компании и предприятия терпели убытки. Другой пример: в результате недостаточно точного учёта релевантных затрат в отношении отдельного подразделения или вида деятельности принимались неверные решения об их закрытии, или, наоборот, продолжении деятельности.

2. Управление качеством: Раньше приоритет отдавался количеству, что приводило к увеличению некачественной продукции, и, соответственно, возникали затраты на её переработку, утилизацию или устранение брака. Кроме того, производство некачественной продукции приводило к снижению удовлетворённости покупателей, потере покупателей и в результате снижение объёмов продаж и прибыли. В условиях конкуренции стало очевидно, что «дешевле» сразу выпускать качественную продукцию.

3. Временные показатели: Потребителям важны такие показатели, как время ожидания в очереди на обслуживание, время изготовления и время доставки продукта, время гарантийного обслуживания и т.п. Предприятия стали учитывать такие параметры, и стремиться к их улучшению. Одновременно стало уделяться внимание таким временным показателям, как время хранения сырья на складе, время переработки в цехе, время перемещения незавершённого производства между этапами производственного цикла, время хранения готовой продукции на складе. Учёт этих параметров крайне важен, поскольку ценность продукту добавляется только в процессе обработки, остальные виды деятельности не добавляют ценности (а только приводят к дополнительным затратам) и их нужно сокращать без снижения ценности продукта для потребителя.

4. Инновация: Компании осознали необходимость разработки устойчивого потока новых продуктов для удовлетворения всё возрастающих потребностей рынка. Стали учитываться такие показатели, как время выхода на рынок с новыми продуктами, продолжительность разработки, период окупаемости затрат на разработку новых продуктов, способность быстро менять ассортимент продукции, а также внимание стало уделяться ключевым характеристикам новых продуктов по сравнению с продуктами конкурентов и т.д.

5. Непрерывные улучшения: Усилия, направленные на постоянное улучшение деятельности по всем аспектам - для удовлетворения потребителей - должно быть непрерывным процессом, например, это постоянный поиск путей снижения затрат, сокращения отходов, повышения качества и т.д.

6. Наделение сотрудников более широкими полномочиями: Речь идёт о передаче полномочий по принятию решений в отношении отдельных вопросов с более высоких уровней управления на более низкие. Например, решения по ценообразованию, по текущему изменению ассортимента продукции, по выбору поставщиков сырья, по приёму

на работу производственных работников может быть целесообразнее передать главам региональных подразделений. Менеджеры в регионах находятся ближе к процессу производства и реализации, оперативно реагируют и принимают более обоснованные решения. При этом сокращаются управленческие циклы, создаётся более здоровая атмосфера. Всё это, несомненно, приводит к большей удовлетворённости потребителей.

7. Социальная ответственность и корпоративная этика: Как показывает практика, потребители более лояльны к тем производителям, которые декларируют и реально внедряют безопасность производства, решают экологические вопросы, производят социально значимые продукты, создают рабочие места, развивают социальную инфраструктуру региона, внедряют корпоративную культуру и этику, занимаются благотворительностью.

8. Анализ цепочки ценностей: Цепочка ценностей - это взаимосвязанный набор видов деятельности, в ходе которой организацией создается потребительская ценность.

9. Многие отождествляют управленческий и производственный учёт. Отчасти это оправдано, поскольку многие разделы управленческого учета напрямую посвящены учёту затрат на производство продукции [3]. Например, частью управленческого учёта являются такие инструменты производственного учёта, как:

- Классификация производственных затрат.
- Калькуляция затрат (позаказная и попроцессная, по переменным издержкам и с полным распределением затрат).
- Учёт затрат комплексного производства и учёт побочных продуктов.
- Распределение накладных производственных расходов.
- Учёт брака и отходов производства.

Однако следует отметить, что производственный учёт является лишь частью современного управленческого учёта, основные области применения которого - это, прежде всего, принятие решений относительно:

- Текущего и стратегического планирования.
- Контроля исполнения планов и бюджетов.
- Долгосрочных инвестиций.
- Минимизации издержек и измерения прибыли.
- Наиболее эффективного использования ограниченных ресурсов.
- Управления качеством продукции.
- Производства или приобретения комплектующих изделий и других товарно-материальных запасов.
- Ценообразования, в том числе трансфертного ценообразования.
- Выбора ассортимента и объема производимой и реализуемой продукции, как для достижения безубыточности, так и для получения целевой прибыли.
- Уровня товарно-материальных запасов, хранящихся на складе.
- Оценки деятельности отдельных подразделений и менеджеров.
- Целесообразности прекращения отдельных видов деятельности или закрытии отдельных подразделений.
- Управления рисками в условиях неопределённости.

Как видно из приведённого перечня управленческий учёт охватывает практически все аспекты деятельности предприятия и игнорирование огромного мирового опыта по применению инструментов управленческого учёта представляется, мягко говоря, нецелесообразным в условиях современного бизнеса.

В последующих статьях мы будем подробно обсуждать основные инструменты и методы, применяемые в современном управленческом учёте.

Список литературы:

1. Данилова, Н.Ф. Управленческий учет: Курс лекций / Н.Ф. Данилова. - М.: Экзамен, 2018. - 188 с.

2. Дмитриева, И.М. Финансовый и управленческий учет в условиях перехода на МСФО. Теория и практика: Монография. / И.М. Дмитриева, Г.Е. Машинистова. - М.: ЮНИТИ, 2016. - 167 с.

3. Друри, К. Управленческий учет для бизнес-решений: Учебник / К. Друри. - М.: ЮНИТИ, 2017. - 655 с.

О СОСТОЯНИИ И РАЗВИТИИ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

*Биймырсаева Э.М. - к.э.н., доцент,
директор Российско-кыргызского института автоматизации бизнеса
Международного университета инновационных технологий
Кыргызская республика, г. Бишкек
e-mail: bijmyrsaeva.erke@mail.ru*

В настоящее время можно говорить о том, что страна вышла на траекторию устойчивого экономического роста. На сегодня Кыргызстан несмотря на политические проблемы, имеет достаточно хорошие экономические показатели и, несомненно, занимает определенную позицию среди стран ЕврАзЭС. Ежегодный экономический рост на протяжении последних пяти лет составляет в среднем 1,5%. В стране развиты отдельные финансовые институты, успешно проводятся реформы в социальной сфере, формируется рынок государственного страхования. Однако, наряду с достижениями в стране, существует немало угроз экономической безопасности, которые актуализируются в связи с ростом глобализации, усилением конкуренции со стороны глобальных компаний, и, особенно, в условиях коронавирусной пандемии.

Одним из прямых последствий развития научно-технического прогресса является финансирование государственного бюджета. Распределение и помощь предоставляются государственным и негосударственным предприятиям посредством новых инвестиций для развития инновации или для других целей. На наш взгляд, этот план должен быть интегрирован с акцентом на науку и технологии за счет финансирования государственного сектора, в том числе неправительственных организаций, включая крупный, средний и малый бизнес, с учетом интеграции совместных предприятий и научно-технических, финансовых и лизинговых учреждений. Прямые государственные деньги обычно предоставляются в областях, не поддерживаемых частными компаниями из-за высокого риска и нестабильности бизнеса или долгосрочных платежей. В настоящее время мы находимся в процессе выбора и внедрения новейших технологий, разработки новых технологий и продуктов, развития передового технологического производства и становления ведущими новыми способами создания инновационного преобразования. Только развитие и внедрение новой технологии гарантирует экономический рост и, как результат, здоровье населения. В контексте данной статьи содержание исследования является одним из наиболее важных аспектов исследования, так как эти области обретут истинную независимость и развитие в будущем. Инновационное исследование осуществляется в социальной и деловой сферах. В таких случаях следует отметить не только о вышеупомянутых проблемах, но и о последующих результатах исследования связанного с созданием новых рабочих мест. Новые инновации - один из инструментов развития бизнеса. Отсутствие или несоответствие руководству и содержанию нового материала приводит к несогласованности данных о новых разработках в отчете, что напрямую влияет на конструкторское и технологическое обеспечение, а в соответствии с этими мерами, информацию о степени внедрения новой технологии и выпуска новой продукции. Самая важная и решающая роль экономики государства сегодня - это

разработка планов развития инновации. Поэтому нельзя сказать, что в Кыргызстане стартовала Национальная программа развития инновационных начинаний и инновационных проектов. Наша страна, несмотря на длительную нестабильность индустриализации экономики и отсутствие научной поддержки, по-прежнему сталкивается с дефицитом капитала - в тысячу раз меньшим, чем в развитых странах, и отсутствием хорошего производства. Для решения этих и многих других проблем важно создать новую организацию, которая будет способствовать исследованиям и разработкам в новых отраслях с помощью различных инструментов, чтобы стимулировать повторный выбор предприятий. Изучение генетики финансовых исследований в Кыргызской Республике показало, что в нашей стране наблюдается сочетание закономерностей разных этапов изменений инновационных начинаний. Не все усложняют это дело, но оно фрагментировано, поэтому процесс создания нового продукта затруднен. На наш взгляд, продолжение ошибок имеет решающее значение для определения процесса обновления, который обеспечивает прочную основу для постоянного улучшения новой среды, достигаемой за счет развития парков наследия, такие как, индустриальные инкубаторы, научные города, свободные экономические зоны и международные отношения. В этих условиях важнейшим этапом текущего фактора человеческого развития является создание новых сетей инновационных преобразований. При создании растущей экономики стоимость дополнительных исследований и технологий растет в ключевых и небольших секторах нашей экономики. Это особенно важно с учетом вступления Кыргызстана во Всемирную торговую организацию, поскольку она устанавливает новые правила для новых транзакций.

Сейчас мы стоим на позиции необходимости выбора и реализации стратегии инновационного прорыва, на освоении принципиально новых, конкурентоспособных технологий и продуктов, инновационного обновления критически устаревшего производственного аппарата, перехода к инновационному пути развития страны. Только на этой основе можно обеспечить высокие темпы экономического роста и социального развития. В этой связи исследуемая тема является одной из самых актуальных направлений науки, ибо реальной независимостью и безопасностью в будущем будут обладать те государства, которые способны создавать и эффективно использовать собственные высокие технологии, приводит к осмыслению качественно новой роли науки в процессе социально-экономического развития общества. В этих условиях необходима не только теоретическая разработка вышеуказанных вопросов, но и скорейшая их апробация на практике с последующим изданием нормативных актов, регулирующих отношения в плане организации бухгалтерского учета инновационной деятельности, без которого невозможно гармоничное развитие инноваций как одного из инструментариев надстройки экономического развития нашего общества.

Исследования эволюции понятий показало, что инновация (нововведение) - конечный результат инновационной деятельности, получивший реализацию в виде нового или усовершенствованного продукта, реализуемого на рынке, нового или усовершенствованного технологического процесса, используемого в практической деятельности. По мнению проф. Мусакожоева М.Ш. «... в отечественной практике инновацию рассматривают как конечный результат (или просто результат) инновационной деятельности» [1, с.112], в зарубежной – «... как деятельность, процесс изменений» [2, с.71].

«Инновационная деятельность - вид деятельности, связанный с трансформацией идей (обычно результатов научных исследований и разработок либо иных научно-технических достижений) в новый или усовершенствованный продукт, внедренный на рынке, в новый или усовершенствованный технологический процесс, использованный в практической деятельности, либо в новый подход к социальным услугам. Инновационная деятельность предполагает комплекс научных, технологических, организационных, финансовых и коммерческих мероприятий, и именно в своей совокупности они приводят к инновациям»[3,с.19].

«Инновационная деятельность - вид деятельности по воспроизводству поисковых, фундаментальных (необходимой части) и прикладных исследований, проектных и опытно-конструкторских работ, маркетинговых действий в целях вовлечения их результатов в гражданско-правовой оборот для реализации в виде инновационного продукта»[4,с.94].

«Инновационная деятельность - процесс, направленный на реализацию результатов законченных научных исследований и разработок либо иных научно-технических достижений в новый или усовершенствованный продукт, реализуемый на рынке, в новый или усовершенствованный технологический процесс, используемый в практической деятельности, а также связанные с этим дополнительные научные исследования и разработки. Инновационная деятельность - выполнение работ и (или) оказание услуг по созданию, освоению в производстве и (или) практическому применению новой или усовершенствованной продукции, нового или усовершенствованного технологического процесса»[5,с.78]. На наш взгляд, можно предложить следующее определение: инновация (нововведение) - результат инновационной деятельности, получивший воплощение в виде нового или усовершенствованного продукта, внедренного на рынке, нового или усовершенствованного технологического процесса, используемого в практической деятельности, либо новой или усовершенствованной организационно-экономической формы, обеспечивающей необходимую экономическую и (или) общественную выгоду. «Процесс нововведения берет свое начало в науке, где вырабатываются новые идеи и решения, затем они преобразовываются в соответствующие технические описания, документации. Условием инновационного процесса является превращение научных исследований в начальную стадию производственного процесса. В основе производственного процесса, если взять во внимание устоявшийся категоричный аппарат, лежит становление науки непосредственной производительной силы. На основе такого становления происходят изменения в ходе самой трудовой деятельности – содержание процесса общественного производства. Анализируя процесс превращения науки в непосредственную производительную силу, следует остановиться на трех аспектах: функциональном (выявление функции науки в развитии производства), историческом (определение этапности развития) и структурном (структура науки, выделение элементов, выполняющих роль непосредственной производительной силы)» [6,с.23]. Не случайно в Стратегии инновационного развития Кыргызской Республики до 2025 года поставлены задачи:

- увеличение ВВП в 2025 г. по сравнению с 2020 годом на 10-12 %;
- создание предпринимательского климата, структуры общественных институтов, которые будут стимулировать частный сектор в совершенствовании конкурентного преимущества и осваивать элементы в цепочке добавленных стоимостей в конкретных производствах, продвигаясь к элементам с наибольшей добавленной стоимостью;
- стимулирование наукоемких и высокотехнологичных экспортноориентированных производств;
- диверсификация экспортного потенциала страны в пользу товаров и услуг с высокой добавленной стоимостью;
- переход к мировым стандартам качества;
- наращивание интеграции в региональную экономику и мирохозяйственную систему с включением в мировые научно-технические и инновационные процессы.

Использованная литература:

1. Мусакожоев Ш.М. Государственное регулирование национальной экономики. – Б.: 2018г.-228с.
2. Ильенкова С.Д. Инновационный менеджмент. Москва, «Банки и биржи». Изд. объединение «ЮНИТИ», 2018 г.-310с.
3. Арзыбаев А.А. и др. Международные стандарты финансовой отчетности. Бишкек 2016 г. Изд. Максспринт 320 стр.

4. Хан В. Инновации и закономерности экономического роста // Спектр. 2009г.-400с.
5. Гиляровская Л.Т., Ендовицкий Д.А. Финансово-инвестиционный анализ и аудит коммерческих организаций. – Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2000.-336с.
6. Й.Шумпетер Теория экономического развития М.: Прогресс, 1992. 302 с.

СОСТАВЛЕНИЕ И ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В СООТВЕТСТВИИ С МСФО

Бутин Ерке-Булан М.

*кандидат экономических наук,
профессор НОД «Бухгалтерский учет, анализ и аудит»
Университет «Нархоз», Республика Казахстан*

Основными нормативно-правовыми документами определяющими формирование финансовой отчетности организации в Казахстане являются Закон «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» [1], правила по ведению бухгалтерского учета и приказы Министерства Финансов РК «Об утверждении форм годовой финансовой отчетности...»[2].

Основная цель финансовой отчетности - реальное, полное представление данных о финансовом состоянии организации, финансовых результатов ее деятельности и об изменениях финансового состояния.

Рассмотрим анализ формирования финансовой отчетности в Казахстане за 2007-2020гг. (таблица 1).

Таблица 1- Анализ формирования финансовой отчетности в РК за 2007 – 2021 гг.

Состав финансовой отчетности	МСФО (IAS) 1 «Представление финансовой отчетности» 2007	МСФО (IAS) 1 с изменениями 05.2008 - 04.2009	Закон РК «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» 28.02.2007 №234-III-ЗРК	Приказ Министра финансов РК от 28.06.2017 №404 «Об утверждении перечня и форм годовой финансовой отчетности»
1	2	3	4	5
1. Баланс	+			
2. Отчет о прибылях и убытках	+			
3. Отчет об изменениях в собственном капитале	+			
4. Отчет о движении денежных средств	+			
5. Примечание, состоящие из краткого обзора основных принципов, учетной политики и прочих пояснений к отчетности	+			

1	2	3	4	5
1. Отчет о финансовом положении на конец отчетного периода		+		
2. Отчет о полной прибыли за отчетный период		+		
3. Отчет об изменениях капитала за отчетный период		+		
4. Отчет о движении денежных средств за отчетный период		+		
5. Примечания, включая важнейших положений учетной политики и пояснительную информацию		+		
6. Отчет о финансовом положении на начало самого раннего из представленных отчетов периода на которые распространялось ретроактивное применение учетной политики или выполнена ретроактивная корректировка или переквалификация статей финансовой отчетности		+		
1. Бухгалтерский баланс			+	
2. Отчет о прибылях и убытках			+	
3. Отчет о движении денежных средств			+	
4. Отчет об изменениях в капитале			+	
5. Пояснительная записка			+	
1	2	3	4	5
1. Бухгалтерский баланс				+
2. Отчет о прибылях и убытках				+
3. Отчет о движении денежных средств				+
4. Отчет об изменениях в капитале				+
5. Пояснение по заполнению отчета приведено в приложении к форме, предназначенных для сбора административных данных: Бухгалтерский баланс, отчет о прибылях и убытках, отчет о движении денежных средств и отчет об изменениях в капитале				+

В 2007 году были приняты рекомендации, относящиеся к финансовой отчетности по структуре, содержанию, составу и минимальные требования в Международном стандарте финансовой отчетности (МСФО-IAS) 1 «Представления финансовой отчетности» [3], где были указаны пять элементов отчетности. Позже (05.2008 – 04.2009) в стандарт были внесены некоторые изменения, которые, включали полный комплект финансовой отчетности- (6 элементов) в 28.02.2007 года №234 –III был принят закон «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности» где, были указаны пять видов отчетности.

Приказами Министерства финансов РК от 20.08.2010 № 422, 28.02.2015 №143, и 28.06.2017 года №404 «Об утверждении перечня форм годовой финансовой отчетности для публикации организациями публичного интереса (кроме финансовых организаций)»,

который обязал акционерные общества опубликовывать финансовую отчетность в открытый доступ в соответствии с этим нормативным актом.

С 1 января с 2020 года все эти организации представляют финансовую отчетность в РК согласно последнему приказу Министерства финансов РК (от 28.06.2017):

1. Бухгалтерский баланс
2. Отчет о прибылях и убытках
3. Отчет о движении денежных средств- прямой метод
4. Отчет о движении денежных средств- косвенный метод
5. Отчет об изменениях в капитале
6. Пояснение по заполнению отчетов к вышеприведенным формам финансовой

отчетности

Помимо обязательных компонентов финансовой отчетности, рекомендуемые форматы, представленные в МСФО 1 «Представление финансовой отчетности» и Законом «О бухгалтерском учете и финансовой отчетности», поощряется представления дополнительной информации в виде финансово - экономических обзоров руководства, где объясняются и описываются финансовые результаты от деятельности организации, финансовое состояние и наиболее существенные факторы, которые повлияли на уровень эффективности бизнеса.

Цель анализа финансовой отчетности в соответствии с МСФО - интерпретации результатов организации в целях эффективности развития бизнеса, выявление и определение влияния внутренних и внешних факторов, а также обоснования стратегических и текущих бизнес-планов. В связи с этим необходимо выполнить следующие задачи анализа финансовой отчетности:

- изучения состава и динамики финансовых источников работы организации (обязательств и капитала);
- рассмотрения состава, структуры и динамика имущества организации;
- оценка оптимальности структуры обязательства и капитала бухгалтерского баланса;
- анализ уровня ликвидности активов и платежеспособности организации;
- оценка эффективности управления денежными средствами;
- анализ состава, структуры, доходов, расходов и прибыли;
- анализ показателей рентабельности;
- разработка вариантов управленческих решений, направленных на повышение эффективности бизнеса.

В анализе финансовой отчетности ведущую роль играет бухгалтерский баланс, который выполняет следующие функции:

- знакомит пользователей с управлением и имущественным состоянием организации;
- по данным баланса определяют способность компании отвечать по обязательствам, взятым на себя;
- место организации среди других аналогичных хозяйствующих субъектов в правильности выбранного стратегического курса;
- содержание баланса может быть использовано внутренними и внешними пользователями [4].

Необходимо отметить, анализ финансового положения иногда называют анализом баланса. Бухгалтерский баланс - основная форма финансовой отчетности, которая позволяет оценить эффективность управления активами, ликвидность организации, размер и структуру заемных средств, а также эффективность их привлечения.

Однако бухгалтерский баланс имеет отдельные недостатки и ограничения:

- данные отражают результаты хозяйственной деятельности к моменту его составления и используется для ретроспективного и перспективного анализа;
- данные показывают активы, капитал и обязательства организации в статике и отражают события организации только на дату отчетности;

- данные отражают результаты на начало и конец отчетного периода и не показывают результаты деятельности организации в течение отчетного периода;
- данные могут искажают реальную оценку имущества организации в целом, что приводит к несопоставимости одноименных показателей за различные отчетные даты;
- данные не отражают точной стоимостной оценки организации, т.к. итог баланса отражается в учетной оценке, а текущая рыночная оценка может быть другой;
- данные не полностью отражают все стороны деятельности организации.

Отсюда бухгалтерский баланс является информационной базой для финансового анализа и основной формой финансовой отчетности организации [5].

Большое значение, также, имеет «Отчет о прибылях и убытках» (форма №2). Данный отчет включает в себя значение всех видов доходов компании, расход, прибыль за отчетные и предыдущие годы и представляет собой главный источник информации в анализе результата работы организации. Поэтому в западных странах, в отличии от организации РК основной формой отчетности является отчет о совокупном доходе, а не бухгалтерский баланс.

Прибыль - показатель, в котором отражаются эффективность производства, объем и качество произведенных товаров и услуг, состояние производительности труда, уровень себестоимости. С одной стороны, прибыль - основной источник финансирования деятельности организации, а с другой - источник доходов бюджетов различных уровней.

Прибыль организации РК состоит из следующих направлений:

- 1) источников формирования
- 2) видов деятельности
- 3) составу элементов
- 4) характеру налогообложению
- 5) характеру инфляционной отчистки
- 6) рассматриваемому периоду
- 7) характеру использования

Рассмотрим прибыль по источникам формирования, которые показаны форме №2 «Отчет о прибылях и убытках» (рисунок 1).

Построение отчета о прибылях и убытках и его связь с балансом

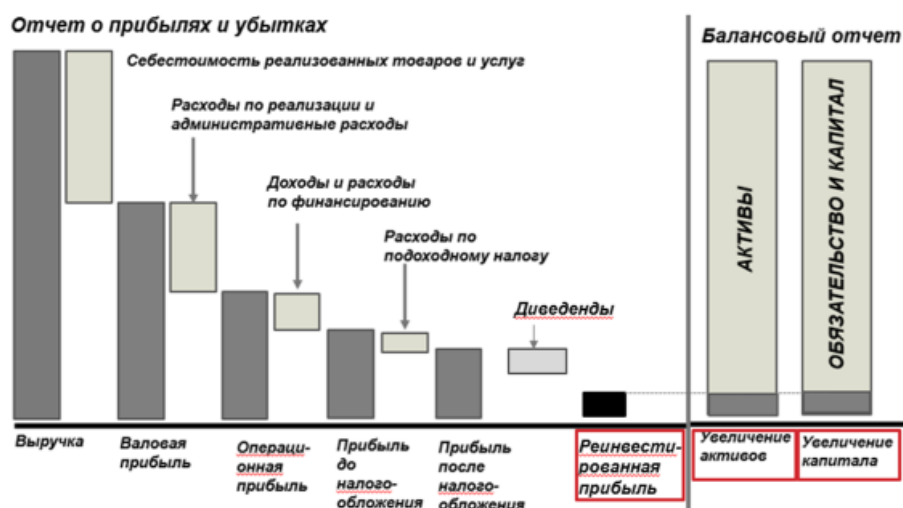

Рисунок 1 - Прибыль по источникам формирования

Из рисунка 1 видно, что используется 9 показателей прибыли:

- валовая прибыль- разница между выручкой и себестоимости реализованных товаров и услуг;

– операционная прибыль-разница между валовой прибылью расходов по реализации, административных расходов, прочих расходов, прочих доходов, не операционных доходов и расходов;

– прибыль до налогообложения - сумма (разница) операционной прибыли, доходов по финансированию, расходов по финансированию, доли компании в прибыли или убытке своей ассоциированной компании и в совместной деятельности, которые учитываются методом долевых участия, прочих не операционных доходов и прочих не операционных расходов;

– прибыль или убыток, который возникает после налогообложения (продолжающаяся деятельность) – разница между прибылью до налогообложения и расходами по подоходному налогу;

– прибыль или убыток, после налогообложения (прекращенная деятельность);

– прибыль за год - сумма прибыли или убытка, которая появляется после налогообложения как от продолжающейся деятельности и прибыли, так и от прекращенной деятельности относимые к: собственникам материнской организации; доли, не контролируемые собственниками;

– прочая совокупная прибыль – сумма, представляющая прочую совокупную прибыль;

– общая совокупная прибыль – это сумма прибыли за год, а также прочая совокупная прибыль;

– прибыль на акцию - указывается прибыль на акцию, в т.ч.: базовую прибыль на акцию от продолжающейся, а также прекращенной деятельности: разводненная прибыль на акцию от продолжающейся и/или прекращенной деятельности.

В «Отчете о движении денежных средств» весь приток и отток денежных единиц за отчетываемый период времени. В данном отчете можно проследить достаточность денежных средств, которые были получены от основной деятельности, для покрытия обязательств компании в отчетном периоде. Это дает возможность оценить динамику изменения финансового положения компании, а также раскрывает информацию о поступлениях и выбытиях денежных средств за обусловленный отчетный период в разрезе операционной, финансовой и инвестиционной деятельности [6].

Под операционной подразумевается основная деятельность организации, непосредственно связанная с получением дохода, не относящаяся к инвестиционной и финансовой.

Инвестиционная деятельность – активность компании, связанная с приобретением, продажей долгосрочных активов, в том числе выдачей и получение погашаемых займов в подконтрольные организации.

Финансовая деятельность – деятельность, направленная на изменение капитала, а также активов или обязательств компании в части заемных средств.

Вышеперечисленные виды деятельности, являются основными путями поступления и выбытия денежного средства. МСФО(IAS) 7 предусматривает два метода представления данных о движении денежного средства компании в результате основной деятельности: прямой и косвенный. Прямой метод предусматривает раскрытие информации об основных видах валового денежного поступления и платежа. Косвенный метод предусматривает корректировку чистой прибыли или убытка с учетом результатов неденежных операций, а также любые отложенные или начисленные прошлые или будущие денежные поступления или платежи по основной деятельности и статей доходов или расходов, связанных с поступлением или выбытием денежных средств по финансовым или инвестиционным деятельности [7].

Значение капитала исходит от оценки значения стоимости актива и обязательства.

Доходы отражаются в форме финансовой отчетности о прибылях и убытках, если в течении отчетного периода присутствует прирост экономических выгод, связанных с

снижением актива компании или ростом обязательства, значение которых можно надежно измерить.

На данном этапе, мы рассмотрели основные содержания, правила, главные и дополняющие характеристики качественной формы, элементы и составляющие финансовой отчетности, которые представляют из себя важнейший источник информации в бизнес-среде.

Использованная литература:

- 1 Закон Республики Казахстан О бухгалтерском учете и финансовой отчетности от 28 февраля 2007 года N 234 " от 03.07.2019 [№ 262-VI](#)
- 2 Об утверждении форм годовой финансовой отчетности. Приказ Министра финансов Республики Казахстан от 24 июня 2017 года № 404.
- 3 Представления финансовой отчетности МСФО-IAS 1
- 4 Дюсембаев К.Ш. Финансовый анализ/ Учебное пособие. ТОО «Фортуна Полиграф», 2019.-264с
- 5 Ержанов М.С., Дауренбеков А.К. Ержанова А. М. Финансовая отчетность: Учебное пособие (второе издание)- Алматы: Изд-во ТОО «Жания-Полиграф», 2019.-208с.
- 6 Современные проблемы бухгалтерского учета и отчетности в России и странах Содружества: под редакцией д.э.н., профессора Мезенцевой Т.М. и д.э.н., профессора Назаровой В.Л. – Москва, Алматы, Федеральное государственное образовательное бюджетное учреждение высшего образования «Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации» (Финансовый университет - Россия) и Алматинская академия экономики и статистики (Республика Казахстан), 2018 – 300 с.
- 7 Назарова В.Л. Бухгалтерский учет: от первичного документа до отчетности: учебное пособие. - Алматы: Экономика, 2016.-232с.

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АНАЛИЗА ДВИЖЕНИЯ ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ ОРГАНИЗАЦИИ

Бутин Ерке-Булан М.

*кандидат экономических наук,
профессор НОД «Бухгалтерский учет, анализ и аудит»
Университет «Нархоз», Республика Казахстан*

Денежные потоки организации играют важную роль в деятельности организации. Они представляют собой сумму поступлений и выбытий денежных средств в процессе операционной, инвестиционной и финансовой деятельности хозяйствующего субъекта.

Важным аспектом в эффективном использовании денежных потоков в организации является обеспечение устойчивого роста и достижения конечных результатов ее работы в целом. Знания и использование современных принципов, методов организации и рационального управление денежными средствами позволяет организации перейти к новому качеству экономического развития в условиях рынка.

В составе финансовой отчетности организации входит отчет о движении денежных средств, которые являются основой для анализа денежных потоков. Данные анализа позволяют выявить причины недостатка или излишка денежных средств и определить источники их поступления и выбытия для контроля за текущей ликвидностью и платежеспособностью организации.

Отчет о движении денежных средств составляется не по источникам и направлениям использования средств, а по сферам деятельности организации: операционной, инвестиционной и финансовой. Этот отчет является основным источником информации для анализа денежных потоков.

В отчете о движении денежных средств показываются данные о фактическом поступлении и выбытии денежных средств, то есть о дебетовых и кредитовых оборотах по по шести следующим бухгалтерским счетам:

- 1010 «Денежные средства в кассе»
- 1020 «Денежные средства в пути»
- 1030 «Денежные средства на текущих банковских счетах»
- 1040 «Денежные средства на карт-счетах»
- 1050 «Денежные средства на сберегательных счетах»
- 1060 «Денежные средства, ограниченные в использовании»

Хозяйствующим субъектам разрешено детализировать показатели финансовой отчетности, поэтому это необходимо закрепить в учетной политике для целей бухгалтерского учета. При этом необходимо предусмотреть: применяемые для разграничения денежных эквивалентов от других финансовых вложений; приема пересчета в тенге величины денежных потоков в иностранной валюте; применяемые подходы для свернутого представления денежных потоков; другие необходимые пояснения.

В международной практики важность и полезность информации о движений денежных средств организации определяется в IAS 7 «Отчет о движении денежных средств» как необходимость оценки способности компании создавать денежные средства и их эквиваленты и ее потребностей в денежных средств. Под денежными эквивалентами понимаются высоко ликвидные вложения, которые практически не подвержены риску.

Многие организации, составляющие отчетность по МСФО, испытывают сложности при заполнении отчета о движении денежных средств. Эти сложности связаны с различием и правилах подготовки отчета по казахстанским и международным стандартам и достаточно общим характером международных стандартов, предоставляющим организациям относительную свободу в степени раскрытия информации и выбора методов и учетных процедур.

Приказом Министра финансов Республики Казахстан от 28 июня 2017 года №404 утверждены формы годовой финансовой отчетности, которые показывают информацию о движении денежных средств: «Отчет о движении денежных средств» (прямой метод) – приложение 3 и «Отчет о движении денежных средств» (косвенный метод) – приложение 4.

Данные формы отчетности являются неотъемлемой частью финансовой отчетности, прямо или косвенно показывают денежные поступления организации с классификацией по основным источникам и ее денежным выбытием с классификацией по основным направлениям использования в течение периода. Этот отчет может быть представлен в свернутом или развернутом виде, то есть косвенным или прямым методом.

Отчет о движений денежных средств прямым методом более информативен с точки зрения интерпретации и может быть использован для анализа финансового положения организации. Однако для составления этого отчета прямым методом необходим детализированный классификатор движений денежных средств, так как данный метод является очень трудоемким. Использование прямого метода наиболее эффективен в условиях автоматизации при составлении финансовой отчетности.

Отчет о движении денежных средств косвенным методом применяет иногда при составлении консолидированной отчетности. Однако этот метод является менее наглядным и трудно раскрыть какую-либо информацию по движению денежных средств, которая необходима для внутреннего контроля.

Отдельные организации составляют два отчета о движения денежных средств: один – прямым методом, другой – косвенным. В итоге оба метода дают одинаковую величину чистых потоков денежных средств, которая характеризуется в разрезе источников получения и направления расходов финансовых ресурсов. Этот подход позволяет обеспечить управления организации и пользователей отчетности всей необходимой информацией для принятия правильных решений, но требует больших трудозатрат.

Составления отчета о движении денежных средств является очень важным и полезным для анализа финансовой отчетности организации, поскольку на его основе можно выявить: способность организации получать денежные средства от основных операций; эффект от управленческих финансовых решений; платежеспособность организации и сальдо денежного потока по периодам.

Форма отчета о движении денежных средств по МСФО является произвольной в отличии от казахстанских стандартов, где разработан определенный шаблон с указанием строк и инструкцией по их заполнению.

Структура статей отражаемые в отчете о движении денежных средств по МСФО, организация выбирает самостоятельно исходя из существенности денежных потоков, раскрывая отдельными строками наиболее существенные статьи. Стандарт IAS 7 определяет четкий список лишь некоторых статей, которые обязательно следует раскрывать в отчете и определяет правило их раскрытия. К ним относятся: раздельное отражение полученных и выплаченных процентов; выделение отдельной строкой денежных потоков по налогу на прибыль; выделение отдельной строкой с ограничениями к использованию (арестованных, заложенных и т.д.); денежные потоки, связаны с продажей и приобретением дочерних компаний.

Важным аспектом является, что статьи поступления денежных средств показывается отдельно от статей выбытие денежных средств по каждому виду деятельности: операционной, инвестиционной, финансовой. Кроме статьи, которые характеризуются высокой оборачиваемостью, большими суммами и короткими сроками погашения.

Отдельно в отчете о движении денежных средств следует раскрывать изменение в остатках денежных средств с ограничением к использованию. Наиболее часто такие денежные средства представляют собой какие-либо счета в банках, движение по которым заморожено в результате того, что они являются обеспечением по займам организации. Эти денежные средства следует показывать в отчетности отдельной строкой.

Денежные документы, учитываемые в казахстанском учете на счете 1010 - «Денежные средства в кассе», относятся к категории денежных эквивалентов только после детального анализа их структуры. Как правило, различные почтовые марки, билеты, трудовые книжки не являются денежными эквивалентами и операции с ними не нужно показывать в отчете о движении денежных средств. Эти документы в МСФО признаются как предоплаченные расходы или расходы периода и отражаются на соответствующих счетах бухгалтерского учета.

Денежные документы, которые являются основными, то их признают денежными эквивалентами по МСФО, то факт включения этих документов в состав денежных эквивалентов необходимо отразить в учетной политике организации.

Составление отчета о движении денежных средств косвенным методом основывается на данных отчета о прибылях и убытков и бухгалтерского баланса, а также дополнительных данных, которых можно получить из форм сбора данных которые используются при трансформацией отчетности. Достоинством этого метода следует отнести, что он позволяет показать, какое денежное содержание имеет каждая строка отчета о прибылях и убытках или бухгалтерского баланса. Этим методом можно составлять только отчет о движении денежных средств в части операционной деятельности.

Основной недостаток косвенного метода составления отчета – является сбор большого количества информации неденежного содержания, изменения в оборотном капитале. Эта информация не содержится в отчетности организации и требует дополнительного анализ оборотов по счетам. Также нужно иметь другие формы отчетности (баланс, отчет о прибылях и убытках, отчет об изменениях в капитале). С учетом того, что эти формы по правилам казахстанского учета за год могут быть готовы только к 31-марту при условии, что отчетный год заканчивается в декабре, то такой подход не позволит составлять отчет о движении денежных средств оперативно сразу после окончания отчетного периода.

Именно в этот момент данный отчет требуется управлению организации для целей согласования бюджетов и стратегических прогнозов на год.

В данной статье мы попытались показать отдельные вопросы по совершенствованию составления отчета движения денежных средств и определить, что цель составления этого отчета является важной оценкой способности организации генерировать будущие денежные потоки.

ЦИФРОВОЙ МОНИТОРИНГ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЗЕМЕЛЬ В КАЗАХСТАНЕ

Даузова А.М., доктор PhD

*Алматинский Гуманитарно-экономический университет., г. Алматы
e-mail: aida_dauzova@mail.ru*

В Казахстане были свои подходы и варианты в решении проблем, и разрабатывались они с учетом современного состояния природных, экономических и исторических особенностей республики. Для проведения земельной политики в 1991 г. был создан Государственный комитет Республики Казахстан по земельным отношениям и землеустройству с соответствующими структурами на областном и районном уровнях. Основными функциями этого органа являются:

- разработка программ рационального использования земельного фонда;
- утверждение форм правовых документов на землю;
- решение вопросов об отводах и изъятии земель;
- установление размеров налогообложения за землепользование и предоставление льгот;
- контроль и соответствующее регулирование действующего земельного законодательства.

При всех различиях и темпах и методах преобразований проблем земельных отношений по республике можно выделить четыре этапа.

Первый этап характеризуется длительным периодом преобразований в области земельных отношений 1990-1993 гг. за эти годы были приняты такие важные законодательные акты, как «О крестьянском хозяйстве», «Земельный Кодекс Республики Казахстан», «О земельной реформе в Республике Казахстан» и «О земельном налоге».

Действие их на практике обеспечило передачи земель в ведение местных административных властей в соответствии с их компетенцией, определенной республиканским законодательством. Было положено начало перераспределению сельскохозяйственного земельного фонда республики в процессе формирования разнообразных форм хозяйствования, которым создали необходимые организационные, экономические и социальные условия.

В республике началась реорганизация старой системы землепользования: для ведения крестьянского (фермерского) хозяйства, сельскохозяйственного кооператива, товарищества, садоводства и дачного строительства:

- землю передавали в пожизненно наследуемое владение;
- в постоянное владение земля предоставлялась прежде всем государственным, кооперативным, общественным и религиозным предприятием для ведения сельского и местного хозяйства;
- в постоянное или временное пользование земля предоставлялась всем категориям несельскохозяйственных землепользователей;
- в пользование на условиях аренды землю можно было предоставлять всем физическим и юридическим лицам.

Сельскохозяйственные землевладельцы и землепользователи были наделены правами самостоятельного хозяйствования на земле. Они могли по своему усмотрению распоряжаться произведенной продукцией и доходами от её реализации, использовать плодородный слой и имеющиеся на земельном участке полезные общераспространенные ископаемые, возводить жилые и производственные сооружения, сдавать земельный участок в аренду, получать компенсацию затрат по повышению плодородия почвы в случаях её изъятия для государственных нужд.

В соответствии с Законом РК «О земельной реформе» каждый член трудового коллектива, пенсионеры и работники социально-культурной сферы приватизируемых хозяйств имели право на получение и дальнейшее распоряжение своей земельной долей. Они могли добровольно выбирать формы землевладения, землепользования и хозяйственной деятельности на земле. Тем самым была создана законодательная база для формирования и развития различных форм сельскохозяйственного производства, переходу отрасли к многоукладной экономике.

Важным моментом первого этапа развития земельных отношений республики является принятие закона «О земельном налоге». Была создана законодательная база для введения платы на землю в форме земельного налога, базовые ставки которого были установлены в зависимости от качества, местоположения, водообеспеченности земельного участка и не зависят от результатов хозяйственной деятельности сельскохозяйственных товаропроизводителей.

Начальный этап имел не только положительные, но и отрицательные моменты. Многие фермерские и другие предприятия создавались формально, чтобы получить налоговые льготы, дешевые кредиты, сохранить земли и отчитаться о приватизации своего бывшего предприятия. В таких хозяйствах не происходили какие-либо заметные изменения в производственно-экономическом механизме. Фактически в реорганизованных хозяйствах спешка привела к тому, что в процессе выхода крестьян для создания фермерского хозяйства они получили на свои паи имущество и землю, без которых оставшиеся хозяйства не могли нормально функционировать и наоборот общехозяйственная производственная инфраструктура стала недоступной для самостоятельных товаропроизводителей, в общем, был нанесен немалый урон материально-технической базе сельского хозяйства.

Ликвидация существующих недостатков и дальнейшего развития земельных отношений обусловило необходимость нового этапа их преобразований. За 1994-1995г.г. активизировалась работа по преобразованию государственных сельскохозяйственных предприятий в негосударственные формы собственности и организации производства. На передний план выдвинулись проблемы связанные с фактическим переделом земли и юридическим оформлением прав землевладения и землепользования или аренды земли.

Для формирования истинных хозяев земли необходима было расширить права вновь созданных землепользователей. Их права получили значительную поддержку с выходом указов Президента Республики Казахстан «О некоторых вопросах регулирования земельных отношений» и «О дальнейшем совершенствовании земельных отношений». Эти указы отменили оставшийся мораторий на продажу права пользования, подтверждали права землевладельцев и землепользователей по сдаче земли в аренду и использованию её в качестве закладной. В республике впервые был введен институт купли-продажи права землепользования, тем самым земля была вовлечена в рыночные отношения.

Труженики села, бесплатно получившие свою земельную долю, получили возможность расширить размеры землепользования путем купли или аренды права землепользования у государства (из земель созданного специального фонда) либо у других землепользователей. Создание рынка земли в форме аренды и купли-продажи должна было способствовать достижению двух целей:

во-первых, согласно законам рынка земли будут переходить от менее эффективных к более эффективным;

во-вторых, рынок позволит использовать землю в качестве гарантии для получения кредита. Однако из-за отсутствия денежных средств у землевладельцев и землепользователей рынка земли в республике до сих пор не получает должного развития.

На втором этапе была проведена значительная работа по уточнению размеров и юридическому оформлению новых форм хозяйствования. Этот процесс является важной ступенью в распределении земель, обеспечивает ясность и четкость земельных прав, дает основу государственных гарантий. Он помогает разрешить споры о владении землей, облегчает ведение земельных сделок, будь то продажа, закладные или аренда, делая их ясными и убедительными, дает возможность государству отслеживать изменения в структуре землепользования республики.

Положительным моментом развития земельных отношений на втором этапе является то, что роль земельных паев в формировании собственника усилилась, и расширились права по их распоряжению. Кроме того, возможность сельскохозяйственного товаропроизводителя выделиться для самостоятельного хозяйствования дает возможность чувствовать еще более защищенным и независимым, чем наемный рабочий.

За анализируемый период выявились и негативные моменты в развитии земельных отношений:

- были разрушены сложившиеся на протяжении многих лет системы севооборотов;
- отсутствие необходимой материально-технической базы привело к появлению неиспользуемых и нерационально используемых земель;
- наметилась тенденция перехода к натурально-потребительскому хозяйству, даже в бывших экономически сильных хозяйствах усиленно начали развиваться личные подсобные хозяйства, а имеющиеся земельные пай стали использоваться для производства кормов личному скоту и под огороды.

В 1995 г. была принята новая Конституция страны, в которой установлено, что земля может находиться как в государственной, так и в частной собственности на основаниях, условиях и в пределах, установленных законом.

В регулировании земельных отношений в Казахстане значительную роль играли Указ Президента республики, имеющий силу Закона, от 22 декабря 1995 г № 2717 «О земле» и изданные в соответствии с ним законодательные и нормативные акты. [1, с.]

В этих законодательных актах оговорено, что основными правами на землю в Казахстане являются права: собственности, землепользования, временного пользования земельными участками, находящимися в частной собственности. Земельным законодательством установлены нормы, пределы и условия закрепления земельных участков за отдельными субъектами и осуществления права собственности на землю.

Впервые наряду с государственной собственностью признается и охраняется частная собственность. Во владение, пользование и распоряжение передаются земли, предоставляемые для ведения личного подсобного хозяйства, садоводства и дачного строительства. В частной собственности могут находиться также земельные участки, предоставляемые под застройку или застроенные производственными и непроизводственными зданиями, сооружениями и другими комплексами.

В 2002-2003г.г в верхах была жаркая полемика вокруг проблемы собственности на землю. Серьезную озабоченность вызывает тот факт, что на частной собственности на землю настаивает элита власти. В то же время низы, особенно сельчане, находясь в глубинке, с тревогой ждали её исхода. И не безосновательно. Ведь от этого решения этого судьбоносного вопроса зависит судьба целых поколений людей: ходить им как прежде по свободной земле или пробираться меж заборами, а то и по платным тропинкам.

Сторонники частной собственности на землю говорят, что она послужит мотивацией к свободному вложению в землю труда и капитала, а сейчас, мол, такой мотивации нет, так как нет гарантии, что землю не отберут у народа. Значит, дело тут вовсе не в собственности на землю, а в наличии эффективного закона, регулирующего земельные отношения в соответствии с требованиями времени.

Практика показывает, что сельское хозяйство наиболее эффективно там, где товаропроизводитель является подлинным хозяином земли и других средств производства. Исследования известных американских ученых-экономистов и социологов убедительно показывают, что производительность труда у собственников земли и средств производства в странах с развитой рыночной экономикой выше, чем у коллективных собственников и арендаторов. Доминируют у них и другие показатели: урожайность, продуктивность животных, качество продукции, они более экономно расходуют ресурсы, бережно относятся к земле и т.п.

Сегодня наши сельхозформирования более нуждаются не в частной собственности на землю, а в государственной поддержке, о чем уже начали говорить в правительственных кругах. Беда в том, что наши реформаторы настаивают на купле-продаже земли, забыв о главном – производстве. Принятие Земельного Кодекса, предусматривает расширение рамок собственности на землю, вовлекающего сельскохозяйственные площади в рыночные отношения. В качестве модельной основы предусматривается возможность использования земель, как на праве пользования, так и на праве частной собственности. Значит, параллельно будут и частная собственность и права пользования.

С 2021 года в Казахстане полномасштабно запустили сервис цифрового мониторинга сельскохозяйственных земель.

Два года назад Президент Казахстана поручал упростить процедуру изъятия неиспользуемых сельскохозяйственных земель.

"Я ставил задачу изъятия земель у латифундистов, которые не занимаются их культивацией. Это очень серьёзное поручение, данное не ради красного словца. Дожились до того, что добросовестным, трудолюбивым фермерам, крестьянам негде работать, негде пасти скот", – [говорил](#) в ноябре 2019 года Касым-Жомарт Токаев.

Минсельхоз разработал закон, по которому сократился срок проверки и изъятия неиспользуемых земель: если раньше он занимал два года, то теперь – один. Контроль над использованием земель обещают полностью оцифровать. Исключение человеческого фактора должно снизить коррупционные риски. В 2020 году в пилотном режиме к проекту по цифровому мониторингу сельхозземель подключились несколько регионов, с этого года все пастбища и пашни Казахстана должны появиться в сервисе.

Мы изучили платформу сервиса и собрали всё, что нужно знать о цифровом мониторинге сельскохозяйственных земель, в этом материале.

Как контролировали использование земель раньше?

- Госорган по земельным отношениям собирал информацию в бумажном виде от государственных органов и организаций.
- Уполномоченный орган анализировал полученную информацию, после чего на комиссии рассматривались материалы.
- По результатам мониторинга орган выносил письменное решение о факте неиспользования либо использования земель.

Такой формат работы несёт коррупционные риски из-за возможного влияния субъективных факторов на окончательное решение.

Чем опасен неэффективный мониторинг использования земель?

Нерациональное либо неэффективное использование земель ведёт:

- к деградации и истощению земель, выводу их из оборота, увеличению площади заражённости вредными, особо опасными вредными организмами и карантинными объектами;
- уменьшению налоговых сборов;
- отсутствию возможности обеспечения землями новых фермеров.

Какой штраф предусмотрен за неэффективное использование сельхозземель?

Помимо усиления контроля сельскохозяйственных земель государство увеличило и налог для землепользователей, которые нарушают условия использования. Если раньше он составлял 10-кратный размер базовых ставок налога на неиспользуемые сельхозземли, то

теперь – 20-кратный размер. По подсчётам АО "Информационно-учётный центр", увеличение налога может принести в бюджет государства от 10 до 20 млрд тенге ежегодно.

Кто и за чьи деньги занимается разработкой цифрового мониторинга?

Сервис по цифровому мониторингу земель Supervision Technology – это часть платформы для бизнеса [Qoldau](#). Разработчик платформы – АО "Информационно-учётный центр", который, по словам председателя правления ИУЦ Жанасыла Оспанова, является компанией со 100-процентным участием государства в уставном капитале и находится в ведении Министерства финансов РК.

В АО "Информационно-учётный центр" уточняют, что на создание сервиса не потрачены бюджетные средства, а его использование для всех абсолютно бесплатно. Единственные, кто оплачивают мониторинг, это районные **акиматы**. Управления земельных отношений выплачивают в ИУЦ по **100 тенге абонентской платы ежегодно**.

Как землепользователи работают с сервисом цифрового мониторинга?

Землепользователи самостоятельно регистрируют земли на специальном портале, а невнесение данных автоматически считывается как нерациональное использование земель. На сегодняшний день оцифровано уже 90% пастбищ.

Алгоритм такой:

1. Землепользователь самостоятельно оцифровывает пастбище.
2. Сервис собирает данные о количестве животных из системы "Идентификация сельскохозяйственных животных" (ИСЖ).
3. Происходит камеральный контроль и расчёт коэффициента.
4. Данные загружаются в кабинет земельного инспектора.
5. Формируется уведомление (допустимой нагрузкой на пастбище считается показатель от 20 до 100%).
6. Землепользователь получает уведомление в личном кабинете и либо соглашается, либо пробует опротестовать.
7. Если землепользователь соглашается, то происходит повышение налога по законодательству, а земельный участок остаётся под мониторингом.
8. Если в течение года землепользователь не устранит нарушения, то в суд подаётся исковое заявление об изъятии неиспользуемого земельного участка.

Как сервис рассчитывает показатель эффективности использования пастбищ?

Для оценки эффективности использования сельхозземель сервис использует два показателя – **площадь** пастбища и **количество** скота, зарегистрированного по базе ИСЖ. Площадь пастбища делится на количество скота, при этом в расчёт берутся нормативы по площади земли на каждый вид животных. Получившаяся цифра и является показателем того, насколько рационально используется сельхозземля. За пределы нормы выходят показатели **менее 20 и более 100%**.

Что уже выявил цифровой мониторинг сельхозземель в Казахстане?

Сейчас в разделе "Статистика" сервиса мониторинга представлена информация по нерационально используемым пастбищам по состоянию на 1 октября 2020 года. Судя по этим данным, в Казахстане уже выявлено более 100 тысяч неэффективно используемых пастбищ, общая площадь которых составляет 60,69% от общей площади всех пастбищ. Более подробно ситуацию с использованием сельхозземель можно изучить на [сайте сервиса мониторинга](#).

Использованная литература:

1. Указ Президента Республики Казахстан «О земле» от 22 декабря 1995.// Казахстанская правда, -1995.26 декабря

2. Сейфуллин Ж.Т. Земельный кадастр Казахстана. - Алматы: КазНИИЭОАПК, 2000 г. - 225с.

3. info@agroqogam.kz

ОСОБЕННОСТИ ВЕДЕНИЯ ВНУТРЕННЕГО УЧЕТА ЗАТРАТ СОЗДАНИЯ ЗАПАСОВ В ЛОГИСТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ

Ержанов А.К. - д.э.н., профессор АГЭУ
Тайгашинова К.Т. - д.э.н., профессор АГЭУ
e-mail: erzhanov_a@mail.ru

Основной целью Программы развития и совершенствования бухгалтерского учета в Республике Казахстан является обеспечение разработки и внедрение новой системы бухгалтерского учета, отвечающей требованиям радикальных экономических преобразований, расширение международных связей и интеграции Республики Казахстан в мировое сообщество, обеспечивающих нужной информацией, ориентированной на пользователей, а также повышение профессионализма специалистов в области логистики и управленческого учета, отвечающая требованиям развития цифровизации экономики.

Условия реформирования экономики Республики Казахстан с плановой на рыночную потребовали взаимосвязи управления запасами и формирования управленческого учета. Здесь велика роль управления производственными запасами в управленческом учете, обеспечения логистов-менеджеров (системы управления) учетной информацией, что будет способствовать контролю затрат в целях их сокращения.

Усиление информационных функций учета заключается в детализации учета, организации внутреннего учета исходя из потребностей управления. «Внутренний оперативный учет является основным механизмом формирования управленческого учета, который обеспечит необходимой информацией логистов-менеджеров в логистической системе управления.

Внутренний учет следует систематизировать отдельно по издержкам, связанным;

– с созданием запасов;

– с содержанием запасов.

Учет надо ориентировать не только внутренних потребителей информации, на удовлетворение потребности логистов-менеджеров для управления запасами, преодолеть разрыв между управлением и управленческим учетом. Поэтому целесообразно создать новое направление в развитии учетной политики компании (организаций) – управленческого учета, и при необходимости оперативного учета.

Будучи источником управленческой информации, цифровой материал, представленный бухгалтером менеджеру для принятия управленческих решений, обязан непосредственно и полностью раскрывать необходимые данные (например, для объекта «управления запасами», и, в частности, состояния затрат «по созданию запасов») [1]. Вся информация о транспортно-заготовительных затратах, подготовленная и собранная бухгалтером за месяц, в процессе организации учета и по ее результатам, т.е. распределение сумм ТЗЗ, представляет собой управленческую информацию [2]. Однако эта информация для принятия управленческих решений о сумме ТЗЗ (ее структура, процент, переданные бухгалтером менеджеру) считается управленческой информацией логистических затрат процесса снабжения. Более того, эта информация является внутренней, предназначенной для внутренних пользователей - логистов-менеджеров – для управления объектом «создания запасов» и принятия мер по сокращению затрат ТЗЗ при создании этих запасов [3].

Основная цель управленческого учета затрат по предлагаемому объекту транспортно-заготовительных затрат - это оперативный учет затрат. Систематизация необходима хотя бы по той причине, что логисты-менеджеры информацию для «управления запасами» получают на основе данных внутреннего, оперативного учета. Бухгалтер, подготавливающий информацию, и менеджер, обрабатывающий ее, должны пользоваться одной терминологией. Работая совместно, они должны знать, что нужно логисту – менеджеру, как бухгалтер подготовит эту информацию, используя одни определения.

Полученная ежемесячная информация о затратах по «созданию запасов» передается бухгалтером логистическому менеджменту. Последний на основе полученной информации

осуществляет контроль, анализ, принимает управленческие решения в части сокращения этих затрат, что так необходимо в современных условиях. Тем более, что затраты, связанные с созданием запасов (к ним относят расходы по доставке, железнодорожный тариф, авто услуги, погрузочно- разгрузочные работы, таможенные издержки, страхование грузов, до складирования), были, есть и будут. Поэтому ежемесячно полную информацию об этих затратах следует предоставлять логистическому менеджменту для принятия им оперативных мер по их сокращению, одновременно проверки данных оперативного учета поступления грузов, затем своевременное их оприходование. Таким образом, логистический менеджмент должен работать в тесной связи с бухгалтером-аналитиком. Совершенствование хозяйственного механизма в управлении компании, организации, учет поступления запасов прежде всего направлен на решение следующих основных задач:

- оперативный учет и контроль выполнения договоров о поставке материальных запасов поставщиками;
- своевременное и полное оприходование поступающих запасов;
- установление количественных и качественных расхождений при их приемке;
- выявление возможности получения скидок от поставщиков в ценах по сравнению с заключенным договором.

Операции по поступлению ТМЗ от поставщиков происходят ежедневно, и логистический менеджмент обязан по каждому договору определять суммы полученного дохода или перерасхода. Более того, ежедневно при поступлении ТМЗ от поставщиков логистический менеджмент обязан на основе полученной информации проводить оперативный контроль за объемом поставок, выполнение условий договоров поставщиком, наличие скидок, гарантированное качество поставляемого сырья, сумма оплат, наличие дебиторской или кредиторской задолженности по данной поставке.

Западные ученые Ч.Т. Хорнгрен, Дж. Фостер отмечают: «В большинстве компаний контроль за приобретением материалов и их использованием осуществляют различные подразделения». Так, ответственность за отклонения цен лежит на отделе снабжения, а ответственность за отклонения эффективности (фактор норм) - на производственном отделе или отделе сбыта [4].

Отклонение цен часто рассматривается как разница между суммой прогнозируемых и неудачно приобретенных материалов в соответствующих ценах. Контроль и управление ценовыми отклонениями достигается: манипулированием цен, приобретением рентабельного объема запасов, получением скидок, выбором наиболее экономичных способов транспортировки. Ценовые отклонения используются для совершенствования методов прогнозирования и принятия решений по отношению к поставщикам и транспортным организациям. Это относится к сфере ответственности начальника снабжения или впрямь они будут называться логистами, или логистическим менеджментом.

Зачастую на Западе отклонения бывают в сторону выгоды, так как там все отработано в отделе снабжения (есть различные скидки).

Лишь в отдельных случаях отклонение может быть отрицательным, например доставка запасов воздушным транспортом исходя из непредвиденных обстоятельств.

На западе существуют разные мнения по учету транспортно- заготовительных затрат.

При учете затрат на транспортировку, пишет К. Друри, «обычно счета за доставку проставляется отдельно в накладной к партии доставленных материалов. Для упрощения расходы на транспортировку следует относить к общезаводским накладным расходам и распределять их в рамках распределения общепроизводственных накладных расходов» [5].

Думается, отнесение затрат по доставке материалов на общезаводские расходы не совсем правомерно. В нашем понимании общезаводские расходы - это «расходы периода», и их отнесение на расходы не может быть и речи. Также данные расходы проводятся за счет итогового дохода.

При переходе на новый план счетов в бухгалтерском учете в нашей республике вопрос «по учету расходов периода» был решен однозначно.

Весь цивилизованный мир уделяет особое внимание действиям логистических функций. Хотелось бы, чтобы, и в Казахстане эти методы оценки и прогнозирования экономических результатов были взяты на вооружение, и внедрялись в работе компаний и организаций республики.

Вести учет затрат по заготовке ТМЗ в области логистики предлагает Р.В. Иоффе: «В целом затраты на закупку определяются ценой поставщика. Необходимо также учесть затраты на заказ, транспортировку, страховку, упаковку, складирование, обработку (переработку, сортировку и т.п.), персонал, связанный с закупками» [6].

Решение данной проблемы – организация внутреннего учета ТЗЗ.

Крупные зарубежные ученые Ч.Т.Хорнгрен, Дж. Фостер по этому вопросу пишут: «Синонимом является внутренний учет (internal)» [4]. В связи с этим следует прислушаться к мнению Р.Ф. Иоффе: «Создание запасов всегда сопряжено с затратами» [6]. Считая правомерным предложения Р.Ф. Иоффе частично за исключением складирования, так как складирование приносит расходы, рассмотрим совершенство учета, ведение внутреннего учета затрат по созданию запасов.

Только через управленческий учет – внутренний учет, оперативный учет - можно выявить достоверные затраты создания запасов, для осуществления мер над их постоянным снижением, сокращением.

Идеи внутреннего учета затрат еще раз подтверждают мнения ученых в области логистики: создание запасов нужно для принятия управленческих решений в целях:

- решения против закупок, если компания сама имеет возможность изготавливать эти материалы для своего производства;
- определения сумм необоснованно завышенных затрат;
- выявления причин порчи, боя, недостачи (при доставке в пути) в процессе закупок, изыскания возможности возмещения их;
- проведения анализа возникших претензий, штрафов, простоев вагонов, пени, неустоек, связанных с закупками;
- принятия мер по сокращению этих затрат (кропотливое исследование, прогноз предшествующий, фактический, будущий и т.д.);
- современное планирование поставок (бизнес-план, тендерная основа, договоры поставок);
- учет затрат по снабжению исходя из требований рынка (затраты создания запасов, обеспечения этими запасами для нужд своего производства);
- увязка всего изложенного с логистикой.

Реализация предлагаемого позволит решить проблему соответствия требованиям рынка и мировым стандартам снабжения и управления этими процессами.

Все это еще раз доказывает, что внедрение логистики потребует организации «внутреннего учета затрат создания запасов». Организация «внутреннего учета» по каждой поставке повысит оперативность учета, что является неотъемлемой частью источника получения необходимой информации в целях управления в принятии управленческих решений логистическим менеджментом. Своевременность получения информации о ТЗЗ обеспечит контроль и анализ «затрат создания запасов» в связи с чем авторами разработана форма учетного регистра учета затрат создания запасов. *(Ввиду ограниченности объема статьи не было возможным разместить форму регистра – Авторы).*

В ней следует отражать затраты по видам с разбивкой, план, факт и, кроме того, в разрезе синтетического счета, причем по каждому субсчету (например, по счету 1350 «Сырье и материалы» субсчет «Топливо»), а также затраты, связанные со снабжением «солярки», «дизтоплива», различными «марками бензина», «мазута» и т.д. Учет «затрат создания запасов» в разрезе синтетических счетов и субсчетов даст более достоверную информацию, чем в целом по бухгалтерскому счету.

Ежедневно при поступлении топлива по субсчету «Нефтепродукты» необходимо записывать возникшие «затраты по созданию запасов». В итоге будет получена сумма затрат

создания запаса за месяц в разрезе субсчетов, затем в целом по синтетическому счету. Данная форма рассчитана не только для учета по фактическим затратам, в ней можно отражать плановые затраты, или их называют релевантные затраты.

Оценку ежедневного потребления нефтепродуктов следует списывать по оптовым ценам. Однако в конце месяца нужна информация о затратах по созданию запасов (ТЗЗ). Вследствие чего данные «внутреннего учета затрат по созданию запасов» дадут возможность определить процент ТЗЗ, затем распределить сумму затрат по созданию запасов на израсходованные нефтепродукты, т.е. определить фактическую себестоимость списанных нефтепродуктов. В современных условиях понятия «учетная оценка», «плановая оценка» и твердые преискуртантные цены изжили себя.

В современных условиях, чтобы достичь эффективность в процессе управления запасами, менеджеры должны проводить анализ оценки и прогнозировать планы создания запасов, с учетом определения приоритетных задач при создании запасов (рис.1).

Проблемы определения затрат, связанных с оформлением заказа и созданием запасов, как никогда актуальны и своевременны.

Внутренний оперативный учет должен быть таким, чтобы достичь основной цели приобретения запасов в логистической системе:

- использование их для производственной деятельности, в результате которой запасы подвергаются переработке и становятся неотъемлемой частью готовой продукции;
- приобретение товаров для их дальнейшей реализации без изменения их вида;
- сами запасы являются одной из операций выполнения заказа. Выполнение заказа предполагает определенные затраты, что необходимо учитывать, так как эта цепочка – выполнение заказа после поставки – образует запас (ТМЗ);
- логистический подход в данной сфере снабженческой деятельности может значительно облегчить решение задач, возникших в организациях республики.

Именно такая иерархия постановки задачи управленческим учетом посредством внутреннего учета обеспечит при принятии оперативных решений желаемого эффекта и получить экономическую выгоду компаний.

Использованная литература:

1. Ержанов А.К., Тайгашинова К.Т. Управление запасами: затраты создания и расходы содержания запасов/ Учебное пособие//ЕС, Рига: LAP Lambert Academic Publishing, 2019. - 140с.
2. Тайгашинова К.Т., Ержанов А.К., Назарова В.Л. Управление запасами: затраты создания запасов расходы содержания запасов (до самоокупаемости складского хозяйства)/Учебно-методическое пособие: Алматы, АЭСА, 2019.-132 с.
3. Тайгашинова К.Т., Ержанов А.К., Назарова В.Л. Эффективность управления логистическими издержками в системе транспорта и связи./ Монография: ИЦ «Жания-Полиграф», ААЭС, 2021.- 520 с.
4. Хорнгрен Ч.Т., Фостер Дж. Ш.Датар., Управленческий учет, 10е изд. Пер.с англ.-СПб.: Питер, 2007.- 1008 с.
5. Друри К. Введение в управленческий учет: учебное пособие для вузов/Пер. с англ. Под ред. Соколова Я.В., 4 изд. – М.: Финансы и статистика, 2017. – 546 с.
6. Иоффе Р.В. Логистика. ЮНИТА 1. Транспортная, производственная и информационная логистика.- Москва. 2000.-57с.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПЛАТЕЖНОГО БАЛАНСА

*Жаздыкбаева Д.П. - магистр, преподаватель
Центрально-Азиатский Инновационный Университет,
Институт Академика Мардан Сапарбаева
г.Шымкент, Казахстан
e-mail: Jazddana76@mail.ru*

В зависимости от развития экономической и финансовой ситуации в стране и мировой экономики все правительства на том или ином этапе проводят макроэкономическое регулирование путем использования имеющихся в их распоряжении инструментов денежно - кредитной, налогово - бюджетной и валютной политики. Целями регулирования являются обеспечение внешней и внутренней сбалансированности в экономике и пути их достижений.

Политика регулирования расходов предусматривает управлением спросом по средствам маневрирования инструментами денежно - кредитной и налогово - бюджетной политики. Жесткая денежно - кредитная политика проводится сжатием денежной массы в реальном выражении и повышением процентных ставок, мягкая - осуществляется увеличением денежной массы и снижением процентных ставок. Рестрикционная налогово-бюджетная политика означает сокращение государственных расходов и рост налогов. Она приводит к падению внутреннего производства и импорта. Экспансионная налогово - бюджетная политика основывается на сокращении налогов и повышении государственных расходов. Проведение этой политики вызывает рост внутреннего производства и расширение импорта.

Экономическая политика переключения расходов осуществляется управлением спроса по - средствам маневрирования обменным курсом национальной валюты. Она позволяет для достижения макроэкономического равновесия переключать расходы между иностранными и национальными товарами.

Маневрирование обменным курсом предполагает проведение целенаправленной девальвации или ревальвации.

При девальвации национальной валюты расходы переключаются с импортных товаров на национальные. Импортные товары удорожаются, экспортные удешевляются, что увеличивает конкурентоспособность экспортных товаров; стимулируется хозяйственная активность внутри страны, возрастает объем производства и занятость. В результате

повышается положительное сальдо торгового баланса, являющего основной частью платежного баланса. Таким образом, девальвация валюты перемещает ресурсы в сторону производителей экспортных товаров, что ведет к увеличению национального дохода. Спрос переориентируется на товары, производимые внутри страны.

Политика ревальвации обменного курса валюты переключает расходы с национальных на иностранные товары, это приводит к сокращению национального производства и экспорта. Ревальвация используется для ликвидации положительного сальдо платежного баланса, которое становится нежелательным при частом повторении.

Для осуществления этих целей, необходимо сохранить режим свободно плавающего обменного курса тенге, который обуславливает колебания курса в зависимости от спроса и предложения. Это будет способствовать развитию ценовой конкурентоспособности казахстанских товаров на внешних рынках. Вмешательство Национального банка в формирование курса национальной валюты должно быть минимальным. Присутствие его на внутреннем валютном рынке вызывается только необходимостью предотвращения спекулятивных скачков обменного курса тенге.

Достижение равновесия платежного баланса связано с его финансированием. Существуют три метода финансирования: привлечение иностранных инвестиций; заимствование из общественного сектора экономики и использование золотовалютных резервов страны. Поэтому изменение сальдо платежного баланса эквивалентно изменению золотовалютных резервов страны.

Все страны являются участниками современной мировой экономики. Активность этого участия, степень интеграции отдельных стран в мировую экономику различны. Внешнеэкономические отношения в своем развитии проходят определенные этапы, трансформация которых характеризует укрепление целостности мировой экономики, усложнение международных экономических отношений: от торговли и услуг до экспорта капитала и последующего создания международного производства, а затем формирования единого мирового рынка валют, кредитов, ценных бумаг. Платежный баланс является основной концепцией международной экономики, поскольку он систематизирует и, следовательно, позволяет анализировать отношения страны с внешним миром. На практике только на основе изучения платежного баланса правительство может понять стоящие перед ним макроэкономические проблемы не только с точки зрения своих национальных интересов, но и с точки зрения многочисленных контактов страны с международной экономикой. Данные о платежном балансе страны и ее положении по отношению к международным инвестициям, несомненно, играют особенно важную роль в разработке внешней и внутренней экономической политики [1].

В условиях растущей взаимозависимости экономик разных стран такие аспекты внешнеэкономической деятельности, как дисбаланс платежных потоков или приток и отток иностранных инвестиций, имеют большое значение при принятии определенных экономических и политических решений. Эти данные также важны для аналитических целей: они позволяют выявить причины ухудшения платежного баланса и оценить необходимость мер по его регулированию; изучить взаимосвязь между внешней торговлей товарами и прямыми иностранными инвестициями; изучение различных аспектов международной торговли услугами; рассмотрение потоков и запасов в международной банковской системе; выявление последствий секьюритизации активов и других важных рыночных тенденций; хорошее понимание проблем внешнего долга, выплаты доходов и экономического роста, а также взаимосвязи между обменными курсами и потоками транзакций, отраженными на текущем счете и финансовом счете платежного баланса. Для углубленного анализа данных, а также ограничений, присущих различным аналитическим формам их представления, необходимо сначала понять основные понятия, структуру и классификацию стандартных компонентов [2].

Поскольку существует неразрывная связь между внутренним экономическим развитием и внешнеэкономической деятельностью любой страны, своевременная,

надежная и всеобъемлющая статистика платежного баланса, основанная на четком, аналитически ориентированном подходе, является незаменимым инструментом для проведения экономического анализа и формирования экономической политики. Разнообразный комплекс международных отношений страны отражается в балансе ее международных операций, который традиционно называется платежным балансом. Платежный баланс является отражением внешнеэкономических связей страны, степени ее интеграции в мировую экономику. Поэтому в результате усиления роли государства в формировании и регулировании платежного баланса возрастает необходимость учета международных расчетов и совершенствуется практика. Сбалансирование баланса международных расчетов является одной из главных целей экономической политики государства, наряду с обеспечением темпов экономического роста, борьбой с инфляцией и безработицей. Анализ, проведенный на основе платежного баланса, позволяет сделать выводы о том, насколько эффективно страна может управлять своей внешнеэкономической деятельностью. Поэтому состояние платежного баланса и вопросы платежного баланса являются наиболее актуальными для Республики Казахстан [3].

Платежный баланс - это статистический отчет, который систематически предоставляет общие данные об экономических операциях конкретного государства с другими странами мира за определенный период времени. Платежный баланс отражает состояние платежей и поступлений в конкретной стране. Международный валютный фонд описывает платежный баланс как "статистический отчет обо всех экономических операциях между резидентами подотчетных стран за определенный период". Это существенно выводит требует уточнения. Во-первых, рассмотреть понятие "резидент". Статус "резидента" зависит от факта регистрации или регистрации его постоянного места жительства. Исключения составляют международные организации, не являющиеся резидентами страны их местонахождения (Организация Объединенных Наций, Международный валютный фонд, Генеральное соглашение по тарифам и торговле и др.). Необходимо уточнить, что Баланс отражает не отдельные, а совокупные транзакции между определенной страной и другими государствами. Обычный срок или период, охваченный платежным балансом, составляет один календарный год.

Платежный баланс-это статистический отчет, систематически представляющий сводные данные о внешнеэкономических операциях с остальным миром за определенный период времени. Составление платежного баланса основывается на системе двойного входа, определяет экономическую территорию страны, проводит различие между резидентами и нерезидентами и основывается на рыночных ценах [4].

Платежный баланс объединяет счета многих секторов и поэтому основан на таможенной статистике, статистике денежно-кредитного сектора в той степени, в которой учитываются международные операции, статистика внешней задолженности, в основном статистические исследования, проводимые в секторе услуг, и статистика валютных операций. В связи с развитием экономической и финансовой ситуации в стране и мировой экономике все правительства осуществляют макроэкономическое регулирование на каком-либо этапе с использованием имеющихся в их распоряжении инструментов денежно-кредитной, фискальной и денежнокредитной политики.

Целями регулирования являются обеспечение внешнего и внутреннего баланса в экономике. Доступ к балансу платежного баланса связан с его финансированием. Существует три способа финансирования: привлечение иностранных инвестиций; заимствование из государственного сектора экономики и использование золотовалютных резервов страны. Таким образом, изменение платежного баланса равно изменению золотовалютных резервов страны. Резервные активы вместе с кредитами МВФ и особыми финансовыми операциями выступают в качестве альтернативных средств ликвидности для выравнивания международных расчетов Казахстана.

Инвестиционная привлекательность Казахстана обусловлена не большей доходностью на вложенный капитал, а наличием уникальных сырьевых ресурсов и степенью доверия

международных организаций, прежде всего МВФ к ходу экономических реформ. Стабильный приток иностранного капитала в достаточной мере обеспечивает финансирование текущих расходов и позволяет удержать международные золотовалютные активы на уровне, достаточном для обеспечения трехмесячного импорта товаров и услуг.

Под укреплением платежного баланса обычно подразумевают улучшение сальдо текущего счета и рост международных ликвидных активов. Стабильный приток внешних ресурсов может быть обеспечен только при надежном доступе Казахстана к мировым рынкам ссудного капитала, который предполагает обеспечение устойчивой платежеспособности страны. Привлечение внешних ресурсов приносят пользу при условии, что оно компенсируя недостаток внутренних сбережений позволяет финансировать производственные инвестиции и поддерживать уровень внутреннего потребления. Опережающий импорт темпы прироста экспортных поставок, обеспечивают достижение высоких показателей профицита торгового баланса и чистого дохода от текущих операций. Рост государственных доходов и стабильный приток прямых инвестиций обуславливают достаточность собственных ресурсов для поддержания сбалансированного обменного курса и обеспечения устойчивости платежного баланса. Все это приводит к увеличению международных резервных активов в иностранной валюте.

Использованная литература:

1. Суворова, С. П. Международные стандарты аудита / С.П. Суворова, Н.В. Парушина, Е.В. Галкина. - М.: Инфра-М, Форум, 2017. - 320 с.
2. Сычев, Н.Г. Толковый словарь аудиторских, налоговых и бюджетных терминов / Н.Г. Сычев. - М.: Финансы и статистика, 2016. - 754 с.
3. Шишкин, А. К. Учет, анализ, аудит на предприятии / А.К. Шишкин, В.А. Микрюков, И.Д. Дышкант. - М.: Аудит, Юнити, 2015. - 496 с.
4. Радостовец В.К. , Радостовец В.В. , Шмидт О.И. «Бухгалтерский учет на предприятий», Изд. «Центраудит-Казахстан», Алматы 2012 г

ОӘЖ 336.31.01

ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІҢ ДАМУЫ МЕН ПРОБЛЕМАЛАРЫ

*Жаздықбаева Д.П. - магистр, оқытушы
Орталық-Азия инновациялық университеті,
Академик Мардан Сапарбаев институты
Шымкент қ., Қазақстан*

***Резюме:** В этой статье рассматриваются вопросы на проблемы развития и эффективного функционирования регионального малого и среднего бизнеса. Summary: Problems of development and effective functioning of regional small and medium-sized businesses.*

Банктердің негізгі экономикалық функциясы - бұл өз клиенттеріне несие беру, көбінесе шағын және орта кәсіпорындар болып табылатын экономиканың нақты секторының өкілдері. Шағын және орта бизнесті несиелеу, ең алдымен, мемлекетке, заңды және жеке тұлғаларға, клиентке берілген және өтеу қағидаты бойынша пайдаланылатын қолда бар қаражаттарды несиелік ресурстарға тарту және жинақтау арқылы көрінеді. Банктер қаржылық делдалдар болып табылады, олар ақшаны талап етілген немесе ескертусіз қажет етуі мүмкін адамдардың ақшалай салымдарын қабылдап, оларды бірнеше жылға дейін басқа адамдарға таратаалады. Банктің функциясы, сәйкесінше, қысқа мерзімді салымдарды ұзақ мерзімді несиелерге айырбастау болып табылады. Осылайша, шағын және орта бизнесті несиелеу жүйесіндегі несие кәсіпорындардың кейіннен өтеу негізінде пайдалану

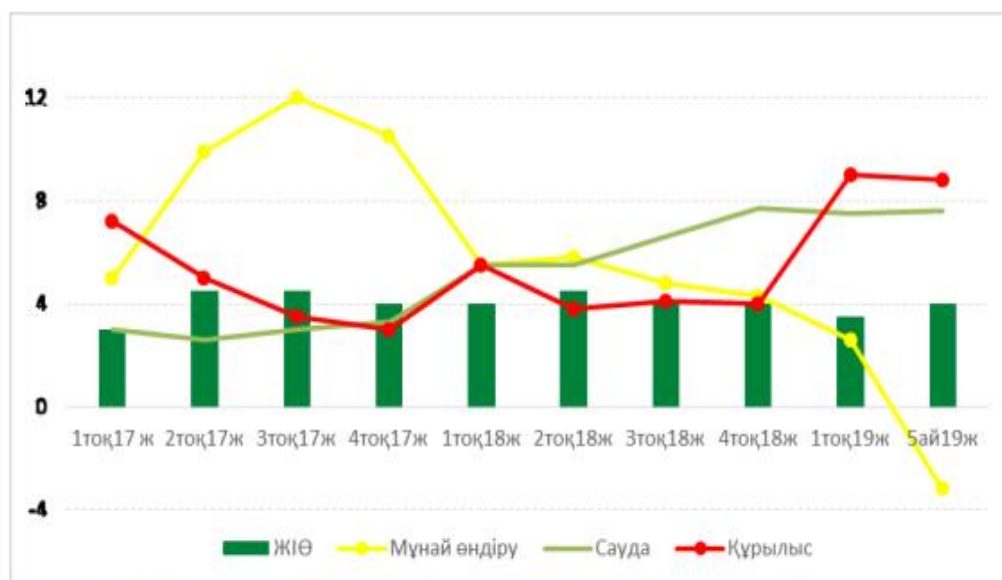
үшін жетіспейтін қаражаттарды жұмылдыру, белгілі бір мерзімге сәйкес келетін және сыйақы төлеу нысаны болып табылады. Нарықтық экономика жағдайында барлық несиелік қатынастар ақшалай несиелер түрінде жүзеге асырылады [1].

Дәстүрлі түрде заманауи несиелік бизнес негізінен қысқа мерзімді болып табылады.

Нарықтық экономика жағдайында қысқа мерзімді несиелер дегеніміз - пайдалану мерзімі бір жылдан аспайтын қарыздар. Бұл негізінен айналым қаражатына қызмет көрсететін несиелер. Әлемдік тәжірибе тұрғысынан алғанда несие мерзімінің ұзақтығының өлшемдері барлық несие берушілер үшін бірыңғай мерзімге ие емес.

Шағын бизнесті несиелеу шарттары факторлар жиынтығында жақсы қарастырылады. Әрине, сізді пайыздық мөлшерлемелер, алынған несие сомасы, несие шарттары қызықтырады. Сонымен қатар, шағын кәсіпкерлікке қойылатын талаптарға, сондай-ақ бизнесті несиелеуге қажетті құжаттар тізбесіне назар аудару қажет. Шағын бизнес артық қағазбастылыққа, бюрократияға, сапасыз банктік қызметке шыдамайды. Қарыз алушылардың төлем қабілеттілігін бағалау критерийлері кәсіпкерлер үшін бірдей қызықты, өйткені несие туралы шешім оған байланысты болады [2].

Жалпы ШОБ іс әрекеттері экономикаға әсерін тигізу жағдайы айтылған. Инфляциялық және девальвациялық күтулер мемлекеттік монополиялық тарифтердің әкімшілік төмендетуімен ішінара өтелді, нәтижесінде 2018 жылғы мамырда инфляцияның 2019 жылғы мамырдағы 6,2% -дан бастап жылына 5,2% -ке дейін 5,3% -ды құрады. Осыған байланысты сәуір айында реттеуші базалық мөлшерлемені 9% -ға дейін, 2018 жылдың қазан айында 9,25% дейін көтергеннен кейін бастады. Өнеркәсіптің баяулауымен экономикалық өсудің маңызды драйвері 2019 жылдың 5 айында 7,8% өсім қарқыны бар инвестиция болды. Жоғары инвестициялық белсенділіктің жартысына жуығы өндіруші сектор мен мемлекеттік инвестициялардың қолдауымен жүзеге асырылады. Сонымен қатар, бұл құрылыс жұмыстарына серпін береді, онда 2019 жылдың 5 айында өсім 8,8% құрады (сурет 1).

Ескерту: ҚР ҰЭМ Статистика Комитетінің ресми парақшасы: www.stat.gov.kz

Сурет 1. ЖІӨ-нің 2017-2019 жылдар аралығындағы өсімі

1-сурет бойынша нақты жалақының 5% деңгейіндегі өсуі дәл осы кезеңдегі бөлшек сауданың өсуімен сәйкес келді, ал көтерме тауар айналымы мұнай мен мұнай өнімдерінің саудасы есебінен 8% құрады. Осылайша, экономикадағы жағдай айтарлықтай оптимистік көрінеді, бірақ экономикалық өсу құрылымындағы сапалы өзгерістер әлі де әлсіз, нақты жалақының өсуі мемлекеттік бюджет шығыстарының,

негізінен бір жақты трафиктің өсуіне байланысты теңге әлсіреу бағытында республикада еңбек өнімділігі саласындағы артта қалған трендтің сақталуын көрсетеді.

Қазіргі жағдайға байланысты қолайлы дамуға-шағын және орта бизнесті дамыту жақсы септігін тигізеді. Көптеген экономикалық, қаржылық, қоғамдық проблемаларды шешуге, жұмыссыздар санын азайтуда, жаңа жұмыс орындарының ашылуы осы шағын және орта бизнестің дамыту арқылы болады. «Қазақстан – 2050» Стратегиясында дамыған шағын және орта кәсіпкерлік халықтың әл-ауқат деңгейін арттырудың экономиканы нығайтудың, дамытудың кепілі болып табылады. Шағын және орта бизнестің дамуын қолдау мақсатымен Президентіміздің жарлығымен екі арнаға бөлінді: Қамтамасыз ету және басқарушылық [1].

Кәсіпорындағы 20 адамға дейінгі персонал «өте шағын», 100 адамға дейін «шағын», 100-500 адамға дейін «орта» және персоналдар саны 500-ден жоғары болса «ірі» кәсіпорындар ретінде анықталған. Қазіргі кезде кәсіпкерліктің проблемалары әр түрлі. Халық әлі кәсіпкерлерге байланысты дұрыс көзқарас қалыптастырмады сондықтан жеке кәсіпорындарды қалыптастыруды шектеп тұрған нәрсе - бұл қаражаттың қол жетімсіздігі.

Шағын кәсіпорындар басқаруының қарапайымдылығымен, икемділігіне байланысты бірқатар артықшылықтарына ие, сонымен қатар Қазақстанда олар белгілі бір қиындықтарды бастан кешуде:

- бюрократиялық кедергілер, жемқорлық; - капиталдың жетіспеуі немесе болмауы; - қылмыстық құрылымдардың қысымы;
- мемлекет тарапынан қолдаудың болмауы.
- сапалы дамуғағы проблемалар: әкімшілік тосқауылдар;
- кәсіпкерлікті қолдаудың әлсіз дамуы;
- бәсекеге қабілеттілігінің төменділігі басты назарда.

Бизнестің қандай түрі болмасын икемді басқаруды, дұрыс шешімдерді, технологиялар және үнемі ізденісті қажет етеді. Шағын болсын орта болсын бизнес иесі иесі тап болатын негізгі проблемала бизнестің дамуының барлық кезеңдерінде бизнесті жетілдіру. Көптеген кәсіпорындардың басты кемшілігі қаржы жағын дұрыстап жоспарламауы. Бұл шағын және орта бизнес саяси экономикалық қалыптасудың өзегі болып отыр [2].

Қазіргі кезде мемлекет тарапынан кәсіпкерлердің бастамалары жақсы қолдау табуға, бұл дегеніміз бүкіл кәсіпкердің экономикалық дамыған мемлекет құрудағы және республика азаматтарының тұрмыс жағдайын арттырудағы жігерлі позиция. Шағын және орта бизнесті дамыту үшін, ең алдымен, осы кәсіпкерлік бизнестегі жағдайдың қалай болып жатқанын және осы саладағы жағдайды қалай дұрыс бастап жалғасыруды түсіну керек. Орта есеппен салыстырғанда шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны 10% - ға, Жамбыл облысында - 9,1% - ға, Шығыс Қазақстан облысында - 2,4% - ға және Түркістан облысында 7,4% - ға төмендеді. Шағын және орта бизнес кәсіпорындары дамыған елдердің көрсеткіштерінен 1,5 есе төмен және оның тек 31% - ды ғана құрайды, бұл деп отырғанымыз Қазақстандағы барлық шаруашылық жүргізуші субъектілердің 92% - ы шағын және орта бизнеске жатады. Бірақ шағын және орта кәсіпорындарының саны өсуде, алайда оның айналымы мен капитал инвестициялары қысқаруда [3].

Қазақстанда орта бизнестің дамуына теріс әсер ететін факторлардың арасында менеджмент жеткіліксіз көрсеткіші бар. Қазақстанда шағын және орта бизнестің дамуына кедергі жасайтын проблемалар өзінің кешенділігі бойынша ерекшеленеді және ол проблема күрделі оны аз мерзімде шешу мүмкін болмайды. Шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың қазіргі жағдайы оны мемлекеттің қолдаудағы стратегиясын қайта түзуін талап етеді. Елдің стратегиясы шағын, орта бизнесті дамытудың салалық және жергілік ерекшеліктерін ескере отырып құрылуға тиіс болады. Соңғы кездері қазақстандық шағын және орта бизнесті латынамерикандық тәжірибелерімен салыстыру сияқты «жаңа үрдіс» пайдаланып жатыр. Әлемдік тәжірибеге сүйенсек, шағын және орта бизнестің қызметіне және дамуына ең қолайлы жағдай ғылыми - технологиялық орталықтарда инкубаторларда,

техно - парктерде, технополистерде ұйымдастырылады делінеді. Бұл экономикалық саясаттың маңызды сатысы. Өлемдік тәжірибеде көрсеткендей, шағын және орта бизнестің дамуындағы сәттіліктің шарты - бұл шағын және орта кәсіпорындаржан-жақты және тұрақты мемлекеттік қолдауды қажет етуі. Яғни шағын және орта кәсіпкерліктің барлық ішкі және сыртқы проблемалары кәсіпорынның өз күшімен шешілуі мүмкін болмайды. Мемлекеттік қолдау жүйесіне мұқтаж болады.

Соңғы уақытта Қазақстанда нарықтық механизмдердің қалыптасуы бірқатар қиындықтармен байланысты болды. Әр түрлі салалардағы кәсіпорындардың жұмысының ұйымдастырушылық формалары өзгеруде, экономикалық және әлеуметтік байланыстар мен қатынастар күрделене түсуде. Сондықтан менеджерлердің іс - әрекетінде негізгі шешімдерге емес, экономикалық жағдайды тез және дұрыс өзгерту қабілетіне және нақты жағдайларда оңтайлы тәсіл іздестіруге баса назар аударылады. Басқарушылық шешімдерді қабылдаудағы бұл тәсілдің негізі экономикалық болжау болып табылады, ол жалпы перспективалар мен эволюцияны, ұйымдық және құрылымдық дамудың тенденцияларын, қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді бағдарламалардың тепе-теңдігін қамтамасыз етуге арналған. Сонымен қатар, зерттелетін экономикалық құрылымның қызметі мен дамуын анықтайтын факторлар мен себептердің жиынтығын анықтай білу керек. Экономикалық болжау жүйесінің қайта құрылуы өзгертін ұйымдық экономикалық жағдайдағы кәсіпорындардың қалыпты жұмыс істеуіне ықпал ететін қайта құрулардың маңызды элементтерінің бірі болып табылады. Ол сыртқы ортаның тұрақсыздығы жағдайында көптеген басқару мәселелерін шешу қабілеттілігін дамытудан тұратын, болжамды негіздеуді және оны қолдану аясын белгілеуді талап ететін барабар құралдарды қолдана отырып, түбегейлі өзгерістерге бағытталуы керек. Алайда, болжау объектілерінің күрделілігі мен сыртқы ортаның динамикасы жағдайында мұндай құралдарды жасау іс жүзінде мүмкін емес, болжаудың теориялық негіздерін игеру мүмкін емес, бұл өтпелі кезеңдегі бұрын-соңды болмаған ауқымды алып, барлық басқару процестерінің бастапқы негізін құрайды. Осылайша, қазіргі уақытта қоғамның бірде-бір саласы болашақты білудің құралы ретінде болжамсыз мүмкін емес. Болжау - бұл кәсіпорынның өндірістік әлеуетін дамыту стратегиялары мен тактикаларын қалыптастырудағы шешуші ғылыми факторлардың бірі.

Сондықтан біліктілік жұмысының таңдалған тақырыбы өте өзекті. Бұл мақаланың мақсаты - шағын және орта бизнестің тұрақты дамуын басқару құралы ретінде болжау механизмін зерттеу және талдау.

Негізгі міндеттерді әзірлеу үшін:

- кәсіпорынның экономикалық дамуын болжаудың теориялық аспектілерін зерттеу;
- стратегиялық жоспарлаудың жалпы механизміндегі болжау әдістерінің классификациясын анықтау;
- аймақтағы шағын және орта бизнестің даму тенденциялары мен негізгі жағдайларын талдау;
- сандық және сапалық болжау әдістерінің салыстырмалы сипаттамаларын жүргізу;
- шағын және орта бизнестің дамуын басқару тетігін жетілдіру болып табылады [4].

Қорыта келе, шағын және орта бизнесті дамытудың мәні:

- халықтың жұмыспен қамтамасыз ету;
- бәсекелестіктің қалыптасуы;
- экономикалық саяси базаның нығайуы;
- ауылдар, шағын және орта қалалардың дамуына септігінің тиюі.

Сонымен бірге, шағын бизнес республикамыздың перспективалы бағыты, оны дамыту және оны қолдау іс - шараларын ұйымдастыру арқылы тиімді нарықтық экономиканы бірқалыпты дамыту үшін маңызы зор. Шағын және орта бизнестің үдемелі және серпінді дамуы Қазақстан экономикасында жүргізіліп жатқан реформалардың іздестірілетін ресурстарының бірі болып табылады. Дәл осы кәсіпорындар үлкен тұрақсыздықты қажет

етпейді, олар әлеуметтік тұрақтылықтың, нарықтық реформалардың қайтымсыздығының және елдің бәсекеге қабілеттілігінің кепілі болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Идрисова Е.К. шағын және орта кәсіпкерлік саласындағы кәсіпкерлік қызметті салықтық реттеу. - Шымкент: керісінше. 2012
2. Джайриков К.К. Бюджет: жобалау, келісу, орындау. Шымкент 2014. - 210 б.
3. С. Т. Жақыпбеков салықтық бақылау және оны жетілдіру жолдары. Шымкент 2015
4. Ермекбаева Б. Ж. Лесбеков Ж. А. салық салу Негіздері. Шымкент, 2016. - 122 б.

УДК 332

**РАЗВИТИЕ СОВРЕМЕННОГО БИЗНЕСА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ
ЭКОНОМИКИ**

*Жаздықбаева Д.П. - магистр, преподаватель
Центрально-Азиатский Инновационный Университет
Институт Академика Мардан Сапарбаева
г.Шымкент, Казахстан*

Түйін: Мақалада цифрлық экономикадағы заманауи бизнестің дамуы қарастырылған. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды дамыту проблемаларын шешу тұрғысынан цифрландырудың, сондай-ақ экономиканың нақты секторын модернизациялаудың маңызды құралы ретінде Қазақстан үшін цифрландырудың рөлі.

Summary: The article deals with the development of modern business in the digital economy. The role of digitalization for Kazakhstan, as well as digital transformation in terms of solving the problems of developing information and communication technologies, as an important tool for modernizing the real sector of the economy.

Большую роль в современном мире играют инновации, особенно для экономики. Они стимулируют экономический рост, создают новые отрасли экономики, способствуют повышению конкуренции. Но так как в Казахстане рыночная экономика, то важную роль здесь играет инновационное предпринимательство. Проблема инновационного предпринимательства актуальна особенно в современном российском обществе, так как наша страна в меньшей степени отнесена к постиндустриальному государству. Утверждение нашей страны как постиндустриального государства требует внедрение и распространение инноваций. Инновации могут наблюдаться в предпринимательстве, а предпринимательство – двигатель современной рыночной экономики.

В настоящее время экономика переходит на новый уровень – цифровизация. Цифровизация экономики это использование цифровых технологий для стремительного экономического роста, предполагающее изменения в субъектах экономики в пользу инноваций а также смену технологического уклада. Основным элементом цифровизации экономики является инновационное предпринимательство, предполагающее коммерческую деятельность с целью извлечения прибыли с помощью внедрения и распространения инноваций.

За последние десятилетия мир стремительно движется к экономике нового типа, где основным инструментом ее формирования становятся цифровые технологии. Расширение роли информационных технологий в работе частного и государственного секторов является основой для перехода к цифровому государству. Информация — ключевой ресурс в современном мире. Ежесекундно человечество генерирует огромные массивы цифровых данных, которые не только занимают место в хранилищах, но и помогают компаниям вести

бизнес. Чтобы воспользоваться всеми возможностями доступной информации, необходимо ее аккумулировать, структурировать и анализировать. Цифровая трансформация предприятия способствует этому благодаря прогрессивным технологиям, например, Big Data (большие данные) или Artificial Intelligence (AI, искусственный интеллект). Они направлены на обработку потоков информации, на основании которой можно принимать решения, адаптировать предложения под конкретных клиентов и прогнозировать их поведение [1].

На сегодняшний день более 15 стран мира реализуют национальные программы цифровизации: Дания, Норвегия, Великобритания, Канада, Германия, Саудовская Аравия, Индия, Россия, Китай, Южная Корея, Малайзия, Сингапур, Австралия, Новая Зеландия и Казахстан. Китай в своей программе «Интернет плюс» интегрирует цифровые индустрии с традиционными. Сингапур формирует «Умную экономику», Канада создает ИКТ в Торонто, драйвером которой становится ИКТ. А Южная Корея в программе «Креативная экономика» ориентируется на развитие человеческого капитала, предпринимательство и распространение достижений ИКТ, а Дания фокусируется на цифровизации госсектора. В программе «Цифровой Казахстан» в республике ожидается прогрессивное развитие цифровой экосистемы для достижения устойчивого экономического роста.

Правительство и государственные органы Казахстана, осознавая важность информатизации общества и развития цифровых технологий в определении долгосрочного экономического роста, принимают активное участие в развитии данной сферы как одного из ключевых направлений государственной политики. В ключевом мировом рейтинге развития ИКТ, рассчитываемом под эгидой ООН – ICT Development Index, – Казахстан в 2016 году занимал 52-ю строчку из 175-ти, не изменив своего положения с 2015 года. В результате реализации Программы и других стратегических направлений страна поднимется в рейтинге до 30-го места к 2022 году, 25-го места к 2025 году и до 15-го места к 2050 году. Казахстан также является догоняющей страной и в рейтинге e-intensity международной консалтинговой компании The Boston Consulting Group с точки зрения текущего уровня цифровизации. Для преодоления догоняющего статуса в Программе требуется наличие революционных, прорывных мероприятий по всем направлениям цифровизации, стоящим на повестке стран мира. Цифровая экономика – это деятельность, непосредственно связанная с развитием цифровых компьютерных технологий, в которую входят и сервисы по предоставлению онлайн-услуг, и электронные платежи, и интернет торговля, и краудфандинг и прочее. Цифровой разрыв между государствами-лидерами и отстающими странами увеличивается год от года. Ключом к сохранению конкурентоспособности нашей экономики является развитие цифровой составляющей совместными усилиями государства и бизнеса на производстве, в управлении, коммуникациях и развлечениях. Цифровая трансформация – это не просто автоматизация, а создание новых бизнес-моделей, новых рынков и новых потребителей, которые должны привести к экономическому росту и извлечению прибыли. Сегодня цифровой мир не спрашивает, готов ли ты к изменениям, так как он меняется глобально. Для Казахстана цифровизация – это единственный способ выйти из воронки сырьевой экономики. Цифровая трансформация приобретает для Казахстана особый смысл как с точки зрения решения задач развития информационно-коммуникационных технологий, так и с позиции использования достижений цифровой революции в качестве важнейшего инструмента модернизации реального сектора экономики. Согласно программе «Цифровой Казахстан» планируется достижение высоких конечных результатов: к 2025 г. создать добавочную стоимость в отраслях экономики на 1,7 - 2,2 трлн. тенге; с 2018 по 2022 гг. обеспечить создание 300 тыс. рабочих мест; до 30% прироста ВВП с 2025 г.; к 2025 г. в промышленном секторе ожидается внедрение 65% крупными предприятиями металлургической промышленности технологии «Индустрии 4.0», с эффектом от внедрения данных технологий в сумме 140 - 200 млрд. тенге [2].

Обычно главными элементами цифровой экономики называют электронную коммерцию, интернет-банкинг, электронные платежи, интернет-рекламу, а также интернет-игры. В данный момент понятие цифровая экономика можно применить во многих аспектах современной жизни. Рынок интернет-коммерции в Казахстане также прирастает в денежном выражении каждый год, так, например объем рынка увеличился с 226 млрд тенге в 2016 году до 330 млрд в 2018 году и продолжил рост в 2019 году. В современном мире трудно представить себе, что какой-то товар нельзя купить в интернете, найти партнеров в интернете, сравнить цены поставщиков и заказать там, где более выгодно и удобно. Казахстан является стратегически важным партнером России. Страны граничат на очень большой территории, что помогает торговать и возить товары с нескольких сторон. С 2009 года Казахстан и Россия подписали документ о едином таможенном союзе для упрощения товародвижения между стран. Логистика в Казахстане развивается, появляются новые инвесторы, открываются новые компании, расширяются автопарки [3].

Цифровая трансформация подразумевает использование современных технологий для повышения производительности и ценности предприятия в современном мире. Три самых главных эффекта от цифровой трансформации, которые отмечают клиенты по всему миру - это сокращение затрат, улучшение качества услуг и продуктов и увеличение продуктивности. 61% компаний отмечает, что цифровые технологии способствовали росту конкуренции в их бизнесе со стороны новых игроков. Сегодня уже 44% компаний в мире имеют стратегию цифрового развития. Если просмотреть список этих компаний, среди них можно увидеть Google, Microsoft, Rambler, KPMG и множество других передовых компаний. С уверенностью можно говорить, что с цифровизацией экономики в бизнес пришли огромные возможности для роста и развития. И эти возможности прибавляются в геометрической прогрессии. В мировых рейтингах цифровой конкурентоспособности именно отставание корпоративного сектора в области цифровых внедрений тянет Казахстан назад. Исправлять эту ситуацию предстоит через создание системы стимулов к внедрению цифровых технологий для предпринимателей. В приоритете - совершенствование нормативной базы и создание особых условий для привлечения инвестиций в цифровые проекты. В решении этих сложнейших задач неопределима роль человеческого капитала. По предварительным подсчетам прямой эффект от цифровизации экономики к 2025 году позволит создать добавочную стоимость на 1,7 – 2,2 трлн. тенге, таким образом обеспечив возврат от инвестиций в 4,8 – 6,4 раза к 2025 году к общим объемам инвестиций с учетом частных инвестиций. Цифровизация имеет влияние на все сектора и приведет к изменению структуры экономики Казахстана в целом путем диверсификации и раскрытия потенциала не сырьевых отраслей, стимулирования стартап-активности и открытия «новых отраслей». При этом степень влияния цифровых технологий в разных отраслях неоднородна - наибольший потенциал создания стоимости предполагается в рамках традиционных отраслей экономики Казахстана, в том числе сырьевого сектора, но также открываются принципиально новые возможности создания стоимости в электронной торговле, ИТ-секторе и финансовой индустрии. Подводя итог, отметим, что находясь на волне мировых трендов, Казахстан ставит долгосрочные задачи, связанные с цифровой трансформацией, стране предстоит найти свою нишу в глобальной цифровой экономике, подготовить квалифицированные кадры для работы в этой сфере.

Цифровая экономика и инновационное предпринимательство влияют друг на друга. С одной стороны, инновационное предпринимательство является элементом цифровой экономики: с помощью инновационного предпринимательства получает развитие цифровая экономика. Так, инновационное предпринимательство способствует распространению инноваций, передовых технологий и новым способам производства, а все это в комплексе способствует цифровизации экономики. Однако цифровая экономика имеет свое влияние на инновационное предпринимательство как на собственный элемент. Цифровизация экономики создает нематериальные стимулы для инновационного предпринимательства, что способствует созданию предприятий, стартапов и т.д. Цифровая экономика оказывает

значимое благоприятное влияние на развитие инновационного предпринимательства. Использование инновационных технологий повышает эффективность, продуктивность и потенциал роста бизнеса, а также уровень его конкурентоспособности на рынке. Влияя на инновационное предпринимательство, цифровая экономика способствует появлению следующих преимуществ:

- Повсеместное использование цифровых и инновационных технологий в государственном и частном секторах экономики.

- Наличие опыта использования цифровых технологий не только в сфере крупного бизнеса, но и в сфере малого и среднего предпринимательства, успешного внедрения цифрового производственного цикла, что повышает уровень производительности и снижает производственные затраты.

Таким образом, инновационное предпринимательство как элемент цифровой экономики имеет ряд проблем. К ним относят отсутствие законодательной базы на должном уровне для развития инновационного предпринимательства, недостаточное стимулирование к инвестированию в инновационное предпринимательство, а также отсутствие спроса на отечественные инновации. Все проблемы решаются комплексно, а именно с помощью взаимодействия государства, коммерческого сектора и общества. Но стратегическую цель должно задать государство. Оно должно быть заинтересовано в развитии инновационного предпринимательства, так как именно его развитие способно стать импульсом к развитию цифровой экономики.

Использованная литература:

1. План мероприятий по реализации Концепции кибер безопасности («Киберщит Казахстана») до 2022 года. Утвержден постановлением Правительства Республики Казахстан от 28 октября 2017 года № 676.

2. Государственная Программа «Цифровой Казахстан». Утверждена постановлением Правительства Республики Казахстан от 12 декабря 2017 года № 827. 71

3. Аубакирова Г.М. Цифровая трансформация экономики Казахстана// Проблемы теории и практики управления, Россия, Москва, №2, 2019, С.18-26.

ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТТІ ЖЕТІЛДІРУ

Жантаева Г. М. - аға оқытушысы

Халықаралық Тараз инновациялық институты

Айнабекова И.Т. - аға оқытушысы

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

Жалпы "цифрландыру" ұғымы 2017 жылдың 12 желтоқсанынан бастап мемлекетімізге «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасы аясында қолданылуға енгізілді, алайда көбінесе ел экономикасының одан әрі дамуы осыған байланысты болып келеді. Бүгінгі күні Қазақстанның бәсекелестік артықшылықтарын, оның ішінде халықаралық деңгейде қамтамасыз ету үшін еліміздің қаржы жүйесінің жұмыс істеу ерекшеліктеріне жаңа технологияларды бейімдеудің тұжырымдамалық тәсілдері мен практикалық алгоритмін әзірлеу үлкен маңызға ие.

Аудит және бақылау, оның ішінде мемлекеттік аудит сияқты ұғымдарды қарастырсақ, осы тарауда "цифрландыру" ұғымын, қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз етуге және елдің экономикалық өсуі үшін берік негіз қалыптастыруға ықпал етуге бағытталған мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау органдарының жұмысында қазіргі заманғы технологияларды қолдану перспективаларын қарастыруға және түсіндіруге тырысамыз. Бұдан басқа, қаржы саласындағы бұзушылықтарды болдырмау үшін қазіргі заманғы

технологияларды дамыту деңгейін ескере отырып, бақылау рәсімдерін автоматтандыру перспективаларын анықтау ерекшеліктерін анықтаймыз.

Соңғы төрт онжылдықта 4-ші өнеркәсіптік-технологиялық революцияның барлық деңгейіндегі қазіргі заманғы экономика (нано-, микро-, мезо-, макро-, мега-, жаһандық экономика) неғұрлым технологиялық, цифрлық және тіпті «бұлтты» болып келеді. Оны Ю.М. Осипов "технономика" ретінде – XX ғасырдың соңы мен XXI ғасырдың басындағы электронды-есеп төңкерісінің және технологиялық серпілісінің нәтижесі, өз қатерлерімен бүкіл шаруашылық пен бүкіл адам өмірін цифрландыру, технизациялау феномені ретінде көрсетеді. [56]. Жаңа технологиялар, оның ішінде АКТ виртуалды және қосымша шындық жасайды. Өндірісті автоматтандырудың, роботтаудың жаңа кезеңдері анықталады.

Экономиканы цифрландыру сөздің азды-көпті мағынасында Т.Н. Юдина және И.М. Тушкановтың келесі сөздерімен анықталады:

– қысқаша мағынада айтар болса: әртүрлі шаруашылық міндеттерді шешуге мүмкіндік беретін ақпараттық-цифрлық платформалар мен операторларды құру (жаһандық, мега, макро-, мезо-, микро-, нано-), оның ішінде стратегиялық: медицинаны, ғылымды, білімді, көлікті, жаңа индустрияландыруды, экономиканы мемлекеттік реттеуді және жоспарлауды және т.б. дамуы;

– кең мағынада: өндірістік немесе экономикалық қатынастардың табиғатының өзгеруі, олардың субъектілік-Объектілік бағдарын ауыстыру. Алгоритмдердің көмегімен машина – машина (M2M) типті қатынастар пайда болады, онда адам субъект бола алмайды. Қоғамның өндірістік күштері және /немесе өндіріс факторлары да өзгереді. Осылайша, интернет заттар және, тіпті, "барлық" интернет пайда болады. Барлық Заттар интернеті (IoT, Internet of Things) деп біріккен компьютерлік желілер мен қосылған датчиктері және деректерді жинау және алмасу үшін бағдарламалық қамтамасыз етуі бар (БҚ) қосылған жеке объектілер (заттар) жүйесін, автоматтандырылған режимде қашықтан бақылау және басқару мүмкіндігімен, адамның қатысуынсыз түсінігі бүгінгі күнде қабылданған.

Цифрландыру процесі шаруашылық үдерістерінің өзгеруімен қатар жүреді: жаппай тұтыну игіліктері (тауарлар мен қызметтер) өндірісін роботтандырудан жаңа өндірістерге, әрбір тұтынушы үшін жеке сипаттамалары бар игіліктерді құрудан, мысалы, инновациялық цифрлық технологияны пайдалану арқылы, мысалы, 3D-басып шығару және прототиптеу, цифрлық капиталды өсіру арқылы жүргізіледі. Цифрлық экономика саласындағы сарапшылар мен талдаушылардың бағаларына сәйкес таяу онжылдықта (шамамен 2025 жылға қарай) тұтыну және инвестициялық нарықтардағы тауарлар мен қызметтердің жартысына жуығы мүлдем немесе салыстырмалы түрде "жаңа ақылды" ("ақылды қала", "ақылды үй", "ақылды жол", "ақылды машина", "ақылды киім" және т.б.) болады [1].

Расында, бүгінгі күні бір елдерде кәсіпорындардың/ұйымдардың өнімділігі мен бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында материалдық және материалдық емес өндіріс саласында қазіргі заманғы цифрлық технологияларды енгізу мен пайдалануды ұсынатын цифрлық трансформация анағұрлым, ал басқа елдерде – неғұрлым тиімді жүріп жатқанын байқаймыз. Сандық трансформация саясатының табысы ең алдымен:

- кәсіби кадрлардың болуы арқылы;
- кәсіпкерлік қоғамдастықтың мүдделілігі мен мүмкіндіктері арқылы;
- материалдық-қаржылық ресурстармен;
- жүйелік басқару арқылы;
- ел басшылығының саяси ерік-жігері арқылы анықталады.

Цифрлық трансформация-қазіргі заманғы мемлекеттің басты мақсаттарының бірі. Қазақстанда бұл салаға да көп көңіл бөлінеді. 2017 жылы "Цифрлық Қазақстан" мемлекеттік бағдарламасы қабылданды, оның мақсаты – ел экономикасының даму қарқынын жеделдету, сондай-ақ сандық технологияларды пайдалану есебінен халықтың өмір сүру сапасын жақсарту болып табылады [2].

Аталған бес бағыт шеңберінде 17 бастама және 100-ден астам іс-шаралар қалыптастырылды.

Ел экономикасы бұрынғыдан да көп цифрландырылуда. Атап айтсақ, 2018 жылы компьютерлерді пайдаланатын ұйымдардың үлесі 70,7%-дан 77,7%-ға дейін ұлғайды. Сонымен қатар, интернетке қолжетімділігі бар ұйымдардың үлесі 2017 жылы 67,7%-дан 2018 жылы 75,1%-ға дейін, ал интернет – ресурстары бар ұйымдардың үлесі 21,7%-дан 22,3%-ға дейін өсті [3].

Қазақстанда цифрландырудан жалпы экономикалық тиімділігі 578 млн. АҚШ долларды құрады. Бұл ретте, экономиканы цифрландыруды енгізу есебінен жыл сайын өнімділік 2-10%-ға, кен орындарында өндіру 3%-ға, өндірістік шығындардың 10-20%-ға қысқаруы, АӨК-де нақты егіншілікті қолдану есебінен өнімділік 25-50%-ға өсуі күтілуде [4].

IDC мәліметтері бойынша, 2020 жылдан 2023 жылға дейінгі кезеңде сандық трансформацияға тікелей инвестициялар 7,4 трлн АҚШ долларын құрайды. Сондай-ақ 2023 жылға қарай цифрландыруға жұмсалатын шығыстардың үлес салмағы АҚТ-ға салынған барлық инвестициялардың 50%-ына дейін өседі (ағымдағы сәтте үлес 36%-ды құрайды) (сурет 1.5). Ең үлкен өсім деректерді талдау және талдау саласында болжанады, себебі компаниялар ақпарат негізінде бәсекелестік артықшылықтар жасайды [5]

Мемлекет мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау органдары атынан бюджетте көзделген мақсаттар мен көлемдерге ақша қаражатын жұмсаудың заңдылығын және дұрыстығын тексеруге бағытталған аудитті жүзеге асыруды жалғастыруда, алайда мемлекеттің қоғам алдындағы жауапкершілік аясы жаңа жағдайларда айтарлықтай кеңеюде. Шаруашылық жүргізудің қолданыстағы тетіктерін бағалау және материалдық ресурстарды қоса алғанда, мемлекет меншігіндегі барлық мүлікті неғұрлым үнемді және тиімді пайдалану жөнінде нақты ұсынымдар әзірлеу қажеттілігі туындайды. Бұл әлемдік тәжірибе көрсетіп отырғандай, сыртқы мемлекеттік қаржылық бақылау институтын мемлекеттік аудит институтына айналдыруға әкеліп соқтырады.

Мемлекеттік аудиттің әлеуетті әсерінің ауқымы туралы мыналардан көруге болады. Жылдық жалпы қолда бар кіріс (мемлекеттік қаржы ресурстары) елдің ЖІӨ шамамен 21,5%-ын құрайды. Бұдан басқа, мемлекет меншік иесі болып табылады және бұрын жинақталған активтерді басқарады. Мемлекеттік сектордың негізгі капиталы (толық мемлекет меншігіндегі шаруашылық жүргізуші субъектілерді, қазыналық және мемлекеттік кәсіпорындарды, сондай-ақ мемлекеттің қатысу үлесі бар кәсіпорындарды қоса алғанда) елдің негізгі капиталының бестен бірінен астамын құрайды. Егер оларға өз капиталында мемлекеттік қаражаты бар құрылымдарды, мысалы, акционерлік қоғамдар мен мемлекет қатысатын басқа да экономикалық субъектілерді сатып алуды 0осатын болсақ, онда мемлекеттік басқарудағы, демек, бақылаудағы елдің негізгі капиталының үлесі жартысынан астамын құрайды. Демек, мемлекет иелік ететін және билік ететін ресурстар ауқымының ұлғаюы, олардың ел ресурстарының жалпы көлеміндегі үлесі оның әлеуметтік-экономикалық дамуға ықпалының өсуіне себепші болатыны мәлім болып шығады.

Цифрлық аудит әдістерін пайдалану, аудитті тестілеу кезінде жоғары тәуекелі бар мәмілелерге шоғырлануға мүмкіндік береді. Аудиторлар бүгінгі күні өздерінің көптеген сұраныстарына және тексеру үшін қажетті қағаз көшірмелерді көп күтуге байланысты, қолданыстағы аудиттің бірқатар тиімсіз тәсілін еңсере алады. Басқару үшін пайдалы ақпараттарға барынша кең қамту және уақтылы назар аударуға мүмкіндік туындаған жағдайда ғана, соншалықты аудиторлық жұмыстар үздіксіз және тиімді болуы мүмкін. Аудиторлар мен аудиттелетін объект үшін аудитті жүргізу тәсілін жаңғыртуда көптеген артықшылықтар бар. Алайда, аудитті цифрландыру үшін қажетті түрде деректерді алу кезінде проблема туындауы мүмкін. Ең көп таралған кедергілердің бірі, тіпті егер қол жетімділік болса да, мемлекеттік органдар пайдаланатын бухгалтерлік есептің әртүрлі жүйелік модульдеріне, қосалқы кітаптарға байланысты оларды басқа жүйелермен біріктіре алмайды. Жүйелердің үйлесімсіздігі деректерді бағалау үшін аудиторлардың жұмысын едәуір қиындатуы мүмкін.

Бұл проблеманы еңсеру және сандық технологиялар үшін қадамға өту үшін аудиторлар деректер қоймасының сенімді және икемді сәулетін жасау қажет. Деректер қоймасы-бір немесе бірнеше бөлек көздерден деректерді біріктіру арқылы құрылған орталық деректер қоймасы. Деректер базасында сақталған ақпаратты кезегімен ескі деректерден жаңа деректерге дейін оңай салыстыруға болады. Қажет болған жағдайда аудиторлық рәсімдерді жүргізу мақсатында деректер алынып, деректер қоймасына жүктеледі, мұнда аудит құралдары тәуекелдерді бағалауды орындау үшін, аудиторлық дәлелдер алу, үрдістерді түсіну және мүдделі тараптарға есеп беру үшін қолданылуы мүмкін.

Негізгі артықшылық-бұл кез келген уақытта деректер аудиторлық дәлелдемелерді жасау және алу үшін пайдаланылуы мүмкін (сенімділік пен толымдылықты білдіреді). Деректерді бүтіндей толығымен сақтау үшін көптеген тәуекелдер кездеседі: мысалы, әртүрлі көздерден деректерді бірыңғай тұтастыққа интеграциялауды жүзеге асыру үшін технологияны пайдалану кезінде пайда болады. Қоймада жиналған деректердің бүтіндігі сандық аудит үшін әр түрлі мақсаттарда, атап айтқанда, сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін болдырмау үшін, қаржы есептерінің баланстарын салыстыру үшін және қоймаларда және тағы басқа жерде өткізілген түгендеу қорытындысын салыстыру үшін пайдаланылуы мүмкін. Сандық аудит үздіксіз бақылаудың кеңейтілген мүмкіндіктерін және үздіксіз аудит бағдарламасын, 1 кестеде көрсетілгендей күрделі деректер талдауын қолдайды.

Кесте 1 – Аудиттің цифрлық әдістерін енгізудің негізгі артықшылықтары

Тиімділікті арттыру	Қосымша бизнес идеялар:	Үлкен тиімділік:	Алаяқтықты, бұзушылық және теріс пайдалануды үздік анықтау:
Жалпы құралдарды пайдалана отырып, аудиторлар арасындағы келісімді ұлғайту	Құрылымдық бөлімшелер арасындағы нәтижелерді салыстыру	Ұйым ішіндегі және арасындағы транзакциялардың ыңғайлы және оңай қарау	Жеке және заңды тұлғалар арасындағы бизнеспен айналы сатын компаниялардың ұйыммен меншік құқығы сияқты жасырын қатынастарды сәйкестендіру
Ішкі бақылау оқшылықтары мен кемшіліктерін сәйкестендіру	АТ жүйесінің функционалдығын пайдалануды кеңейтілген түрде түсіну	Қысқа мерзімде деректердің үлкен көлемін қарастыру және талдау	Күдікті операцияларды анықтау және талдау құралы
Алаяқтықты автоматты түрде анықтау және алдын алу іс-шаралары	Іскерлік үдерістер мен қатынастардан күтілетін ауытқуларға негізделген аса жоғары тәуекел транзакцияларын анықтау	Дәстүрлі әдістерді қолданудан әлдеқайда тиімді	Үнемі алаяқтық пен осалдықтың қатерін қадағалау әлеуеті
Себептердің түбірін толық анықтайтын толық аудиторлық қорытындылар		Басшылық үшін тест нәтижелерін жылдам ұсыну	
<i>Ескерту – Дереккөз негізінде автормен құрылды [5]</i>			

Сандық аудит-бұл технологияға негізделген күш ғана емес. Ол аудит жасау үшін қандай мәселелер қажет екенін және аудиторлардың білімін, шеберлігі мен дағдыларын және қабілетін түзетуді қамтиды [6]. Аудитке сыналған тәсілдердің эволюциясы мемлекеттік аудит органдарында және аудит объектілерінде мәдени өзгерістер болып табылады. Бұл ретте, аудитор мамандығы ретінде қаралатын бірнеше іс-әрекеттер бар

Бүгін сандық және үлкен деректер дәуірі технологиялық сипаттағы жаңа тәсілдерге дәстүрлі аудиттің әдістері мен тәсілдерін қайта қарау үшін бізге үлкен сын-қатерлер мен мүмкіндіктерге тап болып отырғандығын байқатты. Цифрлық аудит үлкен деректер арқылы үрдістерді, мәселелерді және қарым-қатынастарды және мемлекеттік органдардың басшылары мен мүдделі тараптарға мемлекеттік басқарудың ұсынымдарын жақсарту үшін неғұрлым толыққанды әрі мазмұнды зерттеулерді қамтамасыз етеді. Сандық аудитке өту қаншалықты мүмкін және қол жеткізуге болады? Бұл проблемаларды және олармен байланысты Цифрлық мемлекеттік аудит мәселелерін Қазақстан Республикасында қалыптасқан халықаралық тәжірибе мен нақты жағдайларды ескере отырып қарау қажет.

Қолданылған әдебиеттер:

1 Тушканов И.М., Юдина Т.Н. Форсаж цифровой экономики // Системное моделирование социально-экономических процессов: тр. 39-й междунар. науч. школы-семинара. – Воронеж: Воронежский государственный педагогический университет, 2016. – С. 246-247.

2 Постановление Правительства Республики Казахстан. Об утверждении Государственной программы "Цифровой Казахстан": утв. 12 декабря 2017 года, №827 // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000827>. 26.03.2019.

3 Цифровизация экономики Республики Казахстан, 2019 // <http://ranking.kz/ru/a/reviews/cifrovizaciya-ekonomiki-respubliki>. 11.02.2020.

4 Премьер-Министр РК Аскар Мамин провел заседание Комиссии по вопросам цифровизации // <https://primeminister.kz/ru>. 11.02.2020.

5 Показатели государственных и правительственных программ. Государственная программа «Цифровой Казахстан – 2020» // <https://stat.gov.kz/programm/indicator>. 21.01.2020.

6 Основные социально-экономические показатели Республики Казахстан // <https://stat.gov.kz/official/dynamic>. 21.02.19.

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СИСТЕМЕ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА КАЗАХСТАНА

Жексембина А.Е.,

к.э.н., доцент кафедры «Учет и аудит»

Университета «Туран»

В настоящее время цифровая экономика активно развивается и в ближайшее будущее будет главным двигателем инноваций, конкурентоспособности и экономического роста в мире. Цифровая экономика является моделью взаимодействия всех участников экономических процессов, основанная на использовании современных электронных каналов связи и способов учета и хранения информации, с использованием электронного документооборота. Это подразумевает максимальную автоматизацию бизнес-процессов внутри предприятия и во взаимоотношениях с контрагентами и государственными органами за счет использования современных цифровых технологий. Цифровая экономика основывается на трех важных базисах: инфраструктура, электронный бизнес и электронная коммерция. Развитая инфраструктура подразумевает доступ в интернет, наличие программного обеспечения и телекоммуникации.

Развитие цифровых технологий в экономике мы связываем с повышением эффективности экономики и ростом прибыли. По сравнению с традиционной экономикой цифровая экономика эффективнее в части производительности труда и возможных издержек на единицу производства; уменьшается стоимость платежей, себестоимость товаров и услуг, появляются новые источники дохода; уменьшаются расходы по

управлению бизнесом. Происходит удешевление товаров и услуг для потребителей, а для государства появляется больше возможностей экономического мониторинга. Вместе с тем, существуют и недостатки быстрого развития цифровых технологий: безопасность информации становится более уязвимой, а также цифровизация приводит к сокращению персонала, это, вероятно, самые главные проблемы будущего.

Отрасли экономики, где не производится материальный продукт, проще осваивают цифровые технологии. Сюда относятся сфера услуг, торговля, финансовый сектор, телекоммуникации, разработка программного обеспечения, государственное управление.

Применение цифровых технологий подразумевает принятие комплексных решений и изменений на уровне государства и предприятий. Для развития цифровизации важно привлечь все общество: государство, бизнес, гражданское общество и IT-сообщество. Со стороны государства необходимо, во-первых, адаптировать законодательную базу к новым моделям взаимодействия, а также сократить лишние бюрократические и административные барьеры. Во-вторых, необходимо стимулировать предприятия и население к применению цифровых технологий, создать благоприятные условия и минимизировать цифровое неравенство. Также важно обеспечить информационную безопасности технологий.

Наша страна не осталась в стороне от мировых тенденций по цифровизации глобальной экономики. Министерством информации и коммуникаций РК была разработана Государственная программа «Цифровой Казахстан» [2]. Государственными органами и организациями, ответственными за реализацию программы были назначены центральные и местные исполнительные органы, госорганы и субъекты квазигосударственного сектора. Целью программы явилось ускорение темпов развития экономики республики и улучшение качества жизни населения за счет использования цифровых технологий в среднесрочной перспективе, а также создание условий для перехода экономики Казахстана на принципиально новую траекторию развития, обеспечивающую создание цифровой экономики будущего в долгосрочной перспективе. Задачами программы были заявлены: цифровизация промышленности и электроэнергетики; цифровизация транспорта и логистики; цифровизация сельского хозяйства; развитие электронной торговли; развитие финансовых технологий и безналичных платежей; государство – гражданам; государство – бизнесу; цифровизация внутренней деятельности государственных органов; «умные» города; расширение покрытия сетей связи и ИКТ инфраструктуры; обеспечение информационной безопасности в сфере ИКТ; повышение цифровой грамотности в среднем, техническом и профессиональном, высшем образовании; повышение цифровой грамотности населения (подготовка, переподготовка); поддержка площадок инновационного развития; развитие технологического предпринимательства, стартап культуры и НИОКР; привлечение «венчурного» финансирования; формирование спроса на инновации.

Для достижения цели программы подразумевается движение по двум векторам развития. Первый – цифровизация существующей экономики, и второй – создание цифровой индустрии будущего. Второй вектор, направленный на перспективу, подразумевает обеспечение долгосрочной устойчивости, запуск цифровой трансформации страны за счет повышения уровня развития человеческого капитала, построения институтов инновационного развития и, в целом, прогрессивного развития цифровой экосистемы.

На сегодняшний день информационные технологии внедряются повсеместно, большинство государственных услуг переведено в электронный формат. В 2006 году был создан портал «электронное правительство» egov.kz, объединивший в себе информационные системы государственных органов, задействованных в оказании государственных услуг. На электронный документооборот переведены центры обслуживания населения, а для юридических и физических лиц создана система электронных цифровых подписей.

Довольно быстрыми темпами адаптируется к процессам цифровых технологий система бухгалтерского учета. Процессы цифровизации здесь развиваются по трем направлениям: финансовый, управленческий и налоговый учет, а за последние годы учетная работа в Казахстане значительно облегчилась и изменилась. Так, по цифровизации налогового учета, на базе Комитета государственных доходов созданы такие информационные системы как: ИС СОНО, ИС ЭСФ и ИС НДС-Blockchain.

При использовании система обработки налоговой отчетности (СОНО) пользователю предлагается одно клиентское приложение по заполнению и передаче всех форм налоговой отчетности. Причем здесь нет необходимости скачивать все формы налоговой отчетности, а достаточно скачать только необходимые формы для налогоплательщика, заполнить и отправить их на обработку на сервер.

Информационная система «Электронные счета-фактуры» позволяет осуществлять выписку и обмен счетами-фактурами в электронном виде между участниками торговых операций в режиме реального времени. Система была внедрена с 1 июля 2014 года на добровольной основе, а с 2019 года на обязательной. Причем ИС ЭСФ интегрирована с системами по ведению бухгалтерского учета. Выписка счетов-фактур в электронном виде имеет ряд преимуществ: увеличение срока выписки ЭСФ до 15 дней; возможность выписывать ЭСФ в иностранной валюте; возможность делегирования прав по выписке счетов-фактур своим работникам; возможность управления ЭСФ, выписанными структурными подразделениями юридического лица; возможность не предоставления реестра по реализованным товарам, работам, услугам (300.07), в случае если все счета-фактуры выписываете в электронном виде; возможность не предоставления реестра по приобретенным товарам, работам, услугам (300.08), в случае если все счета-фактуры выписаны в электронном виде; возможность просмотра жизненного цикла товара.

Для использования новых методов администрирования налога на добавленную стоимость с 1 января 2019 года применяется технология Blockchain в ИС НДС-Blockchain. Плательщиком НДС на добровольной основе открывается контрольный счет НДС, представляющий собой отдельный банковский счет, используемый исключительно для учета движения денег по суммам НДС. Основным принципом предлагаемого решения является отслеживание финансовых потоков НДС в реальном времени для последующего ускоренного возврата. Для экспортеров, применяющих контрольные счета НДС, сроки возврата НДС по результатам проверок будут сокращены с 55 до 15 рабочих дней. Применение нового метода администрирования НДС с использованием технологии Blockchain позволит оптимизировать процессы администрирования НДС и обеспечить: сокращение сроков возврата НДС для экспортеров; автоматическое формирование предварительных деклараций; сокращение количества проверок со стороны налоговых органов; увеличение собираемости НДС; повышение прозрачности администрирования НДС; невозможность применения серых схем.

Применение цифровых технологий успешно используется при осуществлении платежей и переводов посредством интернет-банкинга: бухгалтерам нет необходимости предоставлять в обслуживающий банк платежные документы в бумажном виде. В настоящее время практически все казахстанские банки предоставляют услуги посредством дистанционных каналов, 70% банков оказывают сервисы физическим лицам посредством интернет и мобильного банкинга, 55% банков предоставляют свои услуги на базе мобильных приложений.

В рамках информационных систем могут быть решены главные задачи управленческого учета, такие как учет затрат и калькулирования себестоимости, планирование и бюджетирование. Методология ведения финансового учета, в том числе составление финансовой отчетности также описаны в прикладных программах. На сегодня казахстанские предприятия не ограничены в выборе разработчиков: рынок предложения достаточно широк и разнообразен и постоянно пополняется новыми поставщиками. Очевидно, что прежде чем перестроиться на цифровые технологии, предприятия должны

провести анализ своих бизнес-процессов на уровень их оцифрованности. Важно обозначить, какие процессы нуждаются в переводе на электронный формат, определиться с затратами и сформулировать преимущества, которые даст цифровизация. Когда решение о переходе будет принято, то можно приступать к обновлениям. [3,4]

Поэтапное проведение работ по внедрению цифровых технологий в системе бухгалтерского учета на предприятиях позволит повысить эффективность нововведений, и позволит руководству весь процесс сделать управляемым. Важно упомянуть о необходимых компетенциях, которыми должны обладать специалисты в условиях цифровизации – способность к постоянному обучению, готовность постоянно осваивать новые знания по новым, быстро появляющимся технологиям – это ключевой фактор для успешного профессионального роста. Необходимо иметь широкие представления о современных технологичных цифровых средствах, важным становится навык удаленной работы и умение работать с большими объемами информации. Возрастает роль специалиста, обладающего навыками для анализа и интерпретации данных, поскольку вся рутинная бухгалтерская работа и дальше будет автоматизирована.

Қолданылған әдебиеттер:

1. <https://ru.fxssi.com/>
2. Об утверждении государственной программы «Цифровой Казахстан»: постановление Правительства РК №827 от 12.12.2017 (https://primeminister.kz/ru/page/view/gosudarstvennaya_programma_digital_kazahstan)
3. Исаев Д.В., Кравченко Т.К. Информационные технологии управленческого учета. Москва, 2006. С.65-68
4. Карпова Т.П. Направления развития бухгалтерского учета в цифровой экономике / Т.П. Карпова // Известия Санкт-Петербургского Государственного Экономического Университета. - 2018. - №3 (111). - С. 52-57.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАЗЫНАШЫЛЫҒЫ ТУРАЛЫ
ЖАЛПЫ ҰҒЫМ, ҚАЗІРГІ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЦИФРОВИЗАЦИЯ ЖАҒДАЙЫ**

*Заурбекова Л.Е - магистр, аға оқытушы
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қаласы,
e-mail: zaurbekova-1974@mail.ru*

Қазақстан Республикасының Қазынашылығының дамуы, және оның нығаюы барысында мемлекеттің кірістері мен шығыстары біртіндеп өсе түсті, қаржылық жүйе күрделене түсті және елдегі ақша айналымын қатаң түрде есептеуді қамтамасыз етілді. Дәл осы кезде экономикалық құрылымдарды, оның ішінде мемлекеттік қаржы басқармасын реформалау қажеттіліктері туды.

Негізгі міндеті — бюджеттік дисциплиналарды нығайту, ведомстваларды, қазыналық құжаттарды ұйымдастыру, шығару мен кіргізумен байланысты және де қазыналық ресурстарды үкіметтің пайдалануын қадағалап отыру.

Осы міндеттерді шешу мақсатында 1994 жылы Қаржы министрлігі жанынан Қазынашылықтың бас басқармасы құрылды. Бұл – бухгалтерлік есеп бойынша бюджетті басқару және бюджеттік мекемелер мен қаржы жүйесіндегі бухгалтерлік есептің әдіснамасы функциялары берілген бюджетті атқарудағы бірегей ұйым. Сонымен қатар, Қазынашылықтың бас басқармасы министрліктерді, ведомстваларды, кәсіпорындар мен ұйымдарды бюджет қаражатын мақсатты және дұрыс пайдалану пәніне тексеруге, бұзушылық фактілер айқындалған жағдайда, жөнсіз жұмсалған қаражатты қайтарып алуға құзыретті болды.

Ең бірінші кезекте, Ұлттық банктің есеп-айырысу кассалары орналасқан аймақтарда қазынашылықтың аумақтық бөлімшелері құрылды. Аумақтық қазынашылық бөлімшелері бюджет қаражатының түсуін қадағалап, оны мемлекеттік мекемелердің шоттарына аударып отырды. Аумақтық басқармалар заңды тұлға болып табылды және өздерінің шығыстар сметасы мен ҚР Ұлттық банктің мекемелерінде ағымдық шоттары болды.

Қазынашылық әлемдік тәжірибеге сәйкестендірілген Қазақстан Республикасы бюджетінің шығындары мен кірістерінің жаңа бюджеттік классификациясын жасады. Бұнымен бір уақытта қазынашылық жүйенің функционалдық бөлігі жасақталды. Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен Ұлттық Банктің есеп-айырысу кассалары Қазынашылыққа берілді және солардың базасында Бюджеттік банк құрылды. Бұл –оның бөлімдері мен облыстық қазынашылық басқармалары бірлесе отырып, бюджеттік ұйымдардың төлемдерін өңдеудің жаңа технологияларын бірге игеруге арналған өтпелі кезеңге уақытша құрылған банк болатын.

Қазынашылық жүйесін дамытуда атқарылған алғашқы ауқымды жұмыстардың бірі – Ұлттық банкте Біріккен қазынашылық шот (БҚШ) ашу болып табылады. Оған мемлекеттік және жергілікті бюджеттердің ақша қаражаты шоғырландырылды. БҚШ арқылы төлеудің Қазынашылық жасаған механизмінің арқасында күн сайын бюджеттің жағдайы: кірістер, шығындар, республикамен облыстардағы қаржы қалдықтары бақыланып отырады.

Республикамыздың тарихындағы жаңа дәуір тәуелсіздікке қол жеткізген сәттен бастап саналатын болса, сол тәуелсіз елдің жас тарихындағы жасампаз жаңалықтар мен ауқымды реформалар кезеңі жаңа елордаға қоныс аударудан бастау алады. Мұндай сабақтастық астанасын ауыстырған елдердің барлығына тән, астананы ауыстыру – сол елдің тарихында жаңа белестерге жол ашқан. 1995 жылы Ақмола қаласындағы орталық жоғары мемлекеттік ұйымдарды қайта құрылымдау басталды. Осы кезде жас елордаға Қаржы министрлігі қоныстанды. 1997 жылы 19 желтоқсанда Алматы қаласынан Ақмолаға Қазынашылық комитетінің 48 қызметкері көшіп келді.

Уақыт өте келе Қазақстандағы бюджеттік реформалар жұмыс істеп тұрған қазынашылықтың жүйесін қайтадан модернизациялау қажеттіліктері туды. Осыған орай Қазақстан Үкіметі халықаралық ұйымдармен келіссөздер жүргізіп, қарыз берудің мүмкіндіктерін қарастырды. Нәтижесінде, 1996 жылы Халықаралық қайта құру және дамыту банкімен келісімге қол қойылды, соның негізінде қазынашылық комитет компьютерлер, оргтехникалар, спутниктік антеналар және тағы да басқа қазіргі заманғы техникалық құрал жабдықтармен қамтамасыз етілді.

Бюджеттік банк жабылып, оның бюджетті атқару қызметі аумақтық қазынашылық органдарына берілді.

Ақпараттық ортаны қалыптастыру мақсатында, қазынашылық органдары ORACLE бағдарламасы негізінде жасалған жаңа ақпараттық жүйеге көшті. Жаңа жүйе қаржылық-экономикалық шешімдерді дұрыс қабылдауды және мемлекеттік бюджеттің барлық деңгейде атқарылуын бақылау әрекеттерін жүргізеді.

Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығымен Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің Қазынашылық комитеті туралы Ереже қабылданды. Ережеге сәйкес ҚР Қаржы министрлігі орталық аппаратының кейбір міндеттері Қазынашылық комитетіне берілді.

Арада бір жыл өткенде, 2005 жылдың қазан айында Hewlett –Packard компаниясының өкілдігі Әлемдік компьютерлер қорының атынан Қазынашылықтың біріктірілген ақпараттық жүйесін енгізгені үшін, Қазынашылық комитетін медальмен және The Computers world Honors халықаралық бағдарламасының «Жаңа жеңімпаздарды іздеу» номинациясы бойынша «Мемлекеттік және коммерциялық емес ұйымдар» санатында куәлігімен марапаттады.

Қазынашылықтың жаңа жүйесі Үкімет пен жергілікті атқарушы органдардың бюджет қаражатын тиімді және мақсатты жұмсауға жауапкершілігін бөлуді ескере отырып, Қазақстан Республикасының нормативтік құқықтық базасына сәйкес жасалды. Жүйеге Бас

кітап, Бюджет түсімдерін есепке алуды басқару, Төлемдерді басқару, Қолма-қол ақшаны басқару, Міндеттемелерді басқару және бақылау, Қазынашылық жүйесі мен төлем жүйелері арасындағы интерфейс, Активтерді есепке алу, Мемлекеттік қарыз бен мемлекетпен кепілдендірілген несиелеуді есепке алу сияқты функционалдық модульдер енді.

Сондай-ақ, Қазынашылық Қазақстан Республикасының Ұлттық қорын қалыптастыруда үлкен роль атқарады және де Кедендік одақты ұйымдастыруға белсенді атсалысады. Кедендік одақ аясында Тәуелсіз Елдер Достастығы (ТМД) елдерінің халықаралық интеграциясы және кедендік түсімдерді есепке алу мен бөлудің әдіснамасын ары қарай жақындастыра түсу бұл елдердің бәріне тең деңгейде импорт/экспорттан кірістер алуға мүмкіндік береді. Аталған мәселелер қазынашылық жүйесінің қатысуымен шешіледі және елдердің ұлттық экономикаларын интеграциялауға мүмкіндік береді.

«Қазынашылық-клиент» жүйесі тәжірибе ретінде іске қосылды. Көптеген сарапшылар Қазақстанда ТМД бойынша үздік заманауи интеграцияланған қазынашылықтың ақпараттық жүйесі қалыптасқандығын атап өтті. Қазынашылықты жаңғырту жобасы МВФ, МБРР сарапшыларының және ТМД, Қытай, Словакия, Палестина, Моңғолия, АҚШ, Болгария елдерінің жоба жетекшілерінің жоғары бағасына ие болды. Ақпараттық жүйенің моделі бірегей деп танылып, Қазақстандық тәжірибе басқа елдерге таратуға болатын модель ретінде ұсынылды.

Біздің тәжірибемізді зерделеу мақсатында 2011 жылы қыркүйекте Астана қаласында РЕМРАЛ қазынашылық қауымдастығының семинары өтті. Оған 23-тен астам алыс және жақын шет елден өз елдерінде мемлекеттік қаржы жүйесінде реформа жасауға қатысатын 70 шақты өкіл қатысты.

Қазынашылық органдары квазимемлекеттік сала субъектілеріне (КСС) қызмет көрсете бастады. Бұл бюджет қаражатын дұрыс және мақстатты жұмсауды бақылауға мүмкіндік берді.

Кәсіби саладағы халықаралық қатынастарды нығайту мақсатында, 2013 жылы Қазынашылық комитеті мен Ресей Федералдық қазынашылығы және Қазынашылық комитеті мен Украина мемлекеттік қазынашылығы арасындағы техникалық әріптестік туралы Меморандумдарға қол қойылды. Осындай меморандумдар 2016 жылы Беларусь Қаржы министрлігінің Бас мемлекеттік қазынашылығымен және Мажарстан мемлекеттік қазынашылығымен жасалды.

Қазынашылық органдарында жергілікті өзін-өзі басқарудың (ЖӨБ) шоттары ашылып, оларға қызмет көрсетіле бастады. «100 нақты қадам» Ұлт жоспарының 98 қадамын іске асыру шеңберінде ЖӨБ-тің IV деңгейлі бюджетін енгізу 2 кезеңмен іске аспақ: 1-кезең халық саны 2000-нан астам елді мекендерде 2018 жылдан бастап, 2020 жылдан бастап барлық елді мекендерде.

ЖӨБ-тің өзіндік бюджетін енгізу барысында бюджеттердің кіріс және шығыс бөліктері қалыптастырылатын болады. Бірінші кезеңде халық саны 2000-нан астам елді мекендердің әкімдеріне арналған кірістер ЖӨБ-тің бюджетіне тікелей есепке алынатын болады. Түсімдерді бөлу бойынша аудан мен ауыл, кент, ауылдық округтардың арасында бюджеті бөлу арқылы бюджеттің үшінші кезеңін жасау көзделуде. ЖӨБ бюджетіне түсетін түсімдерді бөлу, сонымен қатар, республикалық және жергілікті бюджеттер арасындағы түсімдерді бөлу нормативі бойынша ББС жобасына сәйкес жүзеге асырылатын болады. Осылайша, ЖӨБ бюджеті отандық бюджет жүйесінің толыққанды және ажырамас бөлігі болмақ.

Қазынашылық жүйесінің құрылғанына 20 жылдан сәл асқанына қарамастан, осындай аз ғана уақыт ішінде Қазақстан қазынашылығы еліміздің бюджет жүйесінің бір бөлігі ретінде қалыптасудан даму арасында орсан зор жолды өткеріп, мемлекеттік қаржыны басқару жүйесінде маңызды және беделді орынға ие болды.

Қазіргі таңда «Қазынашылық-клиент» ақпараттық жүйесі толықтай енгізілген, бұл жүйе арқылы онлайн режимде 13 мыңдай мемлекеттік мекеменің қаржылық құжатын өңдеуге болады, күн сайын орта есеппен 30 мыңдай төлем өткізіледі, төлем жүйесінен күн

сайын орта есеппен 40 мыңдай түсімдер түседі. Айдың соңында бұл көрсеткіштер екі егесе көбейеді. Осыған қарамастан, қаржылық құжаттарды өңдеу уақыты жыл сайын қысқару үстінде. Мысалы, бұрын төлемге берілген шотты өңдеуге, егер оны қатесін түзеу үшін қайтарылатынын есептегенде, орташа алған 3-4 күн кеткен болса, «Қазынашылық-клиент» ақпараттық жүйесі енгізілгеннен бері бұл уақыт 2012 жылы 16 жұмыс сағатына дейін, 2013-2016 жылдары 8 жұмыс сағатына дейін, 2017 жылы 7 сағатқа, ал 2018 жылдан бастап 6 сағатқа дейін қысқарды.

«Қазынашылық-клиент» ақпараттық жүйесі арқылы аумақтық қазынашылық органдарына тоқсан сайын, қашықтықтан ведомстволық бақылау жүргізіледі.

Қазынашылық, сонымен қатар, мемлекеттік мекемелердің бухгалтерлік есеп және қаржылық есептіліктерін әдісіне көшіруге белсене атсалысты.

Осы жылдар аралығында Қазынашылық мемлекеттік қаржыны жедел басқарудың, барлық деңгейдегі бюджеттің атқарылу процесіне қатаң бақылау жасаудың ақпараттық негізі болып табылатын қарқынды дамып келе жатқан қаржы институты ретінде танылды.

Облыстық қазынашылық департаменттерінің әрқайсысы – орналасқан аймағы мен халық саны, өндірістік және әлеуметтік базасының бар-жоқтығына қарай ерекшеленетін, өз алдына бөлек, толыққанды, өз міндеттері мен мақсаттары бар ұжым.

Қазақстан-2050 даму стратегиясына сәйкес, қазынашылықтың интеграцияланған ақпараттық жүйесі салықтар мен басқа да төлемдерді уақытылы есепке алуға, Қазақстан Республикасы Үкіметі мен жергілікті атқарушы органдардың өздеріне бөлінген қаржы ресурстарын тиімді басқаруына және мемлекеттік бюджеттің транспаренттігіне бағытталған. Басқаша айтқанда, Қазынашылық Президент қойған негізгі мақсат – мемлекеттік қаржыны тиімді басқару жолында жемісті жұмыс атқаруда.

Қорыта келгенде қазіргі ушыққан жағдайда мемлекеттік қаржыны арнайы мақсаттарға жұмсау, тиімділігін жоғары ақпараттық ортаны ұсыну арқылы Қазынашылықпен тиімді іс-әрекетті арттыру. Квзимемлекеттік сектор саубъектілеріне мемлекеттік қаржыны тиімсіз берілген - деп айтсам қателеспеймін., әрине бизнестің, жеке кәсіпкердің дамуына жол көрсету, жалпы халықты бліммен баулу алғы шарты болып тұр. Мақалаға берер жалпы ұсынысым, мемлекеттің қаражаты арнайы мақсатсыз жұмсалыуына жол бермеу, бюджеттік инвестиия жобасынан қаржыландырылған жағдайда, қатаң критерилер талап ету.

Қазынашылық комитет арқылы шығындарды қаржыландыру көлемінің ұлғаюы бюджеттік қаражаттардың қозғалысы және мақсатты пайдаланылуына күнделікті қатал бақылау, оның басқарушылығы мен қорғаушылығын жоғарылатты. Мемлекеттік Қазынашылықтың Басқармасының Ұйымдастырушылық құрылымы өз қызметі кезінде өзгертіліп және жаңартылады және осы кезде Қазынашылық комитеттің прогрессивті дамуына байланысты Қазынашылықтың қызметтері мен міндеттерінің кеңейтілуімен, оның ұйымдастырушылық құрылымының ары қарай жаңартылуына жұмыс жасап, эконмикалық цифровизация жағдайын дамыту.

Қолданылған әдебиеттер:

1. http://www.minfin.gov.kz/irj/go/km/docs/documents_new/
2. <https://adyrna.kz/post/48906>
3. <https://qamshy.kz/article/43728-tsifrlyq-qazaqstannynh-negizgi-maqsaty-mir-sapasyn-dgaqsartu>
4. <https://kznews.kz/qazaqsha-referattar/bjudzhettin-oryndaluyndagy-qazynashylyqtyn-rolit/>
5. <https://kaz.caravan.kz/zhangalyqtar/cifrllyq-qazaqstan-membaghdarlamasy-na-sholu-zhalpy-maghlumat-210250/>

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЦИФРОВИЗАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ ӘДІСТЕРІНІҢ ДАМУЫ

*Заурбекова Л.Е -магистр, аға оқытушы
М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қаласы,
e-mail: zaurbekova-1974@mail.ru*

Қазақстан Республикасында индустриясы, экономикалық цифровизациясы дамыған елдердің озық тәжірибесіне сәйкес бизнестің жаңаша кешенді тәуелсіз кәсіби аудиті жүзеге асырылуда. Операциондық аудит пен қаржылық есептілік аудит және оның басқа да маңызда түрлері посткенеестік аумақтарда нарықтық экономиканың қалыптасуындағы мекемелер қызметінің тиімділігін арттыру бойынша ғылыми негізделген ұсыныстармен және шындыққа жанасымды ақпараттармен мүдделілік танытатын пайдаланушылардың қажеттіліктерін қамтамасыз етеді.

Мемлекеттік аудит жағдайына бейімделудің қиындығына қарамастан, елде ғылыми-техникалық саясат, маңызды теориялық және іс-тәжірибелік білім саласына айналатын нақты ғылыми әзірлемелерді жинақтаумен әлеуметтік-экономикалық қызметтің жаңа әрі озық нарықтық бағытын түбегейлі және қолданбалы зерттеу белсенділікпен жүргізілуде.

Бухгалтерлік есепті реформалау және мемлекеттік аудитті ұйымдастырудың озық тәжірибесі Халықаралық валюталық қордың (ХВҚ), Бүкіләлемдік банктің, Халықаралық даму бойынша Америка агенттігінің (ЮСАИД), Еуропалық одақтың (ЕО) және Британдық кеңестің белседі қатысуымен өткізілгендіктен, оны құраудың ағылшын-американдық үлгісі негіз етіп алынды. Бухгалтерлік есеп пен аудитті жетілдіру бойынша ұсыныс Конституция, Азаматтық кодекс, Бюджет кодексі; Салық кодексі, «Банкрот туралы», «Акционерлік қоғамдар туралы», «Шетелдік инвестициялар туралы», «Ақша аударымдары мен төлемдері туралы» заңдардың және компания, фирма мен коммерциялық ұйымдардың қызметін реттейтін Қазақстан Республикасының басқа да халықаралық жоғары аудит органдары ұйымының (ИНТОСАИ) ISSAI 100 – 400 халықаралық стандарттарының қолайлы ережелері ескеріле отырып әзірленді. Есеп комитеті мемлекеттік аудиттің нәтижелері бойынша анықталған бұзушылықтар мен кемшіліктерді талдауды, жинақтап қорытуды және жүйелеуді жүзеге асырады.

Сонымен бірге ақпаратты жасаушылар мен пайдаланушылар арасындағы мүдделердің қабыспауы, меншік түрлері және нарық жағдайында пайда болатын басқа міндеттемелер бойынша бақылау объектілерін шектеу белгілі бір бизнес саласындағы қалыптасқан жағдайда тиянақты аудит жүргізуді талап етеді.

Мемлекеттік қызметшілердің әдеп нормаларын бұзғаны үшін жауапкершілігін арттыру мақсатында, әдеп нормалары мен мемлекетке кір келтіретін қызметтік әдепті бұзғаны үшін алынбаған жазасы болса, мемлекеттік қызметші ауысу немесе конкурс қорытындысы бойынша мемлекеттік лауазымдарға тыйым салынады. «Үшінші: Қабылданған Заңға сәйкес, дамыған елдерде қолданылатын жаңашылдықтар енгізілетін болады. Осылайша, халықаралық тәжірибеге сәйкес, мемлекеттік қызметшілердің көпшілігінің қызметтік куәліктері сәйкестендіру карталарына ауыстырылатын болады. Төртінші: Мемлекеттік қызметшілерді қайта даярлау және олардың біліктілігін арттыру жөніндегі көрсетілетін қызметтерді сатып алу ҚР Президенті жанындағы білім беру ұйымдарында және олардың филиалдарында, сондай-ақ дербес білім беру ұйымдарында жүзеге асырылатын болады. Мемлекеттік қызметшілердің біліктілігін арттыру мемлекеттік орган қызметінің бейіні бойынша өзге де білім беру ұйымдарында жүзеге асырылуы мүмкіндігі қарастырылып отыр», - деді. Сонымен қатар бос басшылық лауазымдарды жедел толтыру үшін басшылық лауазымдардың міндеттерін уақытша тағайындау мерзімі 3 аймен шектеліп, мемлекеттік органдардың бірінші басшыларының көмекшілері мен кеңесшілеріне басшылық лауазымдардың міндеттерін уақытша тағайындауға тыйым салынды. Қызметін бағалаудың, сынақ мерзімінің, аттестаттау қорытындысының нәтижелері бойынша не теріс себептер

бойынша бұрын мемлекеттік лауазымнан шығарылған және мемлекеттік әкімшілік қызметке қайтадан кіретін азаматтарға сынақ мерзімі міндетті түрде белгіленетін болады. Құқық қорғау органдарының конкурстық негізде орналасатын лауазымдарының тізбесін, конкурс және тағылымдама өткізудің шарттары мен тәртібін мемлекеттік қызмет істері жөніндегі уәкілетті органмен келісу бойынша құқық қорғау органының басшысы бекітеді. «Конкурсқа қатысатын мемлекеттік қызметшілер тестілеуден өтпейді. Сонымен қатар, конкурсқа қатысатын мемлекеттік қызметшілер мен мемлекеттік қызметтен шығарылған күннен бастап күнтізбелік отыз күн ішінде конкурсқа қатысқан адам уәкілетті орган айқындайтын жағдайларда жеке қасиеттерін бағалаудан өтеді. Мемлекеттік лауазымын төмендету түріндегі тәртіптік жаза уақытша бос лауазымға төмендету түріндегі шектеу енгізілді», - деді департамент басшысы.

Мемлекеттік қаржылық бақылау-бұл қаржылық құқық нормаларына негізделген, білім беру, мемлекеттің ақша қорларын бөлу және пайдалану саласындағы заңдылық пен орындылықты тексеру жөніндегі органдар мен іс-шаралар жүйесі, заңдылықты қамтамасыз етуге, мемлекеттік меншікті қорғауға, мемлекеттік қаражатты мақсатты, тиімді және үнемді пайдалануға ықпал ететін, мемлекет белгілеген қаржылық тәртіпті бұзушылықтарды ашуға көмектесетін мемлекеттік бақылау нысандарының бірі. Мемлекеттік қаржылық бақылау жүйесі-бұл мемлекеттік және жергілікті өзін-өзі басқару органдарының қаржылық ресурстарын қалыптастырудағы, бөлудегі және пайдаланудағы басқару әрекеттерінің заңдылығы, қажеттілігі мен тиімділігі деңгейін тексеру үшін қаржы институттарының, тетіктердің және органдардың біріктірілген жүйесі деп санайды. Бұл бақылау мемлекеттегі қаржы ресурстарын пайдалануда экономикалық тиімділікке, қаржылық бұзушылықтарды талдау әдістеріне және олардың алдын алу бойынша ұсыныстарға қол жеткізуге бағытталған пікір бойынша. Мемлекеттік қаржылық бақылау-бұл қаржылық операциялардың заңдылығы мен дұрыстығын анықтау, Қаржы-шаруашылық қызметтің экономикалық тиімділігін объективті бағалау және оны арттыру резервтерін анықтау, бюджетке түсетін кіріс түсімдерін ұлғайту және мемлекеттік меншікті сақтау мақсатында заңмен тиісті өкілеттіктер берілген мемлекеттік органдардың ерекше ұйымдастырушылық нысандары мен әдістерін қолдана отырып жүзеге асырылатын қызметі. Мемлекеттік қаржылық бақылау дегеніміз-мемлекеттік билік пен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, заңды және жеке тұлғалардың Квазимемлекеттік сектор субъектілерінің қаржы заңнамасын сақтауын, сондай-ақ мемлекеттік қаржылық және материалдық ресурстарды пайдаланудың ұтымдылығы мен тиімділігін тексеру. Мемлекеттік қаржылық бақылауды көреді, тәсіліне сәйкес мемлекеттік қаржылық бақылау — бұл мемлекеттің бюджеттік және басқа да ақша ресурстары мен мүліктік ресурстарын қалыптастыруға, бөлуге және пайдалануға байланысты іс-әрекеттердің заңдылығын, орындылығын және тиімділігін тексерудің, сондай-ақ қаржылық-валюталық және заңнамалық-құқықтық реттеу нормаларын бұзушылықтарды анықтау бөлігінде іске асырылатын қаржылық саясаттың ұйымдастырушылық-құрылымдық процесі. Мемлекеттік қаржылық бақылаудың мақсаты мемлекеттік бюджеттік және бюджеттен тыс қаржы ресурстарын және мемлекеттік меншікті пайдаланудың заңдылығы мен тиімділігін қамтамасыз ету маңызды мәселе. Мемлекеттік қаржылық бақылаудың осындай мақсат қоюымен келіспейміз. Мемлекеттік бақылау мақсаттарының тізімі әлдеқайда кең деп санаймыз, өйткені мемлекеттік бақылау тек бюджеттік қатынастарға ғана емес, сонымен бірге барлық экономикалық субъектілер арасындағы барлық қаржылық қатынастарға да қатысты. Сонымен, мемлекеттік қаржылық бақылау мақсаттарының бірі-бюджет саласындағы қаржылық бұзушылықтар мен қаржылық тәртіпті бұзушылықтарды анықтау ғана емес, сонымен қатар барлық қаржы нарықтарында црализация жүйесін жетік пайдалану барысында жетік бақылау. Мемлекеттік қаржылық бақылаудың түрлерін қарастыру басты мақсат. Мемлекеттік қаржылық бақылау сыртқы және ішкі болып бөлінеді. Алайда, сыртқы және ішкі бақылауға жатқызылған органдардың құрамына сүйене отырып, мұндай белгі бақылау шараларына тапсырыс берушілердің атқарушы органдарға қатынасы деп болжауға болады. Сонымен,

заң шығарушы билік тарапынан оған есеп беретін бақылау және есеп беру органдары жүзеге асыратын бақылау атқарушы органдар үшін сыртқы болып табылады. Қазіргі уақытта бақылауды сыртқы және ішкі деп жіктеу мемлекеттік қаржылық бақылауға қатысты жаңа мағыналық мәнге ие болып отырғанын атап өтті. Ол биліктің бөлінуімен және, тиісінше, бюджет процесіндегі функциялармен және атқарушы органдардың бюджетті ұйымдастыру мен орындаудағы орталық орнымен анықталады. Сыртқы бақылау, атқарушы билікке тәуелді емес бақылау ретінде, тиісті мемлекеттік органдардың атқарушы билік жүйесі аясында жүзеге асыратын ішкі бақылауына қарама-қайшы келеді. Ішкі бюджеттік бақылау әрқашан атқарушы биліктің бақылауы болып табылады. Бізге осындай көзқарас ұсынылады бірнеше некорректным. Мемлекеттік қаржылық бақылау органдарының мұндай құрылымы мәселе теориясына сәйкес келмейді. Жоғарыда айтылғандай, мемлекеттік қаржылық бақылау ұғымы бюджеттік бақылаумен бірдей емес. Біздің ойымызша, мемлекеттік қаржылық бақылау салықтық, банктік, сақтандыру, валюталық және қаржылық бақылаудың басқа бағыттарын да қамтиды. туралы заңнаманың сақталуын бақылаудың бірыңғай орталықтандырылған жүйесін құрайды. әне қадағалау жөніндегі уәкілетті органнан және оның аумақтық органдарынан тұрады. билікке қатысты ережені дұрыс қою екіталай деп санаймыз. Қазақстан мемлекетінің қазіргі даму кезеңі кең ауқымды, ұлттық әлеуметтік-экономикалық міндеттерді қою және шешу қажеттілігімен сипатталады. Экономика өсімінің жоғары қарқынын қамтамасыз етудің, аса маңызды әлеуметтік проблемаларды шешудің міндетті шарты сапалы қайта құруларды жүзеге асыру және мемлекеттің түрлі салалардағы қызметінің тиімділігін арттыру болып табылады. Мұндай жағдайларда тиімділік аудитінің пайда болуы мемлекеттік қаржыны басқаруды жетілдірумен және мемлекеттік қаржылық бақылауды дамытумен байланысты заңды процесс ретінде қарастырылуы керек.

Іс жүзінде қазіргі уақытта тиімділік аудитінің мазмұнын түсінуге сараланған тәсіл бар. Кейбір зерттеушілер тиімділік аудиті қаржылық бақылаудың бір түрі деп санайды, ал басқалары оны мемлекеттік қаржылық бақылау құралы ретінде, ал басқалары тексеру ретінде анықтайды. Тиімділік аудиті-бұл мемлекеттік (муниципалды) құралдарды пайдаланудың экономикалық және әлеуметтік нәтижелерін қаржылық бақылаудың бір түрі, оның мақсаты оларды пайдалану тиімділігін бағалау болып табылады. Тиімділік аудитін қаражатты пайдаланудың тиімділігі мен өнімділігін, мақсатқа жету мен міндеттерді орындаудың тиімділігін бағалау үшін ұйымның қызметін тексеру ретінде анықтайды. Тиімділік аудиті басқарушылық қызметтің тиімділігін, үнемділігі мен рентабельділігін бағалауға, сондай-ақ бұзушылықтарды жою және бюджет қаражатын пайдаланудың нәтижелілігін одан әрі арттыру бойынша ұсынымдар әзірлеуге бағытталған мемлекеттік қаржылық бақылаудың маңызды құралы болып табылады деп санайтын Қаржылық бақылау органдарының халықаралық стандарты 3000) тиімділік аудитінің келесі анықтамасын береді. Тиімділік аудиті (Performanceauditing) — бұл Мемлекеттік кәсіпорындардың, бағдарламалардың немесе ұйымдардың тиімділігі мен нәтижелілігіне, ресурстарды үнемді пайдалануға тәуелсіз сараптама, оның мақсаты аудит объектілерінің қызметін жетілдіру болып табылады. Тексерілетін ұйымдар мен мекемелер алған мемлекеттік қаражатты пайдалану тиімділігін анықтау мақсатында бақылау іс-шарасын жүргізу арқылы жүзеге асырылатын қаржылық бақылау түрі ретінде анықталады. Алайда, бұл құжат міндетті сипатқа ие емес және заңнамалық бекітудің болмауына байланысты әрбір бақылау-есеп органы одан өзгеше тиімділік аудитін жүргізудің өз стандарттары мен әдістемелерін жасауға құқылы. Тиімділік аудиті - бұл үкіметтік іс-шаралардың, бағдарламалардың немесе ұйымдардың тиімділігі мен нәтижелілігін олардың үнемділігі және мақсаттарға сәйкестігі тұрғысынан тәуелсіз бағалау. Тиімділік аудиті бюджет қаражатын жұмсаудың және мемлекеттік меншікті пайдаланудың үнемділік, тиімділік және нәтижелілік қағидаттарының сақталуын бақылауды көздейді. Мемлекеттік қаражатты пайдаланудың тиімділігі мемлекеттік қаражатты пайдалану нәтижелері мен оларға қол жеткізуге жұмсалған шығындар арасындағы арақатынаспен сипатталады, ол мемлекеттік

қаражатты пайдаланудың үнемділігін, өнімділігі мен нәтижелілігін айқындауды қамтиды. Тиімділік ресурстар мен оларды пайдалану нәтижелері арасындағы ең жақсы қатынасты білдіреді, өнімділік ресурстарды пайдаланудың ұтымдылығын сипаттайды, ал тиімділік мақсаттарға жету немесе қойылған міндеттерді шешу дәрежесін көрсетеді. Үнемділік тексеру объектісі өз қызметін жүзеге асыруға пайдаланған мемлекеттік қаражат көлемі мен олардың тиісті сапасын қамтамасыз етуді ескере отырып, оның нәтижелерінің қол жеткізілген деңгейі арасындағы өзара байланысты сипаттайды. Егер тексерілетін объект олардың ең аз көлемін (абсолютті үнемдеу) немесе мемлекеттік қаражаттың берілген көлемін (салыстырмалы үнемдеу) пайдалана отырып, неғұрлым жоғары нәтижелерді қолдана отырып, берілген нәтижелерге қол жеткізсе, мемлекеттік қаражатты пайдалану үнемді болып табылады. Мемлекеттік қаражатты пайдаланудың өнімділігі өндірілген өнім (көрсетілген қызметшілер, тексеру объектісі қызметінің басқа да нәтижелері) көлемі мен осы нәтижелерді алуға жұмсалған материалдық, қаржылық, Еңбек және басқа да ресурстар арасындағы арақатынаспен айқындалады. Тексеру объектісінің мемлекеттік қаражатты пайдалануы өндірілген өнім мен көрсетілген қызмет бірлігіне арналған ресурстар шығындары немесе өндірілген өнім мен көрсетілген қызмет көлемі шығын бірлігіне арналған тиісті жоспарланған көрсеткіштерге тең немесе одан кем болған жағдайда өнімді ретінде бағалануы мүмкін. Нәтижелілік мемлекеттік қаражатты немесе тиімділік аудиті объектілерінің қызметін пайдаланудың жоспарланған нәтижелеріне қол жеткізу дәрежесімен сипатталады. Тиімділік аудитінің теориясын зерттей отырып, біз тиімділік аудитінің келесі анықтамасын ұсынамыз. Тиімділік аудиті-мемлекеттік (муниципалдық) қаражат пен ресурстарды (қаржылық, мүліктік, табиғи) пайдаланудың тиімділігін, нәтижелілігін және үнемділігін сараптауда (тексеруде), мемлекеттік қаржылық бақылауды жүзеге асыру тәсілдерінің бірі.

Қорыта келе мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау органдары біріктіріле-бірлесе келе, жаңа заң Мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау туралы Қазақстан Республикасының Заңы 2015 жылғы 12 қарашадағы № 392-V ҚРЗ. заңнамасы реттеліп, бір жүйеге келді. Себебі қызметінің түрі бірдей болғандықтан, тиімді аудит жүргізу ыңғайлы, жалпы мемлекеттік аудит және қаржылық бақылау органдарының қызметі қарқынды дамып, жоғарғы мемлекеттік аудит комитеттерімен бірлесе жұмыс атқарып, тәжірибе алмаса беруі қажет. Нақты ұсынысым: мемлекеттік аудитті экономиканың цияролизациясының даму жағдайында бақылу маңызды, бейберекет кеткен бюджет қаражатын тиімді, өз мақсатына жұмсау деп білемін.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Б.А. Алибекова, А.Б. Зейнельгабдин, С.Б. Мақыш, А.М. Мухаметкарим и др./под ред. К.Е. Джанбурчина Государственный аудит: учебник /.- Астана: ЕНУ им.Л.Н.Гумилева, 2016.- 375 с.
2. С.А. Исакова, А.Б. Қалабаева. Аудит теориясы: оқу құралы. / - Алматы: Эпиграф, 2017.- 304 б.
3. А. Жалғасбаева. **Аудит** : Оқулық / - Алматы: Бастау, 2014. - 168б.
4. Исакова С.А. Аудит: оқу құралы. Өнд және толықт- Астана: «БиКА», 2014

ТЕНДЕНЦИЯ РАЗВИТИЯ СТАНДАРТИЗАЦИИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И АУДИТА В КАЗАХСТАНЕ

*Игликова А.Н. - магистр экономики ,
Баймедетов С.Д. - доктор PhD
Таразский региональный университет имени М.Х. Дулати
e-mail: asel_davutova@mail.ru*

В условиях глобализации экономики все большее значение приобретает необходимость обеспечить конкурентоспособности страны. При этом одним из условий обеспечения конкурентоспособности и прозрачности экономики является соответствие системы бухгалтерского учета, финансовой отчетности и контроля международным стандартам.

Для решения принципиальных задач по развитию рыночных механизмов управления экономикой первоочередное место занимает реформирование системы бухгалтерского учета и аудита. Необходимость теоретических исследований в области бухгалтерского учета и аудита определяется в условиях развития рыночных отношений новыми требованиями, предъявляемыми к оценке объектов учета, к организации бухгалтерского учета и аудита на принципах международных стандартов финансовой отчетности и аудита.

Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО), которые разработаны Советом по международным стандартам финансовой отчетности (СМСФО), признаны во всем мире эффективным инструментарием для составления прозрачной и понятной информации о деятельности компаний. Именно прозрачность финансовой отчетности и качество управления станут теми критериями, на которые будут ориентироваться инвесторы и кредиторы, выбирая объекты для вложения средств.

Нормативное регулирование учета и отчетности казахстанских организаций должно быть ориентировано на международные стандарты финансовой отчетности, приоритетной целью которых является удовлетворение потребностей внутренних и внешних заинтересованных пользователей финансовой отчетности в релевантной информации, необходимой для принятия управленческих решений.

Переход на МСФО в определенной мере изменяет принципы подготовки, как самой отчетности, так и принципы контроля за ее качеством - аудита.

Ряд казахстанских организаций уже сейчас представляет отчетность, составляемую по международным стандартам, что является для них дополнительным, весьма затратным аспектом деятельности. Организации вынуждены готовить финансовую отчетность двух типов - по казахстанским правилам и международным стандартам, а также специальную налоговую отчетность.

Перевод организации страны на новую международную учетную систему необходимо проводить с исключительной осмотрительностью и планомерно, т.к. ее прямое использование в сфере производства товаров, работ и услуг приводит к усложнению руководства организацией и контроля за фактически полученными финансовыми результатами, а также может вызвать субъективные подходы и ошибки в налоговом планировании.

К отчетности по МСФО предъявляются весьма высокие требования по обеспечению прозрачности информации. Составленная по МСФО отчетность дает возможность более реально видеть финансовое состояние организации и проявлять большую самостоятельность в принятии решений.

Переход бухгалтерского учета казахстанских организаций на МСФО - это прежде всего обеспечение интересов внешних пользователей финансовой информации, что обуславливает возможность интеграции Казахстана в мировую экономику.

Финансовая отчетность выступает в виде основного источника информации для управления, поэтому у пользователя информации должна быть уверенность в ее достоверности и полноте. И именно аудит финансовой отчетности даёт возможность

определять, составлена ли финансовая отчетность во всех существенных отношениях в соответствии с установленными требованиями к формированию финансовой информации, тем самым снижая информационные риски при принятии управленческих решений.

Необходимость применения мировых стандартов учета, отчетности и аудита продиктована практикой международного экономического сотрудничества. Международные стандарты финансовой отчетности и аудита призваны значительно снизить риски инвесторов и кредиторов, а также устранить те различия в национальных стандартах, которые негативным образом сказываются на открытости информации.

Международные стандарты аудита содержат основные принципы и процедуры, необходимые для проведения аудита финансовой отчетности. Для углубленного понимания процессов реформирования национальной системы бухгалтерского учета и аудита в Казахстане самым значимым является вопрос перехода на действующие в международной практике стандарты финансовой отчетности и аудита.

Казахстанские стандарты бухгалтерского учета (КСБУ) не в полной мере учитывали положения и требования международных стандартов финансовой отчетности. Вместе с тем применение КСБУ сыграло определенную роль при переходе к рыночной экономике в стране. Поэтому исследование положений МСФО и аудита в целях заимствования положительной мировой практики для всего бухгалтерского сообщества становится насущной потребностью для успешного движения в будущее.

В связи с этим, переход казахстанского бухгалтерского учета и аудита на международные стандарты на основе разработки комплекса теоретико-методологических и организационно-методических положений является актуальной научной задачей.

Комплексному исследованию процессов формирования новой системы учета и аудита в Казахстане не было уделено должного внимания, теоретические и методологические аспекты развивающейся системы учета и аудита не были в достаточной степени изучены. Отсутствие комплексного исследования совокупности теоретических и методологических проблем становления новых систем бухгалтерского учета и аудита в условиях рыночной экономики определяет актуальность темы.

Вопросы разработки, принципиальных подходов к использованию Международных стандартов финансовой отчетности в практике ведения бухгалтерского учета и составления отчетности отдельных стран, в первую очередь в период перехода на рыночную экономику, нашли широкое отражение в научных трудах ученых и практиков разных стран.

Многие работы зарубежных специалистов посвящены проблемам финансового, управленческого, производственного учета и анализа. В них нашли отражение разные подходы к вопросам разграничения предмета, объектов и методов данных видов учета.

Проблемы аудита (в основном внешнего) как науки, влияния аудиторского контроля на процессы управления организацией в условиях развития рыночных отношений, определения места аудита, его целей, задач и методов, а также научные подходы к стандартизации и качеству аудита исследовали многие российские, казахстанские и зарубежные ученые.

В целом следует подчеркнуть, что большинство трудов, посвященных применению новых инструментов для оценки финансово-хозяйственной деятельности, носят, в основном, прикладной характер. Развитию теории и методологии бухгалтерского учета, отчетности и аудита уделяется недостаточное внимание. Изучение отечественных и зарубежных источников показало, что методология комплексного анализа, сочетающего оценку эффективности работы организаций и влияния их финансового состояния на национальную экономику, разработаны недостаточно. Вместе с тем, только комплексный подход позволит найти методологические решения вопросов применения международных стандартов, их влияния на систему бухгалтерского учета и аудита и, как следствие, на национальную экономику Республики Казахстан.

Потребность в профессиональном аудите возрастает по ряду причин:

- развитие предпринимательства и рост капиталов;

- стремление растущих организаций к саморегулированию;
- необходимость создания условий, обеспечивающих экономическую устойчивость, гарантии собственникам и кредиторам сохранить их вложения;
- операции компании могут быть многочисленными и сложными, пользователи не имеют возможности получить информацию о них самостоятельно и нуждаются в услугах аудиторов;
- последствия принимаемых пользователями решений могут быть так значительны для них, «это достоверность и полнота информации, получаемой через аудиторов, им абсолютно необходима.

По нашему мнению, реформа бухгалтерского учета в Казахстане, предложенная МФ РК, реализуема при наличии таких факторов:

- руководство компаний и аудиторы должны осознать исключительную важность и значимость бухгалтерского учета в формировании финансовой информации, что возможно только с помощью целенаправленной политики МФ РК;
- в процессе своей деятельности аудиторы и бухгалтеры должны иметь возможность реализовать потребность в своевременном получении качественной информации и непрерывном повышении уровня знаний.

Изучение казахстанского опыта стандартизации аудиторской деятельности и сравнение его с правилами и этапами стандартизации, описанными в теоретических работах по аудиту позволяют выявить трудности организационно-методического характера в стандартизации аудиторских услуг, применении стандартов аудита аудиторскими организациями.

Результаты проведенного исследования дают основание считать, что система казахстанских стандартов аудита пока еще не обеспечивает должного качества аудиторских услуг.

В настоящее время система стандартов аудита включает четыре уровня стандартов: международные, национальные, стандарты профессиональных саморегулируемых объединений и внутренние стандарты аудиторских организаций. Каждый из них разрабатывался в соответствии с определенными принципами, которые условно можно разделить на общие и специальные.

К общим принципам относятся: сбалансированность интересов сторон, системность и комплексность стандартизации, эффективность стандартизации, приоритетность разработки стандартов, их гармонизация и четкость формулируемых требований.

Использованная литература:

1. Исакова С.А. Современные проблемы бухгалтерского учета и аудита текст.: Монография. LAP LAMBERT Academic Publishing GmbH & Co.KG Dudweiler landstr. 99, 66123 Saarbrücken, Germany, 2011.- 328 с.
2. Исакова С.А. Международные стандарты учета и аудита текст.: Монография. М.: Оргсервис-2000, 2011. - 352 с.
3. Исакова С.А. Проблемы развития современного бухгалтерского учета текст.: Монография. Одинцово: АНОО ВПО ОГИ, 2011. - 124 с.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ БЮДЖЕТИРОВАНИЯ

Казбекова Ж.Ш. - м.э.н., старший преподаватель,
Университет Нархоз, г.Алматы,
e-mail: jankazbek@mail.ru

Бектурсын Ш.А. - магистрант АГЭУ г.Алматы,
e-mail: bektursyn17@gmail.com

Бюджетирование является средством достижения целей. В современных условиях бюджетирование становится центральным звеном управления. Рынок не отвергает планирование. Наоборот, в конкурентной борьбе выходить на рынок со своей продукцией без заранее продуманного плана невозможно.

Система бюджетов позволяет руководителю заранее оценить эффективность управленческих решений, оптимальным образом распределить ресурсы между подразделениями, наметить пути развития персонала и избежать кризисной ситуации [1].

Следует обратить внимание на то, что бюджеты разрабатываются в контексте продолжающегося бизнеса и определяются предыдущими решениями, которые принимались в рамках долгосрочного процесса планирования. Однако, с течением времени все предложения в рамках долгосрочного планирования должны пересматриваться и уточняться в свете новой полученной информации. Процесс пересмотра и уточнения часто происходит как часть ежегодного процесса составления бюджетов и может привести к принятию важных решений, которые будут реализованы в течении текущего бюджетного периода. Поэтому процесс составления бюджета не может рассматриваться только в рамках текущего года, поскольку является неотъемлемой частью долгосрочного процесса планирования.

Бюджеты являются ключевым инструментом системы управленческого учета. Как известно, основное назначение управленческого учета состоит в:

- предоставлении необходимой информации руководству для оперативного управления предприятием и принятия долгосрочных решений;
- исчислении фактической себестоимости продукции (работ, услуг) и отклонений от установленных норм, стандартов, планов, смет;
- планировании и контроле финансовой и хозяйственной деятельности, капитальных вложений внедрения новых технологий.

Бюджетные учетные системы – это широко используемый инструмент в управлении компании позволяющий, аккумулировать информацию, требуемую для реализации различных, управленческих функций. В настоящее время бюджетные системы развиваются под влиянием новых идей менеджмента и модифицируются в связи с его возникающими информационными потребностями.

Составление бюджета является процессом тактического планирования, отсюда и название управленческой функции – бюджетное планирование.

В этой связи можно сделать вывод, что следует различать понятия бюджет и бюджетирование. Так, если бюджет – это прежде всего, документ, в котором отражены количественные показатели, в соответствии с которыми компания ведет свою хозяйственную деятельности, то бюджетирование – это процесс составления и реализации этого документа в практической деятельности компании.

«Бюджетирование – это непрерывная процедура составления и исполнения бюджетов.

В самом общем виде назначение бюджетирования в организации заключается в том, что это основа:

- планирования и принятия управленческих решений в компании;
- оценки всех аспектов финансовой состоятельности компании;

- укрепления финансовой дисциплины и подчинения интересов отдельных структурных подразделений интересам компании в целом и собственникам ее капитала» [2].

Бюджетирование позволяет руководству организации с очень сильной вероятностью оценить эффективность принимаемых решений, оптимальным образом распределить ресурсы предприятия, наметить пути развития персонала и предприятия, а также избегать кризисных ситуаций. В процессе бюджетирования цели (задачи) системы бюджетирования определяют исходя из целей организации.

В зависимости от характера и масштаба деятельности организации определяют: общие, главные, частные цели.

Итак, можно сформулировать следующие общие цели бюджетирования [3]:

- разработка концепции ведения бизнеса;
- планирование финансово-хозяйственной деятельности предприятия на определенный период;
- оптимизация затрат и прибыли предприятия;
- координация – согласование деятельности различных подразделений предприятия;
- коммуникация – доведение планов до сведения руководителей разных уровней;
- мотивация руководителей на местах на достижение целей организации;
- выявление потребностей в денежных ресурсах и оптимизация финансовых потоков.

На наш взгляд бюджеты должны постоянно пересматриваться и корректироваться по мере необходимости для установления объективности затрат по достижению поставленных целей, контроль управления затратами.

Экономическая эффективность любой компании возможна только в том случае, если имеются четко заданные и реальные для выполнения параметров, затрат и результатов. С помощью бюджета и определяются данные параметры. Бюджет же и является инструментом процесса бюджетирования в управлении затратами.

Теоретические методы бюджетирования такие, как: исторический анализ, метод систематизации: анализ фактической документации, математическое моделирование.

Бюджетирование капиталовложений – это процесс анализа потенциальных капитальных вложений и принятие решения о том, какие инвестиции для фирмы будут выгодны.

Ключевым элементом процесса бюджетирования капиталовложений является методика капитального бюджетирования, которая представляет собой совокупность финансово-математических способов и средств принятия инвестиционных решений.

Тщательно спланированный и правильно выбранный бюджет компании является одним из факторов успешной деятельности организации.

Бюджетирование относится к числу наиболее сложных и ответственных функций управления компании. В широком смысле бюджетирование означает принятие на основе систематической подготовки управленческих решений, связанных с будущими событиями. Речь идет о систематической постановке целей и по подготовке необходимых для их достижения мероприятий.

Бюджетирование в узком смысле можно определить, как систематическую подготовку решений, связанных с определением будущих событий. Данный процесс включает в себя несколько этапов:

- постановка проблемы;
- поиск альтернатив;
- оценка альтернативных вариантов;
- выбор наилучшей альтернативы;
- исполнение плана.

Бюджетирование является своего рода прогнозированием будущих событий, путем целенаправленного поиска оценки и отбора альтернатив и основывается на определенных

гипотезах в отношении будущего состояния внутренней среды, а за ним наступает контроль затрат.

Отдельно необходимо отметить роль контроля затрат на единицу продукции. Его наиболее важными являются аспекты, согласно которым в рамках контроля необходимо:

- измерить отклонения между прогнозами и их реализацией;
- диагностировать в зависимости от характерных отклонений возможные ухудшения производственной ситуации, которые могут повлиять на развитие компании или угрожать ему;
- определить корректирующие решения, способные положить конец наблюдаемому нарушению работы и восстановить производственную ситуацию;
- пересмотреть цели и прогнозы.

В совокупности планирование и контроль представляют собой процессы обработки информации руководителями, которым оказывает в этом поддержку вспомогательный управленческий персонал. Входом для этих процессов служит информация о внешней и внутренней среде компании выходом планово-контрольная информация, отражаемая в планах и отчетах и определяющая цели и мероприятия, характеризующие будущие события. Обобщая вышесказанное, можно сделать вывод о том, что бюджетирование как часть управленческого учета приобретает все большее значение для состоявшихся казахстанских компаний, для их выживания и развития в современных условиях экономики.

Таким образом можно сделать вывод о том, что тщательно спланированный и правильно выбранный бюджет компании является одним из факторов успешной деятельности организации.

Использованная литература:

1. Бочаров В.В. Современный финансовый менеджмент. – СПб.: Питер, 2011. – 464 с.
2. Брег С. Настольная книга финансового директора. М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. – 536 с.
3. Виткалова А.П., Миллер Д.П. Бюджетирование и контроль затрат в организации. – М.: Альфа-Пресс, 2011. – 104 с.

О ПРОБЛЕМАХ КАЧЕСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СУБЪЕКТОВ ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ ОТРАСЛИ КЫРГЫЗСТАНА

Кайимов Н.А.

*аспирант Международного университета
им.К.Ш.Токтомаматова
г.Жалал-Абад, Кыргызская Республика*

Проблема качественного управления перерабатывающими производствами и, в частности, предприятиями мясоперерабатывающей промышленности, стоит весьма остро. Современное развитие рыночных отношений, глобализация перерабатывающих производств и выход их на мировой уровень требуют эффективной, гибкой и точной системы управления предприятиями, включающей в себя и контроль качества продукции. Качество продукции перерабатывающей отрасли Кыргызстана пока не отвечает международным стандартам и требует повышенного внимания со стороны производителей в условиях жесткой конкурентной борьбы, тогда как в развитых странах проблема качества продукции мясоперерабатывающей отрасли решена посредством внедрения Концепции систематической идентификации оценки и управления опасными факторами, оказывающими влияние на качество и безопасность товаров.

В настоящее время существует недостаточность научных статей, посвященных проблемам качественного управления предприятиями перерабатывающей отрасли, учитывающих специфику бизнес-процессов организации производственного цикла и модели управления с учетом факторов производства. Решение этих вопросов будет во многом определять дальнейшую политику ценообразования продукции, рентабельность производственных комплексов и, в конечном счете, экспортно-импортное развитие перерабатывающих производств Кыргызстана. Поэтому система управления должна быть построена таким образом, чтобы обеспечить выработку конкурентной политики, развитие технологического и кадрового потенциала, перспективных форм хозяйственных отношений, модернизации производственных мощностей.

Как свидетельствуют результаты наших исследований в условиях рынка экономические возможности определяют стратегию экономических субъектов на будущее. Руководители не могут выбрать стратегию развития, соответствующую ситуации в субъектах, без предварительной оценки всех возможностей в секторе, а также роста и потенциальной прибыльности, которые обеспечивает каждое из них. «В зависимости от производственных условий возможности могут быть как многообещающими, так и бесперспективными, и они более или менее заинтересованы, поскольку она очень привлекательна. Оценивая возможности отрасли и оценивая их привлекательность, менеджеры должны учитывать, что интересы отрасли и интересы экономического субъекта не всегда совпадают. Не каждое предприятие может использовать все возможности в этой сфере. Сильные и слабые стороны предприятия, а также ее конкурентоспособность позволяют ей использовать одни возможности лучше, чем другие. Наиболее выгодными для предприятия являются производственные возможности, обеспечивающие максимальный рост прибыльности, а также наибольшие конкурентные преимущества и финансовой жизнеспособной» [1, с. 37].

«Факторы окружающей среды часто негативно влияют на благополучие бизнеса. Рисками могут быть: появление более дешевых технологий, внедрение нового или улучшенного продукта конкурентом, выход на рынок иностранных компаний, новые законы, которые наносят больше вреда бизнесу, чем другие, уязвимости или процентные ставки, неблагоприятные демографические изменения, негативные демографические изменения, а также политические изменения. Возможности и угрозы не только влияют на положение предприятий, но и подчеркивают необходимость стратегических изменений.»[2,с.126].

В контексте подготовки данной статьи область наших исследований была ориентирована на развитие системы управления перерабатывающего предприятия, как самостоятельной единицы, в условиях развития рынка и постоянных изменений конкурентоспособности перерабатывающей отрасли Кыргызстана. Оперативными инструментами управления для руководителя служат: ежедневный мониторинг связей между подразделениями в структуре; выявление отклонений (узких мест) в технологических, производственных цепочках вследствие изменений внешних условий или переоценки возможностей системы; нахождение оптимальных решений для участников всей бизнес-цепочки и др. Без решений этих управленческих процессов сегодня невозможно эффективно управлять, развивать и грамотно планировать успех мясоперерабатывающего предприятия. Все вышеперечисленные процессы имеют в основе своей сложную структуру с многочисленными связями и информационными потоками, которые необходимо создавать, ранжировать, перераспределять.

Исходя из изложенного, необходимы совершенствование системы управления, прежде всего, в области качества и безопасности продукции, стратегии конкурентных преимуществ, методов принятия решений в сложных достаточно неопределенных (ограниченность информации) ситуациях, разработки многокритериальной модели оптимизации управления. С учетом рассмотренных проблем можно сказать следующие: 1. Для проектирования системы управления на предприятии необходимо: 1) определить

подсистемы системы управления, 2) построить модель, 3) собрать и использовать данные, относящиеся к эффективности функционирования системы; 2. На большинстве предприятий перерабатывающей отрасли структура управления производством - линейно-функциональная, сущность которой состоит в том, что весь аппарат управления по вертикали делится на ступени, а по горизонтали на каждой ступени образуются звенья управления. Традиционное функционально ориентированное перерабатывающее предприятие имеет вертикальную структуру, выстроенную в соответствии с выполняемыми функциями, и строгую иерархическую подчиненность в направлении «сверху вниз»; 3. Много разработок и исследований в построении подходов к выработке и планированию стратегии носят схожий характер и в них не отражен поиск индивидуального способа конкурентной борьбы - основного элемента выработки особенного вида ценности. Учет положительных факторов, способствующих достижению заданных целей предприятия, учитывающих профессионализм, как своего кадрового потенциала, так и конкурентного, развитие новых предприятий, новых технологий и изобретений может разрешить модель оптимизации управления.

Использованная литература:

1. Арзыбаев А.А., и др. Международные стандарты финансовой отчетности. Бишкек 2016 г. Изд. Макспринт 320 стр.
2. Барнгольц С.Б., Мельник М.В. Методология экономического анализа деятельности хозяйствующих субъектов. Москва: Издательство “Финансы и статистика”. 2003 г. _240 с.
3. Кондраков Н.П. «Бухгалтерский учет в кооперативах, малых и арендных предприятиях». М., 2018г., с.417.
4. «О бухгалтерском учете». Закон Кыргызской Республики от 29 апреля 2002 года №76.

СОВРЕМЕННЫЙ МИРОВОЙ ОПЫТ НАЛОГОВЫХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ АВТОВАЛАДЕЛЬЦЕВ С БЮДЖЕТОМ

Калгулова Р.Ж., Рахимбаев А.Б., Карипова М.Р.

*Казахский автомобильно-дорожный институт имени Л.Б. Гончарова,
Алматы, Казахстан*

В настоящее время в Республике Казахстан особая роль отводится транспортному налогу. Транспортный налог является методом мобилизации доходов в государственную казну и одним из наиболее эффективных инструментов государственного регулирования национальной экономики и международных экономических процессов. На основе применяемого опыта налогообложения на транспорт зарубежных стран, можно решить ряд проблем и улучшить законодательную базу в Республике Казахстан.

Особенностью налога на транспорт является его фискальная функция пополнения доходной части государства и выполнение регулирующую роль экономических отношений. В связи, с чем гибкая налоговая политика стимулирует приобретение и использование транспортных средств, наиболее оптимально в определенный отрезок времени [1].

Плательщиками налога на транспортные средства являются юридические и физические лица, имеющие транспортные средства на праве собственности, доверительного управления собственностью, хозяйственного ведения или оперативного управления, которые состоят на государственном учете. В Казахстане налог на транспортные средства уплачивается один раз в год не позднее 1 октября во время прохождения ежегодного технического осмотра. Налог на транспортные средства вносится в доход местных бюджетов, при этом сумма уплаченного налога в пределах начисленных сумм подлежит вычету при определении налогооблагаемого дохода, что исключает эффект двойного

налогообложения [2].

Улучшать законодательную базу непременно необходимо заботясь об экологии страны, ведь неконтролируемый выброс выхлопных газов, и постоянное увеличение автомобильного транспорта на дорогах приводит к плохим последствиям. Грамотно продуманный транспортный налог, учитывая подводные камни в каждом возникающем вопросе, может прекрасно справиться со многими проблемами общества [3].

По классификации данный налог относится к прямым и зачисляется в местные бюджеты. Причем во всех странах мира он имеет местный характер, т.е. должен улучшать местную транспортную инфраструктуру. Так же исчисление налога на транспорт все время изменяется и совершенствуется во всем мире. Одним словом, имеет динамичное поведение, в отличие, например, от такого налога, как налог на землю. В связи с этим следует провести краткое изучение транспортного налогообложения ведущих стран [4].

Лидером в совершенствовании порядка налогообложения налога на транспорт является Федеративная Республика Германии. Поскольку ФРГ федеративное государство, то имеются различия в плане взимания в разных регионах. В некоторых местах владельцы авто уплачивают налог за его вес и размеры. Но во главу угла ставился вопрос экологии [5].

Похожий порядок налогообложения действует и во Франции. Но налог на транспорт взимается не от объема двигателя, а от его мощности в лошадиных силах один раз в год. Дополнительно к нему взимается плата за каждый грамм выброса CO₂ на километр сверх установленного необлагаемого минимума в 200 граммов газа. Последний вид платы строго идет на экологические программы страны [6].

Далее идут Соединенные Штаты Америки. Здесь порядок уплаты транспортного налога очень прост, но чрезвычайно эффективен. Кто больше ездит на автомобиле, тот больше и платит. А измеряется это количеством потребленного бензина или дизельного топлива. Это все потому, что сам налог включен в цену топлива. И никто не может уклониться от налога на транспорт. Если напомнить, то у нас в Казахстане основными задолжниками являются владельцы мощных и дорогих иномарок. Данный порядок раз и навсегда ликвидировал бы недоимку по данному виду налога. Это ли не гигантский шаг вперед в налоговой реформе!

Кстати, Китайская Народная Республика перешла на американскую систему налога на транспорт. Они также включили в цену топлива этот важный налог. Но есть особенности. Если покупатель берет авто отечественного производства, уплачивая таким образом дополнительно всего 10% от цены автомобиля. Если же- иностранного производства, то уплачивает аж 40% от его стоимости. Вот и вся разница[7].

Одни из самых высоких налогов на транспорт существуют в Дании, Израилеи Сингапуре. Например, при покупке авто в Дании водитель должен заплатить за транспортное средство 105% от его цены. Если машина стоит 20000 тысяч долларов США, то покупатель заплатит 41000 долларов, где 21000- транспортный налог. Это делается для стимулирования экологичных видов транспорта типа велосипедов, самокатов и мопедов. Также в этой стране одни из самых высоких акцизов на топливо, т.е. автомобилисты дважды платят налоги[8].

Если бы казахстанские чиновники не «распиливали» различные бюджеты страны, такое тоже возможно было бы и у нас. Могут возразить, приведя в пример дотационность автобусных парков. Это так. Но можно предложить строительство высокотехнологичной Канатной пассажирской подвесной дороги вдоль реки Большая Алматинка от проспекта Аль-Фараби до Барахолки. По подсчетам данная дорога может заменить 300 и более автобусов. Далее, если ее объединить с метрополитеном, то это решило транспортные проблемы города в плане пробок, экологичности, безопасности. [9]. В Нижнем Новгороде канатная пассажирская подвесная дорога окупилась за два года. Но против этого проекта скорее всего будут производители автобусов Китая и России. И у нас среди чиновников существует «автобусное лобби» данных интересов. Так что отечественным чиновникам есть о чем подумать. Еще немаловажный плюс к канатной дороге — это долгие переговоры с владельцами земельных участков, которые требуют не только больших финансовых

затрат, но и времени. Ведь БАКАД не могут закончить именно по этим причинам. А для строительства канатной дороги изъятие земельных участков не потребуется. Также в центре города, в золотом квадрате Алматы, эксплуатировали бы только небольшие юркие электробусы, как в Тбилиси. Решились бы многие проблемы с экологией. В недалеком будущем, через 10-15 лет, эти автобусы превратились бы в беспилотники. Для этой темы нужна отдельная работа [10].

Примером может служить КППД в государстве Боливия. Дорога *Mi Teleférico* строилась как альтернатива общественному транспорту, с её помощью люди могут быстро подняться от Ла-Паса к микрорайону Эль-Альто (4150 м над уровнем моря) [11]. *Mi Teleférico* – самая длинная в мире канатная дорога, достигающая в длину 30 километров. Здесь стоит сказать, что это не одна канатная дорога, а сеть из десяти линий. Но для прохождения этого расстояния оказывается достаточным всего 25 минут. Каждый день канатка отвозит порядка 160000 пассажиров. Тросовая дорога в Боливии совсем новая – она функционирует с 2014 года, и она уже окупилась, а к 2030 году её намереваются расширить, чтобы увеличить количество ежедневно перевозимых людей до 300 000. Так же она интегрирована с метро, т.е. обладает большим мультипликационным эффектом [12]. Еще, как городской транспорт, вагонные и кабинные канатные дороги используются в ряде мест. Среди них: 1) Нижегородская канатная дорога; 2) Канатная дорога острова Рузвельт в Нью-Йорке; 3) Портлендский Aerial Tram; 4) Сингапурский Cable Car; 5) Ngong Ping Skyrail в Гонконге; 6) Медельинский Metrocable; 7) Каракасский Metrocable; 8) Air Line над Темзой в Лондоне. Технично-экономическое обоснование эффекта вышеуказанных КППД имеется в открытой печати. Так что нет необходимости приводить их в данной небольшой статье.

У нас на очереди Израиль. В данной стране транспортный налог дифференцируется в зависимости от наносимого вреда выхлопными газами окружающей среде. При покупке самых токсичных автомобилей потребители уплачивают 92% от его цены. За электромобили взимается 10% стоимости машины. За гибриды-30%. А за оставшиеся -70 процентов в среднем. Как известно, высокие налоги объясняются большими расходами на армию. Также и высокими социальными расходами.

Самые высокие налоги на транспорт наблюдаются в Сингапуре. Покупатели автомобилей в Сингапуре должны заплатить акциз и регистрационную пошлину в размере 150 % от рыночной стоимости транспортного средства, так же покупатели должны подать заявки на ограниченное число государственных разрешений, называемых COE (Certificate of Entitlement — программа разрешений, для снижения количества частных автомобилей в стране), которые позволяют пользоваться автомобилем в течение 10 лет. Стоимость такого разрешения может покрыть покупку нового Porsche Boxster в США или C-Class Mercedes в Гонконге, где загрязнение воздуха достигло рекордных показателей. Власти Сингапура постоянно сокращают выдаваемые разрешения и проводят политику выдавливания автомобилей из городской среды. [13].

Оригинальная система налога на транспорт есть в Австралии. Там жители данной страны платят транспортный налог по единым ставкам: первое, на легковые автомобили - 10 процентов от стоимости машины; второе, на грузовые-5 от его цены. Но есть еще одна интересная особенность, на легковые авто премиум класса стоимостью свыше 57 тысяч долларов дополнительно уплачивается так называемый налог на роскошь в размере 33 процентов к 10 процентам. Думается, в этом есть определенный резон. Вспомним, что у нас плоская шкала подоходного налога с физических лиц и ни один налог в Казахстане не носит ярко выраженный социальный характер. В этом случае соблюдался бы статус-кво. Согласитесь — это было бы справедливо и найден дополнительный источник финансирования строительства авто паркингов. Без которых все дворы забиты машинами.

При покупке транспортного средства в Японии имеются три разновидности фискальных платежей. В момент покупки сразу забираются в бюджет 5 процентов стоимости машины. Следующий второй налог уплачивается при постановке на учет машины [14].

Как улучшить порядок налогообложения транспорта в Республике Казахстан? Что подходит из международного опыта для нас? Ибо налог на транспорт является одной из важнейших составных пополнения дохода государства. Особенностью налога на транспорт является то, что он помимо фискальной функции пополнения доходной части государства, выполняет регулирующую роль экономических отношений. Действительно, государство гибкой налоговой политикой стимулирует приобретение и использование транспортных средств, наиболее оптимальный в этот отрезок времени. Например, в Казахстане ставки налога на легковой автотранспорт дифференцирован таким образом, что остается не выгодным приобретать автомобиль с объемом двигателя свыше 4000 куб.см [15].

В Казахстане, таким образом, исходя из выше представленного материала, транспортный налог один из самых маленьких. Во всех проанализированных странах доходы населения в 10-20 раз выше. И Казахстан не отличается развитой сетью автомобильных дорог. И главное – в данных государствах поступления от транспортного налога имеют жестко целевой характер. Много или мало граждане Казахстана перечисляют налогов на транспорт в бюджет хорошее состояние дорог от данного обстоятельства не зависит. Собственно, налогоплательщики вообще не знают, куда именно правительство тратит их налоги.

Мы предлагаем ввести идею включать налог на транспортные средства в стоимость бензина. Подобно той, что действует в США. Во-первых, поступления в бюджет сразу увеличатся, так как без топлива ездить невозможно и избежать налогообложения потеряет смысл. На достаточный объем поступивших налогов можно будет улучшать дороги, положить хорошие качественные дороги, которые продержатся много лет. Во-вторых, намного улучшится экология нашей страны, так как после повышения цен на бензин многие задумаются выезжать им на своем джипе или сесть на легковой автомобиль, а то и пройтись пешком, подышать свежим воздухом. Нужно будет учитывать наш менталитет. Возникнут проблемы с АЗС. Может развиваться теневой бизнес. За этим нужно тщательно следить государственным структурам. Также целесообразно ввести повышенные транспортные налоги на машины стоимостью выше 50000 долл. США. Чтобы упорядочить ситуацию с парковкой, необходимо ввести плату за специально оборудованное видеокамерами парковочное место не 1000 долл., как в Токио, а 50 долл. США в Алматы. В нашей стране пора сделать парковочную реформу. Перевести в цивилизованное русло, чтобы машины стояли в надежном и безопасном месте.

При таком налогообложении плюсов на много больше, чем минусов. Об этом стоит подумать нашему правительству.

Использованная литература:

1. Расчет налога на транспорт - Kgd.gov.kz.
2. Налог на транспорт — Kolesa.kz || Почитать <https://kolesa.kz › content › transport-tax>.
3. О налоге на транспортные средства - ИПС "Әділет" <https://adilet.zan.kz › rus › docs>
4. Указ Президента Республики Казахстан О Концепции по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике» (с изменениями от 10.09.2019 г.) [Электронный ресурс]. // Юрист – Параграф Online [web-портал]. – URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31399596 (дата обращения: 05.05.2021).
5. Циглер В., Манглер Р. Компания Siemens DesiroRUS – перспективный пригородный электропоезд [Электронный ресурс]. // Железные дороги мира. – 2016. – №4. – URL: http://www.rzd-expo.ru/innovation/stock/railcar_rolling_stock/Desiro%20RUS.pdf (дата обращения: 16.05.2021).
6. Уральские Локомотивы [Электронный ресурс] // Siemens [web-сайт]. – URL: http://w3.siemens.ru/about_us/projects_in_regions/urals_federal_district/40344.html (дата обращения: 16 октября 2020).

7. Global Footprint Network Ecological Footprint – Ecological Sustainability [Электронный ресурс] // Global Footprint Network [web-сайт]. – URL: <http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/> (дата обращения: 16.10.2020).
8. Adams R., Jeanrenaud S., Bessant J. Sustainability oriented innovation: a systematic review // Network for Business Sustainability. – Ottawa, 2013. – 234 p.
9. Налоги РК [Электронный ресурс] // [web-сайт]. – URL: <https://kuku.travel › article › ot-dlinnejshej-k-vysochajs>
10. Понятие термина налоги [Электронный ресурс] // [web-сайт]. – URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki>.
11. Дороги канатные [Электронный ресурс] // [web-сайт]. – URL:
  1. https://www.turizm.ru/ratings/articles/top_10_samyx_vpechatlyayushhix_kanatnyx_dorog/.
  12. Канатные дороги и транспортировка [Электронный ресурс] // [web-сайт]. – URL: https://www.peoples.ru/friday/12_rope-ways_of_the_world.html
  13. Сколько стоит быть автовладельцем в Сингапуре [Электронный ресурс] // [web-сайт]. – URL: <https://internationalwealth.info/life-abroad/taxes-for-auto-in-singapore/>
  14. Открытые вопросы создания ЛРТ в Астане [Электронный ресурс] // [web-сайт]. – URL: <https://inbusiness.kz/ru/amp/news/otkrytye-voprosy-sozdaniya-lrt-v-astane>
  15. UrbanForum призывает Токаева вмешаться в ситуацию вокруг проекта скоростного трамвая в Алматы [Электронный ресурс] // [web-сайт]. – URL: <https://vlast.kz/novosti/47048-urban-forum-kazakhstan-prizyvaet-kasym-zomarta-tokaeva-vmesatsa-v-situaciu-vokrug-proekta-skorostnogo-tramvaa-v-almaty.html>

ОБ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕТА И АНАЛИЗА ЭФФЕКТИВНОСТИ КАПИТАЛЬНЫХ ВЛОЖЕНИЙ В ОСНОВНЫЕ ФОНДЫ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Касымбекова Ж.Б.

г.Бишкек, Кыргызская Республика

Аннотация: Данная статья посвящена вопросам анализа и оценки эффективности капитальных вложений в основные фонды в условиях рыночных отношений. Основные средства составляют преобладающую часть инвестиций. Для их возобновления и контроля за эффективностью использования необходима информация о степени изношенности, необходимости проведения переоценки, своевременности списания, которую формирует бухгалтерский учет и отчетность, являясь информационной базой для экономического анализа и финансового маневрирования организаций. Проблема учета амортизации и особенно ее целевого использования имеет важное народнохозяйственное значение. За последнее десятилетие начисляемая амортизация практически не использовалась по своему прямому назначению.

Ключевые слова: Анализ, учет, аудит, капитальные вложения, инвестиция, инновация, строительство, основные средства.

Изменения, происшедшие в общественно-политической и экономической жизни страны, отразились на всех сферах деятельности хозяйствующих субъектов, в том числе инвестиционной. Основные средства составляют преобладающую часть инвестиций. Для их возобновления и контроля за эффективностью использования необходима информация о степени изношенности, необходимости проведения переоценки, своевременности

списания, которую формирует бухгалтерский учет и отчетность, являясь информационной базой для экономического анализа и финансового маневрирования организаций. Проблема учета амортизации и особенно ее целевого использования имеет важное народнохозяйственное значение. За последнее десятилетие начисляемая амортизация практически не использовалась по своему прямому назначению. В большинстве случаев, мотивируя недостаточностью оборотных средств, это был способ ухода от налогообложения, изъятием ранее вложенных в производство средств. Износ основных средств между тем возрастал и к настоящему времени достиг критического значения. В этих условиях важность использования амортизации в качестве источника реинвестирования в основные средства предопределяет необходимость ведения учета амортизации и износа основных средств.

Переход экономических субъектов Кыргызстана на составление финансовой отчетности в соответствии с международными стандартами бухгалтерской отчетности обусловил существенные изменения в порядке ведения бухгалтерского учета основных средств. Новый порядок учета основных средств существенно отличается не только от ранее использовавшегося, но и от действующего параллельно с бухгалтерским, порядка налогового учета основных средств, что требует дальнейшего проведения исследования этой проблемы. Можно утверждать, что основные средства в настоящих условиях становятся для многих организаций существенным объектом учета и аудита. Представляет интерес поиск нетрадиционных подходов к содержанию и методологии аудиторской проверки операций с основными средствами. В традиционных методиках аудита отражается лишь процесс воспроизводства этих активов в организации. При этом не являются объектом аудита такие важные вопросы, как арендные и залоговые операции, обоснованность консервации основных средств, реальность активов, аналитические процедуры и др. В этих условиях особое значение приобретает инвестиция, их учет и анализ, а также оценка капиталовложений.

В условиях рынка активизация капиталовложений и управление им должны проходить по четким программам. Отбор объектов для инвестирования в строительстве должен производиться по критерию наибольшей эффективности и с наименьшим временным лагом. Государственным органам управления экономикой Кыргызской Республики с помощью корпораций, предприятий, а также региональных органов управления республиканских субъектов предстоит выделить приоритетные направления инвестиций. Причем по каждому объекту нужно решать за счет выделенных вложений весь комплекс современных проблем производства: экономических (производство конкурентоспособной и высокоэффективной продукции), экологических (гарантирующих экологически чистые среды, выбросы и сбросы вредных ингредиентов в минимальных предельно допустимых концентрациях), технологических (применение высоких безотходных, малоотходных и экологически чистых технологий, гарантирующих выпуск высококачественной продукции нового поколения). Вместе с тем за счет этих же инвестиций предстоит совершенствовать структуру материального производства для решения социальных проблем, ликвидации диспропорций между основными отраслями материального производства и инфраструктурными отраслями (транспортом, связью, энергетикой и др.).

Ни одну из социальных проблем страны решить в условиях спада экономики невозможно. В действиях правительства и в некоторых научных статьях ставятся как бы две задачи: стабилизация экономики и создание условий для ее роста. А по существу перед Кыргызской Республикой стоит одна задача - обеспечить устойчивый рост экономики, а задача стабилизации носит подчиненный характер.

Таблица 1 - Капиталовложение в основной капитал г. Бишкек за 2014-2020 годы (фактически действующих ценах, тыс. сом)

Наименование показателей	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Инвестиции в нефинансовые активы	254856	280420	407540	574980	745556	1003961	1124438
Инвестиции в основные средства	166628	218547	316617	454573	591794	890225	1001875
- жилые дома	7119	13433	40411	110929	124593	131768	134652
- нежилые здания и сооружения	70959	93569	137060	164129	238133	458598	501466
- машины, оборудование, транспортные средства	51821	83391	124110	128814	150136	192003	216006
- многолетние насаждения	266	245	287	224	49	168	189
- рабочий, продуктивный скот	-	21	-	21	-	42	56
Инвестиции в другие произведенные активы	87731	59661	87220	114674	142128	108143	113617
- пополнение запасов материальных оборотных средств	87731	59661	87220	114674	142128	108143	113617
Инвестиции в произведенные нематериальные активы:	364	2002	3703	5474	11571	5467	8638
в том числе:	364	4550	3703	5474	11571	5467	8638
- на приобретение земли и объектов природопользования							
Инвестиции в произведенные нематериальные активы:	133	210	49	252	63	126	308
Из общего объема инвестиций в основной капитал	22197	18837	31458	25823	33985	31374	36652
- капитальный ремонт							

Капиталовложения финансируются за счет сбережений, источники которых делятся на четыре основные группы: сбережения государства (часть бюджетных средств, идущих на рынок капитала); сбережения предприятий (часть прибыли и оборотных средств); сбережения населения (домашних хозяйств), вложенные в финансовые активы и внешние сбережения (приток иностранного капитала). Важными источниками инвестиционных ресурсов являются средства населения в виде вкладов в банках, ценных бумаг, наличных денег. В настоящее время доля средств населения, направляемая в инвестиционную сферу, крайне незначительна. Во-первых, денежные средства населения служат надежным источником кредитных ресурсов тогда, когда сбережения населения носят массовый характер, и население имеет достаточно высокий уровень жизни.

Однако в нашей стране этот фактор пока отсутствует, потому, что: во-первых, существует недоверие к коммерческим банкам; во-вторых, сбережения населения являются весьма неустойчивым денежным ресурсом, подверженным большим колебаниям в зависимости от изменения экономической конъюнктуры и различного рода спекулятивных факторов; в-третьих, для населения вложение средств в ценные бумаги предприятий является непривлекательным, так как последние не могут обеспечить даже минимальный уровень доходности для мелких частных инвесторов; в-четвертых, условиях

инфляции и общей социально-экономической нестабильности резко снизились возможности привлечения средств населения на длительные сроки; в-пятых, средства мелких частных вкладчиков для большинства коммерческих банков остаются дорогими по цене и затратам на обслуживание клиентуры, поэтому доля привлеченных средств населения в их общих вложениях все еще невелика.

По мере оживления и роста экономики возрастет потребность в инвестиционных ресурсах. Наиболее слабым звеном в накоплении инвестиционных ресурсов, особенно для долгосрочных капитальных вложений, являются банки. В настоящее время доля финансовых средств, идущая на инвестирование проектов, равна примерно 10% всего оборота финансового рынка. В настоящее время западные инвесторы, в основном, сосредотачивают свои капиталы в топливно-энергетическом секторе, в сфере финансовых и консалтинговых услуг. Для структурной перестройки экономики, решения комплекса эколого-экономических задач на современном научно-техническом уровне необходимо постоянно увеличивать капитальные вложения в сектор реальной экономики. Однако в Казахстане пока отсутствуют гарантии и стимулы для притока банковских и других инвестиций в экономику. Инфляция, продолжающийся платежный кризис, потеря конкурентоспособной продукции на внутреннем рынке, низкий уровень пополнения доходной части бюджета - все это сдерживает инвестиции в строительство. Важнейшие факторы структурной перестройки экономики:

- скорость и качество институциональных изменений, т.е. изменений в экономических отношениях между участниками хозяйственной жизни;
- норма накопления, полнота трансформации накоплений в инвестиции, объем инвестиций, направляемых на техническое перевооружение экономики, улучшение организации производства и управления;
- эффективность инвестиций и их структура;
- роль государства в достижении необходимых параметров вышеуказанных факторов.

Использованная литература:

- 1 Арзыбаев А.А., и др. Международные стандарты финансовой отчетности. Бишкек 2016 г. Изд. Макспринт 320 стр
- 2 Арзыбаев А.А., и др. «Теория экономического анализа»: Учебное пособие для ВУЗов [Текст]. Бишкек: Аят. 2019. - 264 стр.
- 3 Шеремет А.Д., Суйц В.П. Аудит Москва Изд. ИНФРА-М. М: 6-изд. 2018 г. 448 с.

ФИНАНСОВЫЙ АНАЛИЗ КАК ОСНОВА ПРИНЯТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ

*Кененбаева З.М., Сулайманова Н.Э.,
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан
e-mail: asel_4747@mail.ru*

Одним из вызовов к современному менеджменту является обеспечение эффективности управления в условиях неопределенности и риска, которые органически присущи рыночной среде функционирования и развития организации [1]. Управление является непрерывным информационным и коммуникационным процессом: для решения проблем в различных функциональных сферах деятельности менеджеры принимают управленческие решения, а для разработки и принятия решений требуется качественная и релевантная информация [2]. Аналитические процедуры в системе разработки, принятия и реализации управленческих решений являются одним из источников качественной информации и, соответственно, фактором обеспечения качества принимаемых решений.

Актуальность финансового анализа в системе управления обусловлена критической важностью всестороннего обоснования управленческих решений. Принятие

управленческих решений и прогнозирование дальнейшего существования организации невозможны без учета текущего положения предприятия. Финансовый анализ в условиях рынка стал главным методом оценки экономики бизнеса. Практически все участники рыночной экономики применяют методы финансового анализа для принятия как тактических, так и стратегических решений. Он позволяет снизить степень неопределенности и риска, связанных с принятием финансовых решений.

Задачей финансового анализа является изучение основных показателей деятельности предприятия. Сюда входит оценка финансовой устойчивости, платежеспособности, ликвидности, деловой активности и т. п. с помощью полученных данных выявление перспектив дальнейшего развития хозяйствующего субъекта; прогнозирования дальнейшей динамики финансовых показателей.

Если руководитель верно решит все задачи финансового анализа, не будет допускать ошибок при проведении анализа, то получит объективную оценку текущего положения предприятия и будет иметь нужную, достоверную информацию для принятия успешных управленческих решений.

На результатах анализа финансовой отчетности основано принятие большого числа различных решений в области финансового менеджмента. Каждый субъект (пользователь) данных финансового анализа изучает информацию о деятельности организации в соответствии со своими конкретными интересами [3].

Информация о финансово-хозяйственной деятельности, состоянии имущества и финансов поступает руководителям из двух источников. В первую очередь, это формализованные системные источники информации. Сюда относятся преимущественно бухгалтерская и управленческая отчетность. Второй – внесистемные источники – результаты проверок по существенным отклонениям в финансово-хозяйственной деятельности. Для обеспечения надлежащего качества информации при принятии управленческих решений, данные полученные по обоим источникам, должны пройти через определенные аналитические процедуры, соответствующие целям организации и потребностям пользователей, находящихся на различных уровнях управления.

При проведении финансового анализа важную роль играет опыт, уровень знаний аналитика. В нашей стране нет единой методики проведения финансового анализа. Многие термины к нам перешли из разных стран, и при переводе один и тот же финансовый показатель обозначается разными терминами (к примеру, «точка безубыточности» и «мертвая точка»; «собственные оборотные средства», «работающий оборотный капитал», «чистый оборотный капитал»). Это загромождает терминологическую базу экономической науки, усложняя её изучение и применение знаний на практике, создает, таким образом, семантическую проблему и снижает эффективность коммуникационных процессов [4].

Еще одним недостатком при оценке финансового положения предприятия является неполнота информации. В финансовой отчетности, например, не указывается какие заказы предприятие не смог выполнить по каким-либо причинам. Так же организация может скрыть некоторую информацию в бухгалтерской отчетности, чтобы избежать налогов. В связи с этим становится практически невозможно проводить корректный анализ, а качество управленческих решений, принятых на основании такого анализа, резко снижается.

При оценке финансового положения проводится анализ структуры актива баланса, то есть оценивается состояние активов и наличие средств для погашения. Здесь тоже возникает противоречие, так как активы отражаются по фактической стоимости, а учет активов может проводиться спустя много лет, также в период инфляции или дефляции. В этих случаях учет активов по фактической стоимости приведет к расхождению между учетной ценностью и текущей ценностью в реальных экономических условиях. Если аналитик не будет учесть все эти факторы, полученные данные будут недостоверными и принять управленческие решения с этой информацией нецелесообразно.

Еще одним недостатком является тот фактор, что результаты финансового анализа всегда запаздывают, что не позволяет оперативно реагировать на негативную ситуацию путем корректировки ранее принятых управленческих решений. Причина этого –

получение руководством организации аналитической информации о результатах финансового анализа лишь после составления годовой бухгалтерской отчетности, для чего законодательством установлен трехмесячный срок после отчетной даты. Нужно заметить, как правило, результаты финансового анализа недостаточны для принятия всей совокупности внутренних управленческих решений.

Это далеко не полный список проблем, с которыми сталкивается аналитик при проведении финансового анализа предприятия.

Итак, с помощью финансового анализа дается оценка финансового состояния, финансовых результатов, эффективности и деловой активности анализируемого предприятия, выявляются факторы и причины достигнутого состояния и полученных результатов. На основе этих данных принимаются управленческие решения, которые позволяют разработать систему мероприятий по улучшению деятельности. Важно отметить, обеспечить эффективное функционирование организаций возможно только при экономически грамотном управлении их деятельностью, которое во многом определяется умением ее объективно анализировать.

Приведенные в данной работе подходы, суждения и выводы больше востребованы в теории принятия оптимальных решений, в рамках которой создается и описывается нормативная технология принятия решений. В современной теории принятия решений сочетаются не только чисто научные методы, но и относящиеся к искусству принятия решений, то есть организационные, интеллектуальные и психологические способности и опыт людей. По этой причине, наряду с теорией принятия оптимальных решений, развивается и психологическая теория принятия решений, которая изучает поведение людей в процедурах управленческих решений [5].

Использованная литература:

1. Муллахметов Х.Ш. Проблемы управления и контроля в условиях неопределённости // Менеджмент в России и за рубежом. – 2015. – №6. – С. 25–34.
2. Mullakhmetov K.S. Control in the system of managerial decisions procedures: A conceptual view // Problems and Perspectives in Management. – 2016. – №14 (3). – P. 64–76.
3. Пласкова Н.С. Финансовый анализ деятельности организации: Учебник. – М.: Вузовский учебник: Инфра-М, 2016. – С. 368.
4. Куприянова Л.М. Финансовый анализ. – М.: Инфра-М, 2015
5. Mullakhmetov K.S. Some approaches to the development of the management control concept // Journal of Advanced Research in Law and Economics. – 2015. – №6 (1). – С. 128–137. – doi:10.14505/jarle.v6.1(11).15

АВТОМАТИЗАЦИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЁТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

*Керимбекова Б.У. - м.э.н. ст. преподаватель
кафедры «Учет, аудит и статистика», АГЭУ*

Каждый день современные технологии проникают в огромное число сфер общественной жизни. Бухгалтерский учёт также не остался за бортом, сейчас информационные технологии имеют тесную связь с профессией бухгалтера.

На протяжении довольно длительного периода профессия бухгалтера считается одной из наиболее востребованных профессий на рынке труда и в последние года она подверглась значительным переменам, потому что переход к рыночной экономике дал стимул к эволюции новых технологий, которые были введены и в бухгалтерский учёт.

В настоящее время невозможно представить бухгалтера, который бы не использовал различные автоматизированные системы учета и справочно-правовые системы, которые помогают в непосредственном ведении учета хозяйственных операций и позволяют

бухгалтеру повышать свою квалификацию, не покидая рабочего места. Благодаря системам «Лидер НС», «Главбух», «ЦПБ Бухкурс» и «Прогресс» у людей есть возможность получить сертификат о повышении квалификации за определенную сумму, также, если бухгалтер или любой другой захочет получить больше знаний и навыков о бухучете, то для них предлагаются программы разного уровня сложности. В итоге, в этом случае имеется несколько систем, позволяющих практикующим бухгалтерам не тратить время на поездки в другие города для того, чтобы повысить свою квалификацию ведения учета и приобрести новый опыт и знания, что напрямую скажется на качестве ведения бухгалтерского учета и работы организации в целом. Это в свою очередь скажется на результативности работы бухгалтерского отдела, принятии управленческих решений и, вероятно, даже на прибыли организации.

Кроме того, нельзя считать бухгалтера обыкновенным сотрудником, ведущим бухгалтерский учет, эта профессия в последние года претерпела достаточно значительные изменения благодаря введению новых технологий.[1]

В настоящее время бухгалтерский учет ведет каждая организация, и список обязательств бухгалтера очень часто зависит от каждой определённой компании. У бухгалтера огромное количество функций, в том числе он должен составлять первичную документацию, следить за её достоверностью, подготавливаться к счетной обработке, а также участвовать в разработке и осуществлении мероприятий, которые направлены на соблюдение финансовой дисциплины и рационального использования ресурсов. Также бухгалтер отвечает за начисление заработной платы сотрудникам, выплаты по гражданским договорам и НДС, ведение налогового и управленческого учета, он составляет и сдает налоговую отчетность в фонды РФ и налоговую инспекцию и минимизирует налоговые выплаты. Помимо этого, бухгалтер должен обеспечить необходимой, достоверной бухгалтерской информацией внутренних и внешних пользователей бухгалтерской отчетности.

Предполагается, что вскоре получится полностью автоматизировать ведение бухгалтерского и налогового учета, что избавит бухгалтера от части вышеперечисленных видов работ, но осуществлять анализ финансового состояния организации в любом случае придется самостоятельно, однако времени на это будет существенно больше, а качество результатов анализа увеличится.

Автоматизация системы ведения бухгалтерского учета позволяет упорядочить и оптимизировать практическое ведение бухгалтерского учета. То есть сократить время на обработку первичной документации, формирование выписок, справок, бухгалтерских отчетов, а также минимизировать возможность ошибок в данных документах. Следующим преимуществом использования автоматизированной системы бухгалтерского учета является оптимизация количества информации без потери ее качества. Как уже было отмечено, наличие достоверной и качественной информации влияет на принятие управленческих решений и как, следствие, на работу всей организации. Компьютерные технологии позволяют за короткий промежуток времени обрабатывать большое количество информации, что влияет на эффективность, принятых на основании этой информации, решений. [4].

Упрощенные формы автоматизированного учета, автоматизация с использованием программ MSExcel, MSAccess, встроенных таблиц позволяет снизить объем ручного труда бухгалтера, однако не предоставляет широких возможностей для проведения качественного анализа деятельности. С этой целью необходимо применение бухгалтерских программ нового поколения, MRP-систем, таких как Бизнес.Ру, разнообразные программы фирмы 1С и т. п. [3].

Необходимо отметить, что знания в компьютерной сфере становятся необходимым навыком, который будет востребован всегда. Такое мнение выражает британская аудиторско-консалтинговая компания Ernst&Young.[2]

Большинство экспертов предполагают, что основными ориентирами изменений, в сфере модернизации теории бухгалтерского учета и отчетности в условиях цифровой

экономики будут следующими:

- расширение отражения области деятельности организации в учете;
- повышение качества и оперативности учета;
- выявление и увеличение числа новых объектов учета;
- разработка инновационных методов оценки новых объектов учёта;
- формирование подходов к интегрированию различных видов учёта;
- использование более совершенствованных отечественных и зарубежных информационных технологий;
- разработка теоретических, методических и прикладных аспектов развития бухгалтерского учёта. [3]

Одним из переходов к автоматизации и оптимизации бизнес-процессов, которые связаны с ведением бухгалтерского учета, является применение «облачных технологий».

Стэйси Гилберт, первый вице-президент компании «KeyBank», предполагает, что введение и применение облачных технологий в нынешних компаниях является одним из основных аспектов, позволяющих учитывать все нынешние изменения в системе бухгалтерского учета и автоматизировать все бизнес-процессы, связанные с этим.

Публичные компании уже сегодня успешно освоили новые требования к корректному отражению и учету ежегодного дохода, которые вступили в силу в начале 2018 года. Формально они готовы к чёткому отражению доходов при формировании будущей финансовой отчетности.

У финансовых учреждений, для которых нововведением стал порядок отражения кредиторской задолженности, по-другому обстоят дела. Во-первых, говорится о новом алгоритме прогнозирования этой задолженности с тем, чтобы правильно производить оценку собственных рисков в ближайшей перспективе.

Стоит отметить, что изменение стандартов бухгалтерского учета касается не только рядовых бухгалтеров на предприятиях, но и все бизнес-процессы в целом.

Применение облачных технологий значительно увеличит производительность труда, а также гарантирует наиболее крепкое, эффективное взаимодействие и обмен информацией между сотрудниками разных подразделений.

Дополнительным плюсом подобной интеграции является предоставление защиты данных, которые являются одним из основных критериев, которых необходимо придерживаться в процессе сбора, обмена информацией и ведения документооборота, принимая во внимание новые требования к порядку ведения бухгалтерского учета.

Стэйси Гилберт считает, сотрудники бухгалтерии в своей деятельности должны придерживаться только той информацией, которая поступает от работников других подразделений. Другими словами, основываясь на этих сведениях, бухгалтер разрабатывает политику ведения бухгалтерского учета, выносит соответствующие заключения и обеспечивает грамотное ведение финансовой отчетности.

Огромный плюс облачной бухгалтерии в том, что вам не нужно волноваться насчет приобретения сервера, его настройки, это входит в услуги программиста; насчет покупки лицензии на учётную программу, конфиденциальность каналов связи. Это хлопоты компании, предлагающей обслуживание облачного сервиса по бухгалтерии.

Доступ могут иметь несколько лиц. Также вы можете работать с любых устройств, из любых мест и в любое время суток, нужен лишь интернет.

Но, есть и минусы. Если нет связи, то работать невозможно. Могут возникнуть проблемы сервером или со связью, это может произойти у любого. Также опасаются утечки информации. Проблемы с браузерами тоже вероятны.

В итоге, можно сделать вывод, что применение облачных технологий даст возможность не только обеспечить правильное ведение бухгалтерского учета в организациях, наиболее крепкое взаимодействие между персоналом, значительно увеличит качество бухгалтерской и финансовой отчетности, но и поспособствует грамотному ведению системы документооборота в целом. Применение таких технологий будет гарантировать лояльность

со стороны аудиторов[4].

В условиях «цифровой экономики» возможности бухгалтера и аудитора увеличиваются, при этом и расширяется круг необходимых этим специалистам компетенций. Работодатели настаивают на необходимости усиления ориентации подготовки бухгалтеров на решение актуальных задач учета, анализа и аудита. Для этого необходима не только знание образовательных программ вузов и профессиональных стандартов, но и применение в учебном процессе последних достижений прогресса экономической науки, регулярное повышение квалификации, а также безупречное соблюдение норм профессиональной этики.

Необходима разработка методов обеспечения гармонизации образовательных программ вузов и профессиональных стандартов бухгалтеров и аудиторов. Таким образом возможно достичь желаемого результата и получить специалиста, нужного развивающейся профессии бухгалтера.

Внедрение автоматизации позволяет сэкономить денежные средства и время, сокращая обязанности сотрудников. Автоматизацию в бухучете необходимо ввести ее в своей организации как можно скорее.

Технический прогресс все глубже проникает в сферы общественной жизни. Рано или поздно, в ближайшем будущем, инновации полностью облегчат нам ведение бухгалтерского учёта. Цифровая экономика набирает все больше оборотов.

Список литературы

1. Макарова Л. М., Коробкова О. В. Эволюция применяемых информационных технологий в бухгалтерском учете // Молодой ученый. — 2014. — № 1. — С. 380-383.

2. Цивенко М. Ю. Трансформации профессии бухгалтера в условиях развития «цифровой экономики» // Молодой ученый. — 2017. — №48. — С. 100-102. — URL <https://moluch.ru/archive/182/46766/> (дата обращения: 14.03.2019).

3. Карпова Татьяна Петровна Направления развития бухгалтерского учета в цифровой экономике // Известия СПбГЭУ. 2018. №3 (111) с. 52-57

4. <https://bizeducate.com/11/2018/tsifrovye-tehnologii-v-buhgalterskoj-i-auditorkoj-deyatelnosti/> [Электронный ресурс]

5. Пожалуйста, не забудьте правильно оформить цитату: Овчинникова, А. С. Автоматизация бухгалтерского учета / А. С. Овчинникова. — Текст : непосредственный // Молодой ученый. — 2020. — № 4 (294). — С. 150-152. — URL: <https://moluch.ru/archive/294/66656/> (дата обращения: 17.02.2022).

БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ЖӘНЕ АУДИТТІҢ ДАМУ КЕЗЕНДЕРІ

*Китанова К. - э.ғ.м., Сыдық Т.Ә. - студент
Алматы технологиялық университет
e-mail: kulzira.tsagaankhuu@mail.ru*

Қазақстан Республикасы 2050 жылға қарай әлемнің жетекші 30 елінің қатарына енуді мақсат етіп отыр. Бұл мақсатқа жету жолында кейбір қадамдар жасалып қойған, дегенмен Қазақстан өмір сүру деңгейін дамыған Батыс елдерінің деңгейіне жақындататын өсу қарқынына қол жеткізгісі келсе, бірқатар күрделі құрылымдық проблемаларды шешу қажет болады.

Қазақстан әлемдегі энергияны ең көп тұтынатын елдердің бірі. Ұзақ уақыт бойы ұлттық ресурстар ұтымсыз жұмсалды. Республика алдына экономикаы «жасылдандыру» ресурстарды пайдалану және энергия тиімділігін арттыру, сондай-ақ тұрғын үй-коммуналдық шаруашылықты жаңғырту және энергия тиімділігін арттыру бойынша нормативтік –құқықтық базаны жетілдіру үшін әлі көп жұмыс істеу, инфрақұрылымды

дамыту. Сондықтан, Қазақстанның есеп және аудиттің даму қадамдарын қарастыру өзекті болып табылады.

Бухгалтерлік есеп және аудит саласындағы практикалық қолдану нәтижелеріне пайдалануға дайындық дәрежесін немесе қолдану көлемін көрсететін тиісті салада қолданылған немесе қолданылуы мүмкін жаңа әдістер жатады.

Экономикалық тиімділік адам, материалдық немесе қаржылық ресурстарды үнемдеу мүмкіндігімен болса, әлеуметтік тиімділік халықтың еңбек және тұрмыс жағдайын жақсартумен, білім беру мен денсаулық сақтауды жақсартумен қоршаған ортаны қорғаумен анықталады [1].

Тәжірибелік маңыздылық – зерттеу нәтижелерін тәжірибеде қолданудың нақты пайдасын, олардың қолданбалы құндылығын көрсететін критерий. Зерттеудің практикалық маңыздылығының негіздемесіне келесі кесте арналады (кесте1).

Кесте 1- Есеп және аудиттің қалыптасуы мен дамуы

№	Бухгалтерлік есеп	Аудит	Жылдар
1	26 желтоқсан 1995 жылғы №2732 «Бухгалтерлік есеп туралы» заң күші бар ҚР Президентінің Жарлығымен бекітілді. 1996 жылы 18 қарашада Қазақстан Республикасының Ұлттық комиссиясы бекіткен № 6 «Субъект қызметтері қаржы-шаруашылық бухгалтерлік есеп шотының Бас жоспары туралы» Қазақстан Республикасы Бухгалтерлік есеп жөніндегі ұлттық комиссия қаулысы қабылданып, 1997 жылғы 1 қаңтардан қолданысқа енгізілді. 1995 жыл 1с бухгалтерия 6.0 windows	“Аудиторлық қызмет туралы” бірінші заң қабылданды	1993-1997
2	«Бухгалтерлік есеп туралы» заң күші бар ҚР Президентінің Жарлығы «Бухгалтерлік есепке алу және қаржылық есеп беру туралы» ҚР Заңы деп өзгертілді. «Бухгалтерлік есеп шоттарының үлгілік жоспарын бекіту туралы» № 438 бұйрығына сәйкес бухгалтерлік есеп шоттарының үлгілік жоспары қабылданды. 1с бухгалтерия 7.0 windows 95	ҚР “Аудиторлық қызмет туралы” жаңа заң, ХА стандарттарын ұлттық қызмет ретінде қолдану.	1998-2002
3	бухгалтерлік есепті ҚЕХС сәйкес жүргізуге заңды түрде бекітілген кезеңдік өту басталды.	2006 жыл халықаралық аудит стандарттарына сәйкес жүзеге асырылады деп белгіледі.	2002-2006
4	Қазақстан Республикасының «Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы» №234 Заңы жаңа нұсқада бекітілді. Жаңадан бухгалтерлік есеп шоттарының үлгілік жоспары қабылданды. 2007 жылы (ҰҚЕС № 1 және ҰҚЕС № 2) қабылданды. 2002 жылы 1с бухгалтерия кәсіпорын 8.0 нұсқа	ҚР “Аудиторлық қызмет туралы” заңнамаға өзгерістермен толықтырулар енгізілген.	2007- 2011

5	Мемлекеттік мекемелердің бухгалтерлік қызметтері есепті ҚСҚЕХС негізінде жасалған жаңа бағдарламалық өнімді қолдану жағдайында жаңа нормативтік құқықтық актілерге сәйкес жүзеге асыру бекітілді.	2015 жылғы 12 қарашадағы Қазақстан Республикасында мемлекеттік аудитті енгізу тұжырымдамасын іске асыруға әзірленген. 2019 жылдан бастап Республикалық бюджеттің шоғырландырылған қаржылық есептілігіне аудит жүргізу.	2012-2020
6	Бухгалтерлік есеп Іс бухгалтерия 8.3 нұсқа қолданылуда.	ХАС қолдануда. Ұйымдар жыл сайын аудиторлық тексеруден өтуде	2021-2022
<i>Ескерту: оқу-құралдар мен ғаламтор мәліметтер негізінде құрастырылды [2,3]</i>			

Көрсетілген кестені толықтыра кете, бухгалтерлік есеп пен есептілікті реформалау және Қазақстандағы ұйымдардың ҚЕХС-қа өту процесі еліміздің егемендік алғаннан кейін 1996 жылдың 1 қаңтарынан бастап күшіне енді. Аудит бойынша, Қазақстан Республикасында аудиттің пайда болу және қалыптасу тарихы 1989 жылы басталды.

"Қазақстан Республикасындағы аудиторлық қызмет туралы" 1993 жылғы 18 қазандағы бірінші заң қабылданғаннан кейін елдің экономикалық және қоғамдық-саяси өмірінде елеулі өзгерістер болды. 2006 жылдан бастап, барлық қаржылық ұйымдар, ұлттық компаниялар және ірі акционерлік қоғамдар қаржылық есептілігін ҚЕХС сәйкес жасай бастады.

Аудит бақылаудың шығармашылық дамуын білдіреді. Ол экономикалық бақылаудың формалары мен түрлерін кемітпей, керісінше толықтырады.

Аудиторлық іс экономикалық талдау, кешенді құжаттық тексеру, балансты немесе сот-бухгалтерлік сараптаманы есеппен тексеру туралы біздің ұғымымыздан бөлек болса да аудитор өзінің міндетін жүзеге асыру барысында аты аталғандардың және есептік, бақылаушы-талдамалы тәжірибе салаларының рәсімдерін (процедураларын) пайдаланады.

Аудиторлық ұйымдардың бірінші түріне «Үлкен төрттікке» кіретін шетелдік компаниялардың өкілдіктері жатады: «KPMG»; Deloitte & Touche; «Эрнст Энг Янг»; Бағасы WaterhouseCoopers.«Үлкен төрттік» мүшелерінің көп жылдық тәжірибесі мен имиджі биік.

Екінші түрі – шетелдік фирмалармен («Үлкен төрттіктен» басқа) және ТМД елдерінің аудиторлық фирмаларымен бірлескен аудиторлық компаниялар құру. Біздің еліміздегі аудиторлық ұйымдардың бұл түрі 2000 жылы әлемдегі ең ірі тәуелсіз фирмалардың халықаралық аудит қауымдастығының – BDO international толыққанды мүшесі болып қабылданған «BDO Kazakhstan Audit» АҚ-мен лайықты түрде ұсынылған [4].

Үшінші түрі – мұнай-газ секторы, металлургия және басқа да өндірістік кешендердің кәсіпорындарына қызмет көрсететін салааралық аудиторлық компаниялар. Олар нақты тақырыптар бойынша жұмыс істейді, практикалық бағытқа ие.

Қолданылған әдебиеттер:

1. https://el.kz/news/archive/stanovlenie_i_razvitie_bukhgalterskogo_ucheta_v_respublike_kazakhstan/
2. <https://gov-audit.kz/poleznye-stati/9-istoriya-razvitiya-audita-kontrolya-kak-nauki-i-praktiki-v-kazakhstane>
3. <http://saparbayeva.kz/ebook/%D0%9E%D0%91%D0%A3/lecture%201.html>
4. <https://ru.essays.club/>

БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕБІНІҢ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ АЙЫРМАШЫЛЫҒЫ

*Китанова К.э.э.м., Достай Д. - студент
Алматы технологиялық университет
e-mail: d_dostaeva@mail.ru*

Бухгалтерлік есеп - бұл процесс: экономикалық өмір фактілері, активтер, міндеттемелер, қаржыландыру көздері, кірістер, шығыстар туралы ақпарат жүйеленеді, нормативтік талаптар қолданылады.

Басқару есебі кәсіпорын ішіндегі басқару процесін ақпараттық қамтамасыз ету. Толығымен басшылықтың еркіне тәуелді: сыртқы органдардың немесе ұйымдардың не қажет немесе не қажет еместігін көрсетуге құқығы жоқ. Басқару есебі ұйымның еркіне толығымен тәуелді болғандықтан, басқару үшін құндылықты алу құнынан төмен ақпарат жинау мен өңдеудің ешқандай мәні жоқ [1].

Басқару есебі тек жоспарлауды, басқаруды және бақылауды қамтамасыз етудің құралы болып табылады.

Бухгалтерлік есептің ақпаратын тұтынушылар негізінен сыртқы пайдаланушылар болып табылады: мемлекеттік салық органдары, биржалар, банктер, басқа қаржы институттары, жеткізушілер мен сатып алушылар, әлеуетті инвесторлар. Басқарушылық есеп ақпаратын пайдаланушылар - бұл кәсіпорынның әртүрлі деңгейлеріндегі менеджерлер.

Бухгалтерлік есеп және басқару есебі әр түрлі мақсаттары бар және бұл олардың арасындағы негізгі айырмашылығы олардың мақсатында деуге болады. Бухгалтерлік есептің мақсаты - кәсіпорынның өмірін бақылау үшін кәсіпкерлік қызмет фактілерін тіркеу. Басқару есебі - бұл ұйымның қызметі туралы шешім қабылдау үшін пайдаланушыларға қажетті ақпаратты жинау, есепке алу, түсіндіру, дайындау және ұсынудың жалпыланған жүйесі. Басқару есебінің негізгі мақсаты - компанияның ағымдағы істерінің жағдайын анықтау үшін компания фактілерін егжей-тегжейлі талдау.

Әр түрлі мақсаттарға байланысты одан әрі сәйкессіздіктер пайда болады:

1. Негізгі айырмашылық ақпараттың соңғы пайдаланушысы болып табылады. Егер бухгалтерлік баланс өткен кезеңдегі қызметті бағалау кезінде басшылыққа, рентабельділікті талдау үшін салық қызметіне, экономикалық қызмет фактілерінің көрінісін тексеру үшін аудиторларға көбірек қызықтырады. Басқару есебінің деректері кәсіпорынды қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді жоспарлау үшін ғана қажет.

2. Бухгалтерлік есеп жүргізудің әртүрлі әдістері. Бухгалтерлік жазбаларды қалыптастыру кезінде бухгалтерлік есеп қағидалар және басқа да нормативтік актілерді басшылыққа алады. Басқару есебі туралы жедел деректерді қалыптастыру кезінде басшының нұсқауларына сүйену керек, бұл кірістер мен шығыстардың қайсысы осы немесе басқа көрсеткішке жатады.

3. Есептер де әртүрлі болады. Егер бухгалтерлік есепте есеп беру нысандары қатаң түрде реттелетін болса, онда басқаруда ақпараттар пайдаланушылар үшін ыңғайлы кез келген нысанда болуы мүмкін.

4. Ақпарат беру мерзімі өзгереді. Бухгалтерлік есеп заңмен белгіленген мерзімде ұсынылады, ал басқарушылық есептілік басқарушы қызметкерлерге қажет кезеңдерде жасалады [2].

Жалпы алғанда, басқарушылық есеп кәсіпорында оның деректері негізінде бухгалтерлік есеппен бірге жүргізілуі керек. Тиісті есеп мақсаттарына байланысты басқарушылық және қаржылық есеп айырмашылықтарына арналған (1-кесте).

1 кесте – Басқару және қаржылық есептерінің айырмашылықтары

№	Басқару есебі	Қаржылық есеп
1	2	3
1	Бухгалтерлік есептің мақсаты	
2	Ұйым менеджерлері үшін объективті басқару шешімдерін қабылдау үшін ақпарат дайындау	Ұйымның кірісін айқындау үшін шығындарды кірістермен салыстыру үшін ақпарат дайындау
3	Заң талаптарының сақталуы	
4	Егер оны пайдалану пайдасы оны жинау шығынынан көп болса, ақпарат дайындалады	Акционерлік қоғамдардың, серіктестіктердің басшылығы олардың қалауына қарамастан, қаржылық есеп беруге міндетті
5	Ақпараттың нақтылық деңгейі	
6	Ақпарат қысқа мерзімде дайындалған және шамамен сипатта	Есеп беру деректері дәлірек болуы керек, әйтпесе сыртқы пайдаланушылардың ұйымдардың жарияланған есептеріне сенімсіздік тудыруы мүмкін
7	Бухгалтерлік есеп шкаласы (масштаб)	
8	Ұйымның әр құрылымдық бөлімшесі үшін ақпарат дайындалады	Ақпарат ұйымның қызметін тұтастай сипаттайды
9	Есептердің қағидалары	
10	Ақпарат ұйым басшылығы үшін ең қолайлы және оған ыңғайлы ережелер бойынша дайындалады	Ақпараттар заңның талаптары мен талаптарына және белгіленген бухгалтерлік тәжірибеге сәйкес келуі керек
11	Ақпарат беру уақыты	
12	Ақпарат болжам сипатында болады, өткеннің жағдайын ескере отырып, ұйымның болашақтағы қызметін сипаттайды	Ақпарат аяқталған операциялар мен іскери фактілерді сипаттайды, оның қалай болғанын көрсетеді
13	Ақпарат жиілігі	
14	Ақпарат қажет болған жағдайда дайындалады, күнделікті, апта сайын, ай сайын құрастырылуы мүмкін	Ақпарат жылына бір рет (алты ай, тоқсан) дайындалады
15	Пайдаланылған есептегі өлшем бірлігі	
16	Ақпарат ақшалай және ақшалай емес есептегіштерде ұсынылуы мүмкін.	Ақша бірлігінде теңге түрінде көрсетілген.
17	Шығындарды топтау	
18	Шығындар бұқаралық ақпарат құралдарында шығындар элементтері бойынша топтастырылған, бұл сізге қайда және қандай ресурстар пайдаланылғанын анықтауға мүмкіндік береді	Шығындар экономикалық элементтер бойынша топтастырылған, бұл қарапайым қызметтің нәтижесін анықтауға мүмкіндік береді
19	Бухгалтерлік есептің негізгі объектісі	
20	Құрылымдық бөлімшелер. Бөлім басшылары өз жұмысының нәтижелері үшін жауап береді. Тұтастай алғанда ұйым.	Ұйым менеджерлері бүкіл ұйымның жұмысына жауап береді
21	Ақпараттың ашықтығы	
22	Бұл коммерциялық құпия, жариялануға жатпайды, құпия болып табылады	Коммерциялық құпия емес. Ашық, жариялы, тәуелсіз аудиторлар сертификаттауы мүмкін

23	Ақпаратты пайдаланушылар	
24	Пайдаланушылар - бұл ұйымның менеджерлері мен қызметкерлері	Сыртқы пайдаланушылар
25	Негіз құрылымы	
26	Ақпараттың құрылымы сұрауларға және пайдаланушылардың егжей-тегжейлі деңгейіне байланысты	Қаржылық есепке алу негізгі баланстық теңдеуге негізделеді: $A = K + O$, мұндағы теңдеудің сол жағындағы ұйымның меншігі, яғни. оның активтері - А, ал оң жағында - қамту көздері: К - ұйымның меншікті капиталы, О - ұйымның міндеттемелері
27	Қаржылық нәтижелерді есептеу әдістемесі	
28	Пайда өнім (жұмыс, қызмет) сатудан түскен түсім мен оның жалпы құны арасындағы айырма ретінде есептеледі; «кіріс» бухгалтерлік есептің халықаралық стандарттарына сәйкес есептеледі және бұған қаржылық есеп беруді жасауға тыйым салынады	Пайданы есептеудің екі нұсқасы мүмкін: 1) стандарт: өнімді сатудан түскен табыс пен оның толық құны арасындағы айырма ретінде; 2) қазіргі заманғы: өнімді сатудан түсетін түсімдер, оларды өндіру шығындары мен қайталанатын шығындар арасындағы айырмашылық ретінде («Жалпы шығындар» шотында көрсетілген)
<i>Ескерту: Бухгалтерлік есеп журналдарынан алынды [3,4]</i>		

1-кесте мәліметтеріндегі айырмашылықтарға қарамастан, басқарушылық және қаржылық есеп беру өзара байланысты ұйымның бухгалтерлік қосалқы жүйелері болып табылады. Оларға ортақ:

- есепке алудың бірыңғай объектілері;
- бухгалтерлік есеп мақсаттары мен міндеттерін таңдауда біртұтас тәсіл;
- бухгалтерлік есептің жалпы қабылданған принциптері;
- есептілік үшін бастапқы ақпаратты біржолғы жүргізу;
- бухгалтерлік есептің ақпараттық базасы басқару шешімдері үшін қолданылады;
- жалпы әдістерді қолдану (құжаттама, түгендеу, бағалау және есептеу, есепке алу объектілерін топтастыру, есеп бірліктері, ұйымның ішкі және сыртқы есебі).

Осыған сүйене отырып, қаржылық және басқарушылық есеп жүргізудегі кейбір шаруашылық операциялар дәл осылай бейнеленеді, ал басқалары әр түрлі көріністі талап етеді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Сведения и материал с сайта: <https://www.zakon.kz/5012510>
2. Сведения и материал с сайта: <http://snd51.ru/>
3. Сведения и материал с сайта: <https://atameken.kz/>
4. Сведения и материал с сайта: <https://pro1c.kz/news/>

РОЛЬ И ВЗАИМОСВЯЗЬ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА С ГУМАНИТАРНЫМИ НАУКАМИ

*Корженгулова А.А. - к.э.н., профессор
Алматинский гуманитарно-экономический университет
e-mail: asiya_akanovna@mail.ru*

Бухгалтерский учет представляет собой сложную систему отражения многообразных хозяйственных процессов. Эти процессы являются частью окружающего нас материального мира. Соответственно, динамика и сущность этих процессов подчиняются общим законам, действующим в материальном мире, но, безусловно, проявления этих законов в сфере экономики обладают специфическими особенностями.

Развитие бухгалтерского учета, заложенных в его основу теоретических концепций происходит в тесной связи и взаимодействии. Причем эта связь имеет многообразные формы стыковки с другими науками и научными дисциплинами. Понимание сущности бухгалтерского учета невозможно без познания такой связи и соответствующих законов других наук [1].

Изучая хозяйственные процессы, бухгалтерский учет формирует все свои основные понятия, опираясь на серию фундаментальных наук. Все знания о хозяйственной деятельности, которые получает бухгалтер, обобщаются через категории философии, которая изучает общие законы развития природы, общества и познания. При изучении структуры бухгалтерского учета и его связи с другими науками большое значение имеют два раздела философии:

– онтология – учение о познаваемом; бухгалтерский учет опирается на понятия, характеризующие средства и лиц, участвующих в хозяйственном процессе;

– гносеология (как познается) – учение о познании; бухгалтерский учет есть не что иное, как познание хозяйственного процесса; бухгалтер должен четко представлять, насколько глубоко он постиг хозяйственные процессы, какова степень истинности информации, которую он представляет администрации, принимающей на ее основе управленческие решения.

Онтология изучает содержательные аспекты хозяйственного процесса, который распадается на множество фактов хозяйственной деятельности. В каждом факте присутствуют объект (вещь) и субъект (люди, принимающие участие). Характер объектов изучается экономическими дисциплинами, а характер субъектов – юридическими.

Экономические дисциплины имеют целью сделать эффективным сам по себе хозяйственный процесс, обеспечить максимально возможный прирост продукции, снижение себестоимости и т. п.

Юридические науки изучают права и обязанности субъектов, стремятся гарантировать их справедливое участие в хозяйственном процессе.

Юридические науки включают в себя четыре отрасли права:

- гражданское;
- административное;
- трудовое;
- финансовое [2].

Гражданское право раскрывает юридическое содержание таких необходимых для бухгалтерского учета понятий, как правоспособность и дееспособность участников хозяйственного процесса, право собственности, оперативного управления, владения, виды договоров, порядок возмещения потерь и др.

Административное право раскрывает степень подчиненности и вытекающие из нее права и обязанности лиц, организующих хозяйственные процессы и непосредственно в

них участвующих.

Административное право имеет решающее значение и для бухгалтера, так как определяет его права и обязанности.

Трудовое право регулирует трудовые отношения граждан с администрацией. Сюда относятся прежде всего, с точки зрения бухгалтерского учета, вопросы начисления заработной платы и организации материальной ответственности за ценности, имеющиеся на предприятии (за каждый предмет на предприятии несет материальную ответственность какое-то определенное лицо – индивидуальная ответственность или группа лиц – коллективная ответственность) [3].

Психология. В бухгалтерской работе огромную роль играют психологические моменты. Бухгалтеры подвергаются многообразному психологическому воздействию со стороны самых различных людей, движимых личными мотивами, как со стороны руководства, собственников организации, так и со стороны работающих. Необходима большая психологическая устойчивость для сохранения нормальной работоспособности, преодоления стрессовых нагрузок.

Психологические аспекты в выборе методов учета тех или иных хозяйственных фактов, с одной стороны, и восприятия данных о них – с другой, во многом определяют то, какое значение имеет бухгалтерская отчетность для принятия людьми, «читающими» ее данные, определенных экономических решений. Ведь если, например, пользователь отчетности будет убежден в том, что бухгалтерская прибыль – это сумма денежных средств, резерв – это деньги на счете, которыми нельзя распоряжаться, амортизация оборудования – это его износ, то применение бухгалтером самых совершенных методов учета не повлияет на решения пользователя в большей степени, чем эти убеждения.

Не менее важна и проблема отношения слов или предложений как символов к тому, что они обозначают или означают. В бухгалтерском учете в качестве таких слов и предложений выступают отдельные учетные записи (проводки) и агрегированные показатели бухгалтерской отчетности.

Социология. Многообразны связи бухгалтерского учёта с социологией. Например, введение каких-либо норм и требований в области бухгалтерской деятельности без учёта образовательного уровня основных пользователей и исполнителей вызывает большие трудности в практической реализации норм и нормативов [4].

Финансы. Финансы – экономическая дисциплина, изучающая природу и суть финансов, очень близка к бухгалтерскому учету, т.к. раскрывает смысл таких, понятий как бюджет, финансирование, капитальное вложение, налоги, отчисление от прибыли и т.п. Количественное отражение всех этих категорий осуществляется бухгалтерским учетом.

Планирование и прогнозирование. Планирование и прогнозирование весьма близко к бухгалтерскому учёту. Традиционная бухгалтерия изучает уже свершившиеся факты, планирование и прогнозирование только намечаемые. Бухгалтерский учёт обеспечивает информацию для составления планов и для контроля их выполнения [5].

Основным методом, используемым для решения задачи планирования, является бюджетирование.

Бюджетирование осуществляется путем детальной разработки (обычно на один год) оперативных планов для предприятия в целом и его отдельных подразделений. В свою очередь оперативные планы реализуются через систему бюджетов, или финансовых планов, которые составляются обычно на год с разбивкой по месяцам, ежемесячно корректируются по каждому подразделению – центру ответственности, а затем консолидируются в единый бюджет, или финансовый план. Бюджет – план или смета – финансовый документ, прогноз будущих финансовых операций. При составлении бюджетов стараются применять документы, по форме и структуре приближенные к документам бухгалтерской отчетности, для облегчения сравнения плановых и фактических показателей.

Статистика. Статистика даёт для бухгалтерского учёта основной методологический приём – группировку. Методология построения группировок, основанных на использовании теории множеств и математической логики краеугольный камень бухгалтерского учёта. Кроме того, статистика, в свою очередь, использует данные бухгалтерского учёта и отчётности. Также существует такой вид учета – статистический учет.

Статистический учет – один из трех видов хозяйственного учета, вместе с оперативным и бухгалтерским, связанный с отражением массовых явлений, общественной (хозяйственной) жизни. Статистический учет – система регистрации, обобщения и изучения массовых, качественно однородных социально–экономических явлений в масштабе предприятия, отрасли, экономического региона или страны. Информация статистического учета используется органами власти и управления для принятия управленческих решений.

Управленческий учет является составной частью управления предприятием. Существенность управленческого учета можно установить через раскрытие определенных признаков, характеристик и определений.

Математика нужна бухгалтеру для описания различных учётных процедур. Здесь использовались теория множеств, математическая логика, дифференциальное и интегральное исчисления. Математика нужна для алгоритмизации учётных процессов, особенно в современных условиях с широким внедрением вычислительной техники в бухгалтерский учёт.

Образующиеся дисциплины от бухгалтерского учёта. С другой стороны, бухгалтерский учёт сам способствует появлению новых, производных от него специальных дисциплин, как судебно-бухгалтерская экспертиза, аудит, теория экономического анализа, комплексный экономический анализ хозяйственной деятельности, управленческий учет.

Финансовое право регулирует финансовые отношения между предприятиями и банком, с одной стороны, а также бюджетом, с другой стороны. Финансовое право гарантирует правильность расчетов между названными сторонами. Главный бухгалтер несет ответственность за правильность и своевременность всех финансовых взносов, осуществляемых предприятием.

В повседневной работе бухгалтер проводит в жизнь требования всех четырех отраслей права.

Деятельность бухгалтера позволяет в значительной степени информационно обеспечить действие правовых норм, вытекающих из законодательства. Чем лучше работает бухгалтер, тем меньше их нарушений.

Познавая и раскрывая содержание хозяйственных процессов, бухгалтерский учет позволяет выявлять эффективность хозяйственных процессов (экономический аспект), предотвращать возможные случаи бесхозяйственности, возникновение недостач, растрат, хищений (юридический аспект).

Однако, бухгалтерский учет не только раскрывает содержание хозяйственных процессов, но и показывает степень познания этих процессов. При этом он опирается на целый ряд приемов, которые являются достоянием других наук, например:

– филология (наука о языке). Бухгалтер должен четко представлять, что бухгалтерский учет – язык бизнеса, язык фактов хозяйственной деятельности, поэтому чтобы построить язык бухгалтерского учета, он должен иметь общие представления о языкознании – филологии.

Бухгалтер в своей практической деятельности должен быть знаком еще с целым рядом дисциплин, в частности с:

- логикой – наукой о формах и средствах мышления;
- деловой корреспонденцией – дисциплиной, с помощью которой бухгалтер

осваивает правила составления деловых документов;

- библиографией – наукой, объясняющей правила описания книг;
- этикой – наукой о нравственности, помогающей понимать окружающих людей и понимать себя так, как понимают другие.

Использованная литература:

- 1 Банкер Р. Д. , Аткинсон Э. А. Управленческий учет: учебник .– Вильямс, 2018. – 28–57 с.
- 2 Ивашкевич В.Б. Проблемы теории управленческого учета и контроллинга // Международный бухгалтерский учет. – 2015. - № 7. – С. 2-14.
- 3 Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет»//http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000067_/history
- 4 Гудкова О.В. Роль информационных технологий в построении учетно-аналитической системы предприятия // Бюллетень науки и практики.– 2016.– №5.– С.116–121.
- 5 Лепский В.Е. Эволюция представлений об управлении (методологический и философский анализ). М.: Когито-Центр, 2015.– 43 с.

БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІҢ КОНЦЕПЦИЯЛАРЫ МЕН ҚАҒИДАЛАРЫ

*Куандыкова Б.Ш. - аға оқытушы,
АГЭУ, Алматы*

***Резюме.** Документирования методических основ организации бухгалтерского учета. Все хозяйственные операции, проводимые организацией, должны оформляться оправдательными документами. Эти документы служат первичными учетными документами, на основании которых ведется бухгалтерский учет.*

Бухгалтерлік есепті ұйымдастырудың әдістемелік негізін құжаттау, инвестиция, бухгалтерлік баланс екі жақты жазуды пайдалананып аналитикалық және синтетикалық счеттар жүйесі, мүлік пен міндеттемені бағалау, калькуляция, есеп берушілік сияқты тәсілдер құрайды. Құжаттау – жасалған уақытта шаруашылық операцияны алғашқыны тіркеу. Бухгалтерлік есептің айрықша белгісінің өзі осы – құжаттау. Бухгалтерлік есепте шаруашылық операция құжаттарда бейнеленуі керек. Қазіргі уақыттағы жетілген бағдарламалардың арқасында (1-С бухгалтерия Лука-компакт) құжаттаудың барлығы компьютерлерде жүргізіледі.

Түгендеу – іс жүзіндегі мүліктің бухгалтерлік есеп мәліметтерімен сәйкестігін тексерудің тәсілі. Түгендеу кәсіпорын мүлкінің дұрыстығын анықтау үшін қажет. Түгендеуге негізгі құралдар, материалдық – товарлық бағалықтар, ақшалай қаржылар жатқызылады. Түгендеу белгіленген уақытта, материалды жауапты адам ауысқанда, тергеу орындарының, аудитордың талабымен өткізіледі.

Бухгалтерлік баланс – кәсіпорының мүлкі туралы ақпаратты жинақтау және топтау тәсілі. Кәсіпорын қаржылары бухгалтерлік баланста ақшалай бейнеде екі топта бейнеленеді. Біріншісі кәсіпорын қандай қаржымен иеленеді, екіншісі қандай қайнар көздерден құралғанын көрсетеді. Бухгалтерлік баланстың екі бөлігі де тең болуы керек.

Шоттар жүйесі және қосарлы жазу - бухгалтерлік есепте шаруашылық операциялар счеттар көмегімен (синтетикалық және аналитикалық) қосарлы жазу әдісімен жүргізіледі.

Шот – мүлік және оның құрылу көзі туралы ағымдағы ақпарат жинақталатын экономикалық топтама. Бухгалтерлік есеп әдісінің элементі бола отырып, счет біртекті

экономикалық белгілер бойынша шаруашылық операцияларды топтауда маңызды роль атқарады. Қосарлы жазу – бухгалтерлік есеп счеттарында шаруашылық операцияны тіркеудің тәсілі. Шаруашылық операция бір сомада екі счетта жазылады.

Бағалау – кәсіпорын мүлкін және олардың қайнар көздерін ақшалай өлшеу тәсілі. Бухгалтерлік есеп жүйесінің дұрыс құрылуы үшін бағалау процесі дұрыс жүруі керек. Мүлікті бағалаудың негізінде нақты шығындар жатады.

Калькуляция - өзіндік құнды анықтау мен шығындарды топтау тәсілі. өнімнің өзіндік құнын есептеу - өнімнің бір өлшеміне кеткен шығындарды ақшалай формада көрсету.

Есеп берушілік – белгіленген кезеңде (ай, квартал, жыл) кәсіпорынның, өндірістік – шаруашылық, қаржылық қызметін сипаттайтын көрсеткіштер жүйесі.

Есеп берушіліктің көрсеткіштері кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдау үшін қажет.

Бухгалтерлік есептің тәсілдері мен әдістері бір-бірімен тығыз байланысты. Бухгалтерлік есеп жүйесі үздіксіз қызмет істеп, қажетті ұйымдарды нақты ақпараттармен қамтамасыз етуі үшін осы әдістері орындалуы керек.

Ақшалай, еңбек, табиғи өлшеуіштерде берілетін мүліктердің біртекті топтамасы, олардың счеттарда жазылуы және бағалануы бухгалтерлік есеп жүйесін құрайды.

Кәсіпорындарда бухгалтерлік есептің дұрыс жүргізілуі есеп принциптеріне сай, объективті, дұрыс та нақты мәліметтерді қолдану арқылы іске асырылады.

Қазақстан Республикасының Бухгалтерлік есеп халықаралық есеп стандарттарына жақын, еліміздегі ерекшеліктерді еске ала отырып ел нарығына икемделіп жасалған.

Қазіргі өркениетті нарық капиталдық, товардың жұмыс күшінің еркін қозғалысын қалайды. Елімізге шетел инвестицияларын тарту бухгалтерлік есеп ұйымдастырудың халықаралық стандарттарға сәйкес болуын талап етеді.

Бухгалтерлік есеп туралы әдебиеттерде оның қағидалары туралы сөз болып жүр, Қағидалар - бухгалтерлік есепті ғылым ретінде қалыптастыратын негіздер. Бухгалтерлік есепті ұйымдастырған кезде қабылданған белгілі бір қағидаларға сүйенеді. Олар заң жүзінде бекітіліп, үйлестіруші ұйымдармен пайдалануға ұсынылады. Қағидалар бухгалтерлік есепің жалпы концепцияларының негізі болып, қаржылық есеп берушілікті пайдаланушылардың мүдделеріне қарай стандарттарды жасауға көмектеседі. Отандық тәжірибеде нормативті түрде бекітілген бухгалтерлік есептің төмендегідей негізгі қағидалары.

Үздіксіздік. Кез-келген кәсіпорын ұзақ уақыт ағымында үздіксіз қызмет етеді. Бұл егер кәсіпорын жабылып жатса, оның активтерін ағымдағы нарықтық құнымен қайта бағалау мүмкін болады дегеннен туындаған. Жұмыс істеп тұрған кәсіпорын концепцияларына сәйкес, мұның қажеттігі шамалы. Бұл қағида егер кәсіпорын тұтасымен сатылса, алғашқыда, ликвидациялық та баланстар жасалмайды дегенді мегзейді. Меншік иесі ауысқанмен кәсіпорын басқа болып кетпейді, ол өзінің есеп жүйесін толығымен сақтайды.

Есептеу. Бухгалтерлік есепте қаржылық есеп берушілікте ақша қаржылары түскенде немесе төленгенде емес, табыстар пайда болғанда, шығындар қажет болғанда танылып, бейнеленеді.

Түсініктілік. Шаруашылық сүбъектісінің қаржылық есеп берушілігінде көрсетілетін ақпарат барлық тұтынушыларға түсінікті болуы керек.

Мағыналылық. Қаржылық ақпарат шаруашылық қызметті бағалау кезінде дұрыс шешімдер қабылдау үшін тұтынушылардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға мағыналы болуы қажет.

Мәнділік. Бұл қағида ақпарат мәнді және мәнсіз болатынын көрсетеді. Мәнді ақпараттың болмауы экономикалық шешімдер қабылдауға әсер етеді.

Нақтылық. Егер ақпаратта қателер жоқ болса ғана, ол нақты бола алады да, тұтынушылар сенімін туғызады.

Байыптылық. Шаруашылық қызмет ағымындағы шешімдер байыппен қабылданғаны дұрыс. Активтер мен табыстар артық бағаланып, ал міндеттемелер мен шығындар кем бағаланбауы қажет.

Салыстырмалылық. Қаржылық ақпарат қажетті де мазмұнды болуы үшін, бір есепті кезеңді екінші есептік кезеңмен салыстырып, сәйкестілік, бір ізділік негізінде қарау керек.

Тұтастылық. Қаржылық есептегі ақпарат тұтас, толық болуы керек.

Бірізділік. Есептің таңдалған әдістері мен қабылданған әдістемесі оны өзгертуге нақты себептер туындамайынша өзгермеуі керек.

Дұрыс, шын түсінік қалыптастыру. Қаржылық есеп берушіліктер тұтынушыларға субъектінің қаржылық жағдайы, қаржылық-шаруашылық қызмет қорытындылары және ақша қаржыларының қозғалысы туралы шындықты, айқын түсінікті қалыптастыруы қажет.

Уақыттылық. Ақпарат өз уақытында қалыптасып, ұсынылуы қажет.

Бухгалтерлік есеп концепциясы мынаны айқындайды:

Бухгалтерлік есепте қалыптасатын ақпарат тұтынушыларға пайдалы болуы керек.

Бухгалтерлік есепте қалыптасатын ақпарат мүдделі тұтынушыларға пайдалы болуы үшін, ол сенімді де салыстырмалы болуы керек. Бухгалтерлік есепте қалыптасатын ақпараттың пайдалылығын анықтайтын талаптарды ұйымның басшылығы бекітеді,

Нарықтық экономика шарттарына сәйкес Қазақстан Республикасындағы бухгалтерлік есеп жүйесі бухгалтерлік есеп пен қаржылық есеп берушіліктің Халықаралық стандарттарына сәйкес жүргізіліп, ұйымдастырылуы үшін бухгалтерлік есепті мемлекеттік нормативтік реттеу жүйесі қалыптасқан.

Қазіргі уақытта елімізде бухгалтерлік есепті нормативті реттеудің төрт деңгейлі жүйесі қызмет етеді:

Бірінші деңгей - Қазақстан Республикасының заңдары мен ҚР Президентінің жарлықтары,

Екінші деңгей - Ұлттық бухгалтерлік стандарттар жүйесі - бухгалтерлік есеп бойынша ережелер.

Үшінші деңгей- салалық ерекшеліктерді ескеретін әдісгемелік нұсқаулар.

Төртінші деңгей- кәсіпорынның ішкі жұмыс құжаттары.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Толпаков, Ж.С. Бухгалтерлік есеп. II.-Қарағанды, 2009 жыл
2. Мырзалиев, Б.С. Бухгалтерлік есеп теориясы және тәжірибесі.- Алматы, 2008 жыл
3. Баймуханова С.Б. Қаржылық есеп Алматы 2007 жыл
4. Кеулімжаев Қ.К., Құдайбергенов Н.А. Бухгалтерлік есептің теориясы және негіздері Алматы 2006 жыл
5. Қаржылық есептіліктің ұлттық стандарттары. Астана 2009 жыл
6. Субъектілердің қаржы-шаруашылық қызметі бухгалтерлік есебі шоттарының жұмыс жоспары. 2007 жыл

УЧЕТ И ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ОПТОВОГО ТОВАРООБОРОТА В ТОО «АЯЖАН»

Куандыкова Б.Ш. - ст.преподаватель
АГЭУ г.Алматы

Резюме. В данной статье рассматриваются вопросы учета и основные направления развития оптового товарооборота на примере торгового предприятия.

Summary. This article deals with the accounting and the basic directions of development of wholesale trade on the example of a trading enterprise.

Бухгалтерский учет является средством наблюдения и контроля за хозяйственной деятельностью. Переход к рынку ставит новые задачи перед бухгалтерским учётом. Они обусловлены крупными переменами в формах собственности, методах управления, построения хозяйственных связей.

Бухгалтерский учет – важнейшая составная часть информационной системы управления, воспроизводящей хозяйственные процессы. При этом в основу современного управления лежит системный подход, предполагающий получение той информации, которая дает возможность принимать управленческие решения.

Основным (первичным) организационным звеном торговли является предприятие. Торговое предприятие имеет уставный капитал, самостоятельный баланс, может вступать в договорные отношения с физическими и юридическими лицами.

Оптовая торговля осуществляет связь между промышленностью, розничной торговлей и предприятиями общественного питания. Основной ее функцией является сбыт товаров крупными партиями как предприятиям розничной торговли и общественного питания, так и промышленным предприятиям для последующей переработки (швейные фабрики и т. д.). Вторая ее функция – активное воздействие на увеличение объема производства, расширение ассортимента и улучшение качества товаров народного потребления./1 /

Главным количественным показателем, позволяющим оценить объемы работы оптового предприятия, является оптовый товарооборот. Он представляет собой продажу товаров крупными партиями предприятиям оптовой торговли для последующей перепродажи, розничной торговле и предприятиям общественного питания - для продажи непосредственно потребителю, промышленным предприятиям - для промышленной переработки и промышленного потребления и другим потребителям. Оптовую торговлю товарами народного потребления ведут государственные, кооперативные, частные оптовые предприятия и индивидуальные предприниматели. Она является посредническим звеном между предприятиями промышленности и розничной торговли, общественного питания.

В зависимости от использования товарных ресурсов по их назначению различают три вида оптового товарооборота по реализации:

- продажу товаров розничным и промышленным предприятиям, учреждениям, организациям, а также на экспорт;
- межгосударственный (межреспубликанский) отпуск (продажу товаров за пределы республики) другим государствам на основе заключенных межправительственных соглашений;
- внутрисистемный отпуск (продажу внутри республики одним оптовым продавцом другому).

В зависимости от форм организации товародвижения вышеназванные виды оптового товарооборота делятся на складской (продажа товаров непосредственно со складов) и транзитный (реализация товаров от поставщика к покупателю, минуя оптовое предприятие) который подразделяется еще на два вида: с участием оптовых баз в расчетах (твердосчетный транзит) и без участия (организуемый транзит). Транзитная форма

реализации товаров является более эффективной, ускоряет товарооборачиваемость, сокращает расходы по доставке, погрузочно-разгрузочным работам, приемке, отпуску и хранению товаров. Сумма складского и транзитного с участием в расчетах оборотов образует оптовый товарооборот с участием в расчетах. Все качественные показатели оценки работы оптового предприятия исчисляются к оптовому товарообороту с участием в расчетах.

Складской оптовый товарооборот является основой для планирования товарных запасов, определения потребности в складских помещениях и емкостях. Для усиления контроля за состоянием товарных запасов в соответствии с установленным нормативом, сохранностью товаров на складах торговых предприятий, выполнением плана товарооборота и финансовых результатов очень важно правильно организовать отчетность материально ответственных лиц. Существуют три формы материальной отчетности: непосредственная передача работниками предприятий приходных и расходных документов в бухгалтерию; передача работниками предприятий приходных и расходных документов в бухгалтерию с сопроводительными реестрами; передача работниками предприятий этих же документов с товарными отчетами. Форма отчетности зависит от объема информации и количества документов, степени механизации учета, места и времени таксировки документов.

Если имел место возврат, то стоимость возвращенных покупателем товаров должна быть вычтена из оборота по моменту возврата товара.

Оптовый товарооборот подразделяют также по направлениям реализации товаров (по рыночному и вне рыночному фондам). Поставка товаров по рыночному фонду включает их отпуск предприятиям розничной торговли и массового питания для продажи населению. К вне рыночному фонду относится поставка товаров предприятиям легкой и пищевой промышленности для производственных нужд (ткани, нитки, сахар, мука, соль и другие), отпуск спецодежды, спецобуви, фонд госбюджетных организаций и т. п. Поставка товаров промышленным предприятиям для производственных нужд, включает фонд промышленной переработки и фонд промышленного потребления. В фонд промышленной переработки входит отпуск товаров в качестве основного сырья (материалов) для производства определенной продукции. В фонд промышленного потребления включается поставка товаров промышленным предприятиям для использования их в качестве вспомогательных.

Такой состав оптового товарооборота определяется лишь в экономической литературе, однако не закреплен в нормативных документах.

В настоящее время результаты деятельности оцениваются по величине прибыли, рентабельности. В то же время показатель товарооборота является основой для расчета всех оценочных показателей (валового дохода, прибыли, уровня издержек, рентабельности и т. д.). От его динамики зависят во многом результаты хозяйственной деятельности предприятий торговли. Рост товарооборота влечет за собой увеличение валового дохода, а следовательно, и прибыли предприятия. /2 /

Деятельность оптового предприятия ТОО «Аяжан», как и любого другого предприятия на потребительском рынке, направлена на выполнение определенных стратегических планов, поставленных задач. В основе развития оптовых предприятий лежит торгово-финансовый план, в котором находят отражение такие показатели как оптовый товарооборот, прибыль от реализации, коэффициент рентабельности и другие. От степени выполнения этих показателей зависит финансовое состояние предприятий оптовой торговли. План оптового товарооборота разрабатывается оптовым предприятием самостоятельно, однако, учитывая нынешнее состояние товарного рынка, снижение объемов производства, разрыв хозяйственных связей, неразрешенность проблемы неплатежей, при его разработке необходимо принимать во внимание меры, разработанные правительством по государственному регулированию производства и потребления.

При составлении прогнозов оптового товарооборота необходимо использовать следующие основные предпосылки:

- прогноз развития розничного товарооборота в целом по республике и в районе деятельности базы;
- накопленная информация о потенциальных партнерах-производителях, номенклатуре производимых товаров, их свойствах, ценах, условиях поставки, биржевых котировках;
- сведения о конъюнктуре рынка, товарных рынках, о спросе, покупателях;
- заказы - заявки на товары обслуживаемых розничных торговых предприятий и других предприятий и организаций;
- прогнозные расчеты товарных ресурсов в разрезе источников, которые могут быть вовлечены в товарооборот;
- заказы на поставку товаров для государственных нужд;
- перспективы развития производства товаров в районе деятельности оптового предприятия;
- ориентация на обеспечение необходимой прибыльности;
- анализ динамики объема и структуры оптового товарооборота, состояния товарных запасов и товарного обеспечения.

Все эти предпосылки исходят из того, что функционирование оптового предприятия на рынке всегда связано с ограничениями, которые определяют границы его деятельности и, в частности, оптового товарооборота. Такими ограничениями являются:

- ресурсные (материальные, трудовые), то есть прогнозы товарооборота не могут быть больше наличных ресурсов;
- финансовые (имеющиеся денежные фонды, платежеспособность);
- временные, обусловленные инфляцией, что предполагает замедление оборачиваемости;
- объем покупательского спроса (объем реализации всегда равен или меньше объема спроса).

Степень влияния этих ограничений зависит от состояния экономики страны, уровня самостоятельности предприятия, уровня рыночных преобразований.

От правильного и своевременного учета в ТОО «Аяжан» реализации товаров зависит точность определения финансовых результатов, начисления налогов и других обязательных платежей в бюджет, объективность аналитических данных, а также составляемых планов и прогнозов на будущие периоды. Отметим, что при этом надо учитывать постоянно изменяющиеся условия хозяйствования, связанные, в первую очередь, с динамичным изменением законодательства. Это позволит избежать ошибок в учете, своевременно определить упущенные возможности улучшения результатов работы с целью их использования в будущем периоде. /3 /

Документальное оформление оптовой реализации товаров производится в зависимости от способов их реализации. Отпуск товаров производится непосредственно представителю покупателя в порядке самовывоза или централизованной доставки автомобильным транспортом. Предприятие осуществляет реализацию товаров на условиях предоплаты. Необходимо отметить, что любая отгрузка товаров с оптовых баз осуществляется на основании договора поставки – это сводный документ, который является одновременно счетом-фактурой и протоколом согласования цен (Приложение И). На основании договора поставки покупатель выписывает платежное поручение и направляет его в учреждение банка для перечисления установленной денежной суммы продавцу в качестве предоплаты.

Копию этого платежного поручения с отметкой банка об оплате представитель покупателя, на основании этого документа бухгалтер проставляет свою подпись на товарно-транспортной накладной, указывает номер и дату платежного поручения. Это дает возможность осуществить дополнительный контроль за расчетами с покупателями. В договор поставки фиксируется наименование товара, единица измерения, количество, цена

единицы продукции производителя в рублях, размер оптовой надбавки, ставка НДС в % и по сумме, итоговая стоимость с учетом надбавки и НДС.

Бланки товарно-транспортных накладных являются бланками строгой отчетности, они пронумерованы типографским способом (чтобы предупредить возможность отпуска не оприходованных товаров) и выдаются заведующим секции под расписку. На предприятии товарно-транспортная накладная выписывается с применением персональных ЭВМ, используются бланки строгой отчетности, на которых типографским способом указаны серия и номер накладной.

Полный и достоверный учет движения товаров и сопутствующих операций дает возможность предприятию влиять на скорость оборота торгового капитала, не допускать затоваривания, осуществлять контроль за сохранностью товаров, предупреждать образование недостач, находить наиболее выгодные рынки сбыта товаров и в конечном итоге получить максимальную прибыль. Для достижения этих целей необходимо правильное документальное оформление товарных операций, в том числе и реализации товаров.

Распределение чистого дохода полученный ТОО «Компания «Аяжан» по результатам его деятельности за год распределяется в соответствии с решением участника товарищества. Возможные убытки покрываются за счет резервного капитала, в случае его создания в товариществе. При недостатке средств резервного капитала или в случае отсутствия резервного капитала решение об источниках покрытия убытков принимаются участником. Режим работы определяется согласно трудовому законодательству РК.

Оптовая деятельность заключается в том, что главным количественным показателем, позволяющим оценить объемы работы оптового предприятия, является оптовый товарооборот. В настоящее время результаты деятельности оцениваются по величине прибыли, рентабельности. В то же время показатель товарооборота является основой для расчета всех оценочных показателей (валового дохода, прибыли, уровня издержек, рентабельности и т. д.). От его динамики зависят во многом результаты хозяйственной деятельности предприятий торговли. Рост товарооборота влечет за собой увеличение валового дохода, а, следовательно, и прибыли предприятия.

Использованная литература:

1. Боканов М.И. Бухгалтерский учет в торговле: Учеб. пособие. М.: Финансы и статистика, 2002. 576 с.
2. Бухгалтерский учет в торговле в торговле: Учеб./ Л.Ф. Жилинская, Е.В. Ильющенко, В.В. Кожарский и др. Под общ. ред. В.В. Кожарского. Мн.: Амалфея, 1999. 608 с.
3. Тяжких Д.С. Бухгалтерский Учет в торговле: Практ. пособие- 2-е изд., перераб. и доп.- СПб., 1997.- 380с.

ПРОДОВОЛЬСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАК НЕОТЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Куандыкова Б.Ш. - старший преподаватель
АГЭУ г.Алматы

Summary. In the article the factors determining the food security of the Republic of Kazakhstan. Food security is an integral part of economic well-being and a fundamental vector of national security of any State

Обеспечение растущего населения продовольствием одна из важнейших проблем, которая на протяжении тысячелетий стояла перед человечеством. Продовольственная безопасность государства является важнейшей составной частью экономической безопасности страны. Продовольственная безопасность государства это степень обеспеченности населения страны экологически чистыми и полезными для здоровья продуктами питания отечественного производства по научно обоснованным нормам и доступным ценам при сохранении и улучшении среды обитания.

Рассмотрение продовольственной безопасности Казахстана в аспекте общей экономической безопасности является актуальной проблемой, так как в этом процессе отражены реальные тенденции развития сельскохозяйственного производства, состояния внутреннего рынка и положения на нем потребителей, определяется степень и вовлеченности и зависимости национальной экономики от мирового рынка продовольствия, используя механизм государственной стратегии с учетом внутренних и внешних факторов. / 1/

Продовольственная безопасность государства обеспечена полностью если:

1. Население страны обеспечено экологически чистыми полезными для здоровья продуктами питания отечественными производства по научно обоснованным нормам с учетом пола, возраста, условий труда, природно климатических условий и национальных традиций.

2. Цены на эти продукты питания доступны всем многодетным семьям, пенсионерам не зависимо от национальной принадлежности и профессии

3. Агропромышленный комплекс, рыбное хозяйство развиваются устойчиво и имеют резервы позволяющие наращивать производство продовольствия для увеличения запасов и на случай оказания продовольственной помощи другим странам, которые постигли стихийные бедствия или войны.

4. Природоохранная и продовольственная политика обеспечивают сохранение и улучшение среды обитания.

Обеспечение продовольственной безопасности достигается по средством разработки и осуществления экономических, организационных и иных мер, направленные на предупреждение продовольственных кризисов, удовлетворение потребности населения в жизненно важных продуктов на уровне физиологических норм питания. Формирование политики, обеспечивающей приемлемую степень продовольственной безопасности, должно основываться на взаимосвязи теоретических и практических и методологических положений, а ее реализация должна быть направлена на оказание помощи товаропроизводителю через создание необходимых для работы социально экономических условий.

На государственном уровне продовольственная безопасность достигается осуществлением комплекса мер, среди которых выделяются:

- проведение Правительством единой государственной политики в области продовольственной безопасности;

-разработка и реализация целевых программ обеспечения продовольственной безопасности;

- обеспечение соответствия качества производимых и реализуемых гражданам продуктов питания требованиям государственной системы стандартов РК;

- управление государственным продовольственным резервом;

Основными параметрами продовольственной безопасности являются показатели уровня производственного потенциала отечественного агропромышленного комплекса, устойчивости системы продовольственного обеспечения страны от импорта продуктов питания и сырья для их производства, уровня и качества питания населения физической и экономической доступности продовольственных товаров размеров оперативных и стратегических резервов продовольствия. / 2/

Проблема обеспечения потребителя продуктами питания является крайне сложной, так как ее решение зависит от многих перемен, среди которых основной является правительственная политика в этой области. Макроэкономическая торговая, фискальная политика и политика по поддержке аграрного сектора оказывающие влияние на развитие пищевой промышленности и продовольственной распределительной системы воздействуют на предложение продуктов питания, особенно на уровне их потребления.

Важная составляющая концепции продовольственной безопасности страны - внешнеэкономическая деятельность государства и субъектов экономики, так как в международном разделении труда одной из ее целей является наполнение внутреннего продовольственного рынка. При этом экономика страны должна быть ориентирована на продовольственное самообеспечение, а участие в международном разделении труда должна играть лишь сопутствующую роль. Может быть использована модель международной кооперации и интеграции производства и торговли продовольствием, с одной стороны и создания механизма внутреннего и внешнего протекционизма в целях защиты интересов отечественных товаропроизводителей от иностранных конкурентов и стимулирования экспорта избыточного продовольствия импорта жизненно необходимых - с другой.

Для этих целей государству необходимо осуществлять тарифное и не тарифное регулирование экспортно-импортных операций с учетом состояния внутреннего рынка по каждому отдельному виду продуктов питания. Весьма выгодной сферой сотрудничества является переход от импорта продовольствия и сырья для его производства к закупкам средств его производства, прогрессивных технологий и лицензий. Таким образом достижение оптимального уровня продовольственной сбалансированности это не только важная национальная, но и актуальная международная проблема. / 3/

Современная ситуация в мире характеризуется наличием огромного числа голодающих в странах третьего мира, а с другой стороны избыточным производством и потреблением продуктом питания в развитых странах, доля населения последних не превышает 20%. Страны, неспособность которых обеспечить население собственным продовольствием в соответствии с физиологическими нормами питания вынуждает их импортировать продовольствие в обмен на стратегические материальные ресурсы. Продовольственная независимость может быть сохранена в случае не превышения доли импорта во внутреннем потреблении 20%.

Достижение национальной безопасности в продовольственной сфере требует, чтобы государственная политика поставила во главу угла гарантированное обеспечение продовольствием населения, создание условий нормальной продолжительности жизни. Поэтому решение продовольственной проблемы является важным условием создания атмосферы стабильности и благополучия в стране, гарантией эффективности ее экономики. Необходимо также подчеркнуть, что эта проблема как составная часть проблемы социально экономической, тесно связана с ростом населения, обострением экологических процессов. Чтобы сохранить и улучшить здоровье населения страны необходимо обеспечить его полноценным питанием, структура которого должна быть дифференцирована по регионам с учетом национальных традиций.

Итак, продовольственная безопасность - неотъемлемая часть экономического благосостояния и основополагающий вектор национальной безопасности любого государства. Следует иметь в виду, что продовольственная безопасность является приоритетным направлением государственной политики, так как охватывает широкий спектр национальных экономических, социальных, демографических и экологических факторов. Таким образом, социально экономическая система государства связана с продовольственной безопасностью, основанной на мобилизации внутренних ресурсов для обеспечения ее гарантий.

Использованная литература:

1. Колесняк А. Продовольственное обеспечение как система // Международный сельскохозяйственный журнал -2011
2. Друкер П. эффективное управление М.:ФАИР-ПРЕСС 2002 г.
3. Оспанов Э.С., Кайгородцев А.А. Продовольственная безопасность Казахстана: теория и практика. Вестник КАСУ 2012

УДК 657(075)

ЗНАЧЕНИЕ ФИНАНСОВОГО АНАЛИЗА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

*Назарова В.Л., Куттыбадамов И. С.
АГЭУ, г.Алматы, Казахстан*

***Аннотация.** В статье рассматриваются вопросы, связанные с изменениями, происходящими в бухгалтерском учете и отчетности, которые в настоящее время в значительной мере меняют подходы к проведению финансового анализа. Финансовый учет и формирование финансовой отчетности претерпевают в сегодня все большие изменения, связанные с адаптацией и требованиями международных стандартов бухгалтерского учета, которые также подвержены изменениям.*

***Ключевые слова:** финансовый анализ, международные стандарты бухгалтерского учета, систематизированный анализ, финансовое состояние, аналитические коэффициенты.*

Систематизированному анализу финансового состояния в условиях рыночной экономики уделяется достаточно внимания, так как факторы рынка приводят к различным изменениям. Неустойчивость финансовой системы в последние годы из-за кризиса приводит в постоянное движение инструменты финансового механизма. Западными специалистами выделяется пять относительно самостоятельных подходов в становлении и развитии анализа финансового состояния. Очевидно, что такое деление является достаточно условным – в той или иной степени подходы пересекаются и взаимодополняют друг друга.

Первый подход связан с деятельностью так называемой «школы эмпирических прагматиков» (Empirical Pragmatists School). Ее представители – профессиональные аналитики, которые работая в области анализа кредитоспособности компаний пытались обосновать набор относительных показателей, пригодных для такого анализа. Таким образом, их цель состояла в отборе таких индикаторов, которые могли бы помочь аналитику ответить на вопрос: сможет ли компания расплатиться по своим краткосрочным обязательствам. Этот аспект анализа деятельности компании рассматривался ими как наиболее важный, именно поэтому все аналитические выкладки строились на использовании показателей, характеризующих оборотные средства, собственный оборотный капитал, краткосрочную кредиторскую задолженность. Основным вкладом представителей этой школы в разработку анализа финансового состояния, является то, что они впервые попытались показать многообразие аналитических коэффициентов, которые

могут быть рассчитаны по данным бухгалтерской отчетности и являются полезными для принятия управленческих решений финансового характера [1].

Второй подход обусловлен деятельностью школы «Статистического финансового анализа» (Ratio Statisticians School). Появление этой школы связывают с работой Александра Уолла, посвященной разработке критериев кредитоспособности. Основная идея представителей этой школы заключалась в том, что аналитические коэффициенты, рассчитанные по данным бухгалтерской отчетности полезны лишь в том случае, если существуют критерии, с пороговыми значениями которых эти коэффициенты можно сравнивать.

Третий подход ассоциируется с деятельностью школы «мультивариантных аналитиков» (Multivariate Modellers School). Представители этой школы исходят из идеи построения концептуальных основ анализа финансовой отчетности, базирующихся на существовании несомненной связи частных коэффициентов, характеризующих финансовое состояние и эффективность текущей деятельности компаний (например, валовой доход) и обобщающих показателей финансово-хозяйственной деятельности (например, рентабельность авансированного капитала). Это направление связано с именами Дж.Блисса и Артура Виногоро, которые видели основную задачу в построении пирамиды (системы) показателей.

Четвертый подход связан с появлением школы аналитиков, занятых прогнозированием возможного банкротства компаний (Distreas Predictors School). В отличие от первого подхода представители этой школы делают в анализе упор на финансовую устойчивость компании, предпочитая перспективный анализ ретроспективному. По их мнению ценность бухгалтерской отчетности определяется исключительно ее способностью обеспечить предсказуемость возможного банкротства. Пятый подход, представляющий собой самое новое по времени появления направление в рамках анализа финансового состояния, создан представителями школы «участников фондового рынка» (Capital Marketery School). По мнению Дж.Фостера, ценность отчетности состоит в возможности инвестирования в те или иные ценные бумаги и степень связанного с ними риска. Ключевое отличие этого направления от других состоит в его излишней теоретизированности. Не случайно оно развивается главным образом учеными и пока еще не получило признания у практиков. Что касается дальнейших перспектив развития анализа, то его связывают прежде всего с разработкой новых аналитических коэффициентов, а также с расширением информационной базы анализа [2].

Изменения, происходящие в бухгалтерском учете и отчетности в настоящее время в значительной мере меняют подходы к проведению финансового анализа. Финансовый учет и формирование финансовой отчетности претерпевают в настоящее время все большие изменения, связанные с адаптацией и требованиями международных стандартов бухгалтерского учета.

В условиях перехода к рыночной экономики, повышается самостоятельность предприятий в применении и реализации управленческих решений, повышается их экономическая и юридическая ответственность за результаты хозяйственной деятельности. Соответственно, возрастает значение финансовой устойчивости предприятия. Это повышает роль использования финансового анализа в оценке производственной и коммерческой деятельности предприятия. Именно, потому финансовый анализ относится к одним из основных элементов финансовой политики предприятия. Финансовый анализ представляет собой часть комплексного экономического анализа, в котором рассматривается текущее и будущее финансовое состояние хозяйствующего субъекта, меняющегося под воздействием внешней и внутренней среды и управленческих решений, в целях оценки его финансовой устойчивости и эффективности деятельности [3]. Сущность финансового анализа заключается в оценке и прогнозировании финансового состояния предприятия по данным бухгалтерской отчетности и учета. Главной целью финансового

анализа является получение определенного числа основных параметров, дающих объективную и обоснованную характеристику финансового состояния предприятия.

Локальные цели финансового анализа:

- определение финансового состояния предприятия;
- выявление изменений в финансовом состоянии в пространственно-временном разрезе;

- установление основных факторов, вызывающих изменение в финансовом состоянии;
- прогноз основных тенденций финансового состояния;

Цели исследования достигаются при решении ряда аналитических задач:

- предварительный обзор бухгалтерской отчетности;
- характеристика имущества предприятия внеоборотных и оборотных активов;
- оценка финансовой устойчивости;
- характеристика источников средств: собственных и заемных;
- анализ прибыли и рентабельности;
- разработка мероприятий по улучшению финансово- хозяйственной деятельности.

Основными задачами финансового анализа являются: – разработка финансового состояния предприятия и его структурных подразделений; – объективная оценка финансового состояния организации и ее структурных подразделений; – определение влияния факторов на выявленные отклонения по показателям; – выявление резервов улучшения финансового состояния организации; – прогнозирование финансового состояния организации; – обоснование и подготовка управленческих решений по улучшению финансового состояния организаций. Круг решаемых задач, а также приоритеты в выборе ключевых направлений финансового анализа зависят от временного аспекта его проведения [4].

В зависимости от временных границ выделяются краткосрочный и долгосрочный финансовый анализ.

Краткосрочный в свою очередь подразделяется на оперативный, квартальный и годовой. Данный вид анализа направлен на выявление текущих резервов и повышение эффективности управления оборотным капиталом, обеспечение текущей платежеспособности и поддержание ликвидности.

Основные направления анализа на данном этапе связаны с оценкой состава и структуры оборотных активов; обоснованием решений, определяющих политику управления запасами, дебиторской задолженностью, денежными средствами; обоснованием и выбором краткосрочных источников финансирования оборотных средств; оценкой потребности во внешних источниках финансирования оборотных активов и в собственном оборотном капитале [5].

Составная часть краткосрочного финансового анализа это оперативный анализ, он, прежде всего, определяется задачами оперативного управления денежными потоками хозяйствующего субъекта.

Другим, важным направлением краткосрочного анализа является мониторинг показателей рентабельности отдельных видов продукции, работ, услуг. Целью такого анализа будет обеспечение оперативного управления объемом и структурой продаж с учетом рентабельности отдельных видов продукции и меняющихся внешних условий.

При проведении финансового анализа, охватывающего годовой период, основное внимание обращается на оценку формирования финансовых результатов и обоснование политики их распределение. Ключевая задача на данном этапе финансового анализа — это выявление и оценка влияния факторов, определяющих финансовую устойчивость предприятия.

Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод, о том, что результаты краткосрочного финансового анализа, являются обоснованием инвестиционных и финансовых решений, и являются базой для долгосрочного финансового анализа.

Финансовый анализ также делится на внутренний и внешний.

Внутренний анализ проводится финансовыми отделами предприятия, и его результаты используются для планирования, контроля и прогнозирования финансового состояния.

Основной целью данного анализа — установление планомерного поступления денежных средств и размещение собственных и заемных средств таким образом, чтобы можно было обеспечить нормальное функционирование предприятия, получение материальной прибыли и исключение банкротства.

Особенностями внешнего финансового анализа являются:

- ориентация анализа только на публичную, внешнюю отчетность предприятия;
- множественность субъектов анализа, пользователей информации о деятельности предприятия;
- разнообразие целей и интересов субъектов анализа;
- ограниченность задач анализа;
- максимальная открытость результатов анализа для пользователей информации о деятельности предприятия;

Внешний анализ осуществляется, прежде всего, контролирующими органами, инвесторами, поставщиками материальных и финансовых ресурсов.

Основной целью внешнего анализа является установление возможности выгодного вложения средств. Чтобы обеспечить максимальную прибыль и истощить риск потери.

Методика внешнего анализа представляет большой интерес для любого предприятия не только для целей оценки потенциальных партнеров, но и для собственной самооценки, осуществляемой с точки зрения внешних пользователей бухгалтерской отчетности. Любому предприятию не безразлично, по каким показателям будут оценивать его финансовую деятельность возможные контрагенты, акционеры, кредиторы [6].

Раскрывая сущность финансового анализа, необходимо определить структуру и последовательность его осуществления.

В связи с этим необходимо выделить следующие блоки анализа:

- 1) анализ финансового состояния предприятия:
  - общая оценка финансового состояния и его изменения за отчетный период;
  - анализ финансовой устойчивости предприятия; – анализ ликвидности баланса; – анализ финансовых коэффициентов.
- 2) анализ финансовых результатов деятельности предприятия:
  - анализ уровня, структуры и динамики абсолютных показателей финансовых результатов;
  - анализ рентабельности и деловой активности предприятия.

Оценка финансового состояния и его изменения за отчетный период по сравнительному аналитическому балансу, а также анализ абсолютных показателей финансовой устойчивости составляет тот основной исходный пункт, из которого должны логически развиваться остальные блоки анализа финансового состояния [7]. Анализ ликвидности баланса, исходя из анализа устойчивости, должен оценивать текущую платежеспособность и давать заключения о возможности сохранения финансового равновесия и платежеспособности в будущем. Анализ финансовых коэффициентов (т.е. относительных показателей финансового состояния) позволяет сопоставлять финансовое состояние данного предприятия с финансовым состоянием конкурентов и со среднеотраслевыми пропорциями между финансовыми показателями предприятий, а также проводить исследования динамики финансового состояния за ряд отчетных периодов. Сравнительный аналитический баланс и абсолютные показатели финансовой устойчивости отражают сущность финансового состояния. Ликвидность баланса и относительные показатели (финансовые коэффициенты) характеризуют внешние проявления финансового состояния, которые обусловлены его сущностью. Углубление анализа на основе данных учета приводит к задачам, относящимся преимущественно к внутреннему анализу. Так, например, исследования факторов финансовой устойчивости вызывает необходимость внутреннего

анализа запасов и затрат, а уточнение оценки ликвидности баланса производится с помощью внутреннего анализа состояния дебиторской и кредиторской задолженности.

Анализ существенных характеристик финансовых результатов заключается в исследовании уровня, структуры и динамики их абсолютных показателей. Углубление данного направления в рамках внутреннего анализа приводит к изучению и оценке факторов прибыли от реализации продукции. Анализ внешних проявлений финансовых результатов происходит в ходе исследования относительных показателей рентабельности и деловой активности.

Использованная литература:

1 Арышев В.А., Дауренбеков А.К., Ержанов М.С., Ержанов А.К., Иванюк Т.Н. Основы финансового анализа: учебное пособие.-ААЭС, Алматы: ТОО «Жания-Полиграф», 2019.-212с.

2 Бернштейн Л. А. Анализ финансовой отчетности: Теория, практика и интерпретация / Л. А. Бернштейн – М.: Книга по Требованию, 2017. –622 с.

3 Чуева Л.Н., Чуев И.Н. Комплексный экономический анализ финансово-хозяйственной деятельности: учебник для вузов / И. Н. Чуев, Л. Н. Чуева. - 3-е изд., перераб. и доп. - Москва : Дашков и К°, 2010. - 383 с.

4 Дюсембаев К.Ш. Анализ финансового положения предприятия: Учебное пособие.- Алматы: Экономика, 1998.-184с.

5 Дюсембаев К.Ш. Финансовый анализ/ Учебное пособие. ТОО «Фортуна Полиграф», 2019.-264с.

6 Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности [Электронный ресурс]: учебник/ Савицкая Г.В.— Электрон. текстовые данные.— Минск: Республиканский институт профессионального образования (РИПО), 2016.— 376с.— Режим доступа: <http://www.iprbookshop.ru/67610.html>.— ЭБС «IPRbooks»

7 Ержанов М.С., Нурумов А.А., Касабеков М.А. Методология и организация налогового анализа: Монография./-Нур-Султан:ТОО «Мастер ПО»,-2020.-139с.

УДК 657(075)

**ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА ЭКСПОРТА ТОВАРОВ И УЧЕТ
ИНОСТРАННОЙ ВАЛЮТЫ**

*Назарова В.Л., Шонахунов Ё. Е.
АГЭУ, г.Алматы, Казахстан*

Аннотация. Анализ внешних, торгово-экономических показателей Казахстана свидетельствует о том, что он не в полной мере реализует имеющийся экспортный потенциал. В этой связи главной задачей внешнеторговой политики Казахстана является, оптимизация платежного баланса и увеличение экспортного потенциала. Эти задачи будут реализованы путем сочетания дальнейшей либерализацией внешней торговли и с умеренным протекционизмом отечественных производителей. Операциями в иностранной валюте являются сделки, совершаемые в иностранной валюте, когда субъекты: покупают или продают имущество за иностранную валюту; получают или предоставляют кредиты (займы) в иностранной валюте; иным образом приобретают или продают активы за иностранную валюту, берут на себя обязательства или их оплачивают в иностранной валюте.

Ключевые слова: торгово-экономические показатели, учет экспорта, экономика, мировой рынок, иностранная валюта.

Проблема создания в Казахстане открытой экономики предполагает выход на мировой рынок. Мировой рынок определяет объем производства и усиление международной торговли, расширения экспорта, степень развития международного распределения труда. На рост международной торговли оказывает влияние либерализации внешней торговли.

В этом направлении в РК отменено квотирование экспорта товаров, сокращен перечень лицензируемой продукции, отменены экспортные пошлины на все товары, все хозяйствующие субъекты независимо от форм собственности имеют право экспорта всех товаров; образован ряд свободных экономических зон для того, чтобы поднять отсталый в экономическом отношении регион и создать за счет иностранного капитала и передовых технологий экспортно-технологический потенциал страны.

Составлена схема преференций для слаборазвитых и развивающихся стран, которая предоставляет частичное или полное освобождение от уплаты импортных таможенных пошлин продукции, завозимое их из этих стран. В рамках СИ подписано и реализуется соглашение о Таможенном Союзе между Россией, Беларусью, Казахстаном и Кыргызстаном.

Эти мероприятия дадут результаты с учетом особенностей развивающейся новой системы экономических отношений в РК, как между самими производителями, так и потребителями.

В настоящее время торгово-экономическое сотрудничество является неэффективным, так как большинство товаров из Казахстана поставляется по ценам, которые намного ниже мировых, а стоимость продукции из стран СИ приближается к мировым. Поэтому, осуществляемая в РК внешнеэкономическая политика требует корректировки.

К этому относятся:

- а) развитие экономического потенциала;
- б) повышение конкурентоспособности продукции казахстанских предприятий на мировом рынке;
- в) рационализация импорта и импорт- замещения;
- г) широкое привлечение иностранных инвестиций.

Как известно, в структуре экспорта Казахстана преобладают поставки металлургической продукции - 32%, минеральных продуктов, пищевкусовых товаров и сырья для их производства-12%, химической и связанных с ней отраслей промышленности-8%. Основными партнерами Казахстана по экспортной продукции являются Российская Федерация 47%, Нидерланды - 7%, Китай - 7%, Великобритания, Швейцария, Германия, Италия, Республика Корея, Узбекистан.

Необходимость и условия таможенной политики по импортируемым товарам исходят из складывающейся ситуации на рынке.

В развитии внешней торговли важную роль играет внешне-экономическая политика. Важный аспект развития внешней торговли- это разработка и реализация торговой политики. Казахстан проводит торговую политику, с целью вхождения в мировую экономику. Предпосылками для этого являются стабильная политическая обстановка и экспортный потенциал.

Анализ внешних, торгово-экономических показателей Казахстана свидетельствует о том, что он не в полной мере реализует имеющийся экспортный потенциал. В этой связи главной задачей внешне-торговой политики Казахстана является, оптимизация платежного баланса и увеличение экспортного потенциала. Эти задачи будут реализованы путем сочетания дальнейшей либерализацией внешней торговли и с умеренным протекционизмом отечественных производителей.

Перспектива наращивания экспортного потенциала должна быть связана с развитием экспорта готовых изделий, прежде всего это относится к тем изделиям, для производства которых, в Казахстане имеется материально-техническая база, трудовые ресурсы. В этой связи стоит проблема привлечения кредитных и инвестиционных ресурсов, что позволит стимулировать дальнейшее развитие экономики.

Главной идеей экспортно-импортной политики должно стать умелое импортозамещающей политики с наращиванием экспорта.

Во внешней торговле осуществляется три основных вида операций:

- экспорт — продажа товаров (работ, услуг) иностранному покупателю с отправкой товара в страну покупателя;
- импорт — приобретение товара у иностранного продавца с завозом товара в страну покупателя;
- реэкспорт — экспорт импортированного товара с предварительным завозом в Республику Казахстан или без такого завоза.

Внешнеторговая сделка оформляется контрактом. Контракт содержит права и обязанности сторон, изложенные в отдельных разделах: определение сторон контракта, предмет договора, цена и сумма контракта, сроки поставки товара (работ, услуг), условия платежа, упаковка, маркировка товара, гарантии продавца, штрафные санкции и возмещение убытка, страхование груза, форс-мажор (непредсказуемое и неотвратимое событие, приводящее к нарушению договорных обязательств), пути решения спорных вопросов и др.

До заключения контракта должна быть проведена подготовительная работа по изучению конъюнктуры товарного рынка, прогнозированию (экономический расчет) результата внешнеэкономической операции, рекламе товара, определению оптимального варианта предполагаемой сделки и выбору иностранного партнера, ведению переговоров с партнером, заключению контракта.

Субъектами экспортных операций являются предприятия-экспортеры, непосредственно выступающие на рынке, а также посреднические организации, выполняющие поручение предприятия об экспорте товара за определенное комиссионное вознаграждение.

Важным звеном внешнеэкономической деятельности является таможенный контроль. Он осуществляется в соответствии Кодекс Республики Казахстан «О таможенном регулировании в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2021 г.) и Таможенным кодексом Евразийского экономического союза" (ред. от 29.05.2019). Этими документами определяется таможенное регулирование т.е., установление порядка и условий перемещения товаров через таможенную границу Союза, их нахождения и использования на таможенной территории Союза или за ее пределами, порядка совершения таможенных операций, связанных с прибытием товаров на таможенную территорию Союза, их убытием с таможенной территории Союза, временным хранением товаров, их таможенным декларированием и выпуском, иных таможенных операций, порядка уплаты таможенных платежей, специальных, антидемпинговых, компенсационных пошлин и проведения таможенного контроля, а также регламентацию властных отношений между таможенными органами и лицами, реализующими права владения, пользования и (или) распоряжения товарами на таможенной территории Союза или за ее пределами [1]. Таможенные правоотношения, не урегулированные международными договорами и актами в сфере таможенного регулирования, до урегулирования соответствующих правоотношений такими международными договорами и актами регулируются [законодательством](#) государств - членов Союза (далее - государства-члены) о таможенном регулировании. [1]

Порядок отражения в бухгалтерском учете операций в иностранной валюте (операции с имуществом, стоимость которого выражена в иностранной валюте, и обязательствами, по которым в качестве средства платежа будет использована иностранная валюта) регулируется положениями МСФО 21 "Учет операций в иностранной валюте". Этот стандарт регулирует особенности бухгалтерского учета операций в иностранной валюте, заключающиеся в пересчете стоимости имущества и обязательств в инвалютные тенге.

Операциями в иностранной валюте являются сделки, совершаемые в иностранной валюте, когда субъекты: покупают или продают имущество за иностранную валюту;

получают или предоставляют кредиты (займы) в иностранной валюте; иным образом приобретают или продают активы за иностранную валюту, берут на себя обязательства или их оплачивают в иностранной валюте (получение средств на содержание офиса, на осуществление капитального строительства и др.) [3].

Записи в бухгалтерском учете по операциям, произведенным в иностранной валюте, должны отражаться на счетах бухгалтерского учета в тенге, в пересчете по рыночному курсу на дату совершения операции. Одновременно ведется оперативный учет иностранной валюты по ее номиналу (в кассовой книге, приходных и расходных кассовых ордерах учетных регистрах). Суммы инвалюты могут проставляться в числителе или записываться в специально отведенные графы, вестись во вторых экземплярах учетных регистров и т.п. Для учета операций в иностранной валюте в Типовом плане счетов бухгалтерского учета предусмотрены синтетические счета (1030 «Денежные средства на текущих банковских счетах»). В Рабочий план счетов вводится система субсчетов, позволяющая выделить в учете операции в иностранной валюте (расчеты с поставщиками, покупателями, подотчетными лицами и др.).

На последнее число отчетного периода производится пересчет денежных знаков в кассе. Сверяются остатки по счетам в банках и иным кредитным учреждениям, остатки по счетам средств в расчетах, счетам средств целевого финансирования независимо от источника, выраженные в иностранной валюте с использованием курса тенге по отношению к иностранным валютам (по рыночному курсу). Стоимость основных средств, незавершенного капитального строительства, товарно-материальных ценностей, нематериальных активов, собственного капитала, приобретенных (сформированных) в иностранной валюте, оцениваются в тенге по курсу действовавшего на дату совершения операций и пересчет их стоимости в связи с изменением курса иностранной валюты не приводится [4].

Во внешнеторговых организациях, приобретающих товары для их последующей реализации на экспорт, применяется счет 1330 "Товары", субсчет "Товары, предназначенные на экспорт". Счет активный, сложный, инвентарный, основной.

Промышленные предприятия, производящие продукцию на экспорт, учитывают ее на счете 1320 "Готовая продукция", субсчет "Продукция на экспорт".

Основными документами, на основании которых оформляется движение предназначенных на экспорт товаров (работ, услуг), являются:

— счета поставщиков (инвойсы), платежные требования-поручения с приложенными к ним товарно-транспортными накладными всех видов транспорта, спецификациями, сертификатами, коносаменами¹ и другими документами;

" Коносамент - документ, выдаваемый капитаном судна (агентством морских перевозок) грузоотправителю и удостоверяющий принятие груза к перевозке.

~ акты на приемку материалов, свидетельствующие о поступлении товаров на пристанционные (портовые) и др. склады;

- счета, выписанные на имя покупателей, с приложением товарно-транспортных накладных;

- коммерческие акты, удостоверяющие факт недостачи, излишков, порчи или естественной убыли товаров;

- акты на приемку товаров, составленные с участием иностранных партнеров

Рассмотрим основные хозяйственные операции по движению экспортных товаров.

Отражение хозяйственных операций на балансе предприятия-экспортера продукции. Экспорт продукции осуществляется самим предприятием без посредника.

1. Продукция, предназначенная на экспорт, оприходована на склад по фактической производственной себестоимости:

дебет 1320 "Готовая продукция", субсчет "Продукция на экспорт"
кредит счета 8110 "Основное производство".

2. В соответствии с контрактом товар отправлен со склада иностранному покупателю:

дебет 7010 " Себестоимость реализованной продукции и оказанных услуг "
кредит 1320"Готовая продукция", субсчет "Продукция на экспорт"

3. Оплачены расходы, связанные с продвижением товаров:

дебет 7110 "Расходы по реализации товаров (работ, услуг)"

кредит 1010,1030,1070.

4.Иностранному покупателю выписан счет по контрактной цене (на сумму экспортной выручки, НДС - по нулевой ставке):

дебет 1210 " Краткосрочная задолженность покупателей и заказчиков " субсчет "Расчеты с иностранными покупателями по экспортным операциям", кредит счета 6010 "Доход от реализации продукции и оказания услуг", субсчет "Доход от реализации экспортных товаров (работ, услуг)".

5. Поступил платеж от иностранного партнера за реализованные экспортные товары:

дебет 1030 " Денежные средства на текущих банковских счетах"

кредит 1210 « Краткосрочная задолженность покупателей и заказчиков » субсчет "Расчеты с иностранными покупателями по экспортным операциям"

6. В конце года списываются на счет итоговая прибыль (итоговый убыток) доходы и расходы по реализации продукции (работ, услуг)

дебет счета 6010 "Доход от реализации продукции и оказания услуг", субсчет "Доход от реализации экспортных товаров (работ, услуг)"

кредит счета 5710 " Итоговая прибыль (итоговый убыток) " — на сумму дохода, полученного от реализации продукции

дебет счета 5710 " Итоговая прибыль (итоговый убыток)"

кредит счета 7110 "Расходы по реализации продукции (работ, услуг)" — на сумму расходов по реализации продукции;

дебет счета 5710 " Итоговая прибыль (итоговый убыток)"

кредит счета 7010 " Себестоимость реализованной продукции и оказанных услуг " - на фактическую себестоимость реализованной продукции [4].

Экспортеры обязаны обеспечить зачисление в установленном порядке валютной выручки на свои счета в банках в Республике Казахстан в сроки , установленные контрактом.

Использованная литература:

1 Кодекс Республики Казахстан «О таможенном регулировании в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2021 г.)

2 Таможенный кодекс Евразийского экономического союза" (ред. от 29.05.2019) (приложение N 1 к Договору о Таможенном кодексе Евразийского экономического союза)

3 МСФО 21 "Учет операций в иностранной валюте"

4 Назарова В.Л. Бухгалтерский учет в отраслях: учебник.- Алматы: Экономика, 2014.- 426с.

ӨЗІНДІК ҚҰННЫҢ НОРМАТИВТІК КАЛЬКУЛЯЦИЯСЫ

Оразалинова М. С.

PhD, қауымд. профессор, «Тұран» университеті,

Алматы қ., Қазақстан

e-mail: orazalinova.m@turan-edu.kz

Калькуляциялау – өнім, жұмыс және көрсетілген қызмет бірліктерінің өзіндік құнын есептеу. Ол кәсіпорын жұмысына оперативті басшылық жасау үшін өте маңызды, өйткені ішкі резервтерді уақтылы ашуға және өнімнің өзіндік құнын одан әрі түсіндіруге, оның бәсекеге қабілеттілігін арттыруға мүмкіндік береді. Калькуляция өнімнің өзіндік құнын жоспарлауда және оған, нарықтағы сұранысты есепке ала отырып, жұмысқа, көрсетілетін қызметке негізді баға белгілеуде қолданылады. Калькуляцияда өндірістегі өнімнің нақтылай түрін өндіру мен өткізуге, сондай-ақ жұмыс пен көрсетілетін қызмет бірліктерін (жүк тасу, жөндеу жұмыстарына және т.б.) орындауға ақшалай түрде шыққан шығындар жинақталып қорытылады [1]. Калькуляциялауды жасау мерзімі: алдын ала және кейінгі болып екіге бөлінеді.

Алдын ала жасалатын калькуляция өнімді шығарғанға дейін өндіріске қажетті деңгейдегі шығындарды мөлшерін топшылайды. Оған жоспарлық, сметалық және нормативтік калькуляция жатады. Жоспарлық калькуляция - өнімге және бұйым бірлігіне мүмкін болатын шығындардың деңгейінде анықталады, бірақ ол кезде жалақының, энергияның, материалдың нормасы, өндірістің технологиясы, сондай-ақ резервтері ескеріледі. Сметалық калькуляция - бұл жоспарлық калькуляцияның бір түрі, ол жоспарланған және жаңадан игерілген бұйымның негізінде жасалады. Ол жоспарлық калькуляцияны жасауға негіз бола алады.

Нормативтік калькуляция - ағымдағы жоспарлық калькуляцияның бір түрі болып табылады. Бұл аталған әдіс шығындарды есептеудің нормативтік әдісін және кәсіпорынның өзінде пайдаланып жүрген өнімнің өзіндік құнының калькуляциясын қолданады. Оның негізінде қол жеткен шығындар деңгейін сипаттайтын ағымдағы және әрекет етіп тұрған нормаларды пайдаланады [2]. Енді толығырақ, нормативтік калькуляцияны қарастырсақ.

Нормативтік калькуляцияның жоспарлық калькуляцияға қарғанда дәлдігі анағұрлым жоғарылау болып келеді. Нормативтік — өнімнің көлеміне жоспарланатын шығындар. Оларды смета жасаған кезде және орындалатын жобалар бойынша бағалау кезінде қолданылады. Нормативтік шығындар бойынша кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыру процесінде нормативтік шығындар мен нақты шығындарды салыстыру қажет және ауытқуларды анықтап, оларға әсер ететін факторларды анықтау негізгі операциялық талдау және бағалау ретінде қарастырылады.

Нормативтік әдісті әр түрлі және күрделі өнімдерді жаппай және сериямен өндіретін кәсіпорындар қолданады. Нормативтік есеп озық, ғылыми жағынан негізделген еңбек, материалдық және қаржылық нормалары мен нормативтерінің кешенін білдіретін нормативтік базаға негізделеді.

Нормалар – бұл өнім, жартылай фабрикаттың, тораптың, бөлшектің бірлігін жасауға жұмсалатын материалдық құндылықтар мен еңбек шығындарының ең көп жол берілетін мөлшері. Олар техниканың, технологияның, өндіріс пен еңбекті ұйымдастырудың қазіргі кезеңдегі деңгейі, сондай-ақ тиімділік пен сапаны арттыру жөнінде жүзеге асырылатын іс-шаралар ескерілген техникалық жағынан негізделген әрі озық болуы тиіс. Осы нормалардың негізінде нормативтік калькуляция жасалады.

Шығындар есебінің нормативтік әдісінде қолданыстағы нормалардың өзгеруінің есебін жүргізу маңызды рөл атқарады. Ол нормативтік базаны жүйелі түрде нақтылау үшін қажет. Нормалар жаңа техника, технология енгізудің, өндірісті ұйымдастыруды жетілдіру, тиімділік пен сапаны арттырудың әсерінен өзгереді.

Нормативтік әдістің міндеттеріне мыналар жатады:

- шаруашылықтағы материал, еңбек, қаржы ресурстарының ұтымсыз шығындалуын уақытылы ескерту;

- өндірістегі резервтер мен нәтижелерді анықтауға жәрдемдесу.

Осы Әдістің негізінде өнім, жұмыс, қызмет бірлігіне жұмыс уақыты, материалдық және ақша ресурстары шығынының есептік көлемін техникалық жағынан негіздеу жатады. Нормативтік есеп әдісі операциялар, процестер, объектілер бойынша нормативтік шығынды өндіріс негізінде олардың ауытқуын шамалаумен алдын ала анықтауды ұйғарады. Бухгалтер бұл әдісті қолдана отырып, нормативтік өзіндік құн мен одан ауытқуды анықтау ісімен шұғылданады.

Нормативтік есеп әдісінің негізгі принциптері мыналар:

- Кәсіпорын қолданысындағы норма мен сметаның негізінде әр бұйым бойынша өзіндік құнның нормативтік калькуляциясын алдын ала жасау. Бұл принцип бастапқы технологиялық, конструкторлық, қаржылық және әкімшілік құжаттары негізінде есептелетін нормативтік, сметалық (бюджеттік) көрсеткіштерін қамтитын нормативтік базасы бар кәсіпорында ғана жүзеге асырылуы және басқарудың әр түрлі қажеттіліктеріне пайдаланылуы мүмкін: өндірістік және коммерциялық процеске кететін шығынның нормативтік сомасын анықтау, өндірістегі және шаруашылық мақсаттарына материалдық, отын-энергия ресурстарын босатуды, еңбекақы қорының есеп айырысуын, қызметкерлердің санын, басқару аппаратының шығын сметасын, бағаны босату жобаларын және т.б. шектеу.

- Нормативтік өзіндік құнды түзетуге арналған бір ай ішіндегі норма есебі, норманың өзгеруіне себепші болған бұл өзгерістердің өнімнің өзіндік құнына және шаралардың тиімділігіне әсерін анықтау.

- Норма және нормадан ауытқу бойынша шығындарға бөлетін бір ай ішіндегі нақты шығын есебі. Сондай-ақ олардың пайда болған орны бойынша нормадан ауытқу себептерін талдау.

- Нормадан ауытқуды және норманың өзгеруін, нормативтік өзіндік құнның сомасы ретінде шығарылған өнімнің нақты өзіндік құнын анықтау.

Нормативтік шығын есебінің жүйесі кеңінен қолданылады, сондықтан ол әр түрлі мақсаттардың нағыз өзіне арналған шығындар туралы деректермен қамтамасыз етіледі.

Нормативтік шығын есебі жүйесінің негізгі мақсаттары мыналар:

- сметаны жасауда және басқару тиімділігін бағалауда көмектесу;

- жоспармен үйлеспейтін (келіспейтін) операцияларды анықтауға бағытталған бақылау сызбасын, яғни схемасын жасау. Бұл схема менеджерлерге түзетудің мүмкін шараларын керек ететін ұнамсыз ахуалдардың пайда болғаны туралы ескертуі қажет.

- шешім қабылдауға пайдаланылатын болашақта болатын шығынды болжау;

- тауарлы-материалдық құндылықтар қорын бағалау мақсатында түпкілікті өнімге шығынды көшіру міндетін оңайлату;

- қол жеткізуге аса қажетті мақсаттарды белгілеу. Қолданыстағы нормалардың өзгеруі арнайы құжаттармен – өзгерудің себептері көрсетілген нормалардың өзгергені жөніндегі хабарламалармен рәсімделеді [3].

Хабарламалардың негізінде нормативтік калькуляцияларға өзгерістер келесі айдың басынан бастап енгізіледі. Есепті айдың ішіндегі ағымдағы норманың мөлшері айтарлықтай өзгеруі есепті кезеңнің соңына дейін есептеледі, ал осы өзгерістің мөлшері шамалы болған жағдайда ол нормадан ауытқумен бірге жеке позицияда көрсетіледі. Хабарламаның негізінде осы өзгерістердің іс-шарасы, себебі, орындаушы бойынша жедел есебі жүргізіледі.

Өзгерісті жедел анықтау (оның ішінде сигналдық құжаттаманың көмегімен) мен шығындардың нормалардан ауытқуының есебін бөлек жүргізу (шығын баптары, пайда болған жері, себептері, ауытқу үшін жауапты тұлғалар бойынша) маңызды рөл атқарады. Ауытқудың есебі нақты өнім (жұмыс, қызмет) түрі бойынша ұйымдастырылады. Ауытқу деп шикізатты, материалдарды, жартылай фабрикаттарды пайдаланғанда, жұмысшыларға

еңбекақы төлегенде белгіленген нормалар мен нормативтерден әр түрлі ауытқулар мен үстеме шығыстардан ауытқулар болады. Қолданыстағы нормалардың өзгеруі арнайы құжаттармен – өзгерудің себептері көрсетілген нормалардың өзгергені жөніндегі хабарламалармен ресімделеді (қызметтер жаңа нысан енгізілген нақты күннен бастап жазылады).

Хабарламалардың негізінде нормативтік калькуляцияларға өзгерістер келесі айдың басынан бастап енгізіледі. Есепті айдың ішіндегі ағымдағы норманың мөлшері айтарлықтай өзгеруі есепті кезеңнің соңына дейін есептеледі, ал осы өзгерістің мөлшері шамалы болған жағдайда ол нормадан ауытқумен бірге жеке позицияда көрсетіледі. Хабарламаның негізінде осы өзгерістердің іс-шарасы, себебі, орындаушы бойынша жедел есебі жүргізіледі.

Өзгерісті жедел анықтау (оның ішінде сигналдық құжаттаманың көмегімен) мен шығындардың нормалардан ауытқуының есебін бөлек жүргізу (шығын баптары, пайда болған жері, себептері, ауытқу үшін жауапты тұлғалар бойынша) маңызды рөл атқарады. Ауытқудың есебі нақты өнім (жұмыс, қызмет) түрі бойынша ұйымдастырылады[4].

Ауытқу деп шикізатты, материалдарды, жартылай фабрикаттарды пайдаланғанда, жұмысшыларға еңбекақы төлегенде белгіленген нормалар мен нормативтерден әр түрлі ауытқулар мен үстеме шығыстардан ауытқулар болады. Еңбекақы төлеу жөніндегі нормалардан ауытқу мына құжаттармен: қолданыстағы нормалар мен бағаларға әр түрлі қосымша ақылар – қосымша ақы төлеу жөніндегі парақтармен; технологиялық процесте қарастырылмаған қосымша операцияларды төлеу – айрықша белгісі бар нарядтармен ресімделеді.

Осы құжаттарда қосымша ақы мен қосымша жұмыстың себептері, сондай-ақ осы жұмыстарды орындау үшін жауапты тұлға көрсетіледі. Құжаттар, әдетте, ауытқу пайда болған кезде жұмыстар басталғанға дейін жазылады.

Мерзімді еңбекақының нормадан ауытқуы жекелеген учаскелер (еңбекақының есептелу шамасына орай цехтар бойынша) арнайы есептеу бойынша анықталады.

Есепте нормалар бойынша еңбекақының сомалары (жұмыс орындарының тізбесі, штаттық лауазымдар мен тарифтік ставкаларға сәйкес есептелген), нақты есептелген сома мен норма бойынша еңбекақының сомасының арасындағы айырма ретінде анықталатын ауытқулар көрсетіледі.

Жұмысшылардың кесімді еңбекақысы бойынша нормадан ауытқу нақты өнім түріне, әдетте, тура әдіспен, ал мерзімді еңбекақы алатын жұмысшылардың – олардың нормалар бойынша еңбекақысына пропорционалды жатқызылады. Бір топқа кіретін біркелкі өнім топтары бойынша ауытқуларды есептеген кезде – нормалар бойынша еңбекақыға пропорционалды (индекстердің көмегімен) есептеледі.

Үстеме шығыстар бойынша ауытқулар жалпы бекітілген сметалар мен олардың жекелеген баптарынан анықталады. Кешенді баптар бойынша ауытқу ол пайда болған сәтте құжаттау арқылы да, сондай-ақ осы шығыстардың жоспарлы (сметалық) және нақты сомаларын салыстыру арқылы да анықталады.

Есепті жылдың соңындағы аяқталмаған өндірістің қалдығы айдың басындағы ағымдағы нормалар бойынша бағалануы тиіс, яғни нормалардан ауытқу шығарылған өнімге есепке шығарылады.

Жұмысшылардың кесімді еңбекақысы бойынша нормадан ауытқу нақты өнім түріне, әдетте, тура әдіспен, ал мерзімді еңбекақы алатын жұмысшылардың – олардың нормалар бойынша еңбекақысына пропорционалды жатқызылады. Бір топқа кіретін біркелкі өнім топтары бойынша ауытқуларды есептеген кезде – нормалар бойынша еңбекақыға пропорционалды (индекстердің көмегімен) есептеледі.

Үстеме шығыстар бойынша ауытқулар жалпы бекітілген сметалар мен олардың жекелеген баптарынан анықталады. Кешенді баптар бойынша ауытқу ол пайда болған сәтте құжаттау арқылы да, сондай-ақ осы шығыстардың жоспарлы (сметалық) және нақты сомаларын салыстыру арқылы да анықталады. Есепті жылдың соңындағы аяқталмаған

өндірістің қалдығы айдың басындағы ағымдағы нормалар бойынша бағалануы тиіс, яғни нормалардан ауытқу шығарылған өнімге есепке шығарылады[5].

Мысалы. Қолданылып жүрген нормалар бойынша өнімнің бір өлшем бірлігіне шаққандағы материалдардың шығындары 12300 теңге сомада қарастырылған. "Шикізат пен материалдар" бабы бойынша ай басында аяқталмаған өндіріс қалдығы 328000 теңгені құраған. Өнімнің өлшем бірлігіне жаңадан белгіленген норматив 12160 теңге құраған. Осы баптар бойынша нормалардың өзгеру индексі $1,138\% (12300-12160)^{100}$ құраған, ал аяқталмаған өндірістің баға айырмасы сомасы $-(328000 * 1,138 \%) = 3732$ теңге болған

Жаңа нормаларды негізге алғанда аяқталмаған өндіріс қалдығы 324268 теңге (328000 - 3732) болған.

Жанама шығындардың баптарын тікелей шығындардың жаңа нормасына көбейтіп, сосын оны 100 бөліп жанама шығындардың баптары бойынша нормативін есептейді.

Мысалы: ABC компаниясы үш өлшемді тоңазытқыш өндіреді. Тоңазытқышты жасап шығаруға күтілетін (нормативтік) жұмыс сағаты келесіні құрайды:

А) кіші тоңазытқышқа 5 сағат; В) орташа тоңазытқышқа 7 сағат; С) үлкен тоңазытқышқа 10 сағат.

Ақпан айында жоспарланған жұмыс уақыты 470 сағат, оның ішінде тоңазытқышты жасап шығаруға 130 сағат жұмсалынды:

А) кіші тоңазытқышқа 28 сағат; В) орташа тоңазытқышқа 32 сағат; С) үлкен тоңазытқышқа 30 сағат.

Осы мәліметті пайдаланып, ақпан айы үшін норма/сағаттың жалпы көлемін есептесек:
 $(28 \times 5) + (32 \times 7) + (30 \times 10) = 664$ норма/сағат.

Нормативті бақылау коэффициенттері үш түрге бөлінеді: өндіріс көлемінің коэффициенті, өндіріс қуатын пайдалану коэффициенті, тиімділік коэффициенті.

Өндіріс көлемінің коэффициентінде нақты өндіріс көлемі бюджеттік өндіріс көлемімен (норма/сағат) салыстырылады. Коэффициент пайыздық қатынас түрінде белгіленеді. Айталық, бюджет бойынша 1000 норма/сағат өндіріс көлемі қарастырылған, ал нақты өндірілген өнім 980 норма/сағатты құрады. Онда коэффициент келесіге тең:

Нақты көлем/жоспарлы көлем $\times 100\% = 980/1000 = 98\%$.

Өндіріс қуатын пайдалану коэффициенті. Бұл коэффициент нақты бюджет бойынша өндірістік қуаттылық деңгейін қарастырады. Айталық, нақты жұмыс уақыты 950 норма/сағат, онда өндіріс қуатын пайдалану коэффициенті тең болады:

Нақты жұмыс уақыты/жоспарлы жұмыс уақыты $\times 100\% = 950/1000 \times 100\% = 95\%$.

Тиімділік коэффициенті. Бұл коэффициент Бұл коэффициент нақты жұмыс уақытының тиімділігін өлшейді. Жоғарыдағы мысалды пайдалана отырып, келесіні аламыз:

Нақты көлем/ нақты жұмыс уақыты $\times 100\% = 980$ норма/сағат / 950 норма/сағат $\times 100\% = 103\%$.

Сонымен, нормативтік калькуляция кәсіпорынның өндіріс шығындарының деңгейін күнделікті бақылауды жүзеге асыруға, ұйымның ресурстарын тиімсіз жұмсауға жол бермеу үшін шара қолдануға мүмкіндік беретін ең озық әдіс болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Гаррисон Р., Норин Э., Брюэр П. Управленческий учет. /Пер. с англ.- СПб.: Питер, 2012.
2. Аткинсон Э., Банкер Р., Каплан Р., Янг С. Управленческий учет. М.: Вильямс, 2008.
3. Шаруашылық жүргізуші субъектілердегі бухгалтерлік есеп. Назарова В.Л., Жапбарханов М.С., Фурсов Д.А., Фурсова С.Д. Алматы, 2005.
4. Друри К. Управленческий и производственный учет : Книга / Друри К. — Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2018.
5. Керимов В.Э. Учет затрат, калькулирование и бюджетирование в отдельных отраслях производственной сферы [Электронный ресурс]: учебник для бакалавров/ Керимов В.Э.— Электрон. текстовые данные.— Москва: Дашков и К, 2019.

УЧЕТ ДОСРОЧНОГО ПОГАШЕНИЯ ДОЛГОВЫХ ФИНАНСОВЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ: СОВРЕМЕННЫЙ ВЗГЛЯД

Попова Л.А., Березюк В.И.

к.э.н., доцент, д.э.н., доцент

ТОО «Центр профессионального обучения VIP»

Карагандинский университет Казпотребсоюза

e-mail: valuha-hilo@mail.ru

Аннотация. В статье представлена информация об отражении в учете долгосрочного погашения долговых финансовых обязательств согласно МСФО (IAS) 32 «Финансовые инструменты: представление информации», МСФО (IFRS) 9 «Финансовые инструменты». Раскрывается сущность долгосрочного погашения долговых финансовых обязательств, рассматривается порядок расчетов, связанных с определением текущей (дисконтированной) стоимости облигации, используя процедуры дисконтирования.

Ключевые слова: финансовые обязательства, инвестиции, облигации, инвесторы, эмитент, погашение, дисконтированная стоимость

Значительную часть активов и обязательств многих компаний, особенно финансовых институтов, составляют финансовые продукты. Под термином «финансовый продукт», обычно, понимают определенную потребительную стоимость, которая характеризуется существенными свойствами финансов, вызывает спрос и предложение участников рынка и предназначена как товар для определенной купли-продажи. Финансовые продукты в процессе их реализации через определенные механизмы взаимодействия участников финансовых рынков могут выступать в качестве финансовых инструментов – особенного финансового товара.

Согласно МСФО (IAS) 32 «Финансовые инструменты: представление информации», «финансовый инструмент - это договор, в результате которого возникает финансовый актив у одной организации и финансовое обязательство или долевой инструмент – у другой»[1].

Различные виды долговых финансовых инструментов предоставляют заемщику возможность структурировать параметры определенного долга оптимальным образом, чтобы эти заимствования были удобны как для него самого, так и для потенциальной группы инвесторов. Разнообразие финансовых инструментов позволяет повысить маневренность заемщика.

Ценная бумага – это, прежде всего, документ, который является носителем данных, свидетельствующих о праве владельца на ценности и определенные полномочия, закрепленные в ней. Следовательно, ценная бумага – деловая бумага, юридически подтверждающая материальные права ее владельца. Она может быть выпущена в обращение как в документарной, так и бездокументарной форме.

К обращению на фондовом рынке Казахстана допущены следующие виды ценных бумаг: акция, облигация, вексель и другие документы, которые в соответствии с законодательством о ценных бумагах либо в установленном им порядке отнесены к числу ценных бумаг.

Акция - именная, долевая ценная бумага, которая позволяет закрепить права ее владельца- акционера:

- на получение части прибыли акционерного общества в виде определенных дивидендов;
- участие в самом управлении акционерным обществом;
- часть имущества, остающегося после его ликвидации.

Облигация является ценной бумагой, которая предоставляет ее держателю право на получение:

- от эмитента облигации – суммы основного долга (номинальной стоимости), выплачиваемой при ее погашении в денежной форме или ином имущественном эквиваленте;

- фиксированного дохода в виде процента, начисляемого к номинальной стоимости облигации или выигрыша.

Вексель – это документ, составленный по установленной законом форме и содержащий безусловное абстрактное денежное обязательство. Вексель представляет собой разновидность "кредитных денег". Вексель бывает простой и переводный.

Вексель простой – ничем не обусловленное обязательство векселедателя уплатить при наступлении срока определенную сумму денег держателю векселя.

Вексель переводный – письменный приказ векселедателя (трассанта), адресованный плательщику (трассату), об уплате указанной в векселе суммы денег держателю векселя (ремитенту).

Трассат становится должником по векселю только после того, как акцептирует вексель, т.е. согласится на его оплату, поставив на нем свою подпись. Только после этого можно говорить о том, что вексель акцептован.

Облигация представляет долгосрочный долговой финансовый инструмент, содержащий определенные обязательства эмитента [2]. Если держатели обыкновенных акций имеют право на собственности на долю в капитале акционерного общества, то держатели облигаций не имеют такого права. То есть, инвестор не получает доли собственности или других привилегий, которые могут иметь долевые инструменты. Вместе с тем, на рынке ценных бумаг облигации имеют значительные симпатии со стороны инвесторов. В казахстанской практике, на стадии формирования финансового рынка в целом и рынка инвестиций в частности, облигации, как инвестиционный инструмент, могут занять соответствующее место если инвестор увидит в них обеспечение своих интересов:

- надежность и безопасность своих инвестиций;
- ликвидность;
- доходность.

Надежность и безопасность инвестиций характеризуется и материализуется в степени риска, то есть вероятности того, что может наступить случай, следствием которого будет частичная или полная потеря капитала. На уровень риска влияют значительное число взаимосвязанных факторов в том числе:

- политические;
- макроэкономические;
- микроэкономические;
- спекулятивные.

Для анализа инвестиций в любой деятельности, ликвидность – одна из основ для принятия решений о капиталовложениях. То есть, если объект не видится ликвидным, вряд ли в него будут вкладываться средства.

Согласно мировым стандартам ликвидность измеряется только в днях. По времени капиталовложений она классифицируется:

- срочнеликвидные – процесс трансформации происходит от семи до тридцати дней;
- среднеликвидные – от тридцати до девяноста дней;
- низколиквидные – от трех месяцев и выше.

При этом, ликвидность возможно оценить по двум направлениям:

1. По периоду превращения инвестиций в наличные денежные средства.

Могут оцениваться, как и по каждому отдельно, так и по всем инструментам инвестора. Для расчета используется коэффициент быстрореализуемых и труднореализуемых ценных бумаг. При этом, чем выше показатель обозначенного коэффициента, тем более ликвидным в данном случае он считается.

2. По итоговой сумме финансовых потерь вкладчика.

В этом направлении производится оценка различных видов денежных расходов и денежных потерь.

В процессе трансформации к денежным потерям, в свою очередь, можно отнести:

- размещение ценных бумаг для продажи в тот определенный момент, когда слишком низкая цена;
- частичная потеря стоимости низколиквидных инвестиций, например, при реализации незавершенного объекта.

В процессе трансформации к денежным затратам относят:

- оплата налоговых сборов и налоговых пошлин;
- оплата за брокерские и дилерские услуги посредникам;
- расходы на осуществление аудиторской и юридической проверок.

Оценивание инвестиций, по нашему мнению, служит для обеспечения необходимого уровня доходности.

Ликвидность инвестиций бывает нескольких видов, а именно: высоколиквидные, среднеликвидные и низколиквидные.

Высоколиквидные инвестиции - обозначают себя как средства с фиксированным доходом (банковские депозиты, краткосрочные векселя, ценные бумаги). Прибыль от таких инвестиций – низкая, однако она обладает постоянством и стабильностью дохода. Особо на высоколиквидных инвестициях не заработаешь, но от них инвестор финансово зависим.

Среднеликвидные инвестиции - относятся к фондовым биржам и рынку товаров (акции, сертификаты, долгосрочные облигации). Пожалуй, главным плюсом таких инвестиций является то, что они неплохо регулируют цены на рынке. Однако их рыночная стоимость не постоянна, поэтому для инвестора есть два выхода: продавать инструменты с потерями либо же ждать подходящего курса.

Низколиквидные инвестиции - те вложения, которые затрагивают недвижимость и все что с ним связано, это могут быть и драгоценные металлы, камни, старинные предметы (антиквариат). Однако не стоит забывать, что наряду с оплатой объекта во время его продажи, инвестору нужно хорошенько растратится на множество налогов, пошлин, а также на дополнительные услуги.

Хороший инвестор должен иметь портфель, где имеются активы с различными уровнями ликвидности[4].

В хорошем, на наш взгляд, инвестиционном портфеле находятся активы с различной степенью ликвидности. К примеру, высоколиквидные активы чаще всего приносят небольшой доход, но зато от них будет зависеть как финансовая свобода, так и гибкость инвестора. В условиях кризиса рынка ценных бумаг либо в случае возникновения чрезвычайных ситуаций высоколиквидные активы позволят очень легко получить недостающие денежные средства. Среднеликвидные инструменты дают возможность эффективно использовать так называемую рыночную волатильность, а низколиквидные, – придадут инвестиционному портфелю максимальную финансовую устойчивость и стабильность.

Ликвидность инвестиций после доходности и риска стала одним из главных критериев при принятии решений об определенных вложениях. Ликвидность инвестиций очень часто обратно зависит от доходности. Чем выше ликвидность инвестиций, тем ниже уровень доходности вложений.

Ликвидность инвестиций на рынке инвестиций определяет возможность продажи облигации. Она в значительной степени зависит от ее надежности и доходности. Как и любой другой инвестиционный проект, облигации обеспечивают инвестору два вида дохода:

- текущий;
- прирост инвестированного капитала.

Текущий доход обеспечивается путем периодической выплаты установленного процента (номинальной ставки) в течение срока обращения облигации. Прирост

инвестированного капитала есть разница между рыночной (курсовой) стоимостью облигации, и ее номинальной ценой. Данная разница зависит от динамики средних рыночных процентных ставок. Основные правила действий на рынке ценных бумаг заключается в том, что определенное движение рыночных процентных ставок, а также курсов облигаций прямо противоположное. С ростом рыночной процентной ставки курс облигаций падает, с падением – возрастает [3].

Эмитент, выпуская облигации, берет на себя обязательство вернуть инвестору номинальную стоимость облигации по истечении срока обращения облигации и выплачивать доходы по ним в виде процентов от номинальной стоимости облигации. Облигации бывают разные: обеспеченные и не обеспеченные; срочные облигации (с единовременным погашением), облигации с погашением в рассрочку (серийные облигации), облигации с правом досрочного погашения и другие. Облигации с правом досрочного погашения предоставляют эмитенту право отозвать и погасить облигации до истечения срока ее обращения. Именно такие облигации представляют особый интерес, поскольку требуют определенных расчетов на дату выкупа и соответствующих учетных записей. Рассмотрим некоторую ситуацию и все учетные записи по ней.

1 июня 2019 года компания «Темирлан» выпустила 12%-ные облигации номиналом 600000 усл. ед. с выплатой процентов 2 раза в год: 1 декабря и 1 июня. Облигации были размещены по цене, соответствующей эффективной доходности 10% в год. Срок погашения облигаций – 1 июня 2023 года. Однако, 1 октября 2020 года компания «Темирлан», уплатив 126000 усл. ед., отзывает облигации на 120000 усл. ед. (в платеж включена и величина начисленных процентов). Необходимо произвести расчеты, которые следует сделать бухгалтеру, начиная с момента выпуска облигаций и до 1 декабря 2021 года, поскольку все последующие бухгалтерские проводки будут аналогичными.

В момент выпуска облигации должна быть определена текущая (дисконтированная, приведенная) стоимость.

Облигации 4-х летние с двумя выплатами в год, значит, дисконтировать будем при $n=8$.

Поскольку дисконтирование выполняется под рыночную процентную ставку, а она составляет 10% в год, тогда полугодовая ставка, $r=5\%$.

Периодически выплачиваемые проценты составляют 72000 усл. ед. в год (600000 усл. ед. $\times 12\%/100\%$), но, поскольку выплаты будут производиться 2 раза в год, полугодовая сумма составит 36000 усл. ед.

Определим текущую (дисконтированную) стоимость номинала облигации (формула 1).

$$PV = FV \times f^{PV} \quad n=8, r=5\% \quad (1)$$

где, PV – текущая (дисконтированная) стоимость облигации;

f- фактор;

n- количество периодов;

r- процентная ставка.

При имеющихся показателях $n=8, r=5\%$ получим: $600000 \text{ усл. ед.} \times 0.67684 = 406104 \text{ усл. ед.}$

Определим текущую (дисконтированную) стоимость периодически выплачиваемых процентов, как аннуитета (формула 2):

$$PV_{Oa} = R \times f^{PV_{Oa}} \quad n=8, r=5\% \quad (2)$$

где, PV_{Oa} – текущая (дисконтированная) стоимость аннуитета;

R – рента, равновеликая сумма выплачиваемых полугодовых процентов;

f- фактор;

n- количество периодов;

r- процентная ставка.

При имеющихся показателях $n=8, r=5\%$ получим: $36000 \text{ усл. ед.} \times 6,46321 = 232676 \text{ усл. ед.}$

Текущая стоимость облигациисоставила638780 усл.ед. (406104 + 232676).

Текущая стоимость получилась больше номинальной стоимости облигаций, премия по облигации равна 38780 усл.ед.. Премию по облигациям эмитент не возвращает инвесторам при ее погашении, а списывает в течение всего периода обращения облигации на уменьшение расходов по процентам. При этом используется метод эффективной процентной ставки.

Метод эффективной процентной ставки – это метод, применяемый для расчета амортизированной стоимости финансового актива или финансового обязательства, а также для распределения и признания процентной выручки или процентных расходов в составе прибыли или убытка на протяжении соответствующего периода [4]. Такая эффективная процентная ставка совпадает со ставкой дисконтирования ожидаемого денежного потока выплат денежных средств в будущем до момента погашения [5].

В таблице 1 представлены расходы по процентам и амортизации премии по облигации по методу эффективной процентной ставки.

Таблица 1

Расходы по процентам и амортизации премии по облигации по методу эффективной процентной ставки (тенге)

Дата	Полугодовые выплаты инвестору	Расходы по % (5%)	Амортизация премии	Балансовая стоимость облигации
01.06.2019				638780
01.12.2019	36000	31939	4061	634719
01.06.2020	36000	31736	4264	630455
01.12.2020	36000	31523	4477	625978
01.06.2021	36000	31299	4701	621277
01.12.2021	36000	31064	4936	616341
01.06.2022	36000	30817	5183	611158
01.12.2022	36000	30558	5442	605716
01.06.2023	36000	30284	5716	600000
Итого	288000	249220	38780	

Если инвестор будет удерживать облигации до срока погашения, до 1 июня 2023года, то он получит за 4 года владения облигациями 288000 усл.ед. денежных средств, признает доходы по процентам в сумме 249220 усл.ед., а в момент погашения – 600000 усл.ед. Эмитент заплатит инвестору 288000 усл.ед., признает расходы по процентам в сумме 249220 усл.ед., а в момент погашения облигаций выплатит 600000 усл. ед.

Однако компания «Темирлан» осуществила досрочный выкуп облигаций на 120000 усл.ед., это 20% от номинальной стоимости всех облигаций (120000усл.ед./600000 усл.ед.x100%).

Итак, по датам представим все бухгалтерские проводки до даты выкупа и вплоть до 1 декабря 2021 года.

01.06.2019г.

Дебет счета «Денежные средства» 638780
 Кредит счета «Облигации к оплате» 600000
 Кредит счета «Премия по облигации к оплате» 38780

01.12.2019г.

Дебет счета «Расходы по процентам» 31939
 Дебет счета «Премия по облигации к оплате» 4061
 Кредит счета «Денежные средства» 36000 (600000 x 12% x 6/12)

31.12.2019г.		
Дебет счета «Расходы по процентам»	5289	(31736 x 1/6)
Дебет счета «Премия по облигации к оплате»	711	(4264 x 1/6)
Кредит счета «Проценты к оплате»	6000	(36000 x 1/6)

01.06.2020г.		
Дебет счета «Расходы по процентам»	26447	(31736 x 5/6)
Дебет счета «Премия по облигации к оплате»	3553	(4264 x 5/6)
Дебет счета «Проценты к оплате»	6000	
Кредит счета «Денежные средства»	36000	

На 1 октября, на дату выкупа части облигаций, следует начислить расходы по процентам, амортизировать премию и произвести выплату денежных средств.

01.10.2020г.		
Дебет счета «Расходы по процентам»	4203	(31523 x 20% x 4/6)
Дебет счета «Премия по облигации к оплате»	597	(4477 x 20% x 4/6)
Кредит счета «Денежные средства»	4800	(36000 x 20% x 4/6)

Считаем необходимым рассчитать следующие суммы:

- цену выкупа;
- чистую балансовую стоимость выкупленных облигаций;
- прибыль (убыток) от досрочного погашения облигаций.

Размер выплат при погашении или выкупе облигаций до даты погашения, включая премию за досрочное погашение и расходы по выкупу, называется ценой выкупа. На любую установленную дату чистая балансовая стоимость облигаций равна сумме выплаты на дату погашения, скорректированной на сумму неамортизированной премии или дисконта (в нашем случае премии) и затрат по выпуску облигаций. Любое превышение чистой балансовой стоимости над ценой выкупа является прибылью от погашения, тогда как превышение цены выкупа над чистой балансовой стоимостью является убытком от погашения.

Цена выкупа составляет 121200 усл.ед. (126000 – 120000 x 12% x 4/12). Чистая балансовая стоимость выкупленных облигаций составляет 125494 усл.ед.. Эта сумма складывается из основной суммы 120000 усл.ед. и неамортизированной премии в сумме 5494 усл.ед. [(38780 – 4061-4264) x 20% -597]. Прибыль от погашения равна 4294 усл.ед. (120000+5494).

01.10.2020г.		
Дебет счета «Облигации к оплате»	120000	
Дебет счета «Премия по облигации к оплате»	5494	
Кредит счета «Прибыль от погашения облигаций»		4294
Кредит счета «Денежные средства»	121200	

После выкупа 20% облигаций, по остальным, которые находятся в обращении, эмитент должен продолжать производить периодические выплаты процентов и амортизировать премию.

01.12.2020г.		
Дебет счета «Расходы по процентам»	25218	(31523 x 80%)
Дебет счета «Премия по облигации к оплате»	3582	(4477 x 80% x 1/6)
Кредит счета «Денежные средства»	28800	(36000 x 80%)

31.12.2020г.		
Дебет счета «Расходы по процентам»	4173	(31299 x 80% x 1/6)
Дебет счета «Премия по облигации к оплате»	627	(4701 x 80% x 1/6)
Кредит счета «Проценты к оплате»	4800	(36000 x 80% x 1/6)
01.06.2021г.		
Дебет счета «Расходы по процентам»	20866	(31299 x 80% x 5/6)
Дебет счета «Премия по облигации к оплате»	3134	(4701 x 80% x 5/6)
Дебет счета «Проценты к оплате»	4800	
Кредит счета «Денежные средства»	28800	(36000 x 80%)
01.12.2021г.		
Дебет счета «Расходы по процентам»	24851	(31064 x 80%)
Дебет счета «Премия по облигации к оплате»	3949	(4936 x 80%)
Кредит счет «Денежные средства»	28800	(36000 x 80%)

На все последующие даты даются аналогичные бухгалтерские проводки. Поскольку рынок ценных бумаг в Казахстане на стадии становления, по-нашему мнению, бухгалтерам субъектов, осуществляющих инвестиции в долговые ценные бумаги, будут весьма полезны и интересны эти расчеты.

Использованная литература:

1. МСФО (IAS) 32 «Финансовые инструменты: представление информации»//ИС «Параграф»
2. Попова Л.А., Каренова Г.С. Бухгалтерский учет. Учебник. - Караганда, 2016. - 311 с.
3. Международные стандарты финансовой отчетности [Текст] : учебник и практикум для бакалавров / В.Т. Чая, Г.В. Чая. - 4-е изд., перераб. и доп. - М. : Юрайт, 2017. - 417 с.
4. МСФО (IFRS) 9 «Финансовые инструменты»//ИС «Параграф»
5. Торшаева Ш.М. Финансовый учет-2. Учебное пособие. - Караганда, КЭУ, - 2019. – 102с.

**ҚАЗАҚСТАННЫҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ ОНЫҢ АҚПАРАТЫНЫҢ
ҚАУІПСІЗДІГІН ҰЙЫМДАСТЫРУ**

*Сейдахметова Ф.С. - э.э.д., профессор,
Алматы гуманитарлық-экономикалық университеті
e-mail: favziy@inbox.ru*

Қазақстанда білім беруді жаңғырту жобасы тәуелсіздік алған сәттен бастап жүзеге асырылуда және сапалы мамандарды даярлауға бағытталған өзгерістер мен толықтырулар енгізуге негізделген. Қазақстандық университеттер мемлекеттік талаптарға сәйкестігі олардың қызметі сапасының деңгейін және білім беру қызметтерін ұсынудың кепілдігін анықтау үшін белгіленген лицензиялау, сертификаттау және аккредиттеу рәсімдерін жүргізуге міндетті / 1/.

Қазіргі кезеңдегі білім беру жүйесінің жетістіктеріне мыналар жатады:

- білім беру ұйымдарының қызметі және білім беру жүйесін мемлекеттік қолдау үшін жаңа заңнамалық және құқықтық база құру;
- жоғары оқу орындарының желісі мен құрылымын әртараптандыру;
- жүйелі білім беру және нарықтық экономикаға бағдарлану;
- білім берудің іргелі және ғылыми сипаты;
- білім беру саласында үкіметтік емес секторды қалыптастыру;

- студенттер контингентін қалыптастырудың жаңа моделі;
- жоғары кәсіптік білім беру мамандықтары мен даярлау бағыттарының жаңа жіктеуішін енгізу;
- университеттер мен ғылыми ұйымдарды біріктіруді жүзеге асыру;
- жоғары білім беруді ақпараттандыру, университеттерді компьютерлендіру;
- халықаралық ынтымақтастықты дамыту.

Білім беру процесін электронды ортаға ауқымды көшіруге сәйкес ақпараттық қауіпсіздік жүйесі ерекше өзекті мәселе болып табылады. Студенттер интернетте көп шоғырланған ақпаратты пайдаланатындықтан, ақпаратқа қол жеткізуді бақылау және бақылау мәселесі туындайды. Қазақстандағы ақпараттық қауіпсіздік заңмен реттеледі. Заңнамалық актілер тізімі өте кең /2, 3/.

Қазіргі уақытта Қазақстанның білім беру мекемелерінде ақпараттың қауіпсіздігімен қатар білім берудің кейбір проблемалары бар:

- жекелеген университеттердің материалдық-техникалық және білім беру деңгейі қажеттіліктерге сәйкес келмейді;
- мамандарды даярлау кадрларға қажеттілікті есепке алмай жүзеге асырылады;
- профессор-оқытушылар құрамы және ғылыми қызметті қаржыландыру үшін жеткілікті қаржылық ынталандырудың болмауы, бұл студенттердің дайындық сапасына әсер етеді;
- білім беру қызметкерлерін қайта даярлау және біліктілігін арттыру жүйесі формалды сипатқа ие.
- мемлекеттік тілде әзірленген оқулықтар мен оқу құралдары, сондай-ақ әдістемелік әзірлемелер (ОӘК, оқу жоспарлары және т. б.) халықаралық талаптарға әрдайым сәйкес келе бермейді;
- білім беруді ақпараттандыру жеткілікті дамымаған және оқытудың озық технологиялары пайдаланылмайды;
- студенттер саны республикалық бюджет есебінен қысқаруда, бірақ олардың жалпы саны ақылы негізде өсуде;
- студенттер контингенті аз университеттердің саны көп;
- бағдарламалық жасақтаманың бірыңғай стандарты жоқ және техникалық құрылғыларға қызмет көрсету үшін техникалық қызметкерлер жетіспейді.

Бұл кемшіліктер белгілі бір дәрежеде білім беру жүйесінің оқушыларды виртуалды әлемдегі қызметке дайындаумен байланысты жаңа қиындықтарға тап болуымен байланысты.

COVID 19 пандемиясына байланысты Қазақстанда жүргізілген қашықтықтан оқыту сенсорлар мен процессорлардың барлық жерде таралып, бүкіл әлемді бір есептелетін бағдарламаланатын жүйеге айналдырғанын көрсетеді. Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, "ақылды" машиналар мен жүйелердің "гүлдену" үрдісі байқалады.

Ақпараттық технологиялар кеңінен таралуы адамның машиналарға үнемі тәуелділігіне әкеледі. Жұмыс орындарын автоматтандыру жұмыс орнындағы әр қызметкердің рөлін өзгертеді, сондықтан көптеген технологтар қажетті оқыту пакетімен қамтамасыз етілмейді. Әлеуметтік технологиялар көптеген адамдардың ұжымдық тәжірибесіне қол жеткізуге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, тілдік кедергілер жыл сайын жойылады. Тиісінше, әлемнің жаһандық өзара байланысы әлемнің көптеген елдерінің білім беру жүйесіне көбірек әсер етуде.

Әлемдік тәжірибені талдау білім беру проблемаларын, оның ішінде ақпараттық қауіпсіздік жүйелерін шешу оқытушыларды кәсіптік даярлаудан және білім беру процесіне ақпараттық технологияларды белсенді енгізуден басталатынын көрсетеді.

Осы проблемаларды жинақтай отырып, Қазақстан Республикасының электрондық білім беру қызметтері жүйесін дамыту ақпараттық қауіпсіздіктің мынадай мәселелерін өзектендіретінін атап өтуге болады

- қол жеткізуді аутентификациялау және авторизациялау;

- Интернет арқылы беру кезінде дербес деректерді қорғау;
- жалпы пайдалану желілерімен өзара іс-қимыл жасайтын жүйелерде ақпаратты сақтау,
- білім беру қызметтерін ұсыну үшін оқушылардың орталықтандырылған дерекқорын қауіпсіз қалыптастыру және пайдалану және т. б.

Көбінесе интернетте көрсетілген ақпарат әрдайым сенімді бола бермейді және этикалық нормаларға сәйкес болмауы мүмкін. Кейде пайдаланушылардың әртүрлі санаттарын адастыратын біржақты ақпарат жарияланады.

Аталған проблемалардың көпшілігі SNIT (қазіргі ғылыми ақпараттық технологиялар) кеңейтілген қолданумен білім беру ортасындағы ақпараттық қауіпсіздік мәселелерінің оңтайлы шешімдерін ұсынатын ғалымдардың еңбектерінде көрінеді. / 4, 5 /

Білім беру саласындағы қауіпсіздік проблемаларының бірі үздіксіз оқыту жүйесін құру және тарату, оның ішінде экспресс-курстар, шағын семинарлар, конференциялар, курстар және т.б.. Бұл өз кезегінде олардың компоненттерін білуді және оларды күнделікті іс-әрекетте қолдана білуді талап етеді. Практикалық қолдану үшін зерттеулер жүргізу Қазақстандағы білім беру секторын одан әрі дамыту және оның ақпаратын қорғау үшін пайдалы болады.

Қазіргі жағдайда білім беру жүйесінің ақпараттық қауіпсіздігін қамтамасыз етумен, оны халықаралық білім беру стандарттарына сәйкес болатындай етіп жүйелеумен байланысты заңнамалық базаға жаңа талаптар әзірлеу қажеттілігі туындайды.

Қазақстандағы университеттердің қызметін реформалау кезінде мыналарды іске асыру қажет:

- ақпараттық қауіпсіздік саласындағы қайта құру іске асыруға дайындықты ескере отырып, жоғарыдан төменге қарай жүргізілуі керек;
- іске асыруға тікелей қатысатын тұлғалардың негізгі мақсаттарды түсінуі;
- ақпараттық қауіпсіздіктің нақты жүйесінің тиімділігін немесе тиімсіздігін анықтау үшін көрсеткіштер (индикаторлар) жүйесін әзірлеу;
- белгілі бір жүйелердің жұмыс істеуін және білім берудің ақпараттық қауіпсіздігі саласындағы жетістіктерді басқа елдермен және олардың халықаралық стандарттарға сәйкестігін мезгіл-мезгіл талдау және салыстыру;
- студенттер, ата-аналар, жұмыс берушілер сияқты білім беру қызметтерін пайдаланушылардың санаттары үшін жоғары білімнің ақпараттық қауіпсіздік жүйесінің сапалық сипаттамаларын әзірлеу.

Осыған орай қажетті болатын мүмкіндіктерге мыналар кіреді:

- қоғамның білім беру жүйесіндегі ақпараттық қауіпсіздіктің маңыздылығын түсінуі;
- ақпараттық қауіпсіздік саласын кеңейту және дамыған елдердің оқу орындарымен онлайн-конференциялар, семинарлар арқылы өзара іс-қимыл жасау үшін қолайлы жағдайларды одан әрі дамыту.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III "Об...
online.zakon.kz/Document?doc_id=...
2. Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V "Об...
online.zakon.kz/Document?doc_id=...Закон Ақпараттандыру туралы "Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 24 қарашадағы № 418-V Заңына сәйкес әзірленді.
3. [Законотательство РК в области информационной безопасности и...
studopedya.ru/1-95224.html](http://Законотательство РК в области информационной безопасности и... studopedya.ru/1-95224.html)
4. [Электронный учебник "Информационная безопасность"
stud.wiki/programming/3c0a65625b...](http://Электронный учебник)
5. [Информационная безопасность открытых систем: учебник Мельников Д. А...
biblioclub.ru/index.php?id=...](http://Информационная безопасность открытых систем: учебник Мельников Д. А... biblioclub.ru/index.php?id=...)

ОРГАНИЗАЦИЯ И ПРОВЕДЕНИЕ АУДИТА ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ

*Тлеубаева С.А. - к.э.н., доцент., Алтыбаева А. - магистрант
Таразский региональный университет имени М.Х.Дулати, г.Тараз
e-mail: ms.santay@mail.ru*

Аудиторская деятельность — это предпринимательская деятельность аудиторов, аудиторских организаций по реализации проверки финансовой отчетности и прежде всего оказание помощи по виду своей деятельности. Возможность на осуществление аудиторской деятельности имеют не все. В частности, это аудиторы и аудиторские организации, которые имеют лицензию - разрешение на осуществление аудиторской деятельности. Аудиторам категорически запрещается заниматься другими видами предпринимательской деятельности.

Базовыми принципами аудиторской деятельности являются 4 критерия:

- быть независимым,
- быть объективным,
- быть профессионально компетентным,
- сохранять конфиденциальность.

Аудит представляет собой проверку финансовой отчетности юридических лиц, с целью демонстрации независимого мнения о достоверности и объективности составления фин. отчетности в соответствии с требованиями, установленными законами Республики Казахстан. Видами аудита являются обязательный и инициативный аудит (рисунок 1).

Рисунок 1 - Виды аудита

Аудит основных средств очень важен, так как решает такие вопросы как:

- 1) точность и эффективность системы внутреннего контроля по осуществлению учета основных средств;
- 2) ведение всех требуемых бухгалтерских регистров, благодаря которым можно наблюдать за движением и в целом состоянии основных средств;
- 3) мероприятия по обработке и усовершенствованию операций по учету основных средств.

Главной целью аудита основных средств считается проверка состава, правильности учета движения основных средств и верное начисление амортизации, а также проверка соблюдения методики, которая используется в учете и налогообложении по нормативным документам, функционирующим в Казахстане.

В информационную базу, которой пользуется аудитор при проверке основных средств, входят: основные нормативные документы, они регулируют вопросы касательно организации бухгалтерского учета и налогообложения процедур с основными средствами; первичные документы по отражению операций по вложениям и по основным средствам; приказ об

учетной политике организации; приказ об учетной политике для целей налогообложения; регистры синтетического и аналитического учета капитальных вложений и движения основных средств, которые использует организация; финансовую отчетность.

Очередность проведения аудита основных состоит из таких процессов как:

1) рассмотрение инвентаризационных описей и инвентаризационных итогов за прошлый период, происходит выяснение необходимости ввода фактического наличия по местам нахождения объектов и назначение инвентаризации;

2) проверка документов за прошедшее время по приобретению и выбытию основных средств.

Аудиторская проверка движения основных средств в хозяйствующих субъектах включает в себя 4 главных этапа:

1) сбор информации;

2) планирование;

3) проверка;

4) представление отчета (написание аудиторского отчета).

Хозяйственные операции разных типов проводятся по главным направлениям внутреннего наблюдения, опираясь на полноту, реальность, точность, классификацию, разрешения, периодизацию, учет. Программа аудита устанавливает последовательное выполнение необходимых аудиторских работ и их исполнителей.

Принимая во внимание содержание процедур аудита основных средств, необходимо изучить 4 вопроса:

1) сделало ли предприятие все, для целостности и безопасности основных средств, назначал ли руководитель материально-ответственные лица, были ли подписаны договора с ними;

2) имеются ли нужные условия для ответственных лиц, которые отвечают за целостность и безопасность основных средств, существуют ли специальные склады с сигнализацией;

3) созданы ли условия для вывоза основных средств с территории предприятия, имеется ли комиссия, которая контролирует этот процесс;

4) осуществлялись ли выборочные проверки и инвентаризации сохранности основных средств, регистрировались ли их итоги, если были недостатки, что за меры принимались к виновным в этом случае.

Для проверки операций по движению основных средств, аудитор составляет программу аудита и тест для проверки состояния внутреннего контроля учета основных средств (Таблица 1).

Таблица 1 - Программа аудиторской проверки основных средств

№	Проверка	Источник информации	Сроки
1	Схождения показателей баланса и Главной книги	Бухгалтерский баланс, Главная книга	
2	Точности ведения синтетического и аналитического учета основных средств	Все документы по основным средствам, инвентаризационная опись, карточки, ведомости	
3	Контроля сохранности основных средств в местах, где они используются	Сличительные ведомости, акты инвентаризации, акты приемки-передачи, инвентарные карточки учета основных средств и т. д.	
4	Оформления документов	Акт на списание авто. средств, инвентарная карточка учета основных средств, опись инвент. карточек по учету основных средств, карточка учета движения основных средств, карточка учета арендов (долгосрочная аренда) основные средства (ОС-12), инвентарный список основных средств	

5	Классификации основных средств	Техническая документация (паспорт спецификации, комплектующая ведомость) ОС-1, ОС-2, ОС-3, ОС-4, ОС-6, ОС-13	
6	Оценки и переоценки основных средств	Протоколы договорной цены, договоры купли-продажи аренды, разработочные таблицы переоценок ОС, ОС-1, ОС-2, ОС-6	
7	Оприходования основных средств	Техническая документация ОС-1, ОС-2, ОС-6	
8	Начисления износа основных средств	Приказ по учетной политике, разработочные таблицы по расчету износа основных средств, нормативные документы	
9	Распределения затрат на ремонт	Приказы по учетной политике, проектно-сметная документация, приемо-сдаточные акты выполнения работ, договоры с подрядчиками, первичные документы, данные аналитического учета счета и данные затратных счетов одноименного названия «Ремонт основных средств»	
10	Расчетов по аренде	Договоры аренды, карточка учета арендованных (долгосрочно арендованные) ОС (ОС-12а)	
11	Выбытия основных средств	ОС-1, ОС-3, ОС-4, ОС-6, договоры, результаты текущей инвентаризации	
12	Налоги на основные средств	Расчетные ведомости, расчеты по налогам	
13	Проанализировать техническое состояние и эффективность использования основных средств	Аналитические расчеты	

Следовательно, аудит основных средств - это проверка правильности формирования полноты, состава и реальности учета основных средств и точности амортизации их стоимости в соответствии с законодательством РК.

Программа аудита - это создание общего плана аудита, который охватывает детальный список аудиторских процедур, нужных для фактического выполнения плана аудита.

Вопросы для оценки контрольной среды помогают получить требуемые ответы об организации и внутреннем контроле, рентабельности действий аудиторов внутреннего контроля, фактического наличия методического обеспечения для проведения проверок и инвентаризаций.

Вопросы тестирования находятся на том этапе проверки, который позволяет предупредить и не допускать впредь ошибки и нарушения, определить факторы, которые влияющие на рост не только рентабельности деятельности, но и на улучшение финансового состояния и развития организации.

Использованная литература:

1. Профессиональный аудит: теория и практика [Текст]: учебник / Д.О. Абленов, Д.Д. Абле, Д.Д. Абленова, А.Д. Абленова.- 2-е изд., перераб. и доп.- Алматы: Экономика, 2015.- 872 с.- (Серия «Университетское образование»).

АНАЛИЗ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ И ДЕЛОВОЙ АКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ «ЖАМБЫЛ – ЖЫЛУ»

*Тлеубаева С. А. - к.э.н., доцент., Алтыбаева А. - магистрант
Таразский региональный университет имени М.Х.Дулати, г. Тараз
e-mail: ms.santay@mail.ru*

«Государственное коммунальное предприятие «Жамбыл-Жылу» предоставляет теплоэнергию по Жамбылской области, созданную своими котельными (<http://zhambylzhylu.kz/>). Целью деятельности предприятия «Жамбыл-Жылу» является осуществление работы в области теплоснабжения ЖКХ и социально-культурных объектов. Одним из важнейших отделов данного субъекта является бухгалтерия. Цель бухгалтерии - это аккумулирование и предоставление достоверной и комплексной информации о положении предприятия. Эта информация нужна для: 1) принятия каких-либо решений, сделав ее экономический анализ; 2) проведение финансового контроля.

Под финансовым состоянием предприятия (ФСП) понимается способность финансировать свою деятельность. Оно характеризуется обеспеченностью финансовыми ресурсами, необходимыми для нормального функционирования предприятия, целесообразным их размещением и эффективным использованием, финансовыми взаимоотношениями с другими юридическими и физическими лицами, платежеспособностью и финансовой устойчивостью.

Главная цель анализа – это своевременно выявлять и устранять недостатки в финансовой деятельности и находить резервы улучшения финансового состояния предприятия и его платежеспособности (рис.1)

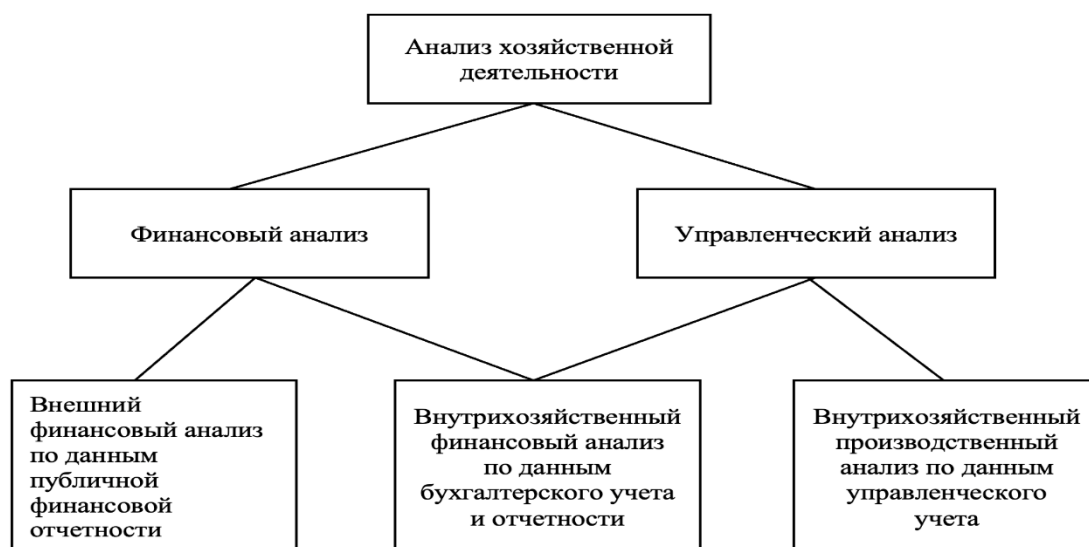

Рис.1 - Направления анализа хозяйственной деятельности

Внутренний анализ проводится службами предприятия, его результаты используются для планирования, контроля и прогнозирования ФСП. Его цель – обеспечить планомерное поступление денежных средств и разместить собственные и заемные средства таким образом, чтобы получить максимальную прибыль и исключить банкротство.

Финансовое состояние предприятия может быть устойчивым, нормальным, неустойчивым и кризисным. Способность предприятия своевременно производить платежи, финансировать свою деятельность на расширенной основе свидетельствует о его хорошем (устойчивом) финансовом состоянии.

Финансовая устойчивость предприятия – это способность субъекта функционировать и развиваться, сохранять равновесие своих активов и пассивов в изменяющейся внутренней и внешней среде, гарантирующее его постоянную платежеспособность и инвестиционную привлекательность в границах допустимого уровня риска.

Для обеспечения финансовой устойчивости предприятия в условиях рынка требуется стабильное получение выручки в достаточных размерах, чтобы расплатиться с текущими долгами, то есть в основе финансовой устойчивости предприятия лежит его платежеспособность. Однако она не является достаточным условием для его устойчивого функционирования в долгосрочной перспективе. Для успешного развития предприятия необходимо, чтобы после выполнения всех обязательств у него оставалась прибыль, позволяющая развивать производство. Если платежеспособность – это внешнее проявление финансового состояния предприятия, то финансовая устойчивость – внутренняя его сторона, отражающая сбалансированность денежных и товарных потоков, доходов и расходов, средств и источников их формирования.

Устойчивое финансовое состояние достигается при достаточности собственного капитала, хорошем качестве активов, достаточном уровне рентабельности и ликвидности, стабильных доходах и широких возможностях привлечения заемных средств.

Финансовое состояние предприятия, его устойчивость и стабильность зависят от результатов его производственной, коммерческой и финансовой деятельности. Если производственный и финансовый планы успешно выполняются, то это положительно влияет на финансовое положение предприятия. И наоборот, в результате невыполнения плана по производству и реализации продукции происходит повышение ее себестоимости, уменьшение выручки и суммы прибыли и как следствие ухудшение финансового состояния предприятия и его платежеспособности. Следовательно, устойчивое финансовое состояние не является случайной удачей, а итогом грамотного, умелого управления всем комплексом факторов, определяющих результаты хозяйственной деятельности предприятия.

Устойчивое финансовое положение в свою очередь оказывает положительное влияние на выполнение производственных планов и обеспечение нужд производства необходимыми ресурсами. Поэтому финансовая деятельность как составная часть хозяйственной деятельности должна быть направлена на обеспечение планомерного поступления и расходования денежных ресурсов, выполнение расчетной дисциплины, достижение рациональных пропорций собственного и заемного капитала и наиболее эффективное его использование.

Проведем анализ финансового состояния предприятия «Жамбыл – Жылу» на основании показателей за 3 года (2019г., 2020г., 2021г.). Анализ пройдет по трем основным направлениям:

- анализ ликвидности баланса предприятия;
- анализ финансовой устойчивости;
- анализ деловой активности.

Для проведения анализа ликвидности баланса и платежеспособности предприятия, используем коэффициенты баланса ГКП «Жамбыл – Жылу» (таблица 2).

Таблица 2 - Анализ коэффициентов платежеспособности ГКП «Жамбыл-Жылу» за 2019 - 2021гг.

Показатели	2019г.	2020г.	2021г.
Коэффициент текущей ликвидности	4,7	3,5	3,2
Коэффициент быстрой ликвидности	2,1	2,8	1,7
Коэффициент абсолютной ликвидности	1,1	1,8	1,7

Коэффициент текущей ликвидности определяет платежеспособность предприятия, способность его погашать свои обязательства. Если значение показателя текущей

ликвидности высокое, то и ликвидность активов предприятия тоже высокая. Коэффициент текущей ликвидности рассчитывается как отношение краткосрочных активов к краткосрочным обязательствам. По данным таблицы 2, коэффициент у ГКП «Жамбыл-Жылу» считается достаточно высоким (норма 2 и более) в 2019, 2020 и 2021 годах, это значит, что предприятие платежеспособно, но, с другой стороны, это нежелательно для организации, так как он может показывать не совсем эффективное использование оборотных активов или краткосрочного финансирования.

Коэффициент быстрой ликвидности показывает возможность предприятия погашать свои текущие пассивы, продав ликвидные активы. Если коэффициент быстрой ликвидности высокий, то финансовое положение предприятия хорошее. Коэффициент быстрой ликвидности рассчитывается как отношение суммы денежных средств, краткосрочных финансовых вложений и краткосрочной дебиторской задолженности к текущим пассивам. У предприятия «Жамбыл-Жылу» показатель сравнительно высокий (норма 1 и выше), значит активы покрывают обязательства и организация платежеспособна.

Коэффициент абсолютной ликвидности показывает достаточно ли наиболее ликвидных активов для быстрого расчета по текущим обязательствам, определяет «мгновенную» платежеспособность организации, но этот коэффициент не такой известный, как предыдущие два. Коэффициент абсолютной ликвидности рассчитывается как отношение денежных средств и краткосрочных финансовых вложений к текущим пассивам. Множитель предприятия за 3 года высокий (норма 0,2 и выше), но это не всегда хорошо, это говорит о лишних свободных деньгах, которые можно было бы использовать в другом направлении.

Далее проведем анализ показателей финансовой устойчивости предприятия «Жамбыл – Жылу» (таблица 3). По данным таблицы 3 видны показатели, характеризующие финансовую устойчивость предприятия.

Таблица 3 - Оценка относительных показателей финансовой устойчивости ГКП «Жамбыл – Жылу» за 2019 – 2021гг.

Показатели	2019г.	2020г.	2021г.	Норм. значение
Коэффициент финансовой независимости	0,9	0,8	0,7	$\geq 0,5$
Коэффициент обеспеченности собственными оборотными средствами	0,7	0,5	0,3	$\geq 0,1$
Коэффициент маневренности собственного капитала	0,9	0,9	0,8	$\geq 0,2-0,5$
Коэффициент соотношения заемного и собственного капитала	0,05	0,2	0,3	< 1

Коэффициент финансовой независимости или коэффициент автономии показывает то, насколько организация независима от кредиторов. Чем меньше значение коэффициента, тем в большей степени организация зависима от заемных источников финансирования, тем менее устойчивое у нее финансовое положение и наоборот. Коэффициент финансовой независимости у предприятия «Жамбыл – Жылу» считается высоким за все 3 периода (выше указано нормативное значение). Несмотря на незначительное снижение показателей в 2020 и 2021 годах (по сравнению с 2019 годом), все равно предприятие в большей степени полагается на собственные источники финансирования. Далее проведем анализ деловой активности предприятия «Жамбыл – Жылу» за 2019, 2020, 2021 года (таблица 4).

Таблица 4 - Динамика показателей деловой активности ГКП «Жамбыл – Жылу» за 2019 – 2021гг.

№	Показатели	2019г.	2020г.	2021г.
1	Коэффициент оборачиваемости всего капитала (капиталоотдача)	5,75	6,52	6,94
2	Коэффициент оборачиваемости собственного капитала	8,46	8,97	9,11
3	Коэффициент оборачиваемости оборотных активов	6,75	7,31	7,87
4	Оборачиваемость в днях всех оборотных активов	54,1	49,9	46,4
5	Коэффициент оборачиваемости дебиторской задолженности	32,6	35,5	35,9
6	Оборачиваемость в днях дебиторской задолженности	11,2	10,3	10,2
7	Коэффициент оборачиваемости запасов	11,6	14,3	16,7
8	Оборачиваемость в днях запасов	31,5	25,5	21,8
9	Коэффициент оборачиваемости кредиторской задолженности	129,2	139,8	141,2
10	Оборачиваемость в днях кредиторской задолженности	2,8	2,6	2,5

По данным таблицы 4 можно сделать вывод, что все показатели с каждым годом увеличиваются. Показатели деловой активности связаны со скоростью оборота средств: чем быстрее оборот, тем меньше на каждый оборот приходится условно-постоянных расходов, а значит - тем выше финансовая эффективность предприятия. Соответственно, уровень деловой активности предприятия «Жамбыл – Жылу» улучшается.

Использованная литература:

1. Анализ финансовой отчетности организации. Учебное пособие Селезнева Н.Н., Ионова А.Ф. 2017, ЮНИТИ-ДАНА <http://lib.tarsu.kz/rus/all.doc/Elektron>

ОӘЖ 657.01(075)

БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ПЕН ЕСЕПТІЛІКТІ ҮЙЛЕСТІРУ

*Умирбекова С.У. - аға оқытушы
Қазақтұтынуодагының Қарағанды университеті
Шымкент қ., Қазақстан*

Резюме: Гармонизация бухгалтерского учета и отчетности.

Summary: Harmonization of accounting and reporting.

Нарық қатынастарындағы өзгерістер экономикалық қарым-қатынас пен басқару құрылымдарының жаңа түрлерін зерттеуді талап етеді.

Тез шешім қабылдау мақсаты - толық және маңызды ақпарат беру. Бұл жағдай бухгалтерлік есеп пен есептілік арқылы жүзеге асырылады.

Есеп барлық меншік нысанындағы ұйымдардың қаржы-шаруашылық қызметін және ұйымдық-құқықтық мәртебесін жан-жақты көрсететін мәліметтер карточкаларының жиынтығы болып табылады.

Ұсынылған есептің деректері жеткізушілер, бәсекелестер, ағымдағы және болашақ инвесторлар үшін қажет. Сондай-ақ есеп беру деректері қызметкерлерді, министрліктерді, ведомстволарды және жалпы жұртшылықты қызықтырады. Қаржылық есеп беруде кәсіпорынның басқару органдарының қызметіне инвестициялық саясатта және несие беру туралы шешім қабылдауда, болашақтағы ақша ағындарын бағалауда, ресурстар мен міндеттемелерді талдауда қажетті ақпаратты жинақтайды.

Үкімет пен оның органдары берілген есеп ақпаратын осы кәсіпорынға қатысты экономикалық саясат пен салық шараларын белгілеу үшін пайдаланады. Олар сондай-ақ субъектілердің қызметін оңтайландыру, салық салу және орналастыру саясатын жүзеге асыру және әртүрлі негізгі статистикалық мәліметтер қажет.

Қаржылық есептіліктің негізі - оның ақпараттық маңыздылығы. Біріншіден, бұл бухгалтерлік есеп әдістерінің жиынтығы, екіншіден, қаржылық есептілік жылдық және мерзімді есептілік нысаны болады.

Қаржылық есептілік көбінесе ақпараттық формаға сілтеме жасайды. Қаржылық есеп беруді білу – оның әрбір бабының мазмұнын, кәсіпорынның қызмет орнын, басқа баптармен байланысын бағалау әдістерін білу өте маңызды, өйткені қаржылық есеп беру:

- талданатын кәсіпорын туралы ақпарат береді;
- кәсіпорынның меншікті айналым қаражатымен қамтамасыз етілуін анықтауға мүмкіндік береді;
- айналым қаражатының өзгеру мөлшерін анықтауға мүмкіндік береді;
- аналитикалық көрсеткіштерді есепке алмай кәсіпорынның жалпы қаржылық жағдайын бағалау;
- жыл ішінде қаржылық жағдайдың өзгеруі туралы ақпарат алу [1].

Сондай-ақ қаржылық есептілік кәсіпорын басшысы, менеджерлер, аудиторлар, талдаушылар үшін арнайы байланыс құралы болып табылады.

Сонымен, қаржылық есеп беру кәсіпорынның мүлкін құндық түрдегі екі топқа белгілі бір уақытта қорытындылау әдісі болып табылады:

- орналасу және пайдалану бойынша;
- олардың пайда болу көздері бойынша.

Осыған байланысты қазіргі заманғы бизнес сыртқы және ішкі пайдаланушылар тарапынан бухгалтерлік және аналитикалық ақпаратқа өте қатаң талаптар қояды. Кәсіпкерлікті ұйымдастыру мен жүргізудің жаңа шарттары оның ырғақты және үнемді жұмысын қамтамасыз ету үшін ұйымның есеп айырысу және талдау бөлімдері мамандарының атқаратын негізгі функцияларының мәні мен мазмұнына көзқарастарды өзгертуді талап етеді. Бұл функциялардың арасында - есеп процесін ұйымдастыру.

Ғылыми әдебиеттерде қазіргі экономиканың ерекшелігіне бағытталған бухгалтерлік есеп теориясын белсенді дамыту қажеттілігі туралы мәселе жиі көтеріледі. Бұл ретте мыналар ескеріледі: нарықтық экономика жағдайында түбегейлі жаңа есепке алу объектілерінің пайда болуы; шаруашылық жүргізуші субъектілер арасындағы экономикалық қатынастардың дамуына байланысты институционалдық құрылымдағы өзгерістер; коммерциялық ұйымдардың жұмыс істеуінің макроэкономикалық ортасының белгілісіздігі мен тұрақсыздығы жағдайында ұйымдар қызметінің тәуекелдерін есепке алу қажеттілігі. Қазіргі экономиканы сипаттайтын параметрлердің турбулентті жиынтығы түрінің түбегейлі жаңа анықтамалары пайда болуда. Бұл жай сөз емес, шаруашылық жүргізуші субъектілердің қызметін есепке алу мен талдауға деген көзқарас идеологиясының өзгеруі.

Бұл мақалада зерттеу тақырыбы ұлттық және халықаралық деңгейде қаржылық есептілікті үйлестірудің теориялық, әдіснамалық, ұйымдастырушылық және практикалық мәселелерінің жиынтығы болып табылады. Осыған байланысты келесі міндеттерді шешу қажет:

- қаржылық есеп берудің халықаралық стандарттарын (ХҚЕС) қалыптастырудың теориялық негіздерін зерделеу және бухгалтерлік есепті ұйымдастыру мен әдістемесін жетілдіру бағытын негіздеу;
- бухгалтерлік есеп пен қаржылық есеп берудің жай-күйі мен дамуын бағалау;
- автоматтандыру жағдайында бухгалтерлік есепті ұйымдастырудың қалыптасқан тұжырымдамалық тәсілдерінің ерекшеліктерін айқындау [2].

Бухгалтерлік есеп процесін ұйымдастыруға қатысты және баланстың статистикалық және динамикалық теориясына, әртүрлі типтегі баланстардың жіктелуіне, бухгалтерлік

есепті егжей-тегжейлі нақтылауға, синтетикалық және аналитикалық есеп арасындағы байланысқа қатысты терең ғылыми ұстанымдарды қалпына келтіру өте маңызды, сондай-ақ тиісті шаруашылық субъектінде жүзеге асырылатын бизнес-процестердің міндеттеріне, даму стратегиясына және ерекшеліктеріне сәйкес инварианттық есеп әдістерін пайдалануға мүмкіндік беретін есеп саясатын қалыптастыру.

Бухгалтерлік есеп процесінің құжаттық бөлігін дәлірек түсіну қажеттілігі өзекті мәселе. Бұл бастапқы құжаттардың да, бухгалтерлік жазбалардың да жақсаруына, сондай-ақ есеп беру нысандарының құрылуына байланысты болады.

Қаржылық есепке алу қағидаттары мен рәсімдерінің халықаралық конвергенциясы бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілікті үйлестіруді көздейді. Кең мағынада экономикалық процестерді, тауар қатынастарын, салықтарды үйлестіруді өзара келісім, ақпараттандыру, біріздендіру, үйлестіру, ретке келтіру, жүйенің өзара сәйкестігін қамтамасыз ету деп түсіну керек. Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілікті үйлестіру халықаралық және жергілікті деңгейде жүзеге асырылуы мүмкін.

Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілікті халықаралық деңгейде үйлестіру белгілі бір елдің қаржылық есеп беруі ХҚЕС талаптарына сәйкес болуы керек дегенді білдіреді. Халықаралық деңгейде қаржылық есептілікті үйлестіру ұзақ және еңбекті қажет ететін процесс. Жергілікті деңгейде қаржылық есептілікті үйлестіру континенттік топқа кіретін белгілі бір елдегі қаржылық есептілік континенттің жекелеген елдерінің бухгалтерлік есеп стандарттарының талаптарына сәйкес болуын білдіреді.

Қазақстанның ұлттық бухгалтерлік есеп жүйесін реформалау процесінің басталуы нарықтық экономиканың даму талаптарына сәйкес халықаралық тәжірибеде қабылданған бухгалтерлік есеп пен статистика жүйесіне көшу бағдарламасының қабылдануы деп санауға болады. Қазақстанның Халықаралық валюта қорына кіруі, теңге айырбастауға көшуі, кең халықаралық байланыстар, шетел инвестициялары бухгалтерлік есепті халықаралық стандартқа сай ұйымдастыруды талап етеді.

ХҚЕС-ке көшудің бірінші кезеңі 1996 жылы халықаралық стандарттар негізінде әзірленген Қазақстанның бухгалтерлік есеп стандарттарын (ҚБЕС) енгізумен басталды.

Келесі негізгі мәселе 1995-1996 жылдары жасалған операцияларды есепке алудың кірістер мен шығыстарды танудың есептеу әдісіне көшуі. Бұл әдіс ХҚЕС негізгі принциптерінің бірі болып табылады. Бұрын қолданылған кассалық әдіспен салыстырғанда есептеу әдісінің артықшылығы – қаржылық ресурстардың нақты күтілетін түсімдері немесе шығыстарына объективті талдау жүргізу арқылы кәсіпорынның ағымдағы қаржылық жағдайын анықтау мүмкіндігі.

Келесі кезең – ХҚЕС-ке сәйкес операцияларды есепке алу әдістері мен принциптерін зерттеу. 2001 жылы Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінде бухгалтерлік есеп және аудит жөніндегі әдістемелік кеңес құрылды. Бұл кеңесті құру кезінде бүкіл мемлекет бойынша бухгалтерлік есеп жүйесін ХҚЕС-қа аудару мақсаты көзделді. Бұл ретте, бастапқыда ХҚЕС негізінде өзінің қазақстандық бухгалтерлік есеп стандарттарын әзірлеу міндеті қойылғанын атап өткен жөн, алайда, жалпы алғанда, басқарма ХҚЕС комитеті қабылдаған халықаралық стандарттарға сәйкес қаржылық есептілікті жасауды заңнамалық тұрғыдан бекіту туралы шешім қабылдады. Осы кезде ХҚЕС ресми түрде мемлекеттік және орыс тілдеріне аударылды. 2002 жылдың бірінші жартыжылдығында «Бухгалтерлік есеп туралы» Қазақстан Республикасының Заңына өзгертулер мен толықтырулар енгізілді, соған сәйкес 2003 жылғы 1 қаңтардан бастап қаржы ұйымдары 2005 жылғы 1 қаңтардан бастап Қазақстан Республикасының акционерлік қоғамдары қаржылық емес сектор және 2006 жылдың 1 қаңтарынан бастап барлық басқа ұйымдар ХҚЕС сәйкес қаржылық есептілікті қалыптастырады және жасайды.

Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің 2007 жылғы 21 маусымдағы №218 бұйрығымен «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы» Қазақстан Республикасы Заңының негізінде Қазақстанда қаржылық есептіліктің ұлттық стандарттары (ҰҚЕС № 1 және ҰҚЕС №2), бұл халықаралық талаптарға сәйкес қолданыстағы

нормативтік-әдістемелік базаны жетілдіруге ықпал етті [3]. Қаржы секторы, бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік бойынша ХҚЕС-тың барлық талаптарына сәйкес бухгалтерлерді оқыту жүргізілді және жүргізілуде.

Шағын кәсіпкерлік субъектілері үшін бухгалтерлік есепті жүргізу және қаржылық есептілікті жасау тәртібін айқындайтын Ұлттық қаржылық есептіліктің №1 стандарты;

Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есеп беру тәртібін анықтайтын Ұлттық қаржылық есептілік стандарты № 2 әзірленді.

2013 жылғы 31 қаңтарда «Ұлттық қаржылық есептілік стандартын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің № 50 бұйрығы шықты. Республикада шаруашылық жүргізуші субъектілердің, сондай-ақ жалғыз қызметі валюталық операцияларды ұйымдастыру болып табылатын заңды тұлғалардың бухгалтерлік есебі мен қаржылық есеп беруінің принциптері мен сапалық сипаттамаларын айқындайтын бірыңғай ұлттық бухгалтерлік есеп стандарты енгізілді [4].

Қаржы жүйесіне бухгалтерлік есеп реформасын енгізу қаржылық есептілікте жиналған талданатын ақпараттың ашықтығын, сенімділігін және толықтығын қамтамасыз етуге, экономикалық пайданы барынша арттыру үшін тиімді пайдалануға мүмкіндік берді. ХҚЕС-ке барынша жақындау қазақстандық компанияларға халықаралық экономикада бәсекелесуге мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Назарова В.Л. Бухгалтерский учет в отраслях - Алматы, Фортуна Полиграф - 2019 г.
2. Мошкалова Б.К., Аскарлов Д.С. Этапы реформирования бухгалтерского учета в Республике Казахстан. Журнал: [Многогранность оценки бизнеса: проблемы и перспективы в условиях формирования наукоемкой экономики](#). Алматы. Экономика. 2014 г.
3. «Ұлттық қаржылық есептілік стандартын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігінің бұйрығы 31.01.2013ж. №50
4. В.П. Проскурина. Бухгалтерлік есеп «басынан бастап» балансқа дейін (көмекші құрал). Алматы. ЛЕМ – 2019 ж.
ӘОЖ 338.43:657/52

ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІКТІҢ АРТЫҚШЫЛЫҒЫ, ӨЗГЕРТІЛГЕН АҚШАЛАРДЫҢ САТЫП АЛУ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ЕСЕПКЕ АЛУ

*Умирбекова С.У. - аға оқытушы
Қазақтұтынуодағының Қарағанды университеті
Шымкент қ., Қазақстан*

***Резюме.** В данной статье рассматриваются особенности финансовой отчетности, учет и отчетность денежных средств.*

***Summary.** This article deals with informational news from balanced articles in an accounting report.*

Нарықтық қатынастар жағдайында кәсіпорынның қаржылық жағдайын талдаудың маңызы өте зор. Бұл кәсіпорындардың тәуелсіздікке ие болуымен, сондай-ақ олардың меншік иелері, жұмысшылар, коммерциялық серіктестіктер және де басқа контрагенттер алдында өзінің өндірістіккәсіпкерлік қызметінің нәтижелері үшін толық жауапкершілікте болуымен байланысты. Кәсіпорынның қаржы жағдайы осы кәсіпорынның белгілі бір кезеңдегі қаржылық тұрақтылығын және оның өз шаруашылық қызметін үздіксіз жүргізуі мен өзінің қарыз міндеттемелерін уақытылы өтеуі үшін қаржы ресурстарымен қамтамасыз етілуін көрсетеді. Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығы – бұл тәуекелділіктің мүмкін болатын деңгейінде төлем қабілеттілігі мен несие қабілеттілігін сақтай отырып, табысты

өсіру негізінде қаржыны тарату мен пайдалану арқылы кәсіпорынның дамуын көрсететін қаржы ресурсының жағдайы. Қаржылық тұрақтылықтың мәні – бұл қорлар мен шығындардың қалыптасу көздерінен қамтамасыз етілуі [1].

Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылық жағдайына көптеген факторлар әсер етеді:

- 1) пайда болу орнына байланысты – ішкі және сыртқы;
- 2) нәтижесінің маңыздылығына байланысты – негізгі және негізгі емес;
- 3) құрылысы бойынша – қарапайым және күрделі;
- 4) әрекет ету уақыты бойынша – тұрақты және бойынша.

Ішкі факторлар кәсіпорынның өзінің жұмысын ұйымдастыруына байланысты болады, ал сыртқы факторлар кәсіпорын еркіне бағынышты емес. Негізгі ішкі факторларды қарастырайық. Кәсіпорынның тұрақтылығы ең бірінші өндіріс шығындарымен үздіксіз байланысқан өндірілген өнім мен көрсетілген қызметтің құрамы мен құрлымына тәуелді. Сондай-ақ, тұрақты және айнымалы шығындар арасындағы қатынас маңызды болып табылады.

Қаржылық тұрақтылықтың ішкі, маңызды факторларының бірі – бұл қаржы ресурстарының құрамы мен құрлымы, оларды басқару стратегиясы мен тактикасының дұрыс тандалып алынуы. Кәсіпорынның өз қаржы ресурсы, соның ішінде таза табысы қаншалықты көп болса, соншалықты ол өзін жайлы сезіне алады. Сонымен бірге тек таза табыстың көлемі ғана емес, сонымен қатар оны тарату құрлымы, әсіресе өндірісті дамытуға бағытталған бөлігіде өте маңызды болып табылады. Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығына қарыздық капиталдар нарығындағы қосымша жұмылдырушы (мобилизацияланушы) қаражаттар үлкен әсерін тигізеді. Кәсіпорын ақша қаражаттарын қаншалықты көп тартатын болса, оның қаржылық мүмкіндіктері де соншалықты жоғары болады, алайда, сонымен бірге қаржылық тәуекелділік те өседі – яғни кәсіпорын өз кредиторларымен уақытында есептесе ала ма, жоқ па? – деген қауіп туады. Және де бұл жерде кәсіпорынның төлеу қабілеттілігінің қаржылық кепілінің бір түрі ретінде резервтерге үлкен рөл берілген.

Кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығына әсер ететін мынадай ішкі факторларды атап көрсетуге болады:

- кәсіпорынның салалық топқа жатуы;
- шығарылатын өнімнің (жұмыс, қызмет) құрылымы және оның жалпы төлем қабілеттілігі бар сұраныстағы үлесі;
- төленген жарғылық капиталдың мөлшері;
- шығындардың көлемі, олардың ақшалай табыспен салыстырғандағы динамикасы;
- қорлар мен резервтерді, олардың құрамы мен құрлымын қоса алғандағы мүлік пен қаржы ресурстарының жағдайы;
- кәсіпорындарды басқару тиімділігі.

Сыртқы факторларға шаруашылық жүргізудің экономикалық жағдайының әсері, қоғамда үстемдік етуші техника мен технология, төлеу қабілеті бар сұраныс және тұтынушылар табысының деңгейі, ҚР үкіметінің салық және несие саясаты, кәсіпорынның қызметін бақылау жөніндегі заң актілері, сыртқы экономикалық байланыс және тағы басқалар жатады. Кәсіпорынның қаржылық жағдайының объективті дұрыс бағасын алудың ең жақсы тәсілі, бұл – талдау, ол кәсіпорынның даму бағытын бақылауға, оның шаруашылық қызметіне кешенді түрде баға беруге мүмкіндік береді және осындай жолмен басқарушылық шешімдерді өңдеумен кәсіпорынның өзінің өндірістік кәсіпкерлік қызметі арасында байланыстырушы қызметін атқарады [2].

Нарықтық экономика жағдайында жұмыс істеуші кәсіпорындардың қаржылық жағдайын талдаудың басты мақсаты (міндеті) келесілер болып табылады:

- қаржылық жағдайға баға беру және оның есеп беру мерзіміндегі өзгерісі;
- активтер мен олардың қалыптасу көздері арасындағы сәйкестікті, оларды таратудағы рационалды және пайдаланудағы тиімділікті зерттеу;

- айналым капиталының көлемін, оның өсуін (кемуін) және ағымдағы міндеттемелермен арақатынасын анықтау;
- қаржы-есептік және несие ережесін сақтау;
- кәсіпорын активтері және оның міндеттемелерінің құрылымын зерттеу;
- ағымдағы активтердің айналымдылық есебі, оның ішінде дебиторлық борыш және қорлар есебі;
- баланстың өтімділігін, кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығының және төлеу қабілеттілігінің абсолюттік және салыстырмалы көрсеткіштерін анықтау;
- кәсіпорынның табыстылығын бағалау;
- кәсіпорын табысының салыстырмалы көрсеткіштерін, сондай-ақ олардың деңгейінің өзгеруіне әсер етуші факторларды есептеп шығару;
- кәсіпорынның іскерлік белсенділігін анықтау;
- кәсіпорынның қаржылық жағдайының тұрақтылығын ұзақ және қысқа мерзімді болжау, яғни оның қаржылық стратегиясын анықтау.

Қаржылық жағдайды талдау кәсіпорынның шаруашылық қызметін талдаудың қорытындылаушы кезеңі болып табылады. Ол сатыны қамтиды: жабдықтау, өндіріс және өткізу; бұлардың жиынтығы коммерциялық, өндірістік және қаржылық қызметті құрайды. Кәсіпорынның қаржылық қызметі – бұл оның осы қызмет нәтижесінде меншікті және тартылған капиталдың көлемі мен құрамына өзгеріс әкелетін қызметі болып табылады. Ол қаржы ресурстарының жүйелі түрде түсуі мен тиімді пайдаланылуына, есеп және несие тәртібін сақтауға, меншікті және қарыз қаражаттарының арасындағы арақатынастың рационалдылығына, сондай-ақ кәсіпорынның тиімді қызмет ету мақсатында қаржылық тұрақтылыққа қол жеткізуге бағытталуы тиіс [3].

Кәсіпорын қызметінің қаржылық, өндірістік және коммерциялық жақтары арасында тығыз байланыс пен өзара тәуелділік бар. Осылайша қаржылық қызметінің жетістігі, көбінесе оның өндірістік-сату көрсеткіштермен анықталады. Кәсіпорынның өзі алатын төлемдерді және ақша қаражаттарын алуы оның өнімді сатуына, алдын ала қарастырылған сұрыпталымды ұсап тұруына, өнім сапасының қажетті деңгейге сәйкестігіне және оны бір қалыпты өндіруге және төлеуге байланысты болады. Жоғары сапалы өнімді үздіксіз өндіру және өткізу кәсіпорынның қаржылық ресурстарының қалыптасуына оң әсерін тигізеді. Өндіріс процесінде өнім сапасының төмендеуі және оны сатудың қиындықтары кәсіпорын шотына ақша қаражаттарының келіп түсуіне кедергі жасайды, нәтижесінде кәсіпорынның төлеу қабілеті төмендейді. Кері байланыс бар, ол ақша қаражаттарының болмауы материалдық ресурстардың келіп түсуінің іркілісіне, демек өндіріс процесінің тоқтауына әкеліп соқтыруы мүмкін. Активтердің құнсыздануын есепке алу 17 ХҚЕС сәйкес жүргізіледі. Осы стандарт барлық активтердің (қорлар, құрылыс контарктілерден алынатын активтерд, кейінге қалдырылған салық міндеттемелері, қызметкерлерге төленген төлемдердің нәтижесінде пайда болатын активтер, қаржылық активтерден басқа) құнсыздануы есепке алуда қолданылады. Шығындар көлемі өндіріс процесінің тиімділік деңгейімен анықталады. Олардың тиімділігі қаншалықты көп болса, кәсіпорын өнімді өткізу көлемін сақтай отырып ресурстарды, соның ішінде қаржылық ресурстарды соншалықты аз жұмсайды. Және керісінше, шикізат пен материалдар шығындарының нормасының өсуі, еңбек өнімділігі деңгейінің төмендеуі, басқа да ресурстардың мөлшерден тыс жұмсалуды және өндірістік емес шығындар қосымша қаржы қаражаттарының қажеттілігіне себепші болады. Еңбек және материалдық ресурстар шығыны ең алдымен өнімнің өзіндік құнында, содан соң табыста талдап қорытылады. Соңғы айтылған көрсеткіштің көлемі кәсіпорынның өзіндік қаражаттарының көлемін өзгерте отырып, оның жалпы қаржылық жағдайына елеулі көрініс табады. Нарықтық қатынастың қалыптасуы шаруашылық қызметін біртұтас кешенді талдауды ішкі (басқару) және сыртқы (қаржылық талдау) талдау дпн бөлуді қажет етіп отыр. Талдаудың бұл түрлерінің әрқайсысының өзінің негізгі ақпараттық көздері бар. Әлемдік тәжірбие көрсеткендей, есеп берудің екі түрі бар: Акционерлерді, қалың жұртшылықты, банктерді, сондай ақ сақтандыру ұйымдары мен

үкімет органдарын кәсіпорынның жұмыс жағдайы мен оның қаржылық жағдайы және есепті кезеңдегі шаруашылық қызметінің нәтижесімен таныстыру үшін қаржылық газеттер мен бюллетендерге, арнайы анықтамаларды басылып шығатын қаржылық есеп беру. Сонымен қатар көбіне, есепте субъектінің шаруашылық қызметін динамикада бейнелеп көрсетуге, даму бағыты мен оның алдыңғы кезеңдегі жағдайын болжауға мүмкіндік беретін бірқатар жылдардың мәліметтерін жариялайды. Есеп берудің екінші түрі – басқару талдауы, бұл кәсіпорын шығаратын өнімдердің жеке түрлерінің өзіндік құнының нормативтері туралы, сондай-ақ сапасының төмендігіне немесе тауардың мөлшерден тыс шығарылып, өтпей қалуына байланысты мәліметтерден тұратын қатаң құпияландырылған, басқа тұлғалар үшін жабық есеп болып табылады. Ішкі есеп берудің ішіндегі жауапкершілік орталықтары мен пайда болу орындары бойынша шығындар сияқты жеке бөлімшелердің жұмыс нәтижелерін сипаттайтын маңызды есеп түрлері болады. Кәсіпорынның жеке бөлімшелеріндегі шаруашылық жүргізу деңгейін анықтау шығындар мен нәтижелерді салыстыру, кім қалай жұмыс істейтінін көруге мүмкіндік береді және еңбекке ақы төлеуде қандай да бір иесіздікті жояды. Ішкі талдау басқару есебі, ал сыртқы талдау қаржылық есеп негізінде жүргізіледі. Бүгінгі таңдағы нарыққа өту кезеңінде кәсіпорынның қаржылық жағдайын бағалауда жаңа амалдар қажет.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Дүйсембаев К.Ш. Қаржы есептілігін талдау. Оқулық. Алматы: «Экономика» баспасы, 2011ж.
2. Толпаков Ж.С. Бухгалтерлік есеп: Оқулық – Қарағанды, «Қарағанды полиграфиясы» АҚ, 2015 ж.
3. Кеулімжаев Қ.К., Құдайбергенов Н.А. Бухгалтерлік есеп теориясы және негіздері. - Алматы: Экономика, 2007. – Б. 140-173.

ОБ ОРГАНИЗАЦИИ БУХГАЛТЕРСКОГО (ФИНАНСОВОГО) УЧЕТА В КЫРГЫЗСТАНЕ В СООТВЕТСТВИИ С МЕЖДУНАРОДНЫМИ СТАНДАРТАМИ

Хусаинова Э.Ю.

*ст.преподаватель Международного
университета инновационных технологий,
г.Бишкек, Кыргызская Республика*

Аннотация. В статье рассматривается совокупность мероприятий проводимых правительством Кыргызской Республики по поводу внедрения международных стандартов. Говорится о роли и значении стандартов в развитии системы учета. Наша республика является активным участником процесса общемирового признания МСФО, конечной целью которого для Кыргызстана является создание адекватной новым условиям, прозрачной системы бухгалтерского учета и отчетности, без чего в свою очередь невозможно устойчивое экономическое развитие страны.

Ключевые слова: Бухгалтерский учет, финансовый мучет, управленческий учет, стандарты, гармонизация, инвестиция, инновация, методы учета затрат, методы калькулирования

Наша республика является активным участником процесса общемирового признания МСФО, конечной целью которого для Кыргызстана является создание адекватной новым условиям, прозрачной системы бухгалтерского учета и отчетности, без чего в свою очередь невозможно устойчивое экономическое развитие страны. Так, Постановлением

Правительства Кыргызской Республики от 28 сентября 2001 года №593 утверждены Международные стандарты финансовой отчетности (МСФО) в Кыргызской Республике и График перехода юридических лиц на МСФО. Так же в целях формирования и совершенствования нормативно-правовой базы в области бухгалтерского учета и создания законодательной основы для перехода субъектов республики на МСФО был принят Закон Кыргызской Республики «О бухгалтерском учете» от 29 апреля 2002 года №76, который устанавливает правовую основу ведения бухгалтерского учета, составления финансовой отчетности в соответствии с требованиями МСФО.

Переход на МСФО даст возможность Кыргызской Республике укрепить доверие инвесторов за счет повышения прозрачности, сравнимости, понятности, надежности финансовой отчетности, позволит сохранить устойчивую тенденцию интегрирования в мировую экономику. Данный процесс внедрения МСФО регулируется Службой надзора и регулирования финансового рынка Кыргызской Республики деятельность которого прежде всего направлена на разработку и формирование законодательной базы для трансформации и гармонизации МСФО в Кыргызской Республике

Общеизвестно, что бухгалтерский учет является продуктом социально-экономических условий, и поэтому для каждой страны важно наличие системы бухгалтерского учета, совместимой с той средой, в которой они применяются. Проводимые в Кыргызской Республике экономические реформы за время приобретения независимости не были социально ориентированы и вызвали лишь недовольство народа. Из-за поспешного и необдуманного проведения бывшими руководствами республики рыночных реформ, экономика страны за время обретения суверенитета фактически была разрушена и оказалась отброшенной на многие годы назад. Не было принято никаких мер по сохранению и возрождению национального производства. Остановлены и демонтированы крупнейшие фабрики и заводы, без работы остались сотни тысяч людей. Реформа обернулась для Кыргызстана огромными и непредвиденными бедствиями. То, что происходит в Кыргызстане, не имеет ничего общего с общепринятой практикой осуществления экономических реформ, а то, как они планируются, по большей части представляется просто абсурдным.

Недостаточно сбалансированное проведение рыночных реформ секторов экономики, в социальной сфере, науке, международном экономическом сотрудничестве под воздействием неблагоприятных внешних и внутренних факторов в значительной мере повлияло на падение промышленного производства. Уровень участия местных товаропроизводителей на внутреннем товарном рынке из-за низкой конкурентоспособности снизился и составляет менее 10% от общего объема реализации. Открытость рынка, практически беспрепятственный импорт товаров в республику из других высокоразвитых государств ведет к постепенному вытеснению товаропроизводителей даже с внутреннего рынка.

Миллионы людей не понимают: почему финансовые потоки оторваны от движения материальных ресурсов, от производства; почему экономическая политика правительства не связана с инвестиционной и структурной политикой; почему чрезвычайный режим стал обычным в деятельности государственных органов. Непонимание происходящего, неосознанность реализуемого экономического курса присущи не только рядовым работникам, но и многим высшим чиновникам и должностным лицам. В силу этих причин в Кыргызстане сложилась такая ситуация, где государство вроде определяет рамки функционирования рынков, но не управляет ими.

В этих условиях говорить о высоком качестве организации бухгалтерского учета в Кыргызской Республике не приходится. Но, справедливости ради надо отметить, что Правительством Кыргызской Республики проделана определенная работа по созданию и функционированию системы бухгалтерского учета и отчетности, соответствующей требованиям развития рыночной экономики страны.

МСФО изначально создавались с целью унификации имеющихся национальных требований для обеспечения заинтересованных пользователей, не знакомых с особенностями правил учета и отчетности в разных странах, понятной им информацией.

Именно поэтому у международных стандартов есть не только достоинства, но и недостатки.

Во-первых, МСФО - это наднациональная система, не связанная напрямую с экономикой конкретных стран и не имеющая собственных исторических корней.

Еще один недостаток МСФО обусловлен тем, что первоначально они представляли собой систему общих стандартов, в которой не прописывались отраслевые правила, учитывающие особенности той или иной отрасли. Специализированные стандарты начали создаваться лишь с конца 1990-х годов, но их до сих пор мало. Так, отсутствуют или находятся в стадии разработки иные отраслевые стандарты, например, по добывающей промышленности, в том числе по нефтегазовой отрасли.

К недостаткам международных стандартов зачастую относят и то, что они очень многое отдают на «откуп» профессиональному суждению составителя отчетности. Отсюда вытекает проблема отсутствия опыта такого суждения у людей, составляющих отчетность, а также широты выбора внутренних и внешних источников информации для принятия решений.

МСФО ориентированы только на коммерческие предприятия, созданные и существующие для получения прибыли. Таким образом, из поля воздействия международных стандартов выпадают некоммерческие.

МСФО - это система принципов составления и представления именно отчетности, но не ведения бухгалтерского учета.

Главной проблемой перехода хозяйствующих субъектов КР на МСФО, по нашему мнению, является несовместимость международных стандартов с нашими традициями, с нашей психологией и существующей практикой ведения учета:

- во-первых, в них отсутствуют привычные для нашего восприятия и психологии, а главное для классической бухгалтерии Плана счетов;

- во вторых, в бухгалтерских записях, нет четко сформулированной и ясной хозяйственной операций;

- в третьих, форм первичных бухгалтерских документов и учетных регистров;

- в четвертых, отсутствует увязка между синтетическим и аналитическим учетом и отчетностью;

- в пятых, основным элементом метода бухгалтерского учета в условиях международного стандарта становится отчетность, ибо МСФО представляют собой стандарты именно отчетности – заключительного этапа бухгалтерской работы.

Как известно, необходимость применения в бухгалтерском учёте тех или иных стандартов определяется прежде всего поставленными перед бухгалтерским учётом задачами. Международные стандарты финансовой отчётности всегда позиционировались как основа для обеспечения пользователей отчётности экономической информацией. Эти стандарты созданы лишь для того, чтобы наилучшим образом адаптировать эту информацию для принятия экономических решений неограниченным кругом пользователей. Система МСФО никогда не обременяла себя никакими другими задачами, и направленность решения любых вопросов всегда была ясной и определённой. Не мудрено, что в таких условиях МСФО зарекомендовали себя, как лучшая основа для создания полезной экономической информации.

Переход на МСФО даст возможность Кыргызской Республике укрепить доверие инвесторов за счет повышения прозрачности, сравнимости, понятности, надежности финансовой отчетности, позволит сохранить устойчивую тенденцию интегрирования в мировую экономику.

Проведена большая организационная работа по переподготовке бухгалтеров хозяйствующих субъектов. Проведен ряд выездных семинаров по переподготовке бухгалтеров АО по МСФО в регионах республики. Министерством финансов при поддержке международных донорских организаций обучено по МСФО более 1000 бухгалтеров акционерных обществ, преподавателей бухгалтерского учета и аудита ВУЗов Кыргызской Республики, инспекторов государственной налоговой службы.

В Министерстве финансов был утвержден План мероприятий по организации и проведению выездных семинаров по регионам и областям Кыргызской Республики по переходу хозяйствующих субъектов на МСФО. По данным Государственной налоговой инспекции при Правительстве Кыргызской Республики всего за период 2002 - 2015 годы по состоянию на 1 марта 2015 года осуществили переход на МСФО 530 акционерных обществ республики.

Как уже было отмечено, Правительством Кыргызской Республики проделана определенная работа по созданию и функционированию системы учета и отчетности, соответствующей требованиям развития рыночной экономики страны. Впереди еще предстоит большая работа, в частности целесообразно решить следующие задачи:

1. Законодательно упорядочить методологию бухгалтерского учета и налогообложения. Существующая практика и тенденция усиления зависимости бухгалтерского учета от налогообложения ведет к подрыву самостоятельности бухгалтерской учетной системы, функции которой в государстве гораздо шире;

2. Создать целостную бухгалтерскую информационную систему хозяйствующих субъектов для стран входящих в Евразийский Союз, независимо от формы собственности и правового управления, для целей разработки стратегии их развития в нынешних условиях экономической интеграции.

3. Поднять классификационный уровень бухгалтеров и аудиторов во всей цепи их подготовки путем совершенствования учебных программ вузов, международной сертификации подготовки и переподготовки, материального и морального стимулирования и др.

Использованная литература:

1. Арзыбаев А.А. Организационные и методические аспекты учета и аудита капитала. Монография. Алматы 2011г. 164 с.

2. Арзыбаев А.А. и др. Международные стандарты финансовой отчетности. Учебник для ВУЗов. Бишкек 2015 г. Изд. "КНУ им.Ж.Баласагына" 320 с.

3. «О бухгалтерском учете». Закон Кыргызской Республики от 29 апреля 2002 года №76.

4. «О Международных стандартах финансовой отчетности в Кыргызской Республике» Постановление Правительства КР от 28 сентября 2001 года № 593

5. «О дополнительных мерах по реформированию системы бухгалтерского учета и финансовой отчетности в Кыргызской Республике» Постановление Правительства КР от 18 марта 2005 года № 137

БАСҚАРУ ШЕШІМДЕРІН ҚАБЫЛДАУДАҒЫ БАСҚАРУ ЕСЕБІНІҢ РОЛІ

*Шаримхан А. - э.ғ.м., аға оқытушы,
Университет Нархоз, Алматы қ., Қазақстан
e-mail: anarbek.sharimkhan@narhoz.kz*

Басқару үрдісі деп ұйымның өндірістік және қаржылық қызметтерін оңтайландыруға бағытталған, ұйым экономикасын басқарудың әдістері мен тәсілдердің жиынтығы [1].

Компанияның алға қойған мақсатының орындалуы, яғни белгілі бір экономикалық көрсеткіштерді бағындыру үшін экономикалық модельдеу бойынша өте ауқымды және күрделі іс атқарады. Оңтайлы жоспарлау модельдері ұйымның экономикалық көрсеткіштерінің өткен кезеңдерінің нәтижелерін, ішкі даму қарқынын, сыртқы орта

әсерінен туындаған мақсаттары мен шектеулерін алдын ала болжаудың мәліметтерін негізге алады.

Басқару үрдісінің кезеңдері келесі төрт функция арқылы қадағаланады:

- экономикалық талдау – қол жеткізген нәтижелерді бағалау мен ары қарайғы дамудың ішкі және сыртқы қорды анықтау бойынша атқарылатын жұмыстардың кешені;
- болжау – болашақта орын алуы мүмкін болатын экономикалық үдерістердің модельдері мен қойылымдар жиынтығы. Компанияның алдағы жұмысына бағыт – бағдар беру үшін әр түрлі балама әдістерді зерттей отырып ең тиімдісін таңдау арқылы болжам жасалады;
- шешімдер қабылдау – компанияның алға қойыған мақсаттары мен міндеттерін орындаудағы әдіс – тәсілдерінің жиынтығы;
- жоспарлау – компанияның дамуы мен болашақта орындалатын жұмыстардың бағытын анықтайтын бағдарламалар мен бюджетті, жоспарларды құрастыру мен қабылдау үдерістердің жиынтығы [2].

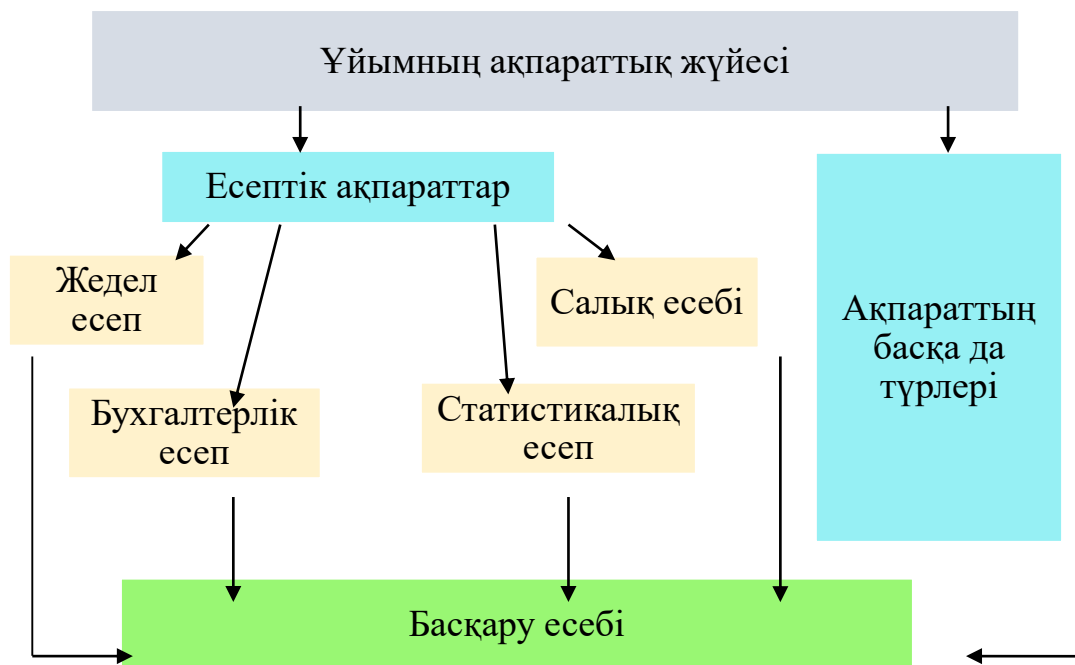
Компанияны тиімді басқару үшін өз уақытында және сапалы, орынды қабылданған шешімдердің қызметі орасан зор.

Шешім қабылдау үрдісі, компанияның алдына қойған мақсаттары мен міндеттерін айқындаудан басталады. Бірінші болып ұйымның бастапқы ақпараттар талданады сонымен бірге ұйымның дамуына стратегиялық және тактикалық әр түрлі болжамдар жасалады. Таңдалған қолайлы нұсқа шешім қабылдаудың негізі ретінде ары қарайғы дамудың түбірі болады.

Қандай да болмасын жүйені басқарудың тиімділігі ұсынылған ақпараттардың сапалы, уақытылы және сенімді болуына байланысты екені сөзсіз.

Ұйымның ақпараттық жүйесі әр түрлі ішкі жүйелерден құралады, олардың арасынан есептік жүйенің ақпараттарын тікелей қажет ететін экономикалық жүйе үлкен үлеске ие.

Қазіргі таңда коммерциялық ұйымдардың ақпараттық жүйесіндегі есептік ақпараттардың алатын орыны төмендегі суретте келтіріледі (1 сурет).

Сурет 1 – Ұйымның ақпараттық кеңістігіндегі есептік жүйе
Ескерту: дереккөз [3] негізінде автор құрастырды

Басқару есебі өзінің функциялары арқылы ұйымның ішкі қызметін, стратегиясы мен тактикасын басқарудың негізі ақпараттық тетік болып табылады. Негізгі міндеті болып, жедел және болжаушы шешімдерді қабылдау үшін ақпараттарды дайындау [3].

Басқарудың келесідей деңгейлерін қарастыруға болады:

– стратегиялық деңгей, ұйымның дамуын ұзақ мерзімге анықтайтын талдау жүйесі, болжам, жоспарлау мен бағыттау танылады. Мұнда қабылданған шешімдер ұйымға толықтай үлкен ықпал етеді. Бұл деңгейде нарықтың дамуы, экономикалық ахуал, жаңа технологиялар мен бәсекелестердің қызметтері туралы ақпараттар қажет;

– тактикалық деңгейі, ұйымдастару, есептеу, ынталандыру, бұрын қабылданған шешімдерді талдау мен бақылау және олардың орындалуына жауапкершілікті білдіреді. Мұнда қызмет немесе өнім сапасы, клиенттердің сұранысын қанағаттандыру жылдамдығы, клиенттердің қанағаттану деңгейі, қызметкерлердің кәсіби деңгейі және ұжымның моральдық деңгейі туралы ақпараттар қарастырылады;

– операциялық деңгейі, төменгі буын менеджмент деңгейі болып табылады. Мұнда қабылданған шешімдер қысқа мерзімге анықталады, ұйымға толықтай аз деңгейде ықпал етеді, әдетте бөлімше немесе департамент көлемінде. Және де жабдықтың істен шығу саны, материалды жеткізу уақыт аралығы, қол жетімді машина немесе жұмыс уақытының саны сияқты ақпараттарды қажет етеді.

Жалпы ұйымды немесе жеке құрылымдық бөлімшелерді басқаруда олардың өндірістік, коммерциялық және инвестициялық қызметі басқару есебінің пәні болып табылады.

Яғни, басқару есебінің пәні болып есептік нысан танылады. Басқару есебінің нысанына жауапкершілік орталықтары ретінде ұйымның немесе жеке құрылымдық бөлімшелердің шығындары мен кірістерін, ішкі баға қалыптасуын, бюджеттеу мен ішкі есептілік жүйесін жатқызамыз.

Басқару есебінің нысандары осы есепті құрайтын негізгі әдістері мен тәсілдердің жиынтығы арқылы айқындалады.

Бухгалтерлік есептің белгілі барлық әдістері басқару есебінде қолданылады. Атап айтсақ, құжаттау мен түгендеу, бағалау мен калькуляциялау, шоттар мен екі жақты жазу, баланстық теңдік және есептілік.

Сонымен қатар басқару есеп жүйесі басқару мақсатына қарай көптеген процедуралардан құралады, сондықтан белгілі қағидаларға сүйеніп жүргізілуі керек. Басқару есепте қолданылатын қағидаларға төмендегілерді жатқызамыз:

- ұйым қызметінің үздіксіздігі;
- жоспарлау мен есептеуде бірдей өлшем бірліктерді қолдану;
- ұйым бөлімшелернің қызметі нәтижесін бағалау;
- басқару мақсатында алғашқы және ағымдағы ақпараттарды қолдану сабақтастыру;
- басқару деңгейлері арасындағы байланыс негізі ретінде ішкі есептілік көреткіштерін құрастыру;
- басқарудың бюджеттік әдісін қолдану;
- есептік нысандары туралы ақпараттардың толықтылығы мен талдамалығы;
- ұйымның есеп саясатымен белгіленген өндірістік және коммерциялық циклін айқындайтын кезеңділігі.

Аталған қағидалар жиынтығы басқару есеп жүйесінің құзыретін қамтамасыз етуі керек.

Жоғарыда айтылғандарды қорыта келе, бәсекеге қабілетті, жоғары сапалы өнім шығаратын, табысты компанияны басқару үшін дұрыс шешім қабылдау екендігін айтқымыз келеді. Ал дұрыс шешім қабылдау үшін басшыларға аталған қағидаларға сай келетін нақты, толық ақпарат қажет.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Керимов В.Э. Бухгалтерский управленческий учет: Учебник – Москва: Дашков и К, 2017.-398 с.

2. Мархаева Б.А., Каршалова А.Д. *Управленческий учет 1: Учебное пособие* – Алматы: Балауса, 2017.-200 с.

3. Герасимова Л.Н. *Методы управленческого учета: Учебник* – Москва: Проспект, 2016.-184 с.

СИСТЕМА ФИНАНСОВОГО ПЛАНИРОВАНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИИ И ПОКАЗАТЕЛИ ЕЕ ОЦЕНКИ

*Шестакова М.В. - ст. преподаватель
ФГБОУ ВО Красноярский государственный аграрный университет,
г. Красноярск, Россия
e-mail: Shestakova_89@mail.ru*

Система финансового планирования на предприятии включает в себя участников процесса по планированию, характер распределений функции финансового планирования компании среди разных подразделений компании, структура нужной информации, инструменты, методы, и технические средства финансового планирования.

Основными элементами системы финансового планирования являются субъект, объект, цели, инструменты и уровни финансового планирования [5, с.80].

Субъект финансового планирования – это тот, кто осуществляет финансовое планирование. Как правило, это владелец предприятия, финансовый менеджер, служба или структура предприятия, обязанности которых включают разработку и анализ финансовых планов. Например, это может быть бухгалтерия, департамент планирования и закупок, финансовый департамент, экспертная или рабочая группа. Главным субъектом планирования с позиции управления и контроля является собственник компании [5, с.81].

Объект финансового планирования – это то, что планируют. Объектами корпоративного финансового планирования являются различные ресурсы компании, в первую очередь финансовые: доход от реализации продукции, товаров и услуг; прибыль предприятия; рентабельность; затраты; денежные потоки; ликвидность; фонды специального назначения и их использование; налоги; взносы во внебюджетные государственные фонды; заемные средства; вложения в оборотный капитал; инвестиции в основной капитал.

Основной целью финансового планирования является обоснование и разработка финансовой стратегии развития предприятия. Конкретизируя главную цель, можно выделить следующие цели финансового планирования в организации: финансовая устойчивость предприятия; достижение конкурентоспособности предприятия на рынке; сохранение лидерства на ключевых рынках; обеспечение оптимальных условий для осуществления хозяйственной деятельности; реализация долгосрочных и дорогостоящих инфраструктурных проектов; обеспечение прибыльности работы организации; контроль за доходами и расходами на предприятии; обеспечение рационального и эффективного использования всех видов ресурсов и мобилизация необходимых для этого финансовых ресурсов.

Концепция финансового планирования в организации должна регламентироваться внутренним документом, который называется «Положение о финансовом планировании», в котором прописаны формы, цели, задачи, процедуры, методы и регламент планирования [3, с.93].

В настоящее время при составлении системы финансового планирования нужно давать предпочтение интерактивному, скользящему, круговому составлению планов.

Финансовые планы очень сложные как по содержанию, так и по структуре. Таким образом, с целью их исследования нужны усилия разных подразделений организации

(финансовый отдел, планово-экономический отдел, отдел маркетинга, бухгалтерия, сбытовой отдел, отдел материально-технического снабжения, отдел капитального строительства и т.д.). Финансовые решения стратегические обязаны восприниматься на уровне собственника организации [3, с.93].

За исследование финансовых планов ответственность ложиться на финансово-экономические службы компании.

Финансовый план включает три документа: план доходов и расходов (отражает операционную деятельность фирмы в намеченный период), план-баланс и отчет о движении денежных средств.

В план доходов и расходов включаются планируемая реализация и текущие расходы предприятия.

Основная цель плана доходов и расходов – показать, насколько экономически эффективно планируемое дело.

План доходов и расходов составляется с учетом налогового режима и установленной совокупности системообразующих налогов.

Одна из главных проблем, стоящих перед любым новым предприятием, - это правильное планирование денежного потока. Вполне рентабельные фирмы терпят банкротства из-за того, что у них не хватает оборотных средств.

План денежных поступлений и выплат строится с учетом платежей, предусмотренных в плане доходов и расходов, с разбивкой по месяцам.

В этот раздел финансового плана включаются все денежные расчеты предприятия, соответственно, включаются расходы, не входящие в себестоимость, а носящие капитальный характер, или те из них, которые относятся на прибыль.

Расходы, связанные с уплатой налогов, включаются в этот раздел плана единой суммой.

Все расходы строго относятся на тот месяц, где они планируются к уплате.

В результате последняя строка «Остаток на конец месяца» показывает, правильно ли спланированы потоки денежной наличности и будет ли в каком-то месяце ее дефицит.

В последнем случае те из платежей, уплату которых можно варьировать во времени, необходимо перенести на другой, более благоприятный период или запланировать краткосрочный кредит.

Одним из показателей эффективности результатов деятельности предприятия является рентабельность. Под рентабельностью понимают прибыльность производства вследствие всего инвестированного (или амортизированного) капитала.

Прогнозный баланс отражает состояние имущества предприятия и источников его финансирования на конец первого года. Это «мгновенный снимок» предприятия на определенный момент, не имеющий временной протяженности [3, с.93].

К составлению балансового плана приступают после формирования плана доходов и расходов (определения финансового результата хозяйственной деятельности) и плана денежных поступлений и выплат, т.к. последний может существенно скорректировать источники финансирования проекта [1, с.30].

Балансовый план целесообразно формировать в агрегированном варианте, т.е. с учетом установленной структуры баланса, но без детализации разделов. Такой баланс наиболее реалистичен при сколько-нибудь значительном горизонте планирования. Кроме того, он наиболее нагляден и позволяет впоследствии выполнить все возможные финансовые экспресс-оценки без расчета аналитических коэффициентов.

Балансовый план в агрегированной форме позволяет, таким образом, сделать окончательный вывод относительно финансовой состоятельности бизнес проекта.

Финансовое планирование на предприятии включает в себя три основных вида (таблица 1).

Современные исследователи в области финансового планирования выделяют в системе финансового планирования предприятия в соответствии с его целями три уровня: стратегический, тактический и оперативный [4].

Разумовская Е.А. предлагает рассматривать систему финансового планирования предприятия по периоду охвата, подразделяя ее на перспективное, текущее и оперативное финансовое планирование [7, с.157].

Таблица 1 - Виды финансового планирования [2, с.278]

Виды финансового планирования	Формы разрабатываемых планов	Период планирования
1	2	3
Перспективное (стратегическое) планирование	Прогноз отчета о прибылях и убытках Прогноз движения денежных средств Прогноз бухгалтерского баланса	3-5 лет
Текущее планирование	План доходов и расходов по операционной деятельности План доходов и расходов по инвестиционной деятельности План поступления и расходования денежных средств Балансовый план	1 год
Оперативное планирование	Платежный календарь Кассовый план	декада, месяц, квартал

Лихачева О.Н. рассматривает систему финансового планирования предприятия, состоящую из двух уровней: стратегического и оперативного (в этом случае тактический уровень является и оперативным). Это происходит тогда, когда собственник и управляющий являются одним и тем же лицом [6].

В трехуровневой системе финансового планирования стратегический уровень определяет направление развития предприятия. Степень детализации в стратегических финансовых планах низкая, а показатели являются рекомендательными. Показатели в тактических финансовых планах уже более конкретизированы.

Тактический уровень включает бизнес-планы инвестиционных проектов. Оперативный уровень включает в себя разработку бюджетов.

В отечественной литературе рассматривается и пятиуровневая система планирования на предприятии. Эти уровни включают в себя стратегическое, перспективное, бизнес-планирование, текущее планирование (бюджетирование) и оперативное финансовое планирование [2].

В пятиуровневой системе финансового планирования стратегическое планирование не имеет принципиальных отличий от тех, которые уже были рассмотрены в трехуровневой системе финансового планирования.

Перспективное финансовое планирование уточняет те установки, которые были сделаны в стратегических финансовых планах. Показатели перспективных финансовых планов так же, как и стратегических, носят индикативный характер.

Перспективное планирование включает разработку финансовой стратегии предприятия и прогнозирование финансовой деятельности. Финансовая стратегия является составной частью общей стратегии экономического развития предприятия, она должна согласовываться с целями и направлениями, сформированными общей стратегией. При этом финансовая стратегия сама оказывает значительное влияние на формирование общей стратегии экономического развития предприятия. Финансовая стратегия представляет собой определение долгосрочных целей финансовой деятельности предприятия и выбор наиболее эффективных способов и путей их достижения.

Основу перспективного планирования составляет прогнозирование, оно состоит в изучении возможного финансового состояния предприятия на длительную перспективу. Прогнозирование базируется на обобщении и анализе имеющейся информации с

последующим моделированием возможных вариантов развития ситуаций и финансовых показателей.

Текущее финансовое планирование основано на результатах перспективного планирования, его результатом является разработка трех основных документов:

- планов движения денежных средств;
- плана отчета о финансовых результатах;
- плана баланса о доходах и расходах.

Основной целью построения этих документов является оценка финансового положения предприятия на конец планируемого периода.

Платежный календарь - это финансовый документ, который отражает оперативный денежный оборот предприятия, проходящий через расчетный и другие счета предприятия. Платежный календарь составляется на квартал с разбивкой по месяцам и более мелким периодам.

Кассовый план - это план оборота наличных денежных средств, отражающий поступление и выплаты наличных денег через кассу.

Кредитный план составляется в случае недостатка у предприятия собственных финансовых ресурсов и возникающей вследствие этого потребности в краткосрочном финансировании. Кредитный план предусматривает проведение следующих расчетов: обоснование размера кредита, расчет процентов за пользование кредитом, расчет эффективности кредитного мероприятия.

Таким образом, разные подходы к уровням финансового планирования отличаются разной степенью уточнения сроков, целей и перечня разрабатываемых финансовых планов. Процесс финансового планирования включает в себя анализ факторов внешней и внутренней среды организации и установление цели на основе данных факторов. При этом необходимо проанализировать исполнение финансового плана, который действует в организации. Далее разрабатываются и рассчитываются плановые показатели. Финансовое планирование – это сложный и многогранный процесс, включающий в себя ряд элементов, изучение которых является весьма важным для эффективного управления деятельностью предприятий. В финансовых планах увязаны цели деятельности организации с необходимыми финансовыми ресурсами. Руководители обеспечиваются финансовой информацией, опираясь на финансовые планы. Без грамотного планирования финансовых ресурсов нельзя результативно управлять финансами предприятия и обеспечить его эффективную работу в целом.

Использованная литература:

1. Алексеева О.Н. Особенности разработки системы норм и нормативов при финансовом планировании на предприятии в современных условиях /О.Н.Алексеева, А.В.Федин // *Via scientiarum - Дорога знаний*. - 2018. - № 1. - С.18-20.
2. Атанов, И.Ю. Анализ финансового состояния – путь к эффективной системе планирования /И.Ю.Атанов //Форум молодых ученых. - 2019. - № 4 (32). - С. 84-88.
3. Гиляровская, Л.Т. Экономический анализ: Учеб. для вузов / Л. Т. Гиляровская. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2019. – 527 с.
4. Григорьев, Ю.А. Рентабельность предприятия и проблемы совершенствования отчетности /Ю.А.Григорьев //Консультант. – 2018. - №21. - С.83-88.
5. Ковалев, А. Н. Анализ финансового состояния предприятия / А. Н. Ковалев, В. П. Привалов. – 3-е изд., перераб и доп. – М.: Центр экономики и маркетинга, 2019. – 216 с.
6. Ковалев, В.В. Финансовый анализ /В.В.Ковалев. – М.: Финансы и статистика, 2017. – 524 с.
7. Негашев, Е. В. Методика финансового анализа: Учеб. пособие / Е. В. Негашев, А. Д. Шеремет. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: ИНФРА-М, 2019. – 181 с.

ПОНЯТИЕ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ЛИЗИНГА

*Шестакова М.В. - ст. преподаватель
ФГБОУ ВО Красноярский государственный аграрный университет,
г. Красноярск, Россия
e-mail: Shestakova_89@mail.ru*

Практика использования лизинга достаточно широко представлена в зарубежных источниках и обзорах, а также в работах российских авторов. Однако в российской практике до настоящего времени термин «лизинг» трактуется и используется по-разному. Существует и неоднозначность взглядов на его роль в системе бизнес-взаимоотношений субъектов рынка.

Очень часто лизинг полностью отождествляют с долгосрочной арендой. Сторонники иной точки зрения считают, что лизинг является одной из форм долгосрочной аренды, а лизинговые отношения приравниваются к наемным или подрядным отношениям [2, с. 140].

В российской литературе лизинговую схему иногда рассматривают как «безденежную форму кредита» или способ кредитования предпринимательской деятельности. В ряде случаев лизинг трактуют как «скрытую форму купли-продажи средств производства», «форму управления чужим имуществом по поручению доверителя», «право пользования имуществом у его собственника» и т.д. Существует мнение, что преимущества использования лизинга ограничиваются лишь налоговыми выгодами, а лизинг представляет собой некую схему минимизации налогообложения.

В мировой практике отношения, классифицируемые как лизинг (от англ. «Lease» - «брать в аренду», «нанимать»), часто имеют свои национальные особенности, которые формируются под влиянием национальных законодательных и нормативных баз, налогового и таможенного регулирования, обычаев делового оборота страны.

Во многих странах нет специального закона, регламентирующего лизинговые взаимоотношения. Условия договора лизинга определяются в соответствии с международными соглашениями (в частности, Концепцией УНИДРУА «О международном лизинге») и с действующим в конкретной стране законодательством.

В законодательных актах Франции, Бельгии, Италии, касающихся лизинговой деятельности, используются схожие по смыслу термины «кредит», «аренда», «финансирование аренды», «операции по финансовой аренде». Используются также близкие по значению немецкое «mitvertrag kredit», испанское «arrendamiento», итальянское «credito - arrendamiento» и др.

В Российской Федерации согласно Федеральному закону от 29.10.1998 N 164-ФЗ «О финансовой аренде (лизинге)» лизинг определен как совокупность экономических и правовых отношений, возникающих в связи с реализацией договора лизинга, в т.ч. с приобретением предмета лизинга.

Закон N 164-ФЗ также дает определение и таких понятий, как «договор лизинга», «лизинговая деятельность» [1].

Договор лизинга - договор, в соответствии с которым арендодатель (лизингодатель) обязуется приобрести в собственность указанное арендатором (лизингодателем) имущество у определенного им продавца и предоставить лизингополучателю это имущество за плату во временное владение и пользование. Договором лизинга может быть предусмотрено, что выбор продавца и приобретаемого имущества осуществляется лизингодателем.

Лизинговая деятельность - вид инвестиционной деятельности по приобретению имущества и передаче его в лизинг.

Однако до настоящего времени попытки уточнить терминологию и определить местоположение и перспективы лизинга в России не прекращаются. Во многом это связано с относительной новизной факта появления лизингового бизнеса в российской экономике, разнообразием форм его осуществления, особенностями организации лизинговой бизнес-

деятельности и управления ею. Кроме того, реализация лизингового бизнеса в России имеет множество аспектов (экономический, финансовый, коммерческий, правовой, инновационный и др.), еще требующих глубокого изучения.

В ГК РФ термин «лизинг» обозначает то же самое, что и «финансовый лизинг» и «финансовая аренда», т.е. лизинг представляется как один из видов арендных отношений. Такой же подход использовался и во Временном положении о лизинге, хотя комментарию к этому положению, раскрывающих интересующий вопрос, нет. Конвенция УНИДРУА «О международном финансовом лизинге» (решение о присоединении к Конвенции по инициативе Правительства РФ Государственная Дума приняла 16 января 1998 г.) предполагает регулирование международных отношений только по финансовому лизингу. Имеющаяся для лизинга правовая база свидетельствует, что под лизингом следует понимать один из видов арендных отношений [2, с. 141].

Иное понимание термина «лизинг» предлагается в работах известных авторов. Считается, что лизинг следует трактовать шире, чем указанные выше понятия из зарубежных источников. Такой подход обусловлен точным переводом английского слова «Lease» как «аренда». Получается, что под термином «лизинг» может пониматься не только финансовая аренда, но и другие арендные отношения. Лизинговые отношения не сводятся к отношениям финансовой аренды. Если следовать этой точке зрения, лизингом можно считать прокат, контрактный наем, аренду с последующим выкупом и т.д. Пришедший на смену Временному положению Закон N 164-ФЗ регулирует отношения по долгосрочному, среднесрочному и краткосрочному лизингу. Соответственно, в Законе давались определения финансового и оперативного лизинга. Действие документа распространялось на сделки как финансового, так и оперативного лизинга. В действующей редакции Закона такого деления нет, а выделяется только внутренний и международный лизинг [1].

Таким образом, основной вопрос терминологии лизинга заключается в том, что следует понимать под самим термином «лизинг» - только финансовый лизинг (финансовую аренду) или все арендные отношения? Все отечественные работы последних лет в любом случае подразумевают выбор одного из двух приведенных подходов к использованию этого термина. Именно из-за различного его использования существуют значительные различия в описании складывающихся в этой области экономических отношений. Создается мнимое представление о разнообразии форм одного и того же по своей сущности явления. Явные противоречия остаются неустраненными, хотя лизинг уже применяется в хозяйственной практике, формируется его законодательная база и активно ведутся конкретные теоретические разработки по различным аспектам лизингового бизнеса.

В дальнейшем под термином «лизинг» будет пониматься только «финансовая аренда», или «финансовый лизинг», в соответствии с ГК РФ, Законом N 164-ФЗ и Конвенцией УНИДРУА о международном финансовом лизинге [2, с. 142].

В экономической науке нет единственного общепризнанного определения лизинга. Приведем некоторые из имеющихся в специальной литературе определений:

«Лизинг - это договор аренды завода, промышленных товаров, оборудования, недвижимости для использования их в производственных целях арендатором, в то время как товары покупаются арендодателем и он сохраняет за собой право собственности» (определение Европейской ассоциации по лизингу оборудования «ЕВРОЛИЗИНГ»).

«Лизинг - это специфическая форма финансирования вложений на приобретение машин, оборудования, недвижимого имущества и других элементов основного капитала при посредничестве специализированной финансовой (лизинговой) компании. Последняя, получая право собственности на имущество, отдает его третьему лицу в аренду на среднесрочный или долгосрочный период».

«Лизингом считаются имущественные отношения, складывающиеся между тремя лицами: одно лицо (пользователь) обращается к другому лицу (лизингодателю) с просьбой приобрести необходимое ему имущество у третьего лица (изготовителя) и передать ему это

имущество во временное пользование. Предметом лизинга может быть любое имущество, как движимое, так и недвижимое».

«Лизинг представляет собой передачу в аренду на длительный срок различного рода машин, оборудования, транспортных средств, вычислительной техники, а также зданий и сооружений производственного назначения».

«Лизинг - вид инвестиционной деятельности по приобретению имущества и передаче его на основании договора лизинга физическим и юридическим лицам за определенную плату, на определенный срок и на определенных условиях, обусловленных договором, с правом выкупа имущества лизингодателем» [3, с. 143].

Список можно продолжить, но и так ясно, что любое определение является ограниченным и не может учесть все формы проявления лизинга. В приведенных выше определениях присутствует как минимум два аспекта: юридический и экономический. По существу, в широком значении под лизингом следует понимать весь комплекс возникающих имущественных отношений, связанных с приобретением имущества и последующей передачей его в аренду. Для сравнения приведем два определения аренды:

- с юридической точки зрения: «По договору аренды (имущественного найма) арендодатель (заемодатель) обязуется предоставить арендатору (нанимателю) имущество за плату во временное владение и пользование или во временное пользование» (гл. 34 ГК РФ);

- с точки зрения экономики: «Аренда - наем одним лицом у другого лица имущества, земли, домов и т.д. во временное пользование на определенный срок и за определенную плату».

Есть существенные различия в определениях лизинга и аренды. Главное из них состоит в том, что лизинговые отношения выходят за рамки арендных.

Неполное перечисление и отсутствие взаимосвязей между составными частями этого комплекса не позволяет раскрыть экономическую сущность лизинга. Комплекс лизинговых отношений помимо собственно договора лизинга включает и другие отношения. До определенной степени ясность вносят Закон N 164-ФЗ и Конвенция УНИДРУА. Для описания складывающихся по лизингу отношений в этих документах используются понятия «лизинговая сделка» и «сделка финансового лизинга».

Лизинговая сделка - совокупность договоров, необходимых для реализации договора лизинга между лизингодателем, лизингополучателем и продавцом (поставщиком) предмета лизинга [2, с. 144].

Сделка финансового лизинга - это сделка, включающая следующие характеристики:

- арендатор определяет оборудование и выбирает поставщика, не полагаясь в первую очередь на опыт и суждения арендодателя;

- оборудование приобретает арендодателем в связи с договором лизинга, который заключен или должен быть заключен между арендодателем и арендатором;

- периодические платежи, подлежащие уплате по договору лизинга, рассчитываются, в частности, с учетом всей или существенной части стоимости оборудования (Конвенция УНИДРУА).

Закон N 164-ФЗ и Конвенция УНИДРУА регулируют вопросы, возникающие при заключении и исполнении договоров, связанных с операциями по финансовому лизингу. Таким образом, для лизинга характерно сложное сочетание экономических взаимоотношений, подразумевающих выполнение определенных логически последовательных действий для достижения вполне определенных целей [1].

Экономическая суть финансовой аренды (лизинга) состоит в следующем: арендодатель осуществляет финансирование хозяйственной деятельности арендатора, при котором один субъект (лизингодатель) приобретает для другого субъекта (арендатора) необходимое для его производственной деятельности имущество и, сохраняя право собственности на него, передает его в пользование для хозяйственной эксплуатации арендатору, получая с него арендные платежи. Передача имущества в аренду - определяющее в лизинге, а

вспомогательную роль выполняют отношения купли-продажи имущества. Эти отношения предшествуют передаче имущества в пользование и в ряде случаев завершают весь комплекс складывающихся по лизингу отношений.

Итак, лизинг - комплекс имущественных отношений, складывающийся в операции. Необходимо выявить отличие лизинговой операции от других форм арендных операций, а во втором - провести четкую границу между лизингом и другими похожими на него экономическими отношениями [2, с. 145].

Как разновидность арендных операций лизинг имеет следующие особенности:

- срок, как правило приближающийся к сроку полной амортизации предмета лизинга;
- предмет. Обычно предметом лизинга являются машины, оборудование, сооружения производственного назначения и транспортные средства;
- покупка арендодателем имущества, исходя из потребностей арендатора.

Сочетание трех приведенных присущих лизинговой операции качеств достаточно четко отделяет его от других форм аренды. Лизинг определяется как аренда средств производственного назначения, приближающейся по срокам к периоду полной амортизации предмета аренды. Однако номенклатура предметов лизинга может быть шире. В соответствии с Законом N 164-ФЗ предметом лизинга могут быть любые непотребляемые вещи, в т.ч. предприятия и другие имущественные комплексы, здания, сооружения, оборудование, транспортные средства и другое движимое и недвижимое имущество. Поэтому в экономическом определении лизинга целесообразно использовать понятие «актив».

Принимая в расчет изложенное выше, можно расширить полученное экономическое определение: лизинг - это комплекс имущественных отношений, складывающийся в операции долгосрочной аренды актива.

Согласно второму подходу лизинговые отношения имеют общие черты с кредитными. Исходя из своей экономической сущности лизинг представляет собой вложение средств на возвратной основе в основной капитал. Предоставляя на определенный период элементы основного капитала, собственник в установленное время получает вознаграждение в виде комиссионных - тем самым обеспечивается принцип платности. Следовательно, по своему содержанию лизинг соответствует кредитным отношениям и сохраняет сущность кредитной сделки.

Если рассматривать лизинг как передачу имущества во временное пользование на условиях срочности, возвратности и платности, его можно классифицировать как товарный кредит в основные фонды. Поэтому в экономическом смысле лизинг - это кредит, предоставляемый лизингодателем арендатору в форме передаваемого в пользование имущества. Субъектами кредитных отношений здесь выступают в лице заемщика - арендатор, а в лице кредитора - лизингодатель. Объектом кредита являются элементы основного капитала [2, с. 146].

Использованная литература:

1. Федеральный закон от 29.10.1998 N 164-ФЗ (ред. от 13.12.2014) «О финансовой аренде (лизинге)» // Справочно-правовая система «Консультант Плюс»: [Электронный ресурс] / Компания «Консультант Плюс».

2. Антошина, О.А. Лизинг. М.: Налоговый вестник, 2013. - 288 с.

3. Бабич, О.В. Методика выявления путей повышения эффективности использования основных производственных средств промышленного предприятия / О.В. Бабич // Менеджмент в России и за рубежом. – 2012. - № 4. – С. 10 – 16.

4. Братушка, О.А. Документооборот при учете основных средств / О.А. Братушка // Бухгалтер и закон. 2013. - № 6. - С. 22 - 25.

5. Брот, И.А. Амортизация ОС по «индивидуальному» плану / И.А. Брот // Информационный бюллетень «Экспресс-бухгалтерия». 2013. - № 32. - С. 18 - 20.

НОВЫЙ УЧЕТ ДЛЯ НОВОЙ ЭКОНОМИКИ: РЕФОРМИРОВАНИЕ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

*Штиллер М.В. - д.э.н., профессор кафедры ОЭОДТО
ФГБОУ ВО «ГУМРФ им.адмирала С.О.Макарова»
г.Санкт-Петербург, Россия
e-mail: stilmarmax@mail.ru*

Ежегодно появляются проблемы, вызванные снижением функций бухгалтерского учета и полезной составляющей финансовой бухгалтерской отчетности для стейкхолдеров, что определяет актуальность современной роли бухгалтерского учета в условиях цифровизации экономики. Сложившаяся в современной экономике ситуация, привела к необходимости проведения научных исследований на фундаментальном уровне, направленных на экспертизу положений, концепции и парадигм теории учета; изучение его роли в процессе формирования информационной базы управления процессами экономики, а на уровне практической деятельности, направленных на поиск практических решений актуализации учета и роста релевантной составляющей бухгалтерской информации.

Важно отметить, что в Российской Федерации принята программа, которая четко разграничила первостепенные направления политики государства при формировании цифровой экономики, направленной на реализацию национальных приоритетов и полноценного участия в глобальной экономической экосистеме. Концепция развития цифровой экономики в Российской Федерации раскрыта в «Программе развития цифровой экономики в России до 2035 год» [1]. Данная Программа развития цифровой экономики в Российской Федерации до 2035 года, предусматривает: модернизацию традиционных производственных отраслей и отраслей услуг; организацию торгово-закупочных процедур, смежных финансовых и логистических операций; изменение структуры потребления на фоне сквозного проникновения информационных технологий и цифровизации экономических процессов. Нормативно – правовой базой разработки программы выступили: Конституция Российской Федерации; Федеральный закон от 28 июня 2014 года № 172-ФЗ «О стратегическом планировании в Российской Федерации»; Федеральные законы; Акты Президента Российской Федерации и Правительства Российской Федерации и «иные нормативно-правовые акты, которые регламентируют область информационно-коммуникационных технологий, применяемых при формировании современной технологической базы национальной экономики» [2]. В качестве основных задач Программы выступают:

- ▶ «достижение лидирующих позиций страны в области технологий, в условиях глобализации цифрового пространства;
- ▶ создание качественной и современной структуры экономических активов, соответствующих экономическим требованиям электронной экономики;
- ▶ разработка подходов в деятельности предприятий различных отраслей (от производственных до сферы услуг), с учетом отечественных и мировых достижений в цифровизации экономики, направленных на эффективные результаты в условиях создания и распространения глобального цифрового пространства;
- ▶ определение принципов в подходах достижения эффективности управления как формируемыми так и уже существующими экономическими ресурсами;
- ▶ формирование предпосылок для привлечения отечественных бизнес-структур и населения к процессу развития и активного использования пространства цифровой экономики, за счет привлекательности предложений организационных и нормативно-правовых условий и возможности доверия к цифровой среде;

- ▶ контроль безопасности и обеспеченность независимости пространства отечественной цифровой экономики;
- ▶ повышение качественного уровня жизни населения, за счет современных подходов к структуре и качеству социальных услуг и обеспечения новых перспектив для предпринимательской и трудовой деятельности;
- ▶ достижение эффективного участия страны в формировании глобальной экосистемы цифровой экономики и глобального цифрового пространства»[2].

Как на уровне хозяйствующего субъекта, так и на государственном уровне, основными управленческими принципами управления, согласно Программе, становятся:

- 1) формирование данных в режиме «real time»;
- 2) использование автоматизации анализа больших данных, с целью управления экономическими процессами;
- 3) молниеносное реагирование на изменения среды, мгновенное принятие решений, с дальнейшим изменением правил в режиме «real time»;
- 4) использование мобильных устройств и интернет вещей с целью приближения пользователя, ориентации на определенного конкретного пользователя, жизненные ситуации клиентов как бизнес-процесс;
- 5) достижение уровня «решение в одно касание»;
- 6) понимание цифровой экосистемы как единства государства, бизнес-сообщества и гражданского населения..

Государство выполняет определенную роль в цифровой экономике и ставит своей целью повышение эффективности новой экономики/

Развитие цифровой экономики в Российской Федерации планируется проводить в несколько этапов:

- «Выработка и согласование организационно-управленческих решений с целью создания единого органа по координации процессов перехода к цифровой экономике.
- Измерение и анализ в разрезе каждой отрасли, на каком этапе перехода к цифровой экономике находится по отношению к целевым показателям.
- Задание для каждой отрасли параметров перехода к цифровой экономике.
- Проработка необходимых нормативно-правовых актов.
- Изменение ключевой инфраструктуры (ИКТ и квантовые технологии).
- Активизация международной деятельности (создание наднациональных институтов)» [3].

Система бухгалтерского учета, существовавшая в условиях планируемой экономики, была обусловлена общественным характером собственности и потребностями государственного управления экономикой. Главным потребителем информации, формирующейся в системе бухгалтерского учета, выступало государство в лице отраслевых министерств и ведомств и планирующих статистических и финансовых органов. Действовавшая система государственного финансового контроля решала задачи выявления отклонений от предписанных моделей хозяйственного поведения организаций.

Изменение системы общественных отношений, а также гражданско - правовой среды предопределило необходимость адекватной трансформации бухгалтерского учета. Однако процесс реформирования отечественной системы бухгалтерского учета отставал от общего процесса экономических реформ в России. Именно в целях изменения такого положения дел была разработана Программа реформирования бухгалтерского учета в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности

Бухгалтерский учет, являясь значимой сферой, требующей постоянных исследований и подготовки специалистов, имеет своей целью развитие системы бухгалтерского учета, отвечающей требованиям международных тенденций формирования учета и, в тоже время, эффективно существующей в российских реалиях. Современная экономика способствует экономическим прорывам в любой отрасли, в транснациональных корпорациях или

стартапах. Использование цифровых технологий способствует повышению эффективности деятельности, внедрению новых бизнес-моделей, а также стиранию отраслевых разграничений. Реалии сегодняшних дней позволяют утверждать, что «каждое успешное предприятие однажды станет цифровым предприятием». Повышаются роль и значимость цифровых технологий во всех сферах социальной и экономической деятельности, что обоснованно влечет за собой необходимость проведения исследований позиции бухгалтерского учета в этих процессах. Еще в 2018 году консалтинговая компания McKinsey совместно с CPA Australia сделали предположение, что примерно к концу 2020 года произойдет полная автоматизация таких трудоемких задач как: начисление и уплата налогов, начисление зарплаты, аудиторские услуги и банковские операции. Определяя долю цифровой экономики в ВВП, The Boston Consulting Group обозначило ее уровень в 5,6% уже к 2021 году, в основном посредством цифровизации всех отраслей экономики. Компания Ernst & Young также предполагала падение набора выпускников в бухгалтерские службы примерно на 50% к 2020 году из-за влияния искусственного интеллекта.

Проблемами трансформации бухгалтерского учета занимаются такие ученые-экономисты, как Т.М. Одинцова, Т.П. Карпова, М.В. Косолапова, В.С. Юрина, И.В. Цыплова, Н.И. Алимова, М.А. Кацанова, М.В. Смирнова, Е.А. Иванова, Л.В. Чхутиашвили, А.В. Васькова, О.С. Темченко, А. В. Митрофанов, Ф.А. Веренин и другие. Труды данных авторов посвящены изучению различных возможностей модернизации ведения бухгалтерского учета в условиях цифровизации социально-экономических процессов, капитализации знаний и других факторов экономического и общественного роста. К сожалению, все идеи, определенные в научной экономической литературе в качестве новых направлений учета, носят лишь концептуальный и исследовательский подходы. Таким образом, проблема развития учета все также остается актуальной и требует дальнейших исследований. Непрерывный процесс наблюдается и в правовой системе и в общественных отношениях, что требует от бухгалтерского учета решения дополнительных задач, связанных с адаптацией его к современным условиям хозяйствования. Резюмируя выше сказанное, можно отметить, что реформации требует вся российская система бухгалтерского учета в целом. Такие изменения конечно повлекут за собой и изменение во взглядах и подходах системе подготовки специалистов в области экономических наук.

Учет выступает поставщиком информации, включающей учетно-аналитические и плановые показатели и обеспечивающей эффективное управление. Преобразованная во внутреннюю и внешнюю отчетность, такая информация доводится до пользователей, которые на ее основе принимают управленческие решения. Бухгалтерский учет, в настоящее время применяемый в России, по своему содержанию и порядку расчетов, не соответствует новым экономическим укладам и современным требованиям и информационно-аналитическим возможностям цифровой экономики. В мировой практике к бухгалтерскому учету применяются подходы как к науке и практической составляющей в подготовке различных видов информации, направленной на эффективное управление бизнеса, а также предоставления финансовой отчетности для принятия решений внешними пользователями. Таким образом, учет выступает базой предоставления информации о бизнесе в целом и его окружающей среде, раскрывая тем самым всю информацию об определенном экономическом объекте. «Российский бухгалтерский учет наделен менее результативными возможностями. Его развития требует новых подходов, основанных на современных технологических идеях и достижениях информационных технологий обработки данных и для преодоления разрыва в содержании российского бухгалтерского учета и учета на предприятиях в цифровой экономике. Требуется адаптация традиционной российской учетно-аналитической системы и работы бухгалтерских служб к современным условиям электронной экономики, основанной на информационных запросах потребителей данных» [4]. Следует отметить, что переход на новые информационные технологии уже осуществляется и многие предприятия на мировом рынке, используя возможности

продвинутой информационной аналитики, подошли к уровню своих конкурентов. С этой целью «используются современные инструменты и возможности аналитической обработки данных для обоснованного принятия управленческих решений. Насколько быстро будут происходить такие преобразования на российских предприятиях, будет напрямую зависеть от скорости развития информационно-аналитической культуры в стране. Процесс этот конечно не быстрый и требующий определенных затрат времени и управления. В тоже время он является необходимым с целью осознания и достижения массовости становления цифровой экономики. Важная роль в этом процессе отводится государству и Институту профессиональных бухгалтеров и аудиторов РФ.

Достигнуть синхронизации бухгалтерского учета с новыми задачами, поставленными цифровой экономикой, возможно лишь при условии изменения подходов в самой системе образования и подготовки специалистов – практиков в области бухгалтерского учета. Такие меры должны не только выровнять содержание учета в России в условиях цифровой экономики, но и в целом изменить подход к сбору и предоставлению информации. Следующий шаг, это модернизация инфраструктуры, с целью не только создания новых рабочих мест, но и поддержания инновационных предприятий. Требуется реформации и налоговое законодательство, как двигатель развития экономических знаний и инвестирования в человеческий капитал. Также важно расширение интереса со стороны участников цифрового пространства к уже имеющимся и достижимым в будущем возможностям бизнес-аналитики в информационных системах микро- и макроуровня. Требуется в корне пересмотреть отношение к содержанию бухгалтерской деятельности» [2] и отношение к бухгалтерской профессии в целом, убрать негативные нотки восприятия значимости бухгалтерских служб в условиях цифровой экономики и судьбы бухгалтерского учета в дальнейшем.

Использованная литература:

1. Программа развитие цифровой экономики в Российской Федерации до 2035 года. <https://spkurdyumov.ru/uploads/2017/05/strategy.pdf>
2. Каманина Р.В. Цифровые инновации - важнейший рычаг решения экономических проблем России в настоящем и будущем // Экономика знаний: теория и практика.- Университет Синергия, 2017.- С. 64-79.
3. Об утверждении программы «Цифровая экономика Российской Федерации: Распоряжение Правительства РФ № 1632-р от 28.07.2017 г. URL: <http://base.garant.ru/71734878/>
4. Щеглова Т.Л. Новый российский хозяйственный учет для новой экономики // Мир новой экономики, 2018.- С. 56-65.

Секция - РОЛЬ ФИНАНСОВ В РАЗВИТИИ СТРАТЕГИИ РЫНКА

DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF THE BANK DEPOSIT GUARANTEE AND INSURANCE SYSTEM IN KAZAKHSTAN

*Bekzada A.A. - undergraduate
Almaty University of Humanities and Economics, Almaty
e-mail: bekdada_adal@inbox.ru*

The global financial and economic crisis has shown the shortcomings of existing models of financial relations on a global scale, as well as at the national level. Weaknesses were identified in the structure of state regulation and in the activities of financial institutions themselves.

The problems of financial institutions arose in the imperfection of risk management systems and inconsistency with modern trends and the level of perceived risks (both in degree and quality of risk), low level of corporate governance, insufficient transparency and, as a result, inefficiency of business models that are sensitive to negative trends.

One of the distinctive features of the post-crisis period is the need to eliminate the identified problems of the financial sector, correct mistakes made and ensure sustainable diversified growth. It is necessary to continue working on creating a modern, stable and competitive financial system of sovereign Kazakhstan.

The main goal of the concept is to develop the financial sector in the post-crisis period through the following in terms of transition to a qualitatively new level of management and regulation:

- 1) improving the stability of the financial sector;
- 2) creating conditions to prevent shortcomings, instability factors and phenomena identified during the current financial and economic crisis;
- 3) stimulating investment activity as a tool for implementing macroeconomic decisions in the post-crisis period;
- 4) strengthening confidence in the financial sector of the country, both on the part of investors and consumers of financial services [1, p. 48].

The state's efforts to mobilize financial resources are primarily focused on domestic investors. The internal resources of the economy retain their potential and it is necessary to urgently implement tools for rapid and large-scale attraction of domestic savings, including those circulating in the shadow sector. At the same time, the limited resources in the context of the small economy of Kazakhstan determine the high importance of funds and resources of foreign investors in the process of financing the industrialization program.

For this purpose, the tasks are implemented to strengthen the system of supervision and regulation in order to increase the ability of the state to identify, prevent and overcome systemic risks and their manifestations at an early stage, to determine the role of the state in the mobilization of financial resources, to ensure transparency of the activities carried out by financial organizations.

At the same time, procedures for ensuring the protection of investors and consumers of financial services will be improved. Corporate governance and risk management of financial institutions will be further developed.

The Kazakhstan deposit insurance system is aimed at simplifying the return scheme, increasing the amount of returns, and increasing the types of insured deposits. Based on the successful experience of many European states and the United States, Kazakhstan has chosen a system for guaranteeing bank deposits in order to protect the interests of small and medium-sized depositors [2, p. 222].

The priority tasks of the post-crisis development of the financial sector of Kazakhstan will be the use of the Institute of Public-Private Partnership as the main mechanism for financing the

development of the country's economy, as well as the use of the countercyclical principle as the main principle of regulation and supervision of the financial sector.

The economic experience of many countries confirms the advantages of state regulation of the economy of market mechanisms of competition and measures of concomitant use of private entrepreneurial initiative. In this regard, the role of State Planning and stimulating the economy on a consolidated basis increases. At the same time, the basic principles of the free market, such as competition, inviolability of private property and support for business initiative, remain stable, and the effective activity of the private sector is stimulated. To solve the task of mobilizing internal resources, the priority direction will be to restore confidence in the financial sector of the Republic. At the same time, work on expanding the scope of financial services will be intensified.

As part of the further improvement of the accumulative pension, social and medical security (insurance) systems, a new concept of the social security system is proposed with the greatest use of market principles and opportunities of accumulative pension funds and insurance companies.

Within the framework of this work, efforts will be aimed not only at improving the social protection of citizens, but also at strengthening the opportunities of institutional investors who can provide long-term financing of the country's economy.

The negative experience of the dependence of the financial sector of Kazakhstan on external borrowing determines the intensification of work on attracting internal sources of financing as a priority. At the same time, the accumulated experience of working on the mobilization of financial resources within the country requires improving the guarantee of deposits and their insurance.

The financial system of Kazakhstan is characterized by the highest level of market consolidation. This is especially true for the banking and pension sectors of the country. The presence of such trends and the consequences of the current crisis for the financial sector of Kazakhstan once again confirms the traditional theory that the risks of the largest financial institutions exert systemic pressure on the state of the entire financial system.

In these circumstances, one of the main priorities of post-crisis development is to stimulate competition in the financial sector. This implies, as a direct measure, first of all, the need to gradually increase the minimum amount of capital of banks. Their consolidation and consolidation or transformation into other types of financial institutions will lead to an increase in the market share of medium-sized banks that can compete adequately with large banks for mass products.

At the same time, the most successful condition for the development of banks and banking products is their competitiveness. This is also important, especially in terms of expanding the coverage of the most extensive list of banking services in the regions and accessibility for the population [3, p. 207].

One of the most important factors for further improvement and expansion of the deposit market is the prestige of the bank in comparison with other financial holding and the competitiveness of interest rates in comparison with other types of deposits, as well as increasing the range of activities of the bank in the territory of one type of deposit – in special deposits, since this deposit has high flexibility in protecting the interests of depositors.

In order to increase the stability of the deposit guarantee system for individuals, a more conservative system of payment of calendar contributions by participating banks will be introduced. A bank that supports risky and aggressive strategies should pay more than other participating banks that take measures to minimize their risks, especially in an elevated phase of the economic cycle.

In the insurance market, it is necessary to consider the possibility of expanding the range of insurance classes (types) involved in the insurance payment guarantee system.

The issue of expanding the range of information provided to the depository of financial statements will also be considered.

The implementation of the concept will ensure the attraction of financial resources for the implementation of the tasks of accelerated industrial and innovative development of the country, as well as creating conditions for the sustainable development of the financial sector and strengthening confidence in it.

The strategic direction is based on the analysis of the economic environment and expected risks over the planned period. The fund is developed on the basis of the concept of Integrated Strategic Management, which includes the analysis of the most significant risks that the fund may face, the development of effective measures and actions to minimize them, further improvement of the main directions of the fund's activities in order to move to qualitatively new stages of development of the deposit guarantee system.

The Strategic Development Plan of the fund assumes the direction of effective implementation of the mission, as well as our worldview concept-the efforts that it will make to achieve its mission to become an effective deposit guarantee system using the best achievements of world experience.

In a very short period of time, the fund has achieved high results in its development, moving from the "pay-box" system or "basket for saving funds" to a qualitatively new level – a system with a tool for adequate assessment and clear risk management inherent in it.

State guarantee of deposits. Over the past three years, the overall economic situation in and outside the state has been particularly tense, bringing serious problems and uncertainty. Such changes in the internal and external financial landscape have led to the adoption of a number of government and regulatory measures aimed at mitigating the impact of the global financial crisis and focusing on the problem of financial instability.

The fund's plan for the upcoming period. The fund's attention will be focused on maintaining public confidence in the Kazakhstan banking system through the development of the following areas during the planned period:

- 1) improvement of legislation in the field of mandatory deposit guarantee and effective restructuring and liquidation of troubled banks,
- 2) successful practical implementation of these legislative norms,
- 3) Improving the methodology of differentiated rates of calendar deposits of participating banks,
- 4) strengthen risk analysis and control over the fund's activities,
- 5) ensuring the operational readiness of the fund to perform its main functions.

Thus, the integration into a single entity will allow us to determine the strategic direction of the fund and set priorities in accordance with these risks.

According to the law, one of the main functions of the fund is the payment of guaranteed compensation. The timeliness and effectiveness of payment of guaranteed compensation, as practice shows, depends primarily on the availability and correctness of the database of depositors-individuals of banks participating in the DBMS.

In this regard, the fund is making efforts to improve the mechanism of payment of guaranteed compensation to depositors of a forcibly liquidated Bank, which includes the creation of a database for automated accounting of depositors and depositors, the establishment of requirements for existing banks according to the standards of data transfer of depositors by participating banks.

The priority task of the fund for the planned period is to verify the compliance of the database developed by banks for depositors with the requirements established by the fund. The fund must have a sufficient level of Special Reserve to fulfill its obligations to depositors in a timely manner. According to the law, the main sources of formation of a special reserve are:

- contributions of participating banks;
- charges of non-performance or improper performance by participating banks of obligations under the accession agreement;
- money received by the forcibly liquidated participating bank in the order of satisfaction of the fund's claims for the amounts of guaranteed compensation paid;
- investment income received from the placement of the fund's assets;
- 50% of the authorized capital of the fund by the decision of the shareholder [4].

As a result of the preliminary analysis, it was found that the use of such instruments as credit derivatives and reinsurance of the fund's risks is limited for a number of objective reasons.

To eliminate them, it is necessary to take appropriate actions on the part of participants in the banking system. For example, on the part of banks, some banks receive credit ratings, and on the

part of the fund – more accurate forecasts of bank default in order to determine the validity period of the corresponding agreement. In addition, the Fund is required to exempt from paying income tax on the amount paid by the counterparty in the event of an insured event. These tools are the most useful and high-risk in the current period.

In conclusion, it should be noted that the state protection of banking deposits of the population is the basis for the stability of the banking system, since the trust of customers in the bank is the basis.

References:

1. Vitvitsky M. structured deposits and their role in the modern banking business // banks of Kazakhstan. - 2018. - No. 3. - p. 48-50.
2. Turekeev B. B. modern trends in the development of the deposit market in the Republic of Kazakhstan // Bulletin of Kazeu. - 2017. - No. 3. - pp. 222-227.
3. Kosaumasova. K. Deposit policy and the order of its establishment // Bulletin of Kazeu. - 2017. - No. 2. - p. 207-210.
4. www.nationalbank.kz

FEATURES OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL MARKET OF KAZAKHSTAN

*Nurmaganbet A.A. - undergraduate
Almaty University of Humanities and Economics, Almaty
e-mail: okenova.aselya@mail.ru*

The financial market is a system of market relations, which is a special branch of monetary transactions, and here is part of the credit capital market, where capital is redistributed between creditors and borrowers in the form of issuance and purchase and sale of securities. Here, the object of the transaction is free funds of the population, economic entities, and state structures issued to clients either under a security guarantee or in the form of a loan. Therefore, it acts both as a securities market and as a credit capital market. The financial market is divided into types of primary financial markets, which are engaged in the issue of New Securities, and secondary financial markets, which are engaged in the resale of previously issued securities. The secondary market, in turn, is divided into the types of exchange and OTC Markets. Specialized stock exchanges on the stock market conduct operations for the purchase and sale of shares of leading companies. In the context of globalization of the world economy, the national financial market of developed countries is part of the global financial market. This is facilitated by the interethnic nature of the offer of services provided by trade organizers in the financial market on the basis of Information Technologies. In order to protect the interests of National Credit and financial institutions, the state regulates the activities of financial market participants through special institutions. For example, in Kazakhstan, such a task is performed by the body for regulation and supervision of the financial market and financial organizations [1, 56 p.].

A developed financial market is an element of the national economic system of any state, including Kazakhstan. At the same time, it is the most important structural element of the market mechanism.

The financial market is a branch of market relations in which supply and demand for all monetary resources of the country is formed and their movement is carried out to provide capital for industrial and non-productive investments.

To make a profit in any economy, you will need to attract free funds that you invest to invest.

Each country has a financial market structure. In any countries that depend on the purpose of the analysis and the specifics of the development of individual segments of the financial market, there is a different way to classify the financial market. In practice, in developed countries, if the

period of circulation of financial instruments is less than 1 year, it is considered a money market instrument. Long-term and medium-term instruments belong to the capital market. In different countries, the distribution of financial instruments for short, medium, and long periods is different.

In Kazakhstan, short-term financial instruments are mainly classified as money market instruments, and medium-and long-term capital markets.

Thus, there can be no boundary between short-term and long-term financial instruments, as in the case of the money and capital markets. At the same time, such a division has a deep economic significance.

The functions of the financial market should be implemented through transactions with securities or through deposit and credit transactions of banks and other credit institutions.

Therefore, according to the structure of the financial market, it is divided into two interconnected segments, which are called the securities market and the bank loan market. And when the securities market and the bank loan market are considered functionally in the financial sector of the economy, they compete with each other for the amount of resources allocated, performing the same role.

In the economy, the allocation of financial resources, especially the long-term allocation of capital to finance investments, is associated with a high risk of non-return of funds to investors and creditors.

These risks associated with investment financing of the economy are extremely dangerous for the banking system, which performs the most important integration task while ensuring the functioning of the National Payment and settlement system. There are two ways to ensure the reliability of the banking system.

First, the absence of state restrictions.

In this case, the deposit and credit system of the banking system becomes the main channel through which capital is distributed in the economy.

Secondly, the distribution of investment capital through the banking system can be strictly limited to varying degrees. In this case, the function of providing the economy with financial resources for investment is performed by the securities market. The risk of non-return of financial resources is assumed by direct creditors and investors who invest their funds in securities. They can reduce their risks by diversifying their investments using modern portfolio investment management technologies.

The risk of financing investments in the economy is realized by both ways of macroeconomic management through the established strategy of state regulation. As a result, two different models of the financial market are formed, which are called Continental and Anglo-Saxon. Each of these models is not without its drawbacks, but they ensure the effective performance of the main functions of the financial market at the required general level of reliability of the banking system.

Each country is characterized by the structure of the financial market, which reveals its content and specifics as fully as possible. According to the views of a group of Kazakhstani scientists, the structure of the financial market consists of independent functioning markets that are interconnected and complement each other.

A market that performs the function of cash circulation and short-term means of payment (promissory notes, checks). As it turned out, the money market is under the influence of inflation, which can play a positive role if the latter does not exceed certain limits. For example, if GDP increases by 5% annually, and money in circulation increases by 6-7%, then this will facilitate the sale of increased GDP and create a positive process in the economy. If the amount of money in circulation in GDP, which has an annual increase of 5%, increases by 10% or more, then there is a rapid inflation that disrupts the normal economic process [2].

The capital market, i.e. short-and long-term bank loans. So far, Kazakhstan has not had a cheap short-term loan. Commercial banks operating in the country issue it only at high interest rates in order to ensure its reliability. A long-term loan necessary for the creation and modernization of fixed assets can only be obtained at a variable interest rate.

In Kazakhstan, mainly short – term financial instruments relate to money market instruments, and medium-and long-term-to the capital market. Thus, it is impossible to draw such a clear boundary between short-term and long-term financial instruments as between the money market and the capital market. At the same time, such distribution is of great economic importance. Money market instruments serve primarily to provide liquid funds for business sectors and government organizations. After all, capital market instruments are associated with the processes of accumulation and investment. Examples of money market instruments include promissory notes, bank acceptances, checks, banknotes, payment cards, and so on. Capital market instruments include, for example, bonds, stocks, and medium-and long-term loans.

The importance of the financial market is determined not only in connection with the impact on the process of continuous production by obtaining free funds and redistributing them. Instead of the "step-by-step" method inherent in the administrative-command economy, its functioning allows you to redistribute resources along the "horizontal" movement. During horizontal movement, there are direct links between economic entities in the form of gratuitous redistribution of financial resources. This will stabilize the financial situation of enterprises, industries and the economy as a whole by quickly transferring funds to key areas and facilities.

The financial market allows us to assess the real value of business by setting the price of securities: in effectively functioning economic entities, their higher prices are set. The existence of the financial market hinders inflation, because the government does not use money issues to cover the budget deficit, but issues securities that move freely on the market, the price of which is determined by supply and demand.

Purpose of financial market regulation:

- maintain discipline and create conditions for the work of all participants in the financial market;
- protection of participants from unfair and fraudulent individuals or organizations;
- ensuring a free and transparent pricing process for financial instruments based on supply and demand;
- creating an effective financial market with motivation for entrepreneurship and appropriate risk rewards;
- influence the market to achieve public goals;
- Organization of new markets, support of their structure and origins.

Rules for regulating the financial market:

- distribution of ways to regulate the relations of issuers, investors, and professional participants;
- disclosure of all information at the highest possible level;
- ensuring competition;
- optimal distribution of regulatory activities between state and non-state bodies;
- distribution and legalization of powers in the development of legal and regulatory acts.

Regulation of the financial market can be carried out in several ways. In practice, the following types of it can be distinguished:

1. From the point of view of goals and approaches:

- external;
- inside.

2. Depending on which party the regulation is carried out:

- state;
- by professional participants of the financial market or self-regulation of the market;
- public.

3. Depending on the regulation methods:

- direct or administrative;
- indirect or economic [3, 155 p.].

External regulation is based on the implementation of legal and regulatory acts that ensure the functioning of all market institutions. Internal regulation is based on individual regulatory

documents, charters, and regulations adopted directly by the market participant. At the same time, at the macroeconomic level, in the domestic regulation of this country, it is necessary to implement all the laws and regulations of the state itself, and in the external regulation – regulatory acts of an international nature.

In conclusion, for this purpose, the tasks will be implemented to strengthen the system of supervision and regulation in order to increase the ability of the state to identify, prevent and overcome systemic risks and their manifestations at an early stage, to determine the role of the state in the mobilization of financial resources, to ensure transparency of the activities carried out by financial organizations. At the same time, procedures for ensuring the protection of investors and consumers of financial services will be improved. Corporate governance and risk management of financial institutions will be further developed. The priority tasks of the post-crisis development of the financial sector of Kazakhstan will be the use of the Institute of Public-Private Partnership as the main mechanism for financing the development of the country's economy, as well as the use of the countercyclical principle as the main principle of regulation and supervision of the financial sector.

References:

1. Dickinson Keith. Financial Markets Operations Management. – London, 2018. – 680 p.
2. www.nationalbank.kz
3. Priolon Joel. Financial Markets for Commodities. – New York, 2019. – 562 p.

THE EFFECTS OF TECHNOLOGICAL DEVELOPMENTS ON THE COUNTRY'S ECONOMY: COMPARISON OF INDUSTRY 1.0 AND INDUSTRY 4.0

*Чиколар Эйун - преподаватель кафедры менеджмента
и туризма Международного
Кыргызско-Турецкого института, Международного университета им.
К.Ш.Токтомаматова г.Жалал-Абад, Кыргызская Республика
e-mail: Ebilim_27@hotmail.com*

1. Industrial Revolution

Historically, there were inventions in the old past and in China, but (these) were rare. The science of the old world and traditional empires did not lead to innovation, technical innovation as a current. To give you an idea of the figures for these, I brought British and French data on registered patents and inventions approved by the French Academy. In the first decade of the 18th century there were, on average, 3 patents approved for the UK and 6 inventions accepted in France. In the 1780s, the figure for England was 54 a year; It was around 22 for France. These were just symbolic figures showing the steps of innovation. However, these figures represent something absolutely new in human history, namely technical innovation that is coming as a regular flow into the economy. [1].

2. Digitalization

The First Industrial Revolution (Industry 1.0), which began in England in the mid-18th century, was made possible by the application of new inventions to production, especially the power of steam machinery, railway transportation and increased capital accumulation. After the invention of steam-powered machines for the first time in 1712, the development of the steam-powered machine by James Watt of Scots in 1763 marked the true beginning of the machine age. American Robert Fulton applied this technology to ships in 1807, and steamships began between Europe and America in the 1840s. In 1812, steam engine was used in locomotives and transportation and carrying capacity and speed increased unprecedentedly [2].

3. Progress in Digitalization

The main objective of Industry 4.0 is to implement smart factories with self-managing production processes. This is only possible with the "Cyber-Physical System" and the "Internet of Things". Therefore, in order to understand Industry 4.0, it is worth knowing first some of the concepts that are often used in terminology. The fact that many of these concepts have been implemented today shows each of them as the first signs of Industry 4.0, but also provides important clues as to what may happen in the future. For example, 3D Printers and the Internet of Things are among the most important tips that touch the individual [3, p 9].

4. Economic Impacts of Digitalization

Reducing costs increases production for manufacturers; for consumers, it will allow them to consume cheaper. At this point, sensor costs have halved in the last 10 years, costs of installing cloud infrastructure have been reduced to 1/20 and computer processor costs have been reduced to 1/50 [4, p 332].

5. Digital Accounting Overview

Thanks to the proliferation, relatively cheapening and development of information technologies, the tendency to benefit from information technologies has increased due to the success of making effective and efficient decisions, which are the most important activities of managers [5, p 18].

6. Tricks in Accounting with Digitalization

One of the methods used to prevent errors and cheating is the continuous control technique. A strong automation structure is needed to prevent errors or cheating with continuous audit activities within the enterprise. In this way, all kinds of data are recorded in digital media, allowing instant monitoring and continuous supervision. It is necessary to have a fully implemented continuous audit in the enterprise, technically an infrastructure and competent personnel who can use this system [6, p 570].

Conclusion

Industry 1.0, which began with the Industrial Revolution, created Industry 2.0, Industry 3.0, Industry 4.0 and Industry 5.0, respectively. This process, which started with steam power, has undergone many transformations and has positively and negatively affected economic and social life in today's world. Digitalization only brings to mind machines, robots, smart machines, information technologies. However, digitalization has also significantly affected the economy, production, foreign investments and costs. Today, the IT sector is developing and advancing rapidly. We can point to cyberattacks among them. Accounting science or industry is referred to in the context of digitalization. Therefore, accounting science, which has the function of recording, reporting and transferring financial events to information users, has also found a field of study in digitalization. In this context, the 21st Century refers to digital accounting and robotic accounting. It is aimed to carry out a faultless financial transactions with digital accounting. Today, technologies such as blockchain, cloud data, Big Data and artificial intelligence are seen as technologies that digitize accounting..

References

1. Rostow, W.W. How the Industrial Revolution Began, (speech he gave at the Faculty of Economics of I.U. on June 11, 1973. Istanbul.
2. GARTEN, Jeffrey E., From Silk to Silicon: The Story of Globalization through Ten Extraordinary Lives, HarperCollins Publishers, 2016, New York.
3. EBSO, "Industry 4.0" , Aegean Region Chamber of Industry Research Directorate, 2015. www.ebso.org.tr/ebsomedia/documents/sanayi-40_88510761.pdf , (Access:19.02.2022).
4. Nuroglu, E. and Nuroglu, H. H. To turn Industry 4.0 into a window of opportunity for Turkey's foreign trade. Journal of Management and Economic Research, 16 (Special Issue), 329-346. 2018.
5. Alagöz, A., Öge, S., & Ortakarpuz, M. Relationship between Data Mining and Accounting Information System as An Enterprise Intelligence Technology. Journal of Selçuk University Institute of Social Sciences, (Dr. Mehmet Yildiz Special Issue), 1-21. 2014.

6. Karahan, M., & Çolak, M. Continuous Audit Efficiency as Anti-Cheat. Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences, 21(2), 561-572. 2019.

ФИНАНСОВАЯ СИСТЕМА КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

*Асылбек кызы Каныкей - магистрант 1 курса
Международный университет им.К.Ш.Токтомаматова
Кыргызская Республика, г.Жалал Абад.*

Финансы - это система экономических отношений, которые возникают между государством, юридическими и физическими лицами, между отдельными государствами по поводу формирования, распределения и использования фондов денежных средств.

Иными словами, денежные отношения, реализация которых происходит через особые фонды, - это финансовые отношения.

Финансовая система - совокупность взаимосвязанных и взаимодействующих частей, звеньев, элементов, непосредственно связанных с финансовой деятельностью и способствующих ее осуществлению, предоставляющих финансовые институты и инструменты, создающие необходимые условия для протекания финансовых процессов. Финансовая система включает органы управления финансами, финансово-кредитные учреждения, финансовые ресурсы, законы, правила, нормы, регулирующие финансовую деятельность.

Понятие «финансовая система» является развитием более общего понятия «финансы». Финансы, как отмечалось ранее, выражают экономические общественные отношения. Однако в каждом звене финансов эти отношения проявляются по-разному, имеют свою специфику. Каждое звено финансов определенным образом влияет на процесс воспроизводства, имеет свои, присущие ему функции.

Считается, что понятие финансовой системы является развитием более общего определения - финансы. При этом, как отмечалось ранее, финансы выражают экономические общественные отношения. В теории систем и менеджменте системой называют то, что решает проблему.

Финансовая система сегодня является предметом дискуссий и обсуждений. В качестве проблем современного общества, которые призвана решать финансовая система, можно назвать:

- недостаточные темпы развития экономики;
- диспропорции развития экономической системы;
- отставание в адаптации к изменениям на внешних товарных и финансовых рынках;
- излишнюю социальную напряженность, отрицательно влияющую на воспроизводственный процесс;
- низкий уровень удовлетворения потребностей индивидуума и др.

В качестве проблем современного общества, которые призвана решать финансовая система, можно назвать:

- недостаточные темпы развития экономики;
- диспропорции развития экономической системы;
- отставание в адаптации к изменениям на внешних товарных и финансовых рынках;
- излишнюю социальную напряженность, отрицательно влияющую на воспроизводственный процесс;
- низкий уровень удовлетворения потребностей индивидуума и др.

Финансовая система - это вся совокупность финансовых отношений, в которых выделяются отдельные сферы и звенья.

Общая характеристика финансовой системы КР

В целях регулирования финансовых процессов в любом государстве организуется финансовая система. Как мы уже говорили выше финансовая система - это совокупность органов и учреждений, форм и методов, сфер финансовых отношений, связанных с образованием и использованием централизованных и децентрализованных фондов денежных средств.

Финансовую систему Кыргызской Республики (КР) обобщенно можно представить в виде двух важнейших частей - децентрализованных финансов и централизованных финансов.

Децентрализованные финансы - это фонды денежных средств предприятий, организаций, фирм, других коммерческих и некоммерческих структур, а также и отраслей. Они охватывают экономические отношения, на основе которых формируются и используются такие децентрализованные фонды денежных средств, как фонд возмещения, фонд накопления, резервные фонды, страховые фонды, фонд заработной платы, специальные фонды.

При этом необходимо различить финансы государственных, кооперативных, частных, акционерных фирм и предприятий, поскольку они связаны с функционированием различных форм собственности в многоукладной экономике.

Централизованные финансы формируются за счет фондов денежных средств фирм и отраслей макроэкономики. Централизованные финансы состоят из следующих звеньев: 1) фонды социального страхования; 2) фонды имущественного и личного страхования; 3) государственный бюджет; 4) кредит.

Финансы представляют собой экономические отношения, связанные с формированием, распределением и использованием центральных и децентрализованных фондов денежных средств в целях выполнения функций и задач государства и обеспечения условий расширенного воспроизводства.

Для осуществления этих задач государственные финансовые учреждения должны вступать в определенные финансовые отношения, касаются ли они отношений с налогоплательщиками, лицами, получающими пенсии, пособия по безработице и другие виды социальной помощи, либо отношений с индивидуальными государствами.

Вся совокупность таких отношений и составляет финансовую систему, которую можно разделить на несколько крупных сфер такие как: финансы предприятий; учреждений и организаций; страхование; государственные финансы.

Внутри каждой из названных сфер выделяются звенья, причем группировка финансовых отношений осуществляется в зависимости от характера деятельности субъекта, оказывающий определяющее влияние на состав и назначение целевых фондов.

Этот критерий позволяет выделить в сфере финансов предприятий (учреждений, организаций) такие звенья, как финансы предприятий функционирующих на коммерческих началах; финансы учреждений и организаций, осуществляющих некоммерческую деятельность; финансы общественных объединений.

В страховой сфере, где характер деятельности субъекта предопределяет специфику объекта страхования, в качестве звеньев выступают: социальное страхование, имущественное и личное страхование, страхование предпринимательских рисков. В сфере государственных финансов - соответственно, государственный бюджет, внебюджетные фонды, государственный кредит.

Все вышеперечисленные финансовые отношения обобщенно можно представить в следующем, классическом виде:

Финансовая система характеризуется не только составом входящих в нее звеньев, но и финансовыми потоками, связывающими главные сферы финансовых отношений. К главным сферам финансовых отношений можно отнести: государственный бюджет, предприятия и предпринимательские структуры, банки, домашние хозяйства. Также, финансовые потоки связывают эти сферы с иностранными государствами в лице их правительств, фирм, фондов, банков.

Каждое звено, перечисленных сфер финансовой системы, определенным образом влияет на процесс воспроизводства и имеет свои функции. Так, финансы предприятий обслуживают материальное производство. При их участии создается ВВП (ВВП - это есть стоимость конечных товаров и услуг, произведенных резидентами данной страны на ее территории за определенный период времени), распределяемый внутри предприятий и отраслей хозяйства.

Через государственный бюджет мобилизуются ресурсы в основной централизованный фонд государства и происходит их перераспределение между отраслями хозяйства, экономическими регионами, отдельными социальными группами населения.

Как уже говорилось выше в соответствии с общей природой экономических систем обычно выделяют два основных типа построения финансовой системы. Первый тип, получивший название демократического централизма, присущ административно-командной экономике и получил распространение в Советском Союзе и странах Восточной Европы.

При централизованном планировании экономической жизни на первый план выдвигался не столько демократический характер создаваемой финансовой системы, сколько ее командный характер, обязывающий нижестоящие финансовые учреждения точно выполнять директивные указания центра. Тем не менее, даже в этих условиях, нижестоящим учреждениям представлялась определенная самостоятельность в решении региональных и местных финансовых проблем.

В централизованной финансовой системе Советского Союза в руках государства находилась большая часть данных средств. К централизованным финансам относились государственный бюджет, финансы социального, государственного имущественного и личного страхования.

К децентрализованным причислялись финансы предприятий, организаций и учреждений, хотя их расходование строго контролировалось финансовыми учреждениями соответствующих государственных структур. Даже министерство финансов, банки и кредитные учреждения союзных республик имели двойное подчинение - центру и республиканским органам.

В бюджет доходы поступали преимущественно от государственных предприятий, а также от населения. Большая часть расходов бюджета направлялась на финансирование предприятий. В основном совпадали статьи доходов и расходов союзных и республиканских бюджетов, следовательно не было независимой финансовой политики союзных республик.

Второй тип построения финансовой системы называется фискальный федерализм. По такому типу построены финансовые системы развитых индустриальных стран. Как показывает само название, в них государственные, федеральные бюджеты и налоги отделены от бюджетов и налогов штатов (США), земель (Германия), кантонов (Швейцария). Это означает, что в государственный бюджет не входят бюджеты участников федераций и местных самоуправлений.

Такой федерализм предполагает проведения самостоятельной фискальной политики, с одной стороны, государством или федерацией в целом, а с другой - участниками федерации и муниципалитетами.

В современных условиях финансовая система состоит из крупных сфер, таких как: государственные финансы, страхование, финансы предприятий, учреждений, организаций. При этом каждая сфера делится на звенья. Кратко остановимся на некоторых сферах и звеньях финансовой системы.

Государственная финансовая система в странах с рыночной экономикой включает несколько звеньев: государственный бюджет; местные финансы; специальные внебюджетные фонды.

Центральное место в финансовой системе занимает государственный бюджет, который использует правительство для финансирования своей деятельности, и с его помощью государство оказывает воздействие на экономические процессы.

В силу своего особого положения государственный бюджет взаимодействует с другими звеньями финансовой системы, оказывая им при необходимости финансовую поддержку. Она производится путем передачи денежных средств из центрального государственного фонда муниципальным фондам, в виде субсидий и кредитов, фондам государственных предприятий и специальным правительственным фондам.

Слово "бюджет" английского происхождения. Оно означает чемодан, мешок с деньгами.

Государственный бюджет представляет собой основной финансовый план государства на текущий год, имеющий силу закона. Утверждается законодательными органами власти - Жогорку Кенеш.

Вторым звеном финансовой системы являются местные (муниципальные) финансы.

Финансовой базой местных органов власти являются их бюджеты. Бюджетные и имущественные права местных органов власти дают им возможность составлять, утверждать и исполнять местные бюджеты. Они распоряжаются переданными в их ведение предприятиями и получают от них доходы.

Местный бюджет укрепляет экономическую самостоятельность местных органов власти; активизирует их хозяйственную деятельность, позволяет им развивать инфраструктуру на подведомственных территориях, расширять экономический потенциал региона, выявлять и использовать резервы финансовых ресурсов.

Местные (муниципальные) финансы - это система экономических отношений, посредством которой распределяется и перераспределяется национальный доход на экономическое и социальное развитие территорий. Местные бюджеты не являются составной частью государственного бюджета, они входят, наряду с государственным бюджетом, в консолидируемый бюджет общества.

В последние десятилетия во многих государствах наблюдается регионализация экономических и социальных процессов. Все в большей мере функции регулирования этих процессов переходят от центральных уровней государственной власти к местным. Поэтому роль местных финансов усиливается, а сфера их применения расширяется. Величина местных финансов растет и во многих странах составляет преобладающую часть финансовых ресурсов государства.

Третьим, важным звеном финансовой системы являются внебюджетные фонды. Внебюджетные фонды государства представляют собой совокупность финансовых средств, находящихся в распоряжении центральных или местных органов власти и имеющих целевое назначение. Порядок их исполнения регламентируется финансовым планом.

Внебюджетные фонды - один из методов перераспределения национального дохода государства в пользу определенных социальных групп населения. Государство мобилизует в фонды часть доходов населения для финансирования своих мероприятий. Внебюджетные фонды решают две важные задачи:

1. обеспечение дополнительными средствами приоритетных сфер экономики.
2. расширение социальных услуг населения.

Первоначально внебюджетные фонды появились в виде специальных фондов или особых счетов задолго до возникновения единого центрального денежного фонда государства - бюджета. Государственная власть с расширением своей деятельности нуждалась во все новых расходах, требовавших средств для своего покрытия. Эти средства концентрировались в особых фондах, предназначенных для специальных целей. Такие фонды носили, как правило, временный характер.

С выполнением государством намеченных мероприятий они заканчивали свое существование. К таким фондам относится, например, фонд для финансирования строительства новой железной дороги, социальные фонды, фонды, используемые для

антиинфляционного регулирования экономики, для содержания аэропортов, электростанций, инвестиционные фонды (используются для финансирования создания новых компаний) и др. В связи с этим количество фондов постоянно менялось: одни возникали, другие аннулировались.

Наряду с выше перечисленными звеньями, важную роль в финансовой системе занимает финансовый рынок. С помощью него в рыночной экономике стали формироваться финансовые ресурсы, их наиболее эффективное инвестирование и целенаправленное использование.

Финансовый рынок представляет собой особую форму организации движения денежных средств в экономике и функционирует как в виде рынка ссудных капиталов (это сфера деятельности коммерческих банков), так и рынка ценных бумаг.

Объективной предпосылкой функционирования финансового рынка является несовпадение потребления в финансовых ресурсах у того или иного субъекта с наличием источников удовлетворения этой потребности. Как правило денежные средства имеются у одних владельцев, а инвестиционные потребности возникают у других. Поэтому для аккумуляции временно свободных денежных средств и эффективного их использования и предназначен финансовый рынок, функциональное назначение которого состоит в посредничестве движению денежных средств от их владельцев (сберегателей) к пользователям (инвесторам). Таким образом финансовый рынок - это механизм перераспределения капитала между кредиторами и заемщиками при помощи посредников на основе спроса и предложения на капитал.

Главная функция финансового рынка состоит в трансформации бездействующих денежных средств в ссудный капитал.

Аккумуляция временно свободных денежных средств и их инвестирование в затраты осуществляется посредством обращения на финансовом рынке ценных бумаг.

В качестве самостоятельной части финансового рынка можно выделить такую специфическую сферу, как страхование.

Страхование является частью категории финансов, и оно относится к сфере перераспределительных отношений.

Страхование представляет собой особую сферу перераспределительных отношений по поводу формирования и использования целевых фондов денежных средств для защиты имущественных интересов физических и юридических лиц и возмещения им материального ущерба при наступлении неблагоприятных явлений и событий.

По экономической сущности страхование является одним из стратегических секторов экономики, призванных обеспечить социально-экономическую стабильность в обществе. Развитие общественного производства предполагает создание страховых фондов.

Таким образом финансовая система Кыргызской Республики является важнейшим элементом экономики страны, ее можно сравнить с кровеносной системой организма. Как и в организме, сбой в какой-нибудь сфере финансовой системы повлечет за собой изменения в других сферах финансовой системы.

В связи с чем проблема организации четкого функционирования финансовой системы КР, ее модернизации и совершенствования является актуальной задачей. Слаженная работа финансовой системы деятельности теснейшим образом связано с личным благополучием каждого. Размер прибыли и налогов, отчислений на социальное страхование и пенсий, цена акций и облигаций, формы инвестирования средств в производство и социальную сферу и т.п. - такие вопросы обсуждаются сегодня не только в правительственных кругах; они глубоко волнуют каждого из нас.

Использованная литература:

1. Д.Ч.Бектенова «Финансы, денежное обращение и кредит», Б.-2020г.
2. <https://studbooks>
3. <https://www.akchabar.kg>

ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ БЮДЖЕТІНЕ КӘСІПКЕРЛІКТЕН ТҮСЕТІН ТҮСІМДЕРІНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ МЕН ДИНАМИКАСЫ

Әбілдаев С.Т., Райымбекова У.К., Әбілдаева А.С.

М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің студенті

Шағын кәсіпкерлік кез-келген мемлекеттің экономикасының негізгі саласының бірі. Экономикасы алға кеткен дамыған елдерде шағын және орта бизнеске 10 кәсіпорынның 9-ы кіріп отырады. Егер, Еуропа елдерінде әр мың тұрғынға шаққанда 45-50 шағын кәсіпорын болса, АҚШ-та ол көрсеткіш 75 кәсіпорын шамасында, ал Қазақстанда небары 7-8 кәсіпорын ғана құрайды. Бұл көңіл қобалжытатын нәрсе.

Қазіргі кезеңде экономикалық дағдарыс жағдайында шағын және орта бизнестің рөлі одан әрі артып келеді және ірі кәсіпорындар әлеуметтік-экономикалық мәселелердің өсуін күшейтетін көлемді азайтады және шығындарды оңтайландырады, ал шағын және орта кәсіпорындар өзін-өзі жұмыспен қамтамасыз етеді, жұмыссыздыққа қарсы тұрады, қоғамдағы әлеуметтік тұрақтылықты сақтайды және жергілікті бюджеттерге салық түсімдерін қамтамасыз етеді. Өңірлерде шағын кәсіпкерлікті жоспарлы және тиімді дамытудың жоғары маңыздылығы, сондай-ақ осы субъектілердің өздерінің әлеуметтік және экономикалық функцияларын жүзеге асыруы мәселелерді, сондай-ақ өңірлерде және жергілікті деңгейде шағын кәсіпкерлікті қолдау мен дамытудың бағыттарын зерттеуді қажет етеді және осы тақырыптың өзектілігін айқындайды.

Шағын кәсіпкерлік-салық түсімдерінің негізгі көздерінің бірі болғандықтан, тиісінше шағын бизнесті дамыту жергілікті бюджеттерге салық түсімдерінің кеңеюіне ықпал ететін болады.

Тұтастай алғанда елдің орнықты экономикалық дамуын қамтамасыз ету жеке кәсіпкерліктің, бірінші кезекте, шағын және орта кәсіпкерліктің жай-күйі мен даму деңгейіне байланысты болады. Экономиканың нақ осы секторы мемлекеттің экономикалық өсуіне әсер ететін бәсекелестіктің дамымауы, материалдық және материалдық емес ресурстарды тиімсіз пайдалану, ішкі сұраныстың импортқа тәуелділігі, жұмыссыздық, кедейшілік және т. б. сияқты көптеген проблемаларды шешу үшін зор әлеуетті мүмкіндіктерге ие.

Экономиканы әртараптандыруда шағын және орта кәсіпкерліктің рөлі маңызды. Индустриялық-инновациялық даму жағдайында жұмыс процестеріне шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері қатарынан көптеген қосалқы мердігерлер тартылуы мүмкін ірі өндірістер барған сайын көбірек қалыптастырылатын болады. Шағын және орта бизнестің ауылдарда, шағын қалалар мен моноқалалардағы кәсіпкерлік субъектілері халықтың тұтынушылық сұранысын қанағаттандыруға бағдарланған секторларда жұмыс істей отырып, дамуға жаңа серпін беруге әсерін тигізеді.

2020 жылдың 12 айында шағын кәсіпкерлік субъектілері бойынша түсімдер – 84776181 мың теңгені құрады, оның ішінде заңды тұлғалардан – 82366400 мың теңге немесе 97%, жеке кәсіпкерлерден – 2409781 мың теңге немесе 3%. 2019 жылдың ұқсас кезеңімен салыстырғанда 2020 жылдың 12 айында шағын бизнес субъектілері санының 15% - ға өсуі кезінде түсімдердің өсімі 40% - ды құрады (1-кесте).

Кесте – 1. Жамбыл облысында шағын бизнес субъектілері бойынша көрсеткіштер динамикасы

№ п/п	Салық төлеушілер	Салық төлеушілер				Бюджетке түсетін төлемдер, мың тг			
		2019г.	2020г.	Өсім		2019г.	2020г.	Өсім	
				Саны	%			Сумма	%
1	Заңды тұлғалар – шағын кәсіпкерлік субъектілері	39202	41114	1912	5	58881400	82366400	23485000	40
2	Жеке кәсіпкерлер	29046	37469	8423	29	1634300	2409781	775481	47
Барлығы		68248	78583	10335	15	60515700	84776181	24260481	40

Арнайы салық режимдері қимасындағы талдау жеке кәсіпкерлер санының ең көп үлес салмағы 74,1% оңайлатылған декларацияға келетінін көрсетеді. (Кесте 2).

Кесте 2- Арнаулы салық режимдері субъектілерінің көрсеткіштері

№ п/п	Салық режимдері	Жеке кәсіпкерлер саны, адам				Бюджетке түсетін төлемдер, мың тг			
		2019г.	2020г.	өсім		2019г.	2020г.	өсім	
				Көлемі	%			Көлемі	%
1	Патент негізінде	6709	8987	2278	34	97491	135004	37513	38
2	Жеңілдетілген декларация негізінде	21429	27637	6208	29	497123	806692	309569	62
3	Жалпыға бірдей режим	908	845	-63	-7	170081	232745	62664	37
Барлығы		29046	37469	8423	29	764695	1174441	409746	54

Көріп отырғанымыздай, 2020 жылдың 12 айында жеке кәсіпкерлердің жалпыға бірдей белгіленген режимдерден арнайы режимге ауысуы байқалады, жалпы белгіленген режимді қолданатын жеке кәсіпкерлердің саны 7% - ға төмендеді, ал патент негізінде жұмыс істейтін жеке кәсіпкерлер санының өсуі 34% - ға, оңайлатылған декларация бойынша 29% - ға өсті.

2020 жылдың қорытындысы бойынша жекелеген салық режимдері бойынша салық төлеушілер санының азаюына қарамастан, барлық позициялар бойынша түсімдердің жалпы 409746 мың теңгеге немесе 54% - ға өсуі байқалады. Осылайша, ең үлкен үлес салмағы 27637 жеке кәсіпкердің оңайлатылған декларациясына немесе барлық жеке кәсіпкерлердің 74% - ына, патентке және салық салудың жалпы белгіленген режиміне тиісінше 8987 жеке кәсіпкерге немесе 24% - ына, 845 жеке кәсіпкерге немесе 2% - ына тиесілі.

2020 жылдың 12 айында жеке кәсіпкерлерден түскен түсімдердің ең үлкен үлес салмағы (пайыздық арақатынасы) 806692 мың теңге оңайлатылған декларацияға немесе барлық түсімдердің 72% - ына, патентке-135004 мың теңгеге келеді. немесе 10% және салық салудың жалпы белгіленген режимі 232745 мың теңге немесе 18%..

Жамбыл облысы бойынша Мемлекеттік кірістер департаментінің деректеріне сәйкес 2018-2020 жылдар аралығындағы салық төлеуші-кәсіпкерлер санының және төлемдер түсімінің серпінін қарастырамыз.

Кесте 3 - Жамбыл облысында патент негізінде бюджетпен есеп айырысуды жүзеге асыратын жеке кәсіпкерлер бойынша мәліметтер 2018-2020 жж.

Көрсеткіш атауы	2018			2019			2020 г.		
	Патент бойынша	Тұрақты шегерім	Жеңілдетілген декларация бойынша	Патент бойынша	Тұрақты шегерім	Жеңілдетілген декларация бойынша	Патент бойынша	Тұрақты шегерім	Жеңілдетілген декларация бойынша
Тіркелгендер саны, адам	651	48	1888	677	51	1960	734	51	2041
жұмыс істейтіндердің саны, адам	638	48	1871	677	51	1945	507	51	1976
жалдамалы қызметкерлердің саны, адам		346	5887		363	6131		363	6257
бюджетке түсетін төлемдер, млн. Тг	10	45,7	202	12,3	54,2	209,1	6,8	4,3	51,6
берілген патенттердің саны, дана	1126			1349			507		

Кестедегі деректерінен көрініп тұрғандай, Жамбыл облысында тіркелген кәсіпкер-салық төлеушілердің саны 2018 жылғы 2587 адамнан 2020 жылы 2826 адамға дейін ұлғайды, олардың қызметіне салық салудан бюджетке 2018 жылы 257,7 млн.теңге, 2019 жылы 275,6 млн. теңге, 2020 жылы 62,7 млн. теңге түсті. Деректерден көрініп тұрғандай, жұмыс істеп тұрған шағын және орта бизнес субъектілерінің жалпы саны 2018 жылы 2135 адамды, 2019 жылы 2557 адамды, 2020 жылы 2673 адамды құрады, салық төлеушілердің ең көп саны сауда саласында жұмыс істейді (2018 жылы 52,3%, 2019 жылы 46,7%, 2020 жылы 45,9%).

Кәсіпкерлерден түсетін салық түсімдерінің талдауы оңайлатылған декларация бойынша жұмыс істейтін субъектілер түсімдерінің үлкен үлесін құрайтынын көрсетті (2018 жылы 64,8%, 2019 жылы 78,4%, 2020 жылы 75,9%).

Қазіргі кезеңдегі салық қызметтерінің негізгі міндеттері:

1. Мемлекеттік бюджеттің негізгі кіріс көздерінен түсетін түсімдерді ұлғайту;
2. Салық салу базасын кеңейту және мемлекеттік бюджеттің барлық салықтары бойынша әкімшілендіруді күшейту;
3. Мемлекеттік бюджеттің қосымша түсімдерінің көзі ретінде шағын бизнес субъектілерін салықтық әкімшілендіру;
4. Қарызды азайту;
5. Салықтық әкімшілендіруді автоматтандыру үшін ақпараттық технологияларды жетілдіру және одан әрі енгізу;

Жоғарыда аталған міндеттер мынадай негізгі шараларды жүзеге асыру жолымен орындалатын болады:

- жасырын салықтар мен бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдерді анықтау және өндіріп алу мақсатында кешенді құжаттық және рейдтік тексерулер жүргізу;

- қолданыстағы салық базасын талдау және мониторингілеу және салық түсімдерінің төмендеуіне жол бермеу бойынша шаралар кешенін қабылдау, сондай-ақ қосымша көздерді анықтау;

-бағдарламаларды қаржыландыру, тиісті материалдық-техникалық жабдықталумен қамтамасыз ету, компьютерлік паркті жаңарту.

Бірақ бұл ретте біз шағын кәсіпкерлікті дамытудың мынадай қосымша мәселелерін анықтадық: шағын кәсіпкерлікке түсетін жүктеме артып келеді, сондай-ақ олар жергілікті бюджеттерге төлейтін салықтар да ұлғаюда, демек, шағын бизнеске жәрдемдесудің жергілікті бағдарламалары тиісінше жұмыс істемейді. Сонымен бірге, қолданыстағы салық салу жүйесінің өзі жетілмеген екендігі анықталды

Қолданылған әдебиеттер:

1. Блеугаева К. «Кәсіпкерліктің жаңа формаларын ынталандырудағы мемлекеттің рөлі» // АльПари. -2010- №3.
2. Қарабаев Ш. «Кәсіпкерліктің әлеуметтанулық мәселелері» // Саясат.2019 ж. №2.
3. Қинашева Ж. «Қазақстан экономикасын қалыптастырудағы шағын кәсіпкерліктің рөлі»// Ақиқат. 2018 ж. №2.
4. Мейірбеков Б. «Қазақстандағы шағын бизнес: проблемалар мен мәселелер» // Хабаршы. 2019 ж. №1.
5. Мейірбеков Б. «Елдегі кәсіпкерлікті тиімді дамыту жолдары» // Хабаршы. 2019 ж. №1.
6. Назарбаев Н. «Шағын кәсіпкерлікке үлкен жауапкершілік жүктелді» // Егемен қазақстан. 2019 ж. 20 қыркүйек.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ
ДАМУ ТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Әбілдаев С.Т. PhD – профессор,

М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

Жантаева А.М. – магистрант,

М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

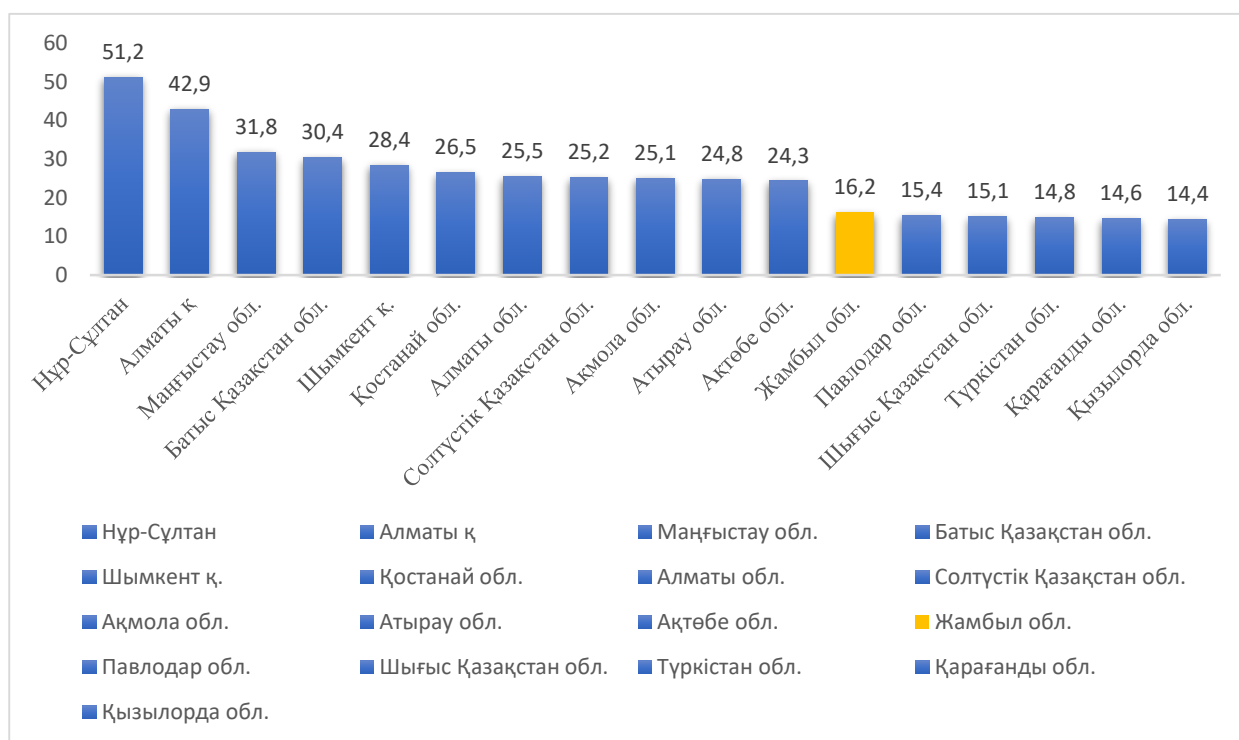
Шағын және орта бизнес кез-келген елдің экономикасында маңызды рөл атқарады. ШОБ-тің мемлекетте дамуы халықты жұмыспен қамту мәселелерін шешуге ықпал етеді, экспорттық әлеуеттің өсуіне және ішкі нарықты тұтынушылық тауарлар мен қызметтермен толтыруды қамтамасыз етеді. Мемлекет бюджетіндегі негізгі салық төлеушілер ретінде осы ШОБ-тің салық төлемдерінің үлесінің артуы халықтың әл-ауқатын арттыруға септігін тигізуде. Сондықтан, үкімет деңгейінде ШОБ-тің дамуына үлкен мән беріліп, оның өсуіне ықпал ететін әртүрлі жеңілдіктер мен субсидиялар қарастырылуда.

Елдің ЖІӨ-дегі ШОК үлесі неғұрлым жоғары болса, халықтың әл-ауқаты соғұрлым жоғары және мемлекет экономикасы серпінді дамиды. Дамыған елдерде бұл үлес 50% — дан асады, мысалы, Ұлыбританияда – 51%, Германияда-53%, Жапонияда-75%. Қазақстанда 2019 жылдың қорытындысы бойынша ЖІӨ-дегі ШОК үлесі 29,5% - ды құрады. Үкімет 2050 жылға қарай бұл көрсеткішті 50% - ға жеткізуді жоспарлап отыр.

2020 жылғы 1 ақпандағы жағдай бойынша Қазақстанда 1,6 млн-ға жуық ШОК субъектілері тіркелген, олардың ішінде 1,3 млн кәсіпорын белсенді болып табылады. 2019 жылмен салыстырғанда жұмыс істеп тұрған ШОК субъектілерінің саны 4% - ға ұлғайды.

Олардың ішінде жеке кәсіпкерлердің үлесі 64% – ды, шағын кәсіпкерліктің заңды тұлғалары – 19,7% — ды, шаруа немесе фермер қожалықтары-16,1% - ды, орта кәсіпкерліктің заңды тұлғалары-0,2% - ды құрады.

Кәсіпорындар санының орташа жылдық ең жоғары өсуін шағын кәсіпкерліктің заңды тұлғалары көрсетіп отыр, олардың жылдық өсуі 11,4% - ды құрады. Ал орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны, керісінше, 2012 жылдан бастап жыл сайын орта есеппен 12% - ға қысқаруда. Орта және ірі кәсіпкерлік субъектілерінің жартысына жуығы не мемлекеттің

Сурет 1-2019 жылдың қорытындысы бойынша "Қазақстан өңірлерінің ЖӨӨ-дегі ШОК үлесі", %

меншігінде екенін, не онымен байланысты екенін ескере отырып, олардың санын азайту жеке бизнес есебінен экономиканың бәсекеге қабілеттілігін ынталандыруға бағытталған.

Нәтижесінде негізгі капиталға салынған инвестициялар құрылымындағы кәсіпорындардың меншікті қаражатының үлесі бір жыл ішінде 73% - дан 90% - ға дейін өсті. Мәселен, 2020 жылғы 1 ақпандағы жағдай бойынша ШОК субъектілерінің негізгі капиталына инвестициялар көлемі 198,6 млрд теңгені құрады. Яғни, ШОБ жоғары қаржылық тұрақтылықты көрсетуде.

Дегенмен, аумақтық бөлуде кәсіпкерлік сектор біркелкі дамымайды. Бизнесінің барынша белсенділігі Алматы қаласында, Түркістан облысында және Нұр-сұлтан қаласында шоғырланған. Аталған өңірлерде шок жалпы өңірлік өнімнің 35% - дан астамын, бюджетке түсетін түсімдердің 50% - дан астамын қалыптастырады және халықтың экономикалық белсенді бөлігінің жартысынан астамын жұмыс орындарымен қамтамасыз етеді. Мәселен, Алматы қаласында 190,2 мың ШОК субъектілері шоғырланған, олар ЖӨӨ-нің 39,9% - ын, салық түсімдерінің 65% - дан астамын қалыптастырды және халықтың экономикалық белсенді 10 бөлігінің 7-і үшін жұмыс орындарын қамтамасыз етті. Түркістан облысының ШОК субъектілері ЖӨӨ құрылымында қаражаттың 35,8% жинақтады және 214,8 мың адам жұмыс орындарымен қамтамасыз етілді, ал Нұр-сұлтан қаласының кәсіпорындары ЖӨӨ-нің 48,6% құрды және 363,1 мың жұмыс орны құрылды.

Ең аз кәсіпкерлік белсенділік Солтүстік Қазақстан (29,9 мың кәсіпорын), Батыс Қазақстан (42,6 мың кәсіпорын) және Ақмола облыстарында (44,9 мың кәсіпорын) шоғырланған.

Жеке кәсіпкерлікті, оның ішінде шағын және орта бизнесті қолдау және дамыту саясатын жүзеге асыру үшін бірқатар қаулы қабылданды.

Әсіресе, Қазақстан Республикасы Президентінің «Жеке кәсіпкерліктің дамуын мемлекеттік қолдау мен ынталандыруға бағытталған іс-шаралар туралы» Қаулысы кәсіпкерлік құрылымдардың қызметін шектейтін қиыншылықтар мен тосқауылдарды жоюға үлкен септігін тигізді. Аталмыш қаулыда өндірістік салада жұмыс істейтін

кәсіпкерлерге, сондай-ақ, жеке, отбасылық және фермерлік шаруашылықтарға қолайлы жұмыс ортасын қалыптастыру жөніндегі нақты іс-шаралар кешені қарастырылды. Осы қаулының ережелерін іс жүзінде орындау және еліміздің облыс орталықтарында кәсіпкерлік қызметтің дамуын қолдау үшін бос тұрған өндіріс орындары мен аяқталмаған нысандарды және жер учаскелерін кәсіпкерлік құрылымдарға беру және сату, қала және аудан әкімшіліктерінің жанынан құрылған қорлардың кепілі мен қаржылық кепілі негізінде шағын және орта кәсіпкерлікті несиелеу жұмыстарын жүргізу, пәтерлерді өндірістік қызмет пен сауда-саттық орындары ретінде қайта жоспарлау кезінде құжаттарды қайта толтыру процедураларын жеңілдету шаралары атқарылды.

Дегенмен, мемлекеттің инфляцияны ауыздықтау мақсатындағы қатаң ақша-несие және бюджеттік реттеудің нәтижесінде кәсіпкерлік саласында пайда болған дағдарысты үрдістер, оның дамуында маңызды қиыншылықтарды туындатты және шағын бизнеспен айналысушы шаруашылық субъектілердің санының төмендеуіне әкелді.

Кәсіпкерлік - ел экономикасының жандануы мен одан әрі қарай дамып, тұрақты өсуінің қамтамасыз етілуін жүзеге асырушы тұтқасы ретінде бизнестің әр алуан түрлері мен ұйымдық формаларынан тұратын нарықтық шаруашылықты қалыптастыру мен оның жұмыс істеуінде үлкен маңызға ие. Ол шешім қабылдау және іс-қимыл қолдану жылдамдылығына, икемділігіне және өзгермелі нарықтық жағдайларға тез бейімделуіне байланысты теңдессіз артықшылықтарының мүмкіншілікке, нарықтық экономиканың бейімді және нәтижелі бөлігіне, оның құрылымдық және бәсекелестік нарықтық тетігінің маңызды интеграциялық элементіне жатады.

Нарыққа бейімделген құрылымсыз кәсіпкерліктің нәтижелі жұмыс істеуге мүмкіншілігі азаяды. Кәсіпорындардың жұмысшыларының санының тұрақсыз динамикасы және өндірісіндегі үлесінің төмендігі, инновациялық іс-әрекеттерінің аздығы кәсіпкерліктің дамуына теріс ықпал етеді.

Сондықтан салықтық жеңілдіктер, лизинг, франчайзинг және құқықтық-нормативтік құжаттарда кәсіпкерліктің дамуын ынталандыру үшін қарастырылуы қажет. Сонымен қатар шағын және орта кәсіпкерлікті үлкен бизнеспен кооперация негізінде үйлестіру орталығы арқылы жүзеге асырылуы тиіс. Дамыған нарықтық экономикасы бар елдерде кәсіпкерліктің, әсіресе, шағын, орта және ірі бизнес сияқты түрлеріне деген қызығушылық азаюдың орнына арта түсуде. Мұны бизнестегі жеке сектордың кеңеюі де растайды, бұл сол елдерде сол экономиканың анағұрлым үлкен секторын алып жатыр және оның үлесіне жалпы ішкі өнім мен экономикалық белсенді тұрғындардың айтарлықтай бөлігі жатады.

Кәсіпкерліктің, әсіресе, шағын және орта бизнес кәсіпорындарының тұрақты жұмыс істеуін қамтамасыз ету үшін, олардың экономикалық ортасын жақсартуға арналған көптеген нақты іс-шараларды қарастыратын, кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдау және дамыту тұжырымдамасы жасалды. Кәсіпкерлікті дамыту мәселелерін тұжырымдамалы түрде шешу шағын және орта бизнес саласына бағытталған индустриялық бағытты өңдеп жүзеге асыруда жіберілетін кейбір қателіктердің алдын алуға және жұмыс қарқынын үдетуге көмектеседі. Сондай-ақ кәсіпкерлік қызметті дамыту жөніндегі іс-шаралар да орта мерзімге арналған нақты даму бағыттарын айқындай түседі. Осы мақсатқа жету үшін келесідей басты міндеттерді шешу қажет:

- құқықтық ресурстармен қамсыздандыру;
- кәсіпкерлікті өндірістік ресурстармен қамсыздандыру;
- нарықтық инфрақұрылымдар институттарын дамыту;
- кәсіпкерлердің сыртқы экономикалық қызметін мемлекеттік қолдау және ынталандыру;
- кәсіпкерлік қызмет құрылымдарында жұмыс істейтін мамандарды дайындау;
- кәсіпкерлікті ақпараттық және ғылыми-әдістемелік тұрғыдан қолдау;
- кәсіпкерлікті мемлекеттік реттеу органдары жүйесін жетілдіру.

Нарықтық қатынасқа көшу жағдайында кәсіпорынның өндірістік қызметін дамыту және олардың техникалық жабдықталуын жоғарылату үшін несиелік ресурстарды, соның

ішінде лизингті пайдалану өте қажет. Лизинг несиенің бір түрі ретінде кәсіпорындарға қажетті тауарларды және қызметтерді азғантай шығынмен өндіруге және жоғалтулардан сақтауға мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Блеутаева К. «Кәсіпкерліктің жаңа формаларын ынталандырудағы мемлекеттің рөлі» // АльПари. -2010- №3.
2. Қарабаев Ш. «Кәсіпкерліктің әлеуметтанулық мәселелері» // Саясат.2019 ж. №2.
3. Қинашева Ж. «Қазақстан экономикасын қалыптастырудағы шағын кәсіпкерліктің рөлі»// Ақиқат. 2018 ж. №2.
4. Мейірбеков Б. «Қазақстандағы шағын бизнес: проблемалар мен мәселелер» // Хабаршы. 2019 ж. №1.
5. Мейірбеков Б. «Елдегі кәсіпкерлікті тиімді дамыту жолдары» // Хабаршы. 2019 ж. №1.
6. Назарбаев Н. «Шағын кәсіпкерлікке үлкен жауапкершілік жүктелді» // Егемен қазақстан. 2019 ж. 20 қыркүйек.

Өңір экономикасындағы шағын және орта кәсіпкерліктің алатын орны мен рөлі

Әбілдаев С.Т. - PhD профессор,

Жантаева А.М. - магистрант,

Әбілдаева А.С. - студент,

М. Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

Тұңғыш Президент Назарбаев жариялаған «Қазақстан 2050» стратегиясы елдің дамуының ұзақ мерзімді мақсаттарын тұжырымдайды. Мақсат - дамыған отыз елдің қатарына кіру. Қазақстанның экономикалық және қаржылық саясатының негізі болып шикізатты, атап айтқанда шикі мұнайды өндіруге және қайта өңдеуге тәуелділікті азайту мақсатында аз қарыздардан және энергиямен жабдықтауды қайта бөлуден басқа, Қазақстан экономикасын модернизациялау және әртараптандыру табылады. Өңдеу өнеркәсібін, ауылшаруашылық және көлік салаларын дамыту, сондай-ақ энергетикалық секторды қайта құру ерекше маңыздылыққа ие. Шағын және орта бизнесті, сондай-ақ құрылымы әлсіз аймақтарды дамытуға басымдық беріледі.

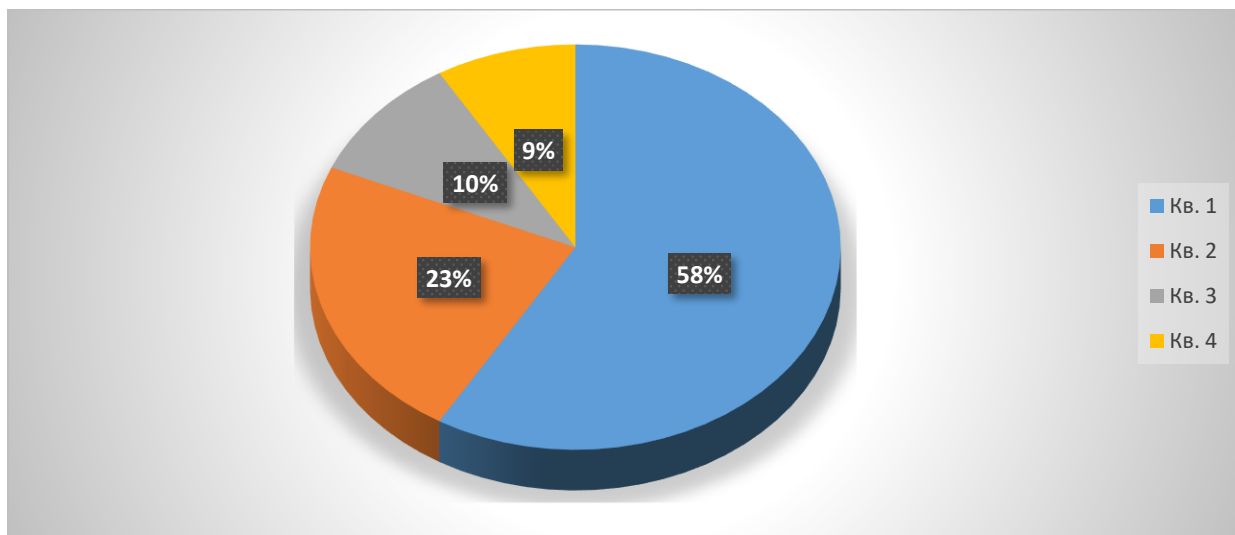
Қазақстан Республикасының көптеген өңірлерінде шағын кәсіпкерліктің даму жағдайы ұқсас: шағын кәсіпорындардың үлесі артып келеді, негізінен бұл көтерме, бөлшек сауда және қызмет көрсету саласында жұмыс істейтін кәсіпорындар. Бұл тенденция түсінікті, өйткені экономиканың бұл секторы капитал айналымының қысқа мерзімдерімен сипатталады, бұл кәсіпкерлік қызметтің тәуекелдерін едәуір төмендетеді. Сондай-ақ экономиканың осы секторындағы рентабельділіктің орташа деңгейі, мысалы, өнеркәсіпке қарағанда жоғары. Бұл факторлар көптеген кәсіпкерлер үшін бизнестің қалыптасуы мен дамуында шешуші болып табылады және оның тартымдылығын арттырады. Бірақ бұл факторлар қолданыстағы салық салу жүйесінің тиімділігі тұрғысынан теріс мәнге ие: шағын кәсіпорындар арасында көтерме және бөлшек сауда мен қызмет көрсету саласының үлесі басым, ал бұл кәсіпорындарда негізгі капиталға салынған инвестициялар көбеймейді, микро кәсіпорындар капиталдандырылмайды, олар шағын санатқа енбейді, ал кішкентайлар орта санатқа жатады, бұл қолданыстағы салық жүйесінің кемшіліктерін көрсетеді.

ҚР ҰЭМ Статистика комитетінің алдын ала деректері бойынша 2020 жылы Жамбыл облысының ЖӨӨ 0,8 трлн. теңге, бұл өңірге Қазақстанның ЖІӨ – дегі үлесін 2,7% деңгейінде қамтамасыз етті (2019 жылы-2,4%). 2019 жылдың қорытындысы бойынша

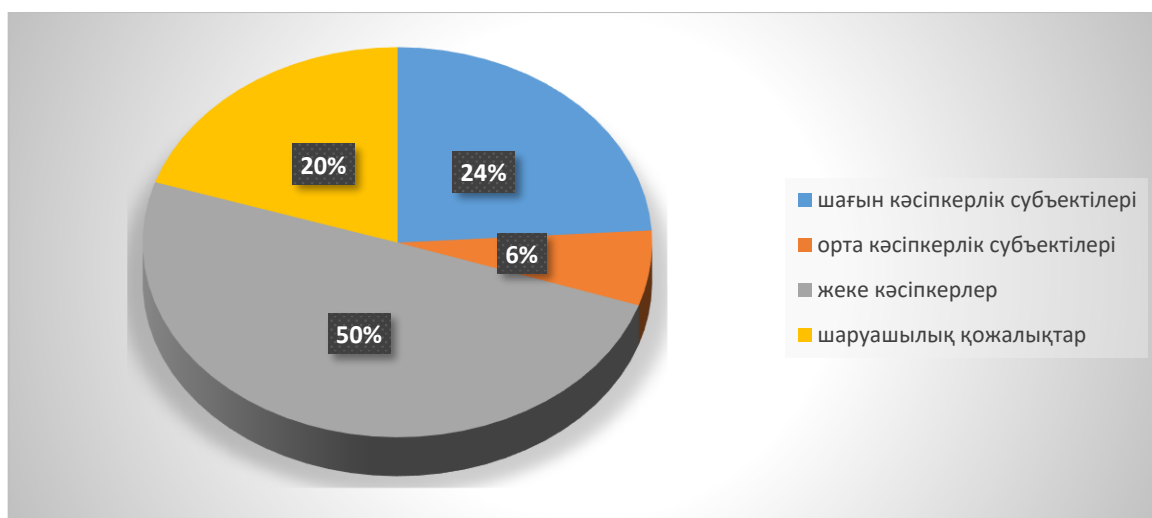
Жамбыл облысы ЖӨӨ-дегі ШОК үлесі көрсеткіші бойынша 12-ші орынға ие болды (16,2%). Бұл ретте осы көрсеткіштің 1,5 пайыздық тармаққа төмендеу үрдісі байқалады.

Жамбыл облысында жұмыс істеп тұрған шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны 2020 жыл бойынша 68,7 мың бірлікті немесе 2019 жылмен салыстырғанда 98,3% - ды құрады. Шағын және орта кәсіпкерлік құрылымында жеке кәсіпкерлер – 63,5%, шаруа қожалықтары – 26,5%, шағын кәсіпкерліктің заңды тұлғалары – 10,0% және орта кәсіпкерліктің заңды тұлғалары-0,1% құрайды.

Сурет 1 - Жамбыл облысының жұмыс істеп тұрған ШОК субъектілерінің 2020 жылғы құрылымы, %.

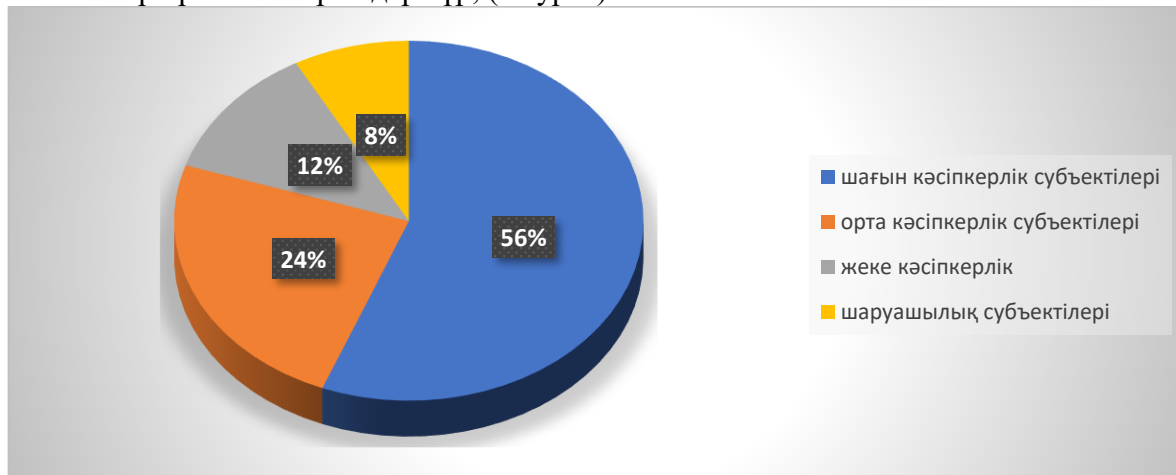
Шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерімен өңірдің жұмыспен қамтылған халқының 24,8% қамтылған, бұл 124,7 мың адамды құрайды. Жеке кәсіпкерлер ШОБ – та жұмыспен қамтылғандардың 49,8% - ын құрап (62,2 мың адамды) жұмыспен қамтып отыр.

Сурет 2. - 2020 жылы Жамбыл облысының шағын және орта кәсіпкерлікте жұмыспен қамтылғандардың ұйымдық нысандар бойынша бөлу, %

Жамбыл облысының шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері 2020 жылы 193,6 млрд.теңгеге өнім өндірді, бұл 2019 жылға қарағанда 15,9% - ға артық. Өндірілген өнімнің

ең үлкен үлес салмағы шағын кәсіпорындарға тиесілі (55,7%), екінші орында 30,9% көрсеткіші бар орта кәсіпорындар тұр, (8 сурет).

Сурет 3 - 2020 жылы Жамбыл облысында шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің өнім шығаруы, млрд. теңге

2020 жылы шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері негізгі капиталына инвестициялар көлемі 125,9 млрд.теңгені құрады. Тұтастай алғанда, инвестициялардың басым көздері шаруашылық жүргізуші субъектілердің меншікті қаражаты болып табылады – инвестициялардың жалпы көлемінің 51,6% - ы және мемлекеттік бюджет қаражаты-34,3%, олардың көлемі тиісінше 19,4 млрд.теңгені және 28,3 млрд. теңгені құрады.

Негізгі капиталға инвестициялардың елеулі үлесі жылжымайтын (25,2%), Көлік және қоймалау (17,1%), ауыл шаруашылығы (13,7%) операцияларына тиесілі.

Жамбыл облысының сыртқы сауда айналымы 2020 жылы ҚР Қаржы министрлігі Мемлекеттік кірістер комитетінің деректері бойынша 62,4 млн, АҚШ долларын құрады және 2019 жылға 51,9% – ға төмендеді, оның ішінде тауарлар экспорты – 29,7 млн, АҚШ доллары (-31,5%), импорт - 32,7 млн, АҚШ доллары (- 62,2%).

Көп жағдайда, Жамбыл облысындағы бизнес сектордың даму қарқынын табысты деп айтуға болады. Себебі, шағын және орта кәсіпкерліктің өңір экономикасын қосар үлесі жыл санап артып келеді. Бизнес субъектілері мен оларда жұмыс істейтін азаматтардың да қатары қалыңдауда. Өткен жылы шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінен мемлекеттік бюджетке 28,5 млрд теңге салық пен өзге де төлемдер келіп түсті. Бұл облыс бюджетіне түскен барлық көлемнің 35%-ын құрайды.

Сонымен, қатар Жамбыл облысында шағын және орта кәсіпкерліктің келесі мәселелері шешімі табылған жағдайды, осы саланы оңалтуға сеп болар еді.

Мәселен, бұл – индустриялық аймақтардың әлсіздігі. Өңірде ресми түрде тек бірнеше аймақ жұмыс істейді, олардың басты мәселесі – ол жұмыс жүктемесінің әлсіздігінде. Индустриялық аймақтардағы жұмыс бәсеңдігінің бірден бір себебі, инженерлік коммуникациялардың жоқтығында болуы мүмкін. Егер де жергілікті атқарушы органдар толық қамтылған инфрақұрылымды құрған жағдайда, аталған аймақтардағы жұмыс белсенді түрде дамитын еді.

Жамбыл облысы Кәсіпкерлер палатасы ұсынысына сәйкес өңірде, екі шағын индустриялық аймақ құрылып, шағын және орта бизнес субъектілеріне алдағы уақытта жалға беру қарастырылуда. Осы орайда, шағын және орта кәсіпкерлікті дамытуға мемлекеттік-жекеменшік әріптестік те өз үлесін қосатыны белгілі, бірақ бұл ретте әлеуетті әріптестер үшін екінші деңгейлі құжаттардың көптігі осы саланы дамытуға кері әсерін тигізуде. Біліктіліктік іріктеу кезінде ең негізгі талап ретінде қаржылай қызметі туралы аудиторлық есептілікті көрсетуің талап етеді. Бұл бизнесмендерге ыңғайсыз. Ал, «Аудиторлық қызмет» Заңына сәйкес есепті тек үлкен акционерлік қоғамдар ғана көрсетіп,

ал ЖШС немесе ЖК заңның талаптарына кірмейтіндігі белгілі. Осылайша, мемлекеттік-жекеменшік әріптестік жобаларын жүзеге асыру және жоспарлау Ережесінің нормалары заңға қарама-қайшы келуде.

Ауылдардағы шағын және орта бизнеске тосқауыл болып отырған мәселелердің қатарына ең өзектісі ол, фермерлерге қажетті суармалы су бағасының қымбаттауы, мал ұрлығы, ауылшаруашылығы кооперативтеріне қосарланған салық салу мәселелері болып отыр.

Әрине, жоғарыда айтылған проблемалар шешілсе, өңірдің бизнес-секторыны дамуына едәуір септігін тигізетін еді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Блеутаева К. «Кәсіпкерліктің жаңа формаларын ынталандырудағы мемлекеттің рөлі» // АльПари. -2010- №3.
2. Қарабаев Ш. «Кәсіпкерліктің әлеуметтанулық мәселелері» // Саясат.2019 ж. №2.
3. Қинашева Ж. «Қазақстан экономикасын қалыптастырудағы шағын кәсіпкерліктің рөлі»// Ақиқат. 2018 ж. №2.
4. Мейірбеков Б. «Қазақстандағы шағын бизнес: проблемалар мен мәселелер» // Хабаршы. 2019 ж. №1.
5. Мейірбеков Б. «Елдегі кәсіпкерлікті тиімді дамыту жолдары» // Хабаршы. 2019 ж. №1.
6. Назарбаев Н. «Шағын кәсіпкерлікке үлкен жауапкершілік жүктелді» // Егемен қазақстан. 2019 ж. 20 қыркүйек

САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ – ҚАЗІРГІ ЗАМАН ТАЛАБЫ

Жантаева А. А. - PhD, доцент

Алматы гуманитарлық - экономикалық университеті, Алматы қ.

e-mail: aigul_0905@mail.ru

Болашақ пен технологиялар біртұтас. Тек заманауи технологиялар, цифрландыру, инновациялар ғана жұмыс істеп жатқан салаларға жаңа импульс беріп, олардың бәсекеге қабілеттілігін арттырады.

Бүгінгі әлемнің әр қадамы ақпаратпен байланысты болғандықтан, оның болашағы да цифрлық ақпаратқа тәуелді болатыны сөзсіз. Біздің санамызда цифрлық технология ұғымы күнделікті пайдаланылатын компьютер немесе ұялы байланыспен шектеліп қалмауы тиіс. Инновациялық технологияның мүмкіндігі - шексіз. Оны қоғамның барлық саласына енгізетін, азаматтардың санасына жеткізетін уақыт келді [1].

«Цифрлық экономика жеке сала емес, іс жүзінде бұл бизнес, сауда, логистика, өндіріс сапасының жаңа модельдерін құруға мүмкіндік беретін, білім беру, денсаулық сақтау, мемлекеттік басқару, адамдар арасындағы байланыс форматтарын өзгертетін негіз, демек, мемлекеттің, экономиканың және бүкіл қоғамның дамуының жаңа парадигмасы» [2].

Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Жолдауында «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын жүйелі әзірлеу мен іске асырудың ауқымды және ұзақ мерзімді жобасына ресми бастама берді.

Бұл бағдарлама барлық салаға ерекше серпін беріп, халықтың әл-ауқатын арттыруға басты қадам болады. Ең алдымен қазір ең қымбат болып отырған уақытты үнемдеуге, ақпарат алмасуға, тауар және қызмет түрлерінің өткізілуіне, сонымен бірге инфрақұрылымды дамытуға, адам капиталын жақсартуға, экономика саласын цифрландыруға және мемлекеттік қызмет көрсету жүйесін жетілдіруге бағытталады.

Тұтастай алғанда, бағдарламаның басты мақсаты - қазақстандықтардың өмір сапасын

жақсарту, одан әрі ұлттық экономиканы цифрландыру арқылы оны көтеру болып табылады.

«Қазіргі экономиканы цифрландыру» - нақты сектордағы нақты жобалардан тұратын прагматикалық бастауды қамтамасыз ету, экономиканың қазіргі салаларын, мемлекеттік құрылымдарды цифрландыру және оларды технологиялық қайта жабдықтау жобаларын іске қосу және цифрлық инфрақұрылымды дамытудың бес негізгі бағыты болып табылады.

Осы бағдарламаның төртінші революциялық өзегі - «Адами капиталды дамыту» - жаңа жағдайға - білім экономикасына көшуді қамтамасыз ету үшін креативті қоғам деп аталатын цифрлық қоғам құруды қамтитын түрлендіру бағыты болып табылады.

«Болашақтың цифрлық индустриясын құру» - адами капиталды дамыту деңгейін көтеру, инновациялық даму институттарын құру және жалпы алғанда, цифрлық экожүйені қарқынды дамыту есебінен ұзақ мерзімді орнықтылықты қамтамасыз ету, елдің цифрлық трансформациялауды іске қосу болып табылады.

2018-2022 жылдар кезеңінде іске асырылатын Бағдарлама еліміздің флагмандық салаларын технологиялық жаңғыртуға қосымша серпін беруді қамтамасыз етеді және еңбек өнімділігінің ауқымды және ұзақ мерзімді өсуіне жағдай жасайды делінген [3].

Цифрландыруға күш салу адами капитал белсенді түрде дамитын - болашақтың білімі мен дағдылары ерте жастан бастап тәрбиеленетін, автоматтандыру және басқа да жаңа технологиялар есебінен бизнес жұмысының тиімділігі мен жылдамдығы артатын, ал азаматтардың өз мемлекеттерімен диалогы қарапайым әрі ашық болатын жаңа қоғамды құруға әкеледі. Бұл өзгерістер соңғы жылдары түрлі салаларда қолданылатын көптеген технологиялық инновациялардың енгізілуімен туындады. Өндіріс және қосымша құнды алу тәсілдері түбегейлі өзгеруде, адамдардың білімі мен еңбек дағдыларына жаңа талаптар қойылуда. Өнеркәсіптік заттар интернеті икемді және ақылды өндірістің мүмкіндіктерін пайдалана отырып, өндірістік салалардың болашағын қалыптастырады, өнімділіктің революциялық өсуін қамтамасыз етеді.

Цифрлық технологиялар кәсіпорындардың жұмысының тиімділігін арттырудың негізгі драйвері болып табылатын процестерін, модельдерін, құрылымдары мен іскерлік операцияларын түбегейлі өзгертеді және жақсартады.

Қазақстанда алғаш рет индустрияны цифрландыру міндеті 2018 жылдан басталған, «цифрлық дәуір» индустриясын қалыптастыруға арналған, индустрияландырудың үшінші бесжылдығын әзірлеу туралы бастама болды. Алға қойылған міндеттерді іске асыру мақсатында 2017 жылдан бастап QazIndustry кәсіпорындарда цифрландыруды кешенді талдау және қолдау бойынша жұмыс істейді.

Кәсіпорындарды цифрландыру соңғы жылдары бизнеске қол жетімді жаңа технологияларды енгізумен байланысты: бұларға үлкен көлемді деректерді талдау және машиналық оқыту, жасанды интеллект, роботтандыру, интернет қосымшалары (IoT), 3D - басып шығару, бұлтты есептеу, алуан түрлі арнайы автоматтандырылған бағдарламаларды пайдалану т.б. жатады.

Соңғы зерттеулерге сүйенсек цифрлық трансформация нарығы 2025 жылға қарай 3,294 млрд. долларға жетеді деп болжанады, сонымен бірге 2019 және 2025 жылдар аралығында орташа есеппен 22,7% өседі. Өсім жасанды интеллект (AI) мен робототехниканы өндіріске енгізу, интернет қосымшалары (IoT) өндірістерге кеңінен ендіру және салаларды цифрландыру бойынша үкіметтің бастамалары мен саясатымен өседі.

Цифрлық өндіру технологиясы (жаңа бизнес процестерді жүзеге асыруға мүмкіндік беретін бағдарламалық қамтамасыз ету: 3D - прінтинг, 3D - сканер, цифрлық сервистер, цифрлық индустрия);

IT - стартаптардың халықаралық технопаркі;

Цифрлық бөлу технологиясы (бюджеттік шығыстар тиімділігін түбегейлі арттыру: бюджетті басқару технологиясы, «үлкен мәліметтермен» алмасу технологиясы);

Цифрлық алмасу технологиясы (онлайн-сауда, мобильді банкинг, цифрлық сервис маркетплейстер, қор биржаларын құру технологиясы);

Цифрлық тұтыну технологиясы (мемлекеттік сатып алулардың бірыңғай жүйесін енгізу, сатып алулар жүргізудің әдістерін түбегейлі қайта қарау: цифрлық банкинг жүйесі, цифрлық онлайн дүкендер, цифрлық сауда жүйесі);

Цифрлық экономиканың негізгі - блокчейн (көпшілік тізбе кітабы) технологиясын.

Цифрлық билік - Цифрлық заң шығарушы билік (е-парламент), Цифрлық атқарушы билік (е-мемлекет), Цифрлық сот билігі (е-сот әділдігі), Цифрлық бұқаралық ақпарат құралдары (е-БАҚ); Заңдар мен нормативтік-құқықтық актілерді әзірлеудің цифрлық технологиясы, Тиімді және сапалы басқару жүйесін әзірлеудің цифрлық технологиясы, Цифрлық мемлекеттің кибернетикалық сот әділдігі технологиясы, Ақпараттың сенімділігін қамтамасыз ететін жүйе әзірлеудің цифрлық технологиясы (сенімді әлеуметтік желі және цифрлық сенімді медиа ресурстар).

Цифрлық қоғам - Цифрлық тұлға (Қазіргі уақытта әрбір тұлғаның мобильді интернет байланысы, мобильді «жұмыс орны», «Зат интернеті» дүниесі мен кез келген орында әрі кез келген уақытта қолжетімді мобильді цифрлық банкісі болатындығы қолжетімді шындық), Цифрлық топтар (аудио-, видео-, конференциялық байланыс сынды мобильді қосымшалар, интерактивті онлайн өзара іс-қимыл, жобаларды құруға, жобаларды басқаруға арналған топтың құралдары және топтық шешімдер қабылдау жүйесі), Цифрлық ұжым (Интернеттегі онлайн өзара іс-қимылдың виртуальды құралы, Интернетте ұжымды басқарудың және әкімшілеудің жүйесі), Цифрлық қоғамдастық (қоғамдастыққа арналған қорғалған мобильді әлеуметтік желі); Мобильді интернеттік технология (смартфондар, планшеттер, 3G WiFi, 4G WiFi, 5G WiFi бар мобильді құрылғылар), Бұлтты цифрлық технология (қызмет ретіндегі тұғырнамалар (PaaS), қызмет ретіндегі бағдарламалық қамтамасыз етулер (SaaS), қызмет ретіндегі инфрақұрылымдар (IaaS), «Заттар Интернеті» (IoT). Бұлар машинада орнатылған сенсорлар мен желілер, құндылықтар құру үшін үлкен алаң саналатын инфрақұрылымдар мен материалдық активтер), мобильді цифрлық банк (Блокчейн технологиясына негізделген мобильді смартфондық жеке тұлғалық банктер).

Цифрлық саясат - әлеуметтік-экономикалық саясат (Цифрлық мектеп, кәсіптік білім беретін цифрлық колледж, Цифрлық ЖОО, біліктілікті арттырудың цифрлық жүйесі, Жұмыстың цифрлық бірыңғай онлайн-тұғырнамасы, Денсаулық сақтауды ақпараттандыру, цифрлық медицина), Цифрлық мәдениет және өркениеттік саясат (Цифрлық кітапхана, Цифрлық кинотеатр, Цифрлық музей, Цифрлық теледидар), Цифрлық ішкі және сыртқы саясат, Цифрлық қорғаныс және қауіпсіздік саясат (қорғаныс және киберқорғаныс саласындағы «Қазақстанның киберқорғанысы» жүйесі), әскери саладағы цифрлық технология (қорғаныстың ұшқышсыз әуе жүйесі, цифрлық әскери ойын-жаттығулар жүйесі, робот-жауынгерлер).

Ақпараттандыру - компьютерлік техниканы жеткізу, бағдарламалық қамтамасыз етуді құру, ақпараттық технологияларды пайдалану, ақпараттық жүйені дамыту; азаматтардың компьютерлік сауаттылығы, субъективті-бағдарлы жобалаушы мамандардың дайындығы, халықтың IT құзыреттілігі, қоғамның цифрлық мәдениеті.

Автоматтандыру - жұмыс орындарын автоматтандыру, Бизнес-процестерін автоматтандыру, Мекемелерді автоматтандыру, Өндірісті автоматтандыру; Машина-бағдарлы тілде жұмыс орындарын басқаратын автоматтандырылған жүйелер, Объекті-бағдарлы тілде жұмыс орындарын басқаратын автоматтандырылған жүйелер, Субъекті-бағдарлы тілде жұмыс орындарын басқаратын автоматтандырылған жүйелер, Ақылды-бағдарлы тілде жұмыс орындарын басқаратын автоматтандырылған жүйелер.

Роботтандыру - Робот-экономист, Робот-заңгер, Робот-қаржыгер, Робот-маман; Машина-бағдарлы тіл, Объекті-бағдарлы тіл, Субъекті-бағдарлы тіл, Ақылды-бағдарлы тіл. Қазіргі кезде қарқынды дамып келе жатқан ақпараттық технологияның биг дата, бұлттық есептеу, мобильді интернет робототехникамен біріге отырып оқуға қабілетті, өздігінен ойлай алатын жасанды зияткерлі роботтар технологияларын жасаға бет бұруда. Шет елдегі

роботтарды сатып ала бермей, өз еліміздегі талантты ғалым, өнертапқыш, IT мамандарын әлемдік дәрежеде тәрбиелеп, өз роботтарымызды жасауымыз керек.

Жасанды ақыл - Жасанды нейрон, Жасанды нейрондық байланыс, Жасанды нейрондық тізбе, Жасанды нейрондық ми; Негізгі сөздермен пайым жасау, Тірек терминдермен пайымдау, Базалық түсініктермен ой айту, Іргелі ұғымдармен ойлау.

Блокчейн (Blockchain) - бұл тек қана цифрлық криптовалюта (Bitcoin) ғана емес, сонымен қатар өзге де құндылықтарды Интернет арқылы тұлғадан тұлғаға делдалсыз алмасудағы қауіпсіз технология. Ол барынша ашық және жүз пайызға қорғалған, онда кімге не тиесілі екендігі жазылған, әрі мұндай көпшілік тізбе кітабын қолдан жасау, өз бетінше өзгерту мүмкін емес. Қатысушылар арасындағы әрбір мәміле немесе транзакция делдалсыз тұлғадан тұлғаға жүзеге асырылады және ол тарату мәліметтер базасының тізбесіне қосылады. Бұл тізбеде әр транзакцияның уақыты, қатысушылары, мәміле сомасы, т.б. мәліметтері сақталады. Күрделі математикалық алгоритмдер мен арнайы бағдарламалар (майнерлер) жүйенің бүтіндігіне және жалпы қолжетімділігіне қадағалау жүргізеді. Артық бюрократизм мен жемқорлық жойылады. Мәселен, блокчейн белгілі бір тауардың өндірушіден тұтынушыға дейін жеткізілуінің бүкіл тізбесін қадағалауға мүмкіндік береді.

Ғылыми-зерттеу және әлеуметтік-экономикалық сипаттағы заманауи күрделі ақпараттық жүйені құру үшін қаржылық және ресурстық қамтамасыз етулермен байланысты бірқатар тапсырмаларды шешу қажет. Дегенмен, мұндай жайт егерде бағдарлама жасаудың объекті-бағдарлы тілінен бағдарлама жасаудың субъекті-бағдарлы тіліне, яғни абстракцияның жаңа сатысына көшер болса, онда біршама жеңілдей түседі.

Басқаша сөзбен айтар болсақ, қазіргі заманғы күрделі ақпараттық жүйелерді компьютерлік бағдарлама жасаудың сан алуан тілінің көмегімен емес (JavaScript, Java, Python, Ruby, PHP, C++, CSS, C#, т.б.), ақпараттық модельді құрастыру міндеттерін жеңіл еңсере алатын абстракциялаудың барынша ең жоғары қабатындағы бағдарламалық тұғырнама көмегімен жасау қажет (LISP, REFAL, MIVAR, STRATUM).

Қазіргі заманғы әлеуметтік-экономикалық сипаттағы заманауи күрделі ақпараттық жүйені құру процессіне келсек: біріншіден, мақсат бұйрық ретінде қалыптастырылып, ақылды-бағдарлы тілде жасанды ақыл құрылымы болады; екіншіден, проблема нұсқаулық ретінде қалыптастырылып, субъекті-бағдарлы тілде роботтық жобалау болады; үшіншіден, есеп алгоритм ретінде қалыптастырылып, бағдарламалық-алгоритмдік тілде компьютерлік бағдарлама болады; төртіншіден, тапсырма компьютер командасы ретінде қалыптастырылып, компьютерлік-бағдарлы тілде электронды есептеуіш машиналық кодқа айналады.

Жоғарыда аталған өмірлік циклдің 4 сатысы (бұйрық-нұсқаулық-алгоритм-команда) әлеуметтік-экономикалық сипаттағы күрделі ақпараттық жүйелерді құруда ақпараттық технологияларды пайдалану тиімділігін арттыру индикаторларын сапа тұрғысынан сипаттауға және есептеу техникаларын қолдану сапасын жақсарту параметрлерін сан тұрғысынан бағалауға мүмкіндік береді.

«Дамудың дәл осы кезеңінде бізге, қазақстандықтарға «Цифрлық Қазақстан» мақсатты бағдарламасы төңірегінде белсенді түрде қоғам болып топтасу қажет. Дәл қазіргі сәт бұл біздің тағдыр шешті геосаяси және геомәдени мемлекеттік мүмкіншілігіміз, карт-бланшымыз.

Отандық идеяны және отандық ноу-хоуды қамқорлықпен әрі барынша пайдалану «Цифрлық Қазақстан» құру, еліміздің 2050 жылға қарай Әлемнің дамыған 30 мемлекетінің қатарына қосылу мақсатына қол жеткізіп қана қоймай, ықпалдастырылған цифрлық өркениет пен еуразиялық мәдениет қалыптастыру ісіндегі әлемдік әдістемелік көшбасшы атануға да мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827 қаулысы.

2. IV научно-практическая конференция «Дни науки КФУ им. В.И. Вернадского» / Сборник тезисов участников/ Том 4. Институт экономики и управления / Симферополь, 2018. стр. 765.

3. Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 31 қаңтардағы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Жолдауы, 2017 жылғы 11 ақпандағы № 51 қаулысы.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ М&А ТӘЖІРИБЕСІ: АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН КЕМШІЛІКТЕРІ

Кузенбаева Э.Р. - э.ғ.м., доцент

Алматы гуманитарлық-экономикалық университеті, Алматы қ.

e-mail: elmira.kuzenbaeva@mail.ru

Өзектілігін жоғалтпайтын бірігулер мен қосылулар тақырыбы бизнес пен мерзімді басылым беттерінде қызу талқылануда. Біріктіру және жұту санының өсу үрдісі Қазақстанға да тән. Сонымен қатар, Қазақстанның бұл саладағы өсімі айтарлықтай. Елдің қаржы секторында компанияларды біріктіру процестері байқалады. Мәмілелердің ең көп саны жүзеге асырылған елдің қаржы секторында оларда сатып алушы қазақстандық инвесторлар болғаны да сөзсіз. Қазақстанның қаржы нарығындағы бірігулер мен жұтулардың ерекшеліктері қандай, бұл үдерістің салдары қандай болмақ?

Бұл процестердің болуы нарықтық экономиканың, сондай-ақ сатып алу және сату процестерінің маңызды қасиеті болып табылады.

Біріктіру және жұту - бұл бірдей сатып алу-сату процестері, мұнда тек объект - компания мүлкін бақылау. Теорияға сәйкес, бірігулер мен жұтулар компанияның тиімділігін арттыруға ықпал етеді, өйткені жаңа иеленуші төленген соманы нақтыдан төмен деп санайды және компанияны оның құрамына біріктіру арқылы бұрынғы иесінен көбірек пайда алуды жоспарлайды. Бұл оң нәтиже халық шаруашылығында жүзеге асырылуы мүмкін және жүзеге асырылуда [1].

«Mergers & Acquisitions» (М&А) немесе «біріктіру және жұту» категорияларының қалыптасуының бастаулары нақты және бекітілген анықтамасы жоқ жеткілікті жаңа бағыт болып табылады. Дегенмен, бұл ұғымдардың мағынасы көпшілікке таныс. М&А концепцияларының үйлесуі акцияларды (қатысу үлестерін) сатып алу, иемдену немесе біріктіру түріндегі беруге арналған мәмілелерді білдіретіні белгілі. Егер бұл санаттарды жеке қарастыратын болсақ, онда «біріктіру» әдетте екі немесе одан да көп заңды тұлғалардың бірігуі түріндегі қайта ұйымдастыруды түсінеді, нәтижесінде жаңа ұйым құрылады, ал «жұту» деп мақсатты компания толығымен сіңіп, жеке тұлға ретінде өмір сүруін тоқтататын бір компанияның екіншісінің сатып алуды атайды.

Бүгінгі Қазақстандық тәжірибе көрсетіп отырғандай, «біріктіру және жұту» ең кең тараған түрі «сатып алу /алу» болып табылады, мұнда мақсатты компания өз орнында қалады, ал мәміле нәтижесі тек акционерлердің (қатысушылардың) ауысуы болып табылады. Біріктіру немесе жұту нысанында жасалған мәмілелер өзінің тікелей мағынасында өте сирек жүзеге асырылады, ал олар жүзеге асырылған кезде, әдетте, мәміленің объектілері немесе олардың акционерлері (қатысушылары) аффилиирленген қоғамдар болып табылады. Себебі, Қазақстанның бірігу мен жұтуды жүргізу тәжірибесі тәуелсіздік алған 1991 жылдан бастау алған. Жергілікті заңнамалық базаға, жалпы корпоративтік құқықтың даму деңгейіне және елдегі саяси-әлеуметтік жағдайдың кейбір нюанстарына тиісті бейімделуін алмаған көптеген тұжырымдамалар Қазақстанда бизнесті жүргізудің жекелеген жағдайларында қолданылады [2].

Қазақстанның банк жүйесі мемлекеттің, реттеушінің және банк қоғамдастығының келісілген іс-әрекеттерінің нәтижесінде жағдайды тұрақтандыруға және ерекше проблемалық аймақтарды оқшаулауға қол жеткізді. Қазіргі кездегі қаржы секторын реттеу жөніндегі қызмет бағыттарының бірі тұтастай алғанда қаржы жүйесі деңгейінде туындайтын тәуекелдерді барынша азайтуға негізделген контрциклдік реттеу мен қадағалау принциптеріне көшу. Бұл сала бірігу және жұтылу үдерісі тұрғысынан ерекше өзектілікке ие. Тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз ету үшін қаржы жүйесінің мүмкіндіктерін барынша пайдалану мақсатында Қазақстан Республикасының дағдарыстан кейінгі кезеңдегі қаржы секторын дамыту тұжырымдамасы қабылданды.

Тұжырымдаманың негізгі мақсаттары:

- қаржы секторының тұрақтылығын арттыру;
- қазіргі қаржылық-экономикалық дағдарыс кезінде анықталған кемшіліктердің, тұрақсыздық факторларының және құбылыстардың алдын алу үшін жағдай жасау;
- елдің экономикасы мен қаржы жүйесінің жағдайы. Дағдарыстан кейінгі кезең жағдайында көптеген компаниялардың бірігу және қосылу процедурасы арқылы бизнесін кеңейту мүмкіндігі бар. Бұл үрдістер Қазақстанның қаржы нарығын да айналып өтпейді [3].

Жалпы алғанда, қазақстандық М&А нарығын сала контекстінде қарастыра отырып, сарапшылар мұнай-газ секторы әлі де ең қуатты сектор болып табылатынын атап өтті. Экономиканың ірі М&А операциялары жасалған басқа секторлары банк ісі және тау-кен металлургия өнеркәсібі болды. Бұл ретте жергілікті М&А нарығында ішкі процестердің белсендіруі байқалады. М&А мәмілелерінің ең көп саны елдің қаржы секторында жасалды. Бұл ретте, әдетте, қазақстандық инвесторлар оларда сатып алушы тарап ретінде әрекет етті. Өкінішке орай, бірқатар компаниялардың жария болмауына байланысты транзакциялардың құны туралы ақпарат жабық.

Қазақстандық банк нарығында қосылулар мен жұтуларға үлкен үміт артуда. Бұл процесс шетелдік ойыншылардың келуімен ғана емес, сонымен қатар отандық банктердің нарықтағы позицияларын нығайтуға ұмтылуымен де байланысты.

Қазақстан банктерін қолданыстағы несиелік портфельінің проблемаларының сапасы бойынша және перспективалық портфель бойынша бөлуге болады. Біріншісі қаржы жүйесінің өз күштерімен, яғни қаржылық реттеудегі, банкроттық туралы заңнамадағы өзгерістермен шешіледі. Қолданыстағы портфельдегі жұмыс істемейтін несиелер қайта құрылымдауды қажет етеді, бірақ банктердің неғұрлым тиімді қайта құрылымдауды жүргізу үшін жеткілікті капиталы жоқ. Іскерлік циклдің осы кезеңінде сыртқы капиталды енгізу мүмкін емес. Сондықтан банктерге пайда есебінен капиталды ұлғайту мүмкіндігін беру керек. Сонымен қатар, үй шаруашылықтарының кірістері өсуде, бұл да үй шаруашылықтарының банктік қарыздарын сіңіруге және банк активтерінің жақсаруына ықпал етеді.

Болашақ несиелік портфельіндегі проблемалар қарыз алушылардың көпшілігінің несиелік сапасының төмендігімен байланысты, бұл меншікті капиталдың жетіспеушілігінен және оның кірістілігін шектеуден көрінеді. Іс жүзінде капиталы жоқ банктердің бірігуі олардың портфельдерінің сапасын жақсартпайды, бұл дәл осы банктердің негізгі міндеті болып табылады, керісінше, олардың күш-жігерін оны шешуден басқа жаққа бұрады.

Бұл бірігудегі тағы бір маңызды мәселе - жалпы қызметкерлер санының қысқаруы. Дегенмен, біртұтас банк құрудың оң жақтары да бар, олар мыналар:

1. үлкен нарықтық үлесі бар жаңа банктің пайда болуы, біріктірілген банк 19% нарықтық үлесі және айқын бәсекелестік артықшылықтары бар бөлшек несиелік нарығындағы ең ірі ойыншыға айналады;
2. біріктіру есебінен біріккен банктің инвестициялық тартымдылығын арттыру мүмкіндігі. Осылайша, банкті шетелдік стратегиялық инвесторға сату мүмкіндігі артады;
3. операциялық шығындардың айтарлықтай төмендеуі мүмкін, банк персоналының санын оңтайландыру, филиалдар желісі мен инфрақұрылымды оңтайландыру;

4. екі банктің операциялық жүйелерінің ең жақсы құрамдас бөліктері негізінде жаңа банктің ІТ жүйелерін нығайту.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, талданған банктердің бірігуі жағдайында келесі ықтимал нәтижелерді атап өту қажет: - Филиалдар желісін оңтайландыру, операциялық шығындар, бизнес-процестерді одан әрі автоматтандыру және біріктіру нәтижесінде қол жеткізілген қызметтің тиімділігін арттыру Біріккен банктің тиімділігін арттырады. – Бірігу Біріккен банктің инвестициялық тартымдылығын арттырады, банк қызметінің ауқымының ұлғаюы нәтижесінде банкті стратегиялық инвесторға неғұрлым тартымды бағамен сату мүмкіндігін арттырады.

Осылайша, талданған банктерді біріктіру тәртібі әлі де талқыланып жатқанын және ұзақ дайындық кезеңі болуы керек екенін атап өткім келеді. Бұл процесс құқықтық мәселелердің болуымен байланысты, мысалы: біріктірілген банктің барлық акционерлерінің акцияларын сатып алудың заң талаптары; банктердің облигацияларын ұстаушылардың еркіне қарсы банктердің бірігуі банктің еурооблигациялары бойынша дефолтқа негіз береді; директорлар кеңесінің мүшелері, банктердің бірінің кредиторларының өкілдері банктерді біріктіру бойынша қабылданған іс-әрекеттерге қанағаттанбауы және келіспеушілік белгісі ретінде қызметінен кетуі мүмкін.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Касимова, М. и др. Слияние и поглощение корпораций: проблемы и перспективы развития в Казахстане: Научно-исследовательская работа в рамках программы «Жас Ғылым». / М. Касимова, Д. Ахметова, А. Галижапаров, Б. Жимайлова, Б. Кудайбергенов, А. Сарсекеева, А. Сулейменова. - Павлодар: Кереку, 2019. - 59 с.

2. Адилбекова А.К. Реорганизация корпораций: слияние, покупка, дробление, банкротство и ликвидация. // Молодежь и наука в современном мире: Материалы республиканской научно-практической конференции, 16-17 марта. Ч. 1. - Талдықорған, 2020. - С.12-17.

3. Сартанова, Н.Т. Банкротство и реорганизация предприятий: Учебное пособие. - Костанай: КГУ им. А. Байтұрсынова, 2017. - 189 с. - ISBN 978-601-7387-05-1.

УПРАВЛЕНИЕ КРЕДИТНЫМИ РИСКАМИ В БАНКЕ

Муратова Д.Б.- к.э.н., доцент,

Таразский региональный университет им.М.Х.Дулати

г.Тараз, Казахстан

Вспышка пандемии коронавирусной инфекции COVID-19 в первом квартале 2020 года стала причиной введения беспрецедентных чрезвычайных мер, включая запреты на поездки, обязательное прекращение деятельности второстепенных предприятий, ограничения на проведение массовых мероприятий и перевод работников на удаленную работу на дому. Кризис серьезно повлиял на экономическую активность, и падение объемом производства зачастую более значительно, чем во время глобального финансового кризиса, который разразился более десяти лет назад. Многие заемщики сразу же ощутили резкое падение или полную утрату доходов из-за COVID-19. На фоне крайне неуверенного восстановления экономики, возобновившейся волны инфицирования и повторного введения чрезвычайных мер финансовые затруднения заемщиков усиливаются [1].

В конце 2019 – начале 2020 произошло важное событие в банковском секторе: были опубликованы результаты оценки качества активов и объявлены новые меры поддержки для некоторых банков. НБРК совместно с казахстанским органом регулирования финансового сектора недавно опубликовал заключительный отчет об оценке качества активов 14 крупнейших банков страны, на долю которых приходится 87% совокупного

объема активов сектора. По данным отчета, Казахстанская банковская система имеет достаточные показатели капитализации и ее потребности в формировании дополнительных провизий составляют 430 млрд тенге по состоянию на 1 апреля 2019 г — этот показатель ниже, чем мы изначально ожидали.

Вместе с тем оценка качества активов выявила четыре банка (АО «Банк ЦентрКредит», АО «Евразийский банк», АО «АТФБанк» и АО «Нурбанк»), которым необходимо увеличить объем провизий на возможные потери по кредитам, а также добиться улучшения коэффициентов капитала и поддерживать их на уровне, соответствующем регулятивным требованиям. Собственники этих банков должны будут произвести вливания капитала 1-го уровня общим объемом 40,5 млрд тенге, а государство предоставит гарантии по проблемным активам в размере 147,9 млрд тенге. Кроме того, АО «Нурбанк» получит субординированный кредит со стороны государственного фонда по ставке ниже средней, поскольку ранее подобная поддержка ему не оказывалась. Как следствие, мы подтвердили рейтинги АО «Банк ЦентрКредит», АО «АТФБанк» и АО «Нурбанк», поскольку полагаем, что государственная поддержка будет достаточной для покрытия потребностей в формировании провизий по кредитам, выданным в прошлые периоды. 12 марта 2020 были предприняты рейтинговые действия в отношении этих банков, прогнозы по рейтингам которых в настоящее время — «стабильные» (см. статьи «Рейтинги казахстанского АО «АТФБанк» подтверждены на уровне «В-/В» после объявления о мерах поддержки; прогноз — «Стабильный»; «Прогноз по рейтингам АО «Банк ЦентрКредит» пересмотрен на «Стабильный»; рейтинги подтверждены на уровне «В/В» после объявления о мерах поддержки для обеспечения потребностей банка в резервировании» и «Прогноз АО «Нурбанк» пересмотрен на «Стабильный» в связи с ожидаемым получением поддержки по итогам проведения оценки качества активов; рейтинги подтверждены на уровне «В-/В»).

В соответствии с нашими ожиданиями пакет мер поддержки направлен на повышение участия собственников банков в решении проблемы недостаточного объема провизий в банковском секторе, что должно оказать позитивное влияние на его показатели в долгосрочной перспективе. Повысится ответственность собственников банков за формирование дополнительных провизий за счет предоставления нового капитала и ограничения объема дивидендных выплат в течение нескольких лет [2].

Мы позитивно оцениваем тот факт, что четыре банка уже обеспечили почти 180 млрд тенге для покрытия дополнительных потенциальных потребностей в резервировании, объем которых, по результатам оценки качества активов, составлял 369,4 млрд тенге по состоянию на 1 апреля 2019. Эти средства были получены за счет досрочного погашения кредитов проблемными заемщиками, дополнительного залогового обеспечения, формирования дополнительных провизий и ряда других мер.

Неопределенность относительно роста в банковском секторе сохраняется, показатели прибыльности будут снижаться.

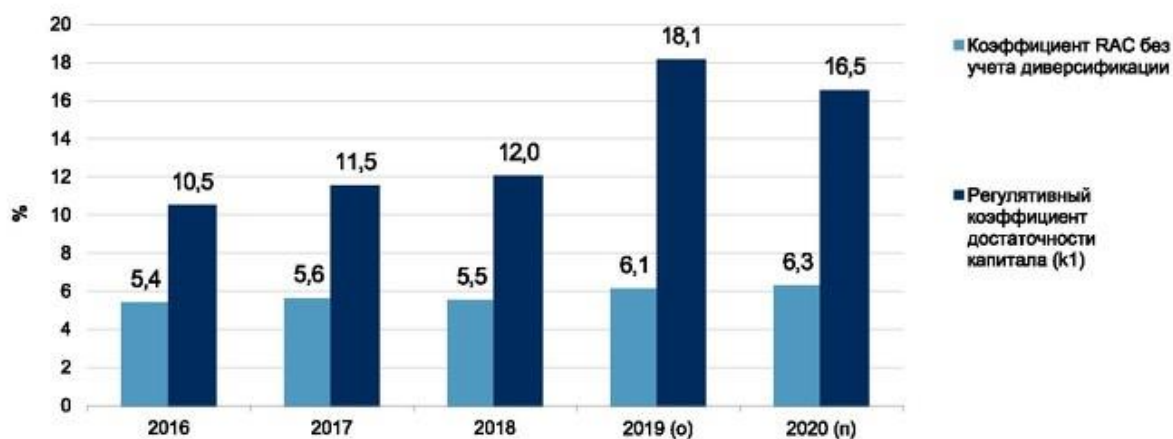
В настоящее время мы считаем перспективы роста банковского сектора Казахстана неопределенными в 2020 в связи с описанными выше новыми угрозами. Оценка качества активов снизила неопределенность в отношении потребностей в формировании провизий по проблемным кредитам, выданным в прошлые годы, однако все еще неясно, насколько сильным будет негативное влияние на банковский сектор со стороны ухудшившихся перспектив экономического роста, волатильности обменного курса и возможных нарушений операционной деятельности, связанных с мерами противодействия распространению вируса COVID-19.

Мы отмечаем, что правительство и регулирующий орган приняли ряд мер по поддержке кредитной активности казахстанских банков в 2020, включая предоставление 600 млрд тенге предприятиям малого и среднего бизнеса на благоприятных условиях и снижение риск-весов для кредитов предприятиям малого и среднего бизнеса и валютных кредитов.

Вместе с тем мы полагаем, что, хотя кредитные риски в казахстанской экономике и остаются чрезвычайно высокими, в настоящее время банковский сектор имеет более благоприятные показатели капитализации и относительно высокий запас ликвидности, поэтому он лучше подготовлен к кризису, чем в 2014 и 2008. Показатели капитализации являются преимущественно нейтральным или позитивным компонентом нашей оценки характеристик собственной кредитоспособности (stand-alone credit profiles – SACP) большинства казахстанских банков (см. диаграмму 1), и рассчитываемые нами показатели кредитоспособности уже предполагают консервативные риск-веса для разных классов активов.

Диаграмма 1

Коэффициенты RAC казахстанских банков, рассчитываемые S&P Global Ratings, в сравнении с регулятивным коэффициентом достаточности капитала

RAC (risk-adjusted capital) - коэффициент капитала, скорректированного с учетом риска. (о) - оценка. (п) - прогноз.
 Источники: Национальный банк Республики Казахстан, S&P Global Ratings.
 Copyright © 2020 by Standard & Poor's Financial Services LLC. All rights reserved.

Полагаем, что казахстанский банковский сектор аккумулировал значительные запасы ликвидности, которые должны дать ему возможность справиться с возможной нестабильностью на рынке.

Сохранение позитивных тенденций роста основных отраслей экономики и стабильной ситуации на финансовом рынке, а также увеличение банковской депозитной базы способствовали значительному росту масштабов кредитной деятельности банков (более 65% всех банковских активов составляют кредиты), что актуализировало проблему управления кредитными рисками.

Управление кредитным риском требует от банка постоянного контроля за структурой портфеля ссуд и их качественным составом.

На сегодняшний день АО «АТФБанк» – это полноправный казахстанский Банк с богатым международным опытом, лучшими европейскими стандартами. 20-летняя история Банка и богатый опыт сотрудничества, как с казахстанскими, так и с зарубежными структурами, позволили Банку зарекомендовать себя, как надежного и авторитетного игрока на рынке банковских услуг. Помимо традиционных операций, в спектр услуг Банка входят операции на фондовом рынке, услуги по выпуску и обслуживанию платежных карт, сейфовое хранение, операции с драгоценными металлами, услуги банка-кастодиана. Как внешние, так и внутренние факторы риска выявляются и управляются в рамках организации. Особое внимание уделяется разработке карт рисков, которые используются для выявления всего перечня факторов риска и служат основой для определения уровня достаточности текущих процедур по снижению рисков. Помимо стандартного анализа

кредитного и рыночного рисков, АО «АТФБанк» проводит мониторинг финансовых и нефинансовых рисков путем проведения регулярных встреч с операционными подразделениями с целью получения экспертной оценки по отдельным направлениям.

Банк рассчитывает на ежедневной основе обязательные нормативы в соответствии с требованиями НБРК. По состоянию на 31 декабря 2020 года и 31 декабря 2019 года значения обязательных нормативов Банка соответствовали лимитам, установленным НБРК. Банк обеспечивает наличие системы управления кредитным риском, которая соответствует стратегии Банка и обеспечивает эффективное выявление, измерение, мониторинг и контроль над кредитным риском путем установления требований и параметров приемлемости заемщика в кредитной политике Банка, включая максимальную сумму риска на одного заемщика/группу заемщиков, сегмент бизнеса, отрасль, продукт кредитования, а также путем контроля допустимого уровня кредитного риска[3].

Обеспечение не предоставляется в отношении прав требования по производным финансовым инструментам, инвестициям в ценные бумаги и кредитам, выданным банкам, за исключением случаев, когда ценные бумаги получены по сделкам «обратного РЕПО» и операциям займа ценных бумаг.

По состоянию на 31 декабря 2020 года Группа имеет одного контрагента, балансовой стоимостью 115,753,133 тысячи тенге подверженность кредитному риску в отношении которого превышает 10% максимального уровня подверженности кредитному риску (31 декабря 2019 года: два контрагента, 186,242,452 тысячи тенге).

АО «АТФБанк» управляет кредитным риском (по признанным финансовым активам и непризнанным договорным обязательствам) посредством применения утвержденных политик и процедур, включающих требования по установлению и соблюдению лимитов концентрации кредитного риска, а также посредством создания Кредитного комитета, в функции которого входит активный мониторинг кредитного риска. Кредитная политика рассматривается и утверждается Советом Директоров.

Система управления кредитными рисками Банка выстроена в соответствии с требованиями Правил формирования системы управления рисками и внутреннего контроля для банков второго уровня Национального Банка Республики Казахстан №29.

Банком усовершенствованы процессы и процедуры, обеспечивающие утверждение, мониторинг и контроль допустимых уровней кредитного риска. Кроме того, Банк успешно использует инструменты управления допустимым уровнем по иным типам рисков согласно стандартов Базель.

С целью получения качественного и диверсифицированного роста кредитного портфеля Банка, создания прозрачной и согласованной системы для управления кредитными рисками, которая позволит обеспечить достижение целей Банка в долгосрочной перспективе, Банк на ежегодной основе разрабатывает и утверждает Советом директоров Банка Риск-стратегию кредитования в разрезе сегментов бизнеса (корпоративное кредитование, МСБ, розничный бизнес). Риск-стратегия кредитования юридических лиц основана на анализе перспектив отраслей экономики Казахстана и качества текущего кредитного портфеля, планируемых показателей определенных в бюджете Банка, а также на экспертном мнении работников подразделений риск-менеджмента согласованном с бизнес подразделениями Банка. В риск-стратегии кредитования физических лиц определяются и закладываются основные направления и продукты кредитования, а также принципы финансирования данного сегмента бизнеса [4].

В целях активизации деятельности в стратегических направлениях АТФБанк намерен максимально эффективно использовать имеющиеся преимущества, в виде разветвленной филиальной сети, большой клиентской базы, хорошей узнаваемости бренда, квалифицированного персонала, достаточного набора финансовых продуктов, которые будут усилены реализацией широкого комплекса мероприятий. Данный комплекс мероприятий направлен на увеличение эффективности внутренних процессов, развитие системы.

В результате концентрации усилий в вышеперечисленных направлениях АТФБанк намерен существенно повысить чистые операционные доходы, за счет увеличения процентной маржи, роста комиссионных доходов, повышения операционной эффективности, и добиться стабильного уровня прибыльности.

Мы также прогнозируем уменьшение чистого процентного дохода банков в связи со снижением спроса корпоративных и розничных клиентов на кредиты в период действия карантина и, возможно, после его окончания. Мы также ожидаем снижения чистой процентной маржи банков вследствие того, что изменение процентов по краткосрочным вкладам клиентов может происходить более быстрыми темпами, чем изменение процентов по долгосрочным кредитам.

Использованная литература:

1. Alonso Gispert, T., Feyen, E., Kliatskova, T., Salvatore Mare, D., and Poser, M. 2020. COVID-19 Pandemic: A Database of Policy Responses Related to the Financial Sector. World Bank Finance, Competitiveness, & Innovation Global Practice. Washington D.C. Available at: <https://datacatalog.worldbank.org/dataset/covid-19-finance-sector-related-policy-responses> Bank of Albania. 2019.

2. Regulation 51/2019 “On Out-of-Court Treatment of Distressed Borrowers by Banks”. Bank of Albania. Tirana. Available at: https://www.bankofalbania.org/Supervision/Regulatory_Framework/Supervision_regulations/Regulation_51_2019_On_out-of-court_treatment_of_distressed_borrowers_by_banks.html

3. Хамитов Н.Н. Банковский менеджмент: Учебное пособие.- Алматы: экономика, 2007.-232 с.

4. Давлетова М.Т. Кредитная деятельность банков в Казахстане: Учебное пособие. – Алматы: Экономика, 2001. – 186 с.

ИНДИВИДУАЛЬНЫЙ ПОДОХОДНЫЙ НАЛОГ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ

Муратова Д.Б. - к.э.н., доцент,

Женисбек А. – магистрантка,

*Таразский региональный университет им.М.Х.Дулати
г.Тараз, Казахстан*

В условиях стремительно развивающейся пандемии COVID-19 с 2020 года правительства подавляющего количества стран вынуждены принимать дополнительные меры для недопущения дальнейшего ухудшения эпидемиологической ситуации. Это ограничение мобильности населения, перевод предприятий на удаленную работу или полная приостановка работы компаний, которые не могут работать удаленно.

Очевидно, что принятые меры, как и общая экономическая ситуация негативным образом влияют на темпы роста мировой экономики, а также создают трудности для нормального ведения деятельности большинства организаций по всему миру. Чтобы дать бизнесу шанс на выживание в свете введенных ограничений, ряд стран анонсировали введение экстренных налоговых льгот для компаний – своих налоговых резидентов.

В целом основные экстренные налоговые льготы, вводимые зарубежными странами, схожи и включают в себя такие временные меры, как:

– предоставление отсрочки по уплате налогов, сборов и подаче налоговой отчетности;

снижение ставок или предоставление освобождения от уплаты налогов и иных обязательных платежей;

– отмена или снижение санкций за несвоевременную уплату налогов и подачу налоговой отчетности;

- приостановление взыскания налоговой задолженности и проведения налоговых проверок;
- упрощение процедуры возврата налога;
- внедрение электронных сервисов для обслуживания налогоплательщиков.

В текущей экономической ситуации использование компаниями предложенных государством мер поддержки бизнеса становится актуальным, как никогда [1].

В соответствии с [Указом](#) Президента Республики Казахстан от 16 марта 2020 года № 287 «О дальнейших мерах по стабилизации экономики» для решения вопросов налогообложения Правительство Казахстана [постановлением](#) от 20 апреля 2020 года № 224 с 1 апреля 2020 года установило поправочный коэффициент «0» к ставкам следующих налогов и социальных платежей:

- ИПН, удерживаемого у источника выплаты;
- ИПН, уплачиваемого самостоятельно лицом, занимающимся частной практикой;
- социального налога, ОПВ, ОППВ, социальных отчислений, взносов и отчислений на ОСМС, за исключением уплачиваемых индивидуальным предпринимателем за себя.

Данное положение применяется в отношении следующих налогоплательщиков и их работников:

- лиц, занимающихся частной практикой, и субъектов микро, малого или среднего предпринимательства, осуществляющих деятельность по перечню видов деятельности согласно [приложению 1](#) к постановлению, по обязательствам, срок уплаты (перечисления) по которым наступает в период с 1 апреля до 1 октября 2020 года;
- субъектов крупного предпринимательства, осуществляющих деятельность по перечню видов деятельности согласно [приложению 2](#) к постановлению, по обязательствам, срок уплаты (перечисления) по которым наступает в период с 1 апреля до 1 июля 2020 года.

Кроме того, на период с 1 апреля 2020 года до 1 октября 2020 года установлен поправочный коэффициент «0» к ставкам налога на имущество:

- по взлетно-посадочным полосам на аэродромах и терминалам аэропортов;
- для лиц, занимающихся частной практикой.

Также для налогоплательщиков-резидентов Казахстана, занимающихся деятельностью воздушного пассажирского транспорта, предоставлена до 1 января 2021 года отсрочка по уплате исчисленного НДС за нерезидента по техническому обслуживанию и юридическому сопровождению сделок лизинга воздушных судов.

При этом, указанные налогоплательщики сумму исчисленного НДС за нерезидента относят в зачет в том налоговом периоде, в котором такое приобретение работ, услуг от нерезидента признано облагаемым оборотом при условии, что сумма исчисленного налога на добавленную стоимость уплачена в бюджет до 1 января 2021 года.

Вместе с тем, с 1 марта 2020 года устанавливается, что надбавки работникам, задействованным в противоэпидемических мероприятиях, выплачиваемые с 1 марта 2020 года в соответствии с [приказом](#) Министра здравоохранения РК от 4 апреля 2020 года № 28/2020, не являются объектами ИПН, удерживаемого у источника выплаты, социального налога, ОПВ, ОППВ, социальных отчислений, взносов и отчислений на ОСМС.

Также с 1 марта 2020 года введено положение о переносе срока представления форм налоговой отчетности по обязательствам 2019 года с 31 марта 2020 года на 31 мая 2020 года.

С 1 января 2020 года сроком на 3 года вступил в силу мораторий на проверки субъектов предпринимательства, также на данный период отдельные категории налогоплательщиков освобождаются от уплаты налогов. В данном материале расскажем, на какие виды проверок не распространяется мораторий, а также кто попадает под освобождение от уплаты и по каким видам налогов.

Категории субъектов, подпадающие под мораторий на проверки. Под действие моратория попадают субъекты, относящиеся к категориям малого и микропредпринимательства. К субъектам микропредпринимательства относят субъекты со

среднегодовой численностью работников не более 15 человек или среднегодовым доходом не свыше 30-ти тысячекратного [МРП](#). Субъектами малого предпринимательства являются ИП, юридические лица со среднегодовой численностью работников не более 100 человек и среднегодовым доходом не свыше 300-тысячекратного [МРП](#).

Вместе с тем, не признаются субъектами малого предпринимательства и микропредпринимательства налогоплательщики, осуществляющие:

1. деятельность, связанную с оборотом наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров;
2. производство и (или) оптовую реализацию подакцизной продукции;
3. деятельность по хранению зерна на хлебоприемных пунктах;
4. проведение лотереи;
5. деятельность в сфере игорного бизнеса;
6. деятельность, связанную с оборотом радиоактивных материалов;
7. банковскую деятельность (либо отдельные виды банковских операций) и деятельность на страховом рынке (кроме деятельности страхового агента);
8. аудиторскую деятельность;
9. профессиональную деятельность на рынке ценных бумаг;
10. деятельность кредитных бюро;
11. охранную деятельность;
12. деятельность, связанную с оборотом гражданского и служебного оружия и патронов к нему.

Освобождение действует только на налоговые обязательства по уплате налогов, возникающих в указанный 3-х летний период. При представлении деклараций необходимо указывать данные о полученных доходах с указанием 0 в графе налог к уплате.

В статье отмечено, что заработная плата — это основная часть выплат физическим лицам, которую облагают индивидуальным подоходным налогом.

По данным Министерства финансов РК, налог на доходы физических лиц и социальный налог в совокупности формируют основную часть доходов местных бюджетов РК. Доказано, что индивидуальный подоходный налог является самым перспективным в свете его продуктивности — при прочих равных условиях налоговым органам его легче контролировать, чем другие налоги и от его уплаты сложнее уклониться недобросовестным налогоплательщикам [2].

Знание тенденций налоговой политики в области взимания ИПН в истории налогообложения Казахстана позволит грамотно формировать и реализовывать ее в перспективе.

На фоне складывающейся в Казахстане тенденции изменения и постоянного совершенствования системы налогообложения особую актуальность имеет изучение зарубежного опыта. Рассматривая зарубежный опыт различных государств по применению механизма исчисления и уплаты индивидуального подоходного налога, следует обратить внимание на опыт развитых стран. В странах с развитой экономикой все налоги, а индивидуальный подоходный налог в частности, применяются как самое эффективное орудие государственного регулирования экономической и социальной политики страны.

В 2020 году на фоне неблагоприятной экономической ситуации налоговые доходы госбюджета сократились на Т0.7 трлн (-7%), прежде всего за счет снижения поступлений от нефтяного сектора. Благодаря разовому поступлению средств в рамках урегулирования спора по проекту Карачаганак в конце года (\$1.3 млрд), доходы без учета трансфертов из Нацфонда незначительно выросли (+0.6% г/г). Несмотря на увеличение суммы неналоговых поступлений на Т0.7 трлн до Т1.1 трлн и повышение трансферта из Нацфонда на Т1.7 трлн, дефицит госбюджета в 2020 году вырос более чем в два раза до Т2.8 трлн или 4% от ВВП – наивысший уровень с конца 90-х. На фоне возросшего дисбаланса госдолг страны приблизился к отметке в 30% от ВВП. В 2021 году расходы бюджета сохранятся на высоком уровне в Т16.5 трлн (-1.1% г/г), а дефицит составит Т2.6 трлн или 3.4% от ВВП.

Доходы Госбюджета в 2020 году незначительно выросли за счет единоразовых поступлений. В четвертом квартале в отдельных отраслях экономики страны наметились позитивные изменения, что положительно отразилось на бюджете. В результате, налоговые поступления в четвертом квартале повысились на Т0.8 трлн или на 40% кв/кв. Неналоговые поступления за тот же период возросли на Т0.6 трлн, продемонстрировав трехкратный рост. Доля трансферта из Нацфонда в доходах госбюджета в последнем квартале находилась на минимальном за весь год уровне в 15%. Для сравнения, во втором квартале трансферты обеспечивали более половины от всех поступлений госбюджета. Как известно, в связи с режимом ЧП и санитарными ограничениями госорганами предоставлялись отсрочки по уплате налогов и другие льготы, которые переносились на последний квартал, что и привело к резкому росту их поступлений в заключительном квартале года. Неналоговые поступления в декабре 2020 года повысились сразу на Т590 млрд и в этом же месяце сообщалось о достижении соглашения об урегулировании спора по Карачаганаку, в соответствии с которым консорциум должен был выплатить в пользу Казахстана \$1.3 млрд (~Т550 млрд). Как мы полагаем, резкий рост неналоговых поступлений в последнем месяце 2020 года произошел благодаря достигнутому соглашению. При этом, насколько нам известно, обычно средства от нефтегазового сектора поступают напрямую в Нацфонд, однако в данном случае видимо было принято решение направить их в госбюджет в целях сокращения его дефицита. Помимо этого, в 2020 году Т120 млрд в бюджет поступило в виде дивидендов от нацхолдинга Самрук-Казына, а общая сумма дивидендных поступлений достигла Т138 млрд. Для сравнения – за весь 2019 год в виде дивидендов от акций, находившихся в госсобственности, поступило только Т68 млрд.

По нашему мнению, введение всеобщего декларирования индивидуальных доходов:

- является одним из мощных инструментов борьбы с теневой экономикой;
- автоматически расширяет налогооблагаемую базу, а значит, позволяет снижать нагрузку на отдельно взятого налогоплательщика;
- способствует формированию здоровой налоговой культуры в обществе;
- предоставляет возможность пользоваться системой вычетов и льгот;
- позволяет каждому физическому лицу подойти осознанно к выплате подоходного налога в бюджет [4].

Таким образом, введение всеобщего декларирования позволит повысить требовательность населения к государству. Кроме того, при реализации системы всеобщего декларирования индивидуальных доходов при заполнении декларации необходимо будет прилагать все необходимые документы, подтверждающие расходы. Налогоплательщики станут требовать от компаний, предоставляющих услуги здравоохранения, образования и т.д., документальное оформление. Это заставит экономических агентов (частные школы, больницы, курсы и т.д.) показывать свои доходы, проводить их через кассовые аппараты.

Предполагается, что введение всеобщего декларирования окажет противодействие теневой экономике, снизит уровень коррупции в государственных органах, расширит налоговую базу для поступления в бюджет индивидуального подоходного налога, повысит эффективность расследования различных криминальных поступлений и правонарушений, а также налоговую культуру налогоплательщиков страны.

Опираясь на результаты исследования, можно говорить о том, что в сфере индивидуального подоходного налогообложения в Республике Казахстан до сих пор остается ряд проблем, требующих решения:

- создание эффективной и работающей на практике системы вычетов (льгот) при уплате ИПН;
- повышение налоговой культуры (с целью снижения склонности населения к сокрытию доходов);
- поэтапный переход на всеобщее декларирование (для того чтобы реализовать право индивида на налоговые льготы в соответствии с налоговым кодексом).

Для совершенствования налогообложения доходов физических лиц в условиях глобализации, на наш взгляд, целесообразно:

- увеличение и введение новых нестандартных налоговых вычетов, а также повышение налоговых льгот. Увеличение социальных налоговых вычетов, например установление вычетов на образовательные расходы, обусловит привлекательность вложений в человеческий капитал, а реализация принципов горизонтальной справедливости оправдает представление вычетов на медицинские расходы;

- снижение налогового бремени на население за счет уменьшения косвенных налогов, например, НДС и акцизов. За счет снижения ставки НДС у налогоплательщиков будут восполняться денежные средства, а также это позволит снизить налоговую нагрузку;

- необходимо введение налогового минимума. С введением этого новшества государство может иметь в бюджете недостатки, но они могут быть компенсированы за счет роста потребления населения, которое в основном все свои доходы тратит на потребление более дешевой продукции;

- ввести семейное налогообложение, которое позволит более рационально и справедливо удержать налог с учетом всех особенностей количества детей в семье, их возраста, принять к вычету все понесенные расходы, будет способствовать повышению налоговой культуры за счет привлечения всех членов семьи к учету расходов в целях получения льгот.

В настоящее время перед страной стоит одна из важнейших задач дальнейшего стратегического развития — создание такого налогового режима, который, в свою очередь, будет гарантировать сбор налогов, достаточных для финансирования государственных расходов, обеспечение благоприятных условий экономического роста, а также снижение налогового бремени на население.

Использованная литература:

1. Сайт Министерства финансов РК www.minfin.kz
2. Черник Д.Г. Налоги и налогообложение: Учеб. пособие / Под ред. проф. Д.Г.Черника. — 2-ое изд. — М.: ЮНИТИ, 2010. — 367 с.
3. Кодекс Республики Казахстан «О налогах и других обязательных платежах в бюджет» (Налоговый кодекс) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 15.01.2014 года). — [ЭР]. Режим доступа: salyk.kz
4. Сайт налоги и налогообложение. www.vnaloge.ru

ОЦЕНКА ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКОВ КАЗАХСТАНА

Насиров Ф.О.

*Научный руководитель: магистр, ст.преподаватель Кейкова Ж.К.
Университет Мирас, г.Шымкент*

В настоящее время казахстанский рынок вступил в новый период кризиса, последствия которого могут быть сильнее предыдущих. Сейчас одновременно сложилось несколько неблагоприятных факторов: катастрофическое падение цен на нефть, замедление экономического роста, обострение нерешенных социальных проблем общества на фоне пандемии COVID, что в краткосрочной перспективе может повлиять на стабильность некоторых банков. Поэтому местные банки, запас прочности которых невелик, снова полагаются на государственную поддержку. В то же время иностранные банки будут продолжать набирать обороты в зависимости от следующих факторов:

1) на фоне непредсказуемости функционирования местных банков иностранные банки станут надежным убежищем для сохранения сбережений компаний и населения;

2) должен быть строгий подход к оценке рисков и в будущем исключать конфликт интересов в них, что характерно для казахстанских банков;

3) иностранные банки, при наличии перспективных проектов, могут активно использовать капитал своих «основных» структур [1].

Стоит отметить, что с 16 декабря 2020 года активы достигнут не менее 20 миллиардов долларов. США могут открыть филиалы в Казахстане в соответствии с условиями вступления Казахстана в ВТО.

Учитывая текущее состояние экономики, можно отказаться от практики административных ограничений доступа к капиталу иностранных банков, не дожидаясь конца года. Сегодня возможности иностранных дочерних банков ограничены размером их капитала.

Согласно новым требованиям, теперь филиал, в отличие от банка, может использовать все ресурсы компании, которой по-прежнему не нужно иметь отдельную лицензию на ведение банковской деятельности, и несет операционные расходы.

В идеале открытие дочерних компаний иностранных банковских групп должно привести к значительному притоку кредитных ресурсов из-за рубежа в водные ресурсы и, таким образом, снизить стоимость финансирования для потребителей. Однако, как показывает опыт прошлых лет, их появление не могло оказать влияния на изменение ситуации в банковском секторе по следующим причинам [2].

Во-первых, из-за того, что отправляется на базу, в операционную деятельность банка в основном входят деньги в иностранной валюте, курсы по долларovým кредитам не очень дорогие, и поэтому риски непредсказуемы, скидки, потребителям не нужны деньги для валютных кредитов. Иностранные банки могут конкурировать только за счет предоставления финансирования, очень сложно расти без необходимости в подходящей почтовой базе.

Успешная работа банка в зарубежной стране не всегда зависит от параметров цены или качества предоставляемых услуг. Здесь необходимо обратить внимание на политический и экономический потенциал Казахстана.

Имеет сильного игрока в розничной компании и банке власти с политическими и технологическими платформами, поэтому ему будет нелегко конкурировать в их сегментах, поэтому иностранные банки могут проявить себя в сфере малого и среднего бизнеса с очень низкой долей в экономике страны.

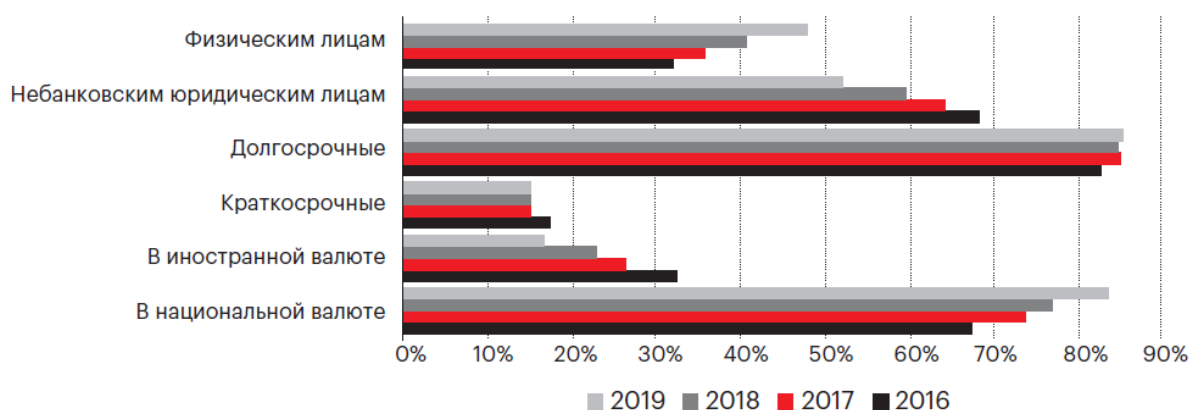
Однако для работы в этом сегменте необходимы новые подходы. В любом случае, расширение деятельности действующего филиала, иностранного банка, появление новых игроков зависит от перспектив казахстанской экономики [3].

Рисунок 1. Темп роста инвестиций в основной капитал в Казахстане в 2010-2019 годах. Источник: Статкомитет СНГ

В 2019 году развитие инвестиционной деятельности в Казахстане имеет важное значение - +8,8%, хотя и ниже, чем в 2018 году, увеличение темпов инвестиций в основной капитал в том числе на 17,5%, в основном за счет модернизации трех нефтеперерабатывающих заводов. Основными факторами роста инвестиций в 2019 году является расширение генерирующих мощностей на Тенгизском нефтегазовом месторождении.

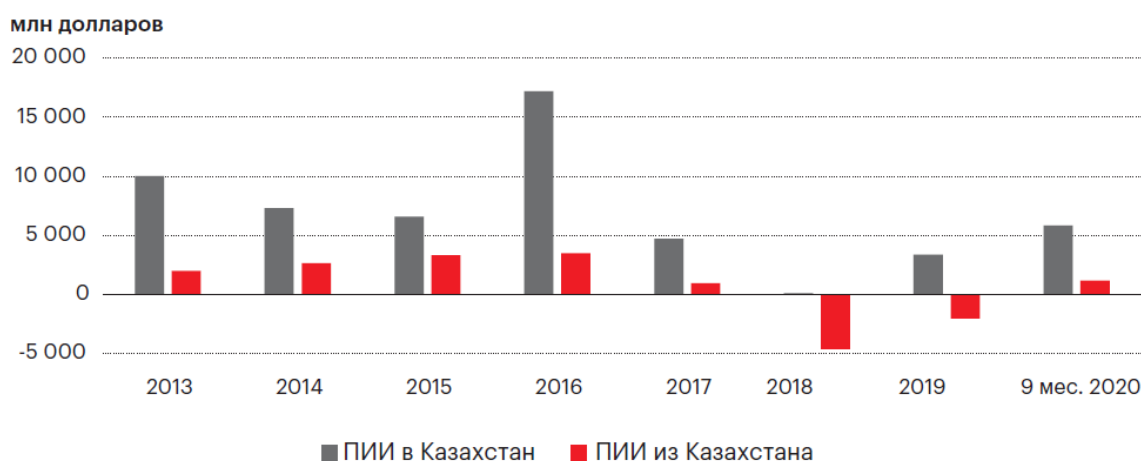
Основными отраслями, получившими инвестиции в основной капитал, являются промышленность (включая производителей), строительство, торговля, транспорт, на них приходится около 2/3 от общего объема таких инвестиций. В Казахстане три четверти инвестиций в основной капитал осуществляется за счет основных средств, 15 % - за счет заемных средств, 10 % - из бюджета.

Рисунок 2. Структура кредитного портфеля в Казахстане, 2016-2019.

Источник: Бюро национальной статистики агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан

В третьем квартале 2020 года инвестиционная деятельность сократилась на 10% по сравнению с прошлым годом.

Рисунок 3. Прямые иностранные инвестиции в Казахстан и из Казахстана.

Источник: Национальный банк Казахстана

Кредитная активность в Казахстане в 2020 году расширялась в первую очередь за счет розничного сектора. На протяжении последних лет возрастает доля кредитов в

национальной валюте и сокращается доля кредитов в иностранной валюте в общем объеме кредитов.

Рост кредитного портфеля в 2020 году на 7,3% также обеспечен в первую очередь сектором розничного кредитования – его объем увеличился на 13,4%, тогда как кредитование субъектов хозяйствования - лишь на 2,3%.

Таблица 1. Основные виды социально-направленного инвестирования согласно действующей мировой практики

Понятие	Описание	Особенности
Eco investing	Вкладывание средств в активы предприятий, производство продукции у которых не имеет вреда на экологические процессы, а также в новые технологии, которые способствуют улучшению экологической обстановки	Неполный список учитываемых факторов. К примеру, не ведется учёт социальных факторов, корпоративного управления, политической ситуации
Impact investing - влиятельное инвестирование	Инвестиции направляются в организации либо фонды, функционирование которых может иметь позитивный эффект на экологию либо социальную сферу, и, кроме того, приносить инвестиционную прибыль	Влиятельное инвестирование чаще всего работает в сфере здравоохранения, образования, микрофинансирования, энергетики, водном хозяйстве.
Triple bottom line investing	Учитываются 3 главные параметра – экономические, экологические и социальные факторы.	Неполный список учитываемых факторов. Например, не учитываются корпоративное управление, политические факторы и пр.
Mission - based investing	Инвестиции с учетом определенной инвестором некоммерческой миссии.	Инвестор определяет чёткую, чаще всего, нефинансовую миссию и точный набор критериев для отбора по дальнейшему инвестированию.
Ethical investing	Первостепенная роль отводится этическим факторам, затем прибыли	Ограниченный список важных факторов.
Double bottom line investing	Учитываются 2 фактора – экономический и социальный	Не учитывают экологические факторы, корпоративное управление, политические процессы
Sustainable investing	Инвестирование с учетом социальных, моральных и этических, экономических и пр. факторов.	Цель - интенсивный поиск лидеров устойчивого развития.

Примечание – источник [1]

Общий объем прямых иностранных инвестиций (ПИИ), накопленных в Казахстане, достаточно высок, но в последние годы характеризовался высокой волатильностью. Вместе с тем, в Казахстане, несмотря на высокий уровень неопределенности, связанной с пандемией COVID-19, способствующей оттоку капитала из развивающихся стран, в 2020 году будет зафиксирован рост.

Системным параметром инвестиционной сферы являются прямые инвестиции. Они имеют эффективное значение для работы и доходов любого казахстанского банка. Они необходимы для стабильности, уверенного развития и роста.

Корпоративная социальная ответственность является одним из наиболее распространенных способов реализации инвестиционной политики, направленной на развитие социальных отношений.

Наиболее полное определение включает следующее: Социальная ответственность включает ответственность организации путем открытого поведения за влияние ее решений на общество и окружающую среду:

- соответствует законодательным нормативам и согласована с международными стандартами;
- способствует развитию благосостояния общества;
- учитывает пожелания заинтересованных сторон;
- оказывает положительное влияние на бизнес-имидж банков [4]:

Ответственное социальное вложение-инвестиционные решения, которые реализуются инвестором с учетом экономических, социальных, моральных и экологических последствий инвестиций. Эти инвестиции направлены на достижение полезной цели инвестора, но в то же время направлены на положительное влияние на окружающую среду, общество, социальные процессы:

Мировой опыт делится социально ответственными инвестициями в такие отдельные категории (таблица 1):

- влияние инвестиций-влиятельные инвестиции;
- миссия-основные инвестиции-инвестиции на основе миссии;
- triple bottom line investing-тройные конечные инвестиции;
- двойной / тройной нижней линии investing-двойной / тройной набор

Инвестирование;

- Eco Investment (green investing) - экологические инвестиции (зеленый инвестирование);

Сущность указанных видов социальных инвестиций заключается в их двойственной природе, поскольку они одновременно удовлетворяют потребности социального и корпоративного секторов.

Другими словами, эффективность социально ориентированного проекта должна включать в себя две составляющие-общественную (социально-экономическую) и коммерческую эффективность .

Однако этот мировой опыт может быть применен и в Казахстане в связи с ростом тенденций перехода к социально-ответственному бизнесу в обозримом будущем.

Использованная литература:

1. Доклад о мировых инвестициях: трансграничные слияния и приобретения и процесс развития. - Нью-Йорк-Женева: ООН, 2018. UNCTAD/WIR/2018 (Overview). С. 3.

2. Мамырова М.К. Эффективность инвестиций в промышленном производстве: монография. - Алматы : Экономика, 2018-230 стр.

3. Постановление Правительства Республики Казахстан Об утверждении Программы по привлечению инвестиций «Национальная инвестиционная стратегия» и внесении дополнения в постановление Правительства Республики Казахстан от 30 декабря 2015 года №1136 «Об утверждении перечня правительственных программ и признании утратившими силу некоторых решений Правительства Республики Казахстан» от 22 августа 2017 года №498

4. Касимова Д.М. Особенности инвестиционной деятельности как объекта налогового регулирования / Д.М. Касимова // Евразийский юридический журнал. – 2015. – № 8 (87). – С. 207–208.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВНЕБЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ ДЛЯ ФИНАНСИРОВАНИЯ АВТОМОБИЛЬНЫХ ДОРОГ

*Наурызбеков С.К. - PhD - к.э.н., ассоциированный профессор
Карабаев Н. - старший преподаватель кафедры «Экономика»
Таразский региональный университет им. М.Х.Дулати.*

Дорожное хозяйство является важнейшим элементом производственной и социальной инфраструктуры Казахстана. Его эффективное функционирование и устойчивое развитие – необходимое условие стабилизации, структурной перестройки и перехода к подъему экономики, обеспечения целостности и национальной безопасности страны, повышения уровня и улучшения условий жизни населения. Это требует реализации программы создания качественно новой дорожной сети Казахстана за счет строительства новых дорог, реконструкции и повышения транспортно-эксплуатационного состояния существующих автомобильных дорог. Главным условием осуществления требуемых объемов развития сети автомобильных дорог становится устойчивое их финансирование во все возрастающих размерах.

В настоящее время развитие сети автомобильных дорог Казахстана отстает от потребностей транспорта и экономики страны. Реализация мер по ликвидации подобного отставания требует привлечения для целей строительства, реконструкции и содержания автомобильных дорог средств различных финансовых учреждений, корпоративных структур, а также пользователей дорог [1].

В зарубежных странах получили распространение различные способы привлечения средств в дорожную отрасль за счет внутренних источников. Некоторые из них приведены ниже.

Платные дороги. Выбор конкретных форм и методов привлечения финансовых средств для создания платных дорожных объектов зависит от характера и стоимости объекта, состояния и особенностей нормативно-правовой базы, финансовых возможностей инвесторов. Как правило, созданием платных автомобильных дорог занимаются акционерное общества, выполняющие проектирование, строительство и эксплуатацию дорог, мостов, тоннелей и путепроводов по соглашению с существующими органами государственного управления. Поскольку дорожное строительство характеризуется высокой капиталоемкостью и длительным инвестиционным циклом, в большинстве развитых стран основной формой реализации проектов платных дорог стали долгосрочные концессии.

Использование придорожной полосы. Наряду со строительством платных автомобильных дорог осуществленные перспективы по привлечению внебюджетных средств в дорожную отрасль связаны с использованием придорожной полосы отвода основных дорог для обустройства стандартизированных и сертифицированных сервисных пунктов, перевалочных терминалов контейнерных перевозок и других видов платных услуг. Не отрицая зависимости поступлений от пользователей платных участков автомобильных дорог, мостов и других сооружений, следует отметить достаточно ограниченное их количество и в большинстве своем сравнительно короткие отрезки времени их работы в коммерческом режиме, что не позволяет быстро наращивать финансовые ресурсы из этого источника даже при сравнительно высокой средней величине тарифа. Поэтому более активное и широкое привлечение частных инвестиций в дорожный сектор зависит от перспектив коммерческого использования придорожной полосы.

Перевалочные терминалы контейнерных перевозок. В Казахстане, как и во всем мире, ускоренными темпами развивается контейнеризация перевозок, которая позволяет обеспечивать своевременную перевозку грузов, их сохранность и быстрейшую доставку с наименьшими трудовыми и материальными затратами. Контейнеризация перевозок создает предпосылки для широкого развития терминальной системы междугородних

автомобильных перевозок. По этой системе загруженные для отправки контейнеры доставляются на специализированные контейнерные площадки автомобилями средней грузоподъемности, комплектуются по направлениям перевозки в укрупненные партии, для перевозки которых используются наиболее эффективные большегрузные транспортные средства. По экспертным оценкам, применение терминальной системы перевозок позволяет снизить себестоимость последних на 20-30%. В связи с развитием терминальной системы представляется целесообразной проработка вопроса использования придорожной полосы для обустройства терминальных площадок, с последующей сдачей их в аренду или же эксплуатацией на коммерческой основе. Комплексное обустройство контейнерных терминалов является капиталоемким проектом, поэтому на начальном этапе государственные организации, опираясь на существующие дорожные службы и их подрядчиков, могли бы взять на себя строительство площадок с твердым покрытием, поведение к ним подъездных путей и коммуникаций. Такого рода объекты могли бы передаваться на договорной основе заинтересованным организациям для дальнейшего обустройства и эксплуатации, а получаемые доходы являлись бы дополнительным источником финансирования дорожного строительства. Наиболее перспективными местами строительства такого рода площадок являются подъезды к крупным городам на международных трассах, а также места их пересечения с другими трассами общегосударственного и международного значения.

Предприятия придорожного обслуживания (АЗС, организации общепита, гостиницы, моечные пункты). При расположении их в полосе отвода сборы с таких предприятий за право их размещения и деятельности на территории автомагистрали могут быть фиксированными или переменными в зависимости от объема продаж или услуг. Как показывает зарубежный опыт, затраты проезжающих по дороге на различные нужды, не связанные непосредственно с проездом (различные закупки, питание, ночлег), соизмеримы с транспортными издержками, в связи с чем чистый доход от затрат на развитие дороги может увеличиться на 30-40% и более. Большие перспективы в качестве источника дохода заложены также в оплате за размещение рекламы на территории дороги и предоставление прав использования территории дороги для прокладки параллельных линий связи или других коммуникаций, а также объектов их инженерного обустройства, если это окажется допустимым по техническим возможностям [2].

Динамичное развитие инфраструктуры автомагистралей и придорожного сервиса в полосе отвода, в первую очередь, связывается с развитием малого бизнеса в виде различных бензоколонок, небольших кемпингов, моек, кафе и мотелей вдоль дороги. В настоящее время малый бизнес в Казахстане наиболее мобилен, он быстро привлечет капитал в эту сеть, в связи с чем значительно расширится налогооблагаемая база и возрастут поступления в бюджет [3].

Развитие грузовых автомобильных перевозок является фактором, обеспечивающим усиление внимания среднего и крупного бизнеса к автодорожному комплексу. В частности, недавно появившаяся возможность участия корпоративных структур в договорах концессии будет способствовать росту объемов вложений средств крупных компаний в создание автотранспортной инфраструктуры.

Использованная литература:

1. Наурызбеков С.К. Финансирование автомобильных дорог в Республике Казахстан: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. - Тараз, 2015 - 161с.
2. Специальные фонды зарубежных стран: виды, особенности, характеристика. https://studbooks.net/1586289/finansy/spetsialnye_fondy_zarubezhnyh_stran_v_idy_osobennosti_harakteristika
3. Нагманов К. Транспортный комплекс: интеграция в мировую экономику. Автомобильные дороги, 2003г., №10.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАРЖЫ НАРЫҒЫН ДАМУДЫҢ БАСЫМДЫ БАҒЫТТАРЫ

Нұрмағанбет Ә.А. - магистрант

*Алматы гуманитарлы-экономикалық университеті, Алматы қ.
e-mail: okenova.aselya@mail.ru*

Қаржы нарығы – ақша операцияларының арнайы саласы болып табылатын нарықтық қатынастар жүйесі және мұнда капитал несиегерлер мен қарызгерлер арасында бағалы қағаздарды шығару және сатып алу-сату нысанында қайта бөлінетін несие капиталдары нарығының бір бөлігі. Мұнда халықтың, шаруашылық жүргізуші субъектілердің, мемлекеттік құрылымдардың клиенттерге не бағалы қағаз кепілдігімен немесе несие түрінде берілетін бос ақшалай қаражаты мәміле объектісі болып табылады. Сондықтан ол бағалы қағаздар нарығы ретінде де, несие капиталының нарығы ретінде де әрекет етеді. Қаржы нарығы жаңа бағалы қағаздар шығару ісімен айналысатын бастапқы қаржы нарығы және бұрын шығарылған бағалы қағаздарды қайта сатумен айналысатын қайталама қаржы нарығы түрлеріне бөлінеді. Қайталама нарық өз кезегінде биржалық және биржадан тыс нарық түрлеріне бөлінеді. Биржалық нарықта мамандандырылған қор биржалары жетекші компаниялардың акцияларын сатып алу-сату операцияларын жүргізеді. Қазақстан қаржы нарығының жеткілікті дамуы үшін қаржы құралдарының әртүрлілігіндегі инвесторлық сұранымды қанағаттандыру қажет. Бұл үшін:

- қаржы құралдары мен сауда-саттықты және қаржы нарығының жағдайы туралы интернетті, рейтинг желісін және басқа арналарға қоса ақпаратты ұйымдастыру жөніндегі сапалы және технологиялық алдыңғы қатарлы қызметтерді жеткізуші ретінде Қазақстанның қор биржасын дамыту;
- сауданы валюталық және пайыздық тәуекелділіктерді, басқа мақсаттарды хеджерлеуге арналған әр түрлі биржалық қаржы құралдарын ұйымдастыру және қолдау;
- бағалы қағаздардың орталық депозитарийі мен қазақстандық банкарқылық есеп айырысудың үздіксіз қызмет етуін, оның ішінде оларды бағдарламалық-техникалық және технологиясының баламалы күй-жағдайын қолдау арқылы қамтамасыз ету, олардың бағдарламалық-техникалық кешендерінің сенімділігі мен ақпараттық қауіпсіздігін жасау;
- қолма-қол ақшасыз төлем құралдарын жетілдіру және олардың қолдану саласын кеңейту;
- рейтингілер, қор индекстері, қаржы нарығының мониторингері сияқты өнімдерді ұйымдастыру мен жетілдіруге мүмкіндік жасау;
- айналымға бағалы қағаздардың жаңа түрлерін және басқа да қаржы құралдарын енгізу;
- Қазақстанның қаржы нарығында айналымға көрші мемлекеттерден басқа да қаржы құралдарын, қолайлы инвестициялық сапа шарттары кезінде оларға жіберудің қарапайым сипатын белгілей отырып тарту;

қаржы нарығын мемлекеттік реттеу жүйесін Ұлттық банк пен басқа да уәкілетті мемлекеттік органдардың тарапынан, оларға нарықтың ашықтығын қамтамасыз ету үшін, қаржы нарығының субъектілерімен тікелей өзара іс-қимыл мен жеке құрамның жоғары біліктілігін қамтамасыз ете отырып, қаржы құралдарының инвестициялық тартымдылығын арттыру маңызды [1].

Орта мерзімді перспективада қаржы нарығы мен қаржы ұйымдарын реттеу және қадағалау осы саладағы мемлекеттік саясат мүдделерін, ел экономикасының қазіргі заманғы дамуын және халықаралық ынтымақтастық жағдайларын ескере отырып жүзеге асырылады.

Шетелдік банктердің отандық қаржы нарығына қол жетімдігін ырықтандыру, банктердің сыртқы қарыз алуларының өсуін басқарудың тиімділігін арттыру, банктер активтерінің сапасына сыртқы қарыз алулардың өсу әсерінің мониторингі, банк секторы

активтерінің сапасына жылжымайтын мүлік нарығын тұрақсыздандыру ықтимал теріс әсерін азайтуға жәрдемдесу, екінші деңгейдегі отандық банктер қызметінің ашықтық деңгейін арттыру мақсатында алдағы жылдары экономиканың банк секторын мемлекеттік реттеу жүйесін одан әрі жетілдіру жалғасатын болады. 2021-2025 жылдары мынадай іс-шараларды орындау керек. Шетелдік банктердің отандық қаржы нарығына қол жетімділігін ырықтандыру мақсатында республиканың қолданыстағы банк заңнамасына өзгерістер мен толықтырулар енгізу, осы бағыттағы қалыптасқан ахуалды, экономикалық орнықтылықты және халықаралық практиканы ескере отырып, сыртқы қарыз алулардың оңтайлы көрсеткіштерін айқындауға, жылжымайтын мүлікке бағалардың төмендеуіне байланысты тәуекелдерге банктердің орнықтылығын арттыруға; екінші деңгейдегі отандық банктер қызметінің ашықтық деңгейін арттыруға; активтерді жіктеу ережесін жетілдіруге және олар бойынша провизиялар құруға ықпал ететін нормативтік құқықтық келісімдер қабылдау. 2021-2025 жылдары сақтандыру ұйымдары қызметінің ашықтық деңгейін арттыруға, сақтандыру қызметтерінің отандық нарығының сыйымдылығын ұлғайтуға, қайта сақтандырудың ішкі секторын, жинақтау сақтандыру жүйесін дамытуға, шаруашылық субъектілерінің және ел тұрғындарының сақтандыру мәдениетін, міндетті сақтандыру жүйесінің тиімділігін арттыруға экономиканың сақтандыру секторын мемлекеттік реттеу жүйесін одан әрі жетілдіру жолымен қол жеткізілетін болады. Экономиканың сақтандыру секторын мемлекеттік реттеу жүйесін одан әрі жетілдіру мақсатында алдағы кезеңде: сақтандыру ұйымдары қызметінің ашықтық деңгейін арттыруға ықпал ететін нормативтік құқықтық келісімдер қабылдау; міндетті сақтандыру жүйесін жетілдіру; түсіндіру жұмыстарын жүргізуді қоса алғанда, республика халқының сақтандыру мәдениетінің деңгейін арттыру жөніндегі шаралар қабылдау ұйғарылып отыр.

Акционерлік қоғамдар қызметінің ашықтық деңгейін арттыру, қор нарығының өтімділігін қамтамасыз ету, халықтың жеке жинақтарын жұмылдыру акцияларын нарығын дамыту, ұсынылатын қаржы құралдарының спектрін кеңейту мақсатында жоспарланатын кезеңде бағалы қағаздар нарығын мемлекеттік реттеу жүйесін одан әрі жетілдіру қажет.

Акционерлік қоғамдар қызметінің ашықтық деңгейін арттыруға корпоративтік басқару қағидаттарын енгізу арқылы қол жеткізілетін болады. Өңірлік қаржы орталығының жұмысын қолдау қор нарығының өтімділігін қамтамасыз етеді. Қазақстандық бағалы қағаздар нарығында жоспарланып отырған инвесторларды - заңды тұлғаларды оқыту және инвестициялаудың ұжымдық нысанын дамыту халықтық жеке жинақтарын жұмылдыруға ықпал ететін болады. Корпоративтік басқару жүйесін енгізу мақсатында бағалы қағаздар нарығына қатысушыларды мемлекеттік реттеуді өздерінің қызметі туралы ақпаратты ашу, бағалы қағаздар бойынша кірістерді аудару және төлеу кезінде төлем тәртібін арттыру жөніндегі талаптарды олардың орындауы бөлігінде күшейтуді; бағалы қағаздарды иеленушілердің құқықтарын бұзғаны үшін компаниялар басшыларының әкімшілік жауапкершілігін күшейту, акциялардың бақылау пакетін иеленбеген акционерлердің құқықтарын қорғайтын нормативтік келісімдер қабылдауды көздейтін корпоративтік басқару мәселелері бойынша Қазақстан Республикасы заңнамасын жетілдіру жөнінде ұсыныстар дайындау қажет.

Сондай-ақ қазақстандық компаниялардағы корпоративтік басқару деңгейін корпоративтік басқару нормалары мен қағидаттарын сақтауын бағалауға жетекші рейтингілік агенттіктерді тарту қажет. Мыналар: бұқаралық ақпарат құралдарында бағалы қағаздар нарығындағы қызметті жариялау; мамандандырылған әдебиет шығару; бағалы қағаздардың әлеуетті эмитенттері үшін семинарлар өткізу жолымен халықтың бағалы қағаздар нарығы туралы хабардар болуының деңгейін арттыру жөніндегі шаралар жүзеге асырылады. Қаржы құралдарын инвестициялау үшін ұсынылатын спектрді кеңейту мақсатында мемлекеттік бағалы қағаздар нарығын одан әрі дамыту, секьюритилендіру тетіктерін шығару, мемлекеттің толық және ішінара кепілдігімен облигациялар шығару жолымен мемлекеттік-жеке меншік әріптестік тетіктерін дамыту көзделіп отыр [2].

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын бақылау мен қадағалау 2021 жылғы қызметінің басым бағыттары:

2021 жылы Комитет қаржы нарығы және қаржы ұйымдардың мәселелері бойынша, сондай-ақ еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуы, мемлекеттің жаңа саяси бағытын іске асыру бойынша жалпыұлттық іс-шаралар жоспарында, Қазақстан Республикасының қаржы секторын дағдарыстан кейінгі кезеңде дамыту тұжырымдамасында және Исламдық қаржыландыруды дамытудың 2025 жылға дейінгі көзделген мәселелері жөнінде бағдарламалық, жоспарлы және басқа құжаттардың іс-шараларын орындау бойынша жұмыстарды жалғастырады [3].

Тұжырымдаманың басты мақсаттары қаржы секторының тұрақтылығын одан әрі дамыту, қалыптасқан үрдістерді қаржы жүйесінің тұрақтылығы мен бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етудің негізін қалаушы факторлар ретінде қабылдануына жол бермеуге қарсы әрекет етуге барабар механизмдер құру, сондай-ақ республикамыздың қаржы жүйесіне деген сенімді нығайту және инвестициялық белсенділікті ынталандыру болып табылуы тиіс.

Дағдарыстан кейінгі кезеңде қаржы секторында анықталған проблемаларды жою, болашақта оларды болдырмау бойынша жағдайлар жасайтын жұмыстар жүргізілуі тиіс. Осы заманғы үрдістер мен жаңа талаптарға жауап беретін, оның ішінде еліміздің жеделдетілген индустриалды-инновациялық дамуы жөніндегі мемлекеттік саясаттың белгіленген басым бағыттарына сай келетін егемен Қазақстанның тұрақты әрі бәсекеге қабілетті қаржы жүйесін қалыптастыру жұмыстарын жалғастыра берген жөн.

Қаржы ресурстарын мобилизациялау шеңберінде мемлекеттің басымдықтары мен күші, бірінші кезекте, макроэкономикалық шешімдерді іске асыруға барынша белсенді ат салысу үшін жеткілікті потенциалы бар ішкі ресурстарға бағытталуы тиіс. Ішкі ақша жинақтарын, оның ішінде көлеңкелі секторда айналыста жүрген жинақтарды тарту бойынша құралдарды енгізу және дамыту жұмыстары жүргізілуі қажет. Екінші деңгейдегі банктердегі халықтың және заңды тұлғалардың депозиттері оларды қаржыландырудың негізгі көздері болуы тиіс.

Қазақстандық қаражаттың даму басымдықтары кезінде және отандық қаржы секторы мен экономиканың тұрақтылығы мен орнықтылығына қауіп тудырмайтын көлемде шетел инвестициялары маңызды рөл атқаратын болады.

Бұл бағыттарда еліміздің аумақтарында жаңа қаржы құралдарын енгізу мен дамыту кезінде әлеуетті тәуекелдерді жан-жақты бағалау принципінің негізінде көрсетілетін қаржылық қызметтердің сапасын арттыру және ауқымын кеңейту бойынша жұмыстар жалғасын табуы тиіс.

Әлеуметтік және медициналық қамтамасыз ету (сақтандыру) жүйелерін одан әрі жетілдіру жинақтаушы зейнетақы қорлары мен сақтандыру компаниялары жинақтайтын қаражатты пайдалануға және нарықтық механизмдерді кеңінен енгізуге бағытталатын болады, бұл халықты әлеуметтік қамтамасыз ету дәрежесін арттыруға мүмкіндік бере отырып, осы институционалдық инвесторлардың инвестициялық потенциалын ел экономикасын ұзақ мерзімді қаржыландыру үшін пайдалануға жол ашады.

Мемлекеттік-жеке серіктестік схемаларын одан әрі дамыту аясында инфрақұрылымдық жобаларды қаржыландыру үшін институционалдық және жеке инвесторлардың қаражатын тарту, осы жобалардың инвестициялық тартымдылық дәрежесін арттыру және олардың қаржыландырудың негізгі көздеріне қол жеткізуін қамтамасыз ету, оның ішінде төлемдері арқылы қаржыландырылатын жобаларды сатудан алынған қаражат есебінен жүзеге асырылатын қаржы құралдарын шығару арқылы қамтамасыз ету жұмыстарын жалғастыра берген жөн. Бұл ретте, мемлекеттік-жеке серіктестік механизмдерінің тиімділігін қамтамасыз ету міндеттерін шешу шегінде дамытудың басым бағыттары инфрақұрылымдық жобалардың институционалдық инвесторлар үшін, оның ішінде жинақтаушы зейнетақы қоры үшін қаржыландырылатын жобалармен байланысты

тәуекелдерді анықтаудың, бағалаудың және төмендетудің тепе-тең жүйелерін қамтамасыз ету арқылы тартымдылығын арттыруға негізделуі тиіс.

Бінталандыру механизмдерін жасау, халықтың қаржылық білімділігін одан әрі арттыру және жеке инвесторларды қорғау механизмдерін күшейту арқылы халықты қор нарығына қатыстыру үшін оларды жұмылдыру жұмыстарын жалғастыру қажет.

Инвестициялық қорлардың акционерлері мен пайшыларын қорғау дәрежесін арттыру үшін инвестициялық қорлардың қызметін реттейтін заңнамаларды одан әрі жетілдіру шаралары қабылдануы тиіс.

Қадағалаудың шоғырландырылған негізде бұдан әрі дамыту жоспарланып отыр, ол реттеу мен қадағалау құрылымына, бұл ретте негізінен банк конгломератының жекелеген институттарының сенімділігіне назар аударылады, қажет болған жағдайда тиісті шараларды қабылдауға жұмылдырылған. Одан басқа, басқа елдердің қадағалау органдарымен бұдан тығыз ынтымақтасу және олармен ақпарат алмасу арқылы трансшекаралық қадағалауды дамыту бойынша жұмыстарды жалғастырады.

Қазақстанда қор нарығын дамытудың керемет мүмкіншілігі десе де өз алдына бұдан да күрделі мәселелерді қоюға болады. Қазақстан қор нарығының қиын кезеңін есепке алатын болсақ, әрине қажеттілігі сезіліп тұр. Егер белгілі бір көрсеткіштер мен болжамдарға сай екенін айтатын болсақ, (мысалы, 160 000 мың жеке тұлға мен 500 млн доллар қаражат тарту, немесе 2025 жылға дейін биржа қаржысының 15-20% өсіру), онда бұл мақсаттарды орындауға болады, және Бағдарлама сәтті болды деп айтуға болады. Бұл көрсеткіштерге қарап, Бағдарлама сәтті өтті деуге болмайтын сияқты. Әрине, тәуекелдерде барудан қорықпау керек, бұдан да маңызды мақсат қою керек. Өткені бұл теңдесі жоқ Бағдарлама. Қазақстанда мұндай әлі болған емес. Бұл жоба, қаржы нарығын дамытуға үлкен мүмкіншілік береді, егер біз 3 миллион адам тартамыз деп, 1 миллионды ғана қатыстырсақ, бұл 160 мыңды шақырып, 500 млн тартып отыр [3].

Бағдарламаның басты мақсаты қаржы нарығының дамуына серпіліс беру. Бұл Бағдарлама уақытша түрткі болмақ. Оның неғұрылым сәтті өткені, сол ғұрлым үлкен нәтиже күтілуде. Бағдарлама барынша тиімді жүргізілу керек, тек сонда ғана біз инвесторлардың жаңа тобын құра аламыз. Әрине бұл Бағдарлама Қазақстан қор нарығындағы барлық мәселелерді шешпейді, қор нарығының әлсіздігі қаржылық құралдардың жоқтығы мен инвесторлардың аздығында ғана емес. Ол үшін қор нарығын күшейтуде үлкен еңбек жасау керек. Ұйымдастырушылар Бағдарламаның сәтті жүзеге асатынына сенімді болса, инвесторлардың шығынын белгілі әрекеттер арқылы азайтып, алдын ала қамдану керек. Егер толық сенімді болмаса, халықты алдын ала тәуекелдер туралы хабардар еткен жөн.

Қолданылған әдебиеттер:

1. www.finreg.kz
2. Давыдова Л., Райманов Д. Қазақстан Республикасының банк құқығы Алматы, 2017.
3. www.nationalbank.kz

ГЕРМАНИЯНЫҢ САЛЫҚ ЖҮЙЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Нысанбай Н.К. - аға оқытушы

Алматы гуманитарлық-экономикалық университеті, Алматы қ.

e-mail: nurzik777@mail.ru

Батыс елдерінде экономиканы мемлекеттік реттеу маңызды рөл атқарады. Дамыған елдер үшін экономикалық өмірдің әр түрлі салаларына кең араласу тән. Нарықтық шаруашылыққа тән (салық салу, несиелеу, инвестициялау) аса экономикалық реттеушілер көмегімен мемлекет шаруашылық қызметтің, қоғамдық мұқтаждықтарды қанағаттандыратын баламалы нұсқасын таңдауды талап етеді. Батыс елдердің экономикасын реттеуге жергілікті басқару органдары қатысады. Олар өз аймағына жеке капиталдарды тартуда құштарлық танытады және инвесторларға жанама көмек көрсетуге дайын. Бұған жер учаскелері мен құрылыстарды сатып алу немесе жалдау кезіндегі сату бағасынан немесе жалдау төлемінен жеңілдіктер, қарыздарды қамтамасыз ету, кепілдік қорларда қатысу, өнеркәсіп зоналарын құру жатады [1]. Өнеркәсіп зоналарында аймақтар мен құрылыстар көбінесе кәсіпорындарға жағымды қаржылық жағдайларда беріледі. Жиі муниципалды шот үшін шаруашылық қызметтің жаңа түрлерін дамытуға мүмкіндік беретін арнайы өндірістік бөлмелерді салу іске асырылады. Әрине, ынталандырушы шараларға жергілікті салықтардан мерзімді немесе тұрақты босату жатады.

Кейбір елдерде бірқатар қалалар аумағында салықтық жеңілдіктер қолданумен қоса жаңадан құрылған жұмыс орнына арнайы бюджеттік үстеме еңгізілген. Жергілікті басқару органдары шаруашылықтың жаңа салаларына жұмыс күшін дайындауда шығындардың көп үлесін өзіне алады. Сонымен қоса, өз жұмысшылары мен қызметкерлерін қайта дайындауды дербес жүзеге асыратын кәсіпорындар салықтық жеңілдіктерді қолданады.

Еуропа мемлекетіндегі республикалардың бірі Германияның салық жүйесінің ерекшелігіне тоқтала кететін болсақ, Германия үш деңгейге бөлінген мемлекеттік билігі бар федеративтік мемлекет болып табылады. Осыған орай оның салық салу жүйесі федерацияның, федерация мүшелері – жерлердің және осы жерлердің құрамдас бөлігі болып есептелінетін қоғамдастықтардың мүдделерін (бюджеттерін) көздей отырып құрылғанын байқаймыз.

Германияда салық ісін ұйымдастыру Л.Эрхард ұсынып кеткен қағидаларды ескере отырып құрылады. Ол қағидалар төмендегідей [2]:

1. Салықтар мүмкіндігінше ең аз болуы тиіс;
2. Белгілі бір объектіге салық салынғанда салық алудың экономикалық мақсаттылығы ескерілуі тиіс;
3. Салықтар бәсекеге кері әсерін тигізбеуі керек;
4. Салықтар саясат құрылымына сәйкес болуы керек;
5. Салық салу жүйесі салық төлеушінің жеке өміріне сыймен қарау және коммерциялық құпияны сақтаудан түруы қажет;
6. Салық жүйесінде қосарлы салық салу болмағаны жөн;
7. Салықтар қоғамда табыстарды әділ бөлуді қамтамасыз етуі қажет;
8. Салық көлемі мемлекет көрсететін қызмет көлеміне сәйкес болуы керек.

Германияда салық ісі 1969 жылы өткен салық реформаларының негізінде жүргізіліп жатыр.

Жоғарыдағы қағидалар бола тұра, Германияның бүгінгі таңдағы салық жүйесі тым жоғары мөлшерлемелермен ерекшеленіп, әрдайым сынға алынып, пікірталас тудыратын күрделі мәселелердің бірі. Германияда барлығын қосқанда 50-ден астам салықтың түрлері бар.

Федерация, жергілікті жерлер мен қауымдастықтардың салық ісі бойынша құқықтары Ата заңға сәйкес қатаң бөлініп, реттеліп отырады.

Салықтық түсімдер екі бағытта бөлінеді: тігінен яғни федерация, жергілікті жерлер мен қауымдастықтар арасында (тікелей қаржылық теңестіру); көлденеңінен, яғни жергілікті жерлер арасында сонымен қатар оның құрамындағы қауымдастықтар арасында (көлденең немесе жергілікті жер аралық қаржылық теңестіру).

Жиынтық ұлттық өнімдегі салықтардың үлесі 23%. Германияда басты салық түрлері: жеке тұлғалардың салық түрлері, жеке тұлға, жеке тұлғалардың табыс салығы, корпорацияға салынатын салық, қосымша құнға салынатын салық, кәсіпшілік салығы, мүлікке салынатын салық, жер салығы, сақтандыру жарналары, мұраға және сыйға салынатын салық, автокөлікке салынатын салық, акциялар, кеден баждары, т.б. бірнеше түрлері бар.

Заңды тұлғалардан алынатын салықтардың ішінде мемлекетке табысты мол беретіні қосымша құнға салынатын салық (ҚҚС). Оның табыстардағы үлес салмағы 28%-ға тең. Бұл салық табыс салығынан кейінгі екінші орындағы салық. Қазіргі кездегі қосымша құнға салынатын салықтың мөлшерлемесі 15%-на тең. Ал, жеңілдетілген мөлшерлеме - 7% тамақ өнімдері, кітаптар, газеттер, сондай-ақ жолаушы көлік қызметтеріне қолданылады.

Германияда ҚҚС-ның өзіне тән ерекшеліктері бар. Мысалы, өткен күнтізбелік жылдағы айналымы 20 мың еуродан аспаған, ал ағымдағы жылғы айналымы 100 мың еуро болатын кәсіпкерлер ҚҚС-н төлеуден босатылады. Аталмыш кәсіпкерлер ҚҚС-н емес, табыс салығын төлеуші ретінде қаралады. Бірақ, ол өзіне қойылған шарттардан бас тартып, жалпы ережеге сай өзінің салықтық есебін жүргізе беруіне болады. Ауыл және орман шаруашылығындағы кәсіпорындар ҚҚС-нан босатылған. Сондай-ақ, экспортқа кететін тауарлар да бұл салықтан босатылған. Ал, корпорация пайдасына салынатын салықтың мөлшерлемесі екеу. Егер пайда бөлініске түспесе мөлшерлеме 50%-ға тең. Ал, дивиденд түрінде бөлінетін пайдаға бекітілген мөлшерлеме төменірек - 36% тең. Жеделдетілген амортизация кеңінен қолданылады. Мысалы, ауыл шаруашылығында алғашқы жылдың өзінде-ақ құрал-жабдық құнын 50%-ға дейін есептен шығарып тастауға рұқсат етіледі. Сондай-ақ, қарыз (ссуда) бойынша пайыздарға қолданылады [3].

Ал, акциздер кезінде импорт айналымында салынатын салық сипатында болып келеді. Ал мөлшерлемесі мемлекет ішіндегі айналымындағыдай 15% пен 17%. Акциз түсімдері федералды бюджетке түседі. Акцизделетін тауарларға жататындар: сұйық және минералды отын, шараптар, кофе, сыра, темекі және темекі өнімдері, спиртті - ішімдік өнімдері.

Кәсіпшілік салығы - жергілікті салықтардың маңыздысының бірі. Бұл салық белгілі бір кәсіппен, саудамен, жабдықтау сияқты істерімен шұғылданатын неміс кәсіпорындарына салынады. Салықты есептеу базасы - кәсіпорынның кәсіпшіліктен тапқан пайдасы және капиталы саналады. Салық мөлшерлемелерін жергілікті органдар анықтайды. Кеңінен қолданылатын мөлшерлеме пайдадан 5% немесе негізгі қорлар құнынан 0,2% болады.

Салық салынбайтын ең азы да қарастырылған, ол пайдадан 15 мың еуро, негізгі қор құнын 50 млн еуроны құрайды.

Кәсіпшілік салығының мәселесі бірнеше жылдар бойы Германияда талқыға салынып, өзекті мәселенің біріне айналып отыр. Әсіресе, сынға алып отырған жағдай кәсіпорынның мүлік бөлігіне салық салынатындығы. Бұл жерде салық ісі түсетін пайдадан тәуелсіз жағдайда қалып, шығынды кәсіпорындар бұл салық түрін қалай да жергілікті бюджетке аударулары тиіс. Ал, қауымдастықтар үшін кемшілігі, көп нәрсе конъюнктураға тікелей байланысты болып келеді. Кәсіпшілік салықтан жергілікті бюджетке түсетін түсімдер көлемі жергілікті кәсіпорындар пайдасының деңгейіне байланысты, сондықтан да үнемі тұрақты бола бермейді. Бұл өз кезегінде қауымдастықтардың ұзақ мерзімді жоспарлауы мен инвестициялауына күрделі мәселелер тудырады.

Қорыта келгенде, Германияда бүгінде салық ісін ұйымдастыру барысында әділеттілік, алу, жинау бойынша шығынды аз ету, тендік, қосарлы салуды болдырмау сияқты қағидалар берік сақталады.

Германия - экономикасының негізінде қазіргі заманғы озық техниканы игерген мемлекет. Әлем бойынша өнеркәсіп өндірісінен АҚШ пен Жапониядан кейінгі үшінші орынды иеленген.

Кейінгі жылдары Германия капиталдары халықаралық миграциясына қатынасуда белсенділік көрсетіп, капиталдың іріленген импорттары мен экспорттарына айналады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Абиева, С.Н., Алиева, М.М. Салық және салық салу : Оқу құралы. - Алматы, 2017. - 244 б.
2. Кужукеева, К.М. Налоги и налогообложение: Учебное пособие - Костанай: КГУ им. А. Байтұрсынова, 2019. - 105 с.
3. Сабденов М.К. Франция мен Германияның салық жүйесінің негізгі айырмашылықтары - А.: Хабаршы, Экономикалық серия, №3, 2020. – Б. 15-18.

ИНСТИТУЦИОНАЛДЫ ИНВЕТОРЛАР ҚЫЗМЕТІНІҢ СТРАТЕГИЯСЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН БОЛЖАУ

*Оналтаев Д.О. - э.ғ.к., профессор, Жандаралы З.Е. - магистрант
Алматы гуманитарлы-экономикалық университеті
e-mail: darkhano@inbox.ru, zarina_08@mail.ru*

Экономиканың дамуы инвестициялау процестерінің жандануымен, негізгі қорларды жаңарту және халық шаруашылығы салаларының шаруашылық жүргізуші субъектілерін жаңғырту мақсаттары үшін ұзақ мерзімге бос қаржы ресурстарын тартуға мүмкіндік беретін қор нарығындағы, несие капиталы нарығындағы оның қатысушылары қызметінің тиімділігімен тікелей байланысты болады. Институционалдық инвесторлардың қор нарығының кәсіби қатысушыларының қызметін стратегиялық жоспарлау - институционалдық инвестордың дамуындағы құрылымдық-ұйымдастырушылық өзгерістер жағдайларында кірістіліктің оңтайлы деңгейіне бағдарланудың теріс үрдістерін еңсеру шаралары кешенін жүргізу арқылы және кірістіліктің жоғары деңгейіне қол жеткізу, қаражат салу тәуекелдерін барынша азайту туралы шешім қабылдау жағдайында іске асырылуы мүмкін.

Институционалдық инвестордың әлеуметтік-экономикалық дамуын стратегиялық жоспарлау жүйесін құру және тиімді қолдану проблемаларын шешудің негізгі бағыттарының бірі - ол инвестиция тиімділігінің жоғары деңгейіне қол жеткізу үшін стратегиялық кезеңге арналған жоспарлау және есептеу негіздемелерінің шаралары мен әдістерін дәйекті жүзеге асыру, құралдарын айқындау, инвестициялық институт типін және ең бастысы инвестициялық процесске тартылатын нақты инвесторлар шеңберін белгілеу бойынша шаралар қабылданатын болады [1, 30 б.].

Институционалды инвесторлар қызметінің стратегиясын іске асыру жолындағы мәселелердің шешудің өзектілігі Қазақстан Республикасының қаржы нарығына қатысушылардың дағдарысын бақылау және ұлттық экономиканың барлық салаларында инвестициялық белсенділікті арттыруға бағытталған. Институционалдық инвесторлардың қызметі мен дамуын стратегиялық жоспарлаудың сындарлы бағыты - олардың әлеуетін іске асырудың, сондай-ақ ұйымдық-құқықтық құрылымдарды құрудың принциптері мен әдістеріне негізделуі керек. Институционалдық инвесторлардың қызметін стратегиялық жоспарлау жүйесін пайдаланудың жоғары тиімділігі осы жүйенің элементтерінің маркетингтік, қаржылық және операциялық қызметтің функционалдық бағыттарымен өзара әрекеттестігіне тікелей байланысты. Осыған байланысты, негізгі стратегияны іске асыру үшін қажетті нәтижелерге қол жеткізу арқылы жекелеген салалардағы институционалдық

инвесторлардың даму перспективаларын анықтайтын функционалдық стратегиялардың мәселелерін шешу - оңтайлы әрекеттердің бірі болып есептелінеді.

Стратегиялық жоспарлау қор нарығының кәсіби қатысушылары үшін ерекше маңызды болып табылады, олар өз қызметінде әрқашан операциялық мәселелердің жауабын табуға міндетті. Қазіргі уақытта экономикалық әдебиеттерде экономикалық дағдарыс жағдайында қор нарығында институционалдық дүкенді дамытуды стратегиялық жоспарлаудың теориялық және әдістемелік негіздері жеткілікті түрде әзірленген.

Инвестордың қызметіндегі стратегиялық жоспарлау оған құрылымды және стратегиялық перспективаны әзірлеуге келесідей факторлар әсер етеді:

- таңдалған стратегияға барынша сәйкес келетін қор нарығы институтының түрін анықтау;

- бос ақша қаражатын тарту бойынша жұмысты бағдарлау және оның қызметінің ауқымы мен стратегиялық дамуын негіздеу үшін мықты инвесторлар шеңберін құру;

- институционалдық инвестордың даму тенденциялары туралы объективті ақпараттың оңтайлы көлемін жасау үшін болашақ кезеңге экономикалық, әлеуметтік және инновациялық бағыттардағы ішкі және сыртқы өзгерістер динамикасына неғұрлым сәйкес келетін болжау әдістерін қолдану қажет [2].

Жеке қаражаттың жеткіліксіздігі, ірі инвесторлардың төмен инвестициялық белсенділігі институционалдық инвесторлардың капиталымен өтелуі мүмкін. Қазақстан Республикасындағы институционалдық инвесторлар – бағалы қағаздар портфелін қалыптастыру үшін өздері тартатын қаражатты пайдаланатын субъектілері: инвестициялық қорлар мен банктер; зейнетақы қорлары; сақтандыру ұйымдары және Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген өзге де ұйымдар. Бұл ұйымдар институционалдық инвесторлар болып саналады, өйткені олар ұжымдық, акционерлік меншік иелері болып табылады және өз қызметіне халықтың көп бөлігін тартады.

Қаржы институттарының, атап айтқанда институционалдық инвесторлардың дамуы екі ықтимал инвестициялық нұсқамен байланысты – тікелей және жанама. Инвестицияларды жеткізушілер мен тұтынушылар арасында делдал ретінде оған қаржы институттарының қатысуы арқылы инвестициялау механизмі тікелей инвестициядан айырмашылығы, инвестицияны инвестициялау арқылы уақытша бос ақшасы бар тұлғалар (инвесторлар) тікелей жүзеге асырса жанама инвестиция деп аталады.

Институционалдық инвесторларды белсендірудің қажетті шарты дамыған инфрақұрылымы бар бағалы қағаздар нарығы болып табылады. Қор нарығы инвестициялық процестің өзіндік катализаторы болып табылады. Бағалы қағаздар нарығының қалыптасуы мен институционалдық инвесторлар бір-бірімен тығыз байланысты. Институционалдық инвесторлардың ішінде ең тұрақты және тұрақты көздері бар сақтандыру компаниялары мен зейнетақы қорларын бөліп көрсетуге болады.

Қазақстанда сақтандыру ұйымдарының инвестициялық қызметі және оның қалыптасуында белгілі бір қиындықтар бар. Бұған бірқатар себептер ықпал етеді:

1) Реформаға дейінгі кезеңдегі мемлекеттік сақтандыру компаниялары инвестициялық қызметпен айналыспаған, ал резервтік қорлар түріндегі жинақталған қаражат орталықтандырылған түрде пайдаланылды.

2) Бұл қызмет түрін белсендіру үшін қор нарығының жеткілікті түрде дамымағаны тежеу болып табылады. Дамыған бағалы қағаздар нарығы сақтандыру қызметтеріне сұранысты да қалыптастырады.

3) Үшіншіден, орын алған қаржылық дағдарыс экономикадағы тұрақсыздық пен өндірістің құлдырауымен қатар жүрді.

4) Төртіншіден, нарықтық қатынастарды ескере отырып, болашаққа арналған нормативтік құжаттардың болмауы [3, 81 б.].

Көзделген мақсатқа жету үшін институционалдық инвестор мынадай бірінші деңгейдегі қолдау функцияларын жүзеге асыруы қажет: қор құралдарын сатып алу, оларды инвестордың коммерциялық мүддесі және қор нарығының ағымдағы жай-күйі

шарттарында сату мәселелерін шешуге мүмкіндік беретін операциялық; қаржылық (институционалдық инвестордың қарамағында қаржы ресурстарын алу мәселесін шешеді); жоспарланғаны инвестор қызметінің болашаққа бағдарын анықтайды); институционалдық инвесторды нақты қажеттіліктерге сәйкес ресурстардың барлық түрлерімен қамтамасыз етуге бағытталған экономикалық; персоналдық яғни (институционалдық инвестор қызметкерлерінің штатын құрады); қаржы нарығының белгілі бір сегментінде инвестордың нақты орнын белгілеуге мүмкіндік беретін маркетингтік функцияны анықтайды.

Институционалдық инвестордың дамуын макроболжаудың ең адекватты шаралары басқару механизмі элементтерінің өзара байланысындағы жеке тұлғаның дамуындағы басқарылатын объектінің жұмыс істеу инерциясын жоғары дәлдікпен анықтауға мүмкіндік беретін статистикалық әдістер болып табылады және инвестициялық процестердің аспектілері ретінде қаралады. Ал жеке тиімділік көрсеткіштерін бағалауға қол жеткізу мақсатында институционалдық инвестордың табыстылығы мен әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштерін микроболжау - институционалдық инвестордың эвристикалық өзін-өзі ұйымдастыруына негізделген процестерді модельдеу әдістерін қолдану керек [4].

Қаржы және қор нарықтары үшін стратегиялық кезеңнің басталуы ол қор нарығындағы жеке және институционалдық инвесторлар қызметінің қолайлы деңгейіне қол жеткізу үшін экономикалық, қаржылық, ұйымдастырушылық, маркетингтік стратегияларды қабылдауды және іске асыруды, оның тиімділігін арттыруды талап етеді. Әлеуетті ресурстарды пайдалану, қор ресурстарын ұтымды бөлу арқылы қор нарығының кәсіби қатысушыларының қызметінің ұзақ мерзімді мақсаттарына қол жеткізу және дамыту үшін оның ұйымдық және құрылымдық элементтерінің өзара әрекеті болып табылатын стратегиялық жоспарлау жүйесін қалыптастырумен тікелей байланысты. Нарыққа қатысушы (институционалдық қатысушы), оны сыртқы ортаға бейімдеу, әлеуетті ішкі мүмкіндіктерді пайдалану, институционалдық инвестордың жұмыс істеу шарттарына құрылымдық сәйкестігін қамтамасыз етумен негізделеді [5].

Бүгінгі таңда мемлекеттің басты міндеттерінің бірі – институционалдық инвесторлардың жинақтарының отандық экономикада қалуын және жеткілікті инвестициялық кіріс әкелетін соған жұмыс істеуін қамтамасыз ету. Жалпы экономиканы дамыту және қаржы құралдарының аясын кеңейту бағдарламалары шеңберінде бағалы қағаздар нарығын дамытуға бар күш-жігерді жұмсау қажет. Институционалдық инвесторларды дамытудың негізгі проблемаларының қатарында инфляцияның бағалы қағаздар бойынша номиналды кірістілік деңгейінен асып түсуінің жалғасуы болып табылады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Асилова Айжан Сарсеновна «Институционалды инвесторлардың бағалы қағаздар нарығындағы қызметтері және олардың даму болашағы» - Алматы, 2009. - 30 б.
2. «Инвестициялық қорлар туралы» ҚР-сы Заңы. 29 қаңтар, 2004ж.
3. Дәулиева Ғалия Рахметқызы Институционалды экономика: Оқу құралы. әл-Фараби атындағы ҚазҰУ. - Алматы: Қазақ университеті, 2006. - 81 б.
4. www.rf-start.com
5. www.digital.nationalbank.kz

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ «ЗЕЛЕННЫХ» ОБЛИГАЦИЙ В ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОЕКТАХ

Прохоров В.В.

*Сибирский государственный университет науки
и технологий им. академика М.Ф. Решетнева
Российская Федерация, г. Красноярск,*

На развитие национальной экономики государств значительное влияние оказывает рост доли углерода в атмосфере нашей планеты. На мировой повестке достаточно резко поставлен вопрос о уменьшении выбросов парниковых газов. И не является секретом то, что их основным источником является операционная деятельность сырьевых отраслей экономики.

В настоящее время наиболее развитые государства радикально начали менять свои законодательства в сфере экологии. Одновременно с этим они начали требовать этого же от менее развитых стран, у которых сырьевые отрасли являются основой национальной экономики. При этом реформирование сырьевых отраслей является затратным и требуют значительных ресурсов.

Основными инициаторами мировых процессов в сфере экологии выступает Европейский Союз. Данное государственное объединение приняло ряд знаковых экологических программ и проектов. К ним относятся такие, как «The European Green Deal», «A Hydrogen Strategy for a Climate-Neutral Europe», «An EU Strategy for Energy System Integration». И все они возникли не на пустом месте. Известно, что Европейский Союз экологическими проблемами занимается с момента своего образования [1, 2].

Интересным является тот факт, что реализацию своих экологических программ и проектов Европейский Союз рассчитывает проводить с помощью «зеленого» финансирования. И его одним из основных элементов являются специфические долговые ценные бумаги, которые имеют название «зеленых» облигаций.

Следует сказать, что дебютный выпуск «зеленых» облигаций состоялась еще в 2007 году. Их эмиссию провел Европейский инвестиционный банк, выпустивший облигаций на сумму в шестьсот миллионов евро. Привлеченные таким образом денежные средства были конвертированы данным банком в кредиты, которыми были профинансированы экологические проекты в ряде европейских стран.

На начало текущего года совокупный объем рынка «зеленых» облигаций превысил триллион долларов США. Данный сегмент финансового рынка показывает высокий темп роста, который превышает 95% в год. Так за январь-май 2021 года было проведено эмиссий «зеленых» облигаций на общую сумму более двести миллиардов американских долларов. На сегодня одним из лидеров по эмиссиям «зеленых» облигаций является Китайская Народная Республика. На данное государство приходится свыше половины мирового объема эмиссий «зеленых» облигаций [3].

Необходимо отметить, что под категорию «зеленых» облигаций подпадают помимо корпоративных облигаций еще государственные и муниципальные ценные бумаги, а также долговые обязательства международных финансовых организаций. При этом чтобы получить статус «зеленых» облигаций они должны соответствовать четырем главным требованиям.

Первым из них является то, что данные облигации могут использоваться только для финансирования исключительно экологических программ и проектов, которые перечислены в Таксономии устойчивости Европейского Союза. Сама Таксономия фактически является определенным классификатором видов хозяйственной деятельности, которые направлены на улучшение экологической ситуации в Европе.

Ко второму требованию относится то, что облигации должны соответствовать определенным Стандартам выпуска. Они разработаны некоммерческой организацией

«Международной ассоциацией рынка капитала». При этом их можно использовать и вне Европейского Союза.

Третьим требованием является то, что цели выпуска облигаций должны быть в соответствии с Политикой зеленого финансирования эмитента. Политика зеленого финансирования принимается в качестве официального документа на уровне предприятия. И она должна быть доступна всем заинтересованным лицам.

Четвертым требованием является обязательная оценка верификатора (аудитора), которая подтверждает, что «зеленый» облигационный заем соответствует заявленным целям. Сам верификатор обязан аккредитоваться в международной некоммерческой организацией «Инициативы климатических облигаций».

В российском государстве имеется свой опыт выпуска «зеленых» облигаций. Первая их эмиссия произошла еще в 2018 году. Ее провело ООО «Ресурсосбережение ХМАО» на сумму в 1,1 млрд рублей. За счет этой эмиссии в соответствии с концессионным соглашением был профинансирован проект по переработки твердых коммунальных отходов в Ханты-Мансийском автономном округе.

В рамках данного проекта было профинансировано строительство производства по сортировке пластика, картона, древесины и железа. Также была подготовлена территория по хранению отходов, не подлежащих утилизации. Кроме того, была профинансирована система по сбору и фильтрации биологических газов, возникающих в период разложения отходов и другое. [4].

Следует отметить, что в 2021 году в России сформировалось определенное законодательство, регулирующее эмиссии «зеленых» облигаций. Оно изложено в нормативных актах Центрального Банка Российской Федерации. И здесь можно сказать, что российское законодательство в данной сфере соответствуют международным требованиям по выпуску «зеленых» облигаций.

При этом имеются и отличительные особенности. Так в Российской Федерации в отличие от Таксономии Европейского Союза к «зеленой» экономики относится атомная энергетика. Это подтверждает и то, что в Европе проводится достаточно жесткая политика по закрытию атомных станций. Например, в Германии к концу 2022 года должны быть закрыты три последних атомных станций.

В целом на российском фондовом рынке уже сформировался определенный сегмент, связанный с «зелеными» облигациями. В частности, на Московской фондовой бирже имеется Сектор устойчивого развития, который предназначен для финансирования проектов в сфере экологии, защиты окружающей среды, а также социально-значимых проектов.

На начало февраля текущего года в Секторе устойчивого развития обращалось пятнадцать эмиссий «зеленых» облигаций 8 эмитентов. Все они имели верификационные заключения национальных верификаторов. При этом необходимо отметить, что российские верификаторы не аккредитованы некоммерческой организацией «Инициатива климатических облигаций» [5].

Имеется и другая информация по поводу эмиссий «зеленых» облигаций российскими хозяйствующими субъектами. Так на сайте аналитической платформы «Инфрагрин» приведены данные, что статус российских «зеленых» облигаций имеют 33 облигационных займа. Такое несоответствие в данных Московской фондовой бирже и «Инфрагрин» связано с тем, что последняя организация учитывает все выпуски «зеленых» облигаций, в том числе и тех, которые выпущены за рубежом юридическими лицами, аффилированными с российскими предприятиями [3].

Необходимо сказать, что и в Красноярском крае для решения региональных экологических проблем можно использовать выпуск «зеленых» облигаций. Еще в 2015 году ПАО «Норильский никель» рассматривал возможность выпуска данных облигаций. За их счет предполагалось профинансировать проект, который был направлен на снижение выбросов в атмосферу вредных веществ.

Конечно, за семь последних лет ситуация, связанная с выпуском «зеленых» облигаций, поменялась коренным образом. Уже имеется специальное законодательство, регулирующее их выпуск. Поэтому можно смело рассматривать их применение.

Так для финансирования проектов в экологической сфере на территории Красноярского края за счет выпуска «зеленых» облигаций возможно создание специализированной финансовой организации, деятельность которой регулируется федеральным законом «О рынке ценных бумаг». Данная специализированная финансовая организация и должна стать эмитентом данных облигаций. И за счет полученных средств о эмиссии «зеленых» облигаций она может проводить финансирование проектов в сфере экологии. Все это позволит решать имеющиеся экологические проблемы на территории региона.

Использованная литература:

1. Центр компетенций по взаимодействию с международными организациями Высшей Школы Экономики Официальный портал. Финансирование зеленого перехода: инвестиционный план «Зеленый пакт для Европы» и механизм справедливого перехода. [Электронный ресурс]. URL: <https://globalcentre.hse.ru/news/333142452.html> (дата обращения: 10.02.2022).

2. Прохоров В.В. Риски российского государства в условиях декарбонизации мировой экономики. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук: сборник научных трудов V Международной конференции профессорско-преподавательского состава – Казань: Изд-во «Печать-сервис XXI век», 2021. С. 236-239.

3. Информационное агентство ИНФРАГРИН. [Электронный ресурс] <https://infragreen.ru/> (Дата обращения: 09.02.2022).

4. Зеленые облигации «Транспортной концессионной компании» включены в сектор устойчивого развития на Московской бирже. Официальный сайт «Транспортной концессионной компании». [Электронный ресурс] <https://tkk-lrt.ru/zelenye-obligacii-transportnoj-koncessionnoj-kompanii-vklyucheny-v-sektor-ustojchivogo-razvitiya-na-moskovskoj-birzhe/> (Дата обращения: (11.02.2022).

5. Московская биржа. [Электронный ресурс] <https://www.moex.com/s3019> // (Дата обращения: 12.02.2022).

ҚАРЖЫ НАРЫҒЫН ДАМЫТУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ МЕН ҮРДІСТЕРІ

Сакенова У. З., Жайлауова А. Ш.

«Мирас» университеті, Шымкент қаласы, Қазақстан

Қаржы нарығын дамыту-Қазақстан Банкінің негізгі міндеттерінің бірі. Реттеуші қаржы нарығының жинақтарды ашық, тиімді және қорғалған форматта инвестицияларға айналдыру жөніндегі өзінің маңызды функциясын орындауы үшін жағдай жасайды. Осылайша, ұлттық байлық пен қоғамның әл-ауқатының деңгейін анықтайтын капитал құру үшін орта қалыптасады.

Қазіргі экономикада ұйымның қаржылық қызметінің тиімділігін қамтамасыз етуде қаржылық стратегия шешуші рөл атқарады. Ол қызметтің барлық негізгі салаларына бағытталған: қаржы ресурстарын қалыптастыру және тарту, оларды пайдаланудың мүмкін бағыттарын анықтау, бұл, сайып келгенде, ұйымның инвестициялық тартымдылығын және иелерінің әл-ауқатын арттыруға әкеледі.

Қаржылық стратегия-бұл ұйымның қаржылық идеологиясымен анықталған және оларға қол жеткізу мен шешудің тиімді жолдарын іздеуге бағытталған Ұйымның қаржылық қызметінің ұзақ мерзімді мақсаттары мен міндеттеріне қол жеткізуге және шешуге байланысты қатынастар жүйесі.

Қаржылық стратегия компанияның жалпы стратегиясының маңызды буыны болып табылады, оған өндірістік, инвестициялық, маркетингтік, кадрлық, ұйымдастырушылық

және құрылымдық және басқа да стратегиялар кіруі мүмкін. Жалпы Стратегияның мақсаты-ұйымның даму процесін анықтайтын жаңа мүмкіндіктер мен шешім қабылдау ережелерін іздеу. Жалпы құрамдағы барлық стратегиялар өзара байланысты және өзара тәуелді.

Қазіргі кезеңде кәсіпорындардың көбеюі оның бағыттары мен формаларын болжаудың, кәсіпорынды дамытудың жалпы мақсаттарына және сыртқы қаржылық ортаның өзгеретін жағдайларына бейімделудің ғылыми әдіснамасы негізінде қаржылық қызметті саналы түрде перспективалық басқарудың қажеттілігін түсінеді. Макроэкономикалық сипаттағы болып жатқан елеулі өзгерістер, нарықтық процестерді мемлекеттік реттеу жүйесі жағдайында оның жалпы даму мақсаттарын іске асыруға бағынатын кәсіпорынның қаржылық қызметін перспективалық басқарудың тиімді құралы қаржы нарығының конъюнктурасы және осыған байланысты белгісіздік-бұл қаржылық стратег. [1].

Елдің қаржы секторының дамуы қоғам мен мемлекеттің қажеттіліктерін ескере отырып, оның ел экономикасындағы орны мен рөлін анықтауға байланысты. Бұл ретте әр түрлі көзқарастарға байланысты әрбір жеке экономикалық агенттің қаржы секторы алдындағы нысаналы нұсқаулар басым болмауға тиіс. Олай болмаған жағдайда, жүйенің тиімсіздігінің өсуі және жүйелік тәуекелдердің ұлғаюы үшін жағдайлар туындайды.

- Банк секторын қоса алғанда, қаржы секторын дамытудың базалық шарты Қазақстан экономикасының тиімді қайта құрылуы мен өсуі болып табылады. Қаржы секторы ЖІӨ – ге тікелей қатысуды да, экономика салаларын кредиттеу арқылы да жанама қатысуды қамтамасыз ететінін есте ұстаған жөн.

Қаржы секторының экономиканың өсуін ынталандыруға қатысуының неғұрлым жиі талқыланатын индикаторы экономикаға кредиттердің ЖІӨ-дегі үлесі болып табылады, ол қазір шамамен 21% - ды құрайды. Қаржы секторының ЖІӨ-дегі үлесі және несиелендірудің өсуі басқа салалармен, экономиканың өсуімен және ондағы теңгерімсіздіктермен тығыз байланысты.

Халықтың қаржы нарығына қатысуы елдегі өмір сүру деңгейінің жоғарылауының белгілерінің бірі ғана емес, сонымен бірге жеке жинақтардың экономикаға қажетті инвестицияларға айналуын қамтамасыз ететін қаржы нарығының белгілі бір жетілуінің көрсеткіші болып табылады. Бұл саладағы мемлекеттік реттеу бөлшек инвесторлардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауды күшейтуге және жеке инвестициялардың тәуекелдерін азайту үшін жағдай жасауға бағытталуы керек. [2].

Халықтың қаржы нарығына қатысуын ынталандырудың маңызды құралы қаржы нарығында өз қаражатын инвестициялайтын азаматтар үшін өтемақы тетіктерін құру үшін нақты құқықтық шеңберлерді айқындау болып табылады. Азаматтарға төлем көздерінің бірі өтемақы қорын көздейді, ол азаматтарға қызмет көрсететін бағалы қағаздар нарығының кәсіби қатысушыларының жарналары есебінен қалыптастырылатын болады және мұндай қордың қаражаты жеткіліксіз болған жағдайда мемлекеттік қаражатты тиісті мақсаттарға пайдалану мүмкіндігін қарау қажет. Өтемақы қорынан төлемдер алуға құқылы адамдар тобын, осындай төлемдердің негіздерін және осы қордың қаражатын инвестициялауды бақылауды заңнамалық деңгейде айқындау болжанып отыр. Өтемақы төлеу негізінен қаржы компаниясының үшінші тұлғалар алдындағы өз міндеттемелерін орындау қабілетін жоғалтуына байланысты шектеулі жағдайларда, сондай-ақ қаржы компаниясының қызметкерлері қылмыстық құқық бұзушылықтар жасаған жағдайда жүзеге асырылатын болады. Өтемақы төленген жағдайда, азамат қанағаттандырған талап ету құқықтары қорды басқаруды жүзеге асыратын адамға өтеді. Мұндай ұйымның банкроттық рәсімі кезіндегі өкілеттігі де заңмен көзделуге тиіс. [3].

Кәсіпорынның қаржылық стратегиясын әзірлеудің өзектілігі бірқатар шарттармен анықталады. Осындай шарттардың ішіндегі ең маңыздысы сыртқы қаржылық орта факторларының өзгеру қарқындылығы болып табылады. Кәсіпорындардың қаржылық қызметімен байланысты негізгі макроэкономикалық көрсеткіштердің жоғары динамикасы, технологиялық прогрестің қарқыны, Қаржы нарығы конъюнктурасының жиі ауытқуы, мемлекеттік экономикалық саясаттың және қаржылық қызметті реттеу нысандарының

сәйкес еместігі тек бұрын жинақталған тәжірибе мен қаржылық менеджменттің дәстүрлі әдістері негізінде кәсіпорынның қаржысын тиімді басқаруға мүмкіндік бермейді. Мұндай жағдайларда қоршаған орта факторларының ықтимал өзгеруіне бейімделген әзірленген қаржылық стратегияның болмауы кәсіпорынның жекелеген құрылымдық бөлімшелерінің қаржылық шешімдерінің көп бағытты сипатқа ие болуына, қайшылықтардың туындауына және тұтастай алғанда қаржылық қызметтің тиімділігінің төмендеуіне әкелуі мүмкін [4].

Кәсіпорынның қаржылық стратегиясын әзірлеу "стратегиялық басқару" тұжырымдамасының әдіснамалық қағидаттарына негізделеді. Стратегиялық басқару тұжырымдамасы оның жұмыс істеу принциптері мен мақсаттары жүйесінде, субъект пен басқару объектісінің өзара әрекеттесу механизмінде, экономикалық және ұйымдастырушылық құрылым элементтері арасындағы қатынастардың сипаты мен олардың қоршаған ортаның өзгеретін жағдайларына бейімделу формаларында ұсынылған кәсіпорынның нақты стратегиялық орналасуын көрсетеді. Стратегиялық басқару оның негізін құрайтын стратегиялық жоспарлау әдіснамасын дамыту негізінде пайда болды.

Қаржылық стратегияны әзірлеу кәсіпорынның тиімді дамуын қамтамасыз етуде үлкен рөл атқарады.

1. Әзірленген қаржы стратегиясы ұзақ мерзімді жалпы және қиініс асыру тетігін қамтамасыз етеді-

тұтастай алғанда кәсіпорынның және оның жекелеген құрылымдық бөлімшелерінің алдағы экономикалық және әлеуметтік дамуының нақты мақсаттары.

2. Әзірленген қаржылық стратегия кәсіпорынның қаржылық мүмкіндіктерін нақты бағалауға, оның ішкі қаржылық әлеуетін барынша пайдалануды және қаржы ресурстарының белсенді маневр жасау мүмкіндігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

3. Әзірленген қаржылық стратегия қоршаған орта факторларының динамикалық өзгерістері процесінде туындайтын жаңа перспективалы инвестициялық мүмкіндіктерді тез іске асыруға мүмкіндік береді.

4. Қаржылық стратегияны әзірлеу кәсіпорынның бақыланбайтын қоршаған орта факторларын алдын-ала дамытудың ықтимал нұсқаларын ескереді және олардың кәсіпорын үшін жағымсыз салдарын азайтуға мүмкіндік береді.

5. Әзірленген қаржылық стратегия кәсіпорынның бәсекелестерімен салыстырғанда қаржылық қызметіндегі салыстырмалы артықшылықтарын көрсетеді.

6. Қаржылық стратегияның болуы кәсіпорынның қаржылық қызметін стратегиялық, ағымдағы және жедел басқарудың нақты өзара байланысын қамтамасыз етеді.

7. Әзірленген қаржылық стратегия кәсіпорынның маңызды стратегиялық қаржылық шешімдерінде қаржылық мінез-құлықтың тиісті менталитетін жүзеге асыруды қамтамасыз етеді.

8. Қаржылық стратегия жүйесінде маңызды қаржылық басқару шешімдерін таңдаудың негізгі өлшемдерінің мәні қалыптасады.

9. Әзірленген қаржылық стратегия басқарудың жалпы ұйымдық құрылымы мен кәсіпорынның ұйымдастырушылық мәдениетіндегі стратегиялық өзгерістердің негізгі алғышарттарының бірі болып табылады.

Осылайша, Стратегиялық жоспарлау қағидаттарын нақты сақтау, қазіргі заманғы кәсіпорындар үшін қаржылық стратегияны қалыптастырудың теориялық негіздерін ұстану белсенді өзгеретін сыртқы орта жағдайында олардың тұрақтылығы мен ұзақ мерзімді қаржылық тұрақтылығын арттыруға мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Финансы. Денежное обращение. Кредит. Учебник для ВУЗов / Под ред. проф. Дробозиной Л.А. –М.: ЮНИТИ: Финансы, 2010;

2. Шимширт Н.Д. Финансовые рынки и институты: учебно-методическое пособие.- Томск: Издательство Дом. 2015.-80с.

3. https://fileskachat.com/view/54688_7ec77e3aa4431f1af0a5079691a8e9ac.html

4. https://fileskachat.com/view/94277_57436bd0ea4702d689ab2192a521661a.html

БАНКТІК ҚАДАҒАЛАУ МЕН ОНЫҢ ТИІМДІЛІГІН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Шалмаганбетова Г. - магистрант

Алматы гуманитарлы-экономикалық университеті

e-mail: gulzada_79_79@mail.ru

Банктердегі проблемалы жағдайларының анализі банктің қадағалау кеңесінің қызметі негізінен формальды түрде қала беруіне байланысты күрделі мәселелердің пайда болуын көрсетеді. Себебі басқарушы органның басшылары капиталда едәуір түрде қатысады, яғни өз-өздерін бақылайды. Бұл жағдайларда банк басшыларының лауазымдары белгілі бір коммерциялық фирманың басшылығымен үйлесуі жиі кездеседі, бұл тиімсіз несиелендіруге әкеледі. Заң актілеріне банктің төлем қабілетсіздігі мен жұмысындағы бұзушылықтар үшін банк басшыларын, оның акционерлерін мүліктік және қылмыстық жауапкершілікке тарту туралы ережелерді енгізу дұрыс болар еді. Қазір лицензияны қайтарып алу туралы бұйрыққа қол қойылған уақыттан бастап банк мекемелері мүлігінің сақталуын қамтамасыз ету бойынша шаралар жүргізетін органды құру және оның мәртебесі туралы сұрақ туындап жатыр. Бұл орган ликвидациялық комиссияның құрылуына дейін бұйрықтың орындалуын қамтамасыз ететін және оның жұмысына қатысатын еді.

Осындай арнайы институт төлеуге шамасы жоқ банктер активтерін басқаруға мүмкіндігі және банк клиенттерінің төлемдері бойынша мораторийлерді жариялауда шешімдер қабылдауға құқығы бар болу керек. Сот инстанциялары мен осы институттың әрекеттерін кредиторлардың тең жағдайы, банк клиентінің мүддесін қорғау, олардың шығындарын қысқарту принциптеріне қарап заңды тәртіпте келісіп шешу маңызды. Банк мекемелерінің дамуын кепіл, ипотека және т.б. салаларындағы нақты заңды сипаттардың жоқ болуы тоқтататады. Халықаралық тәжірибе көрсететіндей банктік және банктік емес институттардың арасындағы айырмашылықтар жыл сайын қысқаруда. Бұндай процестер Қазақстанда да қалыптасып жатыр, нәтижесінде халықтан қаржыны тарту үшін коммерциялық банктер, сақтандыру, зейнетақы және басқа да мекемелер арасындағы бәсекелестік күшейеді. Бұл жағдайда пайда болатын құқықтық мәселелерді шешу “Банктік холдингтік компаниялар туралы” заңды дайындау негізінде шешуге болады. Банктік холдингтер арнайы заңдарға сәйкес қызмет көрсетудің кеңірек спектрін ұсыну қажет, оған тәуекелдерді төмендету бойынша қосымша реттеуші шараларды қажет ететін лизинг, трасттық қызмет, инвестициялау және т.с.с. Сонымен қатар, банктік мекемелердің банкроттығы бойынша сұрақтардың зерттелуін қажет етеді. Банктің төлеуге шамасы жоқ (банкрот) деген түсінік ақшалай міндеттемелер бойынша кредиторлар талаптарын қанағаттандыруға, бюджетке міндетті төлемдерді қамтамасыз етуге қабілетсіздігін білдіреді [1, 689 б.].

Банк мекемелерінің төлеуге қабілетсіздігі қатысында “Банк мекемелерінің төлеуге қабілетсіздігі (банкроттығы) туралы” заңның жобасында сәйкес келесі шаралар жүргізу қажет: сотқа дейінгі процедуралар; қайта процедуралары; уақытша әкімшілік; реабилитациялық процедуралар; сот ісінің процедуралары; әлемдік келісімдер; қайта құру процедуралары (арбитраждық сот бақылауы астында); тарату (ликвидация).

Қазіргі заңмен банк мекемелерін банкроттық процедура шегінде қайта құру және санкциялар мүмкіндігі формальды түрде қарастырылған, бірақ бұл мәселелерді шешу үшін қажетті құралдар мен институттар қалыптасқан жоқ.

Банк мекемелерінде қолданылатын сотқа дейінгі процедуралардың мақсаты – баланс құрылымын қалпына келтіру және банк мекемелері қызметінің міндетті нормативтерге сәйкес болу, кредиторлардың талаптарын қанағаттандыру немесе басқаша реттеу болып табылады. Сотқа дейінгі процедуралар, ең алдымен, банк операцияларын жүргізуге және оның таратылуы немесе есептеу жүйесіне нұқсан келтіретін басқа банктік мекемелердің қаржылық жағдайының нашарлауына әкелетін банк қызметінің тоқтауы жағдайында банк мекемелерінің қызметін қайта бастау кезінде пайдаланылады [2, 76 б.].

“Банкроттық туралы” ҚР Заңына сәйкес банктік мекемелерге қаржылық жағдайына банктің кредиторлар алдында барлық талаптарға жауап бере алатын және төлем қабілеттігін толығымен қалпына келтіре алатын көлемде көмек көрсету жолымен қайта құру процедурасын (санкциясын) жүргізу туралы өтініш банктік мекеме оның құрылтайшылары немесе үшінші тұлға тарапынан банкті мекеменің төлеуге қабілетсіздігі (банкроттығы) туралы сот шешімін қабылдауына дейін сотқа беру мүмкін. Банктік мекемені қайта құру процедурасы банктің басқа банк мекемесіне қосылу, не басқа банк мекемесімен бірігу түрінде жүзеге асырылады. Осындай процедура әлемдік тәжірибеде кең қолданылады. Бірігу және тарату процедуралары банктік мекемені таратуға қарағанда банк клиенттерінің – заңды және жеке тұлғалардың шығындарын минимизациялауға, банк және оның клиенттері арасындағы қалыптасқан серіктес арақатынасын сақтауға мүмкіндік береді.

Осы себептен банк мекемелерін тарату (оның бөлшектеп сатылуы) батыс елдерінде салыстырмалы түрде сирек қолданылады. Банк және оның клиенттері арасындағы байланыстардың үзілуінен банк көлемінің өсуі ұлғаяды, берілген процедура батыс елдерінде кішігірім банктерге және ең алдымен банктік емес қаржылық институттарға қатысты қолданылады. Төлем қабілетсіз банк мекемесінің қаржылық жағдайы тұрақты басқа банк мекемесіне біріккен жағдайда, Ұлттық Банк біріккен банкке белгілі бір жеңілдіктер жасау туралы мәселені қарастыру қажет, ол келесі түрде: жеңілдетілген пайыз арқылы тұрақтандырылған несие беру, бұл жағдайда несие банктің тұрақтандырылған шараларды орындау шамасымен белгілі бір транштармен берілуі қажет; белгілі бір кезеңге міндетті резервтерге аударылатын нормалардың төмендеуі.

Бәсекелестік стратегиясы банктен нарықта бәсекелестік үстемділікке ие болу үшін банктік қызметтердің барлық бағыттары бойынша дамуын талап етеді. Қазіргі жағдайларда жеке тұлғаларға банктік қызметтер көрсету нарығында мұндай стратегияны тек ірі банктер ғана тандай алады.

Маман стратегиясына сәйкес, халыққа қызмет көрсетуге шешім қабылдаған банк банктік қызметтердің барлық бағыттары бойынша көшбасшы банкпен бәсекелеспей, өзіне басымды бағытты таңдап, нарықтың осы сегментіндегі халыққа қызмет көрсету сапасын жоғарылатады және осының арқасында өз саласында бәсекелестермен салыстырғанда басымдықтарға ие бола алады деп есептеледі [3, 146 б.].

Алдыңғы қатарлы шетел банктерінің тәжірибесін зерттеу, банктік қызметтер нарығының даму тенденцияларын талдау, халыққа банктік қызметтер жүйесі дамуының ұлттық ерекшеліктерін анықтау халыққа қызмет көрсетуді жетілдіру концепциясын дайындауда банктер маркетингтік көзқарас негізделіп алынған келесі талаптарды басшылыққа алуының қажеттілігін көрсетті:

1. Қоршаған ортаны, нарықты, банктің осы нарықтағы орны мен рөлін талдау (банктің географиялық жағдайы, клиентке жақындығы, филиал желісінің жеткіліктігі, қала немесе ауыл, бәсекелестердің болуы және т.б.; аймақтың демографиялық, экономикалық, құқықтық, технологиялық және әлеуметтік-мәдени жағдайы);

2. Диагностика (талдау нәтижелерінің синтезі, сыни бағасы, банктің күшті және әлсіз жақтары, оның тәуекелдері мен перспективалары);

3. Берілген жағдайлардағы банктің дамуын болжау;

4. Анықталған жетіспеушіліктерді жою және оңтайлы тұрақты өсуді қамтамасыз ету бойынша банктің мақсаттары мен міндеттері (несиелік және депозиттік саясат міндеттері: нарықты талдау және тәуекелдерді төмендету мақсатымен мақсатты нарықтарды анықтау; несиелеу процесінде пайданы жоғарылату және депозиттерге құралдар тарту; банктің депозиттік және несиелік портфелін басқаруды оңтайландыру; несиені басқару көзқарасынан өтімділікті қолдау);

5. Банктің стратегиясы мен тактикасын дайындау. Халыққа банктік қызметтер нарығындағы банкаралық бәсекелестік деңгейін ескере отырып, банк нарықтағы үлесін алу және осы сегменттегі халыққа қызмет көрсету бойынша өзінің операцияларын дамыту мақсатында бастапқы кезеңде ену стратегиясын (клиенттер, өнімдер және нарықтар бойынша), содан кейін - даму стратегиясын (клиенттерді нығайту) және банктік өнімдер

мен қызметтерді кеңейту жолымен диверсификациялауды және клиенттерге қызмет көрсету сапасын жоғарылатуды таңдауы керек;

6. Банктік саясат қалыптастыру (сонымен бірге депозиттік, несиелік);

7. Оның орындалуын бақылау [4].

Сонымен, жеке тұлғаларға қызмет көрсетуді дамытудың алғашқы кезеңінде нақты банк көзқарасынан болашақ клиенттерді анықтау үшін банктерге нарықты сегменттеу ұсынылады. Бұл салада географиялық, демографиялық, психологиялық және басқа да факторларды ескере отырып бірнеше көзқарастарды қолдануға болады. Банк клиенттерге қызмет көрсетуді дамытудың әр түрлі кезеңдерінде осы көзқарастардың біреуіне қолдануы мүмкін.

Стратегия мен тактика дайындау бөлімінде, біздің ойымызша, банктер клиенттердің қажеттерін дұрыс есептеу үшін халыққа қызмет көрсету бойынша маркетингтік стратегияның үш түрін қолдану керек:

а) шоғырлану стратегиясы (терезелер стратегиясы), яғни банк нарықтың белгілі бір сегментін таңдап клиенттердің белгілі тобына қызмет көрсетуді дамытады (мысалы, қалталы клиенттерге қызмет көрсету);

б) дифференциацияланбаған көзқарас (жеке клиенттердің барлық түрлеріне банктік қызметтердің жалпы тізімін ұсыну);

в) дифференциациялау стратегиясы (нарықты сегменттеу). Нарықты сегменттеуді келесідей жүргізуге болады;

– клиенттер бойынша (жоғары табысты клиенттерге, жас әрі жоғары білімді клиенттерге бағытталу);

– банктік өнімдер бойынша;

– нарықтар бойынша (көпфилиалды банктер үшін - дамудың экстенсивті жолы; аз ғана филиалдары бар банктер үшін - клиенттерге үйде және офисте қызмет көрсету).

Банк клиенттерін сегменттер бойынша қарастыру қажет, яғни біркелкі топқа ерекше коммерциялық көзқарас қолдану үшін. Сонымен сегменттеу клиентке деген жалпы дифференциацияланбаған көзқарас және толық жекеленген көзқарастың ортасы болып табылады деп айтуға болады. Сегментациялау критерийлерін анықтау клиент туралы мәліметтер базасына негізгі қажетті ақпаратты енгізуге мүмкіндік береді. Сондықтан банк қолдағы бар мәліметтерді толықтыратын және ақпаратты жинау механизмін құруға мүмкіндік беретін құжаттар тізімін жасау керек. Банк клиенттері бойынша мәліметтер базасын құру тиімді маркетинг жүргізудің бірінші қадамы болып табылады. Алайда клиенттер саны негізінен жеке клиенттерге қызмет көрсетудің бастапқы кезеңдерінде клиент жайлы толық ақпарат алуға мүмкін бере алмайды.

Қазақстандық тәжірибеде пайыздық мөлшерлеме деңгейіне инфляция деңгейіде әсер етеді, яғни депозиттер бойынша банктің пайыздық мөлшерлемесі екі көрсеткіштен тұрады: инфляция деңгейін жабатын процент және депозитор құралдарын қолдану үшін төлем. Екінші қосылғыштың мөлшері депозиттің мерзімі мен көлеміне байланысты және оңай анықталады. Бірінші қосылғышты анықтау күрделі және көптеген факторлармен байланысты. Осы міндетті шешу банктерге нарықтық объективті пайыздық мөлшерлемелерді қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Сондықтан да теория жағынан, банкпен қатынастың арқасында бәсекелес қаржылық фирманың қызметтеріне немесе салыммен ұсынылатын пайыздық салымның деңгейіне қарамастан клиенттер сенімге ие болады.

Бір банктік мекеменің қаржылық күйреуі тізбекті реакцияға әкелу арқасындағы қаржылық жүйенің күрделілігі мен өзара байланысы банктерді, коммерциялық банктердің өз қызығушылықтарына қауіп төнетін жағдайда банктерді (потенциалдық банкроттарды) құтқару шараларында қатысуын мәжбүрлейді. Банктік мекемелердің банкроттығы мәселесінде әдейі банкроттық ерекше орын алады. Қазақстан Республикасының әрекет етуші заңдарына сәйкес әдейі банкроттық қасақана құрылған немесе кәсіпорын басшының не иеленушісінің оның төлем қабілетсіздігі, жеке немесе басқа тұлғалар пайдасын көздеу мақсатында кәсіпорынға зиян келтіру, компетентті емес іс жүргізумен анықталады. Осыған

байланысты Ұлттық Банкке, оған қадағалау функциясын жүзеге асыру үшін берілген өкілеттілікке банк мекемелерімен ірі мәмілелер жасасқан кездегі бұзушылықтарға ерекше көңіл бөлу қажет, бұл бұзушылардың жағы пайда көздеушілер болып табылады.

Осындай мәміле жасасқан банк мекемесінің жағдайын бақылау бойынша міндеттер Ұлттық Банктің облыстық филиалдарының міндеттеріне кіру керек. Бұнда инспекторлық тексерулерді жүзеге асыратын бөлімшелердің жасалған ірі мәмілелер туралы қадағалау органдарына ақпарат беру міндетін қарастыру қажет. Әдейі банкроттықты болдырмау шараларының банк мекемесін басқару бойынша уақытша әкімшілікті өз уақытында тағайындау болып табылады. Сонымен қатар, әрекет ететін тарату процедурасының тәжірибесі жетілмеген, бұл қазіргі кезде Ұлттық Банктің банк мекемелерінен банк операцияларын жүргізу үшін лицензияны қайтарудан кейін сотпен қолданылады. Банктердің өркендетілген таратылуының заңды базасы жоқ, ал Ұлттық Банктің қазіргі заңға сәйкес бұл процестерге қатысуы көптеген сұрақтар туғызады және Ұлттық Банк шегінде, сонымен қатар заң шығарушы органдар деңгейінде маңызды түзетулерді қажет етеді. Осыған қоса, таратылатын несие мекемесінің байланысында осыған дейін жасасқан келісімдерге сәйкес қарыздары қалады. Осыған байланысты оның орындалмаған тапсыру үшін құрылатын “Сенімді қаржылық құрылымның” заңды базасын дайындау қажет.

Сонымен, Қазақстанның банк заңдарына көптеген ережелер кіреді, оның ішінде банк қызметін лицензиялау бойынша талаптарды, банк қызметінің түрлерін тоқтату мен шектеу, Ұлттық Банк жағынан екінші деңгейдегі банктердің қызметін қадағалау, банк қызметін сақтандыру, сенімсіз және тұрақсыз активтерге қарсы құрылған резервтік капитал мен провизиялар (резервтер) арқылы банктің банкроттығын алдын ала ескерту бойынша шаралар, ссудалық операциялар бойынша шектеулерді белгілеу кіреді. Біздің ойымызша, банктердің есептілігіне әр есептік кезең үшін банк басқармасының жұмысшыларына берілетін несие туралы және олардың қаржылық жағдайлары туралы ақпараттарды енгізу қажет. Сөйтіп, коммерциялық банктерді мемлекеттік реттеу бойынша шаралар банктердің қалыпты қызмет етуін және банктердің қаржылық жағдайының нығаюына әкеледі. Қазіргі кезде ҚР Ұлттық Банкімен “Қаржылық қызмет көрсетулерді қадағалау және мемлекеттік реттеу туралы” Заңның дайындалып отыр. Заң нұсқасында қаржылық қызмет көрсетулерді қадағалайтын және реттейтін өкілетті мемлекеттік орган – қаржылық қызмет көрсетулерді қадағалау және реттеу және дамыту агенттігі болып табылады. Агенттік қызметінің негізгі мақсатына қаржылық мекемелердің қаржылық жағдайын, сонымен қатар олармен көрсетілетін қызметінің сапасын қадағалау болып табылады. Агенттіктің негізгі міндеттері – қаржылық қызмет көрсету нарығының тиімді және тұрақты әрекет етуі мен дамуын қамтамасыз ету және қаржылық қызмет көрсетілетін клиенттер құқығының бұзушылығын болдырмау бойынша жағдайлар жасау болып келеді.

Сөйтіп, егер осы агенттікке қаржылық институттарды қадағалау мен реттеу: нормативті-құқықтық актілерін қабылдау, қаржылық мекемелердің қызметіне міндетті талаптар белгілейтін, қадағалау функцияларын: қаржылық қызмет көрсетулердің ұсынысын реттейтін заң бұзушылық үшін қаржылық мекемелерге сәйкесінше санкциялар қолдану және т.б. құзыреттері кірсе, онда ҚР Ұлттық Банкі, басқа да дамыған елдердің орталық банктері сияқты классикалық функцияларды жүзеге асыруға назар салады, классикалық функцияларға: ақша-несие және валюталық реттеу, төлем жүйесін ұйымдастыру, ақшалық-банктік статистика, төлем балансын құру және болжау, қаржылық сектордағы бухгалтерлік есеп әдістемесі кіреді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Искаков У.М. Банк ісі. – Алматы: Экономика, 2013. – 776 б.
2. Мақыш С.Б. Банк ісі. – Алматы: Жеті Жарғы, 2009. – 552 б.
3. Көшенова Б.А. Ақша, несие, банктер, валюта қатынастары. – Алматы: Kaz book Trade, 2019. – 312 б.
4. www.nationalbank.kz

Секция - ЭКОНОМИКА, СОСТОЯНИЕ И ЕЕ РАЗВИТИЕ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

МРНТИ 06.52.13

**SILK ROAD ECONOMIC ZONE:
THE KEY RISKS AND OPPORTUNITIES FOR KAZAKHSTAN**

*R.E. Janshanlo - doctor of economics, professor
E.A. Aktureyeva - Master of Economics
Al-Farabi Kazakh National University*

Annotation: *The article examines the Chinese project "silk road economic belt" (SREZ) from the perspective of key risks and benefits for Kazakhstan. In this aspect, the article describes The new silk road, the possibilities of using the Republic's potential to implement the "One zone, one road" concept, and the prospects for developing cooperation between the China and the Eurasian economic Union (EAEU). The relevance of the research topic is determined by the fact that Europe is actively looking for access to Asian markets, and Asia is interested in the European market. The purpose, main directions and ideas of the scientific study to investigate risks and opportunities for Kazakhstan in the implementation of the Chinese project of SREZ. Based on the goal, the following main tasks were formed: to consider the main types and nature of China's partnership with the Central Asian republics, including Kazakhstan, to analyze this partnership, and to consider the main areas of cooperation between the parties. The SREZ should give an impetus to China's further economic growth by solving external and internal problems, developing high-tech production and switching the country to an innovative development model. The research uses a wide range of methodological tools of economic science. In particular, methods of normative and system analysis and scenario construction were used. The study found that for the Central Asian countries, cooperation between the EAEU and the SREZ is seen as a new era of development for the entire Eurasian region. It may become a factor of economic growth, and for China - by improving the economic situation. Much attention is paid to the further development of transport potential and the formation of the logistics infrastructure of Kazakhstan, the development of oil and gas processing and the formation of the chemical industry. The research uses a wide range of methodological tools of economic science. In particular, the methods of normative and system analysis and scenario construction were used.*

Keywords: *Great silk road, "One zone, one way", silk road economic zone, transport and logistics infrastructure, oil and gas processing, chemical industry.*

JEL: E22, E23, E24

1. Introduction. The Great Silk road has historically served as an important caravan route, which in modern conditions has got a new name and, accordingly, a role. The path to the past associated with the development of trade is currently not only an effective investment project, but also an important factor in improving relations between Kazakhstan and China.

Today, neither Russia nor the Central Asian countries can prevent China's economic and trade penetration into the region. Such opposition is not necessary, given that economic cooperation with China is mutually beneficial, and China is a better partner for us than Kazakhstan is for China. More importantly, China is no longer seen as a source of urgent threats by the political establishment and the population of Central Asia. It has moved into the category of a desirable global political and economic partner, and from the point of view of ensuring regional security, it is sometimes considered a worthy alternative to Kazakhstan and Western countries.

China and the countries of the Central Asian region have a common long-term goal - sustainable economic development, improving the material well-being of citizens and the potential of States. Chinese President XI Jinping stressed the need to comprehensively strengthen practical cooperation and transform the superiority of political negotiations, geographical neighborhood and

economic interdependence into the superiority of participation, sustainable growth, and the creation of common interests based on a common advantage and common benefit. These include the "Silk Road economic zone" (SREZ) and "Maritime Silk road of the XXI century" (MSR) projects, as part of the global Chinese concept of "One zone, one road".

The formation of The New Silk road is associated with a major restructuring in the economy of Central Asian countries. Having completed its part of the project, China, of course, will not stop there. Major Chinese investments in road construction and other infrastructure and transport in Central Asian countries are needed to restore the ancient trade route.

According to the main idea of the SREZ, Kazakhstan should restore its role in history and become the most important transit business center in the Central Asian region, i.e. a bridge connecting Europe and Asia. This is the creation of a common complex of world-class hubs such as financial, trade, logistics, technological and tourism on the most important transport networks of Kazakhstan.

2. Review of research on the topic. At present time, the Chinese leadership faces the task of improving the economy, i.e. increasing the newest sector. Consequently, there are problems in building up Chinese innovative products, and the question of their implementation arises. In China itself, these products could be used in infrastructure projects, but, first, the infrastructure is already there (corresponding to this stage of the country's development), and secondly, it does not yet require improvement.

In these conditions, the Chinese government finds a logical way to create demand for its high-tech products abroad. For this purpose the projects of the silk road economic zone and the MSR. Their main goal is to create good conditions for increasing sales of Chinese goods in Central Asia, Russia and the East.

The SREZ project was put forward by Mr. XI Jinping during a state visit to the Republic of Kazakhstan in 2013. in his speech at the Asia-Pacific economic cooperation summit (Bali, Indonesia), he invited the States of South-East Asia to support the SREZ project. He said that China and the Central Asian countries share a common goal, which is sustainable economic growth, improvement and the power of States. Therefore, it is necessary to comprehensively strengthen practical relations and turn the advantages of political dialogue, geographical proximity and economic complementarity into partnership, stable economic growth, and the creation of a community of interests based on common benefits.

Kazakhstan, located in the center of the Eurasian continent, serves as a branch in the road connecting North and South, West and East. This favorable location was one of the reasons for choosing the main participant in the implementation of the "One zone, one road" concept [Yuan (2020)].

This choice is not random and is associated with several circumstances. On the one hand, this is the place and role of Kazakhstan in the Central Asian region as a whole, in China's foreign economic policy. On the other hand, this choice fell on Kazakhstan, as there are good conditions for investment, the Republic accepts new ideas and innovations.

3. Results and discussion. The occurrence of the silk road economic zone is connected with some internal and external factors. The project is aimed at realizing the economic interests of China, which is rapidly developing its power. However, it is often written that in addition to the economic goal, it also has a foreign policy goal - the world's largest economy.

China's interests in the SREZ project are very diverse [Daurenbekova (2020)]:

1. New transport routes will reduce the time of cargo transportation from China to Europe: from 45 - 60 days by sea, to 10 - 13 days by land. This will greatly improve prices and reduce the cost of Chinese goods, strengthen China's position in the markets of Asia and Europe, and create new markets in Africa and the Middle East.

2. The Acquisition of new markets is very important for the growth of China's slowing economy in recent years. There are still hundreds of millions of farmers in the country who are not involved in the modern economic and technological way of life, although human resources are not

unlimited. Continuous growth and development require more and more use of Chinese goods, technologies, and investments abroad.

3. In order to provide Chinese construction and railway organizations with jobs For the future, China very much wants these industries to be located abroad. Large investments have been made in these industries, and the Chinese leadership is well aware that very soon China's high-speed highways will reach maximum "saturation" and profitability, even with a large population and territory.

4. China is very interested in building railways in nearby countries connected to the internal road network. It is planned that the highway will be built on loans from Chinese banks and their technologies.

It is believed that the formation of the SREZ will allow China [Cheklina (2015), p. 30 - 40]:

- more effectively use the economic opportunities of the poorly developed Northern and North-Western territories - the Ningxia-Hui Autonomous region and the Xinjiang Uygur Autonomous region (NHAR, XUAR), Shaanxi, Gansu and Qinghai provinces;
- increase the material base necessary for further growth of the Chinese economy at the expense of natural resources of Russia and Central Asian countries;
- provide a normal environment for the free flow of Chinese goods to the markets of the countries through which the New silk road will run (creating free trade zones);
- create the shortest and most reliable transportation routes for export and import goods, especially hydrocarbons;
- increase the security of the region, which is necessary to maintain a stable socio-economic situation, taking into account the potential dangers from the surrounding countries;
- increase China's credibility in other countries by promoting Chinese moral values, improving educational projects, and financing various public events.

The appearance of the SREZ project supported by not only experts, but also heads of regions of China. The authorities of many cities and provinces expressed a great desire to participate in the project. Despite the fact that the document was not published at the official level for a long time, many regional authorities began to prepare such documents themselves at the local level. Thus, the XUAR prepared a document that assigns itself the role of a "key area", Gansu province declared itself a "Golden area", Shaanxi province - a "starting point", and Yunnan province - a "strategic reference point" of the project. Each Manager tried to emphasize the importance of their region and their strategic positions in the SREZ, which was accompanied by a lot of competition between them [Li (2017)].

Financial institutions such as the Asian infrastructure investment Bank (AIIB) and the Silk Road Fund (SDF) were established in China in 2014 to finance SREZ and MSR projects. Lending by Chinese financial institutions is an investment tool for implementing infrastructure projects. The main requirement is the use of machinery and equipment, as well as the use of Chinese labor resources.

China sees the Silk Road Economic Zone project as a way to create the necessary conditions for the socio-economic development of the country itself. The main goal of the "one zone, one road" concept is the economic growth of the Central and Western regions of the country (these regions account for 86% of the territory, 58% of the population, 15% of foreign trade and 16% of foreign direct investment). The project should promote openness and coordination of the regions (Eastern, Central and Western), which is very important in view of the program for equalizing living standards in China.

The implementation of the SREZ project may entail the following significant changes for China [Gao (2016), Feng (2015)]:

- *increasing the market for Chinese goods*. Creating additional demand for Chinese goods in the countries of Central Asia, the Eurasian economic Union (EAEU), Eastern Europe and the Caucasus will solve the problem of excess capacity in China;
- *an incentive for the growth of the Chinese economy*. Meeting the demand for Chinese goods will maintain the country's GDP growth rate;

- *improving the Chinese economy*. Due to the growing demand for large infrastructure projects, there will be an additional impetus to increase the volume of production of high-tech goods and their share in the total volume of Chinese exports;

- *changes in the structure and direction of China's exports*. The share of Europe and the United States in China's exports will decrease in favor of the EEU, Eastern Europe and the Caucasus;

- *re-industrialization of inland provinces of China*. New production facilities will be set up in the internal provinces of China, taking into account the interests of the EEU, Eastern Europe and the Caucasus;

- *reduced internal displacement*. The development of the inner provinces will reduce the number of labor migrants in China and lead to an increase in consumer demand. This will increase the deficit and labor costs in the coastal provinces and, consequently, lead to higher production costs in the East of the country. GDP growth in the East of the country will decline in favor of the North and North-West;

- *strengthening China's economic and geographical focus*. The nature of provincial industry, its direction of production, and export structure will be shaped by transport and economic links.

The partnership between China and Kazakhstan is developing within the framework of combining the Chinese project "silk road economic belt" and the Kazakhstan program "NurlyZhol". All the recent agreements between Beijing and Nur-Sultan are aimed at this. Despite the existence of many problems related to the implementation of the SREZ in Central Asia, it should be borne in mind that Kazakhstan has done more than all Central Asian States in this area.

This is primarily due to the fact that the SREZ project and the NurlyZhol program are similar in reality. Most of them are related to the transportation of goods from China through Kazakhstan and the improvement of transport and logistics infrastructure in the Republic. Second, China will finance not only the SREZ, but also invest in NurlyZhol [Syroezhkin (2020)].

Currently, projects related to the further development of infrastructure are being successfully implemented, but little is being done to improve logistics centers in Kazakhstan. This is especially due to the facilitation of customs and visa procedures, which does not require large funds, but reduces the cost of export and import, and increases the volume of trade.

It is difficult to say to what extent China's plans correspond to the plans of the new industrialization of Kazakhstan in accordance with the requirements of the EEU. However, it is not clear whether the Republic is ready to implement this project, taking into account the technological and human resources sufficiency. Kazakhstan does not have the necessary and professionally trained personnel and technologies for such production.

Kazakhstan has the following benefits in relation to the SREZ project:

1. It is very important for Kazakhstan to build East-West transit highways and create transport and logistics centers. The Republic should become a real "Eurasian bridge" between the countries of the East and the West.

2. Kazakhstan's activities in the project and increased transit of goods through its territory will greatly increase the return on investment in transport infrastructure, so the Almaty and East Kazakhstan regions of the Republic will develop more actively, becoming more interesting for organizing production and living.

3. Kazakhstan wants to strengthen and increase ties with China. Joint large-scale investment projects will be the most reliable way to form long-term partnerships.

4. Kazakhstan needs to increase cross-border ties with China, without this there is no prospect of further economic development of the East Kazakhstan and Almaty regions. The border regions need to close the markets for the sale of products and the inflow of tourists from China.

5. Kazakhstan, like China, very much needs political stability in the countries of Central Asia and the Middle East and active economic development of these countries.

But should Kazakhstan be happy about the implementation of the SREZ project? Although China openly declares that it does not intend to become a leader at the regional or global level, its economic colonization is expanding. China is rapidly taking over Asia and Europe. So, gas pipelines were quickly created from Kazakhstan, which transport gas and oil to China. And many

experts predict the role of its raw materials appendages for Kazakhstan and Kyrgyzstan. Khorgos is becoming an important economic center where Almaty residents go to buy cheap Chinese goods [The Silk Road (2020)].

The implementation of the Silk Road Economic zone project, as noted, is designed for a very long period. The success of the giant project is not guaranteed - today a complex of factors (political and economic) prevent the conclusion of an agreement between the countries of the Eurasian region. Problematic issues, for example, are the significant simplification of customs procedures and the formation of free trade zones, the harmonization of tariffs for cargo transportation, etc. Instability in Central Asia, which is caused by territorial and ethnic problems and the use of water resources, can destroy the harmonious logistics of the "Silk" project.

The origin of the Silk Road Economic Zone project is caused by the need to answer some questions-first of all, about the economic efficiency of its implementation for Kazakhstan and the participants of the Shanghai Cooperation Organization (SCO). Joint construction and arrangement of new transport and logistics facilities in Kazakhstan and Russia based on Chinese investments should be of great benefit. Transport highways linking the Baltic sea and the Pacific ocean, Central Asia, the Indian ocean and the Persian Gulf will improve the transport network of the SCO States, which will allow developing trade and economy in these countries.

For Kazakhstan and other SCO members, there is a risk of implementing the SREZ, the main goal of which is to create free trade zones for the development of the exchange of capital and goods between China and the countries located in the project area. Full customs simplification of the SCO member States will reduce the volume of production of high-value-added products that cannot compete with cheaper Chinese goods. Imports of Chinese consumer goods at relatively low prices slow down the development of relevant industries in Kazakhstan and the SCO countries, and, consequently, reduce domestic sources of economic growth.

The issue is that, as the program States will be combined with the Silk Road Economic Zone? The opposite of these two projects is untenable due to the existing differences. The SREZ does not aim to integrate, pursue a coherent or unified policy in a number of sectors of the economy, or create an international organization. The Chinese leadership considers the SREZ as a model of economic cooperation based on existing mechanisms, i.e. it offers a mechanism for economic management that takes into account the interests and needs of all participants with the necessary management services [Checklina (2015), p. 30-40].

These are the realities that Kazakhstan has nothing to oppose in economic terms. Our country cannot offer an alternative to China's capital and goods offered to the Central Asian countries on favorable terms.

For Kazakhstan, becoming a transport center of the world is a good opportunity, first, to give an incentive to overcome the crisis by creating additional jobs needed in the construction of roads; it is an impetus for the development of engineering and scientific achievements that are necessary in view of the requirements of modern expressways; secondly, it will gain access to world markets and control over the distribution of goods.

The SREZ project is necessary for further development of the economy of Kazakhstan in the medium and long term. Many sectors of the economy - from metallurgy to animal husbandry - need sales markets, and China is very desirable in terms of location and size. Already, many organizations are focused primarily on exports to China.

At the same time, the implementation of the Chinese SREZ project in Kazakhstan may face the following risks and threats:

- Kazakhstan is at best the number 3 player (after Russia). China will defend its economic interests more strictly;
- competition between Russian and Kazakh businesses in areas of strategic interests, given the geographical orientation of the SREZ, is likely to increase;
- in case of traversing the greater part of the railway, the silk road economic belt through Kazakhstan and Russia, a large part of the transit payments will be received by Russia;

- if there is a negative version of the implementation of the SREZ, it will lead to the primacy of China's business at the international level to the detriment of national entrepreneurship;
- the vagueness of the capacity of coordination of the program, the EEU and the Silk Road Economic Zone.

China's multivariate action in implementing the SREZ creates a risk of risks for Kazakhstan. However, it is not possible to accurately determine the direction and magnitude of these risks. Therefore, their decrease is not so much due to the reaction to certain changes, but rather to the creation of basic balance sheets in the event of events that are not favorable for Kazakhstan.

First, it is the creation of a legal and financial platform, an institutional infrastructure to achieve the interests of Kazakhstan when participating in the SREZ project, especially in matters related to the territory of Kazakhstan. Secondly, to create joint ventures for the implementation of projects using the potential of the territory of Kazakhstan in the following areas:

- development of transport and logistics infrastructure and transport potential;
- improvement of oil and gas processing and chemical industry.

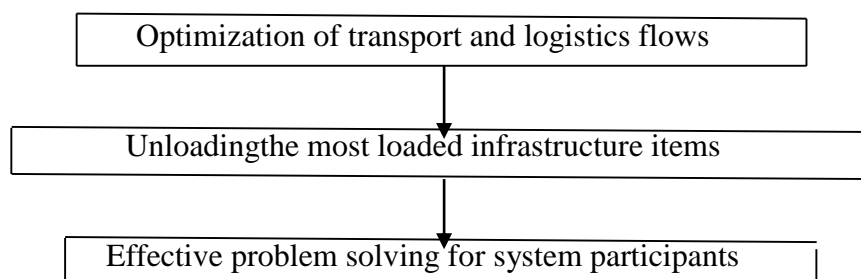
Development of transport and logistics infrastructure and transport potential. The dynamic development of the Central and Western regions of China, the growth of production and export of goods, and the implementation of the SREZ project provide conditions and opportunities for the growth of transit cargo flows through Kazakhstan to Central Asia, Europe, the middle East and Africa. Experts see prospects for Kazakhstan to use the strategy of developing China's inland routes as an alternative to shipping. To use these opportunities for the benefit of the republic's economy, it is necessary first to develop transport logistics. Combining the transport system of Kazakhstan into a new architecture of transcontinental transport corridors in Eurasia implies coordinated actions to modernize the institutional base of the transport industry, introduce effective business models and management processes for the industry and related network sectors, and increase the investment attractiveness of transport logistics [Nurseitov (2020)].

The peculiarity of Kazakhstan - its location in the center of Eurasia between economically developed countries with a large demand market-creates real opportunities to participate in the world's transport network. Taking into account the growth of expected cargo flows between the regions of production of goods (China and Southeast Asia) and the largest consumers (Europe and Central Asia), the main goal of Kazakhstan's transport policy is to further develop the concept of "One zone, one road".

There are two approaches to organizing transportation:

- 1) Traditional;
- 2) Logistics, with the participation of an intermodal transport operator.

In the traditional approach, there is no centralized management of the transport flow. The synchronicity of the flow of information and Finance is insufficient, since there is no coordination of their actions. The creation of transport and logistics infrastructure involves the adoption of intermodal solutions (Fig. 1).

Figure 1. Intermodal solutions in the management of transport and logistics infrastructure

Note: Developed on the basis of the sources [Romanko (2014), Strategy (2020)]

Thanks to the logistics approach to intermodal transport, a new division of the transport process has been added—a single intermodal transport operator. The existence of such an operator improves the planning of the transport flow and the achievement of the specified parameters at the output (table 1).

Table 1 – Comparative characteristics of approaches to transportation organization

Traditional approach	Logistic approach
Two or more modes of transport	Two or more modes of transport
There is no single transport operator	There is a single transportation operator
There is no through rate for transportation	There is a through rate for transportation
Sequential scheme of interaction between participants	Sequentially—the Central scheme of interaction bet
<i>Note: Developed on the basis of the sources [Comparative (2020)]</i>	

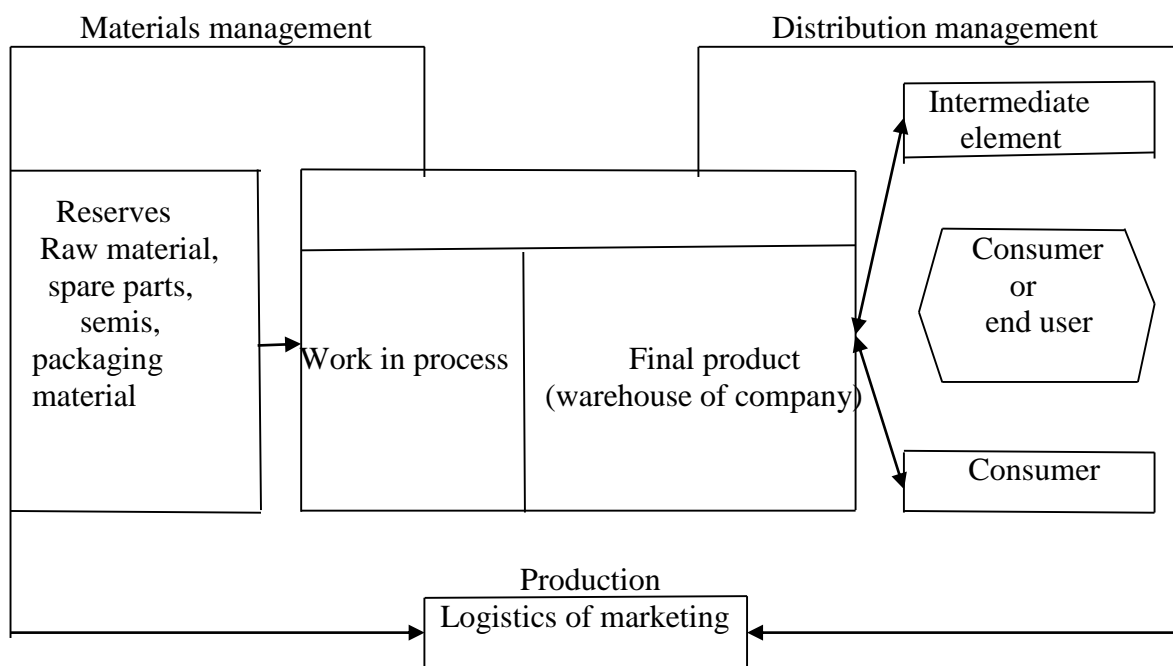
The main step towards the formation of the SREZ is the development of Kazakhstan's transit. In this regard, when choosing promising routes, one of the most important will be the route of the Customs Union zone (CU), the creation of a transport and logistics structure for the development of economic relations within the Common Economic Space (CES). The most promising approach here is the creation of a joint transport and logistics company (UTLC). An important element of the implementation of the OTLC is the formation of a single market for transport services and the transport system, and the implementation of the transit opportunities of the EAEU member States. It is necessary to provide high-quality integrated transport and logistics services on the principle of "one window" in relation to container cargo transportation in the CES, the operation and development of key transit links passing through the CU countries, to improve and develop the transport assets of the CES countries [The development (2020)].

The development of transport and logistics infrastructure will take place within the framework of building macro-regions based on hubs. At the same time, the infrastructure framework will connect the macroregions with Nur-Sultan and with each other with the main automobile, railway and air routes on the ray principle.

It is assumed that the construction of conventional and high-speed railway lines abroad will load excess capacity, boost the development of high-tech production (including energy-saving), and increase the demand for Chinese industrial goods, engineering services, etc. for a long time. In the regions where the project is to increase the presence of Chinese financial institutions and as a result, the use of the Chinese yuan.

To create a harmonious structure of the transport and logistics system in the country, logistics facilities should be differentiated depending on the level of service of cargo flows and the functioning of transport systems. It is planned that the main objects of the system will be various transport and logistics centers and warehouse complexes (Fig. 2).

Figure 2. Transport and logistics system diagram

Note: Developed on the basis of the sources [The development (2020), Logistic (2020)]

Improvement of oil and gas processing and chemical industry. Almost 200 oil and gas fields are located in Kazakhstan. Total reserves are 1.2 billion tons of oil. 70% are located in the Western regions of the Republic (table 2).

Table 2 – brief description of oil fields in Kazakhstan

Place	Name	Main indicators	Geological reserves
1	Kashagan	The largest oil field-birth, discovered in 2000, is located 80 km from Atyrau	Kashagan oil accounts for about 25% of the raw material reserves in the Caspian sea. According to the project operator reserves amount to 6 billion tons or 38 billion barrels
2	Tengiz	A huge oil and gas place-birth, located 160 km South-East of Atyrau	Total reserves are projected at 3.1 billion tons or 26 billion barrels. Recoverable reserves range from 0.75 - 1.1 billion tons
3	Karachaganak	Oil and gas condensate place-birth, located in the West Kazakhstan region, not far from Aksai	Reserves amount to 1.2 billion tons of oil and 1.35 trillion m ³ of gas
4	Uzen	Oil and gas field located in the Mangistau region	The volume of oil is projected to be about 1.1 billion tons. Production center - Zhanaozen. The total produced reserves are 191.6 million tons of oil
5	Kalamkas and Zhetybai	Kalamkas - gas and oil place-birth in Mangistau region. Fields. Zhetybai is a large oil and gas - ndensate field in the Mangystau region	The total oil reserves of Kalamka-se amount to more than 638 million tons, produced - 67.6 million tons. Oil reserves in Zhetybai are estimated at 330 million tons

Note: Developed on the basis of the sources [How much oil (2020); Resolution (2020)]

The state Commission of the Republic of Kazakhstan on reserves approved the extracted gas reserves in the amount of 3.9 trillion m³, including natural gas - 1.3 and associated gas - 2.6 trillion m³. About 98% of all proven gas reserves are located in the West of Kazakhstan, while more than 87% are located in large oil and gas fields (Tengiz, Kashagan, Korolevskoye, Zhanazhol) and oil and gas condensate fields (Karachaganak, Imashevskoye).

The oil and gas sector is a key one in the economy of Kazakhstan. The industry provides about a quarter of the country's GDP and about 70% of the state budget.

One of the main problems of the oil industry in Kazakhstan is the insufficient volume of oil refining. Currently, the oil refining industry of the Republic consists of three plants: Atyrau oil refinery (AOR), Shymkent oil refinery (SOR) and Pavlodar oil refinery (POR). The production capacity of the plants is used by 2/3. The reason is insufficient loading of raw materials. Refineries can process more oil at the expense of raw material exports, which is the main thing for refineries: it is much more profitable to sell oil on the foreign market than to process it locally.

However, oil production requires constant purification from its natural component or associated petroleum gas (APG). For quite a long time, until the 70s of the twentieth century, associated gas was burned by all oil-producing countries. Such a costly approach not only destroyed a valuable strategic resource for petrochemical production, but also increased the environmental problems associated with the harmful effects of emissions on the environment (in particular, the increase in greenhouse gas emissions).

According to the forecast calculations of the Ministry of oil and gas of the Republic of Kazakhstan, when processing the following volumes of associated (oil) gas in the field section [Sydykov (2014), p. 53 - 60; Egorov (2015), p. 41 - 50]:

- TCO in the amount of 3.1 million tons of APG per year can be produced 256 thousand tons of ethane, 163 thousand tons of propane, 103 thousand tons of butane, 81 thousand t pentane that world prices would be about 137 billion dollars.;

- Karachaganak in the amount of 4 million tons of APG per year can be produced 232 thousand tons of ethane, 152 thousand tons of propane, 64 thousand tons of butane, 104 thousand tons of pentane, which is 93 million dollars.

According to the project, the construction includes two processing plants, three olefin production plants and two polymerization plants. The total production capacity of the complex is expected to be more than 1.2 million tons per year: 800 thousand tons of ethylene, of which 400 thousand tons of low-and high-density polyethylene, 400 thousand tons of low-density polyethylene and 400 thousand tons of polypropylene will be made later.

The most effective way to use APG is as a raw material for the petrochemical industry. The most significant investment project in this area is the construction of the first integrated APG processing complex in Atyrau region. China's investment is a universal tool for long-term financing of such important projects.

Determining the way of hydrocarbons in petrochemical plants, it is necessary to consider the real risk of the whole set of petrochemical products which, used in various fields will allow to develop a wide range of commercial products. For Kazakhstan, the most profitable is the production of basic petrochemical products, such as ethylene glycol, benzene, methanol, poly - ethylene, polypropylene, styrene and polystyrene. In this case, the processing of oil or associated gas can take place according to various technological schemes.

4. Conclusion. The concept of "One zone, one road", announced by the Chinese leadership in 2013, has become one of the main components of the international economic and political course of China. The programs developed within its framework should determine the development path of China and its partner countries for many years to come. The broad conceptual framework makes it possible to refer to this concept a number of projects both within the country and abroad.

Investment in these projects will be made by special funds and banks that involve the major powers of the world. A key component of the implementation of the projects is the modernization of transport infrastructure to expand China's exports and increase the economic potential of its

underdeveloped territories. Thus, one of the main goals of the "One zone, one road" concept is to develop the Central and Western regions of China.

Kazakhstan has all the necessary components for the development of petrochemical production: a large volume of raw materials (oil and gas), a set of international technologies and equipment, and a real demand for petrochemical products. The main factors hindering the development of petrochemical production in the Republic are the lack of necessary capacities for processing hydrocarbons, outdated technologies at oil and gas processing and petrochemical enterprises.

References:

- 1 Daurenbekova A. (2020) silk road economic belt: new opportunities for Kazakhstan's development. URL: <https://www.inform.kz/ru/>
- 2 Egorov O. I., Chigarkina O. A. (2015) Organizational and economic aspects of modernization of the oil and gas industry of the Republic of Kazakhstan and ways to solve them in modern conditions // Oil and gas, 2015, no. 4. P. 41 - 50.
- 3 Nurseitov A., Komekova A., Mukushev K. (2020) Linking the transport and logistics complex of Kazakhstan and the silk road economic belt. URL: <http://transexpress.kz/ru/magazines.php?id=1132&edition>
- 4 Resolution (2020) Government of the Republic of Kazakhstan dated December 5, 2014 No. 1275 "on approval Of the concept Of development of the gas sector of the Republic of Kazakhstan until 2030". URL: <http://nomad.su/?a=3-1501050023>
- 5 Romanko E. B., Musabekova A. O. (2014) Development of transport logistics in the Republic of Kazakhstan // VestnikKarsu, 2014.
- 6 N. A. Sydykov (2014) State, prospects and directions of associated gas utilization in the oil and gas fields of the Republic of Kazakhstan // Kazakhstan–Spector, 2014, No. 2. P. 53 - 60.
- 7 Syroezhkin S. (2020) Kazakhstan and China: analysis of recent agreements. URL: <https://time.kz/articles/ugol/2016/11/07/>
- 8 How much oil (2020) in Kazakhstan. URL: <https://kioge.kz/ru/glavnaya/11-press-sentr/novosti/740-skolko-nefti-v-kazakhstane>
- 9 Comparative (2020) characteristics of the traditional and logistics organization of transportation involving several modes of transport. URL: [https:// lektsii.com/1-28923.html](https://lektsii.com/1-28923.html)
- 10 Cheklina T. N. (2015) Prospects for cooperation between the countries of the Shanghai cooperation organization in the framework of the project "Economic belt on The great silk road" / / Russian foreign economic Bulletin, 2015, no. 2. Pp. 30 - 40.
- 11 Comparative (2020) CHARACTERISTICS of traditional and logistics approaches to management. URL: <https://studref.com/436331/logistika/sravnitel'naya>
- 12 Feng B. (2015) Chinese logic of global development. - China Publishing Group, 2015.
- 12 Gao H. (2016) Creating the New Ground of Opening Up. Key Speech by Minister Gao Hucheng at the Series Seminar on the Outlook of the 13th Five Year Plan. 2016. URL: <http://english.mofcom.gov.cn/article/newsrelease/signif>
- 13 Li I., Justin I. L., Zheng Y. (2017) Belt and Road Initiative. - Zhonghua, 2017.
- 14 Logistic (2020) conceptin the business activities of the organization. URL: <http://www.transportguide.ru/trguides-1268-6.html>
- 15 Strategy: (2020) competitiveness of the transport industry in the context of the revival of the New Silk Road. URL: <http://transexpress.kz/ru/>
- 16 The development (2020) of the Silk Road transport and logistics infrastructure was discussed at an international conference. <https://24.kz/ru/news/social/item/263578-razvitie-transportno>
- 17 The Silk Road: (2020) problems and development prospects in the context of the EAEU. URL: www.researchgate.net › publication ›
- 18 Yuan M. (2020) Construction of the 21st Century Sea Silk Road and Sino-ASEAN New Trade and Economic Cooperation. URL: <https://books.google.kz/books?id=auvFDwAAQ>

ӘОЖ 338.436.33:331

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ КООПЕРАТИВТЕРІН ҚАРЖЫЛЫҚ ҚОЛДАУ МЕХАНИЗМІН ЖЕТІЛДІРУ

Г.Амалбекова, Г.Әбдіжанар

М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ.

2015 жылдың қазан айында «Ауыл шаруашылығы кооперативтері туралы» жаңа заң қабылданғанға дейін кооперативтерге мемлекеттік қолдау негізінен екі арна арқылы көрсетілді:

- «ҚазАгро» холдингінің еншілес ұйымы Аграрлық несие корпорациясы (АКК) 5 жылдан 7 жылға дейінгі мерзімге 5 пайыздық мөлшерлеменен ауылдық тұтыну кооперативтеріне берілетін жеңілдетілген несиелер;

- Ауылдық тұтыну кооперативтеріне әртүрлі қызметтерді көрсететін «қызмет көрсету және сатып алу орталықтарын» қолдайтын аймақтық (облыстық) деңгейде жұмыс істейтін әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациялар.

Мемлекеттік бағдарламада кооперативтерге кедергі келтіретін бірқатар мәселелер көрсетілген, соның ішінде: кооперативтік үдерісті мемлекеттік ынталандырудың жеткіліксіздігі; ірі фирмалардың бастамасымен немесе мүддесі бойынша немесе жеңілдетілген несие алу үшін «жалған» кооперативтер ұйымдастыру; жаңадан құрылған кооперативтердің машиналар мен құрал-жабдықтарды ала алмауы; коммерциялық банктердің шектеулі несиелендіруі.

Осы мәселелерді шешу үшін 2017-2021 жылдарға арналған жылдық жоспарлы көрсеткіштермен ауыл шаруашылығы кооперативтерін қаржылық қолдаудың бірқатар шаралары қарастырылған: ауыл шаруашылығы техникасы мен құрал-жабдықтарын сатып алуға инвестициялық субсидияларды лизингке және алуға басым құқық, ауыл шаруашылығы кооперативтері аудиторларының бірлестіктерін ұйымдастыруға субсидиялар.

Коммерциялық банктерден қаржыландыруды қамтамасыз етуге көмектесу үшін кооперативтерге кепілге қойылатын қатаң талаптарды орындауға, активтер мен резервтерді құруға және форвардтық келісімшарттар бойынша топтық несиелеу немесе өндірістік несиелеу сияқты баламалы несиелеу механизмдерін дамытуға көмектесуге болады.

Келесі ұсынымдар ауыл шаруашылығы кооперативтеріне көрсетілетін қаржылық қолдаудың тиімділігін одан әрі арттыруға көмектеседі:

- *Кооперативтерді қоса қаржыландыру субсидиялары:* сәйкес субсидиялар кооператив мүшелерін жауапкершілікті алуға және олардың кооперативтік кәсіпорынға адалдығын көрсетуге ынталандыруы мүмкін.

- *Бастапқы кезеңде қаржылық қолдауды шоғырландыру:* бастапқы капитал, машиналар мен жабдықтарды субсидиялау, сондай-ақ инвестициялық сипаттағы нақты қажеттіліктерге қажетті қолдау түріндегі мақсатты қаржылық қолдау көрсету.

- *Кооперативтер үшін шарттарды басқа кәсіпкерлік нысандарымен теңестіру:* ауылшаруашылық кооперативтері қаржылық қолдауға өтініш білдіріп, субсидиялар, несиелер, гранттар және т.б. алу үшін ірі ауыл шаруашылығы кәсіпорындарымен бәсекелесе алуы керек.

- *Қаржылық қолдаудың тұрақтылығын арттыру:* жаңа кооперативтерді субсидиялауды дәлелденген бизнес-жоспарға немесе техникалық-экономикалық негіздемеге тәуелді ету және инвестицияның лайықты деңгейін қамтамасыз ету.

- *Қаржылық қолдау көрсетуді мұқият бақылау:* бұл қолдау әрекетсіз немесе «жалған» кооперативтерге емес, экономикалық тұрғыдан тиімді кәсіпкерлік субъектілеріне көрсетілуін қамтамасыз ету үшін қажет.

2014-2021 жылдар аралығында Қазақстан үкіметі ауыл шаруашылығы кооперативтерін

қолдауға бағытталған бірқатар маңызды реформаларды жүзеге асырды. Қарқынды кооперативтік қозғалыстың өсуі мен дамуын жеңілдету үшін келесі ұсыныстарды ескеру қажет:

1. Құқықтық базаны одан әрі оңайлату және кооперативтерге салық салу режимін жетілдіру.

Бұл салада, әсіресе, 2015 жылдың қазан айында «Ауыл шаруашылығы кооперативтері туралы» жаңа Заңның қабылдануымен ең көп ілгерілеушілік байқалды. Нормативтік құқықтық базаны реформалау бойынша одан әрі күш-жігер мыналарды қамтуы тиіс:

- Кооперациялар туралы бірыңғай заңды қабылдау немесе ауыл шаруашылығы, өндірістік және тұтыну кооперативтері туралы үш жеке заңды біріктіру жұмыстарын жүргізу. Егер үш бөлек заң сақталса, барлық тиісті қатысушылардың ауыл шаруашылығы кооперативтері мен өндірістік кооперативтер арасындағы айырмашылықтарды нақты және дәйекті түсінуді қамтамасыз ету керек.

- «пайда», «артық табыс», «патронаждық қайтару» ұғымдарының нақты анықтамаларын құқықтық база шеңберінде енгізу. Атап айтқанда, заңнамада артық табысқа (кооперативтің оның мүшелерімен жасаған мәмілелерінен алынған) табыс салығы салынбауы тиіс екені анық көрсетілуі керек. Алайда, кооперативтердің барлық басқа кірістеріне, соның ішінде үшінші тұлғалармен мәмілелерден және инвестициялық қызметтен түсетін кірістерге салық салынуы тиіс.

- Кооперативтер мен олардың мүшелері арасындағы мәмілелерді жеңілдету және үй шаруашылықтары мен жеке фермерлердің ауыл шаруашылығы кооперативтеріне бірігуіне кедергілерді барынша азайту мақсатында Салық кодексіне тиісті түзетулер енгізу.

- Кооперативтердің еншілес ұйымдарының, соның ішінде кооператив нысанында емес кәсіпорындардың болуына мүмкіндік беру арқылы кооперативтік топтар арқылы қаржы нарықтарына қол жеткізуді ынталандыру. Өнерге ерекше жағдай жасау мүмкіндігін қарастырған жөн. Еншілес ұйымдары бар заңды тұлғаларға арнаулы салық режимін қолдануға мүмкіндік бермейтін шектеу Салық кодексінің 448-бабында көзделген.

- Тіркеу процесін жеңілдету, кооперативтер құрудың артықшылықтарын түсіндіру және салық режиміне қатысты мәселелерде көмек көрсету үшін кооператив мәселелері бойынша мамандандырылған жеке орган құру. Өмір сүруге жарамсыз және «жалған» кооперативтер құру ықтималдығын азайту үшін тіркеуге дейін техникалық-экономикалық негіздемеге қойылатын талапты енгізуді қарастыру керек.

2. Кооперативтерді оқыту мен біліктілігін арттыруға көбірек қолдау көрсету, басқару құрылымдарын нығайту, ақпараттық және консультативтік қызметтерге қолжетімділікті жақсарту.

Үкімет фермерлер мен кооперативтерге жақсы білім беру және ақпараттық қызмет көрсету үшін бірқатар маңызды қадамдар жасады. Осы әрекеттерге қарамастан, Қазақстанда кооперативтік қозғалыс әлі қалыптаса қойған жоқ. Сонымен қатар, ауыл шаруашылығы кооперативтерінің кеңейту қызметтері мен технологиялар трансферті жүйелеріне қолжетімділігі шектеулі. Осы саладағы басым шаралар:

- Кешенді білім беру және ақпараттық қызметтерді дамыту арқылы ауылдық жерлердегі кооперативтік модель туралы сенім мен хабардарлықты арттыру. Фермерлер кооперативтер туралы қарапайым біліммен қамтамасыз етілуі керек, жаңа кооператив құру туралы нұсқаулар, құқықтық құжаттарды дайындауға қолдау көрсету және кооперативтерге қол жетімді қаржыландырудың әртүрлі нұсқалары бойынша кеңес беру керек.

- Маңызды білім беру және ақпараттық қызметтерге, білім беру ресурстарына қол жеткізу, жеткізушілер мен өңдеушілермен байланысу, олардың өнімдері мен қызметтерін ұсыну үшін ауыл шаруашылығы кооперативтері үшін веб-портал құру. Құзіреттілік орталығының веб-порталы (<http://shk.farmers.kz/>) негізге алынуы мүмкін, дегенмен оның ыңғайлылығын жақсарту және көбірек трафикті тарту үшін оны жаңғырту қажет.

- Ауыл шаруашылығы кооперативтері бойынша статистикалық мәліметтердің сапасы мен тереңдігін арттыру бойынша жұмысты жалғастыру. Баланстың қосымша деректерін

(мысалы, жалпы айналым, таза кіріс, активтер, міндеттемелер, меншікті капитал және т.б. бойынша) жинауды қарастыру керек. Мүмкіндігінше, деректерді аймақ, өнім және кооперативтік кәсіпорын өлшемі бойынша бөлу керек.

- Қауымдастырылған мүшелер салған инвестицияларды шектеу, жекелеген мүшелердің ақшалай жарналарын шектеу, білім беру және оқыту қорын құруды белгілеу, кооперативтерді бақылау комитеттерін құруға ынталандыру арқылы басқару құрылымдары мен мүшелердің бақылау құқықтарын нығайту. Кооперативтерге білікті және тәуелсіз аудиторлардың міндетті және қолжетімді сыртқы мамандандырылған аудитін енгізу мүмкіндігін қарастыру қажет.

- Орта және үшінші кооперативтік ұйымдарды (бірлестіктер мен федерацияларды) дамытуға көмектесу керек.

- Ақпараттық-кеңес беру жүйесін жаңғырту және ауыл шаруашылығы кооперативтерінің мақсатты ақпараттық және консультативтік қызметтердің кең спектріне қолжетімділігін қамтамасыз ету бойынша жұмыстарды күшейту.

3. *Мемлекеттік субсидияларға тәуелділікті азайту және жеке сектордың кооперативтік қаржыландыруға көбірек қатысуын ынталандыру.*

Соңғы жылдары ауылшаруашылық кооперативтері кең ауқымды мемлекеттік субсидияларды, салықтық жеңілдіктер мен қаржылық қолдау тетіктерін пайдалануда. Осы тәуелділікті азайту және ұзақ мерзімді перспективада ауыл шаруашылығы кооперативтерінің тұрақтылық көрсеткіштерін жақсарту үшін келесі әрекеттерді орындау ұсынылады:

- Кооператив мүшелерімен операцияларды ұлғайту, болашақ инвестиция үшін артық кірісті сақтау және жаңа мүшелерді тарту арқылы ішкі қаржыландыру көздерін жұмылдыруға ынталандыру. Қосымша акциялар шығаруды ынталандыру және меншікті капиталдың ең төменгі мөлшерін белгілеу, бөлінбейтін резервтік қорды міндетті түрде қалыптастыру және кооперативтік топтарды құру арқылы қаржыландырудың отандық тетіктерінің ауқымын кеңейтуді жалғастыру.

- Кооперативтерді қаржыландырудың сыртқы көздерін құру, мысалы, мүше еместермен транзакцияларды ұлғайту немесе аударылатын инвестициялық сертификаттарды шығару арқылы мүше еместерден инвестицияларды қамтамасыз ету.

- Ауыл шаруашылығы кооперативтеріне берілетін инвестициялық субсидиялар мен жеңілдетілген несиелердің экономикалық және қаржылық мүмкіндіктерін мұқият бағалау. Жеке секторды несиелендіруді шектемеу үшін ауыспалы мөлшерлемелерді субсидиялау және несиелік кепілдіктер сияқты нарыққа негізделген құралдарды көбірек енгізуді қарастыру қажет.

- Бірлескен қаржыландыру схемаларын көбірек енгізу, қаржылық қолдауды ерте кезеңде шоғырландыру, кооперативтердің басқа кәсіпкерлік нысандарымен бәсекелестік жағдайын теңестіру, қаржылық қолдауды дәлелденген бизнес-жоспарға немесе техникалық-экономикалық негіздемеге тәуелді ету арқылы қаржылық қолдаудың тиімділігі мен тұрақтылығын арттыру және мемлекеттік субсидияларды қамтамасыз етуді мұқият бақылау.

- Көлік және сақтау инфрақұрылымын жалға беру, сапаны қамтамасыз ету жүйелерін құру және форвардтық келісім-шарт схемаларын әзірлеу арқылы өңдеушілер мен бөлшек саудагерлерді жеткізушілермен ынтымақтастық қарым-қатынастарын дамытуға ынталандыру. Тік интеграциядағы реттеуші кедергілерді азайту, келісім-шарттардың орындалуын күшейту және кооперативтердің жеткізу тізбегіне біріктірілуін қамтамасыз ету үшін өндірушілермен және салалық қауымдастықтармен тығыз жұмыс жасау қажет.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, Астана, 2017 ж.

2. Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қорының ресми ақпараты, <https://fagri.kz/kz/>

ӘОЖ 338.436.33:331

АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛАР МЕН БІЛІМДІ БАСҚАРУ ӘЛЕУЕТІН АРТТЫРУ

Г.Амалбекова, Г.Әбдіжанар

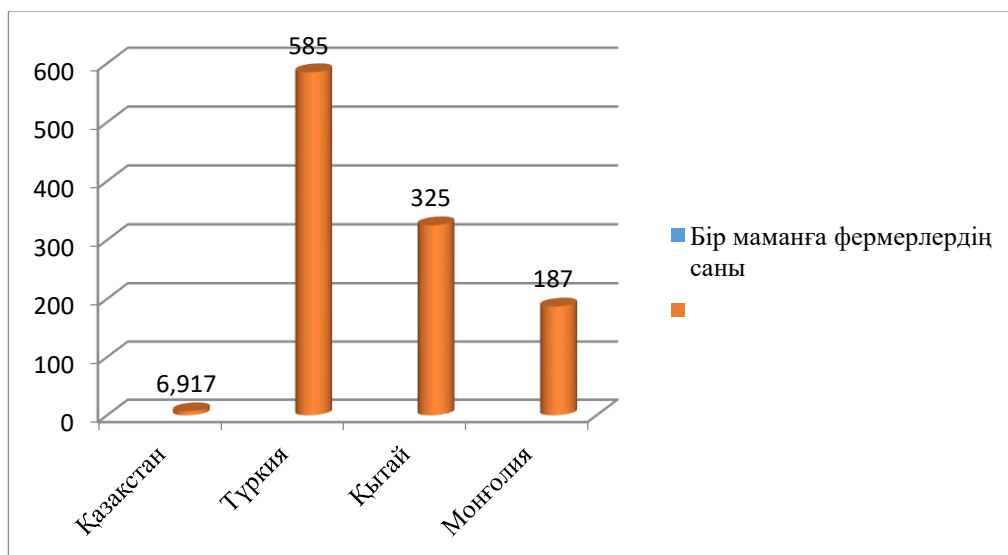
М.Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз қ.

Ауыл шаруашылығы саласындағы зерттеулерге, тәжірибе алмасуға және инновацияларға инвестицияны арттыруға болады. Ауыл шаруашылығының өсуі көбінесе техникалық және институционалдық жаңалықтарды енгізуге байланысты. Бұл "Агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының" экономиканы жаңғырту және ғылым, техника және техника саласындағы білім деңгейі мен кәсіби біліктілігін арттыру саласындағы жетекші қағидаттарында танылған. Осыған қарамастан, ауыл шаруашылығында ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарға (ҒЗТҚЖ) мемлекеттік шығындар «ауыл шаруашылығын зерттеу қарқындылығы» деп аталатын өнімнің өзіндік құнына қатысты өте төмен деңгейге дейін төмендеді. Салыстыратын болсақ, Америка Құрама Штаттарында зерттеулердің қарқындылығы Қазақстанға қарағанда 25 еседен жоғары [1].

Өнімділіктің қарқынмен артуын қолдау үшін Қазақстанның ауыл шаруашылығына арналған инновациялық жүйені жандандыру қажет. Қазақстандағы климаттық жағдайларға байланысты ауыл шаруашылығы өнімділігінің өсуі әсіресе құрғақшылыққа төзімді сорттардың дамуына және климатқа сай егін өсіру тәжірибесіне байланысты. Зерттеу жүргізу және тәжірибе алмасу үшін үлкен инвестиция қажет екені анық, әсіресе Қазақстанда басқа елдер мен аймақтардан технологиялардың таралуын шектейтін бірегей өсімдік шаруашылығы ортасы бар. Дегенмен, ғылыми-зерттеу және кеңейту жүйелері де қайта бағытталуды және реформалауды қажет етеді.

Тәжірибе алмасу аймағындағы фрагментацияны азайтуға болады. Аймақтағы басқа елдерге қарағанда Қазақстанда бір фермерге шаққандағы қосымша жұмысшылар саны әлдеқайда аз (1-сурет). Сонымен қатар, жақында жүргізілген қайта құрылымдау нәтижесінде "Атамекен" Ұлттық кәсіпкерлер палатасына осы функцияларды Ұлттық аграрлық ғылыми-білім беру орталығына (ҰАО) – мемлекеттік ауыл шаруашылығы орталығына бере отырып, тәжірибені таратуда үлкен рөл жүктелді. зерттеу жүйесі. Тәжірибе тарату «Атамекен» үшін жаңа функция болғандықтан, ауыл шаруашылығы секторында білім беру қызметтерін енгізуге уақыт пен транзакциялық шығындар қажет болады. Бұл шығындарды азайту үшін технология провайдерлерімен серіктестік орнатуды қарастыруға болады.

Қазіргі уақытта тәжірибе тарату жүйесі семинарлар мен ресми оқытуды ғана қамтиды. Бұған қоса, интерактивті әдістерді, тәжірибе алмасу үшін «бару», «оқыту және бару» немесе фермерлік егістік мектептері сияқты далалық және қатысу әдістерін қолдануға болады, өйткені олар басқа жерлерде әлдеқайда тиімдірек екендігі дәлелденді.

1-сурет. 2020 жылы тәжірибе таратушы жұмысшылар саны

Ескерту: 2020 жылы тәжірибе таратушы жұмысшылар саны; соңғы қол жетімді санақ деректері бойынша иеліктер саны.

Дереккөз: FAOSTAT статистикалық дерекқоры мәліметтеріне негізделген, [2].

Әлеуметтік ғылымдардағы зерттеу мүмкіндіктерін ауыл шаруашылығы саласына кеңейтуге болады. Қазақстанда әлеуметтік ғылымдарды пайдалану, мысалы, шаруашылықтағы зерттеулер немесе агротехникалық технологиялар мен ауыл шаруашылығы саясатын бағалау өте шектеулі болып қала береді. Соның салдарынан елде агротехнологиялардың пайдаланушылардың қажеттіліктеріне сай болуын, енгізуге жарамдылығын қамтамасыз ететін немесе ауыл шаруашылығы шығындарын ұлғайту тиімділігін негіздейтін құралдар жетіспейді. Ғылыми-зерттеу жүйесінің әлеуметтік ғылымдары мен экономикалық әлеуеті айтарлықтай нығайып, дәлелді аграрлық саясаттың эталоны болуға тиіс.

Ғылыми зерттеулерге жеке инвестиция тартуға болады. Ауыл шаруашылығының инновациялық жүйелері мемлекеттік ауылшаруашылық зерттеулер мен кеңейту жүйелерінен әлдеқайда көп талап ететіні барған сайын атап өтілуде (Дүниежүзілік банк, 2012). ҒЗТҚЖ-ны жеке қаржыландыру – бұл ақылы негізде қызметтерді көрсетуді қоса алғанда, жетекші дамыған елдерде ауылшаруашылық зерттеулеріне инвестициялардың ұлғаю үлесі. Инвестиция көздерін ұлғайту үшін зияткерлік меншікті күшті қорғау, мемлекеттік секторда базалық технологияларды дамыту және келісім-шарттардың орындалуын бақылау қажет.

Ғылыми байланыстарды және технологиялар трансфертін дамытуды жеделдетуге болады. Қазақстандық ғалымдар санының аздығын ескере отырып, инновациялық жүйелердің өнімділігі ел ішінде де, шетелде де ғылыми-зерттеу институттары арасындағы байланыстардың болуына байланысты болады. Қазақстандағы көптеген ғылыми-зерттеу мекемелері бытыраңқы, мысалы, ауыл шаруашылығы дақылдарын жақсарту бойынша зерттеулермен айналысатын халықаралық серіктестермен сирек өзара әрекеттеседі. Әріптестіктің бұл түрлерін зерттеудегі ауқымды үнемдеуге қол жеткізу үшін кеңейтуге болады.

Егер ауыл шаруашылығы экспорттық табыс пен экономиканы әртараптандыруға көбірек үлес қосады деп күтілсе, мемлекеттік қызметтердің өндірушілердің барлық түрлеріне қолжетімді болуын қамтамасыз ету үшін шаралар қабылдау қажет. Жақсартуды қажет ететін маңызды мемлекеттік қызметтерге су және жол инфрақұрылымы кіреді. Ауыл шаруашылығын қаржыландыруды мемлекеттік қолдау тікелей қаржыландырудан тікелей тәуекелдерді бағалау жөніндегі мемлекеттік қызметтерді көрсетуге ауысуы мүмкін.

Инновациялар мен білім алмасу үшін көбірек мүмкіндіктер, соның ішінде ауылшаруашылық зерттеулеріне мемлекеттік инвестициялар және неғұрлым үйлесімді және тиімді тарату жүйесін құру қажет. Ақырында, тиімдірек қызмет көрсету жергілікті күшті институттарды қажет етеді. Жергілікті деңгейдегі ұжымдық әрекет шағын өндірушілер үшін қызметтерге, қаржыға және адами капиталға қолжетімділікті жақсарту құралы бола алады, бірақ бұл үшін қолайлы орта қажет және субсидияларды игеруге ынталандыру болмауы керек.

Қазақстан Үкіметі экономиканы әртараптандыруға жәрдемдесудегі ауыл шаруашылығының әлеуетін басқалардан артық мойындайды; секторды дамыту үшін жағдайды айтарлықтай жақсартуға қаржылық мүмкіндіктері бар. Саяси ерік-жігерді тиісті мемлекеттік инвестициямен біріктіру Қазақстанды мақсатқа жетуге жақындатады - аграрлық державаға айналу және әртараптандырылған экономикаға мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, Астана, 2017 ж.

2. Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қорының ресми ақпараты, <https://fagri.kz/kz/>.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДЕРДЕГІ МҰНАЙ-ГАЗ САЛАСЫНДАҒЫ КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ МАРКЕТИНГТІК ҚЫЗМЕТІН ТАЛДАУ ЖӘНЕ САЛЫСТЫРУ

Айнабекова И.Т. - «Қаржы және есеп» кафедрасының аға оқытушысы

Тұрғанбаев Қ.Д. - «Қаржы және есеп» кафедрасының аға оқытушысы

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті

Қазіргі заманғы жағдайларда, мемлекеттің орнықты дамуы көбінесе елдің мұнай-газ секторының жай-күйіне байланысты. Тұтастай өндіруші сектор және атап айтқанда, мұнай-газ саласы экономикамыздың тірегі болған және болып қала береді де. Нақты осы салаға шетелдік инвестициялардың негізгі легі құйылуда.

Мұнай-газ саласын табысты түрде дамыту көбінесе, 2050 жылға қарай әлемнің неғұрлым дамыған отыз елінің қатарына кіру мақсатына қол жеткізуге ықпал ететін болады.

Бүгінгі таңда мұнай-газ секторының жай-күйі соңғы жылдары мұнай өндіру көлемі ұлғайғанына қарамастан, мұнай мен мұнай өнімдеріне бағаның ауытқуына байланысты көптеген проблемалардың орын алуымен сипатталады. Бұл ел экономикасының дамуына әсер етеді.

Әлемдік нарықта мұнай бағасының төмендеуіне байланысты объективті себептермен қатар субъективті, біздің елге ғана тән себептер бар.

Осындай проблемаларды айқындау жолында бәрнеше маркетингтік талдау ұсынамын.

1. Әлемдік мұнай-газ компанияларының операциялар бойынша PEST талдау

PEST-талдау - компанияның бизнесіне әсер ететін қоршаған ортаның әлеуметтік, саяси, экономикалық, және технологиялық аспектілерді қамтитын маркетингтік құрал болып табылады.

Әлемдік мұнай-газ компанияларының операциялар бойынша PEST талдау 4 фактордан тұрады:

I. Саяси фактор:

1. Геосаяси қақтығыстар

Бірнеше мемлекеттердің арасындағы қақтығыстар тек қана сол елдің экономикасының төмендеуіне ғана емес ғаламдық экономикаға, саясатқа өзінің әсерін тигізеді. Әрине Қазақстанның ел экономикасына табыс алып келетін ол мұнай және газ саласы болып табылады.

Мысалы айтатын болсақ АҚШ пен Иран арасындағы қақтығыстардың әсерінен қазіргі таңдағы мұнай бағасының артуы.

2. Саяси тұрақсыздық

АҚШ – тын дұрыс емес геосаясатынын әсерінен әлемдік жиынтық ішкі өнімнің 20 пайызын өндіріп, әлемдік қуат көздерінің 40 пайызын пайдаланып отырған АҚШ Ирактың мұнайы мен өзінің мұнай қоймаларын толтырып алды. Әлемдегі ең арзан 1 барелі 1 доллар тұратын мұнайға толық иелік еткен соң АҚШ-тағы «Нью-Йорк биржасы» мұнай құнын күрт түсіріп жіберді. АҚШ қазір мұнайдың 1 барелінің құны 5 долларға дейін құлдыраса да ешбір қиналмайды. Себебі, олардың негізгі мұнай компаниялары банкрот болмайды. Ал 1 барел мұнайды 10 долларға өндіретін Ресей, 13 долларға өндіретін Қазақстан, 9 долларға өндіретін Аргентина сияқты мемлекеттердің мұнай өнеркәсібі 2-3 жылда толық банкрот болып күйреу жағдайына келеді. АҚШ-тың экономикалық империализм саясаты салдарынан Қазақстанның мұнайының бағасы 4 есеге, металдарының бағасы 2 есеге құнсызданды. Соның салдарынан ел бюджетіне түсетін табыс көлемі бірден 20 пайызға азайып кеткен болатын.

3. МЭЕҰ

МЭЕҰ мақсаты елдердің арасында мұнай өндіру саласында бірыңғай саясатты үйлестіру және дамыту болып табылады. Ұйымының қатысушылар мұнай секторындағы инвестициялар пайда алу үшін, тұтынушыларға мұнай тұрақты жабдықтауды қамтамасыз ету үшін, тұрақты мұнай бағасының қолдау.

4. GEFC(газ экспорттаушы елдер форумы)

5. Жаңа экологиялық және салықтар саясаты

II. Экономикалық фактор

1. Әлемдік экономикалық дағдарыс
2. Экономикасы дамушы елдердегі көлеңкелі банктік жүйе
3. Ірі комерциялық банктердің банкротқа ұшырауы

III. Әлеуметтік фактор

1. Хабардарлықты арттыру және одан да көп достық жанар жұмылдырылатын және осындай мұнай құм, көмір, тақтатас газ «лас» қазба отынды пайдалану төмендету.
2. Әлемде халық санының өсуі әлемдік мұнай-газ тұтыну деңгейін арттырады.

IV. Техналогиялық фактор

1. Білікті кадрлардың тапшылығы
2. Жобалау құны
3. Қаржыландырудың жеткіліксіздігі
4. Мұнай және газдың бағасының белгісіздігі
5. Жаңа технологиялық әлемдік жобалар
2. Өнімнің бәсекеге қабілеттілігін SWOT талдау

Өнімнің бәсекеге қабілеттілігін талдауда Қазақстан мен Ресей елдеріндегі ірі екі кәсіпорындарының SWOT талдауын ұсынамын.

«ҚазМұнайГаз» ұлттық компаниясы» акционерлік қоғамы – Қазақстанның мұнайгаз саласындағы мемлекеттің мүддесін білдіретін көмірсутектерді барлау, өндіру, өңдеу және тасымалдау өніндегі ұлттық компаниясының SWOT талдауы:

Күшті жақтары:

1. Кәсіпорын ҚР-да жалпы мұнай өндіруде 23% жетекшілік етеді.
2. Өзінің шикізат базасы бар. Батыс Қазақстанда 41 кен орны бар. Ең ірілері Өзен, Теңіз, Қашаған болып табылады.

3. Мемлекет тарапынан тұрақты және белсенді қолдауы бар.

4. Азия мен Еуропа нарықтарын біріктіретін интеграцияланған мұнай-газ тасымалдау инфрақұрылымының болуы.

Әлсіз жақтары:

1. Шикізаттын еуропалық нарыққа тікелей шыға алмауы.
2. Теңіздегі кен орындардың жұмысының жеткілікті тәжірибесінің болмауы.

3. Жаңа және күрделі кен орындарды игеру үшін техникалық базаның әлсіздігі.
4. Басқарудың барлық деңгейінде әлсіз кадрлық құрылым.
5. Ресей аумағы арқылы мұнай және газ транзитіне тәуелділік.

Мүмкіндіктері:

1. Өндірістің және мұнай экспортының көлемінің ұлғаюы.
2. Мұнай және газды тасымалдаудың альтернативті маршруттарын құру.
3. Қазақстанда озық мұнай-химия және газ зауыттарын құру.
4. Жаңа кен орындарында геологиялық барлау және өндірі жүргізу үшін инвесторларды тарту.

Қауіп – қатер:

1. Шетелдік мұнай – газ компанияларынан технологиялық артта қалуды сақтау.
2. Ескі кен орындарды мұнай өндірі көлемінің азаюы, жаңа технологиялардың көмегінен.
3. Қытайлық компаниялардың шамадан тыс өнім өндіруі, мұнай және газ өндіру көлемін үлесінің қысқаруы.

«ГазПром» Ресей трансұлттық энергетикалық корпорациясының SWOT талдауы:

Күшті жақтары:

1. Компания 74% Ресейде және 18% әлемдік газ қорын бақылайды.
2. Ең үлке әлемдегі газ құбыр желісі 158.000 км.
3. Табиғи газ еуропалықнарықта 25% алыпжатыр.
4. Басқарудың барлық деңгейінде кадрлық құрылымды оқытудың ықпалы.

Әлсіз жақтары:

1. Мемлекеттік бақылау шектелген
2. Борыштық проблемалар
3. Сапасына күмән

Мүмкіндіктері:

1. Ағымдағы нарығын оңтайландыру
2. Жаһандық нарықты қашығу
3. Тиімді технологиялар
4. Тұрмыстық қызмет көрсету
5. Жекешелендіру

Қауіп – қатер:

1. Ақпараттық жеткіліксіз
2. Геосаясиахуал
3. Технологиялық даму

«ҚазМұнайГаз» ұлттық компаниясы мен «ГазПром» Ресей трансұлттық энергетикалық корпорациясының SWOT талдау жасай отырып екі ірі компанияның арасындағы ұқсастықтары:

1. Еуропа нарығында өз үлестерінің болуы.
2. Мұнай және газ өндіруде ТМД елдері ішінде көш бастап келеді.
3. Әлемдегі қоры бай 15 елдің компанияларының қатарына кіреді.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Бизнесі ұйымдастыру [Текст] = Организация бизнеса: оқу құралы. 1-бөлім / А.М.Балкибаева, Ж.С.Булхайрова, Р.А.Карабасов, Д.Жеңсхан т.б. - Алматы : Бастау, 2020. - 320 б.

2. Учет и анализ на предприятиях малого бизнеса. Практикум для обучающихся по направлению подготовки бакалавриата «Экономика» (профиль «Бухгалтерский учет, анализ и аудит») Болтава А.Л. 2018 г.

3. Қамшыбаева Р.А., Баймагамбетова А.К. Халықаралық маркетинг. Оқулық. – Алматы, 2003 жыл.

4. Е.М. Уркунчиев, М.Ә. Калдыгозова, Э.З. Керімқұлова. Маркетинг: теориясы мен практикасы. Оқу құралы. – Тараз: «Таразуниверситеті», 2010 жыл.

5. Вэн Вэктор Самуэль А. Әлемдік мұнай – газ ісіне кіріспе. Оқулық/Ауд. А.Т. Қартабай., А.А. Қартабаева. Алматы: 2012 жыл.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖОЛАУШЫЛАР ҚОҒАМДЫҚ КӨЛІГІНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ. НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

*Айыпова Т.А., Суюндикова Г.С.
КазАДИ им. Л. Б. Гончарова
e-mail: Tolkin_bota@mail.ru*

Экономикалық қызмет түрлері бойынша көлік жұмысының негізгі көрсеткіштері Қазақстанның көлік кешені көліктің барлық түрлерімен: теміржол, автомобиль, қалалық рельсті, құбыржол, су (өзен және теңіз) және әуе көлігімен ұсынылған. Республиканың көлік инфрақұрылымы теміржол, жеңіл рельсті, монорельсті және ішкі су жолдарын, автомобиль жолдарын, тоннельдерді, эстакадаларды, көпірлерді, вокзалдар мен станцияларды, жолаушыларға қызмет көрсету пункттерін, метрополитен желілерін, порттарды, порт құралдарын, кеме қатынайтын гидротехникалық құрылыстарды, әуеайлақтарды, әуежайларды, көлік-логистикалық орталықтарды, байланыс, навигация және көлік құралдарының қозғалысын басқару жүйелерінің объектілерін, магистральдық құбыржолдарды, сондай-ақ көлік кешенінің жұмыс істеуін қамтамасыз ететін өзге де ғимараттар, құрылыстар, құрылғылар мен жабдықтарды қамтитын технологиялық кешенді білдіреді.

ҚР Стратегиялық жоспарлау және реформалар жөніндегі агенттігінің ұлттық статистика бюросының алдын ала деректері бойынша 2021 жылғы қаңтар-наурызда өндірілген жалпы ішкі өнім көлемінде (15 798 315,3 млн. теңге) «Көлік және қоймалау» секторының үлесіне 6,3% тиесілі болды. 2021 жылдың 1 тоқсанында үлес 7,9% құрады, осылайша сектордың ЖІӨ-ге үлесі 1,6% - ға төмендеді. 2020 жылдың қаңтар-наурыз айларымен салыстырғанда көлік пен қоймалау үлесі 2,4% - ға азайды.

2021 жылғы 1-тоқсандағы жолаушылар тасымалдарының жай-күйі мынадай деректермен сипатталады. Коммерциялық тасымалдаумен айналысатын жеке кәсіпкерлердің тасымалдау көлемін бағалауды ескере отырып, жолаушыларды тасымалдау көлемі 1260,2 млн. адамды, жолаушылар айналымы-19218,6 млн. а-км құрады. 2020 жылдың 1 тоқсанымен салыстырғанда жолаушылар тасымалы 76,6% – ға, 2019 жылдың 1 тоқсанымен салыстырғанда 77,2% – ға, 2018 жылдың 1 тоқсанымен салыстырғанда 76,5% - ға төмендеді%. Жолаушылар айналымы тиісінше 70,6% - ға, 71,8% - ға және 69,3% - ға қысқарды.

Көлік түрлері бойынша ең жоғары құлдырау деңгейі автомобиль көлігінде тіркелді. Осылайша, 2020 жылдың 1 тоқсанына қатысты тасымалдау көлемі 76,7% – ға, жолаушылар айналымы 76,1% - ға төмендеді. Темір жол көлігіндегі жолаушылар тасымалдарының көлемі 2020 жылғы деңгейге қарағанда 34,8% – ға, жолаушылар айналымы 32,8% - ға қысқарды. Әуе көлігінде тасымалдау көлемі 2021 жылғы 1 тоқсанда 2020 жылғы 1 тоқсанмен салыстырғанда 11,5% - ға өсті, бұл ретте жолаушылар айналымы 11,1% - ға төмендеді. Кіші сала 2020 жылдың 2-тоқсанында жолаушылар тасымалы мен жолаушылар айналымы көлемінің айтарлықтай төмендеуін өтеді.

2017-2021 ж. ж. 1 тоқсандағы жолаушылар әуе көлігінің жұмыс көрсеткіштері. 2021 жылғы қаңтар-сәуірде жолаушылар тасымалы 2020 жылғы қаңтар-сәуірмен салыстырғанда 67,9% - ға, 2019 жылғы қаңтар-сәуірмен салыстырғанда 74,9% - ға қысқарды және 1803,2 млн. адамды құрады. 2021 жылғы қаңтар-сәуірде көліктің барлық түрлерінің жолаушылар

айналымы 26637,7 млн. п-км құрады, бұл 2020 жылғы деңгейден 60,7% - ға, 2019 жылғы деңгейден 68,2% - ға төмен.

Статистика органдарының деректері бойынша 2021 жылдың қаңтар-сәуір айларында жолаушылардың 99,6% автокөлікпен тасымалданды. Автокөліктің жолаушылар айналымындағы үлесі біршама төмен – 74%. Маңыздылығы бойынша екінші темір жол көлігі болып табылады – оның жолаушылар тасымалының жалпы көлеміндегі үлесі 0,2% – ды, жолаушылар айналымында-11,7% - ды құрайды. Жолаушыларды тасымалдаудың жалпы көлеміндегі әуе көлігінің үлесі шамамен 0,14% – ды, жолаушылар айналымында-14,27% - ды құрайды., автокөлік 2020 жылдың сәуірінде өз жұмысының көрсеткіштерін едәуір төмендетті, бұл барлық жерде карантиндік шектеулердің енгізілуімен түсіндіріледі. Осындай жағдай теміржол көлігінде де байқалады. Көліктің осы түрлеріне қарағанда әуе көлігі 2020 жылдың сәуір айында құлдыраудан кейін жолаушылар тасымалы мен жолаушылар айналымы көлемін едәуір арттырды.

Жолаушылар көлігі статистикасы туралы айта отырып, мыналарды атап өткен жөн. Автомобиль көлігіндегі жолаушылар тасымалы мен жолаушылар айналымы көлемінің көрсеткіштері сала сарапшыларының негізделген күмәнін тудырады. Төмендегі кестеде ЕАЭО елдері бойынша халық саны бойынша деректермен және орташа жан басына шаққанда келетін сапарлар санының есептік көрсеткішімен толықтырылған жолаушылар тасымалының көлемі туралы деректер берілген. Көріп отырғанымыздай, Қазақстандағы халықтың ұтқырлығының көрсеткіші ЕАЭО-ның басқа елдері бойынша ұқсас деректерден біршама асып түседі. Жолаушыларды автокөлікпен тасымалдаудың нақты көлемі статистика органдары жариялағаннан әлдеқайда төмен деп болжауға болады.

Кесте - 2019 жылы ЕАЭО-да автомобиль көлігімен жолаушыларды тасымалдау, млн. адам

Елдер	2019 жылы жолаушыларды автокөлікпен тасымалдау көлемі, млн. адам	Жылына орта есеппен тұрақты халық саны, мың адам.	Халықтың қозғалу коэффициенті
Армения Республикасы	164,8	2962,5	55,6
Беларусь Республикасы	1212,0	9465,7	128,0
Қазақстан Республикасы*	23719,2	18513,7	1281,2
Қырғыз Республикасы	718,8	6456,5	111,3
Ресей Федерациясы **	10637,2	146764,7	72,5
ЕАЭС	36452,0	184163	197,9

Ескертпелер: * Коммерциялық тасымалдаумен айналысатын дара кәсіпкерлердің тасымалдау көлемін бағалауды ескере отырып.

** Деректер жолаушыларды автобустармен тасымалдауды жүзеге асыратын заңды тұлғалар мен дара кәсіпкерлер (шағын кәсіпкерлік субъектілерін қоса алғанда) және жолаушыларды жеңіл таксимен тасымалдауды жүзеге асыратын заңды тұлғалар (шағын кәсіпорындарсыз) бойынша келтірілген

Дереккөз: ЕЭК «Еуразиялық экономикалық одақтың статистикалық жылнамасы», Мәскеу, 2020 жыл, ЕЭК «Бір жылдағы орташа тұрақты халық саны», Мәскеу, 2019 жылғы желтоқсан және автордың есептері

Автомобиль көлігіндегі жолаушылар тасымалы мен жолаушылар айналымы көлемінің көрсеткіштері негізделген күмән тудырады. Мәселен, ЕАЭО елдерінің деректерімен салыстырсақ Қазақстандағы халықтың қозғалыс көрсеткіші басқа елдер бойынша тиісті деректерден едәуір асып түсетіндігін көрсетеді. Осылайша, автомобиль көлігіндегі жолаушылар тасымалын есепке алу әдістемесі мен автомобиль және қалалық электр көлігі статистикасы бойынша деректерді қалыптастыру үшін ақпараттық база зерделеуді және бағалауды талап етеді.

ҚР-да жолаушылар қоғамдық көлігінің сапалы қызметтеріне сұраныс артып келеді, бірақ әзірге оны қанағаттандыру мүмкін емес. Салада бірқатар проблемалар бар, оларды қысқа мерзімде және елеулі салымдарсыз шешу қиын, ал оларды шешпей бұл саланы

дамыту мүмкін емес. Негізгі қорлардың өсіп келе жатқан тозуын еңсеріп қана қоймай, Қазақстан үшін жаңа жоғары жылдамдықты қатынас инфрақұрылымын құру үшін жағдай жасауды қамтамасыз ету қажет. Бұдан басқа, елдің жаңа тұрғындары аз аумақтарына көліктік қолжетімділікті қамтамасыз ету қажет.

Бұл саланы дамыту және жаңғырту үшін әзірше жоқ болып тұрған елеулі инвестициялық ресурстарды тарту аса қажет. Демек, Қазақстанда жолаушылар қоғамдық көлігінің болашағы туралы мәселе ашық күйінде қалып отыр.

Қолданылған әдебиет:

1. «Статистический ежегодник Евразийского Экономического Союза», Москва, 2020 год, ЕЭК «Численность постоянного населения в среднем за год», Москва, декабрь 2019 года.

2. Ұлттық статистика бюросы <https://stat.gov.kz>

3. Материалы СТК “KAZLOGISTICS” <https://kazlogistics.kz>

ПУТИ ОПТИМИЗАЦИИ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В КЫРГЫЗСТАНЕ В НОВЫХ УСЛОВИЯХ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

Асанкулова .М.А.

*доктор физико-математических наук
(Национальная академия наук
Кыргызской Республики)*

*Жороева А. М. –к.э.н., и.о.доцента
МНУ им. К.Ш.Токтомаматова
e-mail: ainuramatova1.ru*

Основной целью отрасли развития сельского хозяйства, в т.ч. коневодство является полное обеспечение сельскохозяйственных, спортивных и других учреждений различных видов и различных форм собственности, а также населения высококачественными (рабочей, продуктивной, породистой, спортивной) лошадьми. Для реализации вышеназванной цели имеются следующие основные задачи:

- увеличение количества поголовья породистых лошадей во всех хозяйствах;
- увеличение производства всех видов продукции коневодства;
- улучшение селекции породистых лошадей с целью получения пород, не отстающих от лошадей развитых зарубежных стран, обеспечения драгоценными и спортивными лошадьми;
- обеспечение конкурентоспособности продукции коневодства на мировом рынке на основе повышения качества разведения и подготовки, на коммерческой основе регулировать маркетинговую и рекламную деятельность на высоком уровне;
- усиление государственной поддержки хозяйств породистых лошадей, в первую очередь хозяйств, выводящих породистых лошадей новокыргызской породы, за счет средств ипподромов, дотаций, выделяемых из бюджета;
- производить экологически чистый продукт из конины, создать сеть акционерных и частных предприятий по выпуску детских питаний из кобыльего молока, кумыса.

Важно определение на научной основе всестороннее изучение возможных путей и целей развития на перспективу малого предпринимательства в региональных условиях. Уточнение в прогнозах долгосрочное функционирование, услуг малого предприятия предпринимательства, а также средств и ресурсов, необходимых для его реализации требует специального исследования. Коневодческое хозяйство Ошской области Кыргызстана, по сравнению с 90-ми годами прошлого столетия за счет многочисленных экономических реформ, смог усилить свой социально-экономический потенциал, в результате чего была достигнута уровень, в 4,5 раза превышающий уровень середины 90-х

годов. В эти годы произошли реформы по широкому спектру коневодческих хозяйств вне зависимости от форм собственности. Были достигнуты стабилизации цен на продукции коневодческих хозяйств и их регулирование, создание условий для внешней торговли, приватизация хозяйств, реформирование производства, структурное реформирование в сфере управления аграрной реформы. Однако, продвижение усиленной в начале реформы вперед в ходе ее последовательной реализации не было логически продолжено, что привело к уменьшению за последние несколько лет экономического роста коневодческих хозяйств Ошской области. Кроме этого, меры, предусмотренные по реформированию коневодческого хозяйства в Ошской области, не смогли приобрести поддержку общества и не были широко освещены. На наш взгляд, в целях дальнейшего продвижения реформы коневодческих хозяйств Ошской области и в рамках ее реализации основное внимание следует уделить следующим трем направлениям: 1) при поддержке малых предприятий в рамках деятельности коневодческих хозяйств в регионе необходимо усилить экономическое развитие данных хозяйств и создание новых рабочих мест; 2) улучшить удовлетворительность и адресность развития продукции коневодства; 3) совершенствование деятельности малых предприятий общего аграрного сектора и управления общего потенциала коневодческих хозяйств.

В статье на основе данных Национального статистического комитета отобрана деятельность коневодческих предприятий Кыргызской Республики за последние 5 лет и определена оптимизация поголовья лошадей. Таким образом, в будущем, в 2022 - 2026 годах, количество лошадей планируется следующим образом (тыс. голов).

Таблица 2 - Оптимизация поголовья лошадей

<i>Породы</i>	Годы				
	2022	2023	2024	2025	2026
Новокыргызская	219,3	227,3	239,3	230,0	230,5
Чистокровный ездовой	1,7	1,74	1,76	1,80	1,80
Орлов и русский бег.	12,0	12,16	12,24	12,30	12,40
Местная улучшенная	186,0	194,8	193,7	213,0	231,8
Всего	420,0	430,0	445,0	455,1	475,0

Примечание: выполнено автором

Если на начало 2022 года во всех хозяйствах страны поголовье составило 420,0 тыс. к 2026 году количество лошадей составит 475,0 тысячи голов или на 55,0 тыс. больше по сравнению с 2022 годом.

Природно-климатические условия Ошской области позволяют успешно развивать животноводство, здесь 83% сельхозугодий или 750 тыс. гектаров земли являются естественными горными пастбищами с богатой травой. В последние годы коневодческое хозяйство успешно начало развиваться по разным направлениям – продуктивным, ездовым и спортивным. На высокогорных регионах республики лошади новокыргызской породы и дальше будут развиваться и распространяться. Дальнейшая работа с данной породой будет направлена на увеличение производства мяса и молока. Для развития коневодства спортивного направления применяются чистокровные ездовые породы новокыргызского сорта лошадей. Особое внимание следует уделить скакунам, имеющим авторитет у местного населения. Для сохранения ценного генофонда местной популяции лошадей, сохранения их породистости и увеличения количества необходимо создавать реликтовые табуны лошадей.

Результаты исследования способствует эффективному применению ресурсов в деятельности предприятий коневодства и созданию новых перспективных пород, типов, линий сельскохозяйственных животных, технической реконструкции отрасли, развитию частного сектора, частного предпринимательства в производстве сельскохозяйственной продукции и рынка высокопродуктивных пород лошадей, а также успешному развитию всего животноводства. Необходима аграрная политика, способная учитывать реальную обстановку коневодческого хозяйства отрасли, вырабатывать механизмы действий для создания необходимой производственной сферы. По причине того, что у экономики Ошской области в условиях переходной экономики отсутствует возможность полного субсидирования всего сельского хозяйства, в частности коневодства, необходимо либерализация производства, создать стабильную систему распределения материально-технических и генетических резервов, развивать рыночные механизмы самофинансирования и самоокупаемости.

Использованная литература:

1. Турдубаев С.К. Эффективность инновационной деятельности АПК //Международный научно-информационный журнал «Экономика и статистика», Бишкек. – 2012. - №1. - С. 6-11.
2. Култаев, Т.Ч. Экономико-математическое моделирование в аграрном производстве [Текст] / Т.Ч. Култаев // Вестник КНУ. - 2017. - Вып. 4. – С. 188 – 194.
3. Арзыбаев А.А. и др. Международные стандарты финансовой отчетности. Учебник для ВУЗов. Бишкек 2015 г. Изд.”КНУ им.Ж.Баласагына” 320 с.
4. Барнгольц С.Б., Мельник М.В. Методология экономического анализа деятельности хозяйствующих субъектов. Москва: Издательство “Финансы и статистика”. 2003 г. _240 с.

УДК 37.378

**ЭПОХА ФОРМИРОВАНИЯ ЦИФРОВОЙ СИСТЕМЫ ОБЩЕСТВЕННОГО
ОБРАЗОВАНИЯ**

Дырка Стефан

*д.э.н., профессор Верхнесилезский Экономический
университет им. В. Корфанто в г. Катовице, Польша
e-mail: stefan.d@onet.eu*

***Аннотация.** В статье рассматриваются вопросы формирования цифровой системы общественного образования. Сегодня информация выступает в качестве базиса функционирования множества общественных процессов и условием взаимосвязи между ними. Приобретают новую форму и содержание конститутивные сферы жизнедеятельности – экономика, наука и безопасность, что неизбежно влечет за собой трансформацию отношений в социуме. Дальнейшая интеграция цифровых технологий в жизнь становится одним из ключевых свойств будущего мира.*

***Ключевые слова:** цифровая система, общественное образование, информация, экономика, наука, безопасность.*

Образование – стратегически важная сфера общественной жизни. Сегодня здесь происходят кардинальные изменения, обусловленные трансформацией новой

образовательной парадигмы, адекватной тенденциям развития глобализирующегося информационного общества.

Система образования – ключевой компонент прогресса цивилизации, реализующий механизм трансляции накопленных знаний о человеке и мире и культурных ценностей от поколения к поколению. Философы полагают: чем глубже и содержательнее социальные трансформации, тем более важным представляется потенциал фундаментальных знаний, необходимых человеку. В условиях глобализации образовательная система переходит на качественно новый этап – стадию международной интеграции, которая постепенно развивается до уровня интернационализации национальных образовательных систем. В начале нового тысячелетия ведущие мировые державы начали процесс коренного реформирования системы высшего образования.

В современную эпоху постиндустриализма информация выступает в качестве базиса функционирования множества общественных процессов и условием взаимосвязи между ними. Приобретают новую форму и содержание конститутивные сферы жизнедеятельности – экономика, наука и безопасность, что неизбежно влечет за собой трансформацию отношений в социуме. Дальнейшая интеграция цифровых технологий в жизнь становится одним из ключевых свойств будущего мира. Благодаря глобальной сети информационное пространство расширяет человеческий потенциал, стирая границы между государствами, предоставляя равные возможности доступа к мировым ценностям. Смена культурных моделей устоявшейся системы воспринимается современным поколением через призму цифрового мира. Соответственно приобретает актуальность задача формирования у молодежи особого типа культуры, свойственной цифровой эпохе, индивидуальной траектории информационной деятельности с учетом потребностей в получении качественных и достоверных сведений, формирования новой технологической основы [1].

На сегодняшний день невозможно однозначно положительно или отрицательно определить последствия цифровизации. С одной стороны, виртуальное пространство способствует формированию открытого доступа к контенту, доступности освоения культурных полей прошлого и настоящего, касающихся всех сторон жизни индивида. С другой стороны, поколение, воспитанное в цифре, отличается фрагментарностью восприятия, снижением активности психологического развития. Тем не менее, эффективное функционирование в цифровой среде являются социальной проблемой текущего этапа развития человечества. Современные технологии, расширяя границы, придают социальной и личной жизни новые качества, предоставляя широкий спектр возможностей. Все более актуальными становятся навыки ориентации в цифровом мире. В связи с этим особую важность приобретает изменение подходов к образованию, так как происходящая цифровизация затрагивает, в том числе, организацию образовательного процесса. Интенсивный генезис онлайн среды, образовательных программ кардинально меняет процесс и формат системы образования. На сегодняшний день государством определяются векторы по подготовке кадров в области образования, направленные на модернизацию самой системы с целью развития цифровой экономики подготовленными кадрами, а также разработку системы мотиваций по освоению компетенций и непосредственному участию кадров в развитии цифровизации. Таким образом, активно развивающаяся цифровая культура определяет потребность в реновации принципов и методов в работе специалистов системы образования цифровой эпохи, она рассматривается в качестве профессионально значимого свойства личности педагогов. Внедрение и апробирование цифровых средств обучения требует инновационного подхода и максимальной открытости в организации образовательного процесса.

Современные дети относятся к поколению digital, у них ярко проявляется склонность к применению новых технологий в повседневной жизни, следовательно, цифровизация образовательной системы способствует ее адаптированности для целевой аудитории. Онлайн образование позволяет консолидировать масштабную аудиторию, обеспечивать доступность и качество предоставляемой образовательной услуги и возможность выбора. On-line трансляция образовательного контента, уместно применяемая в образовательном процессе, повышает интерес обучающихся в осваиваемой образовательной программе. Реализация дистанционного обучения так же позволяет решить проблему категории граждан, проживающих на отдаленных территориях, предоставляя возможность обеспечения качественного и доступного образования аналогичного по уровню, предоставляемому в школах крупнейших городов.

Процесс дигитализации предполагает преобразование ресурсов в цифровой формат, которые, приумножаясь в процессе развития, способствуют эффективности деятельности педагогических кадров. В мире цифровой информации меняется позиция педагога с источника знаний на проводника, способствующего решению нетривиальных задач. Эффективное решение образовательных задач педагогом предполагает интеграцию одновременно нескольких специальностей – педагог, психолог, воспитатель, тьютор, проектировщик и разработчик компьютерных игр.

Появление функциональных платформ для дистанционного обучения, развитие технологий онлайн обучения объединяют физической и цифровой мир, что эксплицирует цифровую трансформацию системы образования. Современные цифровые технологии значительно увеличивают производительность и ценность образовательных организаций, цифровизация системы образования оказывает положительное влияние на динамику мультифакторной производительности, посредством чего обеспечиваются индивидуализация и персонализация, образование становится доступным и эффективным для каждого, у обучающихся развиваются инновационность и креативность мышления, эмоциональный интеллект, инициативность и ответственность.

Современное образование призвано обеспечивать свободный и открытый доступ к информационным ресурсам учебного и научного профилей, повышать качество оказания образовательных услуг и профессиональный уровень преподавателей и руководителей учебных заведений, способствовать продуктивному обмену опытом через вебинары, форумы, блоги, педагогические сообщества.

Информационный мир является бесспорной данностью третьего тысячелетия. Для эффективного оперирования информационными потоками человек должен не только результативно осваивать приёмы работы с информационными технологиями, но и развивать, управляя ими, собственный интеллектуальный потенциал.

Использованная литература

1. Цифровая трансформация образования: вызовы высшей школе / Г.Л. Тульчинский// Философские науки. 2017. № 6. С. 121–136.
2. Игнатова, Н. Ю. Дистанционное обучение в профессиональном образовании как способ изменения конкурентоспособности выпускников / Н. Ю. Игнатова // Открытое и дистанционное образование. – 2010. – 4(40).

ӘОЖ:330.47

ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЗІРГІ ЭКОНОМИКАДАҒЫ РӨЛІ

Ержегітова А.Е. - оқытушы

Маханова А.Ж. - аға оқытушы

Халықаралық Тараз инновациялық институты, Тараз қ.

***Аңдатпа.** Мақалада экономиканың тұрақты дамуына қол жеткізу үшін сапалы жаңа технологиялардың маңызы көрсетілген. Постиндустриалды қоғамды дамыту және оған көшу ерекшеліктері мен кезеңдері қарастырылған. Дамыған мемлекеттердің нанотехнологияларды пайдалану арқылы барлық салаларды дамытып, экономикасын жоғары деңгейге жеткізу жолы қарастырылған. Ғылым мен технологияның байланысы көрсетілген. Қазіргі Қазақстан экономикасының технологиялық құрылымын жетілдірудің негізгі бағыттары аталды.*

***Кілт сөздер:** технология, нанотехнология, инновация, жаңа экономика, робот.*

***Аннотация.** В статье показано значение качественных новых технологий для достижения устойчивого развития экономики. Рассмотрены особенности и этапы к переходу и развитию постиндустриального общества. В развитых государствах предусмотрен путь развития всех отраслей и доведения экономики до высокого уровня с использованием нанотехнологий. Показана связь науки и техники. Названы основные направления совершенствования технологической структуры экономики современного Казахстана.*

***Ключевые слова:** технология, нанотехнология, инновация, новая экономика, робот.*

Адамзаттың бүкіл даму тарихы – адам қолданатын технологиялар мен құралдардың дамуы мен жетілдірілу тарихы. Бірнеше мыңдаған жылдар бұрын адам кәдімгі таяқтан бастады. Бүгінде ол техникалық және технологиялық дамудың керемет шыңдарына жетті. Техникалық-экономикалық жүйелер мен құрылымдарды адам өзінің өмір сүруінің барлық кезеңінде үздіксіз жетілдіріп отырды. Алайда, алдыңғы мыңжылдықтарда бұл процесс мұндай «жарылғыш» сипатқа ие болмады. Бір техникалық-экономикалық режимнен екіншісіне көшу ғасырлар, тіпті мыңжылдықтарға созылуы мүмкін, бірақ 20-21 ғасырлар бізге адам қолданатын технологиялар мен техникалық құралдардың өзгеруі мен жетілдірілуінің бұрын-соңды болмаған жылдамдығын көрсетті. Инновацияларды енгізудегі және олардың қоғам өмірінің барлық салаларына ықпал етудегі мұндай табысы экономистер арасында қызығушылық тудырмай тұра алмады. 20 ғасырдың басындағы экономикалық ғылым инновациялық даму процестерін сол сияқты зерттеп, олардың негізгі белгілері мен заңдылықтарын зерттей бастады. Дж.Шумпетер, Дж.Хикс, Р.Солоу сияқты көптеген белгілі экономистер бұл істе айтарлықтай табысқа жетті. Дегенмен, әлем тез өзгеруде және 20 ғасырдың басы мен ортасындағы технологиялық дамуға тек ғылыми қызығушылық мемлекет тарапынан, ең бастысы, кәсіпкерлер тарапынан қызығушылықпен ауыстырылды. Бұл инновациялық технологиялар мен оларды енгізу табыстың бірден-бір кілтіне айналғанын түсінуге байланысты болды. Экономикалық қызмет, қазіргі заманғы экономика жағдайында немесе оны әдетте «Жаңа экономика» деп атайды.

Жаңа технологиялар - бұл дамуы , практикалық қолданылуы немесе екеуі де әлі де жүзеге асырылмайтын технологиялар, сондықтан олар болмау немесе белгісіздік аясында бейнелі түрде пайда болады. Жаңа технологиялар түбегейлі жаңалықпен салыстырмалы түрде тез өсуімен, үйлесімділігімен, елеулі әсерімен, сондай-ақ белгісіздік пен түсініксіздігімен сипатталады. Жаңа технологиялар білім беру технологиялары, ақпараттық технологиялар, нанотехнология, биотехнология, когнитивтік ғылым, психотехнология, робототехника және жасанды интеллект сияқты әртүрлі технологияларды қамтиды.

Ғылыми-техникалық революция - бұл қазіргі заманғы ғылым негізінде өндірістің жетекші факторларының жоғары сапалы трансформациясы. Шешуші сынақтар және әр түрлі елдердің ғылыми-зерттеу институттары мен өндірістік-техникалық базалар әлемдік технологиялық нарықтар полигонның бір түрі болып табылады.

Нанотехнология – кеңістіктің нанометрлік аймағындағы жеке атомдарға, молекулаларға, молекулалық жүйелерге әсер ету арқылы жаңа физико-химиялық қасиеттері бар молекулалар, нанокұрылымдар, нанокұрылымдар мен материалдар алу мүмкіндіктерін зерттейтін қолданбалы ғылым.

Соңғы бірнеше жылда ірі корпорациялар тарапынан жаңа технологияларға қызығушылық дүниежүзілік індет ауқымын алды. АҚШ, Франция, Ұлыбритания, Қытай елдері нанотехнологиялық бағдарламалармен жабдықталу қолға алынуда. Мәселен, АҚШ-тың «Scientificus America» журналының мәліметіне сүйенсек, таяу арада көлемі пошта маркасына тең медициналық құрылғы жасалып жатыр. Оны жарақат алған жерге қойса жеткілікті, ол қанның құрамын, қандай дәрі қажет екенін анықтап, сол дәрі-дәрмекті қанның құрамына өзі жібереді екен. 2025 жылы дайын атомнан кез келген затты құрастыруға қабілетті алғашқы нанороботтар жасалмақшы. Ауыл шаруашылығында да айтарлықтай өзгерістер болады: нанороботтар өсімдіктер мен жануарларды алмастырып, азық-түлік өндіретін дәрежеге қол жеткізеді. Осыған сәйкес экологиялық жағдай да жақсара түседі. Өнеркәсіптің жаңа түрлері болашақта қалдық заттар шығармай, оның есесіне нанороботтар ескі қалдықтарды жояды. Нанотехнология елдің мүддесіндегі зияткерлік ғылымды, өндіріс, денсаулық сақтау, экология және білім беру салаларын дамытуға, мемлекеттік саясатты қалыптастыру және іске асыруында жоғары мүмкіндік береді. Нанотехнологияны кеңінен енгізу негізінде, экономикалық және технологиялық қауіпсіздік артады.

Қазіргі уақытта дүние жүзінде 1600 ғылыми техникалық компаниялар мен фирмалар, зертханалар мен орталықтар нанотехнологиялық зерттеулермен айналысуда. Оның 28 пайызы АҚШ-та, 24 пайызы Жапонияда, 10 пайызы Ұлыбританияда, 9 пайызы Алманияда, 5 пайызы Австрияда екен. Франция, Италия, Қытай елдері 3 пайыздан, басқа мемлекеттер, соның ішінде Ресей барлығы 14 пайызды құрайды екен.

Қазақстанда нанотехнология нарығы әлі қалыптасу сатысында. Елімізде нанокұрылымдарды зерттеу ҚР Білім және ғылым министрлігінің іргелі ғылыми-зерттеулер бағдарламасы бойынша 2003 жылдан бастап жүргізіле бастады. 2007-2008 жылдары отандық жоғары оқу орындарында инженерлік бағыттағы 15 ғылыми-зертхана құрылып, жұмыс істей бастады. Бұл салаға республикалық бюджеттен қаражат бөлінген. Алдағы 10-15 жылда нанотехнологиялық материалдарды қолдану тәсілімен шығарылатын бұйымдардың көлемі триллион доллар болады деп күтілуде.

Бүгінде медициналық, ауыл шаруашылығы және басқа да салаларда нанотехнологияларды қолданған кәсіпорындардың саны қайта жарактандыруға ұмтылатын қатысушылардың жалпы санының 20% - ын құрайды. Қазақстанда қазіргі таңда технологиялық инвестицияларды жүзеге асыратын ұйымдардың үлес салмағы: өнеркәсіп өндірісі 9,6%, қызмет көрсету саласы 6,3%, ауыл шаруашылығы 3,1%, құрылыс 1,1%.

Шағын бизнесте жаңа технологияларды қолдану бұрыннан сирек болды, бірақ іс жүзінде біздің елде олар жиі қолданылмайды. Сонымен қатар жаңа технологиялар негізінде кәсіпорынды ұйымдастыру компанияларға тек қана нарық жағдайында өмір сүру мен тиімді дамуға мүмкіндік береді. Инновациялық технологияларды кез-келген қызмет саласында қолдануға болады. Сәндік гипс қолөнерін жасау, ауылдық жерлерде су үшін ұңғымаларды бұрғылау, сирек тропикалық өсімдіктерді өсіру, ерекше витражды әйнектерді жасау және т.б. мысал бола алады.

Қоғамдық өмірдің барлық салаларын бүгінгі таңда күрделі экономикалық жүйелердің өзара әрекеттесуі ретінде көрсетуге болады. Техниканың объектілерін, техникалық жүйелерді адам жасағандықтан, ең аз шығынмен барынша пайдалы нәтиже алу басты мақсат болып табылады.

Микроэкономика тұрғысынан жаңа технологиялар фирмалардың шығындарды үнемдеу және өнімдерін саралау арқылы нарықтағы бәсекелестік жағдайын сақтайтын құрал болып табылады. Инновациялық технологиялар мен әдістерді әзірлеу және енгізу, шын мәнінде, нарықтағы позицияларды сақтап қалудың немесе басып алудың бірден-бір тиімді жолы болып табылады. Бұл жұмыс қазіргі экономикадағы жаңа технологиялардың рөлін және оған әсерін талдауға арналған. Сондай-ақ, жаңа технологияларды зерттеген кезде инновациялық техникалық жүйелердің өндірістік қабілеттілік сияқты параметрін ескеру қажет. Жүйенің өндірістік қабілеттілігі деп оның қажетті сапа параметрлерімен, өнім көлемімен, тұтыну және өңдеу шарттарымен өндіруге, пайдалануға және жөндеуге оңтайлы шығындарды жүзеге асыру қабілетін анықтайтын, қасиеттерінің жиынтығын айтамыз. Техникалық жүйенің өндірістік қабілеттілігі өзгерістің сандық және сапалық аспектілеріне ие. Экономикалық жүйенің өндірістік қабілеттілік көрсеткіші жүйенің қызмет етуінің сандық сипаттамасы болып табылады. Технологияның рөлін түсіну үшін орталық технология мен технологиялық прогрестің кең ауқымға қатысты екенін мойындау болып табылады. Мысалы, кейбір бағалаулар бойынша, технологиялық прогресс ауыл шаруашылығының өнімділігін өңдеу өнеркәсібінен төрт есе жылдам арттырды. Технология сапаны жақсарта алады. Мұндай жақсартулар дамушы елге сұранысы жоғары тұтынушыларды және жаңа нарықтарды жеңуге мүмкіндік береді. Бұл кірісі жоғары елдердегі тұтынушылар мен іскер тұтынушылардың талап етілетін күтулері мен стандарттарына сәйкес келетін тауарлар мен қызметтерді өндіру үшін машиналар мен жабдықтарды пайдалану сияқты қарапайым болуы мүмкін, басқаша айтқанда, премиум нарықтық өнімдер.

Сонымен бірге, технологиялардың дамуы мен цифрландыру еңбек нарығына да оң әсер етеді және компьютерлер немесе алгоритмдер жауап беретін жұмыстарды орындау үшін адами ресурстардың шығындарын азайту арқылы еңбек өнімділігінің өсуіне әкеледі. Сонымен қатар, өнімділікті арттыру кәсіпорындардың шығындарын азайтуға және өндірісті кеңейтуге, демек, жаңа жұмыс орындарын құруға әкеледі. Сонымен қатар, технологиялардың қарқынды ілгерілеуі экономика үшін жаңа мүмкіндіктер мен перспективаларды ашып қана қоймай, халықты жұмыспен қамту саласында жаңа сын-тегеуріндердің туындауына алып келді. Өйткені жаңа технологияларды енгізу адам еңбегін ығыстыруға, ауыстыруға немесе жаңа болмысқа бейімделу қажеттілігіне ықпал етеді. Бұл ретте, ең алдымен, болжамды, күнделікті сипаттағы, яғни бір типті, нормаланатын іс-әрекеттерді қамтитын, яғни автоматтандырылуы мүмкін жұмыс орындары және/немесе кәсіп түрлері жоғалу қаупіне ұшырайды. Басқаша айтқанда, бұл әрекеттерді компьютерлер немесе алгоритмдер орындай алады. Ал жұмысшылар анағұрлым күрделі күнделікті емес міндеттерге назар аударады.

Қазіргі кезеңде дәстүрлі технологиялардың орнына жаңа технологиялар қалыптасуда. Өндірістің технологиялық циклі-өндірістік өнімді қолдану тиімділігінің жоғары дәрежесін қамтамасыз ететін әдістердің мүлдем басқа жиынтығы. Қалдықсыз өндірісті құруға мүмкіндік беретін шикізат ресурстары мен технологияларды енгізу анағұрлым жетілдірілді. Соңғы 10-15 жыл ішінде экономикада жаңа жүйелер пайда болды. Ол жүйе келесідей бағыттарды қалыптастырды:

- әлемдік экономиканың жаһандануы және әлемдік капитал нарықтарының үйлесуі;
- бизнесті басқару тәсілдерін өзгерту және компания құру;
- үлкен әлеуметтік-экономикалық жүйелердің құрылымын өзгерту;
- компьютерлік технологиялар айналымы;
- электрондық бизнесті көтеру;
- компаниялардың бәсекелестігін нығайту.

Қорытындылай келе, ел экономикасының жағдайы өмірдің барлық салаларына ғылым мен техниканың жаңа жетістіктерінің енуіне байланысты.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Уильямс, Л. Күпиясыз нанотехнологиялар: окулык/ Л. Уильямс, У. Адамс.- Алматы: Print-S, 2012.- 237-238б.
2. Линдсей, С.М. Наноғылымға кіріспе 2-бөлім: Окулык/ С.М. Линдсей.- Алматы: Полиграфкомбинат ЖШС, 2014.- 4-5б.
3. Чернышов, Ю.Н. Информационные технологии в экономике: учебное пособие / Ю.Н. Чернышов.- 2-е изд., испр. и доп.- М.: Телеком, 2014.- 118с.
4. Scientific American journal: release №14, topic «Economic development with the help of technology» 32р.
5. Рустамов, З.А. Новые технологии и их роль в современной экономике/ Вестник Дагестанского Государственного Университета, 2019.-8-10с.

МОТИВАЦИЯ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ»

*Ешмагамбет Г.К. - магистрант 2 курса,
КазУМО и МЯ им. Абылай хана
Научный руководитель, соавтор,
д.э.н., профессор Успанова М.У.*

***Аннотация.** Тренд на снижение работоспособности сотрудников приобретает с каждым годом все более значимый характер. Человеческие потребности меняются вместе с жизненными ориентирами, сменой политической и социальной окружающей ситуацией. Социологические и психологические исследования ежегодно публикуют опросы и статьи о важности введения тех или иных норм в корпоративные уставы в целях поддерживать мотивацию коллег и способствовать снижению уровню их фрустрации. В связи с этим стимуляция труда у сотрудников той или иной организации остается актуальной промежуточной задачей, а также релевантным вопросом для менеджмента, как для социальной науки. Грамотно выстроенная мотивационная политика команды способна привести к приумножению объемов выполняемой работы коллег и подчиненных; следовательно, положительно сказывается на эффективности предприятия. Данный доклад несет в себе информацию по одной теме и содержит в себе введение в основные понятия мотивации сотрудников, предлагаемые нововведения для решения вопроса и информационную часть в формате «дайджеста», т. е. сборника новых практик из других стран. В данном докладе рассматриваются понятие и причины возникновения падения мотивации индивидуумов, а также пути решения этой проблемы через предложенные адаптации эффективных нововведений и креативного подхода. Данная работа ориентирована на изучение внутренней среды организации и повышение трудоспособности, путем рациональной оптимизации человеческих ресурсов.*

Введение. Фундаментом эффективной деятельности предприятия является оптимизированно построенная мотивационная политика, что служит одним из важнейших факторов увеличения конкурентоспособности организации, независимо от того, государственная или коммерческая. Как показывает практика, системе мотивации сотрудников в современной компании на сегодняшний день следует быть индивидуальной. В свою очередь, система мотивации формируется исходя из целей того или иного бизнеса. Таким образом, бизнес-цель конкретной компании способна определить, как следует рационально соблюсти соотношение материальных и нематериальных инструментов мотивирования персонала для ее реализации. Мотивация должна подчиняться цели деятельности предприятия, как и корпоративная культура. Однако, чаще всего заметна

ситуация, когда менеджмент организации, поддаваясь всеобщему конформизму и преемственности устаревших корпоративных устоев, использует нерелевантные способы стимулирования коллег, что зачастую приводит лишь к негативным последствиям и «текучке» кадров. Коллективная деятельность сотрудников в команде должна основываться на совмещении существующих разновидностей мотивации, а не только лишь прибегать к использованию стандартных методов. Следовательно, современному корпоративному обществу следует на основе опыта прошлых лет использовать только проверенные на эффективность пути побуждения работников к деятельности, а также идти в ногу со временем, адаптируя новые практики и учитывая изменяющиеся потребности людей. В совместной деятельности стоит учесть вид ведущей мотивации команды. Именно через него, каждый сотрудник индивидуально проводит свой характер, свои личностные цели и требования, которые он предъявляет к предприятию и к своей личности, а также особенности сложившегося поколения, к которому этот сотрудник причисляется.

1. Основные понятия мотивации на предприятии и причины роста демотивации.

Мотивация – это система побуждений, которые подводят человека поступать тем или иным образом. Мотивация, как явление, исходит из потребностей личности, поэтому ее принято считать персональной. В современном мире следует выделять шесть видов мотивации: интринсивную, экстринсивную, отрицательную, положительную, устойчивую и неустойчивую. Однако, в ситуациях, когда стимулы в рабочей обстановке пропадают, результатом является существенное снижение работоспособности и эффективности индивида, что общепринято называть демотивацией. В организации демотивация влечет за собой снижение желания прodelывать делегированную тому или иному сотруднику работу, что является негативным фактором с точки зрения менеджмента как социальной науки. К этому термину относятся переменные, способствующие понижению интереса сотрудника в выполнении поставленных ему задач, поэтому приоритетным действием руководящего звена является обнаружение возникшего вопроса и, в дальнейшем, устранение его в кратчайшие сроки.

Существуют шесть главных условий возникновения демотивации:

- 1) Несответствие реальности и ожиданий сотрудника от организации;
- 2) Навыки работника используются не в полной мере;
- 3) Игнорирование предложений от сотрудника или коллектива;
- 4) Снижение ощущения причастности к деятельности компании;
- 5) Отсутствие перспектив карьерного, а также личностного роста;
- 6) Недостаток надлежащего внимания со стороны менеджмента предприятия.

После определения истинных причин демотивации работника, следующим шагом последует устранение выявленных условий демотивации.

2. Актуальность понятия «выгорания» и причины возникновения выгорания на рабочем месте.

На сегодняшний день в обществе принято говорить о выгорании как об индивидуальной проблеме, которую можно решить, больше занимаясь йогой, улучшая дыхательные техники, практикуя устойчивость — список самопомощи можно продолжить. Однако, появляется все больше свидетельств того, что применение временных решений против быстро развивающегося явления на рабочем месте может навредить, а не помочь в данном процессе. Теперь, когда «выгорание» официально признано Всемирной организацией здравоохранения (ВОЗ), в развитых странах ответственность за управление им перешла от человека к организации. В целях повышения мотивации, каждому менеджеру следует разработать стратегию предотвращения выгорания. Термин «выгорание» возник в 1970-х годах, и в течение последних 50 лет медицинское сообщество спорило о том, как его определить. Поскольку дебаты становятся все более спорными, последнее заявление ВОЗ, возможно, вызвало больше путаницы, чем ясности. В мае ВОЗ включила выгорание в свою Международную классификацию болезней (МКБ-11), и общественность немедленно предположила, что выгорание теперь будет считаться

заболеванием. Затем ВОЗ выпустила срочное разъяснение, в котором говорилось: «Выгорание включено в 11-й пересмотр Международной классификации болезней (МКБ-11) как профессиональное явление, а не как заболевание... причины, по которым люди обращаются за медицинской помощью, но не классифицируются как болезни или состояния здоровья». Хотя сейчас ВОЗ работает над рекомендациями, которые помогут организациям в разработке стратегий профилактики, большинство из них до сих пор не знают, что делать с выгоранием. Поскольку это явно не было классифицировано как заболевание, дело не столько об ответственности работодателей, сколько о влиянии на благополучие сотрудников и огромных связанных с этим расходах.

Когда исследователи из Стэнфорда изучили, как стресс на рабочем месте влияет на расходы на здравоохранение и смертность в Соединенных Штатах, они обнаружили, что он приводит к расходам почти 190 миллиардов долларов — примерно 8% национальных расходов на здравоохранение — и почти 120 000 смертей ежегодно. Во всем мире 615 миллионов человек страдают от депрессии и беспокойства, и, согласно недавнему исследованию ВОЗ, это ежегодно обходится мировой рабочей силе примерно в 1 триллион долларов в виде потери производительности. Наиболее уязвимые работники, такие как врачи и медсестры, являются одними из наиболее подверженных выгоранию, и последствия могут быть летальными; Уровень самоубийств среди лиц, осуществляющих лечение и заботу над пациентами, значительно выше, чем среди населения в целом — на 40% выше у мужчин и на 130% выше у женщин.

По словам выдающегося специалиста по выгоранию Кристины Маслач, социального психолога и почетного профессора психологии Калифорнийского университета в Беркли, опрос 7500 штатных сотрудников, проведенный Gallup, выявил пять главных причин выгорания:

- Несправедливое отношение на работе;
- Неизменная рабочая нагрузка;
- Отсутствие ясности ролей;
- Отсутствие общения и поддержки со стороны их менеджера;
- Необоснованный дефицит времени.

Приведенный выше список ясно показывает, что коренные причины выгорания на самом деле не связаны с отдельными людьми и что их можно предотвратить — если только руководство начнет подходить к этому вопросу основательно.

Фредерик Ирвин Герцберг, американский психолог, который стал одной из самых влиятельных фигур в сфере управления бизнесом. Он известен своей двухфакторной теорией мотивации и «мотивационной гигиены», которая утверждает, что удовлетворенность и неудовлетворенность не находятся в континууме, в котором одно увеличивается, когда другое уменьшается, а на деле существуют независимо друг от друга. Это указывает на то, что менеджеры должны распознавать и уделять внимание обоим в равной степени. Мотиваторы отличаются от «гигиенических факторов». К факторам мотивации относятся: сложная работа; признание своих достижений; обязанность; возможность сделать что-то значимое; участие в принятии решений; и чувство значимости для организации. В то время как к гигиеническим факторам относятся: заработная плата; условия труда; политика и администрация компании; надзор; рабочие отношения; статус и безопасность. Часто сотрудники не замечают, когда в организации соблюдается надлежащая «гигиена», но плохая гигиена может сильно препятствовать продуктивности компании. В последствии выгорание происходит, когда соблюдение «гигиены» в повседневной рабочей жизни сотрудников пропадает.

3. Применение зарубежных практик, направленные на стимулирование сотрудников.

Немаловажный фактор, на который следует обратить внимание – это индивидуальный подход к каждому сотруднику. Так как не всегда материальные ценности способны его

заинтересовать. На примере американской модели мотивации заметно, что у американских работодателей существует своя философия управления и мотивирования персоналом. Несмотря на гибкость системы оплаты труда, для американской модели мотивации присущ нематериальный способ мотивации. Такие как: курсы повышения квалификации, бесплатные обеды, корпоративные праздники, совместные поездки. Так на пример в компании «Google», можно заметить, что люди благодаря свободному графику, а также комфортабельной обстановке и одежде, подобранной на свой вкус, показывают наилучшую конкурентно- работоспособность.

В конце 2019 года в компании «Microsoft» в Японии провели эксперимент по сокращению рабочей недели до 4 дней, что привело к повышению продуктивности на 40%. Это также привело к резкому снижению числа больничных, сотрудники брали на 25,4% меньше отгулов, это также позитивно отразилось на окружающей среде, так как было использовано на 58,7% меньше бумаги, использование электричества уменьшилось на 23,1%.

Рассматривая локальные примеры адаптации зарубежных практик, можно отметить компанию Jusan магазин. В офисе организации имеется комната отдыха, в которой установлены стол для настольного тенниса, дартс и турник с брусками. В архитектурной компании «Архиформа групп» имеются даже определённое количество оборудованных спальных мест, и душевые кабинки, благодаря которым сотрудники смогут продолжать работу над срочными проектами и ночью. Это может способствовать нахождению новых путей решения задач.

Заключение

Подводя итог, можно отметить, что совокупность методов мотивационного подхода может основываться на абсолютно разных комбинациях, при выборе которых значительное внимание уделяется каждому сотруднику индивидуально. Перенимая зарубежный опыт, а также привнося новшества у наших локальных предприятий есть все шансы на повышение эффективности труда и значительном уменьшении демотивации у сотрудников.

Список использованной литературы

1. Сообщество менеджеров: <https://www.e-executive.ru/>
2. Эксперимент Microsoft по сокращению рабочей недели до 4 дней: <https://habr.com/ru/company/pochtoy/blog/474386/> (28.03.2020)
3. Примеры зарубежных примеров снижения мотивации: <https://searchinform.ru/kontrol-sotrudnikov/motivatsiya-personala/zarubezhnyj-opyt-motivatsii-personala/>
4. Исследование «How workplace stress affects health costs and mortality in the United States (pdf)» - 2020
5. Херцберг Фредерик, Моснер Бернад - «Мотивация к работе» – 240 с. (2007 г.)
6. Статья Jennifer Moss - «Burnout Is About Your Workplace, Not Your People» (2019 г.)

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО АГРАРНОГО РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

*Жангирова Р.Н. - к.э.н., доцент КазНАИУ
e-mail: jan_rimma@mail.ru*

Сельское хозяйство является одной из важнейших отраслей экономики Казахстана. Аграрное производство подчинено циклическому развитию экономических систем. Фазы стабильного и устойчивого развития сельского хозяйства становятся определяющей основой эффективного функционирования продовольственного комплекса регионов и страны в целом.

Стабильность и устойчивость сельскохозяйственного производства рассматриваются как сложные экономические категории, затрагивающие воспроизводственные процессы развития отрасли. Основным методологическим подходом в определении рассматриваемых понятий является их взаимосвязанность и переход одной в другую. В этой связи необходимо наметить направления совершенствования экономического механизма аграрного сектора, отвечающие современным вызовам. Одним из таких векторов преобразований экономического механизма является повышение инвестиционной привлекательности аграрного бизнеса [1].

Не разбирая все многообразие оценок современного агропродовольственного рынка, целесообразно по возможности объективно оценить факторы, влияющие на его функционирование, и выделить основные направления развития этого важнейшего структурообразующего сектора экономики страны. Выделим две группы факторов, влияющих на развитие агропродовольственного рынка – внутренние и внешние (таблица 1).

Таблица 1 – Факторы функционирования агропродовольственного рынка

Группа факторов	Содержание факторов
1. Внутренние факторы	<ul style="list-style-type: none"> - уровень производства сельскохозяйственной продукции, сырья и продовольствия, достаточный (или недостаточный) для обеспечения продовольствием населения страны; - состояние инфраструктуры агропродовольственного рынка, необходимой для продвижения продукции на рынок; - доходность во всех группах населения, обеспечивающая возможность приобретения необходимых продовольственных товаров; - эффективность контроля за качеством сельскохозяйственной продукции и продовольствия; - законодательное обеспечение регулирования агропродовольственного рынка.
2. Внешние факторы	<ul style="list-style-type: none"> - Конъюнктура мирового рынка; - международные, двухсторонние и иные обязательства государства, в том числе на основе участия в союзах и организациях (СНГ, ВТО и другие).

Государство, оценивая влияние внутренних и внешних факторов, должно определять стратегию национального агропродовольственного рынка как составную часть стратегии развития АПК и экономики страны в целом. Меры, принимаемые государством должны быть оперативными и системными. Все это требует огромной поддержки государства и его профильных органов, которые занимаются развитием сельского хозяйства в Казахстане.

Устойчивость сельскохозяйственного производства имеет свои отличительные признаки, к которым относят почвенно-климатические, биологические, экологические факторы; технологию аграрного производства; ментальность сельского жителя. Методологическим подходом к формированию устойчивого развития

сельскохозяйственного производства становится последовательная связь таких категорий, как ресурсный и инновационный потенциал, расширенное воспроизводство, прибыль, продовольственная безопасность.

В основе диспаритета отношений сельского хозяйства с другими отраслями экономики лежат не только неблагоприятные ценовые соотношения, но низкий уровень технологического развития и управления производством. Снижение затратного механизма один из факторов повышения сбалансированности межотраслевого обмена [2].

Сегодня Казахстан сталкивается с необходимостью кардинального решения следующих вопросов: низкая инновационная активность компаний и предприятий, недостаточный научно-технический потенциал, слабая продуктивность и производительность труда, а также низкая наукоемкость экономики и производства. Высокий научно-технический потенциал является важнейшим условием устойчивого развития страны. Однако это не единственный фактор конкурентоспособности. Если наука направлена на генерацию новых знаний, то инновации предполагают превращение этих знаний в продукты и услуги, то есть материализацию идей и знаний.

Современные инновации не всегда и не все возникают в научных лабораториях. Вместе с тем научные исследования и опытно-конструкторские работы являются одним из ключевых факторов эффективности инновационной деятельности. Эти две политики должны быть тесно взаимосвязаны. Инновации охватывают как производственную, так и непромышленные сферы. Они актуальны не только для промышленности или экономики. Они важны также и в других сферах, включая финансы, медицину, государственное управление, менеджмент, энергетику, транспорт, право, экологию, социальную сферу и другие направления. Инновации являются критическим фактором конкурентоспособности любого государства, любой компании. Развитие инноваций – это задача не только одного какого-то ведомства. Это задача всех без исключения государственных органов и частного сектора, это задача общенационального масштаба.

Среди первоочередных задач – активное внедрение современных технологий, привлечение в отрасль инвестиций, развитие аграрной науки, обновление основательно изношенного парка сельскохозяйственной техники. Интенсификация аграрной сферы должна быть направлена на сохранение качества и экологичности продукции. Необходимо повышение уровня переработки продукции, создание эффективной логистической системы хранения, транспортировки и сбыта сельскохозяйственных товаров [3].

Цифровые решения все активнее проникают во все сегменты сельского хозяйства. Для достижения роста доходности агробизнесу крайне важно максимально использовать инновационные технологии. Цифровизацию нужно начинать с реструктуризации мышления.

Если говорить о бизнес-показателях, то в АПК доход зависит от урожая и от стоимости этого урожая — эти два фактора могут сильно колебаться из года в год. Точное земледелие может помочь хозяйству минимизировать факторы неопределенности — в первую очередь в плане выработки стратегии, планирования производственных процессов, оперативного управления деятельностью и эффективного использования ресурсов, а также повысить производительность и качество труда. В сельском хозяйстве это особенно важно из-за сезонности и зависимости многих работ и их результата от внешних и не всегда поддающихся контролю факторов.

Впрочем, цели цифровизации состоят не только в непосредственном увеличении прибыли, но и в предоставлении всей необходимой, правильно структурированной информации основным участникам процесса — от агрономов до собственников бизнеса. Очень показательным в этом плане является наблюдение основателя и управляющего в течение почти 60 лет компанией McKinsey Марвина Бауэра, который во времена Великой депрессии в США (в далеких 1930-х) был конкурсным управляющим в 11 обанкротившихся компаниях: 10 из 11, по его мнению, не обанкротились бы, если бы у их руководства была оперативная и полная информация по основным процессам компании [4].

Цифровизация сельского хозяйства является одним из факторов обеспечения продовольственной безопасности Казахстана. Конкуренция на внешних рынках требует от предприятий развиваться в современных технологических форматах, привлекать инвестиции и высококвалифицированные кадры, работать над повышением конкурентоспособности продукции и производительности труда, создавать достойные условия труда для работников. Цифровизация АПК повысит конкурентоспособность и производительность труда, обеспечит пищевую безопасность и привлечение инвестиций в отрасль. В целом, экономический эффект до 2025 года составит порядка 40 млрд. тенге [5].

В современных условиях возрастает роль отдельных хозяйствующих субъектов в повышении эффективности сельскохозяйственного производства в целом, поэтому важное значение приобретает определение основных направлений повышения устойчивости предприятия на микроуровне. Исходя из анализа теории и практики обеспечения устойчивости хозяйственных формирований определены основные направления повышения устойчивости сельскохозяйственного предприятия и экономический механизм их реализации в современных условиях (таблица 2).

Таблица 2 – Основные направления повышения устойчивости сельскохозяйственного предприятия и экономический механизм их реализации на микроуровне

Направления достижения устойчивости сельхозпредприятия	Экономический механизм реализации	Ожидаемые результаты
1. Диверсификация производства	1. Комбинирование и сочетание отраслей	1. Полное использование факторов производства; 2. Равномерное поступление финансовых средств.
2. Инновации	1. Освоение новых ресурсосберегающих технологий; 2. Использование новых пород животных, новых сортов растений.	1. Экономия затрат живого и овеществленного труда; 2. Повышение продуктивности животных, урожайности сельскохозяйственных культур
3. Интеграция	1. Создание новых организационных структур совместно с финансово-промышленными предприятиями	1. Использование преимуществ крупных агроформирований; 2. Повышение эффективности использования земельных, трудовых и технических ресурсов; 3. Расширение возможности для комбинирования производства.
4. Улучшение маркетинговой деятельности предприятия	1. Мониторинг и сегментация рынков сельхозпродуктов; 2. Формирование и развитие рыночной инфраструктуры товародвижения.	1. Улучшение условий сбыта сельхозпродукции; 2. Повышение реализационных цен сельхозпродуктов.
5. Информационное обеспечение	1. Компьютеризация производства; 2. Расширение доступа к интернет.	1. Улучшение информированности о конъюнктуре рынка; 2. Возможность участия в электронных торгах.
6. Кадровая политика	1. Создание системы подготовки и переподготовки кадров	1. Улучшение использования человеческого капитала

На самом деле, у Казахстана – огромный потенциал по увеличению дохода в сельской местности, созданию рабочих мест и повышению экономической диверсификации путем повышения конкурентоспособности сельскохозяйственного сектора и создания добавленной стоимости продукции путем переработки. Чтобы сельское хозяйство стало реальным двигателем экономического роста, необходимо существенно повысить темпы развития переработки сельскохозяйственной продукции, которая в настоящее время составляет всего лишь половину всего сельскохозяйственного производства. Учитывая подверженность сектора риску, главным средством повышения сельскохозяйственного производства должен быть рост производительности, основанный на исследованиях, инновациях, распространении знаний и внедрении новых технологий.

Использованная литература:

1. Филимонова Н., Озерова М. Основные направления совершенствования экономического механизма аграрного сектора России // Международный сельскохозяйственный журнал. - 2016. - № 6. - С.20-23.
2. Родионова О.А. Методологические подходы к оценке эквивалентности экономических отношений на основе межотраслевых сравнений // АПК: экономика, управление. - 2018. - №10. - С.66-72.
3. Жангирова Р.Н. Инновации в развитии аграрного сектора Казахстана // Проблемы агрорынка. – 2020. - №1. - С.27-33.
4. <https://www.agroinvestor.ru/analytcs/article/33646-tsifrovizatsiya-apk-modnyy-khayp-ili-realnyy-biznes-instrument-dlya-otrasli/>
5. minagripress@gmail.com

МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И ОЦЕНКА ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА КЫРГЫЗСТАНА ЗА ПОСЛЕДНИЕ ГОДЫ

*Жороева А.М.-к.э.н., и.о.доцентаМеждународного университета
им. К.Ш.Токтомаматова, г. Жалал-Абад
Кыргызская Республика,
e-mail: ainuramatova1.ru*

В настоящее время сельское хозяйство занимает ведущее место в экономике Кыргызской Республики, и соответственно, уровень развития этой отрасли является определяющим в обеспечении продовольственной независимости страны. Предстоит закреплять и развивать начавшие в последние годы положительные процессы в сельском хозяйстве. «Агропромышленный комплекс (АПК) традиционно выступает в качестве системообразующего элемента нашей экономики, поскольку направления и темпы его развития в значительной степени определяют состояние потребительского рынка и системы продовольственной безопасности, уровень и качество жизни населения. В результате качественной трансформации отношений собственности, реформирования организационно-правовых форм хозяйственной деятельности, изменения соотношения государственных и рыночных регуляторов социально-экономических процессов ухудшились показатели финансово-хозяйственной деятельности предприятий аграрной сферы, сократились посевные площади, ускорился отток жителей сельских поселений в города, увеличилось отставание села от города по уровню и условиям жизнедеятельности. Вынужденный отказ из-за отсутствия средств от промышленных технологий и достижений научно-технического прогресса, снизил производственный потенциал отрасли и ее экономическую эффективность» [1, с.79]. Необходимо отметить, что на протяжении нескольких последних лет структура ВВП претерпела определенные

положительные изменения. Аграрный сектор и сфера услуг продолжают быть доминирующими секторами, обеспечивающими экономический рост в стране (их удельный вес в структуре производства ВВП в среднем составляет 60%). Доля сектора услуг увеличивалась и, начиная с 2010 года, превысила долю сельского хозяйства. В 2020 году она составила 48-50% ВВП. Доля производства промышленности и сельского хозяйства соответственно имела тенденцию к снижению. В период 2010–2020 годов доля промышленного производства сократилась с 20 до 11%, а сельского хозяйства – с 34,2 до 18,5%.

Стабилизация не оказала заметного влияния на размеры частных инвестиций в основной капитал. Например, инвестиции в основной капитал в 2020 году составили только 17% ВВП, что очень мало для развивающейся страны, нацеленной на 5–6% ежегодный рост ВВП. До сих пор Кыргызстан полагался на капитал, аккумулированный в предыдущий период, который в настоящее время очень быстро амортизируется. Это особенно очевидно в таких областях, как сельское хозяйство, ирригация, дороги, сети энергоснабжения, социальная инфраструктура и т. д. По-видимому, на приток как внутренних, так и внешних инвестиций можно будет рассчитывать тогда, когда государство в течение достаточно продолжительного периода времени продемонстрирует свою способность поддерживать макроэкономическую стабильность в условиях большой внешней задолженности и уязвимости основных отраслей экономики к действию внешних факторов. Важно заметить, что увеличение инвестиций может происходить только в результате общего совершенствования инвестиционного климата в стране. Это задача намного сложнее, чем реализация нескольких крупных инвестиционных проектов, но для этого в стране не так много возможностей.

Помимо внутриэкономических трудностей на сегодняшний день социально экономическое развитие республики тормозит и растущий внешний долг, на погашение которого приходится выделять средства из государственного бюджета страны.

По данным Национального банка Кыргызской Республики государственный внешний долг Кыргызстана почти равен ВВП (согласно нормам для стран ЕС, совокупный внешний долг не должен превышать 60% ВВП). В денежном исчислении его сумма на конец 2020 года составила около 5 млрд. долларов. Вместе с частным сектором, который не входит в понятие «государственный, общий долг Кыргызстана составляет более 7 млрд. долларов. На его обслуживание в 2020 году было направлено около 20% экспорта товаров и услуг (примерно четверть бюджетных доходов). Не секрет, что внешний долг Кыргызстана является «чрезмерным». Из стран ЕвразЭС в таком же положении оказался только Таджикистан. Увеличивающаяся задолженность оказывает гнетущее воздействие на еще недостаточно окрепшие финансово-экономические системы, дестабилизирует общую хозяйственную обстановку и оборачивается сбоем в развитии. Внешние заимствования шли и пока идут в основном на поддержку бюджета и платежного баланса, стабилизацию национальной валюты, укрепление международных валютных резервов. Примерно треть из всей суммы внешней помощи направляется в реальный сектор экономики.

Доноры будут реструктурировать старые долги, но серьезного притока новых ресурсов ожидать не следует. Даже после реструктуризации внешнего долга на льготных условиях в 2020 году его параметры до 2025 года, возможно, останутся выше отметки уровня стран с высоким уровнем долга, и ситуация останется уязвимой к внешним воздействиям.

Невысокий уровень сбережений частного сектора и хронический дефицит госбюджета привели к заметному снижению уровня валовых внутренних сбережений, необходимых для финансирования инвестиционных проектов, что как раз и определяет необходимость внешних заимствований. Кыргызстану остро необходима мобилизация ресурсов страны (средств банков, инвестиционных фондов, сбережений населения). Модель инвестиционной деятельности, сложившаяся в республике характеризуется еще к тем, что банковская система в достаточной мере не выполняет своих функций по аккумулированию внутренних сбережений и их трансформации в инвестиции. Рассматривать банковский

сектор в качестве института финансирующего реальный сектор экономики, пока не приходится в силу размеров кыргызских банков, следовательно, высоких операционных расходов.

Несмотря на позитивные изменения на финансовом рынке в рассматриваемый период по-прежнему сохраняется заметный разрыв между ставками коммерческих банков по депозитам и выданным кредитам, который составляет 30%, а для иностранной валюты 19%. Такой серьезный разрыв – существенное препятствие для широкого финансирования экономики. Он свидетельствует о том, что, по сути, не удалось снизить бюрократические налоговые и прочие издержки в экономике и бизнесе. Депозиты банковской системы на протяжении трех лет значительно выросли. Наибольший рост наблюдался по депозитам юридических лиц, что, вероятно, подтверждает повышение экономической активности в эти годы. В то же время кредитный портфель коммерческих банков в период 2010–2020 годов практически утроился. Тем не менее, показатель финансового проникновения (отношение выданных кредитов к ВВП) в экономику является по-прежнему одним из самых низких в странах СНГ.

Во внешней торговле Кыргызстана произошли значительные изменения. Так, если с 2005 по 2010 год наблюдалось сокращение товарооборота, то начиная с 2019 года товарооборот начал увеличиваться. Рост товарных потоков происходил во многом за счет прироста импорта.

Сальдо торгового баланса за последние годы складывалось отрицательное (за исключением 2007 года). Со времени обретения независимости это был второй случай (после – 1994 года), когда сложилось положительное сальдо в размере 8,9 млн. долларов. Однако с 2008 года ситуация вновь изменилась. Торговый дефицит начал увеличиваться и в 2020 год составил 1 240 млн. долларов. Узкий внутренний рынок заставляет искать пути выхода кыргызских продуктов на рынки других стран.

Начиная с 90-х годов кыргызские экспортеры продукции (исключая энергию и золото, экспорт которого с 1997 года существенно влияет на показатели экономического роста) потеряли нишу на своих рынках. Серьезным препятствием в решении задачи повышения экспортного потенциала является чрезмерная концентрация и зависимость экспортных поставок от ограниченного перечня товаров. В экспортных поставках основной объем составляют драгоценные металлы минеральные продукты, хлопковое волокно, табак, электрические лампы накаливания, одежда, овощи и сельхозпродукция.

Макроэкономическая стабилизация 2019-2020 годов, по-видимому, достаточно мало повлияла на экспорт страны, динамика, которого пока что в гораздо большей степени зависит от конъюнктуры на нескольких мировых и региональных товарных рынках, чем от реального обменного курса сома.

Эффект воздействия стабилизации валюты на чистый экспорт – отрицательный. Обменный курс сома, однако, оказывает видимое воздействие на импорт. В импорте доминирующими статьями остаются товары, предназначенные для потребления, топливно-энергетическая продукция, машины, оборудование.

Существенные изменения в географической структуре экспорта и импорта отмечались, начиная с 1999 года. В экспортных поставках на фоне сокращения доли стран СНГ возросла доля других стран. В импортных поступлениях, наоборот, ежегодно снижалась доля ввоза товаров из стран вне СНГ и увеличивалась доля ввоза товаров из стран СНГ. Несмотря на появление новых торговых партнеров, лишь восемь из них – Россия, Казахстан, Швейцария, Китай, Узбекистан, Объединенные Арабские Эмираты, Турция – составили после 2010 года основную часть оборота республики (около 60%).

Экспорт в товарообороте со странами дальнего зарубежья имеет устойчивую тенденцию к росту. Эту переориентацию рынка Кыргызстана можно объяснить тем, что торговые отношения со странами ВТО строятся в режиме большего благоприятствования. Режим ВТО означает, что Кыргызстан не может заниматься протекционизмом. Но небольшому государству всегда сложно защититься от американских или даже от

российских компаний. Торговля Кыргызстана со странами ВТО не облагается пошлиной. Стране предоставлен режим наибольшего благоприятствования, против Кыргызстана не могут ввести демпинг, как это происходит, например, в отношениях с Россией. Проблема Кыргызстана в том, что ближайшие соседи партнеры по ВТО находятся за 3000 км. Это Тайвань, Япония и, может быть, Пакистан. Чтобы транспортировать свои товары, Кыргызстану нужно использовать пути через Казахстан, Китай или Россию. Но дискриминационные меры этих стран существенно препятствуют развитию экспорта Кыргызстана.

Сильнее всего на росте ВВП сказался тот факт, что промышленность в Кыргызстане в 2020 году произвела продукции на 12,1% меньше, чем в предыдущем.

В основном это связано с падением производства на предприятиях золоторудного месторождения «Кумтор», которое обеспечивает примерно 7% республиканского бюджета. В 2020 году добыча золота на этом месторождении снизилась на 22,6%. Хотя падение добычи связывали с политической обстановкой в стране, но еще в 2010 году прогнозы предсказывали снижение объема добычи золота в самое ближайшее время и отмечалась необходимость начала разработки новых месторождений с привлечением новых инвесторов. Если «Кумтор» остановит свою деятельность это ощутимо скажется на всей экономике Кыргызстана.

По сравнению с показателями 2019 года в горнодобывающей промышленности было отмечено снижение на 14% (здесь главной причиной считаются события на угольном месторождении «Кара-Кече»), а в обрабатывающей – на 16%. Основные надежды на устойчивый рост экономики связывались именно с ускоренным развитием обрабатывающих отраслей.

Выпуск аграрной продукции в 2020 году снизился по сравнению с 2019 годом на 4,2%. В частности, производство зерна сократилось на 6%, а мяса – на 12,2%. В 2020 году в туристическом бизнесе, бурно развивающемся в последние годы, произошел спад на 4%.

Снизилась реальная доходность населения, произошло сокращение как внутренних, так и внешних инвестиций, понизились социальные показатели. Произошло резкое ухудшение внешнеторгового баланса. Более высокие темпы роста импорта (109,9%) по сравнению с падением экспорта (96,4%) стали причиной резкого увеличения отрицательного сальдо торгового баланса в 2020 году. Дефицит торгового баланса вырос почти вдвое в сравнении с 2019 годом. Проявилась также тенденция неявного роста инфляции.

Налогово-бюджетная политика 2020 года, как и в предыдущие годы, была направлена на расширение налогооблагаемой базы и приоритетное финансирование социального сектора. Так, совершенствование налоговой политики, в том числе введение нового таможенного кодекса, и усиление администрирования налоговых платежей на фоне снижения темпов экономического роста позволили исполнить доходную часть бюджета на уровне плана. Вот краткий перечень отрицательных последствий событий 2020 года в сфере экономики.

Отмечая общий рост инвестиций в кыргызскую экономику в 2020 году, следует отметить, что большая часть их производилась компаниями из стран СНГ. 57% от общего объема инвестиций в 2020 году составляли инвестиции из Казахстана. Стоит отметить, что в 2020 году в республике разработан новый проект стратегии развития страны, который отражает основные направления развития и деятельности республики на период до 2025 года. Общая цель – повышение уровня и качества жизни граждан путем устойчивого экономического роста, создания условий для полноценной занятости, получения высоких и устойчивых доходов, доступности широкого спектра социальных услуг и соблюдения высоких стандартов жизни в благоприятной для здоровья окружающей среде.

Использованная литература:

1. Арзыбаев А.А., и др. Международные стандарты финансовой отчетности. Бишкек 2016 г. Изд. Максспринт 320 стр

2. Жороева А.М., «О проблемах трансформации и капиталовложения в экономику региона Кыргызстана» Научно-практический журнал «Экономика и управление: проблемы и решения». № 5 (1) 2019 Москва, 2019, – С. 41-46
3. Социально-экономическое положение Кыргызской Республики: Стат. сборник. Б., 2021г.
4. О человеческом развитии ПРООН. Нью-Йорк. Оксфорд юниверсити пресс. 2022г.

УДК 339.138

СОЦИАЛЬНО-ЭТИЧНЫЙ МАРКЕТИНГ КАК ИНСТРУМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ РЕПУТАЦИЕЙ КОМПАНИИ

*Зиябек А.Б. – магистрантка группы М-НП-2011
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан*

Түйін. Мақалада әлеуметтік-этикалық маркетинг - батыс және қазақстандық тәжірибені салыстыру жолдары мен әдіс-тәсілдері қарастырылады.

Summary. The article discusses methods and methods of comparing the experience of Western and Kazakhstan in social and ethical marketing.

Любой бизнес интегрирован в общество, пользуется его природными и людскими ресурсами, инфраструктурой, научно-техническими и культурными достижениями, соответственно общество ждет от предпринимателей участия в жизни граждан, в решении их социальных проблем. И эти ожидания постоянно возрастают, поскольку возрастает социальная активность членов общества, которые не хотят пассивно наблюдать за деятельностью бизнеса и требуют учета их потребностей и согласования с гражданским обществом.

В ответ на современные вызовы к началу XXI века большинство крупных компаний США и Западной Европы сформировали собственную политику корпоративной социальной ответственности (КСО). Эта тема начала разрабатываться исследователями и экспертами, работающими в области корпоративного управления, а изучение концепции корпоративной социальной ответственности вошло во все учебные курсы по корпоративному менеджменту ведущих экономических вузов [1].

Ведущее объединение корпораций США, занимающееся развитием и продвижением концепции КСО Business for Social Responsibility (Бизнес за социальную ответственность) определяет корпоративную социальную ответственность как «достижение коммерческого успеха путями, которые основаны на этических нормах и уважении к людям, сообществам, окружающей среде»⁷⁴. Крупнейшие мировые компании сформулировали новые стандарты ведения бизнеса. В их основу положен принцип, согласно которому концепция социальной ответственности предполагает ответственность организации за воздействие ее решений и деятельности на общество и окружающую среду через прозрачное и этическое поведение, а именно:

- содействует устойчивому развитию, включая здоровье и благосостояние общества;
- учитывает ожидания заинтересованных сторон;
- соответствует применяемому законодательству и согласуется с международными нормами поведения;
- введено во всей организации.

Политика корпоративной социальной ответственности носит универсальный характер и

представляет собой набор политик, практик и программ, которые интегрированы в процесс бизнеса, цепочки поставок, процедуры принятия решений на всех уровнях компании и включают ответственность за текущую и прошлую деятельность и будущее влияние деятельности компании на внешнюю среду. Однако в компаниях разного уровня, различных сфер бизнеса делается акцент на различные аспекты этого понятия. Компания может выбрать для себя определенные приоритеты, к числу которых можно отнести:

- корпоративную этику;
- корпоративную социальную политику в отношении общества;

Появление социально-этичного маркетинга обусловлено возрастающими сомнениями общества по поводу соответствия концепции чистого маркетинга современным вызовам, к которым можно отнести загрязнение окружающей среды, истощение природных ресурсов, стремительный рост населения планеты, экономические и финансовые кризисы и т.п. Граждане все чаще задаются вопросом, всегда ли тот или иной производитель действует с учетом долговременного блага потребителей и общества?

Иными словами, общество хочет знать, насколько устойчива позитивная деловая репутация компании, можно ли ей доверять. При этом социальные компоненты деловой репутации оказывают решающее влияние на авторитет современной организации. Это обусловлено следующими факторами:

- Возросшая социальная активность населения, которое выступает с требованиями, чтобы все решения, затрагивающие их интересы, принимались с их участием;
- Усиление государственного регулирования деловой активности крупного бизнеса в общественных интересах;
- Влияние внешних аудиторий на принятие управленческих решений в организациях.

Иными словами, речь идет о социальном измерении в бизнесе, то есть о практике принесения в бизнес-активность добавленной социальной стоимости (added social value), которая увеличивает стоимость компании, являясь частью ее главного нематериального актива — деловой репутации. Стабильная позитивная деловая репутация сегодня становится решающим активом компании. Успешность бизнеса определяется уже не величиной получаемой прибыли, поскольку процветающая компания может стремительно обанкротиться, не вписавшись в новые рыночные реалии (Kodak, Xerox, Nokia и пр.) [2].

Важно отметить, что концепция социально-этичного маркетинга предполагает гармонизацию трех главных показателей деятельности компании: увеличение прибыли, удовлетворение запросов потребителей и соответствие ожиданиям общества. Для того, чтобы компании удалось достичь этой цели, необходимо следовать следующим принципам:

- Основная цель производства — удовлетворение разумных, здоровых потребностей потребителей в соответствии с интересами общества;
- Постоянный поиск возможностей создания новых продуктов в соответствии с потребностями потребителей;
- Отказ от производства и продажи товаров, которые изготавливаются экологически «грязным» технологиям, наносящим вред окружающей среде.

К примеру, в последнее время все чаще звучат претензии к компании «Кока-кола», которая позиционирует себя как организацию с высоким уровнем социальной ответственности, поскольку она производит популярные безалкогольные напитки, удовлетворяющие вкусам широкого круга потребителей. Однако общественные группы, которые выражают интересы потребителей и защитников окружающей среды, предъявляют ей ряд серьезных обвинений, а именно:

1. Кока-кола дает потребителям малую питательную ценность
2. Содержащиеся в кока-коле сахар и фосфорная кислота наносят вред зубам.
3. В напитках содержится ряд вредных для здоровья добавок, таких как бромированное растительное масло, кофеин, сахарин

Для розлива напитков все шире используются необоротные, не подлежащие возврату бутылки, многие из которых сделаны из материалов, не поддающихся биохимическому разложению, являясь факторами загрязнения окружающей среды.

Данный пример доказывает, что, несмотря на проведение активной социальной политики, организация может вызывать недовольство определенных целевых аудиторий, тем самым не только не укрепляя, а даже ухудшая свою репутацию. Критики корпоративных социальных программ нередко утверждают, что подобная активность рассчитана прежде всего на бизнес-эффект и является лишь прикрытием того вреда, который наносят корпорации обществу своей деятельностью. Если исходить из того, что любой корпоративный социальный проект — это попытка достижения баланса между моральными требованиями общества и интересами бизнеса, компаниям важно оценивать такой проект с точки зрения того, в какой степени в нем сочетаются интересы бизнеса и общества, в какой мере он направлен на создание общественного блага, а в какой мере приносит пользу непосредственно для бизнеса [3].

В качестве удачной реализации на практике принципов социально-этичного маркетинга можно привести программу «Ноль отходов на захоронение», разработанную компанией Unilever. Цель программы — показать на собственном примере, что производственное предприятие может работать без захоронения отходов на полигонах, путем минимизации отходов с помощью переработки образующегося мусора. Важно отметить, что в данном проекте успешно сочетаются экономические и социальные выгоды.

Экономические цели проекта:

— Нулевой баланс между средствами, потраченными на обезвреживание и утилизацию отходов, и средствами, полученными от продажи отходов, а в дальнейшем переход к получению прибыли от продажи отходов;

— Уменьшение доли отходов для захоронения и увеличение доли отходов на использование;

— Экономия средств за счет отсутствия оплаты полигона для мусора ввиду отсутствия мусора.

Социальные цели проекта:

— Снижение нагрузки производств на окружающую среду в регионе пребывания;

Вовлечение сотрудников в процесс сортировки отходов, воспитание бережного отношения к окружающей среде;

— Укрепление позитивной репутации компании у внешних стейкхолдеров и местных сообществ.

Эта программа осуществляется в рамках Плана устойчивого развития и повышения качества жизни общества и рассчитана до 2020 года. Unilever проводит ее по всему миру, в том числе и в России. В Санкт-Петербурге она реализуется на чаеразвесочной фабрике, где снижение отходов уже составило 10 %, а также на фабрике по производству косметики и бытовой химии. С помощью региональных властей были найдены подрядчики по переработке отходов. Аналогичная деятельность ведется в Туле (производство пищевой продукции), Екатеринбурге (косметическая фабрика), Омске (фабрика мороженого). К настоящему времени для 6705 тонн отходов найдено решение по утилизации⁸⁰. Подводя итог, хочется отметить, что частный бизнес сегодня остро нуждается в укреплении доверия — как со стороны властей, так и со стороны потребителей. Отстоять свой авторитет компании смогут только в том случае, если свои инициативы в области КСО будут определять самостоятельно, а не под давлением различных целевых групп или в угоду политической повестке дня. Только при этом условии их социальная активность будет по достоинству оценена обществом, поскольку КСО из-под палки превращается в формальную «галочку для отчета». Средства и методы осуществления социальных проектов будут значительно более эффективны, если станут частью объединенных усилий бизнеса, власти и гражданского общества.

Использованная литература:

1. Божук, С. Г. Маркетинговые исследования : учебник для вузов / С. Г. Божук. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва : Издательство Юрайт, 2021. – 304 с.
2. Голубков, Е. П. Маркетинг для профессионалов: практический курс : учебник и практикум для бакалавриата и магистратуры / Е. П. Голубков. – Москва : Издательство Юрайт, 2019. – 474 с.
3. Голубкова, Е. Н. Интегрированные маркетинговые коммуникации : учебник и практикум для вузов / Е. Н. Голубкова. – 3-е изд., перераб. и доп. – Москва : Издательство Юрайт, 2021. – 363 с.

О ПРОБЛЕМАХ КАЧЕСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СУБЪЕКТОВ ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ ОТРАСЛИ КЫРГЫЗСТАНА

Кайимов Н.А.

*аспирант Международного университета
им.К.Ш.Токтомаматова
(г.Жалал-Абад, Кыргызская Республика).*

***Аннотация:** В данную статью вошли вопросы связанные с исследованием качественного управления экономических субъектов перерабатывающей отрасли Кыргызстана, а также экономических субъектов коммерческого направления Кыргызстана. Проблема качественного управления перерабатывающими производствами и, в частности, предприятиями мясоперерабатывающей промышленности, стоит весьма остро. Современное развитие рыночных отношений, глобализация перерабатывающих производств и выход их на мировой уровень требуют эффективной, гибкой и точной системы управления предприятиями, включающей в себя и контроль качества продукции. Качество продукции перерабатывающей отрасли Кыргызстана пока не отвечает международным стандартам и требует повышенного внимания со стороны производителей в условиях жесткой конкурентной борьбы, тогда как в развитых странах проблема качества продукции мясоперерабатывающей отрасли решена посредством внедрения Концепции систематической идентификации оценки и управления опасными факторами, оказывающими влияние на качество и безопасность товаров.*

***Ключевые слова:** Качество, исследование, оптимизация, анализ, учет, международные стандарты, пищевая промышленность, организация, предприятие, гармонизация, развитие.*

Проблема качественного управления перерабатывающими производствами и, в частности, предприятиями мясоперерабатывающей промышленности, стоит весьма остро. Современное развитие рыночных отношений, глобализация перерабатывающих производств и выход их на мировой уровень требуют эффективной, гибкой и точной системы управления предприятиями, включающей в себя и контроль качества продукции. Качество продукции перерабатывающей отрасли Кыргызстана пока не отвечает международным стандартам и требует повышенного внимания со стороны производителей в условиях жесткой конкурентной борьбы, тогда как в развитых странах проблема качества продукции мясоперерабатывающей отрасли решена посредством внедрения Концепции систематической идентификации оценки и управления опасными факторами, оказывающими влияние на качество и безопасность товаров.

В настоящее время существует недостаточность научных статей, посвященных проблемам качественного управления предприятиями перерабатывающей отрасли, учитывающих специфику бизнес-процессов организации производственного цикла и

модели управления с учетом факторов производства. Решение этих вопросов будет во многом определять дальнейшую политику ценообразования продукции, рентабельность производственных комплексов и, в конечном счете, экспортно-импортное развитие перерабатывающих производств Кыргызстана. Поэтому система управления должна быть построена таким образом, чтобы обеспечить выработку конкурентной политики, развитие технологического и кадрового потенциала, перспективных форм хозяйственных отношений, модернизации производственных мощностей.

Как свидетельствуют результаты наших исследований в условиях рынка экономические возможности определяют стратегию экономических субъектов на будущее. Руководители не могут выбрать стратегию развития, соответствующую ситуации в субъектах, без предварительной оценки всех возможностей в секторе, а также роста и потенциальной прибыльности, которые обеспечивает каждое из них. «В зависимости от производственных условий возможности могут быть как многообещающими, так и бесперспективными, и они более или менее заинтересованы, поскольку она очень привлекательна. Оценивая возможности отрасли и оценивая их привлекательность, менеджеры должны учитывать, что интересы отрасли и интересы экономического субъекта не всегда совпадают. Не каждое предприятие может использовать все возможности в этой сфере. Сильные и слабые стороны предприятия, а также ее конкурентоспособность позволяют ей использовать одни возможности лучше, чем другие. Наиболее выгодными для предприятия являются производственные возможности, обеспечивающие максимальный рост прибыльности, а также наибольшие конкурентные преимущества и финансовой жизнеспособной» [1, с. 37].

«Факторы окружающей среды часто негативно влияют на благополучие бизнеса. Рисками могут быть: появление более дешевых технологий, внедрение нового или улучшенного продукта конкурентом, выход на рынок иностранных компаний, новые законы, которые наносят больше вреда бизнесу, чем другие, уязвимости или процентные ставки, неблагоприятные демографические изменения, негативные демографические изменения, а также политические изменения. Возможности и угрозы не только влияют на положение предприятий, но и подчеркивают необходимость стратегических изменений» [2, с. 126].

В контексте подготовки данной статьи область наших исследований была ориентирована на развитие системы управления перерабатывающего предприятия, как самостоятельной единицы, в условиях развития рынка и постоянных изменений конкурентоспособности перерабатывающей отрасли Кыргызстана. Оперативными инструментами управления для руководителя служат: ежедневный мониторинг связей между подразделениями в структуре; выявление отклонений (узких мест) в технологических, производственных цепочках вследствие изменений внешних условий или переоценки возможностей системы; нахождение оптимальных решений для участников всей бизнес-цепочки и др. Без решений этих управленческих процессов сегодня невозможно эффективно управлять, развивать и грамотно планировать успех мясоперерабатывающего предприятия. Все вышеперечисленные процессы имеют в основе своей сложную структуру с многочисленными связями и информационными потоками, которые необходимо создавать, ранжировать, перераспределять.

Исходя из изложенного, необходимы совершенствование системы управления, прежде всего, в области качества и безопасности продукции, стратегии конкурентных преимуществ, методов принятия решений в сложных достаточно неопределенных (ограниченность информации) ситуациях, разработки многокритериальной модели оптимизации управления. С учетом рассмотренных проблем можно сказать следующие: 1. Для проектирования системы управления на предприятии необходимо: 1) определить подсистемы системы управления, 2) построить модель, 3) собрать и использовать данные, относящиеся к эффективности функционирования системы; 2. На большинстве предприятий перерабатывающей отрасли структура управления производством - линейно-

функциональная, сущность которой состоит в том, что весь аппарат управления по вертикали делится на ступени, а по горизонтали на каждой ступени образуются звенья управления. Традиционное функционально ориентированное перерабатывающее предприятие имеет вертикальную структуру, выстроенную в соответствии с выполняемыми функциями, и строгую иерархическую подчиненность в направлении «сверху вниз»; 3. Много разработок и исследований в построении подходов к выработке и планированию стратегии носят схожий характер и в них не отражен поиск индивидуального способа конкурентной борьбы - основного элемента выработки особенного вида ценности. Учет положительных факторов, способствующих достижению заданных целей предприятия, учитывающих профессионализм, как своего кадрового потенциала, так и конкурентного, развитие новых предприятий, новых технологий и изобретений может разрешить модель оптимизации управления.

Использованная литература:

1. Арзыбаев А.А., и др. Международные стандарты финансовой отчетности. Бишкек 2016 г. Изд. Макспринт 320 стр.
2. Барнгольц С.Б., Мельник М.В. Методология экономического анализа деятельности хозяйствующих субъектов. Москва: Издательство “Финансы и статистика”. 2003 г. _240 с.
3. Кондраков Н.П. «Бухгалтерский учет в кооперативах, малых и арендных предприятиях». М., 2018г., с.417.
4. «О бухгалтерском учете». Закон Кыргызской Республики от 29 апреля 2002 года №76.

**АГРАРНЫЙ СЕКТОР ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА КЫРГЫЗСТАНА:
СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ**

*Кайимов Н.А.,
аспирант Международного университета
им.К.Ш.Токтомаматова
г.Жалал-Абад, Кыргызская Республика*

Резюме: *Статья включает вопросы связанные с современным состоянием экономики современного состояния аграрного сектора Кыргызстана. Последнее время большое значение уделяется проблемам устойчивого развития аграрного сектора, которое невозможно без притока инвестиций и обеспечения доступности финансовых ресурсов для сельскохозяйственных товаропроизводителей. В настоящее время инновации становятся основным средством увеличения прибыли хозяйствующих субъектов за счет лучшего удовлетворения рыночного спроса и снижения производственных издержек по сравнению с конкурентами. Между тем, несмотря на неоднократные попытки государства создать механизм поддержки системы кредитования сельскохозяйственных предприятий, до настоящего времени лишь меньшая их часть использует кредитные ресурсы. Различные схемы государственной поддержки могут в большей или в меньшей степени нарушать условия конкурентной среды на финансовых рынках, обеспечивать относительно равный доступ на них для финансовых институтов и для самих сельхозпредприятий.*

Ключевые слова: *инвестиция, экономика, анализ, аграрный сектор, прибыль, коммерция.*

Кыргызстан не имеет достаточного уровня самообеспеченности основными видами продовольствия, что приводит к импортозависимости. В 2019 году обеспеченность внутреннего рынка за счет собственного производства составила: по хлебопродуктам -

62,5%, по мясу - 57,8 %, маслу растительному - 34,2%, сахару - 12,2 %, яйцу птицы - 38,4 %, плодам и ягодам - 23,1 %. Кроме того, мировой рынок продовольствия в последние годы характеризуется неустойчивостью. Некоторые страны для насыщения собственного рынка используют мораторий на экспорт продовольственных товаров. Указанные негативные процессы и явления обозначили необходимость принятия дополнительных мер обеспечения продовольственной безопасности. Нерешенной остается проблема справедливого распределения доходов от продаж продукции агропромышленного комплекса между производителями сельскохозяйственной продукции, переработчиками этой продукции, торгово-посредническими организациями. Традиционно доля сельскохозяйственного товаропроизводителя в конечной цене продукта является самой маленькой. Фермеры несут существенные потери при реализации своей продукции из-за незнания спроса и предложения на рынке, нехватки хранилищ. Они нередко сбывают свою продукцию по минимальным ценам посредническим компаниям. Это не только лишает хозяйства в достаточных финансовых ресурсах для развития, но также лишает экономических мотивов наращивания объемов производства.

Не сокращается разрыв между производством сельскохозяйственной продукции и объемом ее переработки. Многочисленные усилия по созданию различных форм кооперации сельского хозяйства с перерабатывающей промышленностью и торговлей не дали ожидаемых результатов: число коллективных хозяйств, в том числе, сельскохозяйственных кооперативов, за последние 5 лет является неустойчивым и стало сокращаться. Это является свидетельством неудовлетворенности потенциальных участников существующими правовыми и экономическими отношениями при кооперации. Не принесли ожидаемого результата и усилия по созданию агропромышленных кластеров. Основные причины связаны с отсутствием выраженной государственной политики, обеспечивающей системный подход при реализации кластерных проектов, отсутствием эффективной методологической базы применения кластерных технологий, нехваткой подготовленных специалистов. Рассмотренные выше некоторые недостатки нынешней системы организации производства и сбыта продукции следует отнести к общим изъянам системного подхода. Вместе с тем исправить такое положение в наших условиях весьма затруднительно. Возьмем хотя бы посредническую деятельность по сбыту сельскохозяйственной продукции. Она построена на либеральной основе, в которой каждый посредник преследуя только свои цели, не может думать о всей цепи, начиная от производства сырья и заканчивая доставкой продукции до потребителя. Таковы условия либеральной экономики. Системный подход здесь означает учет интересов всех участников рыночного пространства. При этом ставится задача достижения результативности всех звеньев управления при минимальных затратах. В этой связи системный подход, на наш взгляд, должен играть двоякую роль. С одной стороны подбор на всех участках наиболее оптимальных параметров протекания производственных и иных видов деятельности, а с другой – регулирование входных и выходных параметров. Но в данном случае системный подход приходит в противоречие с либеральными методами хозяйствования.

Вопросы эффективности производства в сельском хозяйстве заключены в самой производственной деятельности и прежде всего посевах различных культур. Сформировавшаяся у нас многоукладная экономика коренным образом изменила структуру посевов между категориями хозяйств. Производство картофеля и овощей переместилось в личные хозяйства населения и перестало в своем большинстве быть частью товарного производства для внутреннего рынка. Зерновое производство характеризуется неустойчивостью и его урожайность колеблется от 8,8 до 13 ц/га. Это означает, что оно осуществляется по упрощенным технологиям, усиливающих его зависимость от погодных условий. Снизилась урожайность хлопчатника в 2019 г. по сравнению с 2006 г. на 3,9%, подсолнечника - на 6,4%. В структуре производства зерна растет доля пшеницы, кормового зерна снижается, что не может не отражаться на кормовой базе животноводства. Одновременно в структуре зерна низка доля твердых сортов

пшеницы (1-2 класса) с варьированием по годам от 0,1 до 2.9 %. Преобладающим является зерно 3-го класса и его доля по годам растет, что также подтверждает применение устаревших технологий, ухудшающих зерно по главному показателю его конкурентоспособности - содержанию клейковины, а следовательно и качества. В разрешение данной проблемы во всем мире, во всяком случае в развитых странах работает целый ряд инструментариев, позволяющих с одной стороны соблюдать все признаки рынка, а с другой – обеспечить для данного этапа развития приемлемый объем общественных затрат. Например, в этом направлении работает государственное регулирование, решение различных объединений, ассоциаций, союзов, прозрачность рыночной конъюнктуры и т.д. К сожалению, в нашей республике пока правит стихийность, что является антиподом как регулирования, так и достижения оптимального уровня производственно-сбытовой деятельности. Во всяком случае стихийность больше всего распространена в посреднической торгово-сбытовой деятельности.

Основной проблемой повышения качества остается недостаточно эффективное использование биоклиматического потенциала Жалал-Абадской области Кыргызстана из-за низкой культуры земледелия, слабой ее оснащенности современными техническими средствами, несоблюдением агротехнологий и массовым обезличиванием партий высококачественного зерна. В 2019 г. количество тракторов всех марок по сравнению с 1990 г. сократилось на 82%, зерноуборочных комбайнов - на 78%, кормоуборочных комбайнов - на 93,3 % и т.д. Например, обследования, проведенные в 2019 г. в Жалал-Абадской области показали, что во время полевых работ при условии стопроцентной готовности техники оказалось меньше требуемого количества культиваторов в Базар-Курганском районе на 33% и в Ноокенском районе - на 20%, тракторных сеялок - на 28% и 14%, тракторных плугов - на 4% и 5%, тракторов на 5% и 13 % соответственно. Такие же негативные факторы являются устойчивыми и в целом по Жалал-Абадской области, хотя в последние годы коэффициент обновления основных средств в агропромышленные сферы Жалал-Абадской области увеличился до 16,2 по сравнению с 2,4 в 2015 году (табл.1).

Таблица 1 - Структура основных средств предприятий аграрного сектора Жалал-Абадской области Кыргызской Республики, в %

Виды основного капитала	2015г.	2016г.	2017г.	2018г.	2019г.	Измен. +,- 2019/2015
Всего, в том числе:	100	100	100	100	100	-
Здания и сооружения	39,5	36,3	40,0	37,7	31,8	-7,7
Передаточные устройства, машины и оборудование	40	41,6	40,7	43,7	50,8	+10,8
Транспортные средства	9,8	10,6	9,5	8,6	9,1	-0,7
Рабочий и продуктивный скот	5,9	6,2	5,2	5,6	4,7	-1,2
Многолетние насаждения	0,7	0,5	0,4	0,4	0,3	-0,4
Инструмент и другие виды основных фондов	4,1	4,8	4,2	4,0	3,3	-0,8

Примечание: составлено Кайимовым Н.А. по данным Жалал-Абадской области Кыргызстана

Кроме того, из-за физического износа парк сельскохозяйственной техники Жалал-Абадской области постоянно сокращается. Так, например количество парка тракторов и других сельскохозяйственных машин в 2019 г. по сравнению с 2015 годов уменьшился в

следующих размерах: тракторов всех марок на 5,1%, жаток валковых - на 5,6%, плугов тракторных общего использования - на 1,1%, культиваторов - на 7,2%, зерноуборочных комбайнов - на 4,5% и т.д. Одновременно в области сложилась не совсем рациональная структура основных фондов аграрного сектора, требующая ухудшения пород скота, роста многолетних насаждения, восстановления во многом разрушенных ирригационных сооружений. Так, на состояние агропроизводства Жалал-Абадской области влияет то, что:

- мелкий производитель в меньшей степени застрахован от крупных убытков, чем крупное хозяйство;

- скоропортящийся характер продукции требует наличия достаточного количества хранилищ, а следовательно и инвестиционных средств для их строительства, без которых нельзя избежать значительных потерь выращенного урожая;

- потребление в основном сосредоточено в Жалал-Абаде, Таш-Кумыре, Кара-Коле, Майлуу-Суу, до которых транспортировка продукции требует наличия транспорта;

- сезонность сельскохозяйственного производства порождает потребность в больших суммах оборотных средств, из-за медленной оборачиваемости средств;

- у сельскохозяйственной деятельности существуют определенные сложности для быстрой перестройки структуры и технологии производства, зачастую не совпадающих по скорости своего внедрения с необходимой скоростью для их соответствия изменению рыночных условий;

- для быстрого продвижения нового продукта в рыночную среду требуется усиленная реклама, на которую у сельхозтоваропроизводителей средства также отсутствуют;

- повышенный спрос в потребительском секторе проявляется не часто, но порой возникать может, что требует полноценной маркетинговой информации, получить которую мелкому производителю бывает сложно.

Использованная литература:

1. Мусакожоев, Ш. Современные проблемы экономики [Текст] : учебник / Ш. Мусакожоев; Кыргызский экономический университет. - Бишкек : 2019. - 156 б.

2. Экономика Кыргызстана: Проблемы рационального использования природных ресурсов/ Отв. ред. акад. Т. Койчуев. -Бишкек: Илим, 2018. -221 с. -(Серия изданий НАН КР по проблемам общественного развития суверенного Кыргызстана)

3. Социально-экономическое развитие Жалал-Абадской области. Сборник облстатуправления. Жалал-Абад, 2020 г.

О ВОПРОСАХ УПРАВЛЕНИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКОЙ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Кубанычбеков Э. К.

*преподаватель Жалал-Абадского
государственного университета*

г.Жалал-Абад, Кыргызская Республика

Возрождение сельского хозяйства и превращение его в один из основных отраслей, влияющих на рост экономики республики невозможно без развития инфраструктуры сельских территорий. Для решения проблем села в 2018 году была принята Государственная программа развития сельских территорий Кыргызской Республики до 2025 года, основной целью которой является создание нормальных условий жизнеобеспечения сельского населения на основе оптимизации расселения, то есть поддержка сельских территорий, перспективных с позиций жизнедеятельности человека и функционирования рынка. За период до 2025 года из республиканского бюджета будут выделены значительные средства в виде целевых трансфертов местным бюджетам на

строительство и реконструкцию объектов образования, здравоохранения, питьевого водоснабжения, расположенных в сельской местности. Для привлечения молодых специалистов в сельскую местность, начиная с 2021 года в расходах республиканского бюджета закладываются бюджетные средства в виде целевых текущих трансфертов для реализации мер социальной поддержки специалистов социальной сферы сельских населенных пунктов.

В рамках реализации мероприятий стратегии региональной занятости и переподготовки кадров (Дорожная карта) на финансирование социальных проектов в поселках, селах, сельских округах будут выделены определенные средства на благоустройство и озеленение сельских населенных пунктов и объектов местного значения. Совершенствование механизма участия инвесторов в финансовом обеспечении агропромышленного комплекса должно быть направлено на увеличение доли собственных средств (прибыли и амортизационных отчислений), государственных инвестиций на конкурсной основе, стимулирование иностранных инвесторов и совместного государственно-коммерческого финансирования инвестиционных проектов. В международной практике основным источником инвестиций являются прибыль.

Государственную поддержку сельских товаропроизводителей за счет централизованных инвестиций следует осуществлять с учетом перехода от безвозвратного бюджетного финансирования к кредитованию на возвратной и платной основе. При этом выделенные средства должны возвращаться государству в ценах того года, в котором осуществляется их возврат. Прежде всего, это нацеливание налоговой политики на стимулирование инвестиций в наиболее перспективные отрасли экономики страны; создание сильной финансовой системы, без которой экономический рост невозможен (т.е. образование предпосылок для средне- и долгосрочных инвестиций); формирование отраслевой политики на основе определения приоритетных отраслей. Для этого необходимо применять систему целевых налоговых льгот, освобождающих от налога на прибыль средства, направляемые на инвестиционные цели в размере 50-100% на ближайшие 10 лет.

Термин «размещение ресурсов» обозначает различные понятия. Однако категория «инвестиционные ресурсы» в этом отношении более устойчива, так как почти всегда осознается через сущность «вложение капитала» или «вложение денег», набор «долгосрочных активов», которые должны обеспечивать идеальную комбинацию контролируемого риска и максимально возможной доходности. Такое понимание сущности инвестиционных ресурсов исходит из такого их смысла, что перспективные денежные вложения средств чаще всего являются и наиболее рисованными с точки зрения получения устойчивых прибылей при реализации практически любых стратегий. При этом наиболее безопасные из них почти всегда предполагают довольно низкие доходы. Нахождение баланса между этими противоречиями называется стратегией или политикой размещения ресурсов и определяет степень их влияния на конкретный объект.

Средства государственного бюджета на безвозвратной основе могут направляться на реализацию программ по подготовке кадров, выполнение крупных природоохранных мероприятий, развитие ветеринарной службы и службы химзащиты и др. Участие сельскохозяйственных предприятий в государственных программах, предусматривающих бюджетное финансирование, должно осуществляться строго на конкурсной основе под соответствующие проекты и программы. Возвратность государственных инвестиций должна обеспечиваться обязательствами получателя, которые необходимо фиксировать в договоре, заключаемом по итогам конкурса.

При выделении бюджетных средств юридически самостоятельному сельскохозяйственному товаропроизводителю государство необходимо иметь гарантии долевого участия в нем. Для этого целесообразно применять механизм залога земли или имущества. До момента возврата финансовых средств государство должно владеть

соответствующей долей основных фондов предприятия и соответственно участвовать в управлении ими.

Одним из важнейших источников привлечения инвестиций в сельское хозяйство являются банковские кредиты, доля которых в настоящее время незначительна и не позволяет удовлетворять даже минимальные потребности в кредитных вложениях сельских товаропроизводителей.

Поскольку многие хозяйства владеют землей, но не имеют другого имущественного обеспечения, то земельное ипотечное кредитование в настоящее время является составной частью государственной кредитной системы.

Главное препятствие в развитии ипотеки заключается в том, что сельское хозяйство не является конкурентоспособной отраслью по сравнению с другими, высокодоходными секторами экономики. Аграрный сектор по-прежнему остается малопривлекательной отраслью для частного инвестора. К другим серьезным причинам, сдерживающим широкомасштабное развитие ипотечного кредитования сельхозтоваропроизводителей, объективно следует отнести дороговизну и трудности в процедурах оформления земли в собственность.

Учитывая многообразие и сложность этой проблемы, динамичное развитие этой системы потребует огромных финансовых вливаний государства и усилий специалистов в области кредитно-финансового регулирования аграрного сектора экономики, взаимодействия всех участников инвестиционного процесса.

Следовательно, необходимо создание мощных вертикально интегрированных агропромышленных формирований во главе с банками при сохранении определенных масштабов государственного участия. Участниками этой интеграции должны быть также крупные сельскохозяйственные предприятия и крестьянские (фермерские) хозяйства. Объединительное движение уменьшает инвестиционную депрессию, характерную ныне для большинства предприятий АПК, улучшает инвестиционный климат в отрасли. Государственная инвестиционная активность должна носить ярко выраженную целевую направленность, определяющую долгосрочную программную заинтересованность в развитии конкретного направления.

Инновационный процесс – весьма сложный и потому неоднозначный феномен как в структурном, так и в причинно-следственном отношении. В частности, различные виды нововведений вызывают разные последствия. Экономические субъекты совершают отбор, в том числе и новшеств, и инноваций. В целом, инновационный процесс может быть представлен в виде шести последовательных этапов, обладающих специфическими характеристиками. В совокупности они закрывают так называемый результативный разрыв, то есть значительное расхождение между фактическими и желаемыми параметрами состояния объекта анализа, в качестве которого могут быть технология, продукция, система управления и др. Основные факторы влияния объединены в три группы.

Первая группа – мотивационное обеспечение инноваций объединяет факторы влияния, стимулирующие инновационную активность личности. К ним относятся руководство (взаимодействие, обратная связь и др.), климат в коллективе, наличие целевых установок.

Вторая группа – инновационные ресурсы – включает интеллектуальные возможности (знания, опыт, кругозор сотрудников в области поставленной задачи), материально-технические и финансовые ресурсы, а также информационное обеспечение. Эта группа воздействует на количественные и качественные характеристики идей, определяет многовариантность и селективность инновационного процесса.

Третья группа включает организационно-структурные характеристики (уровень централизации, сложности организации). В зависимости от этапов эти факторы оказывают изменяющееся влияние на инновационный процесс.

Процесс инновации проходит следующие этапы:

1. Проявление цели. Первоначальным толчком к появлению любых новаций является выявление (в результате сравнения) негативной разницы между «существующим»

положением вещей и «желаемым». Решающим здесь являются такие факторы, как информация о фактическом и прогнозируемом состоянии рассматриваемого объекта и параметрах состояния среды. Осознание потребности в изменениях является первым и основным стимулом к появлению инновационных идей;

2. Формулирование задачи. Проявленная цель становится предпосылкой для постановки инновационной задачи, отражающей принципиальный путь к цели. На данной стадии определяющими являются факторы мотивационного обеспечения и состояние инновационных ресурсов. При этом их влияние будет максимальным на фоне определенной комбинации организационно-структурных характеристик: низкой централизации организационной структуры и ее высокой сложности. Именно такой фон минимизирует негативные для мотивации влияния и максимально расширяет коммуникативные каналы для проявления многовариантности в решениях;

3. Генерация. На этой стадии ведется поиск идей, реализация которых обеспечивает решение сформулированной задачи. Здесь крайне велика роль многовариантности. Этап включает в себя сбор информации, необходимой для уяснения проблемы и формирования вариантов решения. Помимо предыдущей стадии комбинации влияния, особую роль приобретают факторы интеллектуальных ресурсов и информационного обеспечения;

4. Селекция. Идеи, появившиеся на предыдущей стадии, проходят проверку на адекватность поставленной задаче. В результате выбирается лучшая. Для этого используются знания, опыт, способности людей, критерии оценки в рассматриваемой сфере. Результативность потенциального решения также является важным определителем стадии селекции. Здесь определяющими являются такие же факторы, что и на предыдущих двух этапах;

5. Адаптация. Отобранная идея анализируется с позиции совместимости с организационными и технико-технологическими условиями, трансформируется для практического использования. На данном этапе знания, опыт, накопленные предприятием и используемые им для поддержания достигнутого уровня, имеют тенденцию противодействовать новшествам. На стадии адаптации определяющими становятся инновационные ресурсы и организационно-структурные факторы. При этом вторая группа факторов должна характеризоваться высокой централизацией организационной структуры для обеспечения высокого качества селективного отбора проектов и низкой конфликтности при прохождении этого этапа;

6. Внедрение. Здесь инновационная идея получает свое воплощение в окончательную форму (новые технология, продукция, организационная структура и т. д.).

Двумя важными характеристиками отрасли являются уровень доходности и конкурентоспособность продукции. Совокупный уровень доходности отрасли может оцениваться по доходности продаж, активов, инвестированного капитала. Целесообразно оценивать не только производственный потенциал, но также ресурсно-сырьевой и маркетинговый потенциал, поскольку на эффективное функционирование подкомплекса «на входе» влияет состояние ресурсно-сырьевого потенциала, «на выходе» - маркетингового. Минимальный объем производства определяется наличием и состоянием ресурсно-сырьевой базы, максимальный - конъюнктурой рынка продукции. Оценку инвестиционной привлекательности подкомплекса предлагается осуществлять в следующей последовательности:

- определение стратегических целей инвестиционной деятельности;
- позиционирование отрасли в структуре экономики региона;
- определение критериев инвестиционной привлекательности;
- ее прогнозирование на среднесрочную перспективу.

Каждый потенциал оценивается по совокупности показателей, один из которых дает количественную оценку потенциалу, а остальные корректируют этот показатель относительно его структуры и темпов развития (таблица 1).

Таблица 1 - Показатели экономического потенциала подкомплексов АПК Кыргызстана

Оцениваемый потенциал	Характер показателя	Наименование показателя
Ресурсно-сырьевой	Количественная оценка	Коэффициент использования потенциала (урожайности, продуктивности)
	Качественная оценка	Коэффициент обеспеченности собственными ресурсами (уровень кадрового, сырьевого, финансового, технологического потенциала)
Производственный	Количественная оценка	Коэффициенты спроса на продукцию отраслевого подкомплекса, загрузки перерабатывающих мощностей.
	Структурная оценка	Коэффициент зональной обеспеченности предприятиями перерабатывающей промышленности, уровень глубины переработки сырья и вторичных ресурсов.
	Оценка темпов роста	Коэффициент соотношения темпов роста цен и себестоимости продукции
Маркетинговый	Количественная оценка	Коэффициент соотношения фактического потребления конечной продукции с рекомендуемым нормативным значением, оценка емкости рынка сырья и продукции
	Структурная оценка	Коэффициент соотношения потребления импортной и продукции произведенной в регионе, оценка товарного ассортимента.
	Оценка темпов роста	Средний темп роста цен на продукты питания, предпочтений потребителей на отдельную продукцию

Считаем, что целесообразно рассматривать инвестиционную привлекательность отраслевого продуктового подкомплекса как самостоятельную экономическую категорию, которая характеризуется не только финансовой устойчивостью предприятий, но и конкурентоспособностью продукции, уровнем инновационной деятельности.

Использованная литература:

1. Статистический ежегодник Кыргызской Республики. - Бишкек, 2015-2020 гг.
2. Култаев Т.Ч. Об одном методе совершенствовании управления и организации аграрного производства. Вестник ОшГУ. – Ош, 2019г. - №1,2. – С.209 - 212.
3. Жусупбаев А.Ж. Задача оптимального распределения сельскохозяйственной техники между крестьянскими хозяйствами. Наука и новые технологии. - Бишкек, 2018.- №2. -С.91-95.
4. Арзыбаев А.А. и др. Международные стандарты финансовой отчетности. Бишкек 2016 г. Изд. Макспринт 320 стр.

РАЗВИТИЕ АГРАРНОГО ТУРИЗМА В КАЗАХСТАНЕ И ЕГО РОЛЬ В ПОВЫШЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЭКОНОМИКИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО СЕКТОРА

Куралова М., Сабиржанов А.

*Научный руководитель: м.э.н., Митрошенко Т.С.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан*

По мере экономического роста все большее значение для экономики страны приобретает сфера услуг, где приоритетное значение отводится туризму. Мировой опыт показывает, что туризм имеет высокую эффективность, которая по темпам роста опередила автомобилестроение и добычу нефти.

Достаточно перспективным направлением развития современного туризма является сельский туризм или аграрный туризм - это сектор туристической отрасли, использующий природные, культурно-исторические, социальные и иные ресурсы сельской местности для создания комплексного туристического продукта. Данный вид туризма включает в себя все виды рекреационной деятельности в сельской местности, такие как паломничество, охота, рыбалка и так далее. При этом основным условием функционирования данного вида туризма является то, чтобы средства размещения туристов располагались в сельской местности.

Аграрный туризм пользуется широкой популярностью в Европе и Америке уже очень давно. Он подразумевает отдых туристов в сельской местности, проживание в условиях, приближенных к деревенским, и даже участие в сельскохозяйственных работах [1]. Интерес к нему в западных странах объясняется небольшими затратами и близостью к природе. Данный вид туризма отлично подходит для того, чтобы провести отпуск со всей семьей, предполагает знакомство с крестьянским бытом, питание натуральными продуктами, а также может сочетаться с разнообразными видами пассивного и активного отдыха. Яркие примеры популярности сельского туризма демонстрируют Италия и Франция, где отдых в сельской местности выбирают до четверти всех отдыхающих плюс несколько миллионов гостей из других стран [2].

В современных условиях развития мирового рынка аграрный туризм квалифицируется как очень доходный вид деятельности. Мировая практика показывает средний рост сектора агротуризма на 6 % в год.

Основной целью развития сельского туризма является улучшение условий жизни сельского населения, стимулирование развития экономики, путем формирования малых экономических оборотов местных ресурсов. Этого можно добиться путем организации межотраслевого сотрудничества, при котором местная продукция и услуги используются в производстве туристского продукта. Тем не менее, в настоящее время роль и значение агротуризма пока не приобрело должного понимания, не выявлена в полной мере его выгода, что также касается и Казахстана. В нашей стране аграрный туризм еще не получил широкой популярности, как на Западе. Хотя на территории многих регионов есть все предпосылки для развития этого вида туристической деятельности.

Обладая уникальными природными ресурсами и самобытной культурой кочевого народа, Казахстан имеет огромный потенциал для развития аграрного туризма как на международном, так и на региональном рынках. Туристский потенциал рекреационных ресурсов и историко-культурного наследия позволяет республике гармонично интегрироваться в международный рынок и достичь интенсивного развития туризма в стране. Это обеспечит устойчивый рост занятости и доходов населения, стимулирование развития смежных с туризмом отраслей и увеличение притока инвестиций в национальную экономику. Также, немаловажное значение приобретает и процесс диверсификации сельского хозяйства, поставленный во главу угла перспективного развития отраслевой экономики.

В развитии агропромышленного комплекса республики в последние годы наблюдались позитивные сдвиги в сторону увеличения производства сельскохозяйственной продукции и продуктов её переработки. Но, не смотря на достигнутые успехи, на долю аграрного сектора приходится лишь 5 % валового внутреннего продукта. Одной из причин такого состояния сельхозпроизводства в стране является неэффективное использование ресурсного потенциала аграрного сектора. Таким образом, Казахстан рискует стать страной «упущенных возможностей» в агропромышленном комплексе. На сегодняшний день стоит важная задача по разработке механизма рационального использования сельскохозяйственного потенциала, который имеется в нашем государстве и достижению конкурентных преимуществ. Одним из путей повышения эффективности экономики Казахстана в целом выступает диверсификация сельского хозяйства.

На наш взгляд, становление и развитие аграрного туризма может стать важным направлением повышения экономики сельского хозяйства, туристской индустрии и, как следствие, достижения экономической стабильности государства в целом [3].

Как было отмечено, Казахстан обладает огромным потенциалом для развития аграрного туризма – это особо охраняемые природные территории, а также в республике имеются необходимые ресурсы для развития отрасли туризма в целом.

К одному из главных условий развития сельского туризма в нашей стране можно отнести экологическую обстановку местности, наличие районов с неразвитой промышленностью или полным её отсутствием. Необходимость данного условия обусловлена тем, что основными потребителями отдыха в сельской местности являются городские жители, нуждающиеся в тишине, покое, отсутствии вредных воздействий и загрязняющих веществ. Так, во многих областях присутствует развитие индустрии пищевой промышленности, предприятия которой не составляют особой угрозы для экосистем, вследствие чего, такие области можно считать условно экологически благоприятными [4].

Нельзя также не отметить, что для развития сектора аграрного туризма в республике существует потребность в преодолении ряда сдерживающих факторов. Так, необходимо проработать нормативно-правовую базу для данной отрасли, сформулировать четкую политику формирования сельского аграрного туризма. Организовывая зону для сельских туристов, необходимо уделить внимание транспортной инфраструктуре между населенными пунктами, а также повысить уровень осведомленности населения о данном виде туризма. Тем не менее, эти проблемы вполне преодолимы и решаемы, учитывая то, сколько плюсов ожидается от агротуризма для социально-экономического развития страны в целом.

Туризм способен оказать три положительных эффекта на экономику страны:

во-первых, обеспечить приток иностранной валюты и оказывать положительное влияние на такие экономические показатели как платежный баланс и совокупный экспорт;

во-вторых, помогает увеличить занятость населения;

в-третьих, способствует развитию инфраструктуры страны.

Таким образом, на основе вышеизложенного можно сделать вывод, что данный вид туризма может стать элементом устойчивого развития, что, несомненно, благоприятно скажется на формировании территории. Аграрный туризм также позволит стимулировать сельское население к ведению предпринимательской деятельности, будет способствовать развитию сельских поселений, что рождает появление новых рабочих мест, и, как следствие, приведет к развитию сельского хозяйства, повышению уровня жизни, а также принесет положительный социально культурный эффект для общества в целом.

Для дальнейшего развития аграрного туризма необходимо также привлекать иностранных туристов, учитывая опыт стран-соседей; необходимо улучшать качество и спектр оказываемых услуг; активно с помощью Интернет-ресурсов продвигать агротуристический продукт на международный рынок. Комплексное решение данных

проблем даст импульс развитию сельских регионов и, как следствие, окажет большое воздействие на экономику страны.

Использованная литература:

1. Горчаков Я. В. Агротуризм в Европе и США: опыт фермеров // Вестник овощевода. 2009. № 3. С. 38–43.
2. Остапенко И. И. Агротуризм: зарубежный опыт и перспективы // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. 2013. № 33. С. 289–291.
3. Здоров А.Б., Антонян А.Г. Агротуристский комплекс как путь реализации национальных программ экономики // Региональная экономика: теория и практика. - 2013. - № 36. - С. 88-91.
4. Здоров А.Б. Экономика туризма: Учебник. М.: Финансы и статистика 2004. 272
5. <https://tourisonline.kz/projects/76>

ӘОЖ 336.1 (574)

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫН ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАРЖЫ СЕКТОРЫНЫҢ ДАМУЫ

Қонарбай Ұ.Т.

*Экономика ғылымдарының магистрі, оқытушы
Халықаралық Тараз инновациялық институты, Тараз қ.*

Қоғам үшін де, мемлекет үшін де, қаржылық ұйымдар үшін де ортақ мақсат – қаржылық делдал ретінде өз қызметін барынша тиімді атқаратын қаржы секторын қалыптастыру.

Қаржы секторының бағыты жаһандық ауқымда болып жатқан өзгерістерді де ескеруі керек. Интеграциялық үдерістерді күшейту аясында ұлттық қаржы нарықтарын реттеудің келісілген бірыңғай тәсілдері әзірленуде (Базель III, Төлем қабілеттілігі II стандарттары). Қазақстан Республикасы және оның қаржы нарығы жаһандық трендтерден шет қалған жоқ. Үздік халықаралық тәжірибе мен реттеуші стандарттар белсенді түрде енгізілуде [1].

2017 жылдың соңында Қазақстанда «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы бекітілді, оның мақсаты сандық технологиялар және ұзақ мерзімді перспективада цифрлық экономикаға көшу, Қазақстан Республикасы экономикасының даму қарқынын жеделдету және халықтың өмір сүру сапасын арттыру болып табылады. 3.1 бөлімінде «Экономика секторларындағы цифрлық қайта құрулар» қаржы секторы экономиканың маңызды элементі болып табылатынын және жүргізіліп жатқан өзгерістердің жылдамдығы мен сапасы оның жағдайына байланысты екенін атап өтілді. Қазіргі уақытта электронды төлемдер мен электронды коммерция қаржы секторының ажырамас бөлігіне айналды [2]. Қаржы индустриясы дәстүрлі түрде клиенттермен өзара әрекеттесу үшін инновациялық технологиялар мен цифрлық қызметтерді енгізу мен қолдануда көшбасшы болды. Барлық дерлік банктер қашықтағы арналар арқылы қызмет көрсетеді. Банктердің 70%-ы жеке тұлғаларға интернет және мобильді банкинг арқылы қызмет көрсетеді, банктердің 55%-ы мобильді қосымшалар негізінде қызмет көрсетеді. Интернет пен мобильді банкингті пайдаланатын жеке тұлғалардың төлемдер көлемі 2016 жылы 2015 жылмен салыстырғанда 2,6 есеге өсті. Инвесторлар үшін брокерлердің электрондық қызметтерді көрсету тәртібі, оның ішінде клиенттің электрондық цифрлық қолтаңбасы негізінде сауда операцияларын жүргізу және жеке кабинет арқылы электрондық қызметтерді көрсету жеңілдетілді. Бұл аймақтық инвесторлардың нарыққа қолжетімділігін жеңілдетіп, инвесторларға әлемнің кез келген нүктесінен қазақстандық қор нарығында қаржы құралдарымен сауда жасауға мүмкіндік берді [3].

«Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын іске асыру 5 негізгі бағыт бойынша 2018-2022 жылдар аралығында жүзеге асырылады:

1. «Экономикалық секторларды цифрландыру» еңбек өнімділігін арттыратын және капиталдандырудың ұлғаюына әкелетін серпінді технологиялар мен мүмкіндіктерді пайдалана отырып, Қазақстан Республикасы экономикасының дәстүрлі секторларын трансформациялау.

2. «Цифрлық күйге көшу» халыққа және бизнеске қызмет көрсету үшін мемлекеттің инфрақұрылымын түрлендіру, олардың қажеттіліктерін болжау.

3. «Цифрлық Жібек жолын жүзеге асыру» деректерді беру, сақтау және өңдеу үшін жоғары жылдамдықты және қауіпсіз инфрақұрылымды дамыту.

4. «Адам капиталын дамыту» жасампаз қоғам құруды және жаңа шындыққа – білім экономикасына көшуді қамтитын трансформациялар.

5. «Инновациялық экожүйені құру» бизнес, ғылыми сала және мемлекет арасындағы тұрақты байланыстармен технологиялық кәсіпкерлікті дамыту үшін жағдай жасау, сондай-ақ өндіріске инновацияларды енгізу [4].

Қазіргі уақытта Қазақстанның қаржы секторын 28 екінші деңгейлі банк, 26 сақтандыру компаниясы, 2 несиелік бюро, жеке инфрақұрылымы бар «Қазақстан қор биржасы» АҚ, 100-ден астам микроқаржы ұйымдары және т.б. құрайды.

Екінші деңгейлі банктердегі цифрландыру жағдайын қарастырайық. Қазіргі уақытта банктердің барлығы дерлік қашықтағы арналар арқылы қызмет көрсетеді. Мәселен:

– Банктердің 70%-ы интернет және мобильді банкинг арқылы жеке тұлғаларға қызмет көрсетеді.

– Банктердің 55%-ы мобильді қосымшалар негізінде қызметтерін көрсетеді.

– 18 банк өз қызметтерін мобильді қосымшалар негізінде көрсетеді.

Дегенмен, 1-кестеде көрсетілген қаржы секторында цифрландыруды жүзеге асыруда аздаған қиындықтар бар.

Кесте 1 – Қаржы секторында цифрландыруды енгізу проблемалары

№	Атауы
1	Тиімді реттеудің болмауы
2	Қаржы секторының мемлекеттік ақпараттық жүйелермен және деректер базасымен электрондық өзара іс-қимылының бірыңғай стандарттары
3	Клиенттерді қашықтықтан сәйкестендірудің әмбебап механизмі
4	Халықтың қаржылық сауаттылығының жеткіліксіз деңгейі.
5	Халықтың ресми қаржы жүйесіне тартылмауы.
<i>Дереккөз: «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасы негізінде автор құрастырған</i>	

2018-2020 жылдарға арналған электрондық коммерция, қаржылық технологиялар және қолма-қол ақшасыз төлемдер саласында цифрлық және инфрақұрылымдық шешімдер қалай жүзеге асырылады:

2018ж – Электрондық коммерция мәселелері бойынша заңнаманы жетілдіру. Мобильді төлемдер мен мобильді үкіметті ілгерілету үшін eGov инфрақұрылымымен біріктірілген төлем жүйесін енгізу. Орындау және электронды коммерция орталықтарын дамыту.

2019ж – Тұлғаны қашықтықтан сәйкестендіруді енгізу. Қолма-қол ақшасыз төлемдерді дамыту және қолма-қол ақша айналымын қысқарту, сондай-ақ электрондық ақша жүйелерінің өзара әрекеттесуін қамтамасыз ету бойынша шараларды әзірлеу.

2020ж – Қаржы индустриясында Open Platforms (Open API) құруға қатысты реттеуді енгізу.

Қазақстанды цифрландырудың әлеуетті мүмкіндіктерінің кейбір көрсеткіштерінің динамикасы (2-кесте).

Кесте 2 – Қазақстанды цифрландырудың әлеуетті мүмкіндіктерінің кейбір көрсеткіштерінің динамикасы*

Көрсеткіштер	Бірлік өлшемдер	2014	2015	2016
6-74 жас аралығындағы интернет пайдаланушылардың үлесі (мобильді интернет пайдаланушыларды қоса алғанда)	%	63,9	72,9	76,8
6-74 жас аралығындағы халықтың компьютерлік сауаттылық деңгейі	%	64,1	74,2	76,2
АКТ инновациясына жұмсалған шығындардың үлесі	%	0,14	0,08	0,01
Елдегі АКТ секторындағы инновациялық белсенділік деңгейі	%	6	5	6

Дереккөз: Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің ресми сайты негізінде автормен құрастырылған. <http://stat.gov.kz/>. [5]

Жоғарыда аталған мақсаттарға жету үшін:

- шағын және орта бизнесті (ШОБ) қаржылық және қаржылық емес қолдау шараларын әзірлеу және енгізу;
- ақпаратты және қаржылық инфрақұрылымды қорғау шараларын күшейту;
- жасанды интеллект, роботтандыру және басқа да цифрлық құралдарды пайдалана отырып, клиенттік қызметтерді оңтайландыру;
- халықтың қаржылық сауаттылығын арттыру мақсатында ірі халықаралық төлем жүйелерімен, банктермен және нарықтың басқа да қатысушыларымен бірлесіп бірқатар іс-шаралар өткізу және т.б.

Осылайша, қазіргі уақытта Қазақстанның қаржы секторы экономиканың маңызды элементі болып табылады және болып жатқан өзгерістердің жылдамдығы мен сапасы оның жағдайына байланысты. Қазіргі уақытта электронды төлемдер мен электронды коммерция қаржы секторының ажырамас бөлігіне айналды. Қаржы индустриясы дәстүрлі түрде клиенттермен өзара әрекеттесу үшін инновациялық технологиялар мен цифрлық қызметтерді енгізу мен қолдануда көшбасшы болды.

Қолданылған әдебиеттер:

1. 2014 жылғы 29 тамыздағы Қазақстан Республикасының қаржы секторын 2030 жылға дейін дамыту тұжырымдамасы
2. Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысымен бекітілген «Цифрлық Қазақстан» Мемлекеттік бағдарламасы. 2017 жылғы 12 желтоқсандағы № 827.
3. Қаржы нарықтары және делдалдар. Оқу құралы. Ред. Садвокасова К.Ж. Астана. 2016
4. Қазақстан Республикасы Президентінің Жолдауы Н.Ә. Назарбаевтың 2018 жылғы 5 наурыздағы Қазақстан халқына «Президенттің бес әлеуметтік бастамасы» inform.kz.
5. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің ресми интернет-ресурсы. <http://stat.gov.kz/>. (Қолданған күні: 10.01.2019).

УДК 338.21

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРИ ПОМОЩИ КЛАСТЕРИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВА

Мауленбердиева Г.А.

ЮКУ им М. Ауезова, г.Шымкент, Казахстан

Предпосылками этого процесса было определено то, что в глобальной экономике происходит формирование всемирной конкуренции, соперничать которой способна только стратегия корпоративная, направленная на синхронное соединение сопровождающих производств и инфраструктуры как по вертикали, так и по горизонтали на установленной географической территории, что было по своей сущности именовано кластером. Это стало подтверждением того, что М. Портер назвал кластером.

Однако, цельное проявление кластера – это весьма непростое общественно-экономическое и интегральное представление, что обуславливает потребность более углубленной теоретической разработки этой трудности экономическими исследованиями и практикой деятельностью национального управления экономикой. Фундаментом этого стало положение, что в развитых государствах в 1980 годы, с одной стороны, отмечалось усугубление конкурентной борьбы, а с другой стороны увеличилось число объединений и поглощений в большом ряде отраслей [1].

Как показала практика зарубежных государств, именно соединение задач и целей для различных объединений компаний, совместно с материальным потенциалом формирует результативность рыночных операций кластерных образований.

Рисунок 1 – Опыт создания кластеров по их целям, реализуемым в зарубежных странах

Исследования структуры производства кластера определяет его превосходство перед остальными формами организации межфирменных взаимных связей (отраслевой, технологической), таблица 1.

Данные таблицы дают возможность установить, что во всех государствах кластеры приносили им конкретный эффект, в особенности, если производить оценку итогов их деятельности в рамках макроэкономического эффекта для установления территорий. С этой точки зрения, характерной чертой кластера считается появление в его рамках ряда позитивных результатов, в первую очередь результата размера производства. Его фундаментом является наличие в лице одной из компаний ядра инновационного кластера для производства установленного вида товара или услуги.

Таблица 1 – Эффект создания кластера, на основании опыта их работы в зарубежных странах

№№ п.п.	Признаки	Промышленно развитые страны	Развивающиеся страны	Страны восточной Европы и СНГ
1	Причины создания	Технологическое лидерство, объединение ресурсов, развитая инфраструктура, обширный рынок	Вложение инвестиций в менее развитые отрасли, поиск способов выхода на потребительские рынки других стран	Технологическая зависимость, объединение инвестресурсов, поиск способов экономии на управлении
2	- по отраслевой принадлежности	Объединение в машиностроении, электронике, фармацевтике, информационных связей	Химические отрасли, сфера обслуживания, легкая промышленность, транспорт, добывающая промышленность	Преимущественно ресурсные отрасли и сфера услуг
3	- по побудительным мотивам	С целью вызова капитала за рубеж	Выход на новые рынки	С целью структурной перестройки экономики
4	- по способу объединения	Частные предприятия	Сочетание частного и государственного капитала	Преобладание государственной собственности
5	- по инвестиционной поддержке	На объединение частных взносов	Проведение протекционных мер	Налоговые и протекционистские льготы
6	- по результату	Инновационное вытягивание слабых отраслей, укрепление международной конкурентоспособности	Перенос технологий, манипулирование переливом капитала, развитие инноваций	Противостояние импорту, перенос технологических процессов по стадиям, репатриация прибыли

Вертикальная интеграция образуется в ходе процедуры слияния компаний, функционирующих на смежных ступенях единого процесса производства. Некоторые ученые экономисты делят такую сеть, сформированную по вертикальному принципу, на

нисходящую и восходящую. Восходящая сеть свойственна для отношений, которые складываются между маленькими фирмами и крупными компаниями в области поставок, что дает возможность очень быстро ввести в производство технологические и технические новинки, которые необходимы крупному бизнесу и помогают единому экономическому росту.

Такое положение независимой сетевой модели можно присвоить и моментам, когда некрупные компании выступают в роли основного агента сетевых отношений, привлекая в свои бизнес-процессы, в роли субподрядчиков, более крупные компании. Такие отношения свойственны для фирм, которые имеют собственный инновационный капитал, заказывают производство собственных исследований весьма большим промышленным субъектам.

Это дает возможность применять зарубежные передовые технологии, основой которых является объединение инвестиционных ресурсов, свойственных кластеру. Последняя оценка заложила требования идентификации кластеров в зарубежных государствах.

За границей имеется несколько направлений идентификации кластера:

1. Метод М. Портера – идентификация области сравнительных преимуществ в межгосударственной торговле.

2. Способ определения кластерообразующей структуры согласно производственной доле в регионе.

3. Способ идентификации вертикальных экономических взаимосвязей, главным образом на базе показателей научных исследований и методов их выполнения на практике.

Анализ показывает, что кластеры часто бывают точно отражены в условиях сформированной экономики. «В формирующейся экономике основная часть промышленных организаций имеет местное расположение или представляет собой зарубежные дочерние подразделения. Экспортные отрасли имеют тенденцию к большому употреблению материальных ресурсов и трудовых затрат».

Сравнительные исследования применения кластеров в сильно развитых и развивающихся государствах дали возможность определить, что компании в развивающихся государствах и их регионах зачастую должны интегрироваться по вертикали, изготавливая не только свои собственные элементы, но и не часто нужные для процессов производства энергоресурсы.

Начиная с 1993 года, Организация Объединенных Наций по промышленному развитию (UNIDO), начиная с 1993 года, при помощи отдела по формированию частного сектора создало перечень рекомендаций для помощи частному сектору и государству по взаимосвязи в создании и введению программ по формированию кластеров и сетей небольших компаний [2].

В Дании Агропромышленный комплекс по размерам производства обгоняет все другие секторы экономики, вместе взятые, и считается основным с точки зрения инвестиционного потенциала и потребительского рынка. Главную роль в нем отводится «молочной вертикали», которая включает в себя производства молока и его переработка, поставка оборудования и технологий. В Дании Совет по развитию бизнеса, отвечает перед государством за создание концепции кластеризации, и осуществил ряд новейших разработок в этой сфере. В изучение были задействованы министерство исследований, Министерство образования. Министерство бизнеса и промышленности, Министерство труда и другие. В 1992 году в кластерах состояло до 40% всех компаний в стране, которые осуществляли 60% экспорта. В годовом отчете за 1997 год отмечено, что в исследованиях было задействовано 513 аналитиков из компаний, правительства и институтов, которые объединились в 35 рабочих групп, по специализации в установленных секторах. Они выдвинули 1522 рекомендаций и предложений, из которых 66 сразу же были осуществлены. Это вызвало перемены в законодательстве, структурах государственного управления, финансовых ассигнований министерств. Осуществленная за несколько лет деятельность вывела на первое место в мире по кластеризации экономики. Сегодня здесь работает свыше 30 ведущих кластеров. Имеются и другие зарубежные образы эффективного применения

кластеров в государственных экономиках различных государств. Так в Австрии, в первой половине 90-х годов была сформирована общегосударственная программа кластеризации страны и началась ее поочередное осуществление.

Хорошим примером развития кластеров является и Великобритания, где с середины 90-х годов для интеграции по регионам были пересмотрены ценности индустриальной политики. В результате создана прогнозная технологическая программа, в основу которой был заложен смешанный секторально-кластерный подход, на основании постоянно растущей конкуренции на мировых рынках. Более 20 лет Уэльс, Шотландия, Северная Ирландия и северо-восток Англии показывают положительное динамическое региональное развитие в производстве автомобилей, электроники, химикатов, а также в классических направлениях, таких как производства одежды и текстиля, продуктов питания и напитков.

Пример Канады показал, как компании, объединенные в кластер, в процессах внедрения технологических процессов более высокого уровня (в их числе информационных систем управления), улучшения свойств и качества товара, формирование организационных способов управления, внедрения инноваций, взаимно обогащают друг друга. Сосредоточение кластера в одном географическом пространстве очень важно для государств с развивающейся экономикой, которые имеют существенное разделение экономического и инфраструктурного уровня территории. Близость места расположения мультиплицирует большие превосходства в увеличении производительности предприятия, в первую очередь за счет введения инноваций [3].

Если для развитых стран близкое расположение имеет ограниченное значение по причине хорошего развития концепций коммуникаций и связи, то для работы кластеров в развивающихся государствах большую значимость имеет общая инфраструктура, научная база, существование одинакового формата ведения бизнеса, управление в пространстве объединенных компаний.

В Чехии и Польше процедура кластеризации в промышленности продвигается очень медленно, то в Словении сформирована национальная программа формирования кластеров, в которую входят два этапа. На первом этапе были исследованы и проанализированы в 46 отраслях более 55 тысяч компаний. Исследования выявили очень слабые сетевые связи, недостаток инфраструктуры, отсутствие определенного уровня и опыта кластеризации. В настоящее время в стране осуществляется 130 проектов, формируется инфраструктура, привлекаются инвестиции.

Анализируя опыт зарубежных стран при кластеризации производства поможет в нашей стране выбрать рациональное направление при формировании кластерообразующей структуры, и повысит конкурентоспособность компаний.

Использованная литература:

1. Информационный портал «Student2.ru» Зарубежный опыт кластеризации. [Электронный ресурс] <https://student2.ru/proizvodstvo/1354228-zarubezhnyy-opyt-klasterizacii/>
2. Информационный портал «Bstudy.net» Кластеризации и повышение конкурентоспособности промышленных производств. [Электронный ресурс] https://bstudy.net/665196/ekonomika/klasterizatsiya_povyshenie_konkurentosopobnosti_promyshlennyh_proizvodstv
3. Экономический информационный портал. Кластерный подход в стратегии инновационного развития зарубежных стран. [Электронный ресурс] <https://institutiones.com/strategies/1928-klasternyj-podxod-v-strategii-innovacionnogo-razvitiya-zarubezhnyx-stran.html>

ӘОЖ 330.101.541

ЖАҒАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДА ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАЛАРДЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІНЕ МАКРОЭКОНОМИКАЛЫҚ ФАКТОРЛАРДЫҢ ӘСЕРІ

Маханов Т.Ж.

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз

Жаһандану жағдайында әлемдік қауымдастыққа интеграцияланған әрбір мемлекет үшін ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру мәселесі бірінші кезекте тұр. Бәсекеге қабілеттілік бүкіл әлем үшін негізгі басымдықтардың біріне айналды. Жаһандану тауарлар мен қызметтердің ұлғайып келе жатқан трансшекаралық саудасы, халықаралық капитал ағыны және технологияның кеңінен және жылдам таралуы нәтижесінде әлем экономикаларының өзара тәуелділігін білдіреді. Жаһандану экономикалық жүйелермен және нарықтармен терең байланысты, бұл өз кезегінде әлеуметтік мәселелерге, мәдени факторларға және аймақтық ерекшеліктерге әсер етеді, яғни жаһандану тауарлардың, қызметтердің немесе капиталдың қозғалысы ғана емес, әлдеқайда кең аумақты қамтиды. Экономиканың жаһандану фазасына енуі бәсекенің сипатын түбегейлі өзгертті.

Жаһандану барлық елдерді экономикалық тиімділік стандарттарын көтеруге мәжбүр етті, осыған байланысты бәсекеге қабілеттілікке деген қызығушылық пен алаңдаушылық артуда: елдердің жаңа жаһандық нарықта аман қалу үшін бәсекеге қабілетті болуға ұмтылудан басқа таңдауы жоқ. Ол үшін экономиканың бәсекеге қабілеттілігіне әсер ететін факторларды және жаһандану оларға қалай әсер ететінін анықтау қажет.

Ұлттық экономикалардың бәсекеге қабілеттілігіне уақыт пен кеңістікте ерекшеленетін көптеген экономикалық және экономикалық емес факторлар әсер етеді. Жаһандану процесі, өз кезегінде, өндіріс факторларының жалпы өнімділігін арттырудың маңыздылығын күшейтеді, өйткені елдер тауарлар мен өндіріс факторларының нарықтарының жаһандануы нәтижесінде экономикалық тиімділіктің жоғары стандарттарымен күресуге мәжбүр.

Сауданың экономикалық өсуге әсері экономиканың бәсекеге қабілеттілігін анықтайтын макроэкономикалық және микроэкономикалық факторлардың жиынтығы арқылы жүзеге асады. Мысалы, жаһандық экономикада жеке елге оның ашықтығы мен Дүниежүзілік сауда ұйымына мүше болуы, сауда келісімдерінің болуы, экспорт пен импорт құрылымы, оның сауда ағынын қамтамасыз ететін инфрақұрылымның дамуы әсер етеді. Микроэкономикалық деңгейде елдің экспортының бәсекеге қабілеттілігіне оның фирмаларының өнімділігі, олардың инновацияларды әзірлеу және енгізу қабілеті әсер етеді.

Адам капиталы экономикалық дамуға және елдің бәсекеге қабілеттілік көрсеткіштеріне айтарлықтай оң әсер етеді. Қазіргі әлемде көптеген елдер экономикалық дамуға табиғи ресурстар есебінен емес, білім, адами капитал, ақпарат, инновация есебінен қол жеткізуде. Осыған байланысты әртүрлі білім беру жүйелерінің бәсекелестігі технологияларды үнемі жаңартып отыруды, инновацияларды жедел дамытуды, динамикалық өзгеретін әлемнің талаптарына жылдам бейімделуді талап ететін жаһандық бәсекелестіктің негізгі элементіне айналды. Басқаша айтқанда, жаһандану процесі білім беру, адами капиталды дамыту және инновация саласындағы елдер арасындағы бәсекелестікті күшейтеді.

Экономиканың бәсекеге қабілеттілігіне әсер ететін макроэкономикалық факторлар: жалпы ішкі өнім, тікелей шетелдік инвестициялардың таза ағыны, жұмыссыздық деңгейі, ағымдағы төлем балансы, ЖІӨ өсімі, қорлар, инфляция, салықтар мен жарналардың жалпы мөлшерлемесі, салық түсімдері, нақты пайыз мөлшерлемесі, экспорт, білім беруге мемлекеттік шығындар, жалпы капиталдың қалыптасуы, адам дамуының индексі, жұмыспен қамту, жан басына шаққандағы жалпы ұлттық табыс (ЖҰӨ), жалпы жинақ, әлемдік мұнай бағасы, орташа еңбек өнімділігі, жалпы фактор өнімділігі.

Қазақстан 2005 жылдан бері Дүниежүзілік экономикалық форумның жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексіне орын алып келеді. Дүниежүзілік экономикалық форум

ұлттық бәсекеге қабілеттілікті елдің және оның институттарының орта мерзімді перспективада тұрақты экономикалық өсуді қамтамасыз ету қабілеті ретінде анықтайды. Дүниежүзілік экономикалық форумның өкілдері ұлттық экономикалардың бәсекеге қабілеттілігі көптеген және өте алуан түрлі факторлармен анықталатынын атап көрсетеді. Осылайша, экономиканың жай-күйіне мемлекеттік қаржыны тиімсіз басқару және жоғары инфляция теріс әсер етеді, ал зияткерлік меншік құқықтарын қорғау, дамыған сот жүйесі және басқа да шаралар оң нәтиже бере алады. Институционалдық факторлармен қатар, жұмысшы күшінің білімі мен біліктілігін арттыру, жаңа білім мен технологияларға тұрақты қолжетімділік шешуші мәнге ие болуы мүмкін. Экономиканың бәсекеге қабілеттілігін анықтайтын факторлар бастапқы жағдайлар мен қазіргі даму деңгейіне байланысты әлем елдерінің экономикалық жүйелеріне әртүрлі әсер етеді. Әлбетте, факторлардың өзі уақыт өте өзгереді.

Қазақстан өзінің сыртқы саясатында көпвекторлы экономикалық ынтымақтастықты жүзеге асырады: ол технологиялық және ғылыми инновацияларды, ақпарат ағындарын, жаңа инфрақұрылымды және басқа жүйелерді трансферттеуге қатысады. Ұлттық экономиканы сыртқы қолайсыз факторлардан қорғау мақсатында тұрақтылыққа қол жеткізу тетіктері шоғырландырылып, әзірленуде.

Жаһандық бәсекеге қабілеттілік рейтингіндегі Қазақстанның позицияларын төмендегі кестеден көруге болады.

Кесте 1. Жаһандық бәсекеге қабілеттілік рейтингіндегі Қазақстанның позициялары

Жылдар	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013
Позиция	61	56	61	66	67	72	72	51
Балл	3,77	4,19	4,14	4,11	4,08	4,12	4,18	4,38
Жылдар	2013-2014	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2017-2018	2018	2019	
Позиция	50	50	42	53	57	59	55	
Балл	4,41	4,42	4,49	4,41	4,35	61,8	62,9	

1-кестеде көргеніміздей Қазақстан рейтингте орташа позицияны иелененіп отыр, бірақ сонымен бірге жоғары және төмен күрт секірулер бар және тұрақтылық жоқ. Мәселен, 2011-2012 жылдары Қазақстан рейтингте 21 позицияға күрт көтерілсе, 4 жылдан кейін, яғни 2015-2016 жылдары рейтингте 11 позицияға төмендеді. Бұл тек ішкі факторларға ғана емес, сонымен қатар әлемдегі экономикалық және саяси жағдайдың және рейтингте ұсынылған әлемнің басқа елдерінің өсу қарқынының ықпалына байланысты. Жаһандану процесіне қатысатын ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігіне көптеген эндогендік және экзогендік макроэкономикалық факторлар әсер етеді.

Мұнай бағасының өсуі елдердің жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексінің төмендеуіне ықпал етеді. Оның үстіне, жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексінің төмендеуі мұнай экспорттаушы емес елдерге қарағанда көбірек дәрежеде мұнай экспорттаушы елдерде орын алады. Ал бұл мұнай бағасының өсуіне байланысты мұнай экспорттаушы елдер бұл көрсеткіште көбірек ұтылады деген сөз. Содан кейін олар жаһандық бәсекеге қабілеттілік рейтингінде төменгі орындарға ауысады.

Ірі мұнай өндірушілерді қоспағанда, көптеген елдер оның бағасына әсер ете алмайтындықтан, бұл рейтингте жоғары позицияларға қол жеткізу үшін олар факторлардың жалпы өнімділігін арттыруға, экономиканы әртараптандыруға, жоғары технологиялық өндірісті дамытуға және экономиканың әртүрлі салаларында бәсекелестік артықшылықтарды құруға тиіс. Инфляция деңгейінің және төлем балансы айнаымалыларының әсері оң және теріс болуы мүмкін. Инфляция деңгейі мен жаһандық бәсекеге қабілеттілік индексі арасында кері байланыс бар. Бәсекеге қабілеттілік

рейтингінде алғашқы 15 орынды иеленетін дамыған елдер үшін еңбек ресурстары санының бәсекеге қабілеттілік индексіне әсер ету дәрежесі дамушы елдер мен үшінші әлем елдерімен салыстырғанда әлдеқайда төмен. Жұмыс күшінің санына емес, сапасына назар аударуымыз керек. Дамыған елдер адами капиталды дамыту арқылы бәсекеге қабілеттіліктің жоғары деңгейіне қол жеткізді. Қазақстан мен ЕАЭО елдері арасында интеграциялық блок құрылмаса, сауда ағыны шамамен 18,5%-ға аз болар еді.

Мұнайдың әлемдік бағасының құлдырауы, валютаның құнсыздануы, 2015-2016 жылдары ЕАЭО елдері ұшыраған санкциялар сияқты макроэкономикалық және геосаяси сипаттағы көптеген проблемаларға қарамастан, интеграцияның мүше елдер арасындағы сауда ағындарына оң әсерін көрсетті. Бұдан ЕАЭО қиын экономикалық жағдайларда оған мүше мемлекеттердің позицияларын сақтап қалуға, сондай-ақ бәсекеге қабілетті мемлекетке өтуге көмектесуге қабілетті, тікелей шетелдік инвестициялармен қатысуды ынталандыру үшін бизнес-ортаны дамытуға ықпал етеді деген қорытынды жасауға болады.

Қазақстан экономиканың төмен технологиялық секторларында бәсекеге қабілетті болып отыр және жоғары технологиялық дамыған елдердің шикізат қосымшасы болып табылады. Бұл жерде бұл салалардағы өндірістік қорлардың ескіруі, технологиялық артта қалуы, шикізат базасының сарқылу қаупі сияқты әлсіз жақтарын атап өткен жөн. Шикізатқа тәуелділіктен арылып, шикізаттың әлемдік бағасына тәуелділікті азайту үшін экономиканы әртараптандыру, ғылымды қажет ететін экономиканың көмегімен жоғары технологиялы өндірістерді дамытуға көңіл бөлу қажет. Сонымен қатар, Қазақстанның өңірлік дамуында олқылықтар бар: теңсіздіктің жоғары деңгейі, инновациялар мен инфрақұрылымның біркелкі дамымауы, еңбек өнімділігі мен жұмыспен қамту деңгейі өсу қарқынының тең еместігі. Өңірлердің рейтингі аймақтардың дамуының біркелкі еместігін және өңірлер арасындағы өсу қарқынының күрт айырмашылығын көрсетті. Осы себепті аймақтарды дамытудың орталықтандырылған шаралары тиімсіз.

ЕАЭО-ға мүше барлық мемлекеттердің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін еуразиялық интеграцияның өкілеттіктері мен мүмкіндіктерін ескере отырып мыналарды ескерген жөн: сауда тарифтерін оңтайландыру, олардың күрделілігін төмендету, сондай-ақ саудалық емес кедергілер деңгейін оңтайландыру жөніндегі шараларды жүзеге асыру; көлік инфрақұрылымын дамыту, атап айтқанда көлік қызметтері мен инфрақұрылымының сапасын арттыру; ЕАЭО-ға мүше мемлекеттер арасында студенттер мен қызметкерлерді өзара оқыту; елдер арасында бәсекеге қабілетті салаларда тәжірибе алмасу. Қазақстан аймақтарының бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін мыналар ұсынылады: тиімді мамандықтарды анықтау; жергілікті билік органдарының қаржы және салық салу саласындағы өкілеттіктерін кеңейту; техникалық көмек; жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту арқылы азаматтарды аймақтық саясатты қалыптастыру үдерісіне қатысуға тарту.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 1 қыркүйек, 2020 жыл
2. Темирбекова А.Б., Ускеленова А.Т., Болуспаев Ш.А., Алдабергенов Н.А. Влияние интеграции на конкурентоспособность национальной экономики (на примере АПК) // ЕЭИ. – 2015. - №1(26).
3. <https://www.kaznu.kz/content/files/pages/.pdf>

ӘОЖ 338.431(574.53)

АГРАРЛЫҚ СЕКТОРДАҒЫ ӨНІМНІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ

Маханов Т.Ж.

М.Х.Дулати атындағы Тараз өңірлік университеті, Тараз

Бүгінгі таңда ел экономикасының аграрлық секторында жедел шешімдер қабылдауды талап ететін көптеген мәселелер жинақталған. Агроөнеркәсіптік кешеннің негізгі міндеті – агроөнеркәсіптік кешеннің шикізаттық бағдарынан бас тарту, бәсекеге қабілетті, экспортқа бағытталған ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру. Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында, нарықтарда сұранысқа ие агроөнеркәсіптік кешеннің бәсекеге қабілетті өнімін өндіруді қамтамасыз ету мақсаты қойылды. Агроөнеркәсіптік кешендегі өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін келесі міндеттерді шешу қажет:

- жер, су және еңбек ресурстарын тиімді басқару. Республикадағы жерлердің 75 пайызы деградацияға ұшыраған. Тек соңғы 15 жылда топырақ құнарлылығы 17%-ға төмендеді. Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрлігінің (бұдан әрі – ҚР АШМ) мәліметтері бойынша 1,4 млн га суармалы жер жалпы өсімдік шаруашылығы өнімінің 42%-ға дейінін қамтамасыз етеді. 2021 жылға қарай республикадағы суармалы жер көлемі 0,6 миллион гектарға кеңейіп, 2 миллион гектарға жеткізіледі;

- еңбек ресурстарын тиімсіз пайдалану. Республика халқының 42%-ы немесе 8,0 млн адамы ауылдық жерлерде тұрады, оның 3,2 млн-ы ауыл шаруашылығында жұмыс істейді. Оның 50%-ы көкөніс дақылдарының 40%-ы, картоптың 56%-ы, еттің 60%-ы, сүттің 74%-ы, жемістер мен жидектердің 95%-ы өндірілетін шаруашылықтарда жұмыспен қамтылғандар 50%-ы. Бұл шаруашылықтар өндірілген өнім көлемінің аздығына байланысты өсірілген өнімді өткізуді өздері ұйымдастыра алмайды. Сондықтан оларды делдалдарға арзан бағаға сатуға мәжбүр. Өнімді делдалсыз өткізу өңдеуші кәсіпорындардың жүктемесін 1,3 есеге арттырады деген болжам бар. Ал делдалдық байланыстардың қысқаруына байланысты сауда маржасы 15-20%-ға төмендейді.

- шағын коммерциялық емес шаруашылықтардың көп болуы. Ауыл шаруашылығында 200 мыңға жуық агроқұрылым жұмыс істейді, оның 94%-ы жеке кәсіпкерлер, шаруа (фермер) қожалықтары болып табылады. Бүгінде шаруа қожалықтарының 40 пайызында 10 гектардан аспайтын жер бар. Шағын шаруа қожалықтары негізінен аз мөлшерде ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіреді. Жалпы өнім құрылымында олар 31 пайызды құраса, орта есеппен бір шаруа қожалығы 6,9 миллион теңгені құрайды. Сондықтан ауыл шаруашылығында еңбек өнімділігі ең төмен және мұндай шаруашылықтарда өндірілген өнім бәсекеге қабілетті емес;

- материалдық-техникалық базаның төмен деңгейі. ҚР Ауыл шаруашылығы министрлігінің мәліметінше, Қазақстанда ауыл шаруашылығы техникасы моральдық және физикалық тұрғыдан 80 пайызға тозған. Бұл сектордағы жабдықты жаңарту пайызы 2-4% құрайды. Бұл ретте саланың қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз ету үшін жыл сайын жабдықтардың түрлеріне қарай кем дегенде 8-10% машиналар жаңартылуы керек.

- ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдаудың жеткіліксіз деңгейі.

Қазақстан 2015 жылдан бері Дүниежүзілік сауда ұйымының мүшесі. Бұл біздің кәсіпорындарға шетелдік ауыл шаруашылығы нарығына, ал тұтынушыларға тауарлар мен қызметтердің кең спектріне шығуды қамтамасыз етеді. Бүгінгі таңда біздің саудасаттықтың 90 пайызы ДСҰ мүшелерімен жүзеге асады. Бұл жаһандану процестері қазақстандық ауылшаруашылық формацияларынан бәсекелесуді талап етеді. Ол үшін өнім мен қызмет сапасын арттыру, шығындарды оңтайландыру, пайданы барынша арттыру және бәсекеге қабілеттіліктің басқа факторларымен жұмыс істеу қажет. Мұндай жағдайларда

мемлекет отандық кәсіпорындарды жаһандық бәсекеден әрқашан қорғай алмайды, өйткені қазақстандық кәсіпорындарды қолдауға бағытталған көптеген қорғаныс кедергілері ДСҰ ережелеріне сәйкес жұмысын тоқтатады. Қазақстандық ауыл шаруашылығы өнімдері әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті болып, оны одан әрі дамыту әлемдік экономикалық үрдістерге сәйкес жүзеге асырылуы тиіс.

Өңірлік деңгейде агроазық-түлік кешенінің бәсекеге қабілеттілігінің жоғары деңгейіне жету үшін келесі факторлардың үйлесімі қажет: саладағы инвестициялық және инновациялық белсенділік, шаруашылық жүргізуші субъектілердің кәсіпкерлік белсенділігі, қолайлы табиғи-климаттық, географиялық, ресурс шарттары. Сонымен қатар, біз аймақтың инвестициялық және инновациялық әлеуетін басымдыққа қоямыз, өйткені қазіргі жағдайда саланың бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ету мәселелерінде бұл фактордың әсері ең перспективалы болып көрінеді. Сайып келгенде, ең үлкен жетістікке белсенді инновациялық позицияны ұстанатын ұйымдар қол жеткізеді.

Республиканың ауыл шаруашылығын дамытудың қазіргі жағдайы оның жалпы ұлттық өнім құрылымындағы үлесі әлі де төмен (шамамен 5%) екенін, ал ауыл шаруашылығы өнімдерінің жекелеген түрлері бойынша республика импортқа тәуелді болып қала беретінін көрсетеді.

Кесте 1. Аймақтық ауыл шаруашылығы нарығына кіру кедергілерінің жіктелуі

Аймақтық ауыл шаруашылығы нарығына шығудағы кедергілер		
Экономикалық	Құқықтық	Ұйымдастырушылық
-Нарық сыйымдылығын шектеу	-Әкімшілік	-нарықты инфрақұрылымның дамуы
-Шығындар деңгейі	-Құқықтық	
-Бастапқы шығындар	-Криминогендік	-Интеграциялық стратегия
-Мемлекеттің экономикалық саясаты		
-Өнімді сатудағы өтізу каналдарының қолжетімділігі		

Нарық сыйымдылығын шектеу, оны жоғары қанықтырумен және тұтынушылардың төмен сатып алу қабілетімен сипаттауға болады, бұл жаңа ауыл шаруашылық ұйымын құруға айтарлықтай кедергі болып табылады. Жаңадан ұйымдастырылған ұйымның қызметінің бастапқы кезеңдерінде қаржылық ресурстарының жетіспеушілігі, бір жағынан, айналым қаражатын көбейту, қызметтен болуы мүмкін шығындарды өтеу және т.б. жағдайлар, екінші жағынан, аймақтық ауыл шаруашылығы өндірісінің нарығына шығу мүмкіндігін айтарлықтай шектейді.

Бүгінде орташа отбасы табысының жартысынан көбін тамаққа жұмсайды. Импорттық азық-түлікті тұтыну үлесі 50%-дан асады. Нарық бәсекелестіктің негізгі шарттарын белгілейді – бұл азық-түліктің бағасы, сапасы және қауіпсіздігі. Агроөнеркәсіптік кешен кәсіпорындары саладағы бәсекенің дамуына кедергі келтіретін келесі факторларды еңсеру арқылы азық-түлік нарығында бәсекелестік артықшылықтарды қамтамасыз ете алады:

- саланы жаңғырту мен қайта құрудың, негізгі өндірістік қорларды жаңартудың және табиғи және экологиялық әлеуетті молайтудың төмен қарқыны;

- ауыл шаруашылығының жұмыс істеуі үшін қолайсыз жағдайлар. Бұл ауыл шаруашылығы өнімдерінің қымбаттауымен салыстырғанда бірінші кезекте отын, электр энергиясы, өнеркәсіп өнімдері, байланыс қызметтерінің қымбаттауы;

- ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің қаржылық, материалдық-техникалық және ақпараттық ресурстар, дайын өнім нарықтарына қол жеткізуіне кедергі келтіретін нарықтық инфрақұрылымның қанағаттанарлықсыз даму деңгейі;

- ауыл шаруашылығы секторларының қаржылық тұрақсыздығы. Жеке инвестициялардың жеткіліксіз ағыны, сақтандыру механизмдерінің нашар дамуы, салық салу, жеңілдетілген несиелеу және т.б.;

- ауылдық жерлерде тұратын халықтың баламалы жұмыспен қамтылуы үшін экономикалық жағдайдың жоқтығы;

- ауылдық жерлердегі әлеуметтік және инженерлік инфрақұрылымның даму деңгейінің төмендігі.

Қазақстанда аграрлық сектордың бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін кооперативтер, агрокластерлер, агрохолдингтер, агрофирмалар және т.б. сияқты біріктірілген ұйымдық құрылымдарды құру қажет. Басқарудың мұндай кешенді нысандарын құрудағы ең тиімді шешім – ауыл шаруашылығы кластерлері. Қазақстан Республикасында кластер құрудың мақсаты – ішкі нарықты азық-түлік өнімдерімен қамтамасыз ету, ал болашақта өнімді экспорттау. Ауыл шаруашылығы кластерлерін құру ауыл кәсіпкерлеріне ресурстық әлеуетті тиімді пайдалануға, өндірісті әртараптандыруды кеңейтуге, өнім ассортиментін нарық жағдайына сәйкес өзгертуге мүмкіндік береді.

Кластерлерді дамыту жөніндегі мемлекеттік саясат өндірістік және инфрақұрылымдық жобаларды дамыту, іске асыру және ұйымдастырушылық қамтамасыз ету үшін институционалдық жағдайлар жасауға, сондай-ақ ғылыми және білім беру әлеуетін дамытуға бағытталған. Бүгінгі таңда ауыл шаруашылығы өндірісінің келесі құрылымы дамыды: өсімдік шаруашылығындағы өнім үлесі 41,8%-ға шаруа және фермер қожалықтарының қызметі есебінен қалыптасты; оның 31,6%-ын ауыл шаруашылығы кәсіпорындары, 26,6%-ын үй шаруашылықтары қамтамасыз етеді. Мал шаруашылығы өнімінің 65,8 пайызы үй шаруашылығында, 19 пайызы шаруа қожалықтарының, 15,6 пайызы ауыл шаруашылығы кәсіпорындарының үлесіне тиеді. Елімізде 1,6 миллионнан астам шаруа қожалықтары мен 187 мыңнан астам шаруа және фермер қожалықтары бар. Үй шаруашылықтары көкөніс дақылдарының 40%, картоптың 56%, еттің 60%, сүттің 74%, жемістер мен жидектердің 95% өндіреді. Еттің, сүттің, жеміс-жидек пен көкөністің 30%-дан азы өңделеді, ал елдегі барлық өңдеуші кәсіпорындардың қуаттылығын пайдалану тек 20-60%. Сондықтан елімізде өндіруге болатын азық-түлік өнімдерінің (40-90%) – қант, сары май және өсімдік майлары, жеміс-көкөніс консервілері, шұжық және құс еті импортының айтарлықтай үлесі бар. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенінің бәсекеге қабілеттілігін арттырудың негізгі міндеттері мыналар болып табылады: кең ауқымды ауыл шаруашылығы кооперациясын дамыту, еңбек өнімділігін арттыру, өңделген ауыл шаруашылығы өнімдерінің экспортын арттыру, ауылшаруашылық өнімдерін өндеуді қамтамасыз ету. ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілерді барынша қамтумен мемлекеттік қолдаудың тиімділігі мен қолжетімділігі, агроөнеркәсіп кешенін мемлекеттік реттеуді жетілдіру.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Государственная программа развития АПК Казахстана на 2017-2021гг.// <https://primeminister.kz>.

2. Ксения Бондал. Как в РК увеличивают площадь орошаемых земель, 28.08.2020 г. // <https://kapital.kz>.

3. https://www.kaznaru.edu.kz/page/dissovet/DISSERTATION_2020/Torekulov.pdf

ТРЕЙД МАРКЕТИНГ – СТУПЕНЬ ЛЕСТНИЦЫ ЭКОНОМИКИ

*Мырзахметова Ж.Л., Муратов А.М. - студент
Алматинский гуманитарно-экономический университет
e-mail:alihanchik.muratov@mail.ru*

Маркетинг развивался в то время, когда будущее было в достаточной степени предсказуемо. Сейчас же, благодаря глобализации, ускоренным потокам информации и периодическим экономическим потрясениям, маркетологам приходится работать в гораздо более непредсказуемых условиях и приспосабливаться к неожиданным изменениям. Специалистам по маркетингу теперь приходится делать больше при меньших ресурсах, что требует пересмотра основных принципов и убеждений..[1]

Трейд маркетинг направлен на повышение эффективности взаимодействия всех субъектов в дистрибьюторской цепочке, от производителя до потребителя продукции. Торговый маркетинг использует рынок сбыта в качестве средства для реализации комплекса мер, направленных на эффективность продаж того или иного товара. Но для этого маркетологи должны сделать все, чтобы потребитель узнал о новой продукции. А самое главное – заинтересовался ей. Только при условии интереса к свойствам товара, он будет покупать. Кроме того, **трейд-маркетинг** – это активизация сбыта в магазинах и в среде торговых посредников. Задачей торгового маркетинга можно считать развитие дистрибуции и функционирование всего канала сбыта.[2]

Торговый маркетинг и его стратегии Маркетинговая стратегия относится к элементам общей стратегии, проводимой со стороны компании.

Разработка маркетинговой стратегии включает в себя следующие этапы: исследование рынка; анализ его состояния; анализ конкурентов и оценка с этой стороны самой компании; постановка задач маркетинговой стратегии; исследование интереса потребителей; разработка позиционирования; экономический анализ стратегии. Стратегии трейд-маркетинга описывают порядок использования компанией ограниченные ресурсы в целях достижения максимального результата. Это увеличение продаж и получение от них дохода в долгосрочной перспективе. Функционал трейд-маркетинга включает в себя:

- 1) стратегию мерчендайзинга;
- 2) программы сотрудничества с клиентами;
- 3) и систему показателей продаж. [3]

Я опираясь на данные исследования, проведенного Американской маркетинговой ассоциацией (AmericanMarketingAssociation - АМА), обсуждаю вероятное будущее маркетинга. Исследование проводилось методом сценарного анализа, были опрошены специалисты по маркетингу, социальным сетям, медиа, сотрудники и руководители функции маркетинга крупных компаний (в их число вошли Sony, HP и Google).

В результате были выявлены основные источники неопределенности, факторы, влияющие на вероятное развитие событий. Согласно результатам исследований, реализация того или иного сценария развития событий зависит в первую очередь от того, какая организационная модель используется компанией, а также от доступности ресурсов системы для функции маркетинга.

«Дайте им качество. Это самый лучший вид рекламы», – Милтон Хершим.

Трейд маркетинг или ВТЛ: как правильно? Трейд маркетинг имеет много похожих синонимичных названий, возникших в результате переводов бизнес-литературы, в попытке выделить отдельные виды трейд маркетинга, в попытке выделить трейд маркетинг в отдельное направление маркетинговой деятельности. Если обобщить все возникшие понятия, то можно выделить 4 основные вариации трейд маркетинга: ВТЛ маркетинг (BelowtheLinemarketing), торговый маркетинг, стимулирующий маркетинг или стимулирование сбыта (salespromotion); промо маркетинг или промоушн маркетинг. [4]

Трейд маркетинг сегодня. Сегодня практически все предприниматели, которые предлагают услуги розничным покупателям, имеют дело с торговым маркетингом в своём бизнесе. Но не все понимают, как правильно его проводить. Кроме того, разные компании имеют разные требования к своим маркетологам и разные условия сотрудничества с партнёрами и поставщиками. Для кого-то это самостоятельная, отдельная стратегия, для кого-то всего лишь функция поддержки.

Оптовые типы клиентов. Цепочки поставок клиентам представляют собой двух-трехуровневую структуру. Оптовые организации, как правило, включают в себя различные типы дистрибьюторов, распределительных центров и суб-дистрибьюторов. В зависимости от количества уровней в цепочке поставок, эти оптовые предприятия могут быть прямыми покупателями (т.е. покупке непосредственно от производителей) или непрямыми покупателями (т.е. приобретения у других дистрибьюторов из цепочки поставок). Основное преимущество в работе с оптовыми партнерами заключается в их способности эффективно предоставлять различные продукты, от многих производителей, в небольших количествах во многих разных торговых точках..[5]

Розничные типы клиентов Розничная торговля состоит из широкого спектра разных видов торговых точек. Часто классифицируются по типу собственности. В некоторых случаях, контролируемая розничная торговля может быть представлена более чем одним уровнем поставок. Она может быть в виде цепи, которая находится под контролем распределительных центров. Хорошим примером большой контролируемой цепочки розничной торговли будет Wal-Mart. С тысячами магазинов и десятки распределительных центров Wal-Mart работает по единой системе корпоративного контроля и представлена, по меньшей мере, двумя уровнями цепи поставок. [5, с2]

Так есть ли будущее у трейд маркетинга?. Какая модель будет преобладать?

С одной стороны – классическая закрытая иерархическая модель, которая проверена временем и встречается сегодня в большинстве компаний. По опыту предыдущего использования известно, что она может приспосабливаться к изменениям и развиваться, чему способствует развитие интернета. С другой стороны – многие считают, что классическая модель доживает последние дни и что она в скором времени уже не сможет отвечать все ускоряющимся темпам изменений и усиливающейся фрагментации рынка. Компании с классической организационной моделью уступают своим сетевым конкурентам в силу того, что последние более гибки и больше ориентированы на клиента. При правильном и грамотном управлении, открытые сетевые системы обеспечивают более свободный поток информации как внутри, так и за пределами компании, обеспечивают более глубокий доступ к различного рода ресурсам, включая специализированные навыки. Однако не стоит относиться к открытой системе как к панацее, в ней есть множество моментов, требующих доработки и уточнения, например, вопросы отчетности, мониторинга, координации. Доступность ресурсов.

Насколько доступны будут ресурсы? Тут есть два варианта развития событий: либо экономический климат улучшится, вырастет уровень доверия и кредитные потоки, что сделает ресурсы более доступными, либо наоборот –экономическая ситуация останется тяжелой, уровень недоверия высоким, а уровень доступности ресурсов – низким. Учитывая действие этих факторов, можно выделить четыре основных сценария будущего маркетинга.

1. Маркетинг будет преобладать и процветать. Маркетинговые отделы будут играть ведущую роль в построении стратегий, они подтолкнут традиционные иерархические системы к большей открытости возможностям рынка посредством освоения рыночной информации в режиме реального времени, они будут играть ведущую роль в распространении данных и в построении отношений с местными партнерами и с клиентами. Важная роль будет уделяться построению бренда и стратегии. Глобально настроенные, но в то же время локально направленные, они смогут построить организацию, способную расти и развиваться на любом рынке в любой точке мира.

2. В тяжелых экономических условиях маркетинг, его роль и влияние ограничены. Власть переходит к функции продаж, поэтому специалисты по маркетингу будут проводить больше времени, оттачивая свои навыки продвижения брендов, занимаясь ценообразованием и регулированием затрат. Также дополнительное влияние получают представители операционного и финансового менеджмента, ориентированные на отслеживание и сокращение расходов. Глобальные маркетинговые решения еще не найдены, однако менеджмент в таких условиях не желает брать на себя риски, поэтому возникает все больше препятствий для открытой торговли и свободных финансовых потоков. Однако, темп развития технологий только ускоряется, что предоставляет новые возможности сокращения затрат на взаимодействие с потребителями. Тем не менее, необходимость идти в ногу со временем, вкуче с остальными проблемами, обеспечивает дополнительную нагрузку на бюджет функции маркетинга.

3. Маркетинг играет ключевую роль в организации и управлении сетевым взаимодействием. Развитие интернета в данном сценарии имеет два важных последствия. С одной стороны – власть переходит в руки потребителей, они сами делают выбор и принимают решения, которые удовлетворяют их потребности. Задача маркетинга – обеспечить широкий выбор вариантов и легкий доступ к необходимым решениям. С другой стороны, средства массовой информации освещают бренды с совершенно разных сторон, что делает процесс принятия решения и выбора достаточно сложным. Углубление сетевого взаимодействия организаций обеспечивает изменения в предложении ценности и использовании более широкого спектра появляющихся возможностей – именно в этом смысле функция маркетинга как организатора становится ключевой.

4. Маркетинговая функция обретает вспомогательный характер. Чтобы справиться с быстрым увеличением количества конкурентов, вариантов использования средств рекламы, большим разнообразием клиентов и обеспечивать при этом прибыль, успешным компаниям приходится одновременно снижать зависимость от своих основных (уникальных) особенностей и включаться в открытое взаимодействие в рамках партнерских сетей. Это дает им гибкость и предоставляет доступ к большему количеству ресурсов. Дефицит возможностей и слабая активность на рынках сокращают многообразие решаемых маркетингом задач и обуславливают его подчиненность функции продаж, выполнение вспомогательной роли, связанной с получением информации и мониторингом. Оппортунизм и ориентация на краткосрочные цели являются основными признаками этого сценария развития событий.

Как бы ни сложилось будущее, маркетологам необходимо быть готовыми к любому сценарию. В связи с этим авторы дают некоторые рекомендации:

- Во-первых, необходимо всегда оставаться гибкими, готовыми к экспериментам и изменениям, уметь учиться на своих ошибках и делать выводы.

- Во-вторых, ответственность и отчетность. При любом развитии событий маркетологам предстоит преодолевать трудности, для этого надо смотреть в будущее и стараться быть дальновидными, продумывать свои действия и их последствия.

- В-третьих, необходимо определять и развивать в себе именно те навыки и умения, которые необходимы в нынешних условиях.

- В-четвертых, необходимо наладить прочную связь между маркетингом и продажами, так как они приносят необходимую пользу, лишь во взаимодействии друг с другом. Прогнозирование всегда связано с определенными допущениями, поэтому вряд ли какой-либо из обозначенных сценариев воплотится в жизнь в точности так, как он описан. Приведенные здесь варианты развития событий, помимо возможности составить представление о возможном будущем, имеют характер прикладного инструмента. Составленная авторами статьи матрица может быть использована для анализа текущего положения в организации, как вспомогательный инструмент при формировании стратегического видения будущего компании и определении стратегических целей.

Современный трейд маркетинг: к определению сущности и изменению его роли в экономике

В экономической литературе существуют различные точки зрения на природу маркетинга и его роль в современной экономике. Позиции авторов могут принципиально различаться по вопросам, связанным с возможностью применения маркетингового подхода к организации хозяйственной и иной деятельности на различных уровнях управления. Кроме того, наблюдаются несогласованность терминов и различие взглядов по вопросам, относящимся к маркетинговой организации бизнеса на уровне первичного звена экономики. На сегодняшний день авторы едины лишь в том, что областью маркетинга, безусловно, являются вопросы, связанные с организацией деятельности экономического субъекта рыночной экономики, бизнес которого, ориентирован на удовлетворение запросов существующих и потенциальных клиентов. Однако, как нам представляется, это - упрощенная трактовка маркетинговой концепции, которая не охватывает всю значимость и роль маркетинга в современном обществе. Поэтому представляется важным более точно определить, место и функции маркетинга в современной экономике, а также то, как меняется роль и значимость маркетинга в процессе экономического развития. Многие авторы как за рубежом, так и в нашей стране, высказывают мнение, согласно которому существует маркетинг не только на уровне предприятия, называемый нами в дальнейшем микромаркетинг, но и маркетинг на уровне общества в целом, который мы будем называть макромаркетинг. Подобной точки зрения придерживаются следующие авторы: Г. Абрамишвили, А. Браверман, Е. Голубков, Ю. Ковальков, О. Дмитриев, Х.Ланге-Проллиус. Эта концепция макромаркетинга представляет собой " государственную концепцию управления экономикой на макроуровне" Несмотря на то, что обозначения понятия "маркетинга на макроуровне" предлагаются различные, например, макромаркетинг, тотальный маркетинг, глобальный маркетинг, мегамаркетинг, однако позиции авторов схожи в трактовке места маркетинга в современной экономической системе. Суть этой точки зрения заключается в следующем. Сегодня маркетинговая деятельность вышла за пределы фирмы, за пределы отдельного хозяйствующего субъекта. Это явление расширения маркетингового пространства связано с необходимостью интегрирования в современной экономике отдельных рынков в единое целое, создания такой хозяйственной среды, которая бы наилучшим образом способствовала удовлетворению потребностей населения и росту его благосостояния в краткосрочном и долгосрочном временном периоде. В этом видится роль макромаркетинга в современной развитой рыночной экономике.

В условиях переходной экономики (от экономики, основанной на административной системе управления, к рыночной экономике) роль макромаркетинга становится еще более значимой, т.к. при разработке и реализации социально-экономических, инвестиционных, внешнеэкономических, региональных программ на макроуровне маркетинг выступает в качестве важного инструмента формирования рыночных институтов и рыночной среды. Именно такой точки зрения на природу и роль макромаркетинга придерживается А.Браверман [1, с.5]. Расширенное понимание маркетинга основывается на видении роли маркетинга, предложенной Ж.-Ж. Ламбеном для рыночной системы хозяйствования вообще, где, по его мнению, маркетинг призван играть важную роль, т.к. является фактором экономической демократии, создавая систему, которая: нацелена на учет существующих и новых потребностей покупателей, определяет выбор инвестиционных программ, направленных на удовлетворение выявленных потребностей, стимулирует нововведения и способствует развитию предпринимательства

Таким образом, происходит развитие маркетинговой концепции, связанное, во-первых, с расширением маркетингового пространства. Во-вторых, изменение концепции маркетинга на современном этапе развития экономических систем связано не только с расширением границ применения маркетингового подхода, но и с новым этапом эволюционного развития маркетинга на уровне фирмы, т.е. развитием микромаркетинга. В

связи с изменениями, происходящими во внешней среде, в которой функционирует фирма (экономические, экологические, технологические, конкурентные факторы и др.), функции микромаркетинга усложняются, роль его усиливается, появляются новые функции.

Известно, что маркетинг в своем развитии прошел несколько этапов. Эволюция микромаркетинга неразрывно связана с эволюцией рынка. Возникновению самостоятельной функции маркетинга на фирме способствовало наличие рынка с большим потенциальным спросом, однако на первом этапе развития этот рынок характеризовался ограниченным предложением товаров и услуг. Поскольку спрос превышал предложение, то такая ситуация на рынке называлась "рынком продавца". Подобная рыночная ситуация была характерна в 1 половине XX века для стран рыночной ориентации и существует ныне в развивающихся странах. Маркетинг на рынке продавца играет пассивную роль, и его задачи сводятся к технической организации сбыта уже произведенных товаров. Это первый этап в развитии микромаркетинга.

Второй этап связан с тем, что в 50-е годы XX века в условиях обострения конкуренции такой пассивный маркетинг становится совершенно недостаточным. Рыночная система переходит из состояния, характеризующегося рынком продавца, к состоянию рынка покупателя. Основная характерная особенность развития рыночной системы в этот период заключается в том, что спрос становится меньше предложения. Новое состояние рыночной среды порождает резкие изменения в функциях микромаркетинга. Роль маркетинга на предприятии значительно возрастает и, в первую очередь, в области организации сбыта и активного продвижения произведенных товаров. Этот этап в развитии микромаркетинга носит название "организационный маркетинг, агрессивный маркетинг, этап интенсификации коммерческих усилий, концепции продаж". В этот период на первый план выходит и четко обозначается операционный (тактический) маркетинг с его функциями по планированию и стимулированию продаж. Операционный маркетинг представляет собой активную деятельность фирмы по увеличению продаж на существующих рынках в краткосрочном периоде времени и использует общие инструменты комплекса коммуникационных средств, таких, как: реклама, мероприятия по стимулированию сбыта, пропаганда и личные продажи.

Третий современный этап развития микромаркетинга связан с таким изменением рыночной ситуации, когда удовлетворены основные потребности и различные категории потребителей предъявляют разные требования к товарам и услугам. В результате рынок перестает быть однородным и распадается на отдельные сегменты, связанные с дифференциацией потребностей и дифференциацией товаров. На уровне фирмы изменения в состоянии рыночной среды приводят к возрастанию роли стратегического маркетинга. Это в свою очередь вызывает изменение функций микромаркетинга: основополагающей становится функция по осуществлению четкой сегментации рынков, по изучению и формированию потребностей реальных и потенциальных потребителей, относящихся к различным сегментам, по выбору целевых перспективных сегментов, анализу конкурентоспособности фирмы и товаров, планированию деятельности фирмы с целью достижения устойчивого конкурентного преимущества.

Однако появление и выделение в самостоятельную функцию стратегического маркетинга не означает ослабления позиций операционного маркетинга, хотя сущность операционного маркетинга становится иной. Изменение проявляется в развитии взаимоотношений с клиентами, которые строятся на иных принципах. Во-первых, они становятся более длительными, возникают более тесные контакты с клиентами. Во-вторых, на первый план выдвигается качество в обслуживании клиента. И в-третьих, проводится политика, ориентированная не просто на высокие характеристики выпускаемой продукции, а на выгоды, которые получит клиент в результате сотрудничества с данным предприятием.

Рассмотрим более детально сущность новой политики взаимоотношений предприятия с клиентами. Основные акценты в этой работе расставляются не на единичных успешных заказах и контактах с клиентами, а на построении такой системы взаимоотношений, когда

от фрагментарности в обслуживании переходят к длительному сотрудничеству с клиентом. Новая политика взаимоотношений базируется на понимании того факта, что сильный клиент укрепляет позиции предприятия, что от благополучия клиента, от его стабильной работы зависит и благополучие предприятия. Следовательно, необходимо активно формировать клиентскую базу. Для этого надо:

1. Стремиться сохранить существующих клиентов;
2. Привлечь новых перспективных клиентов на взаимовыгодной основе;
3. Способствовать развитию клиента, тем самым превращая его в своего постоянного клиента и делая его экономически более сильным и конкурентоспособным, переводя его в разряд ключевых или потенциально ключевых клиентов;
4. Развивая клиента, избегать возникновения такой структуры клиентской базы, когда предприятие становится уязвимым и зависимым от действий одного или нескольких крупных клиентов, когда именно клиент начинает диктовать условия.

Это может произойти, если в составе партнерской базы преобладает один или несколько потребителей, на долю которых приходится значительная часть заказов и доходов предприятия. В такой ситуации уход этих потребителей будет означать потерю значительной доли доходов и резко ослабит позиции предприятия на рынке. Пытаясь сохранить такого важного для своего бизнеса клиента, предприятие вынуждено будет идти на условия, диктуемые данным клиентом. Подобная ситуация может сложиться как со стороны поставщиков ресурсов, так и со стороны заказчиков продукции (ситуация монополии). Поэтому развитие структуры клиентской базы должно идти сбалансированно, не допуская возникновения подобной ситуации. Проведение политики развития клиентской базы, в результате которой клиенты становятся постоянными потребителями данного предприятия, повышается их удовлетворенность уровнем обслуживания и качеством предоставляемых товаров и услуг, требует развития новых форм и методов работы с клиентом. В результате внедрения инновационных технологий в организацию работы возникает сбалансированная и сильная клиентская база, благодаря чему фирма создает устойчивое конкурентное преимущество. Кроме того, сформированная на условиях взаимовыгодного сотрудничества и партнерства клиентская база создает оптимальную основу для проведения успешной коммуникационной политики, осуществляемой традиционными методами, тем самым еще более усиливая конкурентные позиции предприятия и способствуя решению маркетинговых задач, стоящих перед ним.

В свою очередь, применение маркетинговых коммуникаций в целях продвижения продукции и увеличения объемов продаж способствует формированию устойчивой клиентской базы, так как может включать разработку и реализацию специальных программ, состоящих из различных мероприятий по развитию отдельных ключевых клиентов. Эти мероприятия заключаются в предоставлении различного рода льгот и скидок, системы перекрестной продажи, участия в совместных проектах, проведения семинаров, презентаций и проч. И хотя развитие особых программ с ключевыми клиентами часто рассматривается как особая область стратегического микромаркетинга, однако применяются инструменты операционного маркетинга. Следовательно, наряду с разработкой мероприятий по продвижению эти программы являются и частью операционного маркетинга. Таким образом, на современной стадии развития микромаркетинга задачи стратегического и операционного маркетинга дополняют друг друга и переплетаются.

Итак, в современной экономике концепция маркетинга претерпевает значительные изменения, связанные с развитием и усложнением самой экономической системы. Во-первых, это касается расширения границ применения маркетингового подхода и появления в маркетинговой концепции понятий микро- и макромаркетинга. Во-вторых, изменения происходят в традиционной области применения маркетинговых принципов - в организации деятельности на уровне отдельного субъекта рыночной экономики. Здесь резко возрастает роль стратегического маркетинга, переплетаются задачи операционного и

стратегического маркетинга, появляются наряду с традиционными инструментами комплекса маркетинговых коммуникаций новые, связанные с предлагаемым уровнем сервиса и новой политикой взаимоотношений с клиентом.

Использованная литература:

1. <https://ru.wikipedia.org/wiki/>
2. <https://sendpulse.kz/support/glossary/trade-marketing>
3. https://www.marketch.ru/project/trade_market.php
4. <https://sales-generator.ru>
5. <http://powerbranding.ru/trejd-marketing/btl-osnovy/>

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВНЕБЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ ДЛЯ ФИНАНСИРОВАНИЯ АВТОМОБИЛЬНЫХ ДОРОГ

*Наурызбеков С.К. - PhD, к.э.н., ассоциированный профессор,
Карабаев Н. - старший преподаватель кафедры «Экономика»
Таразский региональный университет им. М.Х.Дулати*

Дорожное хозяйство является важнейшим элементом производственной и социальной инфраструктуры Казахстана. Его эффективное функционирование и устойчивое развитие-необходимое условие стабилизации, структурной перестройки и перехода к подъему экономики, обеспечения целостности и национальной безопасности страны, повышения уровня и улучшения условий жизни населения. Это требует реализации программы создания качественно новой дорожной сети Казахстана за счет строительства новых дорог, реконструкции и повышения транспортно-эксплуатационного состояния существующих автомобильных дорог. Главным условием осуществления требуемых объемов развития сети автомобильных дорог становится устойчивое их финансирование во все возрастающих размерах.

В настоящее время развитие сети автомобильных дорог Казахстана отстает от потребностей транспорта и экономики страны. Реализация мер по ликвидации подобного отставания требует привлечения для целей строительства, реконструкции и содержания автомобильных дорог средств различных финансовых учреждений, корпоративных структур, а также пользователей дорог[1].

В зарубежных странах получили распространение различные способы привлечения средств в дорожную отрасль за счет внутренних источников. Некоторые из них приведены ниже.

Платные дороги. Выбор конкретных форм и методов привлечения финансовых средств для создания платных дорожных объектов зависит от характера и стоимости объекта, состояния и особенностей нормативно-правовой базы, финансовых возможностей инвесторов. Как правило, созданием платных автомобильных дорог занимаются акционерное общества, выполняющие проектирование, строительство и эксплуатацию дорог, мостов, тоннелей и путепроводов по соглашению с существующими органами государственного управления. Поскольку дорожное строительство характеризуется высокой капиталоемкостью и длительным инвестиционным циклом, в большинстве развитых стран основной формой реализации проектов платных дорог стали долгосрочные концессии.

Использование придорожной полосы. Наряду со строительством платных автомобильных дорог осуществленные перспективы по привлечению внебюджетных средств в дорожную отрасль связаны с использованием придорожной полосы отвода

основных дорог для обустройства стандартизированных и сертифицированных сервисных пунктов, перевалочных терминалов контейнерных перевозок и других видов платных услуг. Не отрицая зависимости поступлений от пользователей платных участков автомобильных дорог, мостов и других сооружений, следует отметить достаточно ограниченное их количество и в большинстве своем сравнительно короткие отрезки времени их работы в коммерческом режиме, что не позволяет быстро наращивать финансовые ресурсы из этого источника даже при сравнительно высокой средней величине тарифа. Поэтому более активное и широкое привлечение частных инвестиций в дорожный сектор зависит от перспектив коммерческого использования придорожной полосы.

Перевалочные терминалы контейнерных перевозок. В Казахстане, как и во всем мире, ускоренными темпами развивается контейнеризация перевозок, которая позволяет обеспечивать своевременную перевозку грузов, их сохранность и быстрейшую доставку с наименьшими трудовыми и материальными затратами. Контейнеризация перевозок создает предпосылки для широкого развития терминальной системы междугородних автомобильных перевозок. По этой системе загруженные для отправки контейнеры доставляются на специализированные контейнерные площадки автомобилями средней грузоподъемности, комплектуются по направлениям перевозки в укрупненные партии, для перевозки которых используются наиболее эффективные большегрузные транспортные средства. По экспертным оценкам, применение терминальной системы перевозок позволяет снизить себестоимость последних на 20-30%. В связи с развитием терминальной системы представляется целесообразной проработка вопроса использования придорожной полосы для обустройства терминальных площадок, с последующей сдачей их в аренду или же эксплуатацией на коммерческой основе. Комплексное обустройство контейнерных терминалов является капиталоемким проектом, поэтому на начальном этапе государственные организации, опираясь на существующие дорожные службы и их подрядчиков, могли бы взять на себя строительство площадок с твердым покрытием, поведение к ним подъездных путей и коммуникаций. Такого рода объекты могли бы передаваться на договорной основе заинтересованным организациям для дальнейшего обустройства и эксплуатации, а получаемые доходы являлись бы дополнительным источником финансирования дорожного строительства. Наиболее перспективными местами строительства такого рода площадок являются подъезды к крупным городам на международных трассах, а также места их пересечения с другими трассами общегосударственного и международного значения.

Предприятия придорожного обслуживания(АЗС, организации общепита, гостиницы, моечные пункты). При расположении их в полосе отвода сборы с таких предприятий за право их размещения и деятельности на территории автомагистрали могут быть фиксированными или переменными в зависимости от объема продаж или услуг. Как показывает зарубежный опыт, затраты проезжающих по дороге на различные нужды, не связанные непосредственно с проездом (различные закупки, питание, ночлег), соизмеримы с транспортными издержками, в связи с чем чистый доход от затрат на развитие дороги может увеличиться на 30-40% и более. Большие перспективы в качестве источника дохода заложены также в оплате за размещение рекламы на территории дороги и предоставление прав использования территории дороги для прокладки параллельных линий связи или других коммуникаций, а также объектов их инженерного обустройства, если это окажется допустимым по техническим возможностям[2].

Динамичное развитие инфраструктуры автомагистралей и придорожного сервиса в полосе отвода, в первую очередь, связывается с развитием малого бизнеса в виде различных бензоколонок, небольших кемпингов, моек, кафе и мотелей вдоль дороги. В настоящее время малый бизнес в Казахстане наиболее мобилен, он быстро привлечет капитал в эту сеть, в связи с чем значительно расширится налогооблагаемая база и возрастут поступления в бюджет.

Развитие грузовых автомобильных перевозок является фактором, обеспечивающим усиление внимания среднего и крупного бизнеса к автодорожному комплексу. В частности, недавно появившаяся возможность участия корпоративных структур в договорах концессии будет способствовать росту объемов вложений средств крупных компаний в создание автотранспортной инфраструктуры.

Использованная литература:

1. Наурызбеков С.К. Финансирование автомобильных дорог в Республике Казахстан: Учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений. - Тараз, 2015 - 161 с.

2. Специальные фонды зарубежных стран: виды, особенности, характеристика. https://studbooks.net/1586289/finansy/spetsialnye_fondy_zarubezhnyh_stran_vidy_osobennosti_harakteristika

3. Нагманов К. Транспортный комплекс: интеграция в мировую экономику. Автомобильные дороги, 2003 г., №10.

**АНАЛИЗ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ВЛОЖЕНИЙ В УСЛОВИЯХ
СТРУКТУРНОГО ПРЕОБРАЗОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ ЧУЙСКОЙ ОБЛАСТИ
КЫРГЫЗСТАНА**

Рысалиева Б.Б.

*и.о. доцента Российско-Кыргызский институт
автоматизации бизнеса
Международного
университета инновационных технологий*

Аннотация: *Статья посвящена проблемам трансформации структуры экономики региона, а также трансформации структуры экономики Чуйской области, которое невозможно без притока инвестиций и обеспечения доступности финансовых ресурсов. В условиях ограниченности внутренних финансовых ресурсов, обвального роста дефицита бюджета и платежного баланса, а также отсутствия развитой банковской и финансово-посреднической систем в области было предпринято ряд экстренных мер по скорейшему выходу из кризиса за счет привлечения внешней экономической помощи. Главная трудность экономических преобразований заключалась в отсутствии реальных возможностей для быстрого накопления внутреннего ресурсного потенциала и крайней недостаточности банковского и предпринимательского капитала для восполнения создавшегося дефицита финансовых средств.*

Ключевые слова: *Инвестиция, инновация, развитие, неравенство, регион, экономика, интеграция, население.*

В условиях ограниченности внутренних финансовых ресурсов, обвального роста дефицита бюджета и платежного баланса, а также отсутствия развитой банковской и финансово-посреднической систем в области было предпринято ряд экстренных мер по скорейшему выходу из кризиса за счет привлечения внешней экономической помощи. Главная трудность экономических преобразований заключалась в отсутствии реальных возможностей для быстрого накопления внутреннего ресурсного потенциала и крайней недостаточности банковского и предпринимательского капитала для восполнения создавшегося дефицита финансовых средств.

Таблица 1 - Капиталовложение в основной капитал по Чуйской области за 2014-2020 гг
(в фактически действующих ценах, тыс. сом)

Наименование показателей	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Инвестиции в нефинансовые активы	36408	40060	58220	82140	106508	143423	160634
Инвестиции в основной капитал	23804	31221	45231	64939	84542	127175	143125
- жилые дома	1017	1919	5773	15847	17799	18824	19236
- нежилые здания и сооружения	10137	13367	19580	23477	34019	65514	71638
- машины, оборудование, инструмент, инвентарь из них: транспортные средства	7403	11913	17731	18402	21448	27429	30858
- многолетние насаждения	38	35	41	32	7	24	27
- рабочий, продуктивный скот	-	3	-	3	-	6	8
Инвестиции в другие произведенные активы	12533	8523	12460	16382	20304	15449	16231
- пополнение запасов материальных оборотных средств	12533	8523	12460	16382	20304	15449	16231
Инвестиции в произведенные нематериальные активы:	52	286	529	782	1653	781	1234
в том числе:	52	286	529	782	1653	781	1234
- на приобретение земли и объектов природопользования							
Инвестиции в произведенные нематериальные активы:	19	30	7	36	9	18	44
Из общего объема инвестиций в основной капитал	3171	2691	4494	3689	4855	4482	5236
- капитальный ремонт							
<i>Примечание - таблица составлена автором расчетным путем по данным Чуйской обл. администрации.</i>							

В 2020 году объем капиталовложения в нефинансовые активы по Чуйской области составил 160634 тыс. сом, из которых 89,1% приходится на вложение в основной капитал. Объем инвестиций в основной капитал в 2020 году в целом Чуйской области составил 143125 тыс. сом, что на 12,5% больше уровня 2019 года, также увеличился ввод в действие основных средств.

Капиталовложения финансируются за счет сбережений, источники которых делятся на четыре основные группы: сбережения государства (часть бюджетных средств, идущих на рынок капитала); сбережения предприятий (часть прибыли и оборотных средств); сбережения населения (домашних хозяйств), вложенные в финансовые активы и внешние сбережения (приток иностранного капитала).

Таблица 2 - Источники финансирования капиталовложений в Чуйскую область за 2014-2020 годы

(в фактически действующих ценах, тыс. сом)

Наименование показателей	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Инвестиции в нефинансовые активы	36408	40060	58220	82140	106508	143423	160634
в % к итогу	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
в том числе по источникам финансирования:							
собственные средства	23047	19523	37518	56737	73903	77660	100878
в % к итогу	63,3	48,7	64,4	69,1	69,4	54,1	62,8
привлеченные средства	13361	20537	20702	25403	32605	65763	59756
в % к итогу	36,7	51,3	35,6	30,9	30,6	45,9	37,2
в том числе:	6288	9161	7220	-	-	-	-
- кредиты банков	17,3	22,9	12,4	-	-	-	-
из них иностранных банков (нерезидентов)	2288	2249	3512	-	-	-	-
в % к итогу	6,3	5,7	6,1	-	-	-	-
бюджетные средства	3112	6790	9970	15601	20193	32863	36637
в % к итогу	8,5	16,9	17,1	19,0	18,8	16,6	22,8
другие средства	1673	2336	-	-	-	-	-
в % к итогу	4,6	5,8	-	-	-	-	-
<i>Примечание - таблица составлена автором расчетным путем по данным Чуйской обл. администрации.</i>							

В структуре капиталовложений в основной капитал в 2020 г по источникам финансирования 62,8% (в 2019г. – 54,1%) составляют собственные средства предприятий и организаций. Как показывает анализ в 2020 г по сравнению с 2014 годом рост источников финансирования инвестиций в нефинансовые активы составил в 4,4 раза, в том числе: за счет собственных средств также в 4,4 раза, за счет привлеченных средств в 4,5 раза. Инвестирование за бюджетных средств составило 22,8% или 36637 тыс. сом.

Проведенный анализ инвестиций в нефинансовые активы по формам собственности свидетельствует о том, что идет тенденция их роста. В 2020 г объем инвестиций составил 160634 тыс. сом, что в 4,4 раза больше чем в 2014 году. В структуре инвестиций в нефинансовые активы государственные инвестиции в 2020 г составили 37749 тыс. сом (в 2014 году - 5166 тыс. сом), частные инвестиции - 95417 тыс. сом (в 2014 году - 30987 тыс. сом), иностранные инвестиции - 27468 тыс. сом (в 2014 году - 255 тыс. сом).

Таблица 3 - Технологическая структура инвестиций в основной капитал Чуйской области за 2014-2020 годы

(в фактически действующих ценах, тыс. сом)

Наименование показателей	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Инвестиции в основной капитал - всего	23804	31221	45231	64939	84542	127175	129758
в том числе: строительно-монтажные работы	11911	13779	20381	37902	48259	83554	85579
в % итогу	50,0	44,2	45,1	58,4	57,1	65,7	59,8
оборудование, инструмент, инвентарь	7403	11901	15774	18404	21448	27470	38214
в % к итогу	36,0	38,1	38,2	28,3	25,4	21,6	26,7
прочие капитальные затраты	4490	5541	9076	8633	14835	16151	19322
в % к итогу	18,9	17,7	20,0	13,3	17,5	12,7	13,5
<i>Примечание - таблица составлена автором расчетным путем по данным Чуйской обл. администрации.</i>							

Из элементов технологической структуры инвестиций в основной капитал 59,8%, или 85589 тыс. сом приходится на строительно-монтажные работы, на машины, оборудование, инструмент, инвентарь, соответственно - 26,7% и 38214 тыс. сом, прочие капитальные затраты - 13,5% и 19322 тыс. сом. Кроме того данные таблицы показывают, что инвестиции в основной капитал по сравнению 2014 годом увеличились в 6 раз, а в 2020 году по сравнению с 2016 годом - соответственно на 3,2 раза. Приоритетными отраслями для инвестирования в 2020 году являются промышленность - 50,2%, в том числе обрабатывающая промышленность - 24,6% и горнодобывающая промышленность - 14,1%, операции с недвижимым имуществом, аренда и услуги предприятиям - 27,2% общего объема инвестиций в основной капитал.

Среди отраслей обрабатывающей промышленности наибольшая доля 10,9% или 7082,1 тыс. сом приходится на швейную промышленность и 3,9%, или 2525,0 тыс. сом на развитие переработки нефти в Кара-Балте.

Из общей суммы инвестиций в основной капитал наибольшую долю (84,0%, или 54519,3 тыс. сом) занимают инвестиции в строительство. Их объем превышает уровень 2016 года на 62,0%.

Однако несмотря на благоприятный инвестиционный климат в Чуйской области удельный вес инвестиций в строительство по области составляет весьма незначительную долю инвестиций в основной капитал по видам экономической деятельности. В 2020 году удельный вес инвестиций в строительство составил всего лишь 5811 тыс. сом или 4,5% (в 2014 году соответственно - 906 тыс. сом или 3,8%). Тогда как в промышленность в 2020 году было вложено инвестиций 50309 тыс. сом или 38,8% (в 2014 году соответственно - 11607 тыс. сом или 48,7%).

Важными источниками инвестиционных ресурсов являются средства населения в виде вкладов в банках, ценных бумаг, наличных денег. В настоящее время доля средств населения, направляемая в инвестиционную сферу, крайне незначительна. Во-первых, денежные средства населения служат надежным источником кредитных ресурсов тогда, когда сбережения населения носят массовый характер, и население имеет достаточно высокий уровень жизни. Однако в Чуйской области этот фактор пока отсутствует; существует недоверие к коммерческим банкам. Во-вторых, сбережения населения являются весьма неустойчивым денежным ресурсом, подверженным большим колебаниям в зависимости от изменения экономической конъюнктуры и различного рода спекулятивных факторов. В-третьих, для населения вложение средств в ценные бумаги предприятий является непривлекательным, так как последние не могут обеспечить даже минимальный уровень доходности для мелких частных инвесторов. В-четвертых, в условиях инфляции и общей социально-экономической нестабильности резко снизились возможности привлечения средств населения на длительные сроки.

Привлечение иностранных инвестиций в экономику Чуйской области способствует решению следующих основных проблем ее социально-экономического развития:

- освоение невостребованного научно-технического потенциала, продвижение местных товаров и технологий на внешний рынок;
- содействие в расширении и диверсификации экспортного потенциала и развитии импортозамещающих производств в отдельных отраслях;
- содействие притоку капитала в трудоизбыточные регионы и районы с богатыми природными ресурсами в целях ускорения их освоения и развития;
- создание новых рабочих мест и освоение передовых форм организации производства, освоение опыта цивилизованных отношений в сфере предпринимательства;
- содействие развитию производственной и социальной инфраструктуры.

Использованная литература:

1. Отчет о человеческом развитии . ПРООН. Нью-Йорк. Оксфорд юниверсити пресс. Бишкек; 2021 г.

2. Социально-экономическое развитие Чуйской области. Сборник облстатуправления. Чуй, 2021 г. 252 с.

3. Социальные тенденции Кыргызской Республики. Выпуск 3. 2014-2021гг. Изд. ГВЦ НСК КР. г. Бишкек: 2022г.

4. Рысалиева Бактыгуль Болотбековна. Анализ и оценка неравномерности развития регионов в Кыргызской Республике. Учет и контроль №1. 2022 г. Москва. Издательский дом. Том 2.

УДК 336

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МОТИВАЦИИ ТРУДА ПЕРСОНАЛА ОРГАНИЗАЦИИ

Рысмет А., Аббасов Р.

Научный руководитель: к.э.н., ст.преподаватель Сатыбекова Э.Г.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

В современном мире настолько быстро и динамично развивающемся, все постоянно меняется, подстраивается и модернизируется. Весь этот процесс преобразования естественно не обходит стороной такой важный момент нашей жизнедеятельности как отношения между работником и работодателем. Как и раньше целью предпринимателя остается желание преуспеть на рынке и, соответственно, получить прибыль от своей деятельности, а целью работников - получать материальное вознаграждение и удовлетворение от работы. Каждая из сторон ищет непосредственно свою выгоду в процессе взаимодействия друг с другом, и суть стимулирования работников так и остается в том, чтобы найти компромисс между ожиданиями наемного работника и предпринимателя.

Только со временем компромисс найти становится все сложнее в виду того, что у работодателя появляются новые требования к работникам, а у работников соответственно появляются новые потребности, которые уже сложно удовлетворить устаревшими методами стимулирования [1].

В управлении трудом работников мотивация рассматривается как процесс активизации мотивов работников (внутренняя мотивация) и создания стимулов (внешняя мотивация) для их побуждения к эффективному труду. В этой связи как синонимичные термину мотивация используются также термины стимулирование и мотивирование.

Целью мотивации является формирование комплекса условий, побуждающих человека к осуществлению действий, направленных на достижение цели с максимальным эффектом.

Мотивация персонала является основным средством обеспечения оптимального использования ресурсов, мобилизации имеющегося кадрового потенциала. Основная цель процесса мотивации - это получение максимальной отдачи от использования имеющихся трудовых ресурсов, что позволяет повысить общую результативность и прибыльность деятельности компании. Особенностью управления персоналом при переходе к рынку является возрастающая роль личности работника. Соответственно и меняется соотношение стимулов и потребностей, на которые может опереться система стимулирования. Для мотивации сотрудников компании сегодня используют как материальные, так и нематериальные методы вознаграждения.

Поведение человека, обычно, определяется не одним мотивом, а их суммой, в рамках которой они находятся в конкретном отношении друг к другу по уровню взаимодействия на человека. Отсюда мотивационная структура индивида является основой претворения им

в жизнь определенных действий. Эта структура характеризуется определенной стабильностью, но в то же время способна изменяться, в том числе сознательно, в зависимости от воспитания человека, образования и других факторов. Изучить эту структуру – это задача менеджера.

Рассмотрим виды мотивов к труду:

а) мотив социальности (потребность быть в коллективе). Этот мотив в особенности характерен для восточного (японского) стиля управления персоналом «групповая мораль». Потребность работать в «хорошем коллективе», по мнению многих социологов, входит в лидирующую группу ориентации работника в Казахстане;

б) мотив самоутверждения характерен для значительного числа работников, преимущественно молодого и среднего возраста. По мнению Ф. Герцберга, он является собственно мотивирующим фактором для сотрудников высокой квалификации;

в) мотив самостоятельности присущ работникам с «хозяйской» мотивацией, которые готовы жертвовать стабильностью, а иногда и более высокими заработками взамен установки «быть хозяином и самостоятельно вести свой бизнес»;

г) мотив надежности (стабильности) присутствует тогда, когда предпочтение отдается стабильности бытия и деятельности. В силу различных причин (исторических, этнических и д.т.) доля казахстанцев, ориентирующихся на надежность и стабильность, существенно выше доли тех, кто предпочитает риск и предпринимательство;

д) мотив приобретения нового (знаний, вещей и т.д.) лежит в основе многих элементов воздействия. Особенно он важен в среде высококвалифицированных специалистов;

е) мотив справедливости. В каждом обществе устанавливается свое понимание справедливости. Однако несоблюдение справедливости с точки зрения работников ведет к демотивации;

ж) мотив состязательности как основа организации соревнования на предприятии один из сильнейших мотивов, действующих во все времена. Определенная степень выражения состязательности генетически присуща каждому человеку. При малых затратах он дает ощутимый экономический эффект [2].

Современные топ-менеджеры понимают, что управлению человеческими ресурсами необходимо уделять приоритетное внимание. Во многих отраслях и сферах деятельности именно персонал, сотрудники компании являются ее "привилегированным активом" и, следовательно, вложения в данный актив приносят долгосрочную отдачу. Обучение, повышение квалификации, планирование карьеры очень важно для сотрудников, влияет на их лояльность по отношению к предприятию. Однако если сотрудник не удовлетворяет своих материальных потребностей, он в первую очередь теряет мотивацию к работе. Именно поэтому система материального стимулирования, как часть системы управления персоналом, в настоящее время является наиболее востребованной сотрудниками предприятий. По-сути, система материального стимулирования является базовым элементом мотивации персонала, на который далее нанизываются инструменты морального поощрения и развития работников. Совершенствование системы материального стимулирования является достаточно актуальной, поскольку изменения, происходящие в сфере распространения основных форм и систем материального стимулирования, отражают преобразования в техническом базисе производства, уровне экономического развития страны, общеобразовательной и профессиональной структуре работников, занятых в отраслях экономики, а воздействие на материальную заинтересованность работников посредством систем оплаты является одним из основных принципов организации заработной платы в современной экономике.

Карьерное стимулирование сегодня все более привлекает внимание менеджеров серьезных фирм. Оно позволяет задействовать внутренний потенциал сотрудников объединяя в себе целый комплекс мер стимулирования эффективного труда и развития профессионального потенциала сотрудников.

Карьера (от фр. *cariera*) – "успешное продвижение вперед в той или иной области (общественной, служебной, научной, профессиональной) деятельности"[3]. Карьера является результатом осознанной позиции и поведения человека в области трудовой деятельности, связанным с должностным или профессиональным ростом.

Встречаясь с новым сотрудником, менеджер по персоналу должен учитывать этап карьеры, который он проходит в данный момент. Это может помочь уточнить цели профессиональной деятельности, степень динамичности и главное — специфику индивидуальной мотивации.

Комплексная система управления карьерным процессом должна включать взаимосвязанные между собой цели, функции, технологии, принципы, структуру и кадры управления карьерой [4].

Для обеспечения в организации успешного управления карьерным процессом в целом и индивидуальной карьерой каждого сотрудника требуется детальная разработка концепции управления карьерным процессом, которая бы вобрала в себя весь предшествующий положительный опыт, а также перечисленные и другие конструктивные подходы и принципы.

Таким образом, хорошо сформулированные усилия по развитию системы управления карьерой на предприятии могут помочь работникам в определении их собственных потребностей к продвижению, дать информацию о подходящих возможностях карьеры внутри предприятия и сочетать потребности и цели работника с целями организации.

Говоря об использовании социально-психологических методов стимулирования труда необходимо отметить, что очень важным условием успешности такой стратегии стимулирования служит открытость и доверительность в отношениях между руководством и работниками: постоянное и точное информирование о производственно-экономической ситуации, складывающейся на предприятии, об изменениях в соответствующих секторах рынка, об ожидаемых перспективах, намечаемых действиях, успешности их реализации.

Комфортный психологический климат - это обстановка, когда все заняты интересным для себя делом, каждый знает свое место в иерархии организации и доволен им, когда компетенции сотрудников не пересекаются и, следовательно, не возникают острые разногласия, в организации существует атмосфера взаимопомощи.

Таким образом, можно сделать вывод, что система мотивации в деятельности организации – это важнейший элемент, так как она неразрывно связана с главным ресурсом любой организации – людьми. А постоянное пересмотрение, выявление и ликвидация недостатков, а затем и дальнейшее совершенствование системы мотивации дает дополнительные преимущества той организации, которая ее применяет, так как продуктивный труд работника, способствует получению предпринимателем нужных ему результатов и высокой прибыли.

Использованная литература:

1. Бурмистров А. , Газенко Н. Какие методы повышения мотивации персонала являются наиболее действенными? [Текст] // Управление персоналом.- 2012.- № 7. - С. 48-49.

2. Ильин, Е. П. Мотивация и мотивы: Учеб. пособие для вузов [Текст] / Е.П. Ильин. - СПб. и др.: Питер, 2012.- 508 с.

3. Кибанов, А.Я., Дуракова, И.Б. Управление персоналом организации отбор и оценка при найме, аттестация: [Текст] учеб. пособие/ А.Я. Кибанов – М.: «ЭКЗАМЕН», 2015. - 624 с.

4. <http://earchive.tpu.ru/handle/11683/38617>

ЭКОНОМИКАНЫ ДАМУДА САТУ АЙНАЛЫМЫН ЖАҚСARTУ ЖОЛДАРЫН ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Сакенова У.З., Жайлауова А.Ш.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: проблемы совершенствования путей улучшения оборота продаж

Summary: problems of improving ways to improve sales turnover

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» Жолдауында: «Өз өнімін экспортқа шығаратын компанияларға мемлекеттік қолдау көрсетудің тиімділігін барынша арттыру керек. Мен, ең алдымен, орта бизнес туралы айтып отырмын. Бізде кәсіпкерлердің осы тобына арналған нақты мемлекеттік қолдау шаралары жоқ. Бұл, әсіресе, өнімді сату ісіне қатысты.» [1].

Бүгінгі күні қай салада болсын шикізаттық емес, дайын өнімді өндіруді дамыту маңызды мәселе болып отыр. Көңіл бөлерлік жәйт, халықтың күнделікті тұтынатын азық-түлік тауарларының басым бөлігін өз еліміздегі ішкі табиғи, таза өнімдердің құрауы аса маңызды. Осылай бола тұра, бүгінгідей ашық экономикалық кеңістікте сырттан, шет елдерден алып келетін өнімдерден бас тарту жоғары бәсекелестікпен қатар, тауар өткізудегі (сатудағы) жүйелі, ұтымды тиімді әрекеттерді де талап етеді. Сондықтан да, сату айналымын жақсарту жолдарын жетілдіру мәселелері өзекті болып табылады.

Қазіргі нарық жағдайында интернет желілерінің дамуына байланысты маркетингтік жоспарлау компанияның әлеуметтік медидағы мақсатын айқындауға, олардың жетістікке жету жолдарын, басымдықтарын белгілеуге көмектеседі, ең бастысы әлеуетті әсерін болжауға және жоспарланған бағдардан айнымауға (өзгертпеуге) көмектеседі. Бүгінгі күні заман ағымына сай SMM маркетинг арқылы - стратегия-жоспарын әзірлеуден, яғни әлеуметтік желілердің көмегімен компанияның бизнес-мақсаттарына жету жоспарын жасау негізінде үлкен жетістікке жету мүмкін болып отыр [2].

SMM (Social Media Marketing) – әлеуетті клиенттерге әлеуметтік желі арқылы сауда жасаудың негізгі құралы. SMM стратегия-жоспарын жазу үшін:

- біріншіден, әлеуметтік желідегі брендтің ағымдағы жағдайын бағалау қажеттілігі туындайды. Яғни, жазылушылардың саны мен белсенділігін, контенттің сапасы мен өзектілігін, әлеуметтік желілердегі сіздің брендтіңізге қатысты барлық жазбаларды тауып, – олар сіз жайында қалай және не айтатынын білу маңызды;

- екіншіден, бәсекелестердің шаруашылық іс-әрекеттеріне талдау жүргізу маңызды.

- үшіншіден, тұтынушылардың болжамды портретін жасау қажет.

- төртіншіден, компанияның тауары мен қызметтерін бәсекелестерден ерекшелейтін тиімді бірыңғай сауда ұсынысын қалыптастыру қажет. Әріптестермен әрбір әрекет іс қимылдарға талқылау жүргізіп, клиенттерге өнімнің қандай ерекшеліктеріне қарай сіздің брендті таңдағанына сауалнама жүргізіп анықтау. Бәсекелестерден тек қана төмен бағаның есебінен ғана алға озып шығуға болмайтындығын ұғындыру (бағаны себепсіз төмендету кәсіпорынды шығынға ұшыратады), басқаша жолы ол:

- Әлеуметтік желілерге шығу (қатысу) форматын айқындау.

Төменде осы форматтардың бірқатары сипатталған (Кесте 1.):

Кесте 1. Әлеуметтік желілерге шығу форматтары

Форматтар	Сипаттамасы
Коммерциялық	форматта , сіз өзіңіздің коммерциялық мақсат-мүдделеріңізді жасырмайсыз,нақты жазып көрсетесіз және тұтынушыларға тауарыңыз бен көрсететін қызмет түрлерін саудалауды ашық жарнамалайсыз. Сәйкесінше мұндай топтарда өнімдер мен тауарлар каталогі, аталған өнімдер туралы тұтынушылардың сұрақтары мен пікірлеріне құрылған мұндай контент коммерциялық сипат алады.Коммерциялық форматтың мақсаты – сату.
Қызығушылық бойынша	Қызығушылық бойынша форматта- қоғамдастықтар интернет сауданың(интернет-дүкен) алаңын құрайды. Мақсаты– аудиториядан мүмкіндігінше әлеуетті клиенттерді тарту, сосын біртіндеп жарнама жариялап (орналастырып) отыру. Белгілі болған,қалыптасқан ереже бойынша, бастапқыда жазылушылар бұл топтың (қоғамдастықтың) компанияға тиесілі екендігін аңғармайда қалады. Тұтынушыларды топқа музыка, бизнес, сән әлемі, аспаздық,түрлі кеңестер туралы маңызды да пайдалы контенттерімен бөлісе, жариялай отырып тартуға болады.
Аралас	Аралас форматта- компания керекті,пайдасы болатын тақырыптық контент пен коммерциялық контенттерді белгілі бір уақыт аралығында жиі жиі тексеріп көріп,араластырып жариялап отырады және өзі сарапшы ретінде қатысады. Егер де контент пайдалы,керекті, бірегей,әрі заман ағымына сай өзекті болса, онда сіздің беделіңіз сарапшы ретінде күрт көтеріледі. Демек аудиторияның қызығушылығы,ыққыласы артады. Сіздің пікіріңізге сенеді, кеңестеріңізге құлақ асады, ең бастысы жүргізіп отырған маркетингтік брендпен байланысты болмақ. Кәсіби құзыреттілік деңгейі – сауда жасауда шешім қабылдауға ықпал етуші негізгі факторлардың бірі. Топтың әкімшілері (админ) бірыңғай коммерцконтент іш пыстырып, теріс әсер беретінін біледі. Сондықтан брендті ескере отырып, мүмкіндігінше бизнеске тиімді де пайдалы ақпарат беруге тырысады.

Әлеуметтік желілер дегеніміз– әлеуметтік топтарды құрып, оны суреттермен ,қысқаша бейне роликтермен толықтырып, оған жұмыстағы әріптестерді шақыру ғана емес, ол да сайт секілді кәсіпорынның бет-бейнесі,басқаша айтсақ,бұл сатудың қосымша арнасы.Сонымен бірге, «Қашан – қайда – қанша – не» деген нақты әмбебап үлгісі жоқ, дегенмен,бәрі бизнес саласы мен мақсатты аудиторияға байланысты болатын негізгі арнасы.[3]

Сатушы-компанияның негізгі міндеті сатып алушылар,немесе тұтынушылар санын арттыру болып табылатындықтан, тауарлар мен қызметтерді сату, жаңа клиенттерді тарту және бар клиенттерді ұстап қалу үшін перспективалы мақсатты аудиторияны жаңылыспай таңдау, сондай-ақ барлық қолжетімді компаниямен сатуды ынталандыру үшін өткізу нарығына үнемі маркетингтік зерттеу жүргізу қажет.

Талдау нәтижелерімен жұмыс жүргізілгенде нақты тауардың толық сараланған нарығын алып, неғұрлым төмен деңгейде тереңдете талдау қажет. Шын мәнінде, алынған тұтынушылар топтарымен дұрыс жұмыс жүргізу компанияның өсуіне зор мүмкіндіктер ашады. Ол тек жаңа сатып алушыларды тарту есебінен ғана емес, өз қателіктерін дер кезінде анықтап,оны ары қарай болдырмау бағытының көмегімен де жүзеге асады.Айталық, егер бәсекелестердің сатып алушыларымен пікір алмасып жұмыс жүргізгенде, клиенттердің неге басқа компаниялардың пайдасына таңдау жасағанын анықтау қажет. Нарықты жіктеп

талдау, белгілі бір тұтынушылар тобының қажеттіліктерін қанағаттандыру бойынша да жүргізілуі мүмкін. Осындай тауар нарығын зерттеу ерекшелігі- белгілі бір қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін әртүрлі нысандар мен құралдардың өзара байланысын есепке алу болып табылады. Талдау процесі кезінде нақты және әлеуетті бәсекелестерді анықтау, олардың қызметінің көрсеткіштерін талдау, бизнестерінің күшті және әлсіз жақтарын, қаржылық мүмкіндіктерін, бәсекелестерінің нарықтағы экспансия (ену саясаты) саласындағы мақсаттары мен стратегиясын, өндіріс технологиясын, өнім сапасы мен баға саясатын анықтау маңызды. Сату нарығын тиімді ,дұрыс ұйымдастыру сапасынан- тұтынушылар алдында компанияның өсуі мен дамуы, оның пайдасы мен өз тауашасындағы орны тікелей байланысты болады. Мұнда компаниялардың назарын аударуға қажетті өте маңызды мәселелер бар. Мысалы, түпкі сатып алушымен «кері байланыс» орнатудың мәні зор. Осындай ақпаратты алу үшін сатып алушылармен пікір алмасып,кері байланыс каналдарын ұйымдастыру арқылы, өз кемшіліктеріңізге, сондай-ақ тұтынушылар қалауының өзгеруіне дер кезінде мән беріп отыруға мүмкіндік туады.

Сонымен бірге,сату (өткізу) нарығының жолдарын құру нәтижесінде кез келген ұйымда бірнеше әдістерді пайдалануға болады:

- Тікелей әдіс. Бұл жағдайда компания-өндіруші, өнімді өткізуге сәйкес басқаруды және барлық процесті орындауды өзінің міндетіне алады. Мұндай тәсілдің артықшылығының мәні - өнімді жасаудың алғашқы сатысынан бастап, оны тұтынушының сатып алуына дейінгі соңғы сатысының барлық кезеңдеріне бақылау жүргізуінде болып саналады. Сондай-ақ ұйымның тез және толық «кері байланыс» алу және нарықтағы қажеттіліктер мен үрдістердің өзгеруінде жедел ұтымды әрекет ету мүмкіндігі бар.

Ал,екінші жағынан осындай тәсілдің кемшілігі,- қосымша қызметкерлердің штатын, логистика бөлімін және т.б. ұстау қажеттігі. Әдетте, тікелей әдісті тек географиялық жағдайы шектеулі, шағын нарықта жұмыс істейтін шағын компаниялар қолданады.

- Жанама әдіс. Бұл әдіске тікелей әдісті пайдалану тиімсіз болатын жағдайда немесе өте үлкен материалдық шығындарды талап етілуі мүмкін болатын жағдайда жүгінеді.Нақтырақ айтсақ, өткізу нарығының географиясы кең ,ауқымды болғанда мүмкін болады. Мұны әртүрлі делдалдарды пайдалану арқылы жасайды.

- Аралас. Өнімді өткізуде неғұрлым пайдалы , ұтымды әдістерді біріктіреді. Мұндай тәсіл неғұрлым тиімді, өйткені тауарларды сату және нарыққа қатысушылармен қарым-қатынас үшін барынша көп арналарды пайдалануға мүмкіндік береді [4].

Пайданың ұлғаюы.Кез келген компанияның міндеті мен мақсаты бәрімізге белгілі өз табысын көтеру мен пайдасын арттыру, әрі өз саласында танымал болып лидерлік позицияларға қол жеткізу болып табылады. Сондықтан ішкі факторларды талдап жақсартумен қатар, сыртқы факторлармен де үнемі жұмыс істеу қажет. Бұл дегеніміз өткізу нарығын кеңейту,ауқымды аудиторияны табу болып табылады. Кез келген табысты бизнес тұрақты клиенттерден құралады. Нақтырақ айтсақ, жаңа клиенттерді тартуға қарағанда, бұрынғы клиенттерге сату,олармен жұмыс істеу жеңіл әрі арзанға түсетіні екендігі белгілі. Бүгінгі күні біріншіден,клиенттерді тарту мен ұстап қалудың тиімді факторларының бірі – клиентке бағдарлану. Екіншіден – клиенттермен арақатынасты дұрыс,тиімді басқару.

Сонымен ,қорытындылай келе,өнімді өткізуді (сатуды)арттырудың тиімдісі-

Клиенттермен үнемі және тұрақты байланыста болудың орны ерекше маңызды: оларға өтетін акциялар мен жаңа тауарлар жайында дер кезінде міндетті түрде хабарлау, сауалнама жүргізу, іс-шараларға шақыру шараларын атқаруды ұйымдастыру.

Клиенттерді таңғалдыру үшін әрбір тауарлар жайында пікірлерін айтуға ынталандыру маңызды. Жақсы ,тиімді өткізу нарығын жасау және кейіннен қорытындысын талдау мен түзету- кәсіпорынның табысты дамуының басты кепілі болып табылады. Сондықтан да кез келген жобаның бастапқы сатысында күш-жігерді маркетингтік зерттеуге және болған және болуы мүмкін қателерді түзетуге бағыттау керек. Маркетингтік өткізу (сату) саясаты - әртүрлі тауарларды жеткізудің ықтимал нұсқаларын талдауды көздейді және өнімдерді сату

арнасының барлық деңгейінде ең жоғары көрсеткіштерге қол жеткізуге, сатып алушылар талғамын қанағаттандыру жолын қамтамасыз етеді.

Қарқынды өсу кезеңін ұзарту үшін компания бірнеше стратегиялық тәсілдерді қолдана алады:

-жаңа заттардың сапасын жақсарту, оған қосымша қасиеттер беру, оның жаңа үлгілерін шығару;

-нарықтың жаңа сегменттеріне ену;

-жарнаманың бір бөлігін тауар жайлы жариялауға, екінші бөлігін тұтынушылардың тауарды сатып алуына ынталандыруға жұмсау;

-тұтынушылардың қосымша санын тарту үшін тауар бағасын уақытылы (уақытша) төмендету.

Сонымен, осы жоғарыда аталған нарықты кеңейту стратегияларын қолдануға жүгінетін компания, өзінің нарықтағы позициясын нығайтып, бәсекеге қабілеттілігін арттырады. Бұл өз кезегінде экономикалық даму мүмкіндігіне әкеледі деп сенемін.

Әдебиеттер

1. «Сындарлы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» ҚР Президенті Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы // «Егемен Қазақстан», 3 қыркүйек 2019 жыл.

2. Котлер Ф., Келлер К.Л. Маркетинг. Менеджмент. Питер, 2016 ж.- 435б. 85

3. <https://stat.gov.kz/> Ішкі сауда статистикасы 2020 ж.

4. <https://informburo.kz/>

ЦИФРОВИЗАЦИЯ В ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОМ ХОЗЯЙСТВЕ

Серпухова Е.П. - к.э.н., доц.

*Самарский государственный технический университет
Академия строительства и архитектуры, г. Самара, Россия.*

e-mail: eugh@mail.ru

Цифровизация - это внедрение современных цифровых технологий в конкретные сферы деятельности. От автоматизации цифровизация отличается принципиально иным подходом к трансформации. Настолько возросла сейчас роль цифровизации, что она постепенно начала превращаться в ключевой механизм отраслевого и межотраслевого развития.

История цифровых технологий насчитывает три этапа. В первом были созданы аналитические цифровые алгоритмические системы. Во втором разработаны цифровые алгоритмы совещательных функций. В третьем осуществлена передача цифровым технологиям распорядительных функций, а при моделировании ситуаций автоматизированные системы перешли от экспертного совещательного режима к распорядительному. Нынешний период закрепил эти изменения. С помощью цифровых технологий моделируются ситуации распространения социальных, экономических, политических, эпидемиологических и других направлений.

Цель работы - обоснование особой роли цифровизации жилищно-коммунального хозяйства (ЖКХ) в современных условиях. Зная особую роль цифровых технологий, можно формулировать и решать возникающие в условиях пандемии социально-экономические задачи, ускорять коммуникационное взаимодействие, повышать качество жилищно-коммунальных услуг, производительность труда. Акцентируясь на аспектах цифровизации, можно выявить основные проблемы, возникающие при формировании необходимых для новых управленческих задач баз данных.

Еще недавно, до периода пандемии, представители жилищно-коммунального хозяйства не проявляли особого интереса к цифровизации. Внедрялись отдельные элементы цифровых решений, производственные процессы оцифровывались частично. Пандемия заставила ускоренными темпами внедрять цифровые технологии по всем отраслям народного хозяйства, включая ЖКХ и строительство. По данным аналитиков, российский бизнес тратит на цифровую трансформацию 10 % годовой выручки. Срок окупаемости этих инвестиций - от одного до пяти лет [1]. Все цифровые сервисы оперативно внедряются для массового использования в крайне короткие сроки.

Цифровые технологии рассматривают в широком и узком аспектах. В широком как массовый перевод информации в цифровую форму, создание глобальных высокоэффективных систем управления. В узком как преобразование информации в цифровую форму. В ЖКХ до недавнего времени наблюдался направленный путь с обеспечением сохранности, защищённости, оперативного копирования и распространения без потерь точности нужной информации, увеличения плотности записи, возможности переработки огромных массивов данных, направляемых управляющим компаниям.

В настоящее время ЖКХ требуются массивы информации совсем другого масштаба для контроля, анализа, управления. С переходом от ведомственного к отраслевому принципу технического регулирования создаются комплексные отраслевые системы. Цифровизация позволяет этими массивами достигать принципиально новый качественный уровень обработки информации. На постоянной основе анализируются и тестируются информационные системы, исходя из новых целей и задач отрасли.

Проблема в том, что базы данных нужно объединять и применять единый стандарт обработки с элементами защиты. Общая система управления обеспечит корректность обработки. Должна сохраняться информация о первоисточниках, ссылках на документы, обеспечиваться ответственный и достоверный подход к работе. Проверка должна осуществляться аналитическими и балансовыми методами, корреспондироваться со смежными базами данных. Только в этом случае можно снизить число отчётов, заменив их на актуализацию баз данных в формирующуюся аналитику, а развитие ЖКХ будет направлено на следующие важные для отрасли направления:

- оптимизацию процессов управления, снижения потерь ресурсов;
- снижение финансовой нагрузки на предприятия ЖКХ;
- прозрачности отрасли и создания условий для общественного контроля, регулирования;
- формирования баз достоверных и актуальных данных о состоянии коммунальных фондов, качестве оказываемых услуг, объемах потребления и потребителях услуг.

Цифровизация при практической реализации обеспечивает высокую безопасность, слаженность работы систем городского хозяйства. Она оптимизирует затраты при сохранении безопасности и надежности данной сферы. Предприятия ЖКХ, активно внедряющие цифровые технологии в свою деятельность, должны нацеливать свою работу на эффективное управление производством, учет потребления ресурсов и организацию клиентских онлайн сервисов, минимизировать производственные риски. Новая система учета коммунальных ресурсов с дистанционной передачей данных повышает точность отправляемой поставщику ресурсов информации. Управление режимами работы инженерных сетей позволяет эффективно функционировать городскому коммунальному хозяйству. Система клиентских сервисов - от электронной очереди до онлайн расчетов через личные кабинеты - оптимизирует процесс предоставления качественных услуг ЖКХ.

Учитывая охват цифровыми технологиями сферы ЖКХ, предлагаются такие направления их активного применения [2]:

- Разработка бизнес-моделей работы.
- Создание цифровых услуг сферы ЖКХ.
- Управление жизненным циклом услуги ЖКХ.
- Сбор, хранение и обработка информации.

Управление производственными процессами городского хозяйства.

Административные функции.

Документооборот.

Выбирая направление для конкретной цифровой технологии, исходят из цели, которую ставит предприятие ЖКХ. Цифровизация позволяет не только собирать необходимую информацию, внедрять ее результаты в практическую деятельность, но и прогнозировать развитие событий, формировать рекомендации для недопущения рискованных ситуаций.

Можно сделать вывод, что в ЖКХ сейчас идет период активного развития цифровизации. Управление отраслью становится более открытым, эффективным, инновационным. Цифровые технологии в ЖКХ в новых пандемийных условиях проходят ускоренную практическую апробацию. Можно констатировать тот факт, что в ближайшее время будут внедряться и другие, более совершенные цифровые технологии в тех сферах отрасли, которые пока менее затронуты цифровизацией. В перспективе жилищно-коммунальное хозяйство останется на пути активного развития информационных технологий в коммуникационных, производственных, экономических процессах своей деятельности. А участники данных процессов должны быть профессионально готовы к работе в условиях новых цифровых вызовов.

Использованная литература:

1. Пандемия ускорила цифровизацию бизнеса. [Электронный ресурс]. URL: <https://plus.rbc.ru/news/5f8f191f7a8aa930ddd3c511> (дата обращения 21.10.2020).

2. Серпухова Е.П. Возрастающая роль цифровых технологий в новых условиях функционирования жилищно-коммунального хозяйства. Традиции и инновации в строительстве и архитектуре. Строительство и строительные технологии [Электронный ресурс]: сборник статей / Под ред. М.В. Шувалова, А.А. Пищулева, А.К. Стрелкова. – Самара: Самар. гос. техн. ун-т, 2021. – С. 1145 - 1151.

ОПТИМИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ АГРАРНЫМ СЕКТОРОМ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Суйналиева Н.К.

*к.э.н., доцент Международного университета
инновационной технологии
г.Бишкек, Кыргызская Республика*

Аннотация: В данной статье рассмотрены совершенные механизмы управления, которые меняются и совершенствуются в силу изменений в программах социально-экономического и управленческого развития страны, в организационных структурах управления на всех уровнях, в системах управления производством, оказанием услуг и распределением. Аграрный сектор Кыргызстана представляет собой одну из основных воспроизводственных отраслей экономики республики. В нем производится 12-14% национального дохода. На современном этапе перехода аграрного сектора экономики к стратегии эффективного развития, внедрения рыночного сельскохозяйственного оборота земли, многообразие и равенство форм собственности и хозяйствования рассматривается как одно из главных условий решения данных проблем. В настоящее время еще не до конца отработаны в методологическом и методическом плане научные представления комплексного преобразования отношений собственности в аграрном секторе экономики, перспектив развития и сочетания различных хозяйствующих форм, обеспечивающих эффективное использование факторов производства, совершенствование всего экономического механизма. Однако развитие и сочетание новых

хозяйственных формирований на селе не имеет достаточно полного научного и экономического обоснования, воспринимается оно чаще упрощенно. Важным становится научный поиск и освоение в практике оптимального сочетания различных хозяйственных укладов.

Ключевые слова: *Сельское хозяйство, аграрный сектор, оптимизация, инновация, предпринимательство, бизнес-сектор, животноводство, продовольствие.*

Вопросы развития аграрного сектора является ключевой проблемой, связанной с обеспечением населения продовольствием, перерабатывающих отраслей промышленности – сырьём, определением и укреплением места области в рынках республики и за её пределами. На современном этапе перехода аграрного сектора экономики к стратегии эффективного развития, внедрения рыночного сельскохозяйственного оборота земли, многообразие и равенство форм собственности и хозяйствования рассматривается как одно из главных условий решения данных проблем. В настоящее время еще не до конца отработаны в методологическом и методическом плане научные представления комплексного преобразования отношений собственности в аграрном секторе экономики, перспектив развития и сочетания различных хозяйствующих форм, обеспечивающих эффективное использование факторов производства, совершенствование всего экономического механизма. Однако развитие и сочетание новых хозяйственных формирований на селе не имеет достаточно полного научного и экономического обоснования, воспринимается оно чаще упрощенно. Важным становится научный поиск и освоение в практике оптимального сочетания различных хозяйственных укладов.

Наблюдается диаметрально противоположные взгляды специалистов и ученых по вопросам дальнейшего развития и сочетания крупного и мелкого производства, индивидуальных и общественных предприятий. Законодательная база в этой области еще несовершенна и противоречива. Поэтому для решения поставленных проблем требуются более глубокие исследования по выявлению факторов, влияющих на эффективность функционирования новых форм хозяйствования, тенденций развития, определению сущности и условий их сочетания, способствующих устойчивого роста аграрного производства.

Процесс нововведения берет свое начало в науке, где вырабатываются новые идеи и решения, затем они преобразовываются в соответствующие технические описания, документации. Условием инновационного процесса является превращение научных исследований в начальную стадию производственного процесса. В основе производственного процесса, если взять во внимание устоявшийся категорийный аппарат, лежит становление науки непосредственной производительной силы. На основе такого становления происходят изменения в ходе самой трудовой деятельности – содержание процесса общественного производства. Анализируя процесс превращения науки в непосредственную производительную силу, следует остановиться на трех аспектах: функциональном (выявление функции науки в развитии производства), историческом (определение этапности развития) и структурном (структура науки, выделение элементов, выполняющих роль непосредственной производительной силы). Построение такой системы в нашей стране пока на начальной стадии, но её создание и эффективное функционирование может, в конечном счёте, существенно повлиять на результативность попытки перехода от линейной модели к нелинейной. Причём финансовые институты, хотя и являются основным звеном, обеспечивающим эффективное инновационное развитие, сами по себе они не способны обеспечить воспроизводственный подход к финансированию инноваций. Таким образом, для увеличения доли инновационной продукции необходима система институтов, которая в случае слаженного и сбалансированного функционирования должна обеспечить воспроизводственный подход к финансированию инноваций в сельском хозяйстве. Как известно, аграрный сектор является одним из основных в экономике страны, который представлен тремя звеньями. Первое звено составляют отрасли, обеспечивающие техникой, удобрениями и другими средствами производства. Ко второму

относятся отрасль растениеводства и третье звено - животноводство. Все отрасли, входящие в состав аграрного сектора, можно сгруппировать в отдельные функциональные сферы:

1) производство сельскохозяйственной продукции (растениеводство, животноводство);

2) средства производства для всех отраслей аграрного сектора (технология, техника, минеральные удобрения, химические средства и т.д.);

3) производственная и социальная инфраструктуры (заготовка, хранение, перевозка и реализация продукции, научно-исследовательская деятельность и подготовка кадров, отвечающих за развитие инновационной деятельности).

Одним из эффективных способов реструктурирования национальной экономики является кластерный подход к ее организации, и соответственно, стимулирование их создания и развития. При таком подходе объектом структурно-инновационной политики становится не отрасль, а взаимоотношения между взаимосвязанными видами деятельности или секторами, между конечными потребителями и производителями, между самими производителями и различными институтами.

Как показывает зарубежный опыт, "...в период индустриализации промышленности, особенно догоняющей индустриализации, государственная политика обычно фокусировалась на поддержке развития крупнейших (структурообразующих) предприятий, деятельность которых должна была преобразить и промышленность региона, и национальное хозяйство в целом, создавая спрос на промышленные товары и одновременно – их предложение" [1].

На современном этапе развития Кыргызстана одной из сложных проблем является создание структурной сбалансированности между тремя основными блоками отраслей промышленности: экспортно-сырьевым, обрабатывающим, наукоемким. Каждый из этих блоков требует создания соответствующей стратегии развития.

Кластер определяется также как индустриальный комплекс, сформированный на базе территориальной концентрации сетей специализированных поставщиков, основных производителей и потребителей, связанных технологической цепочкой, и выступающих альтернативой секторальному подходу. Концентрация конкурентов, покупателей и поставщиков способствует росту эффективной специализации производства. При этом кластер дает работу и множеству предприятий малого бизнеса. Интеграция в кластере создает не спонтанную концентрацию различных научных и технологических изобретений, а эффективную систему распространения новых знаний и технологий.

Следует обратить внимание на "...принципиальное отличие кластера от финансово-промышленных групп или вертикально-интегрированных структур. По своей природе являясь сетью независимых участников, в нем не используются иерархические отношения для контроля и координации деятельности. Характерной особенностью кластера является, во-первых, наличие внутренней конкуренции и кооперации между однородными участниками; во-вторых, территориальная локализация и отраслевая специализация; в-третьих, вертикальная и горизонтальная квазиинтеграция.

Исследователи классифицируют кластеры по размерам, отраслевому составу, источникам кластеризации" [2]. Так, отмечается, что вариация размеров кластеров чрезвычайно велика.

Процесс формирования кластеров может длиться 10 и более лет. Поэтому, ожидать быстрой, в течение 2-3 лет, отдачи от кластероориентированной политики не следует, хотя государство может и должно выступать катализатором процессов кластеризации. На сегодняшний день в Кыргызстане реализуются проекты «Диверсификация экономики Кыргызстана посредством развития кластеров в недобывающих отраслях экономики» и «Основы организации кластерной деятельности представительных органов местного самоуправления в тесном сотрудничестве с местным сообществом», основанные на кластерном подходе, первостепенной целью которого является повышение конкурентоспособности секторов кыргызстанской экономики, не связанных с добычей

природных ресурсов.

В настоящее время правительством создаются региональные кластеры, основой которых являются подотрасли сельскохозяйственного производства. Одной из приоритетных отраслей для создания кластера в Кыргызстане является зерновая отрасль. Для увеличения эффективности зерновой индустрии необходимо развитие кластера производства и переработки пшеницы, что в дальнейшем будет стимулировать повышение конкурентоспособности кластерообразующих отраслей.

Ускоренное развитие животноводства, на наш взгляд, также будет обуславливать целесообразность создания кластеров по комплексной переработке продукции отрасли (мясопродукты, шерсть, кожевенное сырье).

Как показывает мировая практика, кластерный подход, и в первую очередь региональные кластеры, дают мощный толчок развитию малого и среднего бизнеса. Ведущие компании кластера, как правило, концентрируют деятельность на главных направлениях и делегируют производство промежуточных продуктов и оказание услуг малым предприятиям. Такой подход особенно выгоден регионам, ибо даёт возможность для роста конкурентоспособности местного бизнеса, увеличения доходности региона, решает проблемы занятости населения.

В территориальной структуре сельскохозяйственного производства Кыргызстана заметную роль в заполнении аграрного сектора стали играть фермерские хозяйства (в то же время отмечено сокращение объема выпуска сельскохозяйственной продукции, производимой сельскохозяйственными организациями). Природные условия для ведения сельского хозяйства и основные ресурсы сельскохозяйственного производства фермерских хозяйств некоторых регионов, например, Баткенской, Ошской и Таласской областей не являются оптимальными. Также климатические особенности Нарынской области благоприятны только для выращивания определенных видов сельскохозяйственных культур. Почвы имеют низкий показатель плодородия. Практически не развиты социальная инфраструктура и техническое обеспечение.

Образование в социально-экономической и территориальной структурах аграрной сферы сектора фермерских хозяйств создало устойчивую и уверенно развивающуюся форму организации сельскохозяйственного производства. Важными условиями повышения экономической эффективности функционирования фермерских хозяйств являются следующие: установление рациональных параметров производственных структур фермерских хозяйств, правильный выбор специализации, направления развития в зависимости от природно-экономических факторов, складывающейся конъюнктуры рынка, постоянная поддержка государства, введение упрощенной системы налогообложения и государственное регулирование правового статуса. Фермерский сектор выполняет важные социальные и экономические функции в сельской местности (в качестве сферы использования трудового потенциала). Дальнейшее развитие фермерского сектора сельского хозяйства Кыргызстана связано с формированием тесных интеграционных связей как внутри самого сектора, так и с другими организациями сельскохозяйственного производства, а также с перерабатывающей промышленностью и торговой сетью. В настоящее время у фермерских хозяйств подобные связи развиты слабо.

Использованная литература:

1. Экономика Кыргызстана: Проблемы рационального использования природных ресурсов/ Отв. ред. акад. Т. Койчуев. -Бишкек: Илим, 2012. -221 с. -(Серия изданий НАН КР по проблемам общественного развития суверенного Кыргызстана)

2. Мусакожоев, Ш. Современные проблемы экономики [Текст] : Сборник научных трудов / Ш. Мусакожоев; Кыргызский экономический университет. - Бишкек : 2018. - 156 б.

3. Социально-экономическое развитие Кыргызской Республики. Сборник нацстаткомитета КР, 2021 г. 480 с.

СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ ФОРМИРОВАНИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА, СОСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ

Туташиев Б.Т.

соискатель Международного университета
им.К.Ш.Токтомаматова

Аннотация: Данная статья посвящена проблемам развития сельскохозяйственных формирований в контексте привлечения инвестиций. Инвестиционный климат выступает объектом инвестиционной политики, представляющей совокупность мер организационного и экономического воздействия, направленных на создание оптимальных условий для инвестирования. С одной стороны, он определяет стартовые условия для разработки инвестиционной политики, с другой - является ее результатом. Эффективность инвестиционной политики измеряется степенью изменения инвестиционного климата. В свою очередь, более благоприятное состояние инвестиционного климата влияет на инвестиционную политику, инвестиционную привлекательность. С точки зрения технологии инвестиционная политика, выступающая как совокупность различных мероприятий, воздействует на субъективные составляющие инвестиционного климата.

Ключевые слова: Сельское хозяйство, аграрный сектор, управление, методика, методы, приемы, инновация, инвестиция, экономика, анализ, аграрный сектор, прибыль, коммерция.

Интенсификация инновационных процессов предполагает формирование и осуществление государственной политики на государственном, и региональном уровнях, применение методов программно-целевого управления инновационной деятельностью, разработку стратегии инновационного развития регионов. Исследование тенденций и условий для эффективного инвестиционного и инновационного процессов в экономике области должно быть основано на комплексном анализе финансового состояния предприятий.

Под инвестиционным климатом мы подразумеваем, совокупность условий и элементов, формирующихся на основе взаимоувязанного комплекса законодательно-нормативных, организационно-экономических, социально-политических и других факторов. Состояние инвестиционного климата выявляется через соотношение показателей инвестиционной активности и инвестиционной привлекательности. Инвестиционная активность оценивается объемами капиталовложений и их физическим пополнением. Инвестиционная привлекательность характеризуется потенциальным спросом на инвестиции. Взаимосвязь инвестиционной привлекательности и инвестиционной активности носит характер корреляционной зависимости: инвестиционная привлекательность является обобщающим факторным признаком, инвестиционная активность – зависимым от него результативным признаком.

Совокупность инвестиционной привлекательности и активности составляет инвестиционный климат. В свою очередь изменение инвестиционного климата в динамике представляет собой инвестиционный процесс. Инвестиционная привлекательность - это интегральная характеристика отдельных предприятий, отраслей, регионов, страны с позиций перспективности развития, доходности инвестиций и уровня инвестиционных рисков. Она определяется одновременным воздействием двух групп факторов, одна из которых формирует инвестиционный потенциал, вторая - инвестиционные риски. Инвестиционный

потенциал учитывает макроэкономические характеристики, насыщенность территорий, отраслей и предприятий факторами производства, потребительский спрос населения и другие параметры. Величина инвестиционного риска показывает вероятность потери инвестиций и дохода от них. В конечном счете, инвестиционная активность зависит от уровня ее инвестиционной привлекательности.

Инвестиционная привлекательность подкомплекса (отрасли) рассматривается нами как совокупность экономических, ресурсных, финансовых и рыночных инструментов, формирующих условия для активного функционирования отрасли, с учетом региональных и отраслевых особенностей на основе оценки инвестиционных рисков и позиционирования подкомплекса. На нее действуют объективные факторы: обеспеченность сырьевыми ресурсами, климатические условия и т.д. и субъективные, связанные с управленческой деятельностью.

Инвестиционный потенциал подкомплекса включает в себя ресурсно-сырьевой, производственный, потребительский, инфраструктурный, инновационный, трудовой и финансовый потенциал.

Второй составляющей инвестиционной привлекательности является уровень инвестиционного риска (экономический, социальный, политический, финансовый) - это возможность или вероятность полного или частичного недостижения (недополучения) результата осуществления инвестиций.

Первостепенное значение для инвестора в отрасли сельского хозяйства, на наш взгляд, имеют пять слагаемых привлекательности: кадровая, территориальная, инновационная, финансовая.

Оценку инвестиционной привлекательности продуктового подкомплекса АПК, на наш взгляд, целесообразно представлять блоками показателей, характеризующих важнейшие составляющие инвестиционного механизма и выражающие оценку производственного потенциала продуктового подкомплекса АПК; состояние его отраслей; развитие маркетингового потенциала продукции данного подкомплекса.

Двумя важными характеристиками отрасли являются уровень доходности и конкурентоспособность продукции. Совокупный уровень доходности отрасли может оцениваться по доходности продаж, активов, инвестированного капитала. Целесообразно оценивать не только производственный потенциал, но также ресурсно-сырьевой и маркетинговый потенциал, поскольку на эффективное функционирование подкомплекса «на входе» влияет состояние ресурсно-сырьевого потенциала, «на выходе» - маркетингового. Минимальный объем производства определяется наличием и состоянием ресурсно-сырьевой базы, максимальный - конъюнктурой рынка продукции. Оценку инвестиционной привлекательности подкомплекса предлагается осуществлять в следующей последовательности:

- определение стратегических целей инвестиционной деятельности;
- позиционирование отрасли в структуре экономики региона;
- определение критериев инвестиционной привлекательности;
- ее прогнозирование на среднесрочную перспективу.

Каждый потенциал оценивается по совокупности показателей, один из которых дает количественную оценку потенциалу, а остальные корректируют этот показатель относительно его структуры и темпов развития (таблица 1).

Таблица 1 - Показатели экономического потенциала подкомплексов агропромышленного комплекса Кыргызстана

Оцениваемый потенциал	Характер показателя	Наименование показателя
Ресурсно-сырьевой	Количественная оценка	Коэффициент использования потенциала (урожайности, продуктивности)
	Качественная оценка	Коэффициент обеспеченности собственными ресурсами (уровень кадрового, сырьевого, финансового, технологического потенциала)
Производственный	Количественная оценка	Коэффициенты спроса на продукцию отраслевого подкомплекса, загрузки пере-рабатывающих мощностей.
	Структурная оценка	Коэффициент зональной обеспеченности предприятиями перерабатывающей промышленности, уровень глубины переработки сырья и вторичных ресурсов.
	Оценка темпов роста	Коэффициент соотношения темпов роста цен и себестоимости продукции
Маркетинговый	Количественная оценка	Коэффициент соотношения фактического потребления конечной продукции с рекомендуемым нормативным значением, оценка емкости рынка сырья и продукции
	Структурная оценка	Коэффициент соотношения потребления импортной и продукции произведенной в регионе, оценка товарного ассортимента.
	Оценка темпов роста	Средний темп роста цен на продукты питания, предпочтений потребителей на отдельную продукцию

Для определения инвестиционной привлекательности регионального рынка продукции АПК следует учитывать суммарную оценку продуктовых подкомплексов и их удельный вес в структуре АПК.

Учитывая, что конечная продукция подкомплекса представлена широким ассортиментом, в качестве объекта для оценки динамики цен на его конечный продукт принимается тот продукт, имеющий наибольший удельный вес в рационе потребителей.

Считаем, что целесообразно рассматривать инвестиционную привлекательность отраслевого продуктового подкомплекса как самостоятельную экономическую категорию, которая характеризуется не только финансовой устойчивостью предприятий, но и конкурентоспособностью продукции, уровнем инновационной деятельности.

Одним из новых направлений агропромышленных формирований является создание агропромышленного кластера. В результате исследований мы пришли к выводу, что кластеры можно классифицировать на:

- европейская модель - сконцентрированные на ограниченной территории конкурирующие компании, выпускающие дифференцированный продукт и имеют особую маркетинговую стратегию за ее пределами;
- североамериканская модель - совокупность территориально – сконцентрированных компаний, связанных между собой экономическими отношениями по принципу территориальной специализации;
- азиатская модель - вертикально-интегрированная специализированная территория, созданная в рамках государственной экономической политики;

- японская модель - совокупность малых предприятий и фирм, сконцентрированных вокруг головного предприятия - монополиста, специализирующихся на выпуске товаров - полуфабрикатов по ее заказу и конкурирующих между собой по цене и качеству за право поставки.

Авторская трактовка агропромышленного кластера следующая: это территориальное сочетание предприятий, связанных производственно-сбытовой деятельностью с целью повышения конкурентоспособности продукции и усилением инвестиционной активности. В составе агропромышленного кластера должны быть предприятия: транспортные, сельскохозяйственного машиностроения по производству и переработке продукции и др.

В отличие от обычных форм кооперации и интеграции, кластерные системы характеризуются наличием крупного предприятия - лидера, определяющего долговременную хозяйственную, инвестиционную и иную стратегию всего кластера; территориальной локализацией основной массы хозяйствующих субъектов - участников кластера; устойчивостью хозяйственных связей – участников кластерной системы; долговременной координацией участников кластера в рамках производственных программ, инновационных процессов, контроля качества и др.

Важной чертой кластера является его инновационная ориентированность. Центром его могут быть несколько предприятий, при этом между ними сохраняются конкурентные отношения. Объединение в кластер на основе вертикальной интеграции формирует не спонтанную концентрацию разнообразных научных и технологических новшеств, а определенную систему продвижения знаний и технологий. При этом важнейшим условием эффективной трансформации нововведений в инновации, а инноваций в конкурентные преимущества является формирование сети устойчивых связей между всеми участниками кластера.

Использованная литература:

1. Мусакожоев, Ш. Современные проблемы экономики [Текст] : Сборник научных трудов / Ш. Мусакожоев; Кыргызский экономический университет. - Бишкек: 2014. - 156 б.

2. Арзыбаев А.А. “Современная система учета и анализа эффективности использования капитала”. Монография. Б.: “Электронная библиотека” 2018 г. 260 с.

3. Экономика Кыргызстана: Проблемы рационального использования природных ресурсов/ Отв. ред. акад. Т. Койчуев. -Бишкек: Илим, 2012. -221 с. -(Серия изданий НАН КР по проблемам общественного развития суверенного Кыргызстана)

ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ СТРУКТУРА ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА

Уразымбетов Б.

Докторант университета Корвинуса

г. Будапешт, Венгрия

e-mail: bauyrzhan.urazymbetov@stud.uni-corvinus.hu

Глобализация, сложившаяся нестабильная политическая и экономическая международная конъюнктура стали мощным импульсом для формирования крупных региональных интеграционных объединений, среди которых Евросоюз, MERCASUR, «боливарианский альянс» ALBA-TCP, NAFTA, зоны свободной торговли в Юго-Восточной Азии и др. Региональная интеграция поспособствовала многим странам в достижении национальных интересов, предотвращении межконфессиональных и межэтнических конфликтов, определении оптимальной траектории развития внутренней и внешней политики, выходу на международную арену. Наступила эра, когда конкурировать между

собой начали не только отдельные национальные экономики, но и крупные региональные экономические союзы. Поэтому после распада СССР с усилением экономического и политического влияния на международные процессы некоторых стран и интеграционных объединений евразийский вектор развития стал одним из основополагающих принципов для создания реальных условий развития экономики и позиционирования Казахстана и других государств-членов ЕАЭС как центральной державы Евразии.

Исторически концепция евразийства известна давно и имеет определенный стержень. Так, принципы евразийства как идейно-мировоззренческие наблюдаются в трудах Ч.Валиханова, А.Кунанбаева, В.Радлова, И.Гаспринского и др., центральная идея которых заключается в мирном сосуществовании и сотрудничестве народов разной религии и культуры [1]. В 1920-1930 годы возникновение евразийства как общественно-политического движения связывают с учеными из русской эмигрантской среды - Н.С.Трубецкой, П.Н.Савицкий, И.Н.Алексеев и др. [2]. В 1980-е годы проявляется новая волна интереса к евразийству в связи с творчеством и значительным вкладом в развитие концепции неовразийства выдающегося историка-этнолога, доктора исторических и географических наук, тюрколога XX века Л.Н.Гумилева, который называл себя «последним евразийцем». Основоположник пассионарной теории этногенеза, он рассматривал Великую степь Евразии как особую цивилизацию [3]. В последующем, идеи Л.Н.Гумилева претерпели глубокого переосмысления и стали исходной точкой строительства современных институтов евразийской интеграции.

Евразийская идейная концепция, как система внешнеполитических и внешнеэкономических идей и приоритетов международного сотрудничества, озвученная первым президентом Казахстана в 1994 году, хоть и была на тот момент воспринята неоднозначно, со временем получила большую поддержку и развитие. Для формирования современной евразийской социально-экономической модели интеграции, воспринимаемой как не цель, а инструмент решения насущных экономических проблем вовлеченных государств, основанной на европейских ценностях с учетом евразийской реалии и советским экономическим наследием, было приложено немало усилий, базирующихся на тесном экономическом взаимодействии при безусловном сохранении суверенитета и равноправия государств-членов. Были разработаны и подписаны многочисленные документы, составляющие договорно-правовую базу процесса евразийской экономической интеграции, ряд межгосударственных соглашений о согласованной макроэкономической политике, единых принципах и правилах регулирования деятельности субъектов естественных монополий, единых правилах поддержки промышленности и сельского хозяйства, создание зоны свободной торговли с рядом третьих стран.

Так, в 1996 году был заключен Договор об углублении интеграции в экономической и гуманитарной областях с целью создания условий для стабильного развития экономик государств-членов в интересах повышения жизненного уровня их населения направлять совместные усилия на поэтапное углубление интеграции в экономике, науке, образовании, культуре, социальной сфере и иных областях. В 1999 году был подписан Договор о Таможенном союзе (ТС) и Едином экономическом пространстве (ЕЭП), следующим шагом стало учреждение в 2000 году Евразийского экономического сообщества (ЕврАзЭС), которая стала своего рода «дорожной картой» развития интеграционного взаимодействия. С 2010 года начал действовать ТС между Казахстаном, Беларусью и Россией, в 2011 г. было подписано соглашение о Зоне свободной торговли, которая охватывала территории Армении, Беларуси, России, Казахстана, Кыргызстана, Молдавии, Украины, а также (в особом порядке) Узбекистана, с 2012 г. функционирует ЕЭП, а с 2015 г. - Евразийский экономический союз (ЕАЭС) [4]. Это историческое событие наступило 1 января 2015 г. в результате вступления в силу Договора о Евразийском экономическом союзе.

Правовая основа работы органов ЕАЭС как международной организации региональной экономической интеграции, обладающей международной правосубъектностью,

содержится в Договоре о Евразийском экономическом союзе, в котором прописаны основные цели группировки (статья 4):

- стабильное развитие экономик Республики Армения, Республики Беларусь, Республики Казахстана, Киргизской Республики и Российской Федерации в интересах повышения жизненного уровня их населения;
- создание единого рынка товаров, услуг, капитала и трудовых ресурсов;
- всесторонняя модернизация, кооперация и повышение конкурентоспособности экономик стран-членов [5].

На сегодняшний день ЕАЭС объединяет Российскую Федерацию, Республику Казахстан, Республику Беларусь, Республику Армения и Кыргызскую Республику. По оценке экспертов, Союз превратился в успешное интеграционное объединение региональных экономик, демонстрирующее привлекательную модель сотрудничества [4].

В качестве интеграционной модели утверждена институциональная модель, предусматривающая скоординированную или согласованную политику в пределах и объемах, установленных Договором и международными договорами в рамках Союза в соответствии с основными принципами и целями Союза. Для эффективного функционирования Союза в разделе 3, ст. 8 Договора о ЕАЭС прописаны органы наднациональной системы управления Союза:

I. Высший Евразийский экономический совет (Высший совет — это главы государств-членов). Отвечает за рассмотрение принципиальных вопросов деятельности Союза, определение его стратегии, направлений и перспектив развития интеграции;

II. Евразийский межправительственный совет (Межправительственный совет — это главы правительств государств-членов). Осуществляет работу по 10 полномочиям (обеспечение контроля за исполнением Договора о ЕАЭС и решений ВЕЭС; рассмотрение вопросов по инициативе Совета ЕЭК; одобрение проектов бюджета Союза; рассмотрение предложений государств-членов по отмене или изменению решений, принятых Комиссией, которые при необходимости передаются на рассмотрение Высшего совета);

III. Евразийская экономическая комиссия (Комиссия, ЕЭК). Полномочия ЕЭК охватывают такие направления, как: регулирование внешней торговли, техническое, таможенно-тарифное и нетарифное регулирование, регулирование санитарных, ветеринарных и фитосанитарных мер, защита интеллектуальной собственности и прав потребителей, отраслевое регулирование в производстве лекарств и медицинских изделий, энергетике, транспортной сфере, а также регулирование союзного рынка труда, финансовых и иных услуг, государственных (муниципальных) закупок и ряд других. ЕЭК состоит из:

- Совета Евразийской экономической комиссии (Совет ЕЭК, представлены пятью заместителями премьер-министров государств-членов),

- Коллегии Евразийской экономической комиссии (Коллегия ЕЭК, состоит из 10 человек, по 2 представителя от каждого государства);

IV. Суд Евразийского экономического союза (Суд Союза). Судебный орган Союза, который рассматривает споры по вопросам реализации международных договоров в рамках ЕАЭС и решений органов Союза [5].

Каждый из этих политических институтов имеет полномочия принимать законодательные акты отдельно консенсусом и квалифицированным большинством. Консенсусом принимаются решения по наиболее чувствительным вопросам, по остальным – квалифицированным большинством в две трети голосов. При этом любые решения, которые принимает Коллегия, могут быть пересмотрены вышестоящими органами Союза – Советом Комиссии, Межправительственным советом, Высшим советом. И как крайняя мера, любой вопрос может быть оспорен в Суде ЕАЭС. Все руководящие органы ЕАЭС имеют свои собственные полномочия, закрепленные в договорах, и участвуют в процедуре принятия решений и определении основных целей Союзов.

Сформированная институциональная структура Союза с учетом мирового опыта, с заложенным механизмом принятия решений консенсусом и квалифицированным большинством позволяет учитывать интересы каждого государства-члена Союза и служит гарантией долгосрочной устойчивости и успешности интеграционного проекта. Определен потенциал евразийской интеграции, сформировалось интеграционное ядро, заинтересованное в успешной реализации интеграционных проектов.

Тем не менее, ЕАЭС как молодое региональное интеграционное объединение делает только первые практические шаги по реализации евразийской доктрины. Актуальными остаются вопросы, касающиеся реализации евразийских замыслов. В условиях активной политической агрессии необходимо предпринять меры, по развитию и освоению внутреннего евразийского пространства, расширить количество участников Союза, укрепить свои позиции на международной арене.

Использованная литература:

1. Ермекебай Ж.А. Евразийство в научном наследии Ч.В.Валиханова//Сборник: Чокан Валиханов и гуманитарная наука XXI века: Материалы международной научно-практической конференции, посвященной 175-летию выдающегося казахского ученого Ч.Ч. Валиханова. – Алматы, 2010г. – С. 95-100. – URL: <https://istina.ips.ac.ru/publications/article/8488006/>
2. Хакимов Р.С. Евразия: история будущего (отрывки)//Журнал «Научный Татарстан». – Казань – Изд-во «Фэн» АН РТ, 2012г. – С. 7-13. URL: <http://www.antat.ru/ru/izdatelstvo-fen/izdaniya/journals/nauchnyy-tatarstan/nt/2012.pdf>
3. Тлеугабылова К. и др. Л.Н. Гумилев – один из основоположников идеи евразийства//Молодой ученый. – 2013. – №2 (49). С. 288-291. – URL: <https://moluch.ru/archive/49/6156/>
4. Евразийский экономический союз обрел самостоятельную идентичность// Российский совет по международным делам. <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/interview/evraziyskiy-ekonomicheskii-soyuz-obrel-samostoyatelnyuyu-identichnost/>
5. Договор о Евразийском экономическом союзе. URL: https://docs.eaeunion.org/docs/ru-ru/0043610/itia_05062014

УПРАВЛЕНИЕ СТРУКТУРНЫМ ИЗМЕНЕНИЕМ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ ЖАЛАЛ-АБАДСКОЙ ОБЛАСТИ

*Хамрабаев А.А. - профессор Международного университета
им. К.Ш. Токтомаматова
г. Жалал-Абад, Кыргызская Республика*

В процессе перехода аграрного сектора экономики страны к рыночным отношениям чрезвычайную роль в повышении эффективности его функционирования играет финансовый механизм, являющийся структурным элементом экономического механизма, обеспечивающего стратегию самокупаемости и самофинансирования сельскохозяйственных предприятий. Эффективный финансовый механизм должен отражать такую финансовую модель воспроизводственного процесса в аграрном секторе, которая позволит сельскохозяйственным предприятиям обеспечивать себя необходимыми источниками инвестирования, создавать финансовые резервы и выполнять свои финансово-кредитные обязательства. Важным резервом оздоровления финансов агропредприятий и организаций АПК служит существенное улучшение управления ими. Новыми условиями диктуется необходимость перехода аграрного сектора на рыночные формы и методы управления воспроизводственным процессом, основанного на адаптированном к специфике современного сельскохозяйственного производства в Кыргызстане финансовом

менеджменте. В АПК, особенно в сельском хозяйстве, отсутствует не только современный финансовый менеджмент, а даже элементарное финансовое управление. Крайне низкое качество управления финансами предприятий – немаловажная причина тяжелого финансового состояния. Финансовый менеджмент можно определить, как организацию управления финансовыми потоками в целях наиболее эффективного использования собственного и привлеченного капитала и получения максимальной прибыли.

В рыночных условиях финансовый менеджмент на микроуровне наполняется совершенно новым содержанием. В частности, необходима объективная оценка выполнения бизнес-планов, инвестиционных проектов и источников их финансирования, текущих и конечных финансовых результатов, маркетинговых мероприятий и т.п. Нужны новые подходы к определению издержек производства, доходов и расходов, основанные на реализации принципов коммерческого расчета. Основными направлениями вывода аграрной экономики из кризисного состояния являются повышение экономической эффективности сельскохозяйственного производства, решение социальных проблем, прекращение спада и планомерное наращивание производства продукции растениеводства и животноводства, увеличение инвестиций в агропромышленный комплекс. Эти задачи невозможно решить без всесторонней оценки финансово-экономического состояния аграрных предприятий и разработки адекватного финансового механизма и системы финансовых мер, направленных на организационно-экономическое и финансовое оздоровление деятельности анализируемого субъекта.

Процессы либерализации экономики почти во всех регионах Кыргызстана начались практически одновременно. Различаются темпы и масштабы этого процесса преобладающими формами стали коммерциализация и приватизация государственных предприятий, либерализация цен, внутренней и внешней торговли, ограничение роли и влияния центральных экономических и отраслевых ведомств, их формальная реорганизация или ликвидация. Эти направления реформ представлялись и декларировались как основной курс экономических преобразований, главное в переходе от централизованной плановой экономики к рыночной. Однако полного разгосударствления хозяйственной деятельности не произошло, так как государство в той или иной мере сохранило функции непосредственного участника процесса воспроизводства определяющее влияние и контроль в основных сферах экономики Жалал-Абадской области, а главное – в распределении и перераспределении собственности, финансовых и материально-технических ресурсов, в управлении инвестиционными потоками.

Отличительная особенность формирования новых отношений собственности в области состоит в том, что этот процесс приобрел самодовлеющее значение, превратился в самоцель, сведенную к экспроприации общественного достояния, лишению государства прав распоряжения имуществом. На первоначальных этапах приватизации типичным было декларирование таких целей, как создание «класса собственников», «эффективных хозяев», освобождение бюджета от дотационных государственных предприятий и колхозов. Другая особенность состояла в совмещении трех последовательных процессов – коммерциализации, акционирования и приватизации государственных предприятий. Это приводило к тому, что их организационно-правовая форма менялась одновременно, имущество передавалось новым собственникам фактически бесплатно или по крайне заниженным, символическим ценам. По оценке экспертов ПРООН (Нью-Йорк. Оксфорд юниверсити), в Жалал-Абадской области цена приватизируемых активов некоторых предприятий в расчете на единицу их продукции была в 10-12 раз ниже, чем в среднем по республике, а оценка приватизируемых активов предприятий Кочкор-Атинского нефтедобывающего предприятия в расчете на единицу разведанных резервов – почти в 20 раз ниже, чем аналогичные предприятия стран Европы.(1).

Наиболее ярко негативные последствия «либеральной» трансформации отношений собственности проявились на первоначальных этапах приватизации в Жалал-Абадской области. Формирование новой собственности стартовало одновременно с организацией

инициативного частного и «малой» приватизации. В целом «малая» приватизация во всех областях республики стала центральным звеном институциональных реформ, реального образования частного предпринимательства. К началу 2020 г. на долю предприятий торговли, общественного питания и бытового обслуживания, составляющих основу «малой» приватизации Жалал-Абадской области приходилось – 58% – 63% (1). Преобладающие способы «малой» приватизации – продажа физическим и юридическим лицам на аукционах и конкурсах имущества предприятий или ранее арендованных объектов торговли, общественного питания, бытового обслуживания, местной промышленности, строительства, грузового автотранспорта. Следует отметить, что приватизация маломерного имущества (в Жалал-Абадской области к нему относились объекты, общая площадь которых не превышала 100 кв. метров) протекала относительно вяло и медленно (4). Сказывались бюрократические проволочки на местах, завышенные цены на имущество, низкая платежеспособность частных покупателей, сопротивление трудовых коллективов. Различия в темпах и масштабах приватизации, приоритетности способов и организации ее проведения, в конечном счете, проявились в разной скорости формирования новых рыночных институтов и отношений собственности – центрального условия построения либерального рыночного хозяйства.

Когда прошла первая волна создания малых частных предприятий, обложенных чрезмерными налогами и незащищенных законодательством от административного произвола и криминала, почти ничего не осталось от инициативных и эффективных хозяев. Так, в области доля малых предприятий всех форм собственности в общем количестве предприятий составляет 31%, в численности занятых на постоянной основе – 15% и в валовом внутреннем продукте 12%. Это существенно ниже, чем в других областях республики. Жалал-Абадская область считается аграрной, поэтому эта специфика предопределила особенности реформирования отношений собственности, сложность и остроту решения главного вопроса – земельного. Поэтому аграрные реформы в области направлялись не столько на преобразование земельных отношений, сколько на либерализацию условий и форм хозяйствования, трансформацию государственной и колхозно-кооперативной системы.

В целом реформирование аграрного сектора не завершено. Стратегия аграрных реформ деформирована слабой государственной поддержкой новых форм собственности и хозяйствования. Центральным вопросом остается преобразование земельных отношений. В области законодательно провозглашена частная собственность на землю, но в свободный рыночный оборот она введена частично, за исключением земель сельскохозяйственного назначения (долгосрочное пользование с правом наследования).

Использованная литература:

1. Жусупбаев А.Ж. Задача оптимального распределения сельскохозяйственной техники между крестьянскими хозяйствами. Наука и новые технологии. - Бишкек, 2018.- №2. -С.91-95.
2. Арзыбаев А.А. и др. Международные стандарты финансовой отчетности. Бишкек 2016 г. Изд. Максспринт 320 стр.
3. Мусакожоев Ш.М. Государственное регулирование национальной экономики. – Б.: 2018г.-228с.

АНАЛИЗ ДИНАМИКИ НЕКОТОРЫХ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ КАЗАХСТАНА ЗА ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

*Шокаманов Ю.К. - д.э.н, профессор
Алматинский гуманитарно-экономический университет, г. Алматы
e-mail: shokamanov53@mail.ru*

Зачастую статистические данные используются пользователями так, как им это выгодно. Например, в "нулевые" годы выгодно было показывать их, переводя в доллары США, так как курс доллара был стабилен. Так, по итогам первого пятилетия XXI века можно было сказать, что ВВП Казахстана вырос в 3,1 раза, а среднемесячная заработная плата - в 2,4 раза [1]. И такие цифры были возможны благодаря тому, что курс доллара укрепился со 142,13 тенге в 2000 году до 132,88 тенге в 2005 году. В то же время с учетом того, что общая инфляция (дефлятор ВВП) за 5 лет составила 1,8 раза, объем ВВП в реальном выражении вырос только в 1,6 раза. Аналогично, учитывая, что ИПЦ за пятилетие составил 1,4 раза, реальная заработная плата выросла только в 1,7 раза.

Для некоторых показателей (средний размер назначенных пенсий, минимальном их размере, величине прожиточного минимума и др.) не публикуются данные об их изменении в реальном выражении, что опять-таки, не дает ясной картины о фактической их динамике. С учетом такой ситуации мы попытались провести объективный анализ некоторых социально-экономических показателей Казахстана за период с 1995 по 2020 годы, приведя их в сопоставимый вид.

В таблице 1 приведены некоторые макроэкономические показатели из числа опубликованных НБС и ВБ данных за период с 1995 по 2020 годы, а также рассчитанные автором в целях анализа динамики социально-экономического развития Казахстана.

Бюро национальной статистики (БНС) Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан с 2014 года ведет на своем сайте и ежегодно актуализирует динамику основных социально-экономических показателей страны. Промежуток перехода от плановой к рыночной экономике характеризуется отсутствием данных по ряду показателей. Однако для большинства из них такие данные имеются начиная с 1995 года, когда размер экономики Казахстана достиг своего минимума – 69% по отношению к 1991 году. Данные, приведенные БНС, показывают, что в долларах США по среднегодовому обменному курсу доллара США ВВП методом производства вырос в 10,3 раза. И это несмотря на то, что национальная валюта периодически обесценивалась по отношению к доллару США.

Для анализа динамики ВВП в долларах США лучше воспользоваться данными Всемирного Банка (ВБ) по ВВП стран мира, рассчитанными по паритетам покупательной способности (ППС) [2]-[5]. При этом следует отметить, что динамика ВВП в долларах США по ППС в текущих ценах (5,4 раза за период с 1995 по 2020 год) включает в себя инфляцию в США (1,5 раза).

Таблица 1 - Динамика некоторых макроэкономических показателей Республики Казахстан за 1995-2020 годы

	1995	2000	2005	2010	2015	2020
ВВП:						
млн. тенге ¹⁾	1 014 190	2 599 902	7 590 594	21 815 517	40 884 134	70 649 033
млн. долларов США ¹⁾	16 640	18 292	57 124	148 052	184 387	171 084
млн долл. США по ППС ²⁾	93 650	115 107	211 070	313 789	407 416	501 577
млн долл. США по ППС в ценах 2017 года ³⁾	135 268	152 941	250 472	338 699	426 122	475 672
ИФО ВВП в процентах к 1995 году ⁶⁾	100,0	113,2	185,3	250,6	315,5	352,1
ВВП на душу населения:						
тенге ¹⁾	64 123	174 682	501 128	1 336 606	2 330 360	3 766 810
долл. США ¹⁾	1 052	1 229	3 771	9 071	10 510	9 122
долл. США по ППС ⁴⁾	5 921	7 734	13 935	19 225	23 224	26 744
долл. США по ППС в ценах 2017 года ⁵⁾	8 553	10 276	16 536	20 751	24 290	25 363
Уровень цен, ППС/курс доллара, % ⁷⁾	17,8	15,9	27,1	47,2	45,3	34,1
Доходы гос. бюджета:						
млн. тенге ¹⁾	219 395	587 043	2 098 532	4 299 132	7 634 805	14 521 191
долл. США по ППС в ценах 2017 года ⁹⁾	29 253	34 532	69 236	66 746	79 579	97 773
Затраты гос. бюджета:						
млн. тенге ¹⁾	260 240	576 182	1 946 146	4 457 165	8 227 097	16 725 097
долл. США по ППС в ценах 2017 года ⁹⁾	34 699	33 893	64 208	69 200	85 753	112 612
<i>Источники:</i>						
¹⁾ Данные БНС: Динамика основных социально-экономических показателей (stat.gov.kz)						
²⁾ Данные ВБ: GDP, PPP (current international \$) / Data (worldbank.org)						
³⁾ Данные ВБ: GDP, PPP (constant 2017 international \$) / Data (worldbank.org)						
⁴⁾ Данные ВБ: GDP per capita, PPP (current international \$) / Data (worldbank.org)						
⁵⁾ Данные ВБ: GDP per capita, PPP (constant 2017 international \$) / Data (worldbank.org)						
⁶⁾ ИФО ВВП рассчитан автором цепным методом.						
⁷⁾ Уровень цен рассчитан автором путем деления ВВП в долларах США по курсу на ВВП в долларах США по ППС.						
⁸⁾ ППС в постоянных ценах 2017 года рассчитаны автором путем деления ВВП в тенге в текущих ценах на ВВП в долларах США по ППС в постоянных ценах 2017 года.						
⁹⁾ Доходы и затраты бюджета в долларах США по ППС рассчитаны автором.						

Динамика же ВВП в долларах США по ППС в постоянных ценах (2017 года) показывает, что экономика Казахстана выросла за 25-летний период в 3,5 раза. Этот результат совпадает с нашими расчетами индекса физического объема (ИФО) ВВП на основании годовых ИФО, что еще раз подтверждает правильность использования данных Всемирного Банка.

Аналогично можно сравнить данные по ВВП на душу населения, рассчитанные по курсам и по ППС. Если по данным БНС ВВП на душу населения за 25 лет в долларах США по среднегодовому обменному курсу доллара США вырос в 8,8 раза, то по данным ВБ по ППС – в 4,5 раза, а с учетом инфляции доллара, только в 3,0 раза. Данные Всемирного Банка позволяют сравнивать показатели различных стран на объективной основе, так как основаны на сопоставимых данных, полученных по результатам международных сопоставлений. Так, объемы ВВП на душу населения по ППС в размере 26 744 доллара США позволяют относить Казахстан к группе стран с доходами выше среднего уровня (17 083 доллара США).

Более высокие значения по ППС нежели по курсам связаны с тем, что уровень цен в Казахстане ниже, чем в США. Его можно определить путем деления ППС на среднегодовой курс доллара. Другим способом уровень цен определяется делением показателей ВВП в долларах США, представленных по курсу, к значениям показателей, представленных по ППС. Как мы видим из таблицы 1, уровень цен в 1995 и 2000 годах находился на очень низком уровне: в 5-6 раз ниже, чем в США. К 2005-2010 годам он повысился почти в три раза, однако после очередного резкого снижения курса тенге к доллару США вновь снизился, составив в 2020 году 34,1% от уровня цен в США.

Объемы государственного бюджета не принято переводить в долларовой эквивалент. В то же время, его сравнивают с ВВП. Это позволяет представить его, как и ВВП, в долларах США по ППС. Для сопоставимости в динамике лучше использовать ППС в постоянных ценах. Его можно определить, разделив ВВП в текущих ценах в тенге на ВВП в долларах США по ППС в постоянных ценах. Рассчитанные данные сопоставимы, так как представлены в единых ценах 2017 года. Как мы видим, темпы роста доходов и затрат государственного бюджета был сопоставим с темпами роста ВВП, составив соответственно 3,3 и 3.2 раза.

Среднемесячная заработная плата в тенге в текущих ценах за 25 лет выросла в 44,5 раза (см. таблицу 2). Однако в реальном выражении, если пересчитать зарплату 2020 года с использованием годовых ИПЦ, она выросла только в 4,6 раза. Зарплата 2020 года в ценах 2017 года составила 178,5 тыс. тенге, в то время как в 1995 году в тех же ценах 2017 года она была равна 39,2 тыс. тенге, то есть примерно на уровне минимальной заработной платы 2020 года (42,5 тыс. тенге). Зарплата же в долларовом эквиваленте, рассчитанная по среднегодовому курсу доллара, за 25 лет выросла в 6,3 раза. А темп роста зарплаты в долларах США по ППС в постоянных ценах 2017 года совпадает с ростом реальной заработной платы в тенговом эквиваленте (4,6 раза). То есть представление данных в долларах по ППС отражает реальную ситуацию, если они определены в постоянных ценах.

Таблица 2 - Динамика некоторых социально-экономических показателей Республики Казахстан за 1995-2020 годы

	1995	2000	2005	2010	2015	2020
Среднемесячная заработная плата одного работника:						
номинальная, тенге ¹⁾	4 786	14 374	34 060	77 611	126 021	213 003
номинальная, долл. США ¹⁾	79	101	256	527	568	498
реальная, тенге в ценах 2017 года ²⁾	39 230	55 073	93 060	130 879	155 198	178 544
реальная, долл. США по ППС в ценах 2017 года ²⁾	324	454	768	1 080	1 280	1 473
Средний размер назначенной месячной пенсии:						
номинальная, тенге ¹⁾	1 876	4 298	9 061	21 238	38 933	63 937
номинальная, долл. США ¹⁾	30,8	30,2	68,2	146,2	175,6	154,8
реальная, тенге в ценах 2017 года	15 377	16 467	24 757	35 815	47 947	53 593
реальная, долл. США по ППС в ценах 2017 года	126,7	135,9	204,2	295,2	395,5	442,0
Среднедушевые денежные доходы населения:						
номинальная, тенге ¹⁾	1 721	6 352	15 787	39 014	67 321	116 126
номинальная, долл. США ¹⁾	28,2	44,7	118,8	264,8	303,6	281,2
реальная, тенге в ценах 2017 года	14 107	24 337	43 134	65 791	82 908	97 339
реальная, долл. США по ППС в ценах 2017 года	116,7	200,9	355,6	542,7	684,2	802,9
<i>Источники:</i>						
¹⁾ Данные БНС: Динамика основных социально-экономических показателей (stat.gov.kz)						
²⁾ Реальная среднемесячная заработная плата в тенге и в долларах США по ППС рассчитана автором.						
³⁾ Реальный средний размер назначенной месячной пенсии в тенге и в долларах США по ППС рассчитан автором.						
⁴⁾ Реальные среднедушевые денежные доходы в тенге и долларах США по ППС рассчитана автором.						

В отличие от заработной платы, национальная статистика не представляет данные по назначенной пенсии в реальном выражении. Хотя это несложно сделать, используя годовой индекс потребительских цен (ИПЦ). Согласно нашим расчетам, средняя пенсия в постоянных ценах 2017 года за 25 лет выросла в 3,5 раза, с 15,4 тыс. тенге в 1995 году до 53,6 тыс. тенге в 2020 году. В долларах США по среднегодовому курсу доллара статистика показывает рост средней пенсии в 5,0 раз, с 31 доллара США в 1995 году до 155 долларов в 2020 году. Расчет размера средней пенсии в долларах США по ППС в постоянных ценах показывает ее рост в 3,5 раза (как и при расчете в тенге в постоянных ценах), со 127 долларов в 1995 году до 442 долларов США в 2020 году.

Национальная статистика приводит данные не только об абсолютной величине среднедушевых номинальных денежных доходов населения, но и темпы их роста к предыдущему году и к 1995 году. Так, в 2020 году они выросли к 1995 году в 67,5 раз, что можно получить и путем простого деления данных за эти два года. Статистика публикует также данные о годовом индексе реальных денежных доходов, однако при этом не приводит

цифру, насколько они возросли за этот же 25-летний период. Результаты наших расчетов показывают, что они выросли за этот период только в 6,9 раза. В ценах 2017 года реальные среднедушевые денежные доходы населения в 1995 году составляли 14,1 тыс. тенге, а в 2020 году – 97,3 тыс. тенге. В долларах США по среднегодовому курсу доллара статистика показывает рост среднедушевых денежных доходов населения в 10,0 раз. Если же рассчитать этот показатель в долларах США по ППС в ценах 2017 года, то его рост, как и реальный рост в тенговом выражении, составит 6,9 раза. При этом в 1995 году он был на уровне 117 долларов США, в 2020 году - 803 доллара США.

Таким образом, при анализе стоимостных социально-экономических показателей при переводе их в доллары США вместо курсов национальной валюты к доллару США следует использовать ППС. При этом при анализе динамики показателей следует использовать ППС в постоянных ценах. Для показателей, реальная динамика которых зависит от ИПЦ, данные за год, цены которого приняты за постоянные, следует разделить на ИПЦ, рассчитанные по отношению к этому году.

С учетом такого подхода, анализ основных социально-экономических показателей Казахстана показывает, что ВВП страны за 25 лет вырос в 3,5 раза, а на душу населения – в 3,0 раза. Доходы госбюджета за этот же период выросли в 3,3 раза, а затраты – в 3,2 раза. Реальная заработная плата за 25 лет выросла в 4,6 раза, пенсия – в 3,5 раза, а среднедушевые денежные доходы – в 6,9 раза.

Использованная литература:

1. [Электронный ресурс] Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан: Основные социально-экономические показатели Республики Казахстан// URL: [Динамика основных социально-экономических показателей \(stat.gov.kz\)](#) (дата обращения: 10.02.2022)
2. [[Электронный ресурс] Всемирный Банк: Экономика и рост// URL: [GDP, PPP \(current international \\$\) | Data \(worldbank.org\)](#) (дата обращения: 10.02.2022)
3. [Электронный ресурс] Всемирный Банк: Экономика и рост// URL: [GDP, PPP \(constant 2017 international \\$\) | Data \(worldbank.org\)](#) (дата обращения: 10.02.2022)
4. [Электронный ресурс] Всемирный Банк: Экономика и рост// URL: [GDP per capita, PPP \(current international \\$\) | Data \(worldbank.org\)](#) (дата обращения: 10.02.2022)
5. [Электронный ресурс] Всемирный Банк: Экономика и рост// URL: [GDP per capita, PPP \(constant 2017 international \\$\) | Data \(worldbank.org\)](#)

СОДЕРЖАНИЕ

1	<i>Арзыбаев А.А.</i> О НАУЧНЫХ ДОСТИЖЕНИЯХ ДОКТОРА ЭКОНОМИЧЕСКИХ НАУК, ПРОФЕССОРА НАЗАРОВОЙ ВЕРЫ ЛЕОНИДОВНЫ	3
МЕХАНИЗМЫ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА, АУДИТА, АНАЛИЗА И СТАТИСТИКИ ОБЕСПЕЧИВАЮЩИЕ СТРАТЕГИЮ РАЗВИТИЯ РЫНКА		
2	<i>B. B. Sultanova, D.S. Akhmetkaliyeva</i> БЛОКТЫҚ ҚАРЖЫЛАНДЫРУ БЮДЖЕТ АРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫ ЖЕТІЛДІРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ	6
3	<i>Sergazieva M.R., Rysbaeva S.K., Galymzhan D.Y.</i> DIGITAL TRANSFORMATION OF THE ECONOMIES OF THE EAEU COUNTRIES: PRIORITIES AND DEVELOPMENT PROSPECTS	10
4	<i>Абдыкадыров П.М.</i> ОЦЕНКА ФИНАНСОВОГО ПОЛОЖЕНИЯ МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В НОВЫХ УСЛОВИЯХ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ	13
5	<i>Абдыкалыкова Т.Н.</i> НАЛОГОВЫЙ УЧЕТ: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ, МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДИКА	17
6	<i>Абдыкалыкова Т.Н.</i> ФИНАНСОВАЯ ОТЧЕТНОСТЬ О ПРИЗНАНИИ ДОХОДОВ И РАСХОДОВ ПРЕДПРИЯТИЙ И ИХ НАЛОГОВЫЙ АНАЛИЗ В СООТВЕТСТВИИ С МЕЖДУНАРОДНЫМИ СТАНДАРТАМИ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ	21
7	<i>Агабекова Г.Н., Исмаилова М.И.</i> КОММЕРЦИЯЛЫҚ ҰЙЫМДАРДЫҢ ШОҒЫРЛАНДЫРЫЛҒАН ЕСЕПТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ ТАЛДАУ	24
8	<i>Ажибекова А.Д., Исмаилова М.</i> РЕАЛИЗАЦИЯ РЕГЛАМЕНТИРОВАННЫХ ОТЧЕТОВ И ИХ ХАРАКТЕРИСТИКА В СИСТЕМЕ 1С-БУХГАЛТЕРИЯ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ	27
9	<i>Айнабекова И.Т., Есенова М.Ж.</i> РАЗВИТИЕ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	32
10	<i>Айтыбекова А.А.</i> РАЗВИТИЕ УЧЕТА И АУДИТА КАПИТАЛА ПРЕДПРИЯТИЯ В СООТВЕТСТВИИ С МЕЖДУНАРОДНЫМИ СТАНДАРТАМИ	36
11	<i>Акпарова А.А., Кудайбергенов Н.А.</i> АНАЛИЗ ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ КОМПАНИИ И ПОРЯДОК ЕГО ВЫПОЛНЕНИЯ	39
12	<i>Алайдаркызы К., Әлайдар Ж. Нартбаева А.С., Танабаева Г.</i> КОММЕРЦИЯЛЫҚ ҰЙЫМДАРДЫҢ ЕСЕП САЯСАТЫН ҚҰРУДЫҢ НЕГІЗДЕРІ МЕН ҚАҒИДАЛАРЫ	43
13	<i>Алайдаркызы К., Әлайдар Ж., Танабаева Г.</i> ЖАУАПКЕРШІЛІК ОРТАЛЫҚТАРЫ БОЙЫНША БАСҚАРУШЫЛЫҚ ЕСЕПТІ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ	46
14	<i>Алайдаркызы К., Әлайдар Ж.</i> ӨНДІРІС ШЫҒЫНДАРЫНА АУДИТ ЖҮРГІЗУДІҢ ӘДІСТЕМЕСІ	49

15	Алибаева Ж.С. КОМПАНИЯЛАРДАҒЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ АУДИТ ЖҮЙЕСІН ЕНДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	52
16	Андыбаева Г.Т., Бісқақ А. ҚАРЫЗ АЛУШЫНЫҢ НЕСИЕГЕ ҚАБІЛЕТІН БАҒАЛАУ ӘДІСТЕМЕСІ	55
17	Арышев В.А., Иванюк Т.Н. ПРИНЯТИЕ ИНВЕСТИЦИОННЫХ РЕШЕНИЙ	59
18	Атчабарова А.М. АУДИТ КОНСОЛИДИРОВАННОЙ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ	62
19	Бабакулова Ч.М. КЫРГЫЗСТАНСКАЯ ПРАКТИКА УЧЕТА И АНАЛИЗА ФИНАНСОВОГО ПОЛОЖЕНИЯ МАЛОГО ПРЕДПРИЯТИЯ	68
20	Баймедетов С.Д. КӘСПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ	71
21	Баймедетов С.Д., Игликова Ә.Н. НЕГІЗГІ КАПИТАЛДЫҢ ТИІМДІ ПАЙДАЛАНУ ЖОЛДАРЫН ЖОҒАРЫЛАТУ	75
22	Баймуханова С.Б. ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА АУДИТА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ	79
23	Балтаева С.А., Бекжанова Г.А. ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТЕ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	81
24	Батырханова Ұ.А. УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ УЧЕТ: ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ПРИНЯТИИ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ	83
25	Биймырсаева Э.М. О СОСТОЯНИИ И РАЗВИТИИ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	87
26	Бутин Ерке-Булан М. СОСТАВЛЕНИЕ И ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ФИНАНСОВОЙ ОТЧЕТНОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В СООТВЕТСТВИИ С МСФО	90
27	Бутин Ерке-Булан М. МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АНАЛИЗА ДВИЖЕНИЯ ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ ОРГАНИЗАЦИИ	95
28	Даузова А.М. ЦИФРОВОЙ МОНИТОРИНГ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ЗЕМЕЛЬ В КАЗАХСТАНЕ	98
29	Ержанов А.К., Тайгашинова К.Т. ОСОБЕННОСТИ ВЕДЕНИЯ ВНУТРЕННЕГО УЧЕТА ЗАТРАТ СОЗДАНИЯ ЗАПАСОВ В ЛОГИСТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ	103
30	Жаздыкбаева Д.П. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ПЛАТЕЖНОГО БАЛАНСА	107
31	Жаздыкбаева Д.П. ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІҢ ДАМУЫ МЕН ПРОБЛЕМАЛАРЫ	110
32	Жаздыкбаева Д.П. РАЗВИТИЕ СОВРЕМЕННОГО БИЗНЕСА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ	114

33	Жантаева Г. М., Айнабекова И. Т. ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТТИ ЖЕТІЛДІРУ	117
34	Жексембина А.Е. ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СИСТЕМЕ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА КАЗАХСТАНА	121
35	Заурбекова Л.Е. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАЗЫНАШЫЛЫҒЫ ТУРАЛЫ ЖАЛПЫ ҰҒЫМ, ҚАЗІРГІ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЦИФРОВИЗАЦИЯ ЖАҒДАЙЫ	124
36	Заурбекова Л.Е. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЦИФРОВИЗАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА МЕМЛЕКЕТТІК АУДИТ ӘДІСТЕРІНІҢ ДАМУЫ	128
37	Игликова А.Н., Баймедетов С.Д. ТЕНДЕНЦИЯ РАЗВИТИЯ СТАНДАРТИЗАЦИИ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА И АУДИТА В КАЗАХСТАНЕ	132
38	Казбекова Ж.Ш., Бектурсын Ш.А. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ БЮДЖЕТИРОВАНИЯ	135
39	Кайимов Н.А. О ПРОБЛЕМАХ КАЧЕСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СУБЪЕКТОВ ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ ОТРАСЛИ КЫРГЫЗСТАНА	137
40	Калгулова Р.Ж., Рахимбаев А.Б., Карипова М.Р. СОВРЕМЕННЫЙ МИРОВОЙ ОПЫТ НАЛОГОВЫХ ВЗАИМООТНОШЕНИЙ АВТОВЛАДЕЛЬЦЕВ С БЮДЖЕТОМ	139
41	Касымбекова Ж.Б. ОБ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕТА И АНАЛИЗА ЭФФЕКТИВНОСТИ КАПИТАЛЬНЫХ ВЛОЖЕНИЙ В ОСНОВНЫЕ ФОНДЫ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ	143
42	Кененбаева З.М., Сулайманова Н.Э. ФИНАНСОВЫЙ АНАЛИЗ КАК ОСНОВА ПРИНЯТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ	146
43	Керимбекова Б.У. АВТОМАТИЗАЦИЯ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЁТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ	148
44	Китапова К., Сыдық Т.Ә. БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ЖӘНЕ АУДИТТІҢ ДАМУ КЕЗЕҢДЕРІ	151
45	Китапова К., Достай Д. БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕБІНІҢ ТҮРЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ АЙЫРМАШЫЛЫҒЫ	154
46	Корженгулова А.А. РОЛЬ И ВЗАИМОСВЯЗЬ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА С ГУМАНИТАРНЫМИ НАУКАМИ	157
47	Куандыкова Б.Ш. БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕПТІҢ КОНЦЕПЦИЯЛАРЫ МЕН ҚАҒИДАЛАРЫ	160
48	Куандыкова Б.Ш. УЧЕТ И ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ ОПТОВОГО ТОВАРООБОРОТА В ТОО «АЯЖАН»	163

49	Куандыкова Б.Ш. ПРОДОВОЛЬСТВЕННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАК НЕОТЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	167
50	Назарова В.Л., Куттыбадамов И.С. ЗНАЧЕНИЕ ФИНАНСОВОГО АНАЛИЗА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ	169
51	Назарова В.Л., Шонахунов Ё.Е. ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА ЭКСПОРТА ТОВАРОВ И УЧЕТ ИНОСТРАННОЙ ВАЛЮТЫ	173
52	Оразалинова М.С. ӨЗІНДІК ҚҰННЫҢ НОРМАТИВТІК КАЛЬКУЛЯЦИЯСЫ	178
53	Попова Л.А., Березюк В.И. УЧЕТ ДОСРОЧНОГО ПОГАШЕНИЯ ДОЛГОВЫХ ФИНАНСОВЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ: СОВРЕМЕННЫЙ ВЗГЛЯД	182
54	Сейдахметова Ф.С. ҚАЗАҚСТАННЫҢ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІ ЖӘНЕ ОНЫҢ АҚПАРАТЫНЫҢ ҚАУІПСІЗДІГІН ҰЙЫМДАСТЫРУ	188
55	Тлеубаева С.А., Алтыбаева А. ОРГАНИЗАЦИЯ И ПРОВЕДЕНИЕ АУДИТА ОСНОВНЫХ СРЕДСТВ	191
56	Тлеубаева С. А., Алтыбаева А. АНАЛИЗ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ И ДЕЛОВОЙ АКТИВНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ «ЖАМБЫЛ – ЖЫЛУ»	194
57	Умирбекова С.У. БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ПЕН ЕСЕПТІЛІКТІ ҰЙЛЕСТІРУ	197
58	Умирбекова С.У. ҚАРЖЫЛЫҚ ЕСЕПТІЛІКТІҢ АРТЫҚШЫЛЫҒЫ, ӨЗГЕРТІЛГЕН АҚШАЛАРДЫҢ САТЫП АЛУ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ЕСЕПКЕ АЛУ	200
59	Хусаинова Э.Ю. ОБ ОРГАНИЗАЦИИ БУХГАЛТЕРСКОГО (ФИНАНСОВОГО) УЧЕТА В КЫРГЫЗСТАНЕ В СООТВЕТСТВИИ С МЕЖДУНАРОДНЫМИ СТАНДАРТАМИ	203
60	Шаримхан А. БАСҚАРУ ШЕШІМДЕРІН ҚАБЫЛДАУДАҒЫ БАСҚАРУ ЕСЕБІНІҢ РОЛІ	206
61	Шестакова М.В. СИСТЕМА ФИНАНСОВОГО ПЛАНИРОВАНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИИ И ПОКАЗАТЕЛИ ЕЕ ОЦЕНКИ	209
62	Шестакова М.В. ПОНЯТИЕ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ СУЩНОСТЬ ЛИЗИНГА	213
63	Штиллер М.В. НОВЫЙ УЧЕТ ДЛЯ НОВОЙ ЭКОНОМИКИ: РЕФОРМИРОВАНИЕ БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ	217
РОЛЬ ФИНАНСОВ В РАЗВИТИИ СТРАТЕГИИ РЫНКА		
64	Bekzada A.A. DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF THE BANK DEPOSIT GUARANTEE AND INSURANCE SYSTEM IN KAZAKHSTAN	221

65	Nurmaganbet A.A. FEATURES OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE FINANCIAL MARKET OF KAZAKHSTAN	224
66	Чиколар Эйуп THE EFFECTS OF TECHNOLOGICAL DEVELOPMENTS ON THE COUNTRY'S ECONOMY: COMPARISON OF INDUSTRY 1.0 AND INDUSTRY 4.0	227
67	Асылбек кызы К. ФИНАНСОВАЯ СИСТЕМА КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ	229
68	Әбілдаев С.Т., Райымбекова У.К., Әбілдаева А.С. ЖАМБЫЛ ОБЛЫСЫ БЮДЖЕТІНЕ КӘСПКЕРЛІКТЕН ТҮСЕТІН ТҮСІМДЕРІНІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ МЕН ДИНАМИКАСЫ	234
69	Әбілдаев С.Т., Жантаева А.М. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ ДАМУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	237
70	Әбілдаев С.Т., Жантаева А.М., Әбілдаева А.С. ӨНІР ЭКОНОМИКАСЫНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСПКЕРЛІКТІҢ АЛАТЫН ОРНЫ МЕН РӨЛІ	240
71	Жантаева А.А. САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ – ҚАЗІРГІ ЗАМАН ТАЛАБЫ	243
72	Кузенбаева Э.Р. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ М&А ТӘЖІРИБЕСІ: АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ МЕН КЕМШІЛІКТЕРІ	247
73	Муратова Д.Б. УПРАВЛЕНИЕ КРЕДИТНЫМИ РИСКАМИ В БАНКЕ	249
74	Муратова Д.Б., Женисбек А. ИНДИВИДУАЛЬНЫЙ ПОДОХОДНЫЙ НАЛОГ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ	253
75	Насиров Ф.О., Кейкова Ж.К. ОЦЕНКА ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БАНКОВ КАЗАХСТАНА	257
76	Наурызбеков С.К., Карабаев Н. ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВНЕБЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ ДЛЯ ФИНАНСИРОВАНИЯ АВТОМОБИЛЬНЫХ ДОРОГ	262
77	Нұрмағанбет Ә.А. ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАРЖЫ НАРЫҒЫН ДАМУДЫҢ БАСЫМДЫ БАҒЫТТАРЫ	264
78	Нысанбай Н.К. ГЕРМАНИЯНЫҢ САЛЫҚ ЖҮЙЕСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ	268
79	Оналтаев Д.О., Жандаралы З.Е. ИНСТИТУЦИОНАЛДЫ ИНВЕТОРЛАР ҚЫЗМЕТІНІҢ СТРАТЕГИЯСЫН ІСКЕ АСЫРУДЫҢ ТИІМДІЛІГІН БОЛЖАУ	270
80	Прохоров В.В. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ «ЗЕЛЕННЫХ» ОБЛИГАЦИЙ В ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОЕКТАХ	273
81	Сакенова У. З., Жайлауова А. Ш. ҚАРЖЫ НАРЫҒЫН ДАМУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ МЕН ҮРДІСТЕРІ	275
82	Шалмағанбетова Г. БАНКТІК ҚАДАҒАЛАУ МЕН ОНЫҢ ТИІМДІЛІГІН ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ	278

ЭКОНОМИКА, СОСТОЯНИЕ И ЕЕ РАЗВИТИЕ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

83	<i>Janshanlo R.E., Aktureyeva E.A.</i> SILK ROAD ECONOMIC ZONE: THE KEY RISKS AND OPPORTUNITIES FOR KAZAKHSTAN	282
84	<i>Г.Амалбекова, Г.Әбдіғанар</i> АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ КООПЕРАТИВТЕРІН ҚАРЖЫЛЫҚ ҚОЛДАУ МЕХАНИЗМІН ЖЕТІЛДІРУ	292
85	<i>Г.Амалбекова, Г.Әбдіғанар</i> АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛАР МЕН БІЛІМДІ БАСҚАРУ ӘЛЕУЕТІН АРТТЫРУ	295
86	<i>Айнабекова И.Т., Тұрғанбаев Қ.Д.</i> ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДЕРДЕГІ МҰНАЙ- ГАЗ САЛАСЫНДАҒЫ КӘСІПОРЫНДАРДЫҢ МАРКЕТИНГТІК ҚЫЗМЕТІН ТАЛДАУ ЖӘНЕ САЛЫСТЫРУ	297
87	<i>Айыпова Т.А., Суюндикова Г.С.</i> ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЖОЛАУШЫЛАР ҚОҒАМДЫҚ КӨЛІГІНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ. НЕГІЗГІ МӘСЕЛЕЛЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ	300
88	<i>Асанкулова М.А., Жороева А.М.</i> ПУТИ ОПТИМИЗАЦИИ ПОКАЗАТЕЛЕЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА В КЫРГЫЗСТАНЕ В НОВЫХ УСЛОВИЯХ ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ	302
89	<i>Дырка Стефан</i> ЭПОХА ФОРМИРОВАНИЯ ЦИФРОВОЙ СИСТЕМЫ ОБЩЕСТВЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ	304
90	<i>Ержегитова А.Е., Маханова А.Ж.</i> ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ҚАЗІРГІ ЭКОНОМИКАДАҒЫ РӨЛІ	307
91	<i>Ешмагамбет Г.К., Успанова М.У.</i> МОТИВАЦИЯ КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ»	310
92	<i>Жангирова Р.Н.</i> ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО АГРАРНОГО РАЗВИТИЯ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН	314
93	<i>Жороева А.М.</i> МАКРОЭКОНОМИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ И ОЦЕНКА ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА КЫРГЫЗСТАНА ЗА ПОСЛЕДНИЕ ГОДЫ	317
94	<i>Зиябек А.Б.</i> СОЦИАЛЬНО-ЭТИЧНЫЙ МАРКЕТИНГ КАК ИНСТРУМЕНТ УПРАВЛЕНИЯ РЕПУТАЦИЕЙ КОМПАНИИ	321
95	<i>Кайимов Н.А.</i> О ПРОБЛЕМАХ КАЧЕСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СУБЪЕКТОВ ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ ОТРАСЛИ КЫРГЫЗСТАНА	324
96	<i>Кайимов Н.А.</i> АГРАРНЫЙ СЕКТОР ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА КЫРГЫЗСТАНА: СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ	326

97	Кубанычбеков Э.К. О ВОПРОСАХ УПРАВЛЕНИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКОЙ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ	329
98	Куралова М., Сабиржанов А., Митрошенко Т.С. РАЗВИТИЕ АГРАРНОГО ТУРИЗМА В КАЗАХСТАНЕ И ЕГО РОЛЬ В ПОВЫШЕНИИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЭКОНОМИКИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО СЕКТОРА	334
99	Қонарбай Ұ.Т. ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫН ЦИФРЛАНДЫРУ ЖАҒДАЙЫНДА ҚАРЖЫ СЕКТОРЫНЫҢ ДАМУЫ	336
100	Мауленбердиева Г.А. ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРИ ПОМОЩИ КЛАСТЕРИЗАЦИИ ПРОИЗВОДСТВА	339
101	Маханов Т.Ж. ЖАҒАНДАНУ ЖАҒДАЙЫНДА ҰЛТТЫҚ ЭКОНОМИКАЛАРДЫҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБЛЕТТІЛІГІНЕ МАКРОЭКОНОМИКАЛЫҚ ФАКТОРЛАРДЫҢ ӘСЕРІ	343
102	Маханов Т.Ж. АГРАРЛЫҚ СЕКТОРДАҒЫ ӨНІМНІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБЛЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ	346
103	Мырзахметова Ж.Л., Муратов А.М. ТРЕЙД МАРКЕТИНГ – СТУПЕНЬ ЛЕСТНИЦЫ ЭКОНОМИКИ	349
104	Наурызбеков С.К., Карабаев Н. ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВНЕБЮДЖЕТНЫХ СРЕДСТВ ДЛЯ ФИНАНСИРОВАНИЯ АВТОМОБИЛЬНЫХ ДОРОГ	355
105	Рысалиева Б.Б. АНАЛИЗ ИНВЕСТИЦИОННЫХ ВЛОЖЕНИЙ В УСЛОВИЯХ СТРУКТУРНОГО ПРЕОБРАЗОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ ЧУЙСКОЙ ОБЛАСТИ КЫРГЫЗСТАНА	357
106	Рысмет А., Аббасов Р., Сатыбекова Э.Г. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МОТИВАЦИИ ТРУДА ПЕРСОНАЛА ОРГАНИЗАЦИИ	361
107	Сакенова У.З., Жайлауова А.Ш. ЭКОНОМИКАНЫ ДАМЫТУДА САТУ АЙНАЛЫМЫН ЖАҚСАРТУ ЖОЛДАРЫН ЖЕТІЛДІРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	364
108	Серпухова Е.П. ЦИФРОВИЗАЦИЯ В ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОМ ХОЗЯЙСТВЕ	367
109	Суйналиева Н.К. ОПТИМИЗАЦИЯ СИСТЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ АГРАРНЫМ СЕКТОРОМ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ	369
110	Туташев Б.Т. СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ ФОРМИРОВАНИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА, СОСТОЯНИЕ И РАЗВИТИЕ	373
111	Уразымбетов Б. ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ СТРУКТУРА ЕВРАЗИЙСКОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО СОЮЗА	376
112	Хамрабаев А.А. УПРАВЛЕНИЕ СТРУКТУРНЫМ ИЗМЕНЕНИЕМ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ ЖАЛАЛ-АБАДСКОЙ ОБЛАСТИ	379
113	Шокаманов Ю.К. АНАЛИЗ ДИНАМИКИ НЕКОТОРЫХ СОЦИАЛЬНО- ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ КАЗАХСТАНА ЗА ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ	382

**Экономика ғылымдарының докторы, профессор
Назарова Вера Леонидовнаның
70 жылдығына арналған «Экономиканы цифрландыру жағдайындағы есеп, аудит
және талдау механизмдері» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік
конференциясының материалдары.
2022 жылғы 23 ақпан**

**Материалы Международной научно-практической конференции «Механизмы
бухгалтерского учета, аудита и анализа, в условиях цифровизации экономики»,
посвященную 70 – летию доктора экономических наук, профессора
Назаровой Веры Леонидовны
23 февраля 2022г.**

**Materials of the International Scientific and Practical Conference
"Mechanisms of Accounting, Audit and Analysis, in the Conditions of Digitalization of the
Economy", dedicated to the 70th anniversary of Doctor of Economics, Professor
Nazarova Vera Leonidovna
February 23, 2022**

Подписано в печать 11.01.2021 г. Формат 60x80 1/8
Усл.печ.л. 24.6 Тираж 300 экз

Алматинский гуманитарно-экономический университет
050035, г.Алматы, ул.Жандосова, 59
тел. 8 (727) 309-58-15, факс 8 (727) 309-30-00,
E-mail: aesa2005@mail.ru